

LJUDSKA PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI

2008

Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu
Human Rights Centre University of Sarajevo

**LJUDSKA PRAVA U
BOSNI I HERCEGOVINI
2008**

Pravo, praksa i međunarodni
standardi ljudskih prava sa
ispitivanjem javnog mnijenja

Glavni urednik
Miroslav Živanović

Redakcija rukopisa
Saša Madacki
Maja Kaljanac

Priprema rukopisa za DTP
Anđela Lalović

Autori
Ekspertni tim saradnika Centra za
ljudska prava Univerziteta u Sarajevu

Faris Vehabović
Lada Sadiković
Midhat Izmirlija
Adnan Kadribašić
Rebeka Kotlo
Elma Veledar-Arifagić
Lejla Hadžimešić
Zarije Seizović
Anđela Lalović
Maša Hilčišin
Davor Marko
Saida Mustajbegović
Amra Mehmedić
Miroslav Živanović
i saradnici

Lektorica
Maja Kaljanac

Izdavač
Centar za ljudska prava
Univerziteta u Sarajevu

Za izdavača
Saša Madacki

Priprema za štampu
Karmel Sokanović

Grafičko oblikovanje naslovnice
Saliha Ganić-Marković

Fotografija na naslovnici
Velija Hasanbegović / Radio Sarajevo

*Objavljivanje ovog izvještaja finansijski
je pomogao*
Fond otvoreno društvo Bosne i
Hercegovine

CIP Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska
biblioteka Bosne i Hercegovine
Zapis dostupan pod brojem
COBISS BIH ID= 17479942

ISBN 978-9958-541-02-5

Ovaj izvještaj ne mora obavezno
sadržavati stanovišta Fonda otvoreno
društvo BiH ili Centra za ljudska
prava. Mišljenja iznesena u izvještaju
predstavljaju stavove autora

Slobodno smijete:
dijeliti — umnožavati, distribuirati i
javnosti priopćavati djelo, te remiksirati —
prerađivati djelo

LJUDSKA PRAVA
U BOSNI I HERCEGOVINI
2008

PRAVO, PRAKSA I MEĐUNARODNI STANDARDI LJUDSKIH
PRAVA SA ISPITIVANJEM JAVNOG MNIJENJA

Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu

Sarajevo, 2009

Sadržaj

Predgovor	15
Uvod	19
I LJUDSKA PRAVA U PRAVNIM PROPISIMA	27
1. Ljudska prava u pravnom poretku Bosne i Hercegovine	27
1.1. Uvod	27
1.2. Ustavne odredbe o ljudskim pravima	27
1.2.1. Ustav Bosne i Hercegovine	31
1.2.2. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine i Ustav Republike Srpske	35
1.3. Međunarodno zajamčena ljudska prava i Bosna i Hercegovina	39
2. Pravo na djelotvoran pravni lijek za kršenje ljudskih prava	42
2.1. Redovni i vanredni pravni lijekovi	42
2.2. Ustavni sud Bosne i Hercegovine	43
2.2.1. Sistem zaštite ljudskih prava	43
2.2.2. Nadležnost	44
2.2.3. Sporovi sukoba nadležnosti i apstrakna kontrola ustavnosti	45
2.2.4. Apelaciona jurisdikcija	46
2.2.5. Prosljeđivanje pitanja od drugih sudova	47
2.2.6. Deblokada Parlamentarne skupštine BiH	49
2.2.7. Neizvršavanje odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine	49
2.2.8. Rad Ustavnog suda Bosne i Hercegovine u 2008. godini	50
2.2.9. Prednosti i prepreke - Ustavni sud Bosne i Hercegovine	51
2.2.9.1. Način odlučivanja	51
2.3. Uredi Ombudsmana u Bosni i Hercegovini	54
2.3.1. Pregled	54
2.3.2. Jedinstvena struktura: konsolidacija ili redukcija	57

2.3.3.	Reprezentativnost i sastav Ombudsmana za ljudska prava BiH	60
2.4.	Entitetski ustavni sudovi	65
3.	Ograničenja i derogacija ljudskih prava	66
3.1.	Ograničenja i derogacija po Ustavu Bosne i Hercegovine	67
3.2.	Ograničenja ljudskih prava	68
3.2.1.	Izuzeci	68
3.2.2.	Posebne restrikcije	71
3.2.3.	Rezerve	74
3.3.	Derogacija	75
4.	Posebna prava	82
4.1.	Zabrana diskriminacije	82
4.1.1.	Opće	83
4.1.2.	Zakon o ravnopravnosti spolova	89
4.1.3.	Nadležnosti visokog predstavnika u BiH	90
4.1.4.	Zakon o zabrani diskriminacije	91
4.2.	Pravo na život	94
4.2.1.	Opće	97
4.2.2.	Samovoljno lišavanje života	100
4.2.3.	Zaštita života pritvorenika i zatvorenika	101
4.2.4.	Obaveza države da štiti život od rizika po zdravlje i drugih rizika po život	104
4.2.5.	Pobačaj	105
4.3.	Zabrana mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja	108
4.3.1.	Uvod	109
4.3.2.	Zabrana zlostavljanja u krivičnom zakonodavstvu	110
4.3.3.	Član 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u kontekstu krivičnog postupka i lišavanja slobode	113
4.3.4.	Upotreba prinude od strane policije	121
4.3.5.	Član 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u slučajevima nestalih osoba	122
4.4.	Zabrana ropstva i prinudnog rada	125
4.4.1.	Opća razmatranja	127

4.4.2.	Trgovina ljudskim bićima i krijumčarenje ljudi	128
4.4.2.1.	Trgovina ljudima	128
4.4.2.2.	Trgovina ljudskim organima	130
4.4.2.3.	Krijumčarenje ljudi	130
4.4.3.	Zaštita i obeštećenje žrtava	131
4.4.3.1.	Zaštita žrtava	131
4.4.3.2.	Oduzimanje koristi stečene kriminalom i obeštećenje žrtava	132
4.4.4.	Prinudni rad	132
4.5.	Pravo na slobodu i sigurnost ličnosti i postupanje sa licima lišenim slobode	133
4.5.1.	Pravo na slobodu i sigurnost ličnosti	135
4.5.1.1.	Zabrana samovoljnog hapšenja i lišavanja slobode	138
4.5.1.2.	Pretpostavka u korist slobode i pritvor	143
4.5.1.3.	Osnovi za određivanje pritvora	144
4.5.1.4.	Pravo na naknadu štete zbog neosnovanog lišavanja slobode	147
4.6.	Pravo na pravično suđenje	149
4.6.1.	Sudski sistem	153
4.6.2.	Nezavisnost i nepristrasnost sudova	154
4.6.2.1.	Izbor sudija	154
4.6.2.2.	Stalnost sudijske funkcije	156
4.6.2.3.	Prestanak sudijske funkcije	158
4.6.2.4.	Princip nepremjivosti	158
4.6.2.5.	Izuzeće	158
4.6.2.6.	Kontrola i zaštita	161
4.6.2.7.	Nespojivost	162
4.6.2.8.	Pravo na slučajnu dodjelu predmeta	163
4.6.3.	Pravičnost postupka	164
4.6.4.	Suđenje u razumnom roku	167
4.6.5.	Javnost glavnog pretresa i rasprave, te javnost presude	170
4.6.6.	Garancije optuženima za krivična djela	172
4.6.6.1.	Pretpostavka nevinosti	175
4.6.6.2.	Obavještenje o optužbi, bez odlaganja, na jeziku koji optuženi razumije	176

4.6.6.3.	Dovoljno vremena i mogućnosti za pripremu odbrane	177
4.6.6.4.	Zabrana suđenja u odsustvu i pravo na odbranu	178
4.6.6.5.	Pravo na pozivanje i ispitivanje svjedoka	182
4.6.6.6.	Pravo na prevodioca	186
4.6.6.7.	Zabrana samooptuživanja	187
4.6.6.8.	Pravo na žalbu	189
4.6.6.9.	Pravo na odštetu	190
4.6.6.10.	Ne bis in idem	190
4.7.	Pravo na zaštitu privatnog života, porodice, stana i prepiske	191
4.7.1.	Ustavne odredbe	192
4.7.2.	Pravo na privatnost	193
4.7.2.1.	Fizički i moralni integritet ličnosti	194
4.7.2.2.	Prikupljanje i pohranjivanje informacija koje traži država i pristup informacijama	196
4.7.2.3.	Pristup informacijama o nestalim osobama	198
4.7.2.4.	Spolno opredjeljenje i pravo na privatnost	199
4.7.2.5.	Pravo na ime	200
4.7.3.	Pravo na porodični život	202
4.7.3.1.	Vršenje roditeljskog prava	202
4.7.3.2.	Davanje djeteta na usvajanje	203
4.7.3.3.	Starateljstvo	204
4.7.3.4.	Pravo na poštivanje doma	204
4.7.3.5.	Zaštita doma	205
4.7.3.6.	Zaštita od smetnji	206
4.7.3.7.	Zaštita od smetnji u čovjekovoj okolini	207
4.7.3.8.	Pretresi	207
4.7.4.	Pravo na poštivanje prepiske	208
4.8.	Pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti	211
4.8.1.	Opća razmatranja	212
4.8.1.1.	Ustavni okvir	212
4.8.1.2.	Zakonski okvir	215
4.8.2.	Odvojenost crkve od države	215
4.8.3.	Vjersko organizovanje i ravnopravnost vjerskih zajednica	219

4.8.4.	Vjerska nastava	223
4.8.5.	Pravo na prigovor savjesti	224
4.8.6.	Restitucija imovine vjerskih organizacija	226
4.9.	Sloboda izražavanja	227
4.9.1.	Ustavne odredbe	229
4.9.2.	Opća razmatranja	230
4.9.3.	Osnivanje i rad elektronskih medija	233
4.9.3.1.	Dozvola i postupak izdavanja dozvola za emitiranje programa	234
4.9.4.	Odredbe krivičnih zakona	236
4.9.4.1.	Zaštita teritorijalnog integriteta	236
4.9.4.2.	Sprečavanje objavljivanja informacija primljenih u tajnosti	236
4.9.4.3.	Održavanja autoriteta i nepristrasnosti suda	237
4.9.5.	Zabrana propagiranja rata i pozivanja na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju	237
4.10.	Pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja	241
4.10.1.	Opća razmatranja	242
4.10.2.	Ograničenja slobode okupljanja	250
4.10.2.1.	Političko i sindikalno organizovanje i djelovanje, te pravo na štrajk	255
4.10.3.	Zabrana javnog skupa	262
4.10.4.	Sloboda udruživanja	266
4.10.4.1.	Osnivanje i registracija udruženja/fondacije	268
4.10.4.2.	Privredne djelatnosti udruženja/fondacije	272
4.10.4.3.	Udruženja/fondacije od javnog interesa i vršenje javnih ovlaštenja	274
4.10.4.4.	Nadzor nad radom udruženja/fondacije	275
4.10.4.5.	Prestanak rada udruženja/fondacije	276
4.10.4.6.	Specifičnosti koje se odnose na djelovanje fondacija	280
4.11.	Pravo na mirno uživanje imovine	282
4.11.1.	Opća razmatranja	283
4.11.2.	Eksproprijacija	285

4.11.3.	Povrat bespravno oduzete imovine i obeštećenje ranijih vlasnika	288
4.11.4.	Utvrdjivanje, raspodjela i upravljanje imovinom Bosne i Hercegovine	291
4.11.5.	Stanarsko pravo	294
4.11.6.	Stara devizna štednja	298
4.12.	Prava nacionalnih manjina	303
4.12.1.	Opća razmatranja	303
4.12.2.	Definicija nacionalne manjine	307
4.12.3.	Pravo na očuvanje nacionalnog, kulturalnog i drugog identiteta manjina	309
4.12.4.	Sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti i zabrana diskriminacije na osnovu pripadnosti nacionalnoj manjini	310
4.12.5.	Zaštita manjina od progona i mržnje	312
4.12.6.	Pravo na informiranje (javno obavještanje) na manjinskom jeziku	315
4.12.7.	Sloboda upotrebe jezika i pisma, korištenje imena i toponima na maternjem jeziku i pravo na upotrebu simbola nacionalnih manjina na javnim mjestima	316
4.12.8.	Pravo na obrazovanje na jeziku manjina	317
4.12.9.	Pravo na učešće u javnom i političkom životu	319
4.12.9.1.	Vijeća nacionalnih manjina	324
4.13.	Politička prava	326
4.13.1.	Opća razmatranja	327
4.13.2.	Ograničenja u obavljanju javne funkcije	330
4.13.3.	Političke stranke	334
4.13.4.	Aktivno i pasivno biračko pravo	338
4.13.5.	Izborni postupak	340
4.13.5.1.	Organi za provođenje izbora	340
4.13.5.1.1.	Sastav Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine	342
4.13.5.1.2.	Nadležnosti Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine	343
4.13.5.1.3.	Općinske izborne komisije	345
4.13.5.2.	Prestanak mandata	345
4.13.5.3.	Poništenje izbora	346

4.13.6.	Pravna zaštita	347
4.13.6.1.	Prigovor	347
4.13.6.2.	Sankcije	349
4.13.6.3.	Nadležnost Apelacionog odjela Suda Bosne i Hercegovine	349
4.13.6.4.	Krivičnopravna zaštita	350
4.14.	Posebna zaštita porodice i djeteta	351
4.14.1.	Ustavne odredbe	352
4.14.2.	Značenje pojma "porodica"	353
4.14.3.	Posebna zaštita porodice	354
4.14.4.	Brak	355
4.14.5.	Posebna zaštita djeteta	356
4.14.5.1.	Opća razmatranja	356
4.14.5.2.	Zaštita maloljetnika u krivičnom pravu i postupku	359
4.14.5.3.	Nasilje nad djecom	360
4.14.5.4.	Djeca sa posebnim potrebama	362
4.15.	Državljanstvo	362
4.15.1.	Opća razmatranja	363
4.15.2.	Stjecanje državljanstva Bosne i Hercegovine	365
4.15.3.	Prestanak državljanstva Bosne i Hercegovine	366
4.16.	Sloboda kretanja	368
4.16.1.	Azil	369
4.16.1.1.	Ustavni okvir	370
4.16.1.2.	Zakonski okvir	370
II	LJUDSKA PRAVA U PRIMJENI	377
1.	Uvod	377
1.1.	Metodologija istraživanja	378
1.2.	Generalni rezultati / zapažanja	383
2.	Ljudska prava u Bosni i Hercegovini – opći dio	387
3.	Diskriminacija	393
3.1.	LGBTIQ osobe	395
3.2.	Logoraši /logorašice	399
3.3.	Nestale osobe	401
3.4.	Bolesnici/bolesnice	403
4.	Prava manjina	404
4.1.	Prava i diskriminacija Roma	404
4.2.	Prava nacionalnih manjina	406

4.3.	Prava konstitutivnih naroda	411
4.3.1.	Nacionalni balans	412
4.3.2.	Položaj Hrvata	414
4.3.3.	Položaj Srba	416
4.3.4.	Položaj Srba – pravo na samoopredjeljenje / referendum u Republici Srpskoj	418
4.3.5.	Položaj Bošnjaka	419
4.3.6.	Povratak uopćeno	421
4.4.	Oduzimanje državljanstava (slučajevi Abu Hamze i „alžirske grupe”)	422
5.	Pravo na život i ljudsko dostojanstvo	425
5.1.	Ubistva	427
5.2.	Samoubistva	430
5.3.	Žrtve ratova	432
5.4.	Nesavjesno i nestručno liječenje	433
5.5.	Zabrana mučenja	435
5.6.	Prijetnje smrću javnim ličnostima	436
5.7.	Neadekvatni uvjeti života	439
5.8.	Problem zagađenog okoliša	440
5.9.	Bruceloza	441
6.	Zabrana ropstva i položaja sličnog ropstvu	442
6.1.	Prostitucija / dječija prostitucija	442
6.2.	Trgovina i krijumčarenje ljudima	444
7.	Pravo na pravično suđenje i stanje u pravosuđu	445
7.1.	Suđenja za ratne zločine	446
7.2.	Suđenja i presude za ubistva	451
7.3.	Suđenja i presude za razne druge kriminalne radnje	454
7.4.	Rad sudova	455
8.	Pravo na zaštitu privatnog života, porodice, stana i prepiske	458
9.	Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti	461
9.1.	Napadi na vjerske zajednice/objekte i širenje vjerske mržnje	462
9.1.1.	Širenje vjerske mržnje	464
9.2.	Odnosi države i crkve i sukobi vjerskih zajednica	466
9.3.	Napadi na vjerske službenike	469
9.4.	(Zlo)upotreba vjerske službe i simbola	469
9.5.	Izgradnja i obnova vjerskih objekata	471

10.	Sloboda izražavanja	473
11.	Pravo na slobodu mirnog okupljanja	481
12.	Pravo na imovinu	484
13.	Politička pravda	487
	13.1. Izbori	487
	13.2. Finansiranje političkih partija	489
	13.3. Političke afere	490
	13.4. Korupcija i zloupotreba položaja	496
	13.5. Sukob interesa	499
14.	Prava žena	503
	14.1. Nasilje	504
	14.2. Mobing, dobizam, zdravstvena (ne)briga i politička participacija	509
15.	Prava djeteta	512
	15.1. Maloljetnička delinkvencija	513
	15.2. Obrazovanje	516
	15.3. Seksualno zlostavljanje i drugi oblici nasilja	520
16.	Ekonomska, socijalna i kulturna prava	524
	16.1. Opća razmatranja	524
	16.2. Nezaposlenost	527
	16.3. Sindikalno djelovanje i štrajkovi	529
	16.4. Rad na crno i crno tržište	532
	16.5. Uvjeti rada	534
	16.6. Izdvajanja za kulturu	540
	16.7. Zdravstvena zaštita	542
	16.8. Socijalno ugrožene grupe	545
III	LJUDSKA PRAVA U PRAVNOJ SVIJESTI GRAĐANA I GRAĐANKI BOSNE I HERCEGOVINE	551
1.	Uvodne napomene	551
	1.1. Metodologija	552
	1.2. Demografski podaci	554
2.	Shvatanje ljudskih prava	556
	2.1. Poimanje ljudskih prava	556
	2.2. Zaštita ljudskih prava u BiH	557
	2.3. Značaj pojedinih ljudskih prava i njihovo poštivanje u BiH	557
3.	Posebna prava	560
	3.1. Zabrana diskriminacije	560

3.2.	Pravo na život	562
3.3.	Zabrana mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja	563
3.4.	Pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti i postupanje sa licima lišenim slobode	564
3.5.	Zabrana ropstva i prinudnog rada	564
3.6.	Pravo na pravično suđenje	565
3.7.	Pravo na zaštitu privatnog života, porodice, stana i prepiske	567
3.8.	Pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti	568
3.9.	Sloboda izražavanja	568
3.10.	Pravo na slobodu mirnog okupljanja	571
3.11.	Sloboda udruživanja	571
3.12.	Prava pripadnika manjina	573
3.13.	Politička prava	574
3.14.	Posebna zaštita porodice i djeteta	576
3.15.	Pravo na državljanstvo	578
3.16.	Sloboda kretanja	579
3.17.	Ekonomska i socijalna prava	581
4.	Ostvarivanje ljudskih prava	582
IV	LJUDSKA PRAVA U PRAKSI - ODABRANE TEME	585
1.	Suđenja za ratne zločine u Bosni i Hercegovini	585
1.1.	Uvod	585
1.2.	Kratka historija	586
1.3.	Statistika i monitoring	586
1.4.	Zakoni	589
1.5.	Mediji i javno mnijenje	590
1.6.	Problemi	592
1.7.	Predložena rješenja	600
2.	Problemi funkcioniranja sistema zaštite ljudskih prava	602
2.1.	Ombudsman za ljudska prava	607
2.2.	Ustavni sud Bosne i Hercegovine	614
2.3.	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine	616
2.4.	Prilog: Presude Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu	618

Predgovor

Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu objavljuje svoj prvi sintetički **izvještaj o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, koji ima za cilj da prikaže i ocijeni postojeća ustavna i zakonska rješenja u oblasti ljudskih prava.** Sprovedena analiza bila je usmjerena na utvrđivanje obima u kojem je domaće zakonodavstvo usaglašeno sa ključnim međunarodnim i regionalnim standardima utvrđenim u okviru Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda Vijeća Evrope, te unutar Pakta o građanskim i političkim pravima i Pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima Ujedinjenih nacija.

Izvještaj se sastoji od četiri dijela: (1) Ljudska prava u pravnim propisima; (2) Ljudska prava u primjeni; (3) Ljudska prava u svijesti građana i građanki Bosne i Hercegovine i (4) Ljudska prava u praksi - Odabrane teme.

U prvom dijelu Izvještaja predstavljena je analiza zakonskih rješenja koja se odnose na zaštitu ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Analizirane su ustavne odredbe i ključni zakoni koji su značajni za uživanje ljudskih prava, te pojedini prijedlozi i nacrti zakona koji će imati uticaj na ovu oblast. Analiza relevantnog materijala uključuje i njegovo poređenje sa odgovarajućim članovima paktova Ujedinjenih nacija i Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, te

tumačenjima Evropskog suda za ljudska prava. Jedino odstupanje u odnosu na prvobitni plan izrade ovog izvještaja odnosi se na oblast ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava koja neće biti zastupljena u ovom dijelu izvještaja zbog izuzetnog obima i složenosti materijala koji je trebalo obraditi. Ovaj nedostatak donekle ublažava činjenica da je sveobuhvatan izvještaj o stanju ekonomskih i socijalnih prava u toku 2007. godine objavila nevladina organizacija ALDI (www.aldi.ba) analizirajući napredak Bosne i Hercegovine u poštivanju i razvoju ekonomskih i socijalnih prava u okviru procesa evropskih integracija.

Drugi dio izvještaja predstavlja napor da se predstavi stvarno stanje u oblasti uživanja ljudskih prava, odnosno njihovog ograničavanja ili kršenja. Saradnici i saradnice Centra za ljudska prava sistematski su pratili izabrane pisane medije i izvještaje i analize međunarodnih domaćih i nevladinih organizacija. U ovoj oblasti prikupljena je izuzetno obimna građa iz koje su izdvojene teme i tekstovi koji nedvosmisleno ukazuju na ozbiljnost kršenja ljudskih prava, a u nekim slučajevima predstavljaju i jasnu ilustraciju kvalitete medijskog izvještavanja o ljudskim pravima. Bitno je istaći da se u ovom dijelu izvještaja uglavnom ne daju konačne ocjene, već se samo prenosi ono što su mediji ili izvještaji o stanju ljudskih prava objavili.

U trećem dijelu izvještaja predstavljeni su rezultati istraživanja pravne svijesti o ljudskim pravima u Bosni i Hercegovini na uzorku od 1101 ispitanika i ispitanice.

Iako se može govoriti o velikom broju tema za koje postoji potreba da se dodatno obrade i predstave javnosti, odluka Centra za ljudska prava je da se za 2008. godinu izdvoje dvije posebne teme: prva, koja se tiče ključnih instrumenata zaštite ljudskih prava i problema u njihovom funkcioniranju i djelovanju, i druga, koja za cilj ima doprinijeti naporima da procesuiranje ratnih

zločina ostane kao jedan od ključnih prioriteta Bosne i Hercegovine.

Objavljivanje Izvještaja ne bi bilo moguće bez finansijske podrške Fonda otvoreno društvo BiH.

Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu zahvaljuje se svim autorima i autoricama koji su radili na Izvještaju, timu koji je pripremio publikaciju za štampanje i izdavanje, te svim prijateljima i prijateljicama Centra za ljudska prava koji su svojim savjetom i sugestijama pomogli u izradi Izvještaja.

Uvod

U Bosni i Hercegovini postoji rascjep između prava definiranih obavezujućim međunarodnim i regionalnim instrumentima, onih definiranih unutar domaćeg ustavnog i zakonskog okvira, te načina na koji se ona primjenjuju i poštuju u praksi. Ustavom Bosne i Hercegovine propisani primat kolektivnih, odnosno prava konstitutivnih naroda (Bošnjaka, Hrvata i Srba), nad individualnim pravima, i pored „nadustavnog“ položaja Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, u najznačajnijoj mjeri doprinosi negativnoj ocjeni stanja zaštite ljudskih prava građana i građanki Bosne i Hercegovine. U državi koja pretenduje na članstvo u Evropskoj uniji, njenim građanima i građankama koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici i pripadnice jednog od tri konstitutivna naroda i dalje su uskraćena određena politička prava, što je državu Bosnu i Hercegovinu dovelo i pred Evropski sud za ljudska prava, kojem su diskriminirani građani podnijeli svoje apelacije. Stanje dodatno usložnjava i administrativno-teritorijalna organizacija države (država, entiteti, Brčko distrikt, kantoni/županije, opštine/općine) čije neharmonizirano i ponekad neprecizno zakonodavstvo ostavlja previše prostora za različita tumačenja pitanja poput nadležnosti, što izuzetno otežava, da ne kažemo obesmišljava, korištenje raspoloživih instrumenata za zaštitu ljudskih prava. Kada se ovome doda nedovoljno razvijena pravna svijest građana i građanki o ljudskim pravima, nepoznavanje mehanizama njihove zaštite, te

nepovjerenje koje se gaji prema nadležnim institucijama, postaje jasno da bosanskohercegovačke vlasti, u periodu od potpisivanja Dejtonskog mirovnog ugovora (Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini) do danas, nisu iskoristile potencijal koji je stvoren specifičnim pozicioniranjem odredbi o ljudskim pravima u pomenutom Dejtonskom sporazumu, kao i Ustavu Bosne i Hercegovine. To je i osnovni razlog zbog kojeg se može zaključiti da se Bosna i Hercegovina nalazi na samom početku izgradnje efikasnog i funkcionalnog sistema zaštite ljudskih prava.

Djelovanje političkih i vladinih zvaničnika, koje je ključni preduvjet za izradu i sprovođenje efikasnih politika ljudskih prava, i u 2008. godini, kao i tokom prethodnih godina, uglavnom je bilo određeno zaštitom, ponekad utemeljenih, a češće u političke svrhe osmišljenih, takozvanih vitalnih nacionalnih interesa, što se uglavnom dešavalo nauštrb širokog kataloga stvarnih i uglavnom neostvarenih prava koja su sastavni dio savremenog koncepta ljudskih prava. Rezultat neodgovornog ponašanja vlasti u ovoj oblasti ima više dimenzija, a najbolje se očituje u haotičnom stanju koje vlada u oblasti institucija koje su nadležne za zaštitu ljudskih prava. Najizraženiji je primjer trenutno stanje institucija ombudsmena u Bosni i Hercegovini koje je uzrokovano problemima vezanim za ukidanje entitetskih institucija i njihovo objedinjavanje u državni ured. Naime, Narodna skupština Republike Srpske je u dva navrata propustila da donese zakon o prestanku važenja Zakona o ombudsmenu Republike Srpske zbog zamjerki određenog broja poslanika koji smatraju da ne postoji ustavni osnov po kojem se može državnim zakonom tražiti ukidanje entitetskog ombudsmena. S druge strane, iako je u Federaciji BiH još u julu 2007. godine donijet Zakon o načinu prestanka funkcioniranja Institucije ombudsmena FBiH, on u sebi sadrži određene odredbe koje se odnose na istovremenost procesa objedinjavanja, zbog čega se proces, na način kako ga tumače ombudsmeni Federacije BiH,

obustavlja sve dok i Republika Srpska ne usvoji spomenuti zakon. Dakle, u ovom trenutku u Bosni i Hercegovini djeluju tri institucije ombudsmena. Ovu složenu situaciju je dodatno zakomplikovao i jedan od tri novoizabrana državna ombudsmena, koji je u međuvremenu podnio ostavku, budući da je to uzrokovalo ponovno pokretanje procedure izbora ombudsmena koja je u prethodnom slučaju trajala nekih trideset mjeseci, što je i osnovni razlog zbog kojeg BiH u toku 2008. godine nije imala funkcionalan državni ured Ombudsmana. Izlišno je napominjati da je medijsko izvještavanje o ovim procesima u značajnoj mjeri narušilo povjerenje građana u pomenute institucije.

I Ustavni sud BiH, kao ključni institucionalni faktor zaštite ljudskih prava i sloboda, suočava se sa poteškoćama u svom djelovanju koje se, na prvom mjestu, odnose na prilično visok procenat neizvršenih odluka, što, bez obzira na njihovu pozadinu, predstavlja narušavanje autoriteta institucije i njene pozicije u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine. Tu je i problem kontinuiranog povećanja priliva predmeta, pri čemu kapaciteti Ustavnog suda ostaju isti, te se postavlja pitanje što hitnije reforme koja će biti usmjerena na stvaranje uslova za njegov efikasniji rad.

Potpuno očekivano, slabosti institucionalnog okvira ostavljaju dovoljno prostora za različite oblike kršenja ustavom i zakonima zaštićenih ljudskih prava. Primjera radi, i pored toga što domaće zakonodavstvo uglavnom uključuje obavezne antidiskriminacijske odredbe, u upravnoj i sudskoj praksi su i dalje prisutna određena odstupanja koja najčešće dovode u pitanje princip jednakosti u ostvarivanju prava. Već pomenuta složena administrativna struktura i podjela nadležnosti koja iz toga proizilazi vodi do neujednačenosti zakonskih i podzakonskih propisa što građane i građanke Bosne i Hercegovine dovodi u nejednak položaj u zavisnosti od toga u kojem dijelu države su

nastanjeni. Bosna i Hercegovina je i dalje bez državnog zakona o zabrani diskriminacije, kao i zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, što su dva akta od suštinske važnosti za funkcionalan sistem zaštite ljudskih prava.

Ipak, pohvalno je da se veliki broj oblasti, koje su bile predmet analize ovog izvještaja, odlikuje visokim nivoom usklađenosti sa evropskim i međunarodnim standardima ljudskih prava, međutim, kod tih slučajeva ponekad postoji problem kvaliteta primjene zakonskih odredbi. Na primjer, u oblasti zaštite prava nacionalnih manjina je utvrđeno da se u slučaju državnog Zakona o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina radi o aktu koji ide u smjeru garantovanja i više prava nego što je to predviđeno relevantnim međunarodnim standardima, pri čemu je ugledno tijelo poput Venecijanske komisije (Evropska komisija za demokratiju putem zakona) ozbiljno upozorilo i na moguće probleme u implementaciji ovih pozitivnih odredbi. Ovaj problem postaje očigledan ukoliko se u obzir uzme oblast ostvarivanja prava na učešće u javnom i političkom životu. Budući da nacionalne manjine spadaju u ustavnu kategoriju „ostalih“, što se odražava i na njihovu poziciju u izbornoj legislativi, može se s pravom govoriti da nacionalne manjine ne uživaju ista prava poput građana i građanki koji se izjašnjavaju kao pripadnici i pripadnice jednog od tri konstitutivna naroda.

Postoje i situacije, naročito u kategoriji ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, kada se pozitivne zakonske odredbe ne primjenjuju što se opravdava teškom ekonomskom situacijom, odnosno nedostatkom finansijskih sredstava.

Široka oblast ljudskih prava i njihovog kršenja u Bosni i Hercegovini, sasvim sigurno je predmet svakodnevnog medijskog izvještavanja, međutim i ovdje se mora istaći problem njegovog kvaliteta. U izvještajima pisanih medija dominiraju teme koje se

odnose na ekonomska i socijalna prava, iza kojih slijede pravo na pravično suđenje, pravo na život, prava manjina, politička prava, prava djeteta, sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti itd. Analizirajući izvještaje o ovim temama teško je izbjeći zaključak da u domaćim medijima, uz uvijek prisutne izuzetke, postoji izražena potreba za pisanjem u senzacionalističkom stilu što se, kako se čini, smatra osnovnim putem do čitatelja. Ovakav pristup u izvještavanju ne vodi ka punom iskorištavanju značajnog potencijala koji mediji imaju u oblasti zaštite i promocije ljudskih prava.

Ključni zaključak Izvještaja koji govori o rascjepu između teorije i prakse ljudskih prava u Bosni i Hercegovini svoju potvrdu nalazi i u analizi pravne svijesti građana i građanki o ljudskim pravima. Naime, analiza ukazuje na opću činjenicu o nerazvijenoj i zapostavljenoj svijesti o ljudskim pravima kod građana i građanki, čiji osnovni uzrok može biti jaz između formalne svijesti o zaštićenosti ljudskih prava i stvarnog povjerenja u zaštitu tih prava. Drugim riječima, iako građani i građanke imaju određena znanja o ljudskim pravima koja im pripadaju, preovladava shvatanje da se ljudska prava ne poštuju što zapravo umanjuje i gotovo potpuno ukida potrebu razumijevanja, prihvatanja i učenja o ljudskim pravima i instrumentima njihove zaštite, što bi sasvim sigurno vodilo ka razvijanju svijesti i širenju kulture ljudskih prava. Ovakvo (ne)razumijevanje stanja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini je izuzetno opasno, budući da se potkopava povjerenje građana u sistem zaštite ljudskih prava, te se oni dodatno obeshrabruju u pokušaju njegovog korištenja.

Trenutno stanje ljudskih prava i njihova budućnost u Bosni i Hercegovini se možda najbolje može predstaviti kroz posuđeni ekonomski koncept ponude i potražnje. Naime, ako pretpostavimo da je adekvatan i efikasan sistem zaštite ljudskih prava u ovom slučaju predmet ponude i potražnje, onda se može

reći da država Bosna i Hercegovina, kao ključni ponuđač, ne nudi svojim građanima adekvatnu zaštitu ljudskih prava, što se može prvenstveno objasniti niskom „cijenom“ ljudskih prava. Drugim riječima, ljudska prava nemaju vrijednost koja bi im podigla cijenu i primorala državu da poveća njihovu ponudu. Također, država Bosna i Hercegovina, odnosno političke snage koje je trenutno vode i tumače njene interese, vjerovatno smatraju da niska ponuda ljudskih prava ne košta niti državu, niti njih kao nosioce političke moći, te stoga i nema poticaja da se krivulja ponude podigne. S druge strane, već pomenuti faktor cijene, odnosno niske vrijednosti ljudskih prava, utiče i na njihovu potražnju kod građana. Dakle, ukoliko građani nisu uvjereni u vrijednost ljudskih prava, neće ih ni potraživati, što dovodi do situacije u kojoj se Bosna i Hercegovina danas nalazi: bez potražnje ljudskih prava, nema ni njihove ponude! Ovaj zaključak potvrđuju i neki rezultati ispitivanja svijesti građana o ljudskim pravima gdje je, i pored činjenice da od 81,3 % građana koji smatraju da samo djelimično (72,6 %) ili nikako (8,7 %) ne uspijevaju da ostvare svoja ljudska prava, tek njih 12,7 %, od ukupnog broja ispitanih, izjavilo da se nekome obratilo radi zaštite svojih ljudskih prava, dok 87,3 % građana uopće nije potražilo neku vrstu zaštite, pomoći ili savjeta. Stoga se i nameće zaključak da budućnost ljudskih prava, odnosno unapređenje postojećeg sistema njihove zaštite, zavisi od djelovanja na činitelje potražnje, pri čemu se prvenstveno misli na vrijednosti i shvatanja svih interesnih grupa i pojedinaca i pojedinki, uključujući i međunarodnu zajednicu u BiH, ali i regionalne i međunarodne organizacije izvan BiH, koji zapravo čine „potrošače“, odnosno potencijalne potražitelje ljudskih prava u Bosni i Hercegovini.

Ukoliko se ima u vidu sve gore navedeno, više je nego očigledno da se do unapređenja sistema zaštite ljudskih prava može doći samo putem sveobuhvatnog strateškog djelovanja iza kojeg će stajati barem minimum političke volje, potrebna znanja i

vještine svih uključenih i zainteresovanih aktera, te adekvatna finansijska sredstva koja će pratiti unaprijed dogovorene aktivnosti. U osmišljavanju ovih napora treba uzeti u obzir i nedavno* objavljene preporuke Thomasa Hammarberga, komesara za ljudska prava Vijeća Evrope, u dokumentu pod nazivom „Preporuke komesara za ljudska prava o sistemskom radu u procesu implementacije ljudskih prava na državnom nivou“* u kojem su predstavljene metode sistemskog rada u ovom polju. Stav komesara za ljudska prava Vijeća Evrope jeste da se u metode rada ubrajaju temeljna istraživanja, državni akcijski planovi u oblasti ljudskih prava, mainstreaming, pristup zasnovan na pravima i indikatori ljudskih prava, odnosno različite kombinacije svih pomenutih metoda. U ovom kontekstu, može se reći da je izrada ovog Izvještaja u skladu sa Preporukama, te predstavlja doprinos akademske zajednice temeljnim istraživanjima koja su osnov za bilo kakav sistematski rad u oblasti ljudskih prava.

Bez obzira na činjenicu što je Bosna i Hercegovina, od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma do danas, putem mnogobrojnih domaćih i međunarodnih, uglavnom, nevladinih organizacija, bila svojevrsni poligon za izvođenje različitih programa i projekata namijenjenih edukaciji i podizanju svijesti o ljudskim pravima, ovi napori i insistiranje na njihovom kontinuitetu i dalje ostaju ključni preduslov izgradnje efikasnog i efektnog sistema zaštite ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Međutim, bitno je istaknuti da bi napori usmjereni u obrazovanje i podizanje svijesti o ljudskim pravima mogli biti iskorišteni u svom punom kapacitetu, neophodno je da oni budu u najvećoj mogućoj mjeri usklađeni dio jedne šire strategije jačanja sistema zaštite ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Strategija, uz puno uvažavanje činjenice da je i to koncept kojeg je domaća politička i

* 18.02.2009.

* CommDH(2009)3

upravna praksa značajno obezvrijedila u očima građana i građanki, ipak je neophodan instrument koji će, uz temeljna istraživanja, stvoriti uslove za sistematski rad u oblasti ljudskih prava.

U prvim rečenicama ovog uvoda spomenut je ključni problem u oblasti ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, a to je veliki jaz između njihove teorije i prakse. U završnom paragrafu je potrebno osvrnuti se na mogući model za prevazilaženje ovog problema, što je, prema Centru za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, a i u skladu sa pomenutim Preporukama komesara za ljudska prava Vijeća Evrope, kontinuirana edukacija o ljudskim pravima i podizanje svijesti, ali isključivo pod uvjetom da se ovi napori realiziraju u okviru jedne šire strategije koja će se baviti jačanjem sistema zaštite ljudskih prava u cjelini, odnosno rješavanjem svih pojedinačnih problema i prepreka uočenih, između ostalog, i u ovom Izvještaju. Stoga se nadamo da će šira domaća i međunarodna javnost kao i zajednica ljudskih prava u Bosni i Hercegovini prihvatiti i (is)koristiti ovaj Izvještaj, te podržati njegovu kontinuiranu izradu, kao dio ukupnih napora da se u našoj zemlji izgradi efikasan sistem zaštite ljudskih prava na usluzi svim njenim građanima i građankama.

I

LJUDSKA PRAVA U PRAVNIM PROPISIMA

1. Ljudska prava u pravnom poretku Bosne i Hercegovine

1.1. Uvod

Ovo poglavlje će se fokusirati na pregled zaštite ljudskih prava u Bosni i Hercegovini sa posebnim akcentom na prava garantovana Ustavom Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Ustav BiH) i prava na pristup njihovom ostvarivanju kroz institucije čiji je primarni zadatak da štite ljudska prava u Bosni i Hercegovini.

Osnovno pitanje efikasne zaštite ljudskih prava u Bosni i Hercegovini se ogleda u pravnoj prirodi Ustava BiH, ali i u odnosu Ustava BiH i ratifikovanih međunarodnih dokumenata za zaštitu ljudskih prava, prije svega Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljnjem tekstu: Evropska konvencija). Iz odgovora na ovo pitanje proizilazi i odgovor o efikasnoj institucionalnoj zaštiti ljudskih prava u materijalnom smislu, ali i psihološki momenat koji se ogleda u povjerenju građana u državne institucije, pa tako i u institucije čiji je primarni zadatak da štite ljudska prava.

Također, pitanje usklađenosti pravnog sistema Bosne i Hercegovine sa međunarodnim i regionalnim dokumentima o

zaštiti ljudskih prava je, prije svega (ali ne isključivo), pitanje odnosa Bosne i Hercegovine prema obavezama preuzetim prilikom prijema u Vijeće Evrope. Parlamentarna skupština Vijeća Evrope je, u svojoj rezoluciji broj 234 (2002)² o prijavi Bosne i Hercegovine za članstvo u Vijeću Evrope, elaborirala napredak koji je Bosna i Hercegovina postigla od potpisivanja Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (u daljnjem tekstu: Dejtonski mirovni sporazum), na svim poljima. Parlamentarna skupština je, između ostalog, prihvatila obećanja Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Parlamenta Bosne i Hercegovine i premijera u poštivanju sljedećih obaveza:

iii. vezano za konvencije:

c. kontinuirano ispitivanje kompatibilnosti svih zakonodavnih akata (legislation) sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Vezano za navedeno, Bosna i Hercegovina je, u saradnji sa Vijećem Evrope, formirala poseban ekspertski tim kojem je bio zadatak da se utvrdi kompatibilnost svih propisa Bosne i Hercegovine sa preuzetim obavezama, prije svega sa Evropskom konvencijom.³

1.2. Ustavne odredbe o ljudskim pravima

Ustav BiH je, sasvim izvjesno, tipičan tranzicijski dokument, bez obzira na njegov status ustava. Stvoren je kao dio mirovnog paketa dogovorenog u Dejtonu u novembru 1995.

² Rezolucija Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope, broj 234 (2002).

³ Vijeće Evrope, Studija o usklađenosti je objavljena 16. septembra 2008. godine, pristupljeno na web stranici:

http://www.coe.ba/web/index.php?option=com_content&task=view&id=324&Itemid=34

godine, prihvaćenog od strane dva entiteta (Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske) i centralne vlade koja je bila međunarodno priznata kao Vlada Republike Bosne i Hercegovine. Ustav BiH je drugi ustav dogovoren uz međunarodnu pomoć i ohrabrenje u okolnostima neprijateljstava na terenu (prvi je Ustav Federacije Bosne i Hercegovine iz marta 1994. godine).⁴

Gotovo sve ovlasti države prenesene su na dva entiteta – Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku. On, također, efektivno onemogućava centralnu vlast da vrši ono malo, Ustavom BiH, utvrđenih nadležnosti. U sebi kombinuje *minimalistički* pristup u pogledu državne vlasti i *maksimalistički* pristup u pogledu balansa vlasti. Centralne vlasti imaju samo nekoliko utvrđenih nadležnosti koje se moraju vršiti jedino uz dogovor svih strana, uključujući i entitete i konstitutivne narode.⁵ Ustav BiH je samo jedan od aneksa na Dejtonski mirovni sporazum. Aneksi, bez sumnje, također, imaju ustavnu dimenziju. Neki od međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava,

⁴ Bosna i Hercegovina, u svom današnjem obliku, stvorena je kao rezultat mirovnog sporazuma koji je potpisan 14. decembra 1995. godine u Parizu, kao rezultat pregovora održanih u periodu od 1. novembra do 21. novembra 1995. godine u bazi Wright-Patterson kod Dejtona. Ovim sporazumom je zvanično prekinut rat u Bosni i Hercegovini, a potpisali su ga tri predsjednika: Alija Izetbegović, Franjo Tuđman i Slobodan Milošević. Mirovni sporazum, pod zvaničnim nazivom „The General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina - Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini“ definirao je političku klimu u Bosni i Hercegovini koja je uslijedila nakon njega. Dejtonskim mirovnim sporazumom uspostavljena je zajednica novonastalih teritorijalnih cjelina Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine. Federacija Bosna i Hercegovina je teritorijalna cjelina koja je nastala kao rezultat sporazuma potpisanog 1994. godine u Vašingtonu između predstavnika Republike Hrvatske, Herceg-Bosne i Republike Bosne i Hercegovine. Tako je proteklih 13 godina politički pejzaž Bosne i Hercegovine oblikovan dogovoranim ustavima, pod pritiskom stranih sila, tokom dva zasebna mirovna pregovora.

⁵ Konstitutivni narod je jedan ili više naroda koji dijele zajedničku teritorijalnu cjelinu jedne države.

ponovna uspostava infrastrukture i rješavanje sporova između entiteta, jesu predmet posebnih sporazuma koji ne čine sastavni dio samog Ustava BiH.⁶

Ključni dio novog ustavnog poretka u Bosni i Hercegovini, ali i zametak budućeg pravca razvoja tog sistema, jesu ljudska prava i njihova zaštita. Danas u Bosni i Hercegovini, ljudska prava postaju floskula koja se često koristi u dnevno-političke svrhe, bez razumijevanja stvarnog značenja tog pojma i svijesti o efektivnim mehanizmima kojima se ona štite. Zaista, ljudska prava, bez mehanizma za njihovu zaštitu, predstavljala bi tek pustu proklamaciju koja u stvarnom životu ne bi imala nikakvog ili gotovo nikakvog značenja. Međutim, u istom Ustavu u kojem su ljudska prava dobila centralno mjesto kao jedan od njegovih temeljnih stubova (vjerovatno zbog ratnih okolnosti u kojima je on nastao), već se na prvi pogled može primijetiti da neke odredbe predstavljaju tipični primjer diskriminacije.

Najočitiji primjer su odredbe koje utvrđuju način izbora članova Predsjedništva BiH i delegata u Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH o čemu je i Venecijanska komisija Vijeća Evrope dala svoje mišljenje.⁷ Zbog svega toga, postavlja se pitanje odnosa ustava, kao najvišeg pravnog i političkog akta jedne države, i Evropske konvencije kao akta koji u sebi sadrži minimum zajedničke volje država-ugovornica u pogledu materijalnih ljudskih prava koja štiti, ali i mehanizma zaštite tih prava, a u okviru toga i obaveza koje su države-ugovornice obavezne ispoštovati da bi materijalna prava bila izvršiva, ne samo na nadnacionalnom nivou, nego i u okviru svakog pojedinačnog pravnog sistema.

⁶ Morrison, L. Fred. *The Constitution of Bosnia-Herzegovina*, Constitutional Commentary. Volume: 13. Issue: 2. Publication Year: 1996. p. 145-157.

⁷ Mišljenja Venecijanske komisije, broj CDL-AD (2005) 004, Venecija, od 11. marta 2005. "Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenjima visokog predstavnika"

1.2.1. Ustav Bosne i Hercegovine

Iz člana XI Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (u tekstu na engleskom jeziku), proizilazi da je Ustav BiH napisan na bosanskom, srpskom, hrvatskom i engleskom jeziku i da su sva četiri jezika autentična. Dakle, u tumačenju odredbi ovog sporazuma sve četiri jezičke verzije trebale bi imati jednak značaj. Međutim, obzirom da verzije Ustava BiH na službenim jezicima – bosanskom, srpskom i hrvatskom nikada nisu objavljene u službenim glasilima, kao autentična se može prihvatiti jedino verzija teksta na engleskom jeziku. U tekstu na engleskom jeziku, dakle jedinoj autentičnoj verziji, u članu II/2. Ustava BiH⁸ navedeno je:

„The rights and freedoms set forth in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its Protocols shall apply directly in Bosnia and Herzegovina. These shall have priority over all other law.“

Gramatičkim tumačenjem se dolazi do zaključka da se pojam *over all other law*, tumači tako da se Evropska konvencija u pravnom poretku Bosne i Hercegovine nalazi iznad cjelokupnosti pravnog poretka Bosne i Hercegovine, a time i Ustava BiH, odnosno „iznad svakog drugog prava“. Kao dodatna potvrda ovakvog stava se može navesti i formulacija člana III, tačka 3/b, Ustava BiH u kojem je navedeno: *the general principles of international law shall be an integral part of the law of Bosnia and Herzegovina and the Entities*, što se prevodi tako da glasi *opšta načela međunarodnog prava su sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine i entiteta*. Ovdje se, dakle, riječ *law* prevodi kao pravni poredak, a radi se o sličnom kontekstu kao što je to u članu

⁸ Bosnia and Herzegovina, Essential texts (2nd revised and updated edition), OHR.

II/2. Ustava BiH. U članu I/2. Ustava BiH se, također, navodi: *Bosnia and Herzegovina shall be a democratic state, which shall operate under the rule of law and with free and democratic elections* gdje pojam *rule of law* sasvim izvjesno označava dobro poznati pojam *vladavine prava* koji se često potpuno pogrešno prevodi i kao *vladavina zakona* što je suštinski mnogo bliže shvatanjima “kontinentalno-germanskog” poimanja prava, što bi bilo prihvatljivo da Ustav Bosne i Hercegovine ne predstavlja tipični izdanak anglo-američkog pristupa izrade općih akata.

Ustav BiH se mora posmatrati kao jedna cjelina čiji su dijelovi međusobno usko povezani i pojedine odredbe ne mogu biti odvojeno tumačene bez komplementarnog značenja drugih odredbi. Tako npr., član I/2. utvrđuje da će Bosna i Hercegovina biti demokratska država zasnovana na vladavini prava i slobodnim izborima. Ova odredba stvara obavezu kreiranja državne strukture koja može izdržati test koji postavlja obaveza uspostave vrhunskih principa - demokratske države, vladavine prava i slobodnih izbora u smislu koji ti pojmovi imaju u razvijenim demokratskim državama sa dugogodišnjom praksom uspostave tih principa. Iako se ne može govoriti o međusobnoj supremaciji pojedinih ustavnih odredbi, Ustavom Bosne i Hercegovine su utvrđeni temeljni principi na kojima počiva država, a koji su, između ostalog, izraženi u preambuli Ustava BiH.

Sličan je slučaj i sa obavezom poštivanja ljudskih prava, kako je to utvrđeno u ranije citiranom članu II/2. Ustava BiH u odnosu na položaj Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u ustavnopravnom poretku Bosne i Hercegovine. Ovakva formulacija Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda svrstava u osnovni stub ustavnog poretka u Bosni i Hercegovini i predstavlja *Supreme Law of the Land*, jer *svako drugo pravo* predstavlja cjelovitost pravnog sistema uključujući i ustavno pravo. Time je Evropskoj konvenciji

za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda data veća pravna snaga od samog Ustava BiH.

Dodatni argument predstavlja i tekst člana X Ustava BiH koji utvrđuje postupak amandmanske izmjene Ustava BiH, ali u članu X/2 utvrđuje se da se nijednim amandmanom na Ustav BiH ne može eliminirati, niti umanjiti bilo koje od prava i sloboda iz člana II Ustava BiH, niti izmijeniti ova odredba. Time je član II Ustava BiH postao jedini član Ustava BiH kojim se ne smiju ni na koji način izmijeniti, niti reducirati ljudska prava koja on štiti.

U pogledu formulacije o *direktnoj primjenjivosti* Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u Bosni i Hercegovini, može se reći da se radi o odredbi koja dopušta neposrednu primjenu prava, sadržanih u njoj, od strane sudova u Bosni i Hercegovini i to bez donošenja naknadnih akata za njihovu provedbu. Istovremeno, suština pojma *direktne primjenjivosti* jeste da se zabrani državnim organima da na bilo koji način sprečavaju primjenu tih prava, ili da ta prava pretvaraju u nacionalno pravo i prikrivaju njihov pravi izvor i značenje. Takav bi bio slučaj sa Ustavom BiH, pošto on u članu II/3. navodi prava koja su gotovo identična pravima iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, ali *ustavotvorac* je ipak, i pored te činjenice, Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda dao posebno mjesto u Ustavu BiH. Takve odredbe predstavljaju direktan izvor prava i obaveza za sve adresate-subjekte komunitarnog prava, bez obzira da li su u pitanju države članice ili pojedinci.

Ukoliko se odredbe o ljudskim pravima posmatraju u kontekstu specifičnosti Bosne i Hercegovine u pogledu činjenice postojanja „konstitutivnih naroda“ i konsekventno zaštite kolektivnih prava, može se reći da neophodni balans u poštivanju pojedinačnih i zaštite kolektivnih prava nije uspostavljen na odgovarajući način. Normativno, u Bosni i Hercegovini, u oba entiteta; srpski, hrvatski i bošnjački narod su konstitutivni, to jest

imaju jednaka prava. Ustav BiH, koji regulira ovo pitanje, nesporno ima svojih nedemokratskih implikacija. Naime, Bosnom i Hercegovinom predsjedavaju tri predsjednika (tri člana predsjedništva) iz tri konstitutivna naroda i ta tri mjesta su rezervisana samo za njih. Prema Ustavu BiH, pripadnici nekonstitutivnih naroda ne mogu biti izabrani u Predsjedništvo BiH (Ustav im zabranjuje u smislu da im ne odobrava), što znači da ostalim narodima, odnosno manjinama, u BiH ne dopušta ovu mogućnost. Pored ovog problema, Ustav BiH implicira i druge stvari, kao što je proporcionalnost tri naroda u skupštinama i slično, ne spominjući ostale.

U zadnjoj alineji Preambule Ustava Bosne i Hercegovine, Bošnjaci, Hrvati i Srbi definirani su kao "konstitutivni narodi (u zajednici sa Ostalim), i građani Bosne i Hercegovine". Ustavni sud je, u svojoj trećoj djelimičnoj odluci *U 5/98* (odluka od 7. januara 2000. godine, objavljena u "Službenom glasniku Bosne i Hercegovine", broj 23/00, stav 52) zaključio da "kako god neodređen bio jezik Preambule Ustava BiH zbog ovog nedostatka definicije statusa Bošnjaka, Hrvata i Srba kao konstitutivnih naroda, ona jasno označava sve njih kao konstitutivne narode, tj. kao narode". Ustavni sud je, nadalje, zaključio da "gledano u vezi sa članom I Ustava, tekst Ustava BiH stoga jasno razlikuje konstitutivne narode od nacionalnih manjina, sa namjerom afirmacije kontinuiteta Bosne i Hercegovine kao demokratske multinacionalne države" (ibid., stav 53). Vezano za to, zaključuje se da pojam konstitutivnosti naroda nije apstraktan pojam, već da on inkorporira određene principe bez kojih jedno društvo, sa ustavno zaštićenim razlikama, ne bi moglo efektivno funkcionirati.

Kako je Ustav Bosne i Hercegovine na određenim mjestima utvrdio razmjerno učestvovanje konstitutivnih naroda u izboru za državne organe, kvotni sistem je utvrđen pri sastavu Doma naroda (član IV/1) za biranje predsjedavajućeg i zamjenika

predsjedavajućeg domova Parlamentarne skupštine (IV/3.b), sastav Predsjedništva Bosne i Hercegovine (član V) ili prvi sastav Upravnog odbora Centralne banke Bosne i Hercegovine (član VII, stav 1. tačka 2). Osim kvotnog sistema, u članu IV/1.b) Ustava BiH određen je način donošenja odluka u Domu naroda, uvjetujući ih minimalnom prisutnošću i zastupljenošću predstavnika jednog konstitutivnog naroda. Konačno, u članu IV/3.e) i f), odnosno u članu V/2.d) Ustava BiH, uveden je princip zaštite vitalnog interesa konstitutivnih naroda, kao daljnji mehanizam ustavne zaštite.

1.2.2. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine i Ustav Republike Srpske

Glavni ustavni tekstovi na snazi u BiH usvojeni su u toku ili na kraju rata. Ustav Republike Srpske izvorno je usvojen 1992. godine⁹, kao ustav separatističkog entiteta koji je za sebe tvrdio da je nezavisna država zasnovana na konceptu unitarne države.¹⁰

Ustavom BiH su oba entiteta obavezana da svoje ustave usklade sa državnim u roku od tri mjeseca. Mada je ovakva obaveza utvrđena Ustavom, ovo nije učinjeno u datom roku ili je učinjeno samo djelimično¹¹. Ipak, napravljen je izvjestan napredak u pogledu usklađivanja entitetskih sa državnim ustavom. To usklađivanje se nije dešavalo dobrovoljno već, u pravilu, nakon što Ustavni sud

⁹ Ustav Republike Srpske - Prečišćeni tekst, Službeni glasnik RS, br. 3/92, 6/92, 8/92, 15/92 i 19/92.

¹⁰ Mišljenje Venecijanske komisije, broj CDL-AD (2005) 004, Venecija, od 11. marta 2005. "Mišljenje o ustavnoj situaciji u Bosni i Hercegovini i ovlaštenjima visokog predstavnika".

¹¹ Kao primjer mogu poslužiti ustavne i zakonske odredbe koje reguliraju pitanje simbola entiteta, himni, zastava, kao i donedavno na snazi, zakoni ili dijelovi zakona koji su regulirali naplatu akciza, poreza na promet i sl.

donese odluke koje su predstavljale nezaobilaznu obavezu za odgovorne organe, te odluke, potom, nametanjem izmjena entitetskih ustava, provodio je visoki predstavnik.¹² Usklađivanje Ustava Republike Srpske sa Ustavom BiH učinjeno je nakon što je, postupajući prema zahtjevu visokog predstavnika, svoje mišljenje dala Venecijanska komisija. Venecijanska komisija je dosta precizno utvrdila koje odredbe Ustava Republike Srpske trebaju biti usklađene sa Ustavom BiH.¹³ Ipak, tu je činjenica da su oba entitetska ustava bila konceptualno različita, gdje je Republika Srpska zamišljena kao unitarni entitet sa dominacijom Srba, a Federacija BiH kao decentralizirana federacija u kojoj se ovlaštenja na federalnom nivou dijele između Bošnjaka i Hrvata.

Sljedeći značajan korak u ustavnom razvoju učinjen je na osnovu odluke Ustavnog suda, od 1. jula 2000. godine, u predmetu *konstitutivnosti naroda*.¹⁴ Ustavni sud je razmatrao neke ustavne odredbe u Republici Srpskoj koje Srbima u tom entitetu daju privilegiran položaj. Ustavni sud je odlučio da su takve odredbe nekompatibilne sa Ustavom BiH, te da pripadnici sva tri

¹² Ured visokog predstavnika (OHR) jeste ad hoc međunarodna institucija odgovorna za nadgledanje implementacije civilnih aspekata sporazuma kojim je okončan rat u Bosni i Hercegovini. Članom II Aneksa 10 Dejtonskog mirovnog sporazuma visokom predstavniku se stavlja u zadatak da prati implementaciju Mirovnog sporazuma; ostvaruje bliske kontakte sa stranama potpisnicama Sporazuma u cilju afirmacije punog poštivanja svih civilnih aspekata Sporazuma; vrši koordinaciju aktivnosti međunarodnih civilnih organizacija i agencija u Bosni i Hercegovini s ciljem osiguranja efikasne implementacije civilnih aspekata Mirovnog sporazuma. Jedan od najvažnijih događaja u procesu implementacije mira bio je sastanak PIC-a (Peace Implementation Council = Vijeće za implementaciju mira) u Bonu, u decembru 1997. godine. Razrađujući Aneks 10 Dejtonskog mirovnog sporazuma, PIC je zatražio od visokog predstavnika da smijeni sa dužnosti javne zvaničnike koji krše zakonski preuzete obaveze i Dejtonski mirovni sporazum, te da, kada to smatra neophodnim, nametne ključne zakone ukoliko ih ne usvoje zakonodavna tijela Bosne i Hercegovine.

¹³ Mišljenje Venecijanske komisije broj, CDL(1996) 56, final

¹⁴ Odluka Ustavnog suda broj U 5/98, Službeni glasnik BiH, broj 36/00.

konstitutivna naroda imaju ista prava u cijeloj Bosni i Hercegovini. Međunarodni pravni instrumenti ugrađeni u Ustav BiH nisu dozvoljavali davanje privilegija već dominantnim grupama, nego samo afirmativno djelovanje u korist manjina. Odluka je imala dalekosežne posljedice za oba entiteta, jer su oba entiteta bila zasnovana na dominaciji Srba u Republici Srpskoj i Bošnjaka i Hrvata u Federaciji BiH.

Ustav Federacije BiH¹⁵ (Ustav FBiH), usvojen u junu 1994. godine, bio je dio Vašingtonskog sporazuma postignutog između Bošnjaka i Hrvata, uz američko posredovanje. Prema tadašnjem Ustavu FBiH, samo Bošnjaci i Hrvati su bili konstitutivni narodi u FBiH, a odluke o ustavnom statusu teritorija sa većinskim srpskim stanovništvom ostavljene su za buduće pregovore. Ustav FBiH je uspostavio izuzetno decentraliziranu federaciju sa deset kantona, gdje su pet kantona prvenstveno bošnjačkog karaktera, tri kantona prvenstveno hrvatskog i dva mješovito bošnjačko/hrvatskog. Uz direktno izabran Predstavnički dom, uspostavljen je indirektno izabrani Dom naroda, sastavljen od jednakog broja hrvatskih i bošnjačkih predstavnika. U ovom Domu, *odluke koje se tiču vitalnih interesa bilo kog konstitutivnog naroda* zahtijevale su saglasnost većine delegata oba naroda što je često dovelo do blokada u radu zakonodavca u FBiH.

Ovakva ustavna rješenja su izmijenjena nakon donošenja odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine „o konstitutivnosti naroda“. Usvojen je niz amandmana koji su izjednačili pripadnike konstitutivnih naroda i „ostale“ u ostvarenju prava. Dom naroda Federalnog parlamenta je popunjen odgovarajućim brojem Srba i pripadnika „Ostalih“, te je omogućena ustavno-pravna zaštita u slučaju isticanja vitalnih nacionalnih interesa u procesu odlučivanja, ali samo za predstavnike konstitutivnih naroda, a ne i „Ostalih“.

¹⁵ Službene novine Federacije BiH, broj 1/94 od 30. marta 1994. godine.

Polazeći od Ustava BiH, ljudska prava su, također, utvrđena i u ustavima oba entiteta Bosne i Hercegovine (Federacije BiH i Republike Srpske), ali i u Statutu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, te ustavima deset kantona u Federaciji BiH. Ustav Republike Srpske, međutim, za razliku od nabrojanih ne spominje međunarodne standarde za zaštitu ljudskih prava niti pominje instituciju Ombudsmana. Ukoliko su uzme u obzir postojeći ustavni okvir, može se reći da građani Bosne i Hercegovine uživaju najveće standarde zaštite ljudskih prava, barem na teorijskoj ravni.

Provedba odluke Ustavnog suda bila je predmet mnogobrojnih diskusija, uključujući mišljenja Venecijanske komisije (CDL-INF (2001)006 i CDL-AD (2002)024).¹⁶ Na kraju je postignut sporazum vodećih političkih stranaka u BiH i u oktobru 2002. godine i aprilu 2003. godine, visoki predstavnik nametnuo je amandmane na ustave entiteta¹⁷, koji su bili dio ovog sporazuma. Osnovni pristup koji je odabran zasnivao se na jednakosti konstitutivnih naroda na cijeloj teritoriji. Odredbe o podjeli vlasti, uključujući veto na osnovu vitalnih interesa, slično odredbama na državnom nivou, uvedene su u oba entiteta i u kantonima, a pravila po kojima se najznačajnija mjesta ravnopravno dodjeljuju konstitutivnim narodima uvedena su u njihove ustave. Rezultat ovog historijskog razvoja jeste da je BiH sada, s jedne strane, i dalje podijeljena na zasebne jedinice – dva entiteta, od kojih je jedan podijeljen na deset kantona. S druge strane, predstavnici tri konstitutivna naroda sada su ustavno imali jaku blokirajuću poziciju u različitim jedinicama, čak i tamo gdje su predstavljali vrlo ograničen broj glasača.

¹⁶ Mišljenja Venecijanske komisije CDL-INF (2001) 006 i CDL-AD (2002) 024.

¹⁷ Odluka (visokog predstavnika o donošenju amandmana na Ustav FBiH i RS radi provođenja djelimičnih odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine), Službene novine FBiH, br. 3/01-37 i 39 i 10/01-194.

Ustav Republike Srpske je, kao i Ustav FBiH, izmijenjen je u procesu provođenja „odluke o konstitutivnosti naroda“ Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, jer su Srbi u Republici Srpskoj, po tadašnjim ustavnim rješenjima, bili jedini konstitutivni narod, a Republika Srpska bila „država Srpskog naroda“. Odlukom o konstitutivnosti djelimično su izjednačeni u ostvarivanju prava i drugi konstitutivni narodi, mada ne na identičan način kao u FBiH.

1.3. Međunarodno zajamčena ljudska prava i Bosna i Hercegovina

Ustav BiH je stavio poseban akcenat na poštivanje ljudskih prava i drugih obaveza koje proističu iz poštivanja međunarodnog prava - poštivanjem *općih načela međunarodnog prava* koji, prema Ustavu BiH, čine sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine i njenih entiteta.

Ustavotvorac je vjerovatno želio da postigne automatizam u primjeni međunarodnih sporazuma, ratifikovanih od strane Bosne i Hercegovine, možda i zbog svijesti o kompliciranosti sistema za odlučivanje u zakonodavnim tijelima, a posebno u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine. Neupitno je da već pomenuta formulacija iz člana III/3.b) Ustava BiH utvrđuje da su opća načela međunarodnog prava dio pravnog poretka u Bosni i Hercegovini i entitetima i kada se ne radi o nekom konkretnom međunarodnom ugovoru, već da ona postoje sama za sebe i čine ključni dio pravnog sistema u Bosni i Hercegovini. Konsekventno tome, tumačenje pravnih normi koje čine cjelovitost pravnog poretka u Bosni i Hercegovini, gdje sasvim izvjesno spada i ustavni poredak, ne mogu se posmatrati odvojeno od općih pravila međunarodnog prava.

Ustav Bosne i Hercegovine, kao i ustavi entiteta, sadrže posebne odredbe koje navode sve međunarodne dokumente za zaštitu ljudskih prava, a koji se imaju primjenjivati u Bosni i Hercegovini. Pored već pomenute Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, tu je i čitav niz drugih međunarodnih dokumenata - Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida (1948.); Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata (1949.) i Dopunski protokoli I-II (1977.); Konvencija koja se odnosi na status izbjeglica (1951.) i Protokol (1966.); Konvencija o državljanstvu udatih žena (1957.); Konvencija o smanjenju broja lica bez državljanstva (1961.); Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (1965.); Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966.) i Opcioni protokoli (1966. i 1989.); Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966.); Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije u odnosu na žene (1979.); Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nehumanih ili ponižavajućih tretmana ili kažnjavanja (1987.); Evropska konvencija o sprečavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja (1987.); Konvencija o pravima djeteta (1989.); Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika-migranata i članova njihovih porodica (1990.); Evropska povelja za regionalne jezike i jezike manjina (1992.); Okvirna Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (1994.).¹⁸

¹⁸ Bosnia and Herzegovina, Essential texts (2nd revised and updated edition), OHR. O korektnosti prevoda Ustava BiH zaključiti prema predgovoru prvog visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu, Karla Bildta (Carl Bildt), o Ustavnim tekstovima OHR (izd.) Sarajevo, 1996. godine, koji je u svakom slučaju dobra podloga za razjašnjenje: „The English language contained in this booklet is the agreed text contained in the Peace Agreement. The Bosniac, Serb and Croat texts which the parties have been using themselves. A legal expert from Sarajevo has looked at these texts, and believes that each of them represents an accurate translation of the English“ (sic).

Pobrojana lista prava koja se primjenjuju u Bosni i Hercegovini zaista se čini impresivnom, ali ono što predstavlja nedostatak je činjenica da Ustavni sud BiH primjenjuje ove dokumente tek kada se apelant ili podnosilac zahtjeva pozovu na diskriminaciju iz člana II/4 Ustava BiH. Ta odredba predstavlja „ključ“ koji „otključava“ vrata primjene svih ovih dokumenata što otežava njihovu primjenu. Primjera radi, ukoliko se neko apelacijom obrati Ustavnom sudu tvrdeći da mu je povrijeđeno pravo na rad koje je zaštićeno Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, a koji je dio Aneksa I na Ustav BiH i pri tome ne dokaže da je bio diskriminiran u ostvarivanju tog svog prava u smislu člana II/4 Ustava BiH (poznato je da je vrlo teško dokazati diskriminaciju u postupku pred sudovima), njegova apelacija će biti odbačena kao *ratione materiae* inkompatibilna sa Ustavom BiH, jer pravo na rad nije zaštićeno osnovnim tekstom Ustava BiH, nego isključivo navedenim Paktom.

Drugi nedostatak se odnosi na proces ratifikacije novih međunarodnih dokumenata za zaštitu ljudskih prava, odnosno na nepostojanje automatizma u primjeni novoratifikovanih dokumenata za zaštitu ljudskih prava. Ukoliko bi Parlamentarna skupština BiH ratificirala neku međunarodnu konvenciju, ona se ne bi mogla primjenjivati u postupku pred Ustavnim sudom, ukoliko ratifikaciju ne bi pratilo amandmansko djelovanje na Ustav BiH. Ustavni sud ocjenjuje isključivo ustavnost, a ne i zakonitost (sa izuzetkom kod pitanja proslijeđenih od strane redovnih sudova iz člana VI/3c) Ustava BiH), što sprečava „uvođenje“ novih dokumenata za zaštitu ljudskih prava u djelokrug nadležnosti Ustavnog suda, a samim time umanjuje opseg zaštićenih prava.

2. Pravo na djelotvoran pravni lijek za kršenje ljudskih prava

2.1. Redovni i vanredni pravni lijekovi

U članu II/6 Ustava BiH utvrđeno je:

„Bosna i Hercegovina, i svi sudovi, ustanove, organi vlasti, te organi kojima posredno rukovode entiteti ili koji djeluju unutar entiteta podvrgnuti su, odnosno primjenjuju ljudska prava i osnovne slobode na koje je ukazano u stavu 2.“¹⁹

Bosna i Hercegovina je u pogledu navodnih kršenja ljudskih prava u potpunosti prihvatila i praktično primijenila principe koje primjenjuje Evropski sud za ljudska prava i to, prije svega, kroz djelovanje Ustavnog suda Bosne i Hercegovine. Tako je i pitanje primjene redovnih i vanrednih pravnih lijekova u potpunosti odgovornost redovnih sudova koji primjenom relevantnih zakonskih odredaba omogućavaju poštivanje prava na pravično suđenje. S druge strane, ustavna odredba koja utvrđuje obavezu svim sudovima, ustanovama i organima vlasti da primjenjuju ljudska prava i slobode iz člana II, Ustava BiH, predstavlja dodatnu obavezu redovnih sudova da, pored relevantnih zakona, direktno primjenjuju prava iz člana II Ustava BiH, što podrazumijeva i primjenu Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Pitanje klasifikacije redovnih i vanrednih pravnih lijekova moguće je posmatrati sa aspekta domaćeg prava i sa aspekta prakse Evropskog suda za ljudska prava.

¹⁹ Bosnia and Herzegovina, Essential texts (2nd revised and updated edition), OHR.

Domaće pravo, kao i većina drugih pravnih sistema, poznaje podjelu pravnih lijekova na redovne i vanredne pravne lijekove s tim da, ako se ovo pitanje posmatra sa aspekta poštivanja ljudskih prava, ovakva podjela postaje irelevantna jer, prema praksi Evropskog suda za ljudska prava, opredjeljujući stav o tome da li su iscrpljeni efektivni pravni lijekovi nije da li su iscrpljeni redovni ili vanredni pravni lijekovi, već suština pravnog lijeka, odnosno efekat koji iscrpljivanje konkretnog pravnog lijeka ima za samu stranku koja tvrdi da su joj povrijeđena ljudska prava. U skladu sa takvim stavom je i sudska praksa Ustavnog suda Bosne i Hercegovine u pogledu jednog od preduvjeta da bi apelacija Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine bila dopuštena, tj. da su iscrpljeni svi efektivni pravni lijekovi, da se npr., zahtjev za reviziju, onda kada je dopušten, a svrstan je u vanredne pravne lijekove, mora iscrpiti kako bi apelacija bila dopuštena, što je u potpunosti u skladu sa relevantnom jurisprudencijom Evropskog suda za ljudska prava.

2.2. Ustavni sud Bosne i Hercegovine

2.2.1. Sistem zaštite ljudskih prava

Ustavni sud Bosne i Hercegovine postoji još od vremena dok je Bosna i Hercegovina egzistirala kao jedna od republika bivše Socijalističke federativne republike Jugoslavije (SFRJ). Formiran je po prvi put 15. februara 1964. godine u skladu Ustavom SFRJ iz 1963. godine, a kasnije je nastavio da postoji na osnovu Ustava SFRJ iz 1974. godine. Nadležnosti prvobitno uspostavljenog Ustavnog suda BiH bile su prvenstveno usmjerene na apstraktnu normativnu kontrolu, kao što je ocjena usklađenosti republičkih zakona sa Ustavom i ocjena ustavnosti i zakonitosti drugih općih akata, samoupravnih akata, kao i

rješavanje sporova između Republike i drugih društveno političkih zajednica, kao i sukoba nadležnosti između sudova i organa društveno političke zajednice.

Definirajući preduvjete za daljnji razvoj demokratskog političkog sistema i tržišne ekonomije i modificirajući internu strukturu države, Ustav BiH iz 1995. godine (Aneks 4) je, također, uspostavio institucionalni okvir Ustavnog suda BiH na potpuno novim i drugačijim političkim i pravnim temeljima u odnosu na prethodni period. Učinjenim izmjenama, ustavna pozicija i nadležnosti Ustavnog suda BiH učinile su ga kompatibilnim sa standardima ustavnog sudstva – i kao nezavisnog „čuvara ustava“ i kao institucionalnog arbitra zaštite ljudskih prava i sloboda.

2.2.2. Nadležnost

Općenito govoreći, nadležnosti Ustavnog suda su definirane u članovima VI/3 i IV/3 Ustava BiH. U okviru osnovne zadaće – podržavanja Ustava BiH, po ovim ustavnim odredbama radi se o pet vidova nadležnosti, što u krajnjem slučaju znači i diferencirane postupke, kao i specificirane odluke zavisno od vrste nadležnosti i prirode sporova.

U osnovi, diferenciranje ovih nadležnosti zasniva se na činjenici u kojoj mjeri Ustavni sud, pored klasičnog zadatka koji se odnosi na zaštitu ustavnosti, ostvaruje u pojedinim vrstama sporova i neposredniju vezu sa sudskom, odnosno zakonodavnom vlašću.

2.2.3. Sporovi sukoba nadležnosti i apstraktna kontrola ustavnosti²⁰

Ustavni sud BiH ima isključivu nadležnost odlučivanja o svim sporovima koji proisteknu iz Ustava između dva entiteta, ili između Bosne i Hercegovine i jednog, ili oba entiteta, ili između institucija Bosne i Hercegovine. U suštini, Ustavni sud ovdje odlučuje o pozitivnim ili negativnim sukobima nadležnosti, kao i o bilo kojim drugim sporovima koji se mogu pojaviti u odnosima između državnih i entitetskih struktura vlasti odnosno institucija Bosne i Hercegovine.

Ustavni sud BiH ima nadležnost da odluči da li je bilo koja odredba ustava ili zakona jednog entiteta u skladu sa Ustavom BiH. Iako Ustav BiH eksplicitno govori samo o "odredbama zakona entiteta"²¹, sljedeći generalni zadatak Ustavnog suda jeste da podržava Ustav BiH, čime se od ocjene ustavnosti ne isključuju i zakoni Bosne i Hercegovine.

Kao specijalni slučaj podržavanja Ustava BiH, Ustavni sud je, također, nadležan da ispita da li je odluka entiteta da uspostavi specijalni paralelni odnos sa susjednom državom u skladu sa ovim ustavom, uključujući i odredbe koje se odnose na suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine.

U oba iznesena slučaja, prema Ustavu BiH, sporove može pokrenuti samo određen krug ovlaštenih pokretača: član Predsjedništva Bosne i Hercegovine, predsjedavajući Vijeća ministara, predsjedavajući, ili njegov zamjenik, bilo kojeg doma Parlamentarne skupštine, jedna četvrtina članova/delegata bilo kojeg doma Parlamentarne skupštine, ili jedna četvrtina članova bilo kojeg doma zakonodavnog organa jednog entiteta.

²⁰ Član VI/3.a, Ustava BiH

²¹ Član VI/3.a, Ustava BiH

U okviru cjelokupne nadležnosti podržavanja Ustava BiH, Ustavni sud nije ograničen da se po vlastitoj inicijativi upusti u ocjenu ustavnosti svakog zakona. Međutim, u Pravilima Ustavnog suda primijenjen je princip samoograničavanja, tako da nije regulirano djelovanje Ustavnog suda po vlastitoj inicijativi kod ocjene ustavnosti zakona. Drugim riječima, Ustavni sud ne može pokrenuti postupak za ocjenu ustavnosti po vlastitoj inicijativi, već povod za djelovanje, odnosno za vođenje postupka pred Ustavnim sudom, mora biti pokrenut od strane ovlaštenih subjekata navedenih u članu VI/3a) Ustava BiH.

2.2.4. Apelaciona jurisdikcija²²

Apelaciona jurisdikcija Ustavnog suda ustanovljena je ustavnom odredbom po kojoj Ustavni sud "ima apelacionu nadležnost za pitanja iz Ustava koja se pojave na osnovu presude bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini"²³.

Ovo znači da Ustavni sud BiH predstavlja najvišu pravnu instancu u odnosu na sudove u Bosni i Hercegovini, čime se potvrđuje njegova uloga u smislu posebnog institucionalnog garanta zaštite prava i sloboda ustanovljenih Ustavom BiH. Važno je napomenuti da postoje dva temeljna, formalna uvjeta da bi predmet podnesen Ustavnom sudu bio dopustiv – iscrpljivanje efektivnih pravnih lijekova što znači da osoba koja želi podnijeti

²² Član VI/3.b, Ustava BiH

²³ Primjena apelacione nadležnosti Ustavnog suda BiH u praksi je sadržajno vrlo slična odlukama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu, obzirom da Ustavni sud BiH direktno primjenjuje Evropsku konvenciju. I organizacijski, Ustavni sud BiH je „kopirao“ rješenja Evropskog suda za ljudska prava i uveo funkciju registrara i dodatno ojačao funkcije savjetnika u Sekretarijatu, odnosno u Uredu registrara, vrlo slično načinu na koji taj sistem funkcioniра u Evropskom sudu za ljudska prava.

apelaciju Ustavnom sudu mora prethodno iscrpiti sve efektivne pravne lijekove pred redovnim sudovima i tek onda podnijeti apelaciju Ustavnom sudu u roku od 60 dana od dana prijema posljednje odluke koja je meritorno rješavala u predmetu.

Pravilima Ustavnog suda BiH navedena je ustavna odredba operacionalizirana tako da Ustavni sud, ukoliko ustanovi da je apelacija osnovana, može dvojako postupiti: Ustavni sud može djelovati kao sud pune jurisdikcije, odnosno odlučiti slučaj u meritumu, ili ukinuti presudu i slučaj vratiti sudu koji je donio tu presudu na ponovni postupak. Sud čija je presuda ukinuta, dužan je po hitnom postupku donijeti drugu presudu, pri čemu je vezan pravnim shvatanjem Ustavnog suda o povredi prava i osnovnih sloboda podnosioca apelacije, koja su garantirana Ustavom Bosne i Hercegovine.

2.2.5. *Prosljeđivanje pitanja od drugih sudova*²⁴

Član VI/3c Ustava BiH²⁵, kojim se utvrđuje jedna od nadležnosti Ustavnog suda, glasi:

„Ustavni sud je nadležan u pitanjima koja mu je prosljedio bilo koji sud u Bosni i Hercegovini u pogledu toga da li je zakon, o čijem važenju njegova odluka ovisi, kompatibilan sa ovim Ustavom, sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i njenim protokolima, ili sa zakonima Bosne i Hercegovine; ili u pogledu postojanja ili domašaja nekog općeg pravila međunarodnog javnog prava koje je bitno za odluku suda.“

²⁴ Član VI/3.c, Ustava BiH

²⁵ Bosnia and Herzegovina, Essential texts (2nd revised and updated edition), OHR.

Navedena odredba se sastoji iz dva dijela – prvi se odnosi na klasični pojam ocjene *ustavnosti zakona* i samo u ovoj odredbi se daje mogućnost ocjene zakonitosti od strane Ustavnog suda. Drugi dio odredbe, razmatranje Ustavnog suda ne veže se za konkretnu zakonsku odredbu, odnosno zakon kao cjelinu, nego uvodi nadležnost da Ustavni sud ispita *postojanje ili domašaj nekog općeg pravila međunarodnog prava koje je bitno za odluku suda*, ne vezujući odluku Ustavnog suda za konkretni zakon ili pojedinu njegovu odredbu. Primjenom jezičkog tumačenja, to bi značilo da bilo koja odredba koja je na snazi u pravnom poretku Bosne i Hercegovine (uključujući i ustavne odredbe kao dio cjeline pravnog poretka jedne države), može biti podvrgnut procjeni o usklađenosti sa temeljnim principima međunarodnog prava.

Ustavni sud, po općem pravilu, može podržati zakon relevantan za odluku nižeg suda ili ga proglasiti nevažećim. Pomenuti niži sud je potom obavezan postupiti u skladu sa odlukom Ustavnog suda.

Na žalost, iako je svrha ove nadležnosti Ustavnog suda da kroz aktivan pristup redovnih sudova dođe do diferencijacije nadležnosti Ustavnog od redovnih sudova, te da kroz djelovanje Ustavnog suda, dođe do umanjenja broja predmeta u kojima se utvrđuje povreda prava pojedinaca koja svoje izvorište imaju u zakonodavstvu, ova nadležnost je najmanje zastupljena u radu Ustavnog suda – donesene su tek četiri odluke Ustavnog suda po zahtjevima redovnih sudova. Uzrok ovako malog broja zahtjeva po ovoj nadležnosti Ustavnog suda može biti i činjenica da ustavni sudovi entiteta imaju sličnu nadležnost i da je značajno veći broj ove vrste predmeta pred entitetskim ustavnim sudovima, posebno pred Ustavnim sudom FBiH, ali ti predmeti se, uglavnom, odnose na kantonalne propise za koje Ustavni sud Bosne i Hercegovine nije ni nadležan.

2.2.6. *Deblokada Parlamentarne skupštine BiH*²⁶

Nadležnost Ustavnog suda BiH u slučaju "bloкаде" Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH po pitanju vitalnog interesa predstavlja po mnogo čemu atipičan vid aktiviteta ustavnosudske instance, jer se, praktično, na ovaj način uspostavlja "bliski kontakt" između "ustavnosudske" i "zakonodavne" vlasti.

Ovdje Ustavni sud BiH rješava spor u kojem je predložena odluka Parlamentarne skupštine BiH, po mišljenju većine delegata jednog od konstitutivnih naroda, destruktivna po vitalni nacionalni interes, a pri tome su u Domu naroda iscrpljena sva "parlamentarna sredstva" za rješavanja ovog pitanja.

2.2.7. *Neizvršavanje odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine*

Neizvršavanje odluka Ustavnog suda BiH sankcionirano je članom 239 *Krivičnog zakona BiH*²⁷. Službena osoba u instituciji BiH, entiteta ili Distrikta Brčko, koja odbije da izvrši konačnu i izvršnu odluku Ustavnog suda BiH, ili sprečava njezino izvršenje, odnosno na neki drugi način onemogućava njeno izvršenje, kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do pet godina. Prema dostupnim podacima, nešto preko 20 posto odluka Ustavnog suda BiH, u kojima je utvrđena povreda ustavnih prava, odnosno ljudskih prava, nije izvršeno, što predstavlja ogroman procenat. Veliki broj od ovih 20 procenata se odnosi na tzv. „sistemske propuste“ vlasti i na pitanje nestalih osoba, stare devizne štednje, izmirenje dosuđene ratne štete i slično, koji predstavljaju realno teško rješive probleme za vlasti Bosne i Hercegovine, bilo da se radi o

²⁶ Član IV/3f, Ustava BiH

²⁷ Službeni glasnik BiH, broj 3/03

državnom, ili entitetskom nivou. U svakom slučaju, ovi problemi će u narednom periodu morati biti riješeni na odgovarajući način, a neki koraci poduzeti su u pozitivnom pravcu u pogledu rješavanja problema stare devizne štednje i isplate dosuđenih ratnih šteta. Ipak, činjenica da državno tužilaštvo nije pokretalo krivične postupke protiv lica odgovornih za nepoduzimanje odgovarajućih mjera, predstavlja poseban problem koji zadire u samu bit principa vladavine prava, jer ako se na odgovarajući način ne sankcionira neprovođenje odluke Ustavnog suda BiH, onda se u potpunosti narušava autoritet te institucije i njen položaj u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine.

2.2.8. Rad Ustavnog suda Bosne i Hercegovine u 2008. godini

Obzirom na činjenicu da se izvještaj o radu Ustavnog suda BiH usvaja najčešće u januaru ili martu naredne godine, na osnovu pokazatelja iz prethodnih godina pokazat će se koje su tendencije u pogledu povećanja priliva i efikasnosti u rješavanju predmeta.

UPOREDNI POKAZATELJ BROJA PRIMLJENIH I RIJEŠENIH PREDMETA ZA PERIOD 2003. – 2007. GODINE				
Godina	Primljeni predmeti	Procenat povećanja broja predmeta u odnosu na prethodnu godinu	Ukupno riješeno predmeta bez obzira na godinu prijema	Procenat riješenih predmeta
2003	832	182 %	339	41 %
2004	1169	41 %	1255	107 %
2005	2703	131 %	1717	64 %
2006	3458	29 %	2365	61 %
2007	3666	6 %	2051	55 %

Ono što se odmah uočava ukoliko se pogleda ova tabela jesu dva uporedna procesa – povećanje priliva novih predmeta i stagnacija u broju riješenih predmeta na osnovu čega se može izvući zaključak da raste povjerenje građana u Ustavni sud BiH, kao posljednje utočište za traženje pravde, ali i o nemogućnosti Ustavnog suda BiH da pravovremeno odgovori na povećane zahtjeve građana. Nemogućnost da pravovremeno odgovori na zahtjeve građana, svakako je objektivne prirode, jer način odlučivanja na Ustavnom sudu BiH ne dopušta neko posebno ubrzanje postupka – o predmetima iz okvira apstraktne nadležnosti²⁸ odlučuje isključivo sud u plenarnom sazivu, dok predmete iz apelacione nadležnosti može rješavati i vijeće od pet sudija, ali i sud u plenarnom sazivu. Drugim riječima, ustavna odredba člana VI/2a, koja utvrđuje da većina od ukupnog broja sudija (devet), predstavlja kvorum za odlučivanje, „vezao“ je ruke Ustavnom sudu BiH da može formirati veći broj vijeća koja bi mogla odlučivati o predmetima iz apelacione nadležnosti koji predstavljaju oko 99 posto svih predmeta koji stignu na Ustavni sud BiH.

2.2.9. Prednosti i prepreke - Ustavni sud Bosne i Hercegovine

2.2.9.1. Način odlučivanja. - Najveći problem u funkcioniranju Ustavnog suda jeste povećani priliv predmeta koji se iz godine u godinu sve više uvećava, pri čemu kapacitet Ustavnog suda da „apsorbuje“ taj povećani priliv²⁹, ostaje isti. Zbog toga, Ustavni sud treba hitno reformirati. Potrebno je promijeniti broj sudija sa devet na najmanje 13 ili 15 članova.

²⁸ Ocjene ustavnosti, prosljeđena pitanja, rješavanje sporova, deblokada parlamentarne procedure i sl.

²⁹ U toku 2004. godine Ustavni sud je primio 1169 predmeta; 2005. godine – 2075 predmeta, 2006. godine – 3480 predmeta; 2007. godine – 3666 predmeta.

Razlog za ovakvo radikalno povećanje broja sudija leži isključivo u potrebi efikasnijeg rada Ustavnog suda.

Rješenja iz Aneksa 4, konkretno iz člana VI koji regulira rad i nadležnosti Ustavnog suda, pored toga, su predvidjela nedjelotvoran sistem odlučivanja tako što je utvrđeno da kvorum čini polovina članova ukupnog broja sudija što znači da svaku odluku, pa i odluke kojima se odbacuje apelacija, ili zahtjev, mora donijeti najmanje pet sudija. Kada se tome doda i tumačenje samog Ustavnog suda da to podrazumijeva da svaka odluka mora biti donesena sa najmanje pet glasova za ili protiv predloženog rješenja, onda se dobija jedna dosta nedjelotvorna institucija što se pokazuje i u broju neriješenih predmeta tokom 2008. godine (oko 5000 neriješenih predmeta). To praktično znači da, prema sadašnjim rješenjima, Ustavni sud odluke može donositi isključivo na plenarnoj sjednici ili na sjednici vijeća od najmanje pet sudija i da ne postoji mogućnost formiranja drugih vijeća, npr. Vijeća od troje sudija koji bi mogli rješavati predmete iz apelacione nadležnosti. Do sada je Ustavni sud BiH uspijevao da, i sa postojećim sistemom odlučivanja, efikasno rješava veliki priliv predmeta i to prvenstveno zahvaljujući izuzetno dobro organizovanom i vrlo profesionalnom Sekretarijatu Ustavnog suda. Međutim, povećanim prilivom predmeta usljed jačanja povjerenja građana u njegov rad i obaveze da prije eventualnog obraćanja Evropskom sudu za ljudska prava građani moraju iscrpiti i postupak pred Ustavnim sudom, rad Ustavnog suda je došao do tačke kada problem nije u broju izvršilaca u Sekretarijatu, nego broj sudija i njihova mogućnost da savladaju ogroman priliv predmeta na kvalitetan način (u posljednjih nekoliko godina Ustavni sud BiH riješi oko 2300 predmeta godišnje, a priliv je negdje oko 3800 predmeta godišnje). Zbog toga je neophodno da se Ustavnom sudu omogući povećavanje broja sudija na 13 ili 15 kako bi mogao formirati vijeća od po troje sudija koji bi rješavali predmete iz apelacione nadležnosti koji

čine oko 99 posto ukupnog broja predmeta. Na taj način bi sudije bile podjednako opterećene, a glavni teret bi bio na mogućnostima Sekretarijata da povećanjem broja izvršilaca poveća i produktivnost Ustavnog suda, pri čemu ne bi bile potrebne promjene Ustava BiH, već isključivo akata koji reguliraju organizaciju Sekretarijata Ustavnog suda BiH.

Pri razmatranju ovih problema Ustavni sud uvijek mora imati u vidu jedan od temeljnih zahtjeva – da odgovori zahtjevu efikasnog postupka pred Ustavnim sudom što bi za posljedicu imalo izbjegavanje utvrđivanja odgovornosti za kršenje prava na suđenje u razumnom roku od strane Evropskog suda za ljudska prava, a što može predstavljati znatne izdatke za državu. Konačno, i sam kvalitet odluka Ustavnog suda bi sasvim sigurno dostigao još veći nivo.

Imenovanje sudija Ustavnog suda BiH treba vršiti Parlamentarna skupština BiH (dosadašnje rješenje je da četiri člana bira Parlament Federacije BiH, dva člana Narodna skupština Republike Srpske i tri strana člana predsjednik Evropskog suda za ljudska prava uz konsultacije sa članovima Predsjedništva BiH). Ovo je vrlo bitno radi poštivanja principa nezavisnosti i nepristrasnosti sudija Ustavnog suda, što se direktno iskazuje kroz način njihovog izbora. Za razliku od dosadašnjeg načina izbora sudija Ustavnog suda BiH koje biraju entitetski parlamenti bez ikakve prethodne stručne provjere kandidata, što kao posljedicu ima politički prepoznatljive kadrove kao sudije Ustavnog suda BiH, buduća rješenja trebaju pomiriti potrebu da kandidati moraju proći prethodnu stručnu profesionalnu provjeru i tzv. sistem negativne selekcije kroz djelovanje, npr., Visokog sudskog i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine (VSTV BiH) i tek onda, eventualno, pružiti priliku donosiocima odluka u sferi politike da izaberu od tako filtriranih kandidata politički najprihvatljivijeg (slično kao kod entitetskih ustavnih sudova). Na ovaj način pomirili bi se i oni koji zagovaraju imenovanje koje bi bilo u

direktnoj zavisnosti od struktura vlasti i zagovornici potrebe da se očuva profesionalna struktura sudija Ustavnog suda BiH i neophodan kvalitet u odlukama koje bi bile lišene nepotrebnog političkog uticaja. Kao preduvjet i kao garant potpune profesionalnosti u radu i odabiru kandidata od strane VSTV BiH neophodno je promijeniti sastav VSTV BiH tako što bi u njemu ravnopravno participirale sudije ustavnih sudova entiteta i Ustavnog suda BiH. Samo na taj način bi se obezbijedila stručna procjena prijavljenih kandidata.

2.3. Uredi Ombudsmana u Bosni i Hercegovini

Od 3. januara 2001. godine Zakon o ombudsmanu za ljudska prava Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH, br. 32/00) zamijenio je Aneks 6 Dejtonskog mirovnog sporazuma i postao pravna osnova za rad ove institucije. Međutim, suština navedenog Zakona nalazi se u odredbama Aneksa 6 Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, pa je stoga nepohodno spomenuti da je on predvidio, u članu 2 drugog poglavlja, osnivanje Komisije za ljudska prava.

2.3.1. Pregled

Institucije ombudsmana koje trenutno funkcioniraju u Bosni i Hercegovini, odnosno Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine, ombudsmani Federacije BiH i Republike Srpske, osnovane su na osnovu mirovnog sporazuma (izuzev Ombudsmana Republike Srpske). Dejtonski sporazum, koji je stupio na snagu 14. decembra 1995. godine, uspostavio je Bosnu i

Hercegovinu kao nastavak Republike Bosne i Hercegovine, koja se sastoji od dva entiteta, Federacije BiH i Republike Srpske.

Pred dugo očekivano ujedinjenje ureda ombudsmana BiH i entitetskih ureda ombudsmana u jedinstvenu instituciju Ombudsmana za ljudska prava BiH, koja je trebalo da počne s radom 1. januara 2007. godine, nužno je tematizirati neka od značajnih strukturalnih pitanja, kao što su njen sastav, izbor i procedure rada. Osnovni utisak koji se stiže sagledavanjem te nove, reformirane strukture u svjetlu međunarodnih standarda i komparativnih iskustava jeste da je u Bosni i Hercegovini riječ samo o formalnom, administrativnom ujedinjenju, a da se, zapravo, potvrđuje dominacija etničkog pristupa zaštiti ljudskih prava, te zadržava primjena principa pariteta, konsenzusa i internog balansiranja odluka između tri predstavnika konstitutivnih naroda u toj instituciji. Na taj način, umjesto da služi kao korektiv konsocijaciji, koja je više nego problematična s aspekta ljudskih prava, te da inherentnim fokusom na prava pojedinaca ponudi protutežu dominantnoj etničkoj paradigmi u BiH, reformirani ombudsman samo preslikava suštinske elemente konsocijacije, čineći na taj način sistem ljudskih prava u BiH još ranjivijim.

Imajući u vidu da je riječ o strukturnim problemima, svi su izgledi da će se ovi nedostaci ispoljiti i u novoj, ujedinjenoj instituciji ombudsmana BiH. Jedinu istinsku promjenu i nadu u uspijeh ove institucije u izmjeni razumijevanja i konteksta implementacije ljudskih prava može donijeti izbor osoba od autoriteta i ugleda koji će u narednom periodu vršiti ovu važnu funkciju. Samo ombudsmani, koji će dosljedno insistirati na jeziku prava nasuprot etnicizaciji i politizaciji implementacije ljudskih prava u našoj zemlji, mogu usvojiti takve interne procedure koje će ovu instituciju učiniti snažnim i efikasnim zaštitnikom građana.

Kao potvrda da taj proces neće ići u potrebnom pravcu, dokazuje procedura izbora nova tri ombudsmana BiH, koja je otpočela pretprošle godine. Objavljeni konkurs je poništen od strane Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine zbog nemogućnosti dobijanja dovoljnog broja glasova zastupnika za predložene kandidate, iako su predloženi kandidati bili politički prepoznatljivi, ali i podjele u okviru većinske koalicije u Parlamentarnoj skupštini BiH i u tom slučaju su se pokazale kao nepremostiva prepreka. Iako ne izgleda kao političko pitanje, ovaj izbor je bio opterećen upravo slabim funkcioniranjem vladajuće koalicije koja nije mogla da se složi oko zajedničke liste kandidata za ove tri pozicije, s obzirom da je jedan od tri ombudsmana Bošnjak, drugi Srbin, a treći Hrvat. Ko god da bude izabran za ombudsmane na nivou Bosne i Hercegovine, njihov rad je, zbog ovakvog razvoja stvari, osuđen na neuspjeh, jer je postalo više nego očito (a bilo je i do sada sa prethodnim imenovanjem koje je, također, praćeno dubokom involviranošću politike) da politika želi podobne ombudsmane koji neće biti nezavisni i nepristrasni. Ovim vlast želi da izbjegne moguće kritike na svoj rad. To je u prošlosti i uspjela, jer je i postojeća tri ombudsmana imenovalo Predsjedništvo Bosne i Hercegovine na netransparentan način sa direktnim involviranjem politike u ovaj proces. S druge strane, zakonska je obaveza da se objedine tri institucije ombudsmana, međutim i ovaj proces je zaustavljen do izbora novih bosanskohercegovačkih ombudsmana gotovo dvije godine.

Početak decembra 2008. godine izabrani su novi ombudsmani BiH. Time je okončan proces izbora novih ombudsmana, ali ne i ispunjena zakonska obaveza stvaranja jedinstvene institucije na nivou države. Iako su novoizabrani državni ombudsmani službeno preuzeli funkciju 14. decembra 2008. godine, naišli su na određene prepreke u ispunjavanju zakonske obaveze objedinjavanja institucija ombudsmana.

Narodna skupština Republike Srpske još uvijek nije usvojila prijedlog zakona o ukidanju institucije entitetskog ombudsmana. S druge strane, FBiH je Zakon o načinu prestanka funkcioniranja Institucije ombudsmana Federacije BiH u prelaznom periodu i prenosu njenih nadležnosti na Instituciju ombudsmena za ljudska prava BiH³⁰ donijela još 2007. godine, no federalna institucija ombudsmana i dalje nastavlja sa svojim radom pozivajući se na član 3 pomenutog zakona u kojem je propisana obaveza "konačnog istovremenog objedinjavanja institucija ombudsmana". Do zaključenja ovog izvještaja, u Bosni i Hercegovini i dalje postoje i djeluju tri institucije ombudsmana: ombudsman Federacije BiH, ombudsman Republike Srpske, te ombudsman BiH.

2.3.2. Jedinstvena struktura: konsolidacija ili redukcija

Dejtonskim sporazumom u našoj zemlji su uspostavljeni kompleksni ustavno-politički aranžmani, kao i kompleksan sistem zaštite ljudskih prava, od kojeg se očekivalo da odgovori na izazove postkonfliktne tranzicije, ali i da bude svojevrsni korektiv takvoj strukturi države. Namjena tog sistema jeste zaštita pojedinca od povreda njegovih prava u zamršenim labirintima mnogostrukih nivoa vlasti u BiH.³¹

Ustavom Bosne i Hercegovine, te Aneksom VI Dejtonskog mirovnog sporazuma uspostavljena je dosta neobična državna institucija za zaštitu ljudskih prava - Komisija za ljudska prava, sastavljena od Ombudsmana za ljudska prava i Doma za ljudska prava. Osnovna razlika između ove dvije institucije je u sljedećem:

³⁰ Službene novine Federacije BiH, br. 53/07

³¹ Edin Hodžić: „Zaštitnik građana i talac konsocijacije – Ombudsman za ljudska prava BiH“, članak objavljen 26. februara 2007. i dostupan na: <http://www.pulsdemokratije.net/index.php?a=detail&l=bs&id=199>.

dok je Dom formiran kao sudsko tijelo koje donosi konačne i obavezujuće odluke u slučajevima kršenja ljudskih prava građana BiH, Ombudsman je institucija čije odluke imaju karakter autoritativnih, ali pravno neobavezujućih preporuka za tijela vlasti na nivou BiH. Pored Ombudsmana za ljudska prava BiH, od 1995. godine, odnosno 2000. godine, takva institucija postoji i na nivou Federacije BiH, odnosno Republike Srpske. Prestankom mandata Doma za ljudska prava 31. decembra 2003. godine, Ombudsman BiH je ostao jedina državna institucija za zaštitu ljudskih prava na nivou BiH, dok su Ombudsman FBiH i Ombudsman Republike Srpske nastavili da djeluju na rješavanju slučajeva neodgovarajućeg rada javne uprave i kršenja ljudskih prava građana na nivou entiteta.

Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine počeo je sa radom 1996. godine, kada je tu funkciju vršila jedna osoba, strani državljanin. Početkom 2004. godine, instituciju preuzimaju državljani BiH, ali se, kako je to već uobičajeno u našoj zemlji, broj ombudsmana povećava na tri. U aprilu 2006. godine usvojene su izmjene i dopune Zakona o Ombudsmanu za ljudska prava BiH, na osnovu kojih se uspostavlja jedinstvena struktura ombudsmana u našoj zemlji, koja podrazumijeva i prestanak sa radom takvih institucija na nivou entiteta.

Brojni su razlozi za ujedinjenje institucije ombudsmana u BiH i ukidanje njenih ekvivalenata na nivou entiteta. Ti su argumenti možda ponajbolje sumirani u Godišnjem izvještaju Ombudsmana za ljudska prava BiH iz 2003. godine, u kojem se navodi da će ujedinjenje institucije i smanjenje broja ombudsmana sa devet na tri donijeti „bolju uslugu uz manje troška“, te eliminirati „zbunjenost javnosti, kontradikcije, dupliranje, probleme koordinacije i dvostruke administracije“.

Ujedinjenje ovih institucija je i jedna od postprijemnih obaveza Bosne i Hercegovine prema Vijeću Evrope. Pored toga, i tijela Ujedinjenih nacija, zadužena za implementaciju konvencija

o ljudskim pravima, u svojim su dokumentima posvećenim BiH, gotovo neizostavno navodili problematičnu troetničku strukturu ombudsmana kao jedno od značajnih područja zabrinutosti. Tako i *Zaključne napomene Komiteta za eliminaciju rasne diskriminacije Ujedinjenih nacija* iz aprila 2006. godine, navode da tripartitna struktura ove institucije ugrožava njenu efikasnost, pa bi predstojeće ujedinjenje ombudsmana u BiH trebalo poduzeti s ciljem „osiguravanja jedinstvenog, a ne etnički podijeljenog pristupa zaštiti ljudskih prava“.

Treba, međutim, naglasiti i da rezerve koje su na kraju svojih mandata izrazili i ombudsmani Federacije BiH i Republike Srpske, a koje se svode na bojazan da će reformirana, jedinstvena institucija voditi reduciranju ukupne strukture zaštite ljudskih prava u našoj zemlji, nikako nisu bez osnova. O tome govori i činjenica da je već najavljeno značajno smanjenje godišnjeg budžeta ove institucije, te ukidanje pojedinih regionalnih ureda, što otežava realizaciju veoma bitnog principa dostupnosti ureda ombudsmana građanima. Takve najave izazivaju opravdanu zabrinutost, naročito imajući u vidu raspoložive statističke podatke o porastu broja prijava kršenja ljudskih prava građana posljednjih godina. Kao ilustracija može se navesti podatak da je do avgusta 2003. godine Ombudsman Federacije BiH zabilježio oko 570.000 kontakata sa građanima dok je, prema informacijama iz ove institucije, u periodu od 2003. do 2006. godine zabilježeno gotovo 700.000 dodatnih žalbi. Takav porast prijava se dijelom može objasniti i povećanom sviješću građana o radu i kapacitetima ove institucije, ali svakako ukazuje na kontinuirani problem kršenja ljudskih prava građana u poslijeratnom periodu. I statistika Ombudsmana Republike Srpske, prema kojoj je tokom 2006. godine zabilježeno 40 procenata više žalbi građana u odnosu na prethodnu godinu, svakako potvrđuje da će se ujedinjena institucija Ombudsmana za ljudska prava BiH suočiti sa brojnim izazovima u realizaciji aktivnosti iz svoje nadležnosti.

Prema tome, može se reći da opisana erozija institucija za zaštitu ljudskih prava u BiH nije praćena odgovarajućim smanjenjem aktualnosti razloga koji su doveli do inicijalnog uspostavljanja te složene strukture. Međutim, teško je u ovoj fazi, u kojoj ujedinjeni Ombudsman za ljudska prava BiH još nije ni počeo sa radom, objektivno procjenjivati potencijal institucije i njenu efikasnost, ali dva elementa čine fokus zabrinutosti (kao i kod Ustavnog suda BiH) – sastav institucije i način izbora ombudsmana, konceptualne su, a ne empirijske naravi, pa se već sada mogu analizirati u skladu sa međunarodnim standardima i iskustvima drugih zemalja u ovoj oblasti.

2.3.3. Reprezentativnost i sastav Ombudsmana za ljudska prava BiH

Budući da je donesen nakon višedecenijskog razvoja relevantnih međunarodnih standarda, te nakon jednako dugog perioda djelovanja ove institucije u mnogim državama svijeta, najveći dio Zakona o Ombudsmanu za ljudska prava BiH iz 2001. godine predstavlja najviši izraz dostignuća i standarda vezanih za rad ove institucije. Zamijenivši relevantne odredbe Aneksa VI Dejtonskog sporazuma, Zakon je ovoj instituciji dao veoma široke nadležnosti, koje uključuju nadzor rada svih tijela državne vlasti, uključujući i sudstvo. To je, svakako, u skladu sa najvišim zahtjevima izraženim u Pariškim principima Ujedinjenih nacija iz 1993. godine, koji predstavljaju primarni izvor međunarodnih standarda za uspostavljanje i djelovanje državnih institucija za zaštitu ljudskih prava. Pored tipične nadležnosti vezane za prijem individualnih žalbi građana u slučajevima nezakonitog ili, šire posmatrano, neodgovarajućeg rada javne uprave, Ombudsman za ljudska prava BiH može i samostalno poduzimati opće istrage o

kršenjima ljudskih prava, te preporučivati opće i pojedinačne mjere.

Također, treba naglasiti i da je sama činjenica da je pozicija ove institucije utvrđena Ustavom BiH i Zakonom veoma značajna jer, kako se to veoma često ističe, što je veća pravna snaga akta koji regulira djelovanje državne institucije za zaštitu ljudskih prava, to su veće garancije njene nezavisnosti.

Međutim, pored odgovarajućeg pravnog statusa i nadležnosti, sastav institucije za zaštitu ljudskih prava i procedura izbora kandidata za najviše funkcije u tom tijelu, svakako, su bitan element njenog ukupnog uspjeha. Od autoriteta i ugleda članova ove institucije zavisi mnogo toga, od zadržavanja pozicije suštinske nezavisnosti, kako od struktura vlasti tako i od neprincipijelnog uticaja organizacija civilnog društva, preko upošljavanja i zadržavanja kvalitetnih kadrova koji svoju karijeru vide u okviru takve institucije, pa do njene efikasnosti i legitimiteta, naročito u duboko podijeljenom društvu kakvo je bosanskohercegovačko.

Pariški principi utvrđuju, *inter alia*, da je jedan od bitnih elemenata nezavisnosti ove institucije i njen pluralizam. Kako se to ističe u brojnim analizama (vidjeti, na primjer, *Assessing the Effectiveness of National Human Rights Institutions*, str. 8), reprezentativnost institucije za zaštitu ljudskih prava i njen sastav koji prati socijalnu, etničku, jezičku, ali i spolnu strukturu konkretne društvene zajednice, značajno doprinose njenoj efikasnosti. Prema Zakonu o Ombudsmanu za ljudska prava BiH, funkciju „zaštitnika ljudskih prava“ vrše tri ombudsmana. Premda se ova institucija u principu veže za jednu osobu, što onemogućava ispunjavanje navedenog zahtjeva reprezentativnosti, BiH nije jedini izuzetak od ovog pravila. Tako, na primjer, u Švedskoj djeluju četiri parlamentarna ombudsmana, u Austriji je riječ o kolektivnom organu kojeg čine tri ombudsmana, dok u Belgiji funkciju Federalnog ombudsmana

vrše dvije osobe, od kojih jedna pripada francuskoj, a druga holandskoj jezičkoj zajednici.

Iako prvobitna verzija zakona iz 2001. godine ne sadrži odredbu o etničkoj pripadnosti ombudsmana, navodeći da pravo kandidiranja na ovu funkciju ima svaki punoljetni građanin BiH, njihov broj ukazuje na to da je *implicitna* namjera zakonodavca, prije svega, bila postizanje balansa predstavnika konstitutivnih naroda. Veoma dobro rješenje ponudio je inicijalni prijedlog zakona o jedinstvenoj strukturi ove institucije kojeg su sačinili predstavnici ombudsmana BiH tokom 2003. godine³². Prijedlog je predviđao da instituciju čine jedan ombudsman i tri zamjenika, a takvo zakonsko rješenje bilo je vođeno i principom da nije potrebno navoditi odredbu o etničkoj pripadnosti osoba koje će vršiti te funkcije, niti o njihovoj eventualnoj rotaciji na poziciji ombudsmana, jer će se odgovarajuća zastupljenost konstitutivnih naroda i ostalih u tom tijelu osigurati kroz praksu Predsjedništva i Parlamentarne Skupštine BiH, koji su, prema tom prijedlogu, trebali da vrše imenovanje. Aktuelni zakon, međutim, u skladu sa usvojenim izmjenama i dopunama iz 2006. godine, na gotovo karikaturlan način utvrđuje da se ombudsmani „imenuju iz tri konstitutivna naroda ... što ne isključuje mogućnost imenovanja i iz reda ostalih.“ Ovakva formulacija je uistinu apsurdna, budući da se dva elementa ove odredbe međusobno isključuju: ako se ombudsmani uistinu imenuju iz reda konstitutivnih naroda, na koji način će tročlana struktura omogućiti i prisustvo četvrtog, kompozitnog etnokulturnog entiteta u BiH – „Ostalih“? S druge strane, ukoliko pripadnici „Ostalih“ zaista imaju pravo da budu imenovani na ovu funkciju, prvi dio odredbe, koji uređuje zastupljenost konstitutivnih naroda, postaje sasvim suvišan.

Na ovaj način, prethodni saziv Parlamentarne skupštine BiH, koji je donio Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o Ombudsmanu za ljudska prava, potpuno je ignorirao i mišljenje

³² Izvještaj Ombudsmana za ljudska prava BiH za 2003. godinu

Venecijanske komisije o nacrtu tog pravnog akta iz 2004. godine, u kojem je naglašeno i to da je, iako će tri ombudsmana najvjerojatnije zaista biti predstavnici tri konstitutivna naroda, u samom Zakonu potrebno u potpunosti napustiti etničke kriterije za izbor na tu funkciju i usvojiti formulaciju prema kojoj će ombudsmani biti građani BiH.

Takav pristup zaštiti ljudskih prava i rezerviranje čak i institucije ombudsmana za pripadnike tri konstitutivna naroda – na što su nas, čini se, već navikli Predsjedništvo BiH i Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH – apsolutno je neprihvatljivo. Umjesto da posluži kao dobra prilika da država pokaže spremnost da se poboljša pozicija „ostalih“ u političkom i javnom životu BiH, izmijenjeni Zakon o Ombudsmanu za ljudska prava BiH predstavlja sasvim nepotrebnu i neprimjerenu potvrdu dominantne etničke matrice.

Prema tome, stiče se dojam da je svrha postojanja tri ombudsmana na čelu institucije samo u tome da se omogući puko prisustvo isključivo predstavnika konstitutivnih naroda, čime se konsocijacija i podjela vlasti između etničkih grupa u BiH preslikala i na oblast institucionalne zaštite ljudskih prava, u kojoj je nikako ne bi smjelo biti. Ako bismo i pokušali opravdati takav pristup upotrebom principa predstavljanja potencijalnih žrtava kršenja ljudskih prava u ovoj instituciji u korist konstitutivnih naroda tvrdnjom da će, imajući u vidu dubinu etničkih podjela u BiH, upravo pripadnici tih etničkih grupa biti i najvjerojatnije žrtve kršenja ljudskih prava, čini se da ni takva postavka nema ozbiljnu osnovu. Kao ilustracija svakako može poslužiti statistika Ombudsmana FBiH iz avgusta 2003. godine, prema kojoj su u etničkoj strukturi podnosilaca žalbi, zapravo, dominirali pripadnici „ostalih“ (Christopoulos i Hormovitis, 2003: 32).

Konačno, za uspješan rad ove institucije veoma je važno da se ne ponovi iskustvo iz 2003. godine, kada je, prema izvještaju Helsinškog komiteta BiH, Predsjedništvo BiH, koje je prema

ranijem zakonskom rješenju utvrđivalo kandidate za funkciju Ombudsmana BiH, za tu poziciju predložilo „ljud[e] blisk[e] nacionalističkim političkim strankama i bez ikakvih referenci u domenu ljudskih prava“. Zbog toga vrijedi podsjetiti na zakonsku odredbu koja utvrđuje da „[z]a ombudsmana mogu biti imenovani državljani Bosne i Hercegovine... koji imaju dokazano iskustvo u području zaštite ljudskih prava i građanskih sloboda, te visok moralni ugled.“ Međutim, nedavna iskustva u (još uvijek neokončanom) procesu imenovanja tri Ombudsmana od strane Parlamentarne skupštine BiH, ukazuju da nikakav progres neće biti napravljen već upravo suprotno – da će se u (sada već) transparentnom procesu³³ odabira kandidata izabrati oni sa sredine ili dna ljestvice stručnosti, a ne kandidati koji su najbolje ocijenjeni od strane nadležne komisije. Uostalom, to je scenarij koji je gotovo u cijelosti viđen prilikom posljednja tri imenovanja sudija na Ustavnom sudu BiH³⁴ s tim da taj proces čak nije ni transparentan u mjeri u kojoj je proces imenovanja ombudsmana.

U tranzicijskom kontekstu BiH, institucija Ombudsmana ima specifičnu ulogu. Za razliku od razvijenih demokratija, u kojima ova institucija predstavlja važan faktor u očuvanju i osiguravanju poštivanja principa i procedura demokratske vlasti, u našoj zemlji se očekuje i značajna uloga ovog tijela u izgradnji i konsolidaciji tih principa. Također, ne treba zanemariti ni činjenicu da su ovlaštenja ove institucije neobično široka, čak i u komparativnoj perspektivi, pa je njen potencijal da pozitivno utiče na procese konsolidacije demokratskih institucija i izgradnje standarda dobre uprave u BiH veoma visok.

³³ Proces obavljanja razgovora i bodovanja jeste javan uz prisustvo predstavnika nevladinih organizacija i OHR-a.

³⁴ Posljednja tri imenovanja sudija u Ustavni sud BiH su okončana tako da su tri člana Predsjedništva vladajućih stranaka postali sudije Ustavnog suda BiH, što dovodi do ozbiljnih sumnji u „nepriistrasnost“ Ustavnog suda BiH kao garanta poštivanja Ustava BiH i temeljnih principa demokratije i vladavine prava kao osnove za razmatranje predmeta koji se tiču ljudskih prava.

Stoga je od suštinske važnosti osigurati da ovu važnu funkciju vrše osobe koje će usvojiti takve interne procedure koje će im konačno omogućiti da djeluju barem kao jedan ombudsman, ako je već, zbog specifičnosti problema s kojima će se suočavati, ali i konteksta u kojem će djelovati, nerealno očekivati da budu tri puta efikasniji.

2.4. Entitetski ustavni sudovi

S obzirom da je Bosna i Hercegovina podijeljena na dva entiteta, u svakom od entiteta egzistiraju ustavni sudovi koji imaju klasičnu nadležnost, kao i većina evropskih ustavnih sudova, a to je ocjena ustavnosti zakona, odnosno njihova usklađenost sa ustavima entiteta. Uspostavljanje tzv. regionalnih ustavnih sudova i nije neobično rješenje, s obzirom da u nekim zemljama „zapadne demokratije“ (npr. u Njemačkoj) postoje ustavni sudovi na regionalnom nivou, odnosno na nivou teritorijalne organizacije države i pored činjenice postojanja državnog ili saveznog Ustavnog suda. Ono što ih unekoliko razlikuje od drugih ustavnih sudova jeste nepostojanje mogućnosti ocjene zakonitosti i njihova osnovna uloga – deblokiranje rada entitetskih zakonodavnih tijela kada se pojavi pitanje koje se, prema mišljenju poslanika u Domu naroda Federalnog parlamenta, odnosno u Vijeću naroda Narodne skupštine Republike Srpske, smatra pitanjem od vitalnog nacionalnog interesa za neki od konstitutivnih naroda. Osim ovoga, niti jedan entitetski ustavni sud nema apelacionu nadležnost, odnosno ustavni tekst ne pruža mogućnost da se pojedinac može obratiti bilo kojem od ovih sudova sa zahtjevom za zaštitu ljudskih prava na presudu redovnih sudova, kao što je to slučaj sa Ustavnim sudom BiH. Takva ustavna rješenja, iako nisu neuobičajena za ustavne sudove, ove sudove ne čine efektivnim zaštitnicima ljudskih prava u punom smislu te riječi, ukoliko se izuzme njihova uloga u zaštiti ljudskih prava kroz vršenje

apstraktne nadležnosti, odnosno ocjene ustavnosti ili zaštite kolektivnih prava. Međutim, ukoliko se uporede podaci o broju predmeta iz apelacione nadležnosti Ustavnog suda BiH sa relativno malim brojem predmeta koji se vode pred entitetskim ustavnim sudovima, dolazi se do zaključka da utvrđene nadležnosti dva entitetska i jednog državnog ustavnog suda nisu podijeljene na odgovarajući način i da bi u budućnosti trebalo doći do redistribucije nadležnosti ustavnih sudova kako bi svaki ispunjavao svoju ulogu zaštitnika ljudskih i ustavnih prava građana.

3. Ograničenja i derogacija ljudskih prava

Član 4. Pakta o građanskim i političkim pravima (PGP):

1. U slučaju da izuzetna opšta opasnost ugrozi opstanak nacije i da je to objavljeno službenim aktom, države članice ovog pakta mogu da preduzmu, u onom strogom obimu u kojem to stanje zahtijeva, mjere koje odstupaju od obaveza predviđenih ovim paktom, pod uslovom da te mjere ne budu u nesaglasnosti sa ostalim obavezama koje im nameće međunarodno pravo i da nemaju za posljedicu diskriminaciju zasnovanu samo na rasi, boji, polu, jeziku, vjeri ili socijalnom porijeklu.

2. Prethodna odredba ne dopušta nikakvo odstupanje od čl. 6, 7, 8 (tač. 1 i 2), 11, 15, 16, i 18 ovog pakta.

3. Države članice ovog pakta koje se koriste pravom odstupanja moraju odmah da preko generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, saopšte ostalim državama članicama odredbe od kojih su odstupile, kao i razloge ovog odstupanja. One će istim putem ponovo obavijestiti o tome kada budu prestale sa ovim odstupanjima.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 15 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

1. U doba rata ili druge javne opasnosti koja prijete opstanku nacije, svaka visoka strana ugovornica može poduzeti mjere koje odstupaju od njenih obveza po ovoj konvenciji, i to u najnužnijoj mjeri koju zahtijeva hitnost situacije, s tim da takve mjere ne budu u neskladu s njenim drugim obvezama prema međunarodnom pravu.

2. Prethodna odredba ne dopušta odstupanje od članka 2. osim u pogledu smrti prouzrokovane zakonitim ratnim postupcima, ili članka 3. i 4, stavak 1. članka 7.

3. Svaka visoka strana ugovornica koja koristi svoje pravo da odstupa od odredbi Konvencije obavještava u potpunosti Generalnog sekretara Savjeta Europe o mjerama koje poduzima i razlozima za njih. Ona, također, obavještava Generalnog tajnika Savjeta Europe kada takve mjere prestaju djelovati i kada se odredbe Konvencije ponovo počinju u potpunosti primjenjivati.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

3.1. Ograničenja i derogacija po Ustavu Bosne i Hercegovine

Ustav Bosne i Hercegovine ne sadrži izričite odredbe o ograničenjima i derogaciji ljudskih prava. Međutim, u članu 2, tačka 2, navodi se da se prava i slobode određene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, te njenim protokolima izravno primjenjuju u Bosni i Hercegovini i imaju prvenstvo nad svakim drugim pravom. Shodno tome, ograničenja ljudskih prava i derogacija, što je predmet našeg istraživanja u Bosni i Hercegovini, sadržani su u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda kao i protokolima uz nju.

3.2. Ograničenja ljudskih prava

U evropskom sistemu ljudskih prava, koji je sadržan u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, predviđeni su izuzeci, posebne restrikcije i rezerve.

3.2.1. Izuzeci

Izuzeci se javljaju na više mjesta u Evropskoj konvenciji i protokolima uz nju. Poseban značaj, svakako, imaju izuzeci u odnosu na pravo na život. Naime, u stavu 1 člana 2 navodi se da je „pravo na život svakog čovjeka zaštićeno zakonom. Niko ne može biti namjerno lišen života osim kod izvršenja smrtne kazne po presudi Suda, kojom je proglašen krivim za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom“. Odredbe ovog člana, također, predstavljaju određeni izuzetak u odnosu na zabranu lišavanja života. Međutim, ovdje treba dodati da je protokolima broj 6 iz 1985. godine, te br. 13 iz 2002. godine ukinuta smrtna kazna u potpunosti, tako da za sve zemlje koje su ratificirale ove protokole odredba, ili izuzetak, iz stava 1, nema više nikakav praktičan značaj.

Međutim, posebno veliki značaj imaju izuzeci iz stava 2 ovog člana, gdje se navodi da „lišavanje života nije u suprotnosti sa ovim članom ako proizilazi iz upotrebe sile koja je apsolutno neophodna: a) u odbrani svakog pojedinca od nezakonitog nasilja; b) prilikom zakonitog lišavanja pojedinca od nezakonitog nasilja; i c) u akciji poduzetoj, u skladu sa zakonom, radi gušenja nemira ili pobune.“ Tim povodom Evropski sud za ljudska prava je u slučaju *Stewart protiv Ujedinjenog Kraljevstva* iz 1984. godine naveo

važno tumačenje koje se odnosi na upotrebu sile koja može imati za posljedicu, kao nenamjeran ishod, lišavanje života³⁵.

U svim ovim slučajevima radi se o upotrebi sile radi određenog cilja, s tim da ta upotreba sile ne smije biti veća od one koja je neophodna za ostvarenje toga cilja. Ovdje je, zapravo, došao do primjene princip proporcionalnosti između intenziteta sile koja je primijenjena i cilja koji se time želi postići. Iz jurisprudencije Evropskog suda za ljudska prava vidljivo je da su posebno frekventne odluke koje se odnose na izuzetak za slučaj nemira ili pobune. Tako se navode slučajevi koji najčešće spadaju u lišavanje života, kao i u slučajeve nemira ili pobune, što je vidljivo u predstavkama *X protiv Belgije* iz 1966. godine, *Farell protiv Ujedinjenog Kraljevstva* iz 1980. godine, te *Kelly protiv Ujedinjenog Kraljevstva* iz 1990. godine, gdje je Evropski sud podržao stanovište da je država bila u pravu kada su njeni organi lišili života pojedina lica u situaciji koja se mogla označiti kao “nemir” i sa obrazloženjem da je ograničavanje prava iz člana 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda bilo proporcionalno legitimnom cilju koji se želio ostvariti. Drugim riječima, kod svih navedenih ubistava koja su počinili policijski i vojni organi, Evropski sud za ljudska prava je zastupao mišljenje da primjena sile nije bila jačeg intenziteta od one koja je apsolutno neophodna da se društvo odbrani od nezakonitog nasilja.

Posebno veliki značaj imaju i izuzeci predviđeni odredbama člana 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i

³⁵ Evropski sud za ljudska prava smatra da izuzeci opisani u stavu 2 ukazuju na to da se ova odredba odnosi i na ubistvo sa predumišljajem, ali se ne odnosi isključivo na njega. Kao što je Evropska komisija istakla, tekst člana 2, shvaćen kao cjelina, ne određuje primarno slučajeve u kojima je dozvoljeno ubiti pojedinca sa predumišljajem, već opisuje situacije u kojima je dozvoljeno upotrijebiti silu koja može imati za posljedicu, kao nenamjeran ishod, lišavanje života. Upotreba sile, međutim, ne smije biti veća od apsolutno neophodne za postizanje jednog od ciljeva postavljenih u podstavovima (a), (b) ili (c).

osnovnih sloboda. Naime, u tački 1, člana 5 Evropske konvencije navodi se osnovna odredba da „svako ima pravo na slobodu i sigurnost ličnosti“. Međutim, odmah iza toga u tekstu Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda navodi se da je ipak moguće lišiti slobode čovjeka ukoliko je to u skladu sa zakonom propisanim postupkom. Izuzeci u stavu 1, člana 5, moraju biti striktno tumačeni i restriktivno primijenjeni, što je i potvrđeno u presudi Evropskog suda za ljudska prava *Ciulla protiv Italije* iz 1989. godine.

Iz spiska izuzetaka koje navodi član 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda vidljivo je da, zapravo, Evropska konvencija trajno legitimira određeni broj lišavanja slobode. Pri tome se svakako radi prvenstveno o izuzecima koji se odnose na lišavanje slobode usljed razloga koji proizilaze iz krivičnog prava. Međutim, Evropska konvencija predviđa i čitav niz mogućnosti koje imaju državni organi da pojedina lica liše slobode, a da pri tome nisu počinila nikakvo krivično djelo, to su lica poput maloljetnika, skitnica, lica oboljelih od infektivnih bolesti, umno poremećenih lica, alkoholičara, narkomana i stranaca u povodu deportacije ili ekstradicije.

Uvid u jurisprudenciju Evropskog suda za ljudska prava pokazuje da ni u ovim slučajevima, nije isključena kontrola organa zaštite ljudskih prava. Postoje brojni slučajevi u kojima je Evropski sud za ljudska prava osudio ponašanje države u ostvarivanju ovih izuzetaka, u odnosu na opće pravilo zaštite svakog čovjeka od lišavanja slobode, ukoliko je smatrao da je država prešla dopuštene okvire predviđene Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao što su *Guzzardi protiv Italije* iz 1980. godine i *Bouamar protiv Belgije* iz 1988. godine. Evropski sud za ljudska prava je u predmetu *Bozano protiv Francuske* iz 1986. godine, isto tako, intervenirao onda kada su mjere lišavanja slobode, koje predstavljaju izuzetke, poduzete pod nenormalnim uvjetima, ali i u predmetu

Winterwerp protiv Holandije iz 1979. godine, kada nije poštivan princip *habeas corpus*, koji inače znači garanciju da će lice koje je lišeno slobode biti odmah privedeno pred službeno lice i da će mu se saopštiti razlozi zbog kojih je lišen slobode.

Na isti način treba tumačiti i sve druge izuzetke kao što su, na primjer, Protokol broj 1, član 1, stav 2, gdje se navodi da „predhodne odredbe, međutim, ni na koji način na utiču na pravo države da primjenjuje takve zakone koje smatra potrebnim da bi nadzirala korištenje imovine u skladu s općim interesima, ili da bi osigurala naplatu poreza ili drugih doprinosa ili kazni“; Protokol broj 7, član 1, stav 1 koji ističe da „stranac koji zakonito boravi na teritoriji jedne države ne može se iz nje protjerati, osim na osnovu odluke donijete u skladu sa zakonom, i ima pravo: a) da podnese razloge protiv svog protjerivanja; b) da se njegov predmet preispita; i c) da u te svrhe bude zastupan pred nadležnim organom ili licem ili licima koja taj organ odredi“ i Protokol broj 7, član 2, stav 2 koji glasi: „ovo pravo može podlijegati izuzecima u odnosu na djela manjeg značaja, koja su određena zakonom, ili u slučajevima kada je licu koje je u pitanju u prvom stepenu sudio najviši sud ili je bilo osuđeno na osnovu žalbe na oslobađajuću presudu“.

3.2.2. Posebne restrikcije

Posebne restrikcije čine ona ograničenja ljudskih prava koja može izvršiti država uoliko postoje uvjeti koje predviđa Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Radi se o tri uvjeta, i to: a) da su ograničenja propisana zakonom ili da su u skladu sa zakonom; b) da su ta ograničenja u interesu demokratskog društva; i c) da za to postoje određeni, jasno izraženi legitimni ciljevi. Posebne restrikcije su, prema tome,

trajne mogućnosti države da ograniči određena ljudska prava iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Sva tri navedena kriterija sadržana su u Preambuli Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Princip saglasnosti sa zakonom proizlazi iz principa „vladavine prava“, princip neophodan u demokratskom društvu proizlazi iz stava da se ljudska prava „najbolje štite stvarnom političkom demokratijom“, dok su legitimni ciljevi države, zapravo, uglavnom podudarni sa „istim stremljenjima i zajedničkim naslijeđem političkih tradicija, ideala, slobode i vladavine prava“. Principom koji proizlazi već iz Preambule Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda da se ljudska prava „s jedne strane, najbolje štite stvarnom političkom demokratijom, a s druge zajedničkim shvatanjem i poštivanjem ljudskih prava o kojima ovise“ uspostavlja se ravnoteža upravo između vršenja individualnog prava i nužnosti da se štiti demokratsko društvo u cjelini.

Suština posebnih restrikcija je u tome da dopušta državi ograničenja određenih ljudskih prava i da u isto vrijeme omogućava evropskim organima da ostvare kontrolu nad tim aktivnostima države. Posebne restrikcije su dopuštene državi pod uvjetima kojim se omogućava evropska kontrola ocjene njihove saglasnosti sa odredbama Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. U većini slučajeva posebnih restrikcija koje su predviđene Evropskom konvencijom, državi je dato relativno široko polje slobodne procjene. Postoji ipak mogućnost i obaveza evropskih sudskih organa da vide da li je država ostala unutar granice slobodne procjene koje su joj ostavljene Evropskom konvencijom.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, iscrpnim obrazlaganjem je restrikcija u paragrafu 2, zapravo, nastojala da navedena prava ostanu, što je moguće više, u svom integralnom obliku, i da se primjenjuju sa što manje

restrikcija. Upravo zato, opširnost tog paragrafa rezultat je nastojanja da se što preciznije izraze ograničenja, kako bi se moguća samovolja države u ime općeg interesa svela na što je moguće manju mjeru. Sprečavajući da država ima neograničenu diskrecionu vlast, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda očito nije prihvatila slogan da cilj opravdava svako sredstvo. Posebne restrikcije koje su sadržane u članovima od 8 do 11 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda imaju dvostruku funkciju što predstavlja osnov za državu da vrši restrikciju određenih ljudskih prava – dakle, odstupa od svoje osnovne obaveze da štiti ljudska prava iz Evropske konvencije, ali i osnov za zaštitu pojedinca od arbitrarnosti države u pogledu restrikcije datih ljudskih prava – ako je državi već dopuštena restrikcija tih prava.

Evropski sud za ljudska prava je u slučaju Leander iz 1987. godine istakao da sam zakon mora jasno naglasiti opseg diskrecije koja se prenosi na nadležne vlasti u odnosu na legitimni cilj³⁶. Precizno zakonsko normiranje navedene oblasti, također, je potvrđeno i u predmetu *Kruslin i Huvig* iz 1990. godine gdje se naglasak stavlja na ozbiljno miješanje u privatni život i korespondenciju³⁷. U skladu sa navedenim može se zaključiti da samo jasan i precizan zakon sa jasno naglašenim ciljem može biti osnova kriterija ograničenja ljudskih prava u skladu sa zakonom.

³⁶ „Gdje se primjena zakona sastoji od tajnih mjera koje nisu dostupne nadzoru pojedinca koji je u pitanju ili širokoj javnosti, sam zakon, nasuprot popratne administrativne prakse, mora naznačavati opseg diskrecije koja se prenosi na nadležne vlasti sa dovoljnom jasnoćom i u odnosu na legitimni cilj mjere koja je u pitanju, kako bi pružio pojedincu adekvatnu zaštitu protiv proizvoljnog i svojevotnog miješanja“.

³⁷ „Prisluškivanje i drugi oblici presretanja telefonske konverzacije predstavljaju ozbiljno miješanje u privatni život i korespondenciju i moraju, shodno tome, biti zasnovane na zakonu koji je posebno precizan. Ključno je da postoje jasni, detaljni propisi o tom predmetu pošto se raspoložive tehnologije neprekidno usavršavaju i postaju sve više sofisticirane.“

Pojam demokratsko društvo je sveobuhvatan pojam i najčešće se u evropskim dokumentima označava terminima pluralizam, tolerancija, duh otvorenosti i sloboda izražavanja. Evropski sud za ljudska prava je u predmetu *Lingens* iz 1986. godine istakao tri zahtjeva koje država treba ispuniti prilikom ograničenja ljudskih prava po kriteriju neophodnosti u demokratskom društvu i to: a) da li su motivi umjesni i dovoljni; b) da li je miješanje države proporcionalno željenom cilju; i c) da li države održavaju ravnotežu između interesa pojedinca i općeg interesa.

Treći kriterij kojeg država prilikom ograničenja ljudskih prava mora uzeti u obzir su legitimni ciljevi. Na taj način se u svim spomentim državama članicama Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda navode legitimni ciljevi koji znače putokaz u zaštiti interesa demokratskog društva. Iz ovoga se može zaključiti da poduzimanje mjera u interesu demokratskog društva nije bio dovoljan kriterij za ograničenje ljudskih prava od strane države, pa se kod skoro svih država članica pojavljuju propisane kategorije ili ciljevi, kao što su: nacionalna bezbjednost, javna sigurnost, ekonomska dobrobit zemlje, sprečavanje nereda ili zločina, zaštita zdravlja i morala, zaštita prava i sloboda drugih, javni poredak (član 9 Evropske konvencije) i sprečavanje širenja povjerljivih informacija i interes očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva (navodi se samo u članu 10 Evropske konvencije).

3.2.3. Rezerve

Rezerve predstavljaju pravo država da prilikom ratificiranja Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda isključe ili modificiraju svoje obaveze koje

proizilaze iz toga dokumenta. Mogućnost isticanja rezervi predstavlja podešavanje države prema zahtjevima Evropske konvencije vezano za svoje specifične mogućnosti i potrebe. Međutim, naša država u postupku ratifikacije Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava nije istakla nikakve rezerve, pa prema tome ta odredba nema nikakav praktični značaj za državu Bosnu i Hercegovinu.

3.3. Derogacija

Derogacija ljudskih prava predstavlja mogućnost države da derogira izvjesna ljudska prava i slobode u vrijeme rata ili neke druge javne opasnosti koja prijeti opstanku nacije. Vanredno stanje zapravo znači stanje ozbiljne opasnosti koja ugrožava postojanje države, dok se dopuštanjem derogiranja zapravo aktuelizira stari princip stanja nužde ili izuzetnih okolnosti, koji dopušta državi da, u svakoj situaciji, osigura kontinuitet države. Samo određeni broj ljudskih prava ne mogu biti predmet suspenzije, pa se iz toga može zaključiti da je najveći broj ljudskih prava podložan suspenziji, uključujući tu čak i neka najvažnija prava, kao što su pravo na pošteno suđenje i pravo na zaštitu slobode i sigurnosti čovjeka.

Država Bosna i Hercegovina je za vrijeme rata od 1992. do 1995. godine proglasila vanredno stanje³⁸.

³⁸ Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (Ustav SRBiH) iz 1974. godine imao je odredbe o stanju nužde u vidu rata ili neposredne ratne opasnosti. Na osnovu te odredbe Bosna i Hercegovina je proglasila 8. aprila 1992. godine „stanje ratne opasnosti“, što se u potpunosti uklapa u spomenutu odredbu o „javnoj opasnosti koja na ozbiljan način ugrožava opstanak nacije“ iz člana 15 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, da bi 20. juna 1992. godine donijelo Odluku o proglašenju ratnog stanja. U periodu od 14. decembra 1995. godine, kada je u Parizu potpisan Okvirni mirovni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, do 22. decembra 1995. godine,

kada je Predsjedništvo Bosne i Hercegovine donijelo Odluku o ukidanju ratnog stanja, bila je na snazi i Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava, pa time i član 15 te konvencije.

Transfer zakonodavne vlasti na izvršnu vlast, ali i derogaciju ljudskih prava omogućio je Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine iz 1974. godine, u mjeri u kojoj to međunarodni dokumenti dozvoljavaju i u kojoj je potrebno radi odbrane države. Iz odredbe člana 350 Ustava SRBiH i amandmana na taj ustav iz 1990. godine vidljivo je da za vanredno stanje – u ovom slučaju ratno stanje ili stanje neposredne opasnosti – ustav predviđa, prije svega, transfer zakonodavne vlasti na izvršnu vlast, pri čemu Predsjedništvo SRBiH na prijedlog Izvršnog vijeća ili po svojoj inicijativi donosi uredbu sa zakonskom snagom o pitanjima iz nadležnosti Skupštine SRBiH.

Ustav SRBiH, dalje dopušta derogaciju određenih ljudskih prava, tj. dopušteno je da se uredbama sa zakonskom snagom obustavi primjena pojedinih – dakle, nikako svih odredbi ovog ustava koje se odnose na pojedine slobode, prava i dužnosti čovjeka i građanina, što je posve u skladu, ne samo sa odredbama Pakta o građanskim i političkim pravima Ujedinjenih nacija iz 1966. godine, nego i člana 15 Evropske konvencije. Dozvoljava se i mogućnost preuređenja izvršnih i upravnih organa, mijenjanje sastava i ovlaštenja izvršnih organa i organa uprave, kao i stvaranje novih institucija, ukoliko novonastala društvena situacija nametne tu potrebu.

Iz svega navedenog, jasno je vidljivo da se radi o privremenoj suspenziji ljudskih prava i da će Predsjedništvo SRBiH uredbu sa zakonskom snagom o pitanjima iz nadležnosti Skupštine podnijeti na potvrdu Skupštini SRBiH čim ona bude u mogućnosti da se sastane, čime je jasno naglašen demokratski smisao i karakter vanrednog stanja prema Ustavu iz 1974. godine. Naime, obavezom da će poštivati Pakt o građanskim i političkim pravima, SR Bosna i Hercegovina, odnosno Republika Bosna i Hercegovina, je od 8. aprila 1992. godine, kada je donijeta odluka o neposrednoj i ratnoj opasnosti – mogla posve legalno i legitimno odstupiti od obaveze poštivanja pojedinih ljudskih prava, na način na koji to spomenuti Pakt propisuje.

Istraživanje primjene odredbi člana 350 Ustava Republike BiH i karaktera vanrednog stanja koje je nastalo tokom iredentističkog rata koji je vođen protiv Republike Bosne i Hercegovine (1992.-1995.) ima, nesumnjivo, veliki značaj i za utvrđivanje ustavnopravnog i međunarodnopravnog karaktera države Bosne i Hercegovine tokom ovog perioda. Odredbe člana 350 Ustava SR Bosne i Hercegovine iz 1974. godine imale su veliki historijski, ali i praktični značaj.

Bosna i Hercegovina, prema Ustavu iz 1995. godine (Aneks 4 Okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini), ne sadrži izričite odredbe o mogućnosti derogacije ljudskih prava u slučaju vanrednog stanja. Međutim, već spomenutim unošenjem u Ustav odredbe o direktnoj primjeni Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, te njenom prioritetu nad svakim drugim pravom u našoj državi, uvedeno je i pravo države na derogaciju određenog broja ljudskih prava u slučaju postojanja stanja rata ili druge javne opasnosti koja ugrožava opstanak nacije. Prema tome, sve doredbe člana 15 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda odnose se,

SRBIH, ili Republika BiH, je od 8. aprila, kada je donijela Odluku o neposrednoj i ratnoj opasnosti – mogla posve legalno i legitimno odstupiti od obaveze poštivanja pojedinih ljudskih prava, na način na koji to Pakt propisuje. Ona je mogla posve legalno uvesti određene oblike prisilnog rada u mjeri u kojoj su to zahtijevali interesi odbrane države od stranih, regularnih i brojnih domaćih paramilitarnih i paradržavnih tvorevina. Nikakva druga državna ili paradržavna, vojna ili paramilitarna formacija – kakvih je sve bilo na teritoriji Republike BiH za vrijeme rata u periodu od 1992. do 1995. godine nije bila legitimirana da izvrši bilo kakva ograničenja ljudskih prava.

Upravo iz tog razloga, ova tema ima veliki značaj za određivanje ustavnog i državnog kontinuiteta Bosne i Hercegovine i, posebno, njenog legitimiteta. Teritorijalna odbrana i Armija BiH bile su jedine legitimne, vojne i političke snage, koje su tokom spomenutog rata postojale unutar međunarodno priznatih granica. Država BiH je, dakle, bila jedina ovlaštena da primjenjuje određene mjere derogacije ljudskih prava saglasno odredbama Pakta (ograničenje slobode kretanja, obavezni rad, zabrana okupljanja itd.) i Evropske konvencije, što ukazuje da se ovdje prvenstveno radi o legitimnom pravu Republike BiH kojeg moraju imati u vidu sve međunarodne, političke i sudske institucije, posebno, svakako, Tribunal za ratne zločine počinjene na prostoru bivše Jugoslavije u Hagu. Aktuelni prijem Bosne i Hercegovine u Savjet Evrope nameće obavezu da se Ustav Bosne i Hercegovine u potpunosti usaglasi sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava. To, naravno, nameće i potrebu postojanja ustavne odredbe o ponašanju države Bosne i Hercegovine u vrijeme rata ili neke druge javne opasnosti koja ugrožava opstanak bosanskohercegovačke „nacije“. (vidi o tome: L. Sadiković, Vanredno stanje i ljudska prava, Magistrat Sarajevo, 2003.)

zapravo, i na našu državu. Na taj način princip derogacije je prihvaćanjem Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda uveden kao pravo države Bosne i Hercegovine.

U tom smislu, ako država Bosna i Hercegovina želi ograničiti određena ljudska prava prema ovlaštenjima člana 15, mora ispoštovati sljedeće uvjete: a) rat ili druga ozbiljna opasnost koja ugrožava opstanak nacije, b) srazmjernost poduzetih mjera u skladu sa ozbiljnošću situacije, c) saglasnost sa drugim obavezama međunarodnog javnog prava, d) zabrana derogiranja određenih ljudskih prava, e) obaveza informiranja generalnog sekretara Vijeća Evrope o poduzetim mjerama i f) informiranje generalnog sekretara Vijeća Evrope o prestanku poduzetih mjera.

Prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda apsolutno su zaštićena sljedeća ljudska prava: član 2, tačka 1 - pravo na život, član 3 - sloboda od torture i drugih nehumanih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja, član 4, tačka 1 - zabrana ropstva i prinudnog rada, član 7 - kažnjavanje samo na osnovu zakona (zabrana retroaktivnog krivičnog zakonodavstva), Protokol broj 6, član 3 - zabrana izricanja smrtne kazne, Protokol broj 7, član 4 - zabrana ponovnog suđenja licima već osuđenim ili oslobođenim povodom istog krivičnog djela (*non bis in idem*).

Pitanje derogacije ljudskih prava u Bosni i Hercegovini nameće, svakako, i potrebu utvrđivanja prirode uloge i funkcije Ureda visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini (Office of the High Representative in Bosnia and Herzegovina - OHR), odnosno visokog predstavnika, u Ustavu Bosne i Hercegovine i uopće u kontekstu ostvarenja Okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Naime, Parlamentarna skupština Vijeća Evrope u Rezoluciji 1384, od 23. juna 2004. godine, zatražila je od Venecijanske komisije da razmotri ulogu i pravni opseg Ureda visokog predstavnika u BiH u ustavnom sistemu Bosne i Hercegovine. Parlamentarna skupština Vijeća Evrope je, naime,

smatrala „da je nepomirljivo sa demokratskim principima da OHR bude u stanju da donosi izvršive odluke, a da za njih ne snosi odgovornost, niti obavezu da opravda njihovu validnost, a da pri tome nema pravnog lijeka“. Parlamentarna skupština Vijeća Evrope je zatražila od Venecijanske komisije da odredi koliko je ovakva praksa u skladu sa osnovnim principima Vijeća Evrope, posebno sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. U odgovoru na ovo pitanje Venecijanska komisija je u svom Mišljenju o ustavnoj situaciji i ovlaštenjima visokog predstavnika, od 11. marta 2005. godine, zastupala stanovište da su ova ovlaštenja Ureda visokog predstavnika u BiH u skladu sa osnovnim demokratskim principima i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, ako se dovedu u vezu sa ulogom države u vanrednom stanju. Ovlaštenja Ureda visokog predstavnika „mogu se kvalificirati kao ovlaštenja u vanrednom stanju. Po samoj svojoj prirodi takva ovlaštenja u vanrednom stanju moraju prestati kada nestane vanredno stanje koje je izvorno opravdalo njihovu primjenu“.

Najzad, da bi se kompletiralo stanovište o pravu države Bosne i Hercegovine na derogaciju osnovnih ljudskih prava iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda potrebno je navesti i odgovarajuće odredbe Zakona o odbrani Bosne i Hercegovine³⁹. U članu 10 Zakona o odbrani BiH navodi se da je „Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine nadležna da proglasi ratno stanje na zahtjev Predsjedništva u slučaju direktnog napada na Bosnu i Hercegovinu ili dio Bosne i Hercegovine, i da proglasi vanredno stanje na zahtjev Predsjedništva kada postoji prijetnja postojanju Bosne i Hercegovine, prijetnja napada na Bosnu i Hercegovinu ili bilo koji

³⁹ Zakon o odbrani Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, 88/05 od 20.12.2005.

dio Bosne i Hercegovine ili neposredna ratna opasnost“. U članu 12 Zakona o odbrani BiH navodi se da „Predsjedništvo donosi odluke konsenzusom i nadležno je da: a) zahtijeva proglašenje ratnog stanja od Parlamentarne skupštine; b) zahtijeva proglašenje vanrednog stanja od Parlamentarne skupštine“. U poglavlju IV „Proglašenje ratnog ili vanrednog stanja“ (članovi 40-43), i poglavlju V „Prirodne i druge katastrofe i nesreće“ (članovi 44-45) regulira se pitanje zahtjeva za proglašenje ratnog stanja, proglašenja ratnog ili vanrednog stanja, rokova za razmatranje, te angažiranje oružanih snaga u slučaju prirodnih i drugih katastrofa i nesreća.

Slične odredbe o uvođenju vanrednog stanja navedene su i u ustavima Federacije Bosne i Hercegovine (član 9) i Republike Srpske (član 70), što je, svakako, paradoksalno s obzirom na okolnost da takve odredbe nema ustav države kojoj pripadaju ti entiteti.

Ustav Republike Srpske u članu 70 (Narodna skupština), stavak 3, zamijenjen je Amandmanom CVII koji glasi: „Narodna skupština, sukladno Ustavu i zakonu, proglašava: Izvanredno stanje za Republiku ili dio Republike u slučaju ugrožavanja sigurnosti, usljed elementarnih nepogoda (poplava, potresa i požara), prirodnih katastrofa, epidemija, povreda ljudskih prava i sloboda i normalnog funkcioniranja ustavnih organa Republike. Odredbe stavka 3 ovog članka se ne odnose na uporabu vojske i druge mjere iz ovlasti institucija Bosne i Hercegovine“.

Federacija Bosne i Hercegovine, kao entitet države Bosne i Hercegovine, ima ovlaštenje da donosi uredbe sa zakonskom snagom u slučaju opasnosti po zemlju prema članu 9 Ustava: „Vlada Federacije je ovlaštena donositi uredbe sa zakonskom snagom u slučaju opasnosti po zemlju kada Parlament Federacije nije u mogućnosti to učiniti. Svaka uredba imat će snagu zakona i ne može derogirati prava i slobode utvrđene ovim ustavom. Svaka uredba prestat će važiti najkasnije istekom tridesetog dana od

njenog objavljivanja, s tim da će prestati važiti odmah po ukidanju odlukom Parlamenta ili na kraju desetog dana od njenog objavljivanja, ukoliko je Parlament Federacije u zasjedanju kada je uredba objavljena. Uredba objavljena dok Federacija upotrebljava oružane snage u skladu sa ovim ustavom ostat će na snazi do petog dana sljedeće sjednice Parlamenta Federacije, kada prestaje važiti, osim ako ne bude potvrđena ali ni u kom slučaju neće važiti duže od šest mjeseci. Po isteku roka važenje odredbe se ne može produžavati, uredba se ne može ponovo donositi niti djelomično mijenjati bez odluke Parlamenta Federacije i njegove saglasnosti.“

Iz navedenog proizilazi da je u procesu ustavnih promjena, koje su inače uvjet za pristupanje Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji, potrebno na adekvatan način regulirati pitanje funkcioniranja države Bosne i Hercegovine u uvjetima vanrednog stanja. Sve evropske države su ustavno jasno odredile koji je to organ države koji može proglasiti vanredno stanje. U tom pogledu Bosna i Hercegovina ne može i ne smije biti nikakav izuzetak. Ustavne odredbe koje se pripremaju moraju na posve jasan način propisati koji je to organ koji će ostvarivati zakonodavnu i izvršnu vlast u uvjetima unutrašnje ili vanjske opasnosti koja ugrožava opstanak bosanskohercegovačke nacije, sukladno odredbama člana 15 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

4. Posebna prava

4.1. Zabrana diskriminacije

Član 2, stav 1 PGP:

Države članice ovog pakta obavezuju se da poštuju i garantuju svim licima koja se nalaze na njihovoj teritoriji i koja potpadaju pod njihovu nadležnost, prava priznata ovim paktom bez obzira naročito na rasu, boju, pol, jezik, vjeru, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, imovno stanje, rođenje ili svaku drugu okolnost.

Član 26 PGP:

Sva su lica jednaka pred zakonom i imaju pravo bez ikakve diskriminacije na podjednakom zaštitu zakona. U tom smislu, zakon mora da zabranjuje svaku diskriminaciju i da obezbijedi svim licima podjednakom i uspješnu zaštitu protiv svake diskriminacije, naročito u pogledu rase, boje, pola, jezika, vjere, političkog ili drugog ubjeđenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, rođenja ili svakog drugog stanja.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 14 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom osigurava se bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, kao što su spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, sveza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili drugi status.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

Član 1 Protokola br. 12 uz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

1. Svako pravo koje zakon predviđa ostvarivaće se bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao npr. polu, rasi, boji kože, jeziku, vjeroispovijesti, političkom i drugom uvjerenju, nacionalnom ili društvenom porijeklu, povezanosti s nacionalnom manjinom, imovini, rođenju ili drugom statusu.

2. Javne vlasti neće ni prema kome vršiti diskriminaciju po osnovima kao što su oni pomenuti u stavu 1.

4.1.1. Opće

Diskriminacija u Bosni i Hercegovini izričito je zabranjena odredbom Ustava BiH, nizom međunarodnih dokumenata obuhvaćenih Aneksom I Ustava koji predstavljaju njegov sastavni dio,⁴⁰ te drugim aktima koje je Bosna i Hercegovina ratificirala.⁴¹

⁴⁰ 1. Konvencija za sprečavanje i kažnjavanje zločina genocida iz 1948. godine. 2. Ženevske konvencije 1 - 4 o zaštiti žrtava rata iz 1948. godine i Ženevski protokoli 1 - 2 iz 1977. godine. 3. Konvencija o statusu izbjeglica iz 1951. godine i Protokol iz 1966. godine. 4. Konvencija o državljanstvu udatih žena iz 1957. godine. 5. Konvencija o smanjenju broja osoba bez državljanstva iz 1961. godine. 6. Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965. godine. 7. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. i Opcioni protokoli iz 1966. i 1989. godine. 8. Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine. 9. Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine. 10. Konvencija protiv mučenja i drugih vrsta okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja iz 1984. godine. 11. Evropska konvencija o sprečavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja iz 1987. godine. 12. Konvencija o pravima djeteta iz 1989. godine. 13. Konvencija o pravima radnika na privremenom radu u inostranstvu i članova njihovih porodica iz 1990. godine. 14. Evropska povelja za regionalne jezike i jezike manjina iz 1992. godine. 15. Okvirna Konvencija za zaštitu nacionalnih manjina.

U pravnom sistemu Bosne i Hercegovine Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ima nadzakonsku snagu.⁴² Protokol broj 12 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Bosna i Hercegovina je ratificirala 29. jula 2003. godine.

Odredbe o zabrani diskriminacije sadrže ustavi Republike Srpske i Federacije BiH,⁴³ uključujući međunarodne dokumente koji su sastavni dio Ustava FBiH⁴⁴, te Statut Brčko distrikta BiH.⁴⁵

Ustav Bosne i Hercegovine određuje:

*Uživanje prava i sloboda predviđenih u ovom članu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u aneksu na ovaj ustav će biti osiguran. Sva lica u Bosni i Hercegovini će biti slobodna od diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno i društveno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, vlasništvo, rođenje ili drugi status.*⁴⁶

Navedena odredba Ustava predstavlja preuzetu odredbu o zabrani diskriminacije iz Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, odnosno iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ustavnom odredbom ne pravi se razlika između direktne i indirektne diskriminacije, niti se uvodi afirmativna akcija, ali se ostavlja mogućnost da se formulacija *po bilo kojem osnovu* proširi i za situacije koje nisu posebno navedene.

⁴¹ Na primjer, Konvencija koja se odnosi na diskriminaciju u pogledu zapošljavanja i zanimanja (broj 111), Konvencija UNESCO-a protiv diskriminacije u obrazovanju.

⁴² Član 2 (2) Ustava BiH

⁴³ Član 2 (1) Ustava Federacije BiH, član 10 Ustava Republike Srpske

⁴⁴ Aneks Ustava Federacije BiH

⁴⁵ Član 13 Statuta Brčko distrikta BiH

⁴⁶ Član 2 (4) Ustava BiH.

Pitanje koje je izazvalo kontroverze jeste usaglašenost navedene odredbe Ustava i člana 14 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa odredbama Ustava BiH koje govore o izboru članova Predsjedništva BiH i Doma naroda Parlamenta BiH. Ustav određuje da osoba koja se kandidira za člana Predsjedništva ili delegata Doma naroda mora pripadati jednom od konstitutivnih naroda, vodeći računa da je izbor glasača ograničen na bošnjačke i hrvatske kandidate u Federaciji BiH i srpske kandidate u Republici Srpskoj.

Ustavni sud BiH u svojoj odluci o konstitutivnosti naroda je, između ostaloga, na sljedeći način tumačio navedenu situaciju:

....Ne smije se zaboraviti da srpskog člana Predsjedništva, naprimjer ne biraju samo građani srpskog etničkog porijekla, već svi građani Republike Srpske bez posebne etničke pripadnosti. On, na taj način, ne predstavlja ni Republiku Srpsku kao entitet, ni samo srpski narod, već sve građane izborne jedinice Republike Srpske. Isto važi i za bošnjačkog i hrvatskog člana koji se biraju iz Federacije.⁴⁷

Slično, Ustavni sud BiH zaključuje da u pogledu izbora delegata u Dom naroda Parlamenta Federacije BiH:

... da član 3. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju ne isključuje posredne izbore, te da ljudi mogu slobodno izražavati svoje mišljenje o konačnom sastavu zakonodavnih tijela i putem posrednih izbora.⁴⁸

Treba imati na umu da je Evropski sud za ljudska prava u slučajevima Mathieu – Mohin i Clerfayt protiv Belgije⁴⁹ i Melničenko protiv Ukrajine⁵⁰ bio voljan državama ostaviti

⁴⁷ Odluka U-5/98 Ustavnog suda BiH

⁴⁸ Odluka AP-35/03 Ustavnog suda BiH.

⁴⁹ Presuda od 02.03.1987. godine.

⁵⁰ Presuda od 19.10.2004. godine.

posebno širok stepen slobode u pogledu razmatranja izbornog zakona.

S druge strane, Komitet za ukidanje rasne diskriminacije Ujedinjenih nacija, u zaključnim komentarima⁵¹, pozvao je Bosnu i Hercegovinu da poduzme sve zakonodavne mjere u osiguravanju zabrane etničke diskriminacije i pokrene izmjenu odgovarajućih odredbi državnog ustava i izbornog zakona kako bi se osiguralo pravo svake osobe da bira i bude izabrana bez obzira na pripadnost određenoj etničkoj skupini.

Komitet je preporučio i uklanjanje diskriminatornog jezika iz državnog i entitetskih ustava, uključujući, ali se ne ograničavajući, i na razliku između *konstitutivnih naroda i ostalih*.

Diskriminacija, kao povreda ravnopravnosti čovjeka i građanina, predviđena je u krivičnim zakonima Bosne i Hercegovine, Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta⁵², tako da Krivični zakon FBiH određuje:

(1) Ko na osnovu razlike u rasi, boji kože, narodnosnoj ili etničkoj pripadnosti, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, spolu, spolnoj sklonosti, jeziku, obrazovanju, društvenom položaju ili socijalnom porijeklu, uskrati ili ograniči građanska prava utvrđena međunarodnim ugovorom, Ustavom, zakonom, drugim propisom ili općim aktom u Federaciji, ili ko na osnovu takve razlike ili pripadnosti ili kojeg drugog položaja daje pojedincima neopravdane povlastice ili pogodnosti, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

⁵¹ Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination: Bosnia and Herzegovina CERD/C/BIH/CO/6 od 11.04.2006. godine

⁵² Član 145 Kaznenog zakona BiH, član 177 Kaznenog zakona FBiH, član 162 Kaznenog zakona Republike Srpske, član 174 Kaznenog zakona Brčko distrikta.

(2) Službena ili odgovorna osoba u Federaciji koja učini krivično djelo iz stava 1. ovog člana, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina.

(3) Službena ili odgovorna osoba u institucijama u Federaciji koja suprotno propisima o ravnopravnoj upotrebi jezika i pisama konstitutivnih naroda i ostalih koji žive na teritoriji Bosne i Hercegovine uskrati ili ograniči građaninu da pri ostvarivanju svojih prava ili pri obraćenju organima vlasti i institucijama u Federaciji, trgovačkim društvima i drugim pravnim osobama upotrijebi svoj jezik ili pismo, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

(4) Službena ili odgovorna osoba u institucijama u Federaciji koja uskrati ili ograniči pravo građaninu na slobodno zapošljavanje na cijelom području Bosne i Hercegovine i podjednakim propisanim uvjetima, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Zanimljivo je da za navedeno djelo Krivični zakon Republike Srpske propisuje kaznu do tri godina zatvora, a za službenu osobu koja zlupotrijebi položaj, ili ovlaštenje, kaznu zatvora od šest mjeseci do pet godina zatvora. Krivični zakon Brčko distrikta određuje kaznu zatvora od šest mjeseci do pet godina zatvora, a Krivični zakon Bosne i Hercegovine, s obzirom na određenje nadležnosti državnih organa, određuje povredu ravnopravnosti čovjeka i građanina učinjenu samo od strane službenog lica i propisuje kaznu zatvora od šest mjeseci do pet godina zatvora.

Odredbe o zabrani diskriminacije mogu se naći i u drugim važećim zakonima u Bosni i Hercegovini i entitetima, kao što su entitetski zakoni o radu,⁵³ a Okvirni zakon o visokom obrazovanju BiH i Statut Brčko distrikta proširuju odredbu o

⁵³ Član 5 Zakona o radu FBiH, član 5 Zakona o radu RS.

zabrani diskriminacije i po osnovu seksualnog opredjeljenja.⁵⁴ Zakon o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću BiH zabranjuje članstvo sudiji ili tužitelju u organizacijama koje vrše diskriminaciju, kao i korištenje objekata tih organizacija.⁵⁵

Međutim, Porodični zakon Federacije BiH uvodi određena ograničenja koja se mogu smatrati diskriminacijom, tako da:

*Muž nema pravo na tužbu za razvod braka za vrijeme trudnoće žene ili dok njihovo dijete ne navrší tri godine života.*⁵⁶

Porodični zakon FBiH uvodi i institut posredovanja,⁵⁷ te određuje obaveznost njegova provođenja. U situacijama u kojima se uredno pozvana strana ne odazove, posljedica će biti obustavljanje postupka, što opet znači nemogućnost podnošenja tužbe bračnog partnera koji želi razvod. Zakon je eksplicitno propisao da će podnošenje tužbe u slučaju obustave postupka za posljedicu imati odbacivanje tužbe.

Ova situacija je u suprotnosti sa stavom Evropskog suda za ljudska prava koji je u slučaju Golder protiv Velike Britanije⁵⁸ definirao da pravo na podnošenje tužbe sudu predstavlja jedan od univerzalnih pravnih principa i čini sastavni dio prava na pravično suđenje.

Bosanskohercegovačko zakonodavstvo zabranjuje i diskriminaciju osoba sa invaliditetom, poput Zakona o pravima osoba sa duševnim smetnjama Federacije BiH,⁵⁹ ali i dalje postoji razlika između različitih kategorija osoba sa invaliditetom. Ratnim

⁵⁴ Član 7 Okvirnog zakona o visokom obrazovanju BiH, član 13 Statuta Brčko distrika.

⁵⁵ Član 82 Zakona o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću BiH

⁵⁶ Član 43 Porodični zakon FBiH.

⁵⁷ Član 49 Porodični zakon FBiH.

⁵⁸ Presuda od 21.02.1975. godine.

⁵⁹ Član 5 Zakona o pravima osoba sa duševnim smetnjama FBiH.

vojnim invalidima date su prednosti i privilegiran status⁶⁰ u odnosu na civilne žrtve rata i osobe koje su rođene sa invaliditetom.

Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo je 2003. godine Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti osoba sa invaliditetom čime se država obavezala na uklanjanje svih prepreka sa kojima se susreću ove osobe. Bosna i Hercegovina još nije prihvatila Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom Ujedinjenih naroda.

4.1.2. *Zakon o ravnopravnosti spolova*

Bosna i Hercegovina je 2003. godine usvojila Zakon o ravnopravnosti spolova kojim je zabranila diskriminaciju po osnovu spola i to kao:

*Svako pravno ili faktičko, direktno ili indirektno razlikovanje, privilegiranje, isključivanje ili ograničavanje zasnovano na spolu, zbog kojeg se pojedinkama/cima otežava ili negira priznanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkom, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, sportskom, građanskom i svakom drugom području javnog života.*⁶¹

Zakon uvodi razlikovanje između direktne i indirektno diskriminacije gdje se indirektnom diskriminacijom smatra postojanje prividno neutralnih normi, kriterija ili praksi jednakih za sve, a koje dovode u neravnan položaj osobu jednog spola u odnosu na osobe drugog spola.

⁶⁰ Vidi: Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica FBiH, Zakon o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca odbrambeno-otadžbinskog rata RS

⁶¹ Član 3 Zakona o ravnopravnosti spolova BiH

Također, Zakon određuje da se ne smatraju diskriminatornim one norme, kriteriji ili prakse koji se opravdavaju postizanjem zakonitog cilja, proporcionalno poduzetim nužnim i opravdanim mjerama, te u skladu s tim dopušta i uspostavljanje specijalnih mjera s ciljem promoviranja jednakosti i ravnopravnosti spolova i eliminiranje postojeće neravnopravnosti.

S druge strane, Izborni zakon BiH⁶² određuje da svaka kandidatska lista uključuje osobe ženskog i muškog spola, gdje je najmanje jedan kandidat manje zastupljenog spola među prvih dva kandidata, dva kandidata manje zastupljenog spola među prvih pet kandidata i da su tri kandidata manje zastupljenog spola među prvih osam kandidata, čime se praktično uvodi princip afirmativne akcije.

4.1.3. Nadležnosti visokog predstavnika u BiH

Aneks 10 Dejtonskog mirovnog sporazuma utvrdio je nadležnosti visokog predstavnika u BiH. Vijeće za provedbu mira u BiH, na konferenciji u Bonu 1997. godine, podržalo je donošenje pravno-obavezujućih odluka visokog predstavnika, tzv. Bonskih ovlasti, koje pored prava nametanja zakona obuhvata i pravo smjenjivanja pojedinih zvaničnika zbog sprečavanja provedbe mirovnog sporazuma. U pravilu, odluke visokog predstavnika na snagu stupaju odmah, a prilikom donošenja odluka o smjeni zvaničnika, zabranjuje im se da vrše bilo koju zvaničnu, izabranu ili imenovanu javnu funkciju u budućnosti bez određenih vremenskih ograničenja. Isključivo visoki predstavnik ima pravo ukidanja spomenute zabrane, a u međuvremenu je

⁶² Član 4.19 Izbornog zakona BiH

pokrenuo rehabilitaciju nekih osoba koje su uklonjene sa funkcije.

Venecijanska komisija je u svom Mišljenju o ustavnoj situaciji u BiH i ovlaštenjima visokog predstavnika⁶³ zaključila da ova praksa, pored korisnosti bonskih ovlaštenja za BiH i njene građane, ne odgovara demokratskim principima kada se koristi bez zakonskog postupka i mogućnosti pravosudne kontrole, te je pozvala na uspostavu panela nezavisnih pravnika za odluke koje se tiču prava pojedinaca.

Ustavni sud BiH⁶⁴ je do sada odbacio apelacije u pogledu preispitivanja odluka visokog predstavnika uz obrazloženje da ima apelacionu nadležnost po pitanjima koja se tiču presude bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini, a da se odluka visokog predstavnika o smjeni i zabrani vršenja bilo koje javne funkcije bez izričitog odobrenja visokog predstavnika ne može smatrati odlukom suda. Iz tog slijedi da Ustavni sud nema apelacionu nadležnost u pogledu preispitivanja tih odluka.

4.1.4. Zakon o zabrani diskriminacije

Radna grupa Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, tokom 2008. godine, radila je na izradi Nacrta zakona o zabrani diskriminacije i pripremila je nekoliko verzija zakona i organizirala javnu raspravu u koju su bili uključeni predstavnici nevladinih i međunarodnih organizacija. Prema posljednjoj verziji prijedloga zakona, koji će biti upućen u parlamentarnu proceduru, zakonom se na jednom mjestu uređuje zabrana diskriminacije, definiraju oblici i izuzeci od diskriminacije, određuju ustanove koje su nadležne za zaštitu od diskriminacije i

⁶³ CDL- AD (2005)004 od 11. i 12.03.2005. godine.

⁶⁴ Vidi Odluku U-37/01 Ustavnog suda BiH

koje prate provedbu zakona, a značajno je i uvođenje posebnih tužbi za zaštitu od diskriminacije. U Prijedlogu zakona o zabrani diskriminacije navodi se da će se diskriminacijom smatrati:

...dovođenje u neravnopravan položaj neke osobe ili grupe osoba na osnovu njihove rase, boje kože, spola, jezika, vjere, etničke pripadnosti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze sa nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja, bračnog ili porodičnog statusa, trudnoće i materinstva, dobi, zdravstvenog stanja, invaliditeta, genetskog nasljeđa, rodnog identiteta, spolnog izražavanja ili orijentacije, kao i neke druge stvarne ili pretpostavljene osobine, od strane nadležnih vlasti u BiH, te privatnih ili fizičkih osoba.⁶⁵

Prijedlog razlikuje direktnu i indirektnu diskriminaciju, te definiše ostale oblike diskriminacije koji uključuju uznemiravanje, spolno uznemiravanje, mobing, segregaciju, viktimizaciju, diskriminaciju osoba sa invaliditetom, kao i poticanje na vršenje diskriminacije.⁶⁶

Predloženi zakon uvodi i pozitivnu akciju, odnosno izuzetke od diskriminacije koji se tumače razmjerno cilju i svrsi zbog kojih su određene, a prije svega radi osiguranja pristupa ostvarivanju prava i poboljšanju položaja pripadnicima pojedinih ranjivih grupa, odnosno zaštiti određenih manjina. Diskriminacijom se neće smatrati mjere i postupanja koje poduzimaju crkve i vjerske zajednice u okviru njihovog nauka i poslanja, a koje se tiču djelovanja, uključenja u članstvo ili zasnivanja radnog odnosa.⁶⁷

Središnje tijelo za zaštitu od diskriminacije je Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine, koje može primati žalbe,

⁶⁵ Član 2 Prijedloga zakona o zabrani diskriminacije.

⁶⁶ Član 4 Prijedloga zakona o zabrani diskriminacije.

⁶⁷ Član 5 Prijedloga zakona o zabrani diskriminacije.

informirati podnosiocima žalbe o njihovim pravima i obavezama, mogućnostima sudske i druge zaštite, uključujući i pomoć osobama koja se obraćaju međunarodnim tijelima za zaštitu od diskriminacije, te predlagati pokretanje postupka medijacije. Ombudsman može provoditi istraživanja, prikupljati podatke i dokumente od nadležnih državnih, entitetskih, kantonalnih organa i organa Brčko distrikta, davati preporuke i mišljenja u cilju sprečavanja i suzbijanja diskriminacije, te podnositi redovne izvještaje pripremljene u saradnji sa nevladinim organizacijama koje se bave promocijom i zaštitom ljudskih prava i prava grupa izloženim visokom riziku od diskriminacije.⁶⁸ Ministarstvo za ljudska prava BiH nadležno je za provođenje zakona i ima obavezu da, pored podnošenja godišnjih izvještaja Vijeću ministara BiH i Parlamentarnoj skupštini BiH, uspostavi centralnu bazu podataka za počinjena djela diskriminacije.⁶⁹

Zaštita od diskriminacije može se zatražiti u postupku kada se o nekom pravu odlučuje kao o glavnom pitanju, a smatra se da je povrijeđeno zbog diskriminacije, ili u posebnom postupku u kojem diskriminirane osobe mogu podnijeti tužbu i tražiti utvrđivanje diskriminacije, zabranu ili otklanjanje diskriminacije, naknadu štete i objavljivanje presude u medijima. Kada se zahtjevi temelje na istom činjeničnom i pravnom osnovu, svi prethodno navedeni zahtjevi mogu se istaći kumulativno u jednoj tužbi. U slučajevima kada diskriminirana osoba pruži dokaze iz kojih se može osnovano zaključiti da je postojala diskriminacija, teret dokazivanja leži na protivnoj strani. U postupku se, uz pristanak diskriminirane osobe, kao treća strana može pridružiti organizacija ili osoba koja se u okviru svoje djelatnosti bavi zaštitom od diskriminacije. Udruženja ili druge organizacije, koje imaju opravdani interes za zaštitu određene grupe, mogu

⁶⁸ Član 7 Prijedloga zakona o zabrani diskriminacije.

⁶⁹ Članovi 8 i 9 Prijedloga zakona o zabrani diskriminacije.

podnijeti kolektivnu tužbu ukoliko je povrijeđeno pravo veće grupe osoba koje pripadaju grupi čija prava tužitelj štiti.⁷⁰

Prijedlog zakona predviđa da o zahtjevima odlučuje sud opće mjesne nadležnosti primjenjujući odredbe zakona o parničnom postupku. Protiv drugostepene presude moguće je podnošenje zahtjeva za reviziju. Rok za podnošenje tužbe je tri mjeseca od saznanja za učinjenu povredu, odnosno najdalje godinu dana od učinjene povrede, a za reviziju trideset dana od uručenja drugostepene presude.⁷¹ Prijedlog zakona daje mogućnost Ombudsmanu BiH da za propisani prekršaj neodostavljanja podataka predloži pokretanje postupka za zaštitu od diskriminacije.⁷²

4.2. Pravo na život

Član 6 PGP:

1. Pravo na život je neodvojivo od čovjekove ličnosti. Ovo pravo mora da bude zakonom zaštićeno. Niko ne može da bude proizvoljno lišen života.

2. U zemljama gdje smrtna kazna nije ukinuta, smrtna presuda se može izreći samo za najteže zločine, shodno zakonodavstvu na snazi u času kada je djelo počinjeno i ne može da bude u suprotnosti sa odredbama ovog pakta ni sa Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Ova kazna se može primjeniti samo na osnovu pravosnažne presude koju je donio nadležni sud.

3. Kada lišenje života predstavlja zločin genocida, podrazumijeva se da nijedna odredba ovog člana ne ovlašćuje državu članicu ovog pakta da odstupi na bilo koji način od bilo kakve obaveze

⁷⁰ Članovi 11, 12,15, 16 i 17 Prijedloga zakona o zabrani diskriminacije.

⁷¹ Član 13 Prijedloga zakona o zabrani diskriminacije.

⁷² Članovi 19 i 20 Prijedloga zakona o zabrani diskriminacije.

preuzete na osnovu odredaba Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida.

4. Svaki osuđenik na smrt ima pravo da zatraži pomilovanje ili zamjenu kazne. Amnestija, pomilovanje ili zamjena smrtne kazne mogu se odobriti u svim slučajevima.

5. Smrtna kazna se ne može izreći za zločine koje su počinila lica koja nisu navršila 18 godina i ne može se izvršiti nad bremenitim ženama.

6. Nijedna odredba ovog člana se ne može uzeti kao razlog za odlaganje ili spječavanje ukidanja smrtne kazne od strane države članice ovog pakta.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 1. Drugog fakultativnog protokola uz PGP:

1. Niko u nadležnosti države ugovornice ovog Protokola ne može biti pogubljen.

2. Države ugovornice će preduzeti sve neophodne mjere u okviru svoje nadležnosti u cilju ukidanja smrtne kazne.

Član 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

1. Pravo na život svakog čovjeka zaštićeno je zakonom. Niko ne može biti namjerno lišen života, osim kod izvršenja smrtne kazne po presudi suda, kojom je proglašen krivim za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom.

2. Lišenje života nije u suprotnosti sa ovim članom ako proizilazi iz upotrebe sile koja je apsolutno neophodna:

- (a) u odbrani svakog pojedinca od nezakonitog nasilja;
- (b) prilikom zakonitog lišenja slobode ili sprječavanja bjekstva osobe koja je zakonito lišena slobode;
- (c) u akciji preduzetoj, u skladu sa zakonom, radi gušenja nemira ili pobune.

Protokol br. 6 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

Član 1

Smrtna kazna se ukida. Niko se ne može osuditi na smrtnu kaznu ili pogubiti.

Član 2

Država može u svom zakonodavstvu da predvidi smrtnu kaznu za djela izvršena u doba rata ili neposredne ratne opasnosti; takva kazna primijenit će se samo u slučajevima predviđenim zakonom i u skladu sa njegovim odredbama. Država obavještava generalnog sekretara Savjeta Evrope o odgovarajućim odredbama tog zakona.

Član 3

Nijedna odredba ovog protokola ne može se ukinuti na osnovu člana 57. Konvencije.

Protokol br. 13 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda

Član 1

Smrtna kazna se ukida. Niko se ne može osuditi na smrtnu kaznu ili pogubiti.

Član 2

Nijedna odredba ovog Protokola ne može se ukinuti na osnovu člana 15 Konvencije.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

4.2.1. Opće

Pravo na život predstavlja temeljno pravo ljudskih prava, koje je pravni i politički preduvjet ostvarenja svih drugih prava i sloboda. Bez postojanja prava na život bilo bi izlišno govoriti o poštivanju i zaštiti ostalih pojedinačnih i kolektivnih prava i sloboda. Pravo na život, prije svega, znači obavezu državnih vlasti da osiguraju i zaštite pravo na život, a ne zaštitu samog života. To je ostvarivo samo pod uvjetom da država poštuje zakon kojim se kažnjava svako namjerno lišavanje života, bilo da se radi o pojedincu, ili legitimnom predstavniku vlasti koji je prekoračio zakonska ovlaštenja.⁷³

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda posebno ističe da „niko ne može biti namjerno lišen života, osim kod izvršenja smrtne kazne po presudi suda, kojom je proglašen krivim za zločin za koji je ova kazna predviđena zakonom“. Države su, dakle, prvobitno pod određenim uvjetima mogle da propišu smrtnu kaznu. Međutim, usljed određenih promjena do kojih je u međuvremenu došlo, izražena je težnja većine država članica Savjeta Evrope da se smrtna kazna ukine. U Protokolu br. 6 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koji je donesen 1983. godine, dozvoljava se smrtna kazna za djela izvršena u doba rata ili neposredne ratne opasnosti.

Usljed sve veće težnje da se osnaži zaštita prava na život, te činjenice da Protokol br. 6 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ne isključuje smrtnu kaznu za djela počinjena za vrijeme rata, ili u neposrednoj ratnoj opasnosti, došlo je do usvajanja Protokola br. 13 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Protokol br. 13 je nastao na temelju ubjeđenja da „pravo svakog pojedinca na život

⁷³ Vidi šire o ovome: Lada Sadiković: Ljudska prava, Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu, 2006.

predstavlja osnovnu vrijednost demokratskog društva i da je ukidanje smrtne kazne bitan element zaštite tog prava i punog priznanja urođenog dostojanstva svih ljudskih bića“.

Lišavanje života nije u suprotnosti sa članom 2, tačkom 2 Evropske konvencije ako proizilazi iz upotrebe sile koja je apsolutno neophodna „u odbrani svakog pojedinca od nezakonitog nasilja, prilikom zakonitog lišavanja slobode ili sprečavanja bjekstva osobe koja je zakonito lišena slobode i u akciji poduzetoj, u skladu sa zakonom radi gušenja nemira i pobune“.

Eutanazija – ili kako to neki nazivaju „ubistvo iz milosrđa ili sažaljenja“ – također, izaziva velike nedoumice. U ovom slučaju se radi o prestanku života za razliku od prava na pobačaj, koji tretira početak života. S obzirom na član 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, tj. zabranu „nehumanog i degradirajućeg postupanja“, eutanazija nije sasvim u suprotnosti sa članom 2 Evropske konvencije, tj. pravom na život. U predmetu *Pretty protiv Ujedinjenog Kraljevstva* iz 2002. godine, Evropski sud za ljudska prava je zauzeo stanovište da nije došlo do kršenja člana 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kada je država odbila da se obaveže da neće krivično goniti muža ukoliko on pomogne u samoubistvu svoje supruge, koja je bolovala od neizlječive degenerativne bolesti, koja je oštetila sve njene fizičke, ali ne i intelektualne sposobnosti. Međutim, „aktivna pomoć pri umiranju“ predstavlja i mogućnost različitih zloupotreba.

Usljed toga se države-ugovornice sve više suočavaju sa problemom vršenja eutanazije u tajnosti i van zakonskih okvira. S jedne strane postoje shvatanja da ljudi imaju pravo na humanu smrt, a ne puko vegetiranje i time se opravdavaju razlozi za legaliziranje eutanazije, kao što je to već, između ostalog, učinjeno u Holandiji i Belgiji. No, s druge strane, jedinstven standard po ovom pitanju još uvijek ne postoji, pa države-ugovornice ne

iskazuju odlučan stav u pogledu prihvatanja i legalizacije eutanazije. I pored raznih inicijativa i prijedloga upućenih od strane pojedinih država – ugovornica (Deklaracija o eutanaziji, Hubinek/Voogd iz 1976. godine) Parlamentarna skupština Vijeća Evrope i dalje izričito odbacuje svaki oblik legaliziranja eutanazije.

Ovom prilikom treba konstatovati da odredbe Ustava Republike Srpske o smrtnoj kazni nisu bile usklađene sa Protokolima br. 6 i 13 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, iako je Republika Srpska prema odredbama člana 2, tačke 2, Ustava Bosne i Hercegovine to bila dužna učiniti. Međutim, 19. marta 2008. godine, Narodna Skupština Republike Srpske usvojila je Nacrt amandmana na Ustav Republike Srpske, kojima se, između ostalog, predviđa i ukidanje smrtne kazne.⁷⁴

Krivično zakonodavstvo Bosne i Hercegovine sadrži odredbe kojima se štiti pravo na život. To su prije svega krivična djela protiv života i tijela, kao što je ubistvo koje regulira član 163 Krivičnog zakona Brčko distrikta (KZ BD), član 166 Krivičnog zakona Federacije BiH (KZ FBiH), član 148 Krivičnog zakona Republike Srpske (KZ RS), zatim navođenje na samoubistvo i pomoć pri samoubistvu sadržano u članu 167 Krivičnog zakona Brčko distrikta, članu 180 Krivičnog zakona Federacije BiH i članu 153 Krivičnog zakona Republike Srpske.

Krivična zakonodavstva sadrže i krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom (članovi 171-203 Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine), krivična djela protiv života i tijela (članovi 166-176 Krivičnog zakona Federacije BiH; članovi 148-161 Krivičnog zakona Republike Srpske; članovi 163-173 Krivičnog zakona Brčko distrikta), krivična djela protiv opće sigurnosti ljudi i imovine (članovi 328 Krivičnog zakona Federacije BiH, članovi 322 Krivičnog zakona

⁷⁴ Dnevni list od 1. lipnja 2008. godine, str. 22-23

Brčko distrikta), krivična djela protiv sigurnosti javnog prometa (članovi 336 Krivičnog zakona Federacije BiH, članovi 330 Krivičnog zakona Brčko distrikta).

4.2.2. Samovoljno lišavanje života

Zakon o policijskim službenicima BiH – Službeni glasnik BiH, br. 27 od 15. juna 2004. godine, u članu 8 naglašava da „primjena policijskih ovlaštenja mora biti prikladna i proporcionalna potrebi radi koje se preduzima“, što je u skladu i sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i sa Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima. Član 27 istog Zakona definira upotrebu sile od strane policijskih službenika „samo kada je to prijeko potrebno i isključivo u mjeri potrebnoj radi ostvarenja zakonitog cilja“. Sredstva prisile – prema članu 27 - kao što su fizička sila, uključujući borilačke vještine, palicu, sredstva za vezivanje, uređaj za prisilno zaustavljanje lica i vozila, hemijska sredstva, vatreno oružje, vodene topove, specijalna vozila, specijalne vrste oružja i eksplozivne naprave mogu se upotrijebiti kada je to potrebno za zaštitu ljudskih života, odbijanje napada, savadavanje otpora te sprečavanje bijega (stav 2). Upotreba vatrenog oružja prema članu 29 Zakona o policijskim službenicima BiH može se primjeniti „ako su već upotrijebljena sredstva prisile bila neefikasna, ili ako upotreba drugih sredstava prisile ne garantuje uspjeh, tj. ako nema drugog načina da zaštiti sebe, ili druge, od direktno prijeteće smrtno opasnosti ili ozbiljne ozljede, spriječavanje počinjenja krivičnog djela koje predstavlja ozbiljnu prijetnju životu i integritetu, hapšenju lica koje predstavlja takvu opasnost i opire se policijskim organima“.

Član 27 Zakona o policijskim službenicima Federacije BiH navodi uvjete o upotrebi sile dok član 29 regulira upotrebu

vatrene sile. Zakon o unutrašnjim poslovima Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br. 48 od 24. juna 2003. godine) upotrebu odgovarajuće i srazmjerne sile prema licima navodi u članu 32, dok u članu 33 regulira uvjete za upotrebu vatrenog oružja. U procesu priprema za potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), 16. juna 2008. godine, ostvaren je značajan napredak u stvaranju policijskih struktura na državnom nivou. U tom pogledu očekuju se i daljnji pomaci u pravcu savremenog uređenja policije na državnom nivou.

4.2.3. Zaštita života pritvorenika i zatvorenika

Zakoni koji se odnose na pitanja izvršenja krivičnih, odnosno, krivičnih i prekršajnih sankcija u BiH su harmonizirani (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH – Službene novine FBiH, 44/98; Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Republike Srpske – Službeni glasnik RS br. 64 iz 2001. godine i izmjene i dopune tog zakona Službeni glasnik RS br. 24/05; Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Brčko distrikta (ZIKPS BD) – Službeni glasnik Brčko distrikta, br. 8/00; Zakon BiH o izvršenju krivičnih sankcija pritvora i drugih mjera – Službeni glasnik BiH, 13/05).

U svim zakonima o ovom predmetu prisutna je ustavna obaveza zaštite života i dostojanstva čovjeka, što je u skladu i sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Zabrana kršenja člana 3 Evropske konvencije, tj. odredbe iz člana 3 navode se, uglavnom, u osnovnim odredbama svih zakona – član 11 FBiH; član 9 Republike Srpske; član 10 Brčko distrikta; član 45 BiH. Pitanje zaštite života spominje se kao očuvanje ljudskog dostojanstva i tjelesnog i duševnog integriteta

(član 10 ZIKPS Brčko distrikta - Službeni glasnik Brčko distrikta, br. 8/00).

Medicinska pomoć u svim zakonima se tretira kao obavezna i besplatna osim u slučajevima kada je riječ o namjernom samopovređivanju ili specijalističkom pregledu na zahtjev osuđene osobe, a da tu potrebu nije procijenio ljekar ustanove u kojoj osuđeni izdržava kaznu. Medicinska njega i zaštita zdravlja tretira se u sljedećim zakonima:

- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH – članovi 45-51, a zaštita zdravlja se spominje i u članu 15 koji govori o odvojenom izdržavanju kazne, između ostalog, i kada to zahtijeva zdravstveno stanje; član 17 – rad usklađen prema psihofizičkim sposobnostima; član 27 – odlaganje izvršenja kazne, između ostalog, a u prvoj tački, zbog akutne bolesti; te u član 34 o obavezi utvrđivanja zdravstvenog stanja po prijemu u ustanovu; u dijelu Postupanje sa osuđenim osobama – članovi 62, 67, 68, 75 – članovi koji se odnose na radno angažiranje i zaštitu na radu; član 98 – upućivanje u samicu nije moguće, ako ugrožava zdravlje, član 99 – osamljivanje i prekid, ako ljekar utvrdi da tjelesno i duševno zdravlje ne dozvoljava dalje osamljivanje – u samici i u slučaju osamljivanja vrši se svakodnevna ljekarska kontrola; članovi 167–178 izvršenje mjera sigurnosti, članovi 179-182 mjere na slobodi, te članovi 183–187 obavezno liječenje alkoholičara i narkomana;
- Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Republike Srpske - član 14 – o odvojenom izdržavanju kazne, između ostalog, i kada to zahtijeva zdravstveno stanje; članovi 28, 31, 36, 37 – posebne zdravstvene ustanove; član 46 – zdravstvena služba; član 90 – nadzor nad radom specijalizirane bolnice i zdravstvene službe; član 106 – odlaganje kazne iz zdravstvenih razloga; član

112 – utvrđivanje zdravstvenog stanja; član 144 – zaštita u slučaju da osuđeni oboli na radu ili vezano za rad; članovi 148-151 – zdravstvena zaštita osuđenih lica; član 188 – prekid izdržavanja kazne, između ostalog, zbog oboljevanja od akutne bolesti; član 204 – ishrana maloljetnih zatvorenika – briga zbog održanja zdravlja i psihofizičkog razvoja; članovi 217-225 – izvršenje mjera bezbjednosti; član 298 – pritvorenici – opći ljekarski pregled na prijemu;

- Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Brčko distrikta – članovi 39–52 – izvršenje mjera bezbjednosti: članovi 39–45 – obavezno psihijatrijsko liječenje i nadzor u zdravstvenoj ustanovi; članovi 46–49 – obavezno psihijatrijsko liječenje na slobodi; članovi 50-52 liječenje alkoholičara i narkomana;
- Zakon BiH o izvršenju krivičnih sankcija pritvora i drugih mjera – članovi 60-66 – zdravstvena zaštita; član 92 – prava pritvorenih i zatvorenih upućenih u samicu; član 127 – smještaj u zdravstvenu ustanovu zbog psihičkih smetnji.

Pitanje upotrebe sredstava prinude tretira se u sljedećim zakonima:

- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH - član 52; član 183 posebno je bitan sa aspekta zaštite života zatvorenika;
- Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Republike Srpske – član 181 - 182; vatreno oružje član 183 – posebno tačka 3 sa aspekta zaštite života;
- Zakon BiH o izvršenju krivičnih sankcija pritvora i drugih mjera - član 33 – upotreba vatrenog oružja; član 67 – upotreba sredstava za ograničavanje kretanja.

Kako se kazna zatvora prema Zakonu o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Brčko distrikta izvršava u entitetskim ustanovama, za ove zatvorenike vrijede vladajuće norme tih ustanova u pogledu tremana zatvorenika.

Svi drugi uvjeti u kazneno-popravnom zavodu (smještaj, ishrana, odjeća i sl.) moraju biti, između ostalog, i u funkciji zaštite zdravlja i života osuđenih.

4.2.4. Obaveza države da štiti život od rizika po zdravlje i drugih rizika po život

Zakon o zaštiti okoliša Federacije BiH (Službene novine FBiH, br. 33. od 19. jula 2003. godine) u članu 1: „u cilju zaštite ljudskog zdravlja i poboljšanja uvjeta okoliša za kvalitet života“ uređuje „očuvanje, zaštitu, obnovu i poboljšanje ekološkog kvaliteta i kapaciteta okoliša, kao i kvalitet života, zatim mjere i uvjete upravljanja očuvanja i racionalnog korištenja prirodnih resursa, pravne mjere i institucije očuvanja, zaštite i poboljšanja zaštite okoliša, finansiranje i aktivnosti vezane za okoliš i dobrovoljne mjere, poslove i zadatke organa uprave na različitim nivoima vlasti“. Članom 10 regulira se učešće javnosti i pristup informacijama koje se odnose na okoliš, a kojim raspolažu organi uprave, uključujući informacije o opasnim materijama i aktivnostima u njihovim zajednicama, kao i mogućnost učešća u procesu donošenja odluka“. Zakon o zaštiti životne sredine Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br. 53 od 24. augusta 2002. godine), u članu 1, uređuje očuvanje, zaštitu, obnovu i poboljšanje ekološkog kvaliteta životne sredine, kao i kvalitet života, pri čemu promovira zaštitu ljudskog zdravlja i poboljšanje uvjeta životne sredine za kvalitet života, dok se u članu 10 regulira učešće javnosti i pristup informacijama.

Krivično zakonodavstvo posebno tretira teška krivična djela protiv zdravlja ljudi i to u članu 240 Krivičnog zakona Federacije BiH, članu 234 Krivičnog zakona Brčko distrikta, te krivična djela protiv životne sredine u članovima 415-437 Krivičnog zakona Republike Srpske.

4.2.5. Pobačaj

„Problematika pobačaja, odnosno prekida trudnoće, predstavlja pitanje koje je oduvijek zauzimalo značajno mjesto u svim filozofskim, sociološkim, etičkim i pravnim raspravama i o kojem se ni do današnjeg vremena nisu usaglasili stavovi i mišljenja. ... Tako u savremenim državama imamo različitu zakonsku regulativu prekida trudnoće koja se kreće od apsolutne zabrane prekida trudnoće uz mogućnost njegovog vršenja samo radi zaštite života trudnice, preko njegove legalizacije u tačno određenim slučajevima sve do široko postavljene mogućnosti za vršenje pobačaja na zahtjev trudne žene i na kraju do, potpune legalizacije prekida trudnoće. Naše zakonodavstvo, kao i većina evropskih zakonodavstava, spada u red onih država koje načelno dopuštaju vršenje pobačaja ali ga istovremeno i ograničavaju određenim uvjetima. Time su savremena pozitivna evropska zakonodavstva iznašla kompromisno rješenje između prava žene da slobodno odlučuje o svom potomstvu i krivičnopravne zaštite budućeg života“.⁷⁵

Protivpravni prekid trudnoće (abortus) reguliran je članom 171 Krivičnog zakona Federacije BiH (KZ FBiH) i članom 154 Krivičnog zakona Republike Srpske (KZ RS), te u članu 168 Krivičnog zakona Brčko distrikta (KZ BD). Krivični zakon Brčko distrikta u članu 226 regulira i nepružanje medicinske pomoći.

⁷⁵ Komentar Krivičnog zakona Republike Srpske, Vijeće Evrope, 2005., str. 1502

Članovi 171 Krivičnog zakona Federacije BiH i 154 Krivičnog zakona Republike Srpske koncipirani su na sličan način. Član 154 Krivičnog zakona RS, u stavu 2, definira da „ko trudnoj ženi bez njenog pristanka, a ako je mlađa od šesnaest godina i bez saglasnosti njenog roditelja, usvojioca ili staraoca, izvrši ili započne da vrši prekid trudnoće“ predstavlja protupravan prekid trudnoće. Međutim, član 171, tačka 2, Krivičnog zakona FBiH ne navodi izričito godine starosti za protupravni prekid trudnoće: razlika postoji u tom smislu što u odredbi stava 2, člana 171 Krivičnog zakona FBiH nije izričito navedeno da protivpravni prekid trudnoće bez saglasnosti trudne žene postoji i u slučaju kada je pasivni subjekat lice mlađe od 16 godina, a ne postoji pismena saglasnost njenog roditelja, usvojioca ili staraoca. S obzirom da zakonodavac u FBiH nije ništa rekao u zakonskoj formulaciji ovog djela, smatra se da postoji protivpravni prekid trudnoće bez pristanka pasivnog subjekta, ukoliko je pristanak dalo maloljetno lice do 14 godina, bez saglasnosti roditelja, usvojioca ili staraoca. Imajući u vidu da ne postoje druge razlike između ove inkriminacije i inkriminacije iz člana 154 Krivičnog zakona RS, objašnjenja data uz taj član mogu se u potpunosti primjeniti i uz ovu inkriminaciju.⁷⁶

Sa stanovišta ljudskih prava postavlja se, svakako, pitanje da li se u odnosu na pravo na život kod abortusa, ili pobačaja, štiti život i tjelesni integritet žene trudnice, ili život i tjelesni integritet ljudskog ploda. Rješenje ove dileme vidi se u tome da se „kao objekat zaštite odredi sam budući život, odnosno život u nastajanju, što implicira cijeli proces, životnu simbiozu koja se manifestuje kroz duževremeno jedinstvo čovjekovog zametka (ploda) i tjelesnog integriteta i zdravlja žene – majke“.⁷⁷

⁷⁶ Komentar KZ FBiH, Vijeće Evrope 2005., str. 969

⁷⁷ Komentar KZ RS, Vijeće Evrope 2005., str. 1503

Prema statistikama većih kliničkih centara u Bosni i Hercegovini, broj pobačaja obavljenih posljednjih godina u stalnom je padu:

„Tako je 1991. u Banjolučkom kliničkom centru evidentirano 4500 pobačaja, da bi prošle godine taj broj opao na 475 namjernih prekida trudnoće. Slično je i u Univerzitetском kliničkom centru Tuzla. Na ovoj klinici je 1992. godine izvršeno 3707 namjernih prekida trudnoće, a tijekom protekle godine 448. Na Ginekološko-akušerskoj klinici Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu je 2001. urađeno 781 pobačaja, a 2007. je taj broj iznosio 438 ... Pored privatnih ordinacija, problem predstavlja i nepostojanje pisanih protokola i procedura kad je u pitanju pobačaj te savjetovanje prije i posle pobačaja“.⁷⁸

Inicijalni izvještaj o primjeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima u Bosni i Hercegovini za period od 1994. do 2004. godine, iz juna 2005. godine, u pogledu obaveze države Bosne i Hercegovine da zaštiti pravo na život, posebno naglašava da je:

„...pravo na život osnovno ljudsko pravo za koje nije dozvoljeno derogiranje čak ni u vrijeme vanrednog stanja koje prijete životima građana države članice Pakta. Pravo na život podrazumijeva zaštitu ljudskih prava od strane drugih lica kao i od same države odnosno, njenih organa. Pravo na život od strane drugih lica štiti se krivičnim zakonima, a od strane države, odnosom prema smrtnoj kazni, koja je u Bosni i Hercegovini ukinuta. U Bosni i Hercegovini Ustavom i zakonima je utvđeno da niko proizvoljno ne može biti lišen života. Ustav Bosne i

⁷⁸ Dnevni list od 1. lipnja 2008. godine, str. 22-23

Hercegovine u članu 2, tačka a, apostrofira da sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i pod broj jedan se stavlja „pravo na život“. Zakonodavstvom Bosne i Hercegovine i njenih entiteta izričito se zabranjuje propaganda rata ili poziv na nasilje. Država preduzima posebne mjere za sprečavanje pojava lišavanja života, kao što sprečava i pojave lišavanja života od strane samih državnih vlasti. Zbog toga važeći zakoni striktno kontrolišu i ograničavaju okolnosti u kojima pojedinac može biti lišen života“.

Na osnovu navedenog može se zaključiti da je država Bosna i Hercegovina u ovom periodu, koji je predmet naše pažnje, dosljedno ostvarivala svoju obavezu da štiti pravo na život.

4.3. Zabrana mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja

Član 7 PGP:

Niko ne može biti podvrgnut mučenju ili svirepim, nehumanim ili unižavajućim kaznama ili postupcima. Posebno je zabranjeno da se neko lice podvrgne medicinskom ili naučnom eksperimentu bez njegovog slobodnog pristanka.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

Niko neće biti podvrgnut torturi, neljudskom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

4.3.1. Uvod

Pored Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, zabrana torture ustanovljena je i brojnim međunarodnim sporazumima, koji su, također, obavezujući za BiH, poput: Univerzalne deklaracije o pravima čovjeka Ujedinjenih nacija, Ženevske konvencije iz 1949. godine, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima Ujedinjenih nacija iz 1966. godine (u daljem tekstu: MPGPP), Konvencije protiv torture i drugog nehumanog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja Ujedinjenih nacija iz 1984. godine (u daljem tekstu: Konvencija protiv torture Ujedinjenih nacija), Evropske konvencije o sprečavanju torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (u daljem tekstu: Evropska konvencija protiv torture). Osim toga, zabrana torture, prema praksi međunarodnih sudova, smatra se za *ius cogens*.⁷⁹

Kako bi određeni vid ponašanja, odnosno zlostavljanja, spadao u domen člana 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, potrebno je da dostigne određeni minimalni nivo okrutnosti (*de minimis* pravilo). Pri tome je procjena tog minimalnog stepena okrutnosti relativna i procjenjuje se u svakom konkretnom slučaju.⁸⁰

Ne postoji jedinstvena definicija torture, međutim na osnovu tekstova različitih konvencija, kao i sudske prakse, moguće je izdvojiti tri osnovna elementa putem kojih se može definirati: nanošenje velikog fizičkog, odnosno psihičkog bola ili patnje, zatim taj bol ili patnja su prouzrokovani namjerno i svjesno, te bol ili patnja su nanoseni s posebnim ciljem (kao npr.,

⁷⁹ Vidjeti npr. presudu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) u predmetu Tužitelj protiv Furundžije, od 10. decembra 1998. godine.

⁸⁰ U obzir se uzimaju različiti faktori, kao što su: trajanje, fizičke i psihičke posljedice, subjektivne okolnosti žrtve (npr., spol, starosna dob, zdravstveno stanje), način izvršenja, i sl.

dobivanje informacija, kažnjavanje, zastrašivanje). Stav Evropskog suda za ljudska prava jeste da se razlika između torture i drugih oblika zlostavljanja temelji na intezitetu patnje koja se nanosi. Dakle, postupanje kojim se ne nanosi dovoljan stepen inteziteta patnje da bi se kvalifikovalo kao tortura, ili nema poseban cilj zbog kojeg se nanosi bol, predstavlja nehumano ili ponižavajuće postupanje.

Član 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iskazan je u apsolutnim terminima i u tom pogledu nema nikakvog prostora za njegova ograničenja (ne može se ograničiti ili derogirati pod izuzetnim okolnostima predviđenim članom 15). Isti stav zauzet je i u drugim međunarodnim dokumentima, kao i prema Konvenciji protiv torture Ujedinjenih nacija, prema kojoj ne postoje nikakve izuzetne okolnosti koje bi opravdale torturu, bilo da se radi o ratnom stanju, o opasnosti od rata, ili bilo kojem drugom obliku vanrednog stanja. Također, kao opravdanje za torturu ne može se navoditi naredba neke pretpostavljene ličnosti ili organa vlasti.

4.3.2. Zabrana zlostavljanja u krivičnom zakonodavstvu

Države potpisnice Konvencije protiv torture Ujedinjenih nacija obavezale su se da će sve akte torture, kao i pokušaj i bilo koji oblik suizvršenja u činjenju torture, smatrati krivičnim djelima i da će za ista odrediti odgovarajuće kazne. Nadalje, svaka država članica Konvencije protiv torture Ujedinjenih nacija, pa dakle i BiH⁸¹, mora u svom pravnom sistemu žrtvama torture garantovati pravo naknade, te pravednog i odgovarajućeg

⁸¹ SFRJ je ovu Konvenciju ratificirala 1991. godine (Službeni list SFRJ–Međunarodni ugovori, broj 9/91), a BiH je postala članica na osnovu sukcesije (Službeni list R BiH, broj 25/93).

obeštećenja. U slučaju smrti žrtve akta torture, pravo na obeštećenje imaju njeni nasljednici. U cilju provođenja ove konvencije obrazovan je Komitet protiv torture Ujedinjenih nacija, čiju nadležnost je, po pitanjima prijema i razmatranja međudržavnih i pojedinačnih predstavki, priznala i Bosna i Hercegovina.

Krivični zakoni BiH uključuju više krivičnih djela koja sadržavaju zabranjena postupanja iz člana 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Tako je u članu 190 Krivičnog zakona BiH propisano mučenje i drugi oblici surovog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja kao posebno krivično djelo. Slijedom člana 1 Konvencije protiv torture Ujedinjenih nacija, počinitelj ovog djela može biti službeno lice, ili neko drugo lice koje deluje na osnovu službenog ovlaštenja, izričitog naloga ili pristanka službene osobe. Dalje, Krivičnim zakonom BiH su inkriminirani i oni akti zlostavljanja učinjeni od strane privatnih subjekata, npr.: genocid (član 171), zločini protiv čovječnosti (član 172)⁸², ratni zločin protiv ranjenika i bolesnika (član 174), ratni zločin protiv ratnih zarobljenika (član 175), trgovina ljudima (član 186) itd.

I u krivičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta, također, su navedena mnoga djela koja se odnose na zabranu zlostavljanja iz člana 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, odnosno ona koja za objekat imaju zaštitu integriteta osobe i njenog ljudskog dostojanstva: zlostavljanje pri obavljanju službe (član 182 Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine (KZ FBiH), član 168 Krivičnog zakona Republike Srpske (KZ RS)⁸³, član 179 Krivičnog zakona Brčko distrikta (KZ BD), iznuđivanje iskaza (član 181 KZ FBiH, član 358 KZ RS, član 178 KZ Brčko distrikta) izazivanje nacionalne, rasne i vjerske

⁸² Mučenje je u KZ BiH navedeno kao jedan od oblika zločina protiv čovječnosti, a po uzoru na Statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda.

⁸³ U KZ RS odgovarajuće djelo je Zlostavljanje.

mržnje, razdora ili netrpeljivosti (član 163 KZ FBiH, član 390 KZ RS, član 160 KZ Brčko distrikta), teška tjelesna povreda (član 172 KZ FBiH, član 156 KZ RS, član 169 KZ Brčko distrikta), laka tjelesna povreda (član 173 KZ FBiH, član 155 KZ RS⁸⁴, član 170 KZ Brčko distrikta), nasilničko ponašanje (član 162 KZ FBiH, član 385 KZ RS, član 356 KZ Brčko distrikta) itd.

Najveći problem u ovom segmentu predstavlja djelimična međusobna neusaglašenost pozitivnog krivičnog zakonodavstva koje se primjenjuje unutar BiH, a koja, u krajnjoj liniji, vodi nejednakoj zaštiti građana u ostvarivanju njihovih ljudskih prava. Kao primjer navedenih neusaglašenosti moglo bi se navesti krivično djelo zlostavljanje pri obavljanju službe, koje je kao takvo propisano u krivičnim zakonima Federacije BiH i Brčko distrikta. Komplementarno djelo zlostavljanja u Krivičnom zakonu Republike Srpske proširuje odgovornost za zlostavljanje, definiranu u navedena dva zakona, na bilo koju, a ne samo na službenu osobu i izdvaja kao poseban, kvalifikovani oblik djela, ako je ono učinjeno prema maloljetniku. Istovremeno, ni zapriječene kazne nisu jednake. I tako, dok bi se s jedne strane mogla pohvaliti intencija zakonodavaca Republike Srpske da za zlostavljanje sankcioniraju svaku osobu koja bi ga počinila, te da posebno i teže sankcioniraju osobe koje takvo djelo učine prema maloljetniku, s druge strane ne može se ne primijetiti, čini se, neadekvatna visina kazne propisane za to djelo – za zlostavljanje novčana kazna, ili zatvor do jedne godine, a koja za krivično djelo zlostavljanje pri obavljanju službe, prema krivičnim zakonima FBiH i Brčko distrikta, iznosi od tri mjeseca do pet godina zatvora. Potrebno je napomenuti da je u većoj mjeri prisutna nejednakost zapriječenih kazni od neusaglašenosti samog teksta komplementarnih odredbi u pozitivnim krivičnim zakonima u BiH, pri čemu razlike variraju. Konačno, ipak se čini da sve zapriječene kazne imaju jednu zajedničku karakteristiku – ni

⁸⁴ U KZ RS odgovarajuće djelo zove se Tjelesna povreda.

jedna od njih ne doima se adekvatnom, imajući u vidu ozbiljnost akata mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja koji se i najstrožije osuđuju na svim međunarodnim instancama. Također, bila bi poželjna i izmjena krivičnih zakona entiteta i Brčko distrikta u smjeru uvođenja mučenja i drugih oblika surovog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja kao posebnog krivičnog djela i u ovim zakonima.

4.3.3. Član 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u kontekstu krivičnog postupka i lišavanja slobode

Ponašanje žrtve se ni u kakvom kontekstu ne može uzeti kao opravdanje za pribjegavanje zlostavljanju. Ova zabrana, prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, jeste, kako je već prethodno naglašeno, apsolutna u bilo kakvim, pa i najtežim okolnostima. Ona se treba primjenjivati jednako kod postupanja sa osobama lišenim slobode zbog bilo kojeg razloga, posebno uključujući osobe lišene slobode zbog zdravstvenih razloga i maloljetnike. Tako se lice ne može izlagati zlostavljanju tokom ispitivanja i informativnog razgovora, niti se na ovakav način pribavljeni dokazi mogu koristiti. Zatim, državama nije dozvoljeno sankcioniranje koje za osnovu ima efekat zastrašivanja, kao ni ono gdje su samo kažnjavanje, metode ili uvjeti pritvora/zatvora u suprotnosti sa članom 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Domaći zakoni o krivičnom postupku, relevantni zakoni o izvršenju krivičnih sankcija i dugih mjera, te zakoni koji reguliraju ovlaštenja i rad policijskih službenika, sadržavaju odredbe kojima se štiti ljudski integritet i dostojanstvo ličnosti.

Krivično zakonodavstvo izmijenjeno je 2003. godine i u nekoliko navrata dopunjavano i mijenjano amandmanima, a sve u

svrhu što boljeg i potpunijeg usklađivanja sa međunarodnim standardima i principima. Inkvizitorski postupak transformiran je u mješoviti akuzatorsko-inkvizitorski i shodno tome su istražne funkcije prenesene na tužioca. Unijete su i značajne izmjene koje se tiču lišavanja slobode, privođenja i zadržavanja osoba u policijskom pritvoru, određivanja i dužine trajanja pritvora itd., s ciljem unapređenja garancija prema licima lišenim slobode. Time je čitav sistem u većoj mjeri približen međunarodnoj praksi.

Zabranjeno je iznuđivanje priznanja, iznuđivanje neke druge izjave od osumnjičenog/optuženog, ili bilo koje osobe koja učestvuje u postupku. Nadalje, princip zakonitosti dokaza predviđa da sud svoju odluku ne može zasnivati na dokazima pribavljenim putem postupaka koji predstavljaju povrede ljudskih prava i sloboda zajamčenih ustavom i međunarodnim dokumentima koji su obavezni u BiH.⁸⁵ Tako je zabranjena i primjena medicinske intervencije, ili davanje sredstava kojima bi se uticalo na volju osumnjičenog, optuženog ili svjedoka pri davanju iskaza. Tjelesni pregled osumnjičenog, optuženog i drugih lica dozvoljen je i bez pristanka osobe koja se pregleda ukoliko je to potrebno za utvrđivanje činjenica važnih za krivični postupak i ukoliko on ne bi izazvao štetu po zdravlje osobe koja se pregleda (član 109 ZKP BiH, član 173 ZKP FBiH, član 123 ZKP RS, član 109 ZKP BD). Ovakvo rješenje nije zabrinjavajuće sa aspekta člana 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda s obzirom da takav pregled sam po sebi ne dostiže najniži nivo zabranjenog zlostavljanja, ako postoji sudska kontrola kod preduzimanja ovih radnji (pregled osobe bez njenog pristanka naređuje sud, a samo u izuzetnim slučajevima, kad postoji opasnost od odlaganja, tužilac). Na dokazima pribavljenim na suprotan način ne može se zasnivati sudska odluka.

⁸⁵ Princip zakonitosti dokaza propisan je članom 10 ZKP BiH, članom 11 ZKP FBiH, članom 10 ZKP RS i članom 10 ZKP BD.

Zakoni o krivičnom postupku u BiH sadrže posebne odredbe koje se tiču izvršenja pritvora i postupanja sa osobama u pritvoru.⁸⁶ Pritvor se izvršava tako da se ne vrijeđa osoba i dostojanstvo pritvorenika. Njegova prava i slobode mogu biti ograničena samo u mjeri da se ostvari svrha radi koje je pritvor određen. Pritvorenik ima pravo na posjete osoba po svom izboru, a pritvorenici koji su strani državljanima i na posjete diplomatskih i konzularnih predstavnika svoje zemlje, ili predstavnika države koja štiti njihove interese. Izuzetno, ova prava pritvorenika mogu biti ograničena ili uskraćena i to pismenom odlukom suda, ukoliko bi određena posjeta imala štetno dejstvo na tok krivičnog postupka. Zagarantovane su slobodne i neometane veze pritvorenika sa braniteljem, kao i pravo pritvorenika na povjerljivu prepisku sa drugim licima, osim kada sud to pismenom odlukom zabrani. Ova zabrana ne može se odnositi na slanje molbi, pritužbi i žalbi. Odredbe zakona o krivičnom postupku, također, sadrže i osnovna pravila vezana za uvjete smještaja pritvorenih osoba – smještaj treba biti u adekvatnim prostorijama, moraju biti razdvojeni od osuđenika, ne smiju biti smješteni u istu prostoriju sa osobama različitog spola, niti sa licima koja bi mogla djelovati štetno na samog pritvorenika ili na tok postupka. Sudija može u svako doba obilaziti pritvorenike, razgovarati sa njima i od njih primati pritužbe. Potrebno je napomenuti da ovakav nadzor ne predstavlja redovni nadzor uvjeta pritvora i postupanja sa pritvorenicima koji su nužni prema međunarodnim standardima. Ovakav redovni nadzor reguliran je relevantnim zakonima o izvršenju krivičnih sankcija i mjera pritvora, a obavljaju ga službena lica s posebnim ovlaštenjima - inspektori odgovarajućih ministarstava pravde, koji na osnovu izvršenog nadzora prave izvještaj. Zakonska rješenja u zakonima o izvršenju krivičnih sankcija i mjera pritvora, kao i ostali podzakonski akti doneseni za njihovu provedbu (kao npr.,

⁸⁶ Članovi 140-147 ZKP BiH, članovi 154-161 ZKP FBiH, članovi 197-204 ZKP RS, članovi 140-147 ZKP BD.

pravilnici o kućnom redu i sl.), također, sadrže zabranu bilo kakvog oblika zlostavljanja koje je neopravdano i neproporcionalno potrebama izvršenja sankcije, odnosno mjere pritvora i jamče poštivanje dostojanstva lica prema kojima se sankcija, odnosno mjera pritvora, izvršava.

Međutim, u kontekstu člana 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, stanje je zabrinjavajuće u sistemu izvršavanja krivičnih sankcija i drugih mjera lišavanja slobode u BiH. Naime, u Bosni i Hercegovini egzistiraju četiri nekoherentna sistema za izvršavanje krivičnih sankcija,⁸⁷ sa različitim zakonskim rješenjima. Pri tome ni jedan od njih ne funkcioniše kao cjelina, koja bi sveukupno zadovoljila međunarodno priznate standarde u oblasti zaštite ljudskih prava osoba lišenih slobode. Naime, prije svega, ne postoje posebni kazneno-popravni zavodi za osobe ženskog spola, kao ni posebne ustanove koje bi bile adekvatne za smještaj pojedinih posebnih rizičnih grupa, kao što su maloljetnici, psihički oboljele osobe, ovisnici, invalidi, starije i iznemogle osobe i sl.

Izvršenje kazne zatvora i mjere pritvora koje izriče, odnosno određuje Sud BiH, regulirano je Zakonom Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera. Ministarstvo pravde BiH donijelo je i sve relevantne podzakonske akte za sprovođenje ovog Zakona, a u skladu sa standardima evropskih zatvorskih pravila, kao i sa drugim međunarodnim dokumentima koji tretiraju prava

⁸⁷ Izvršenje krivičnih sankcija na nivou BiH regulirano je Zakonom Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera (Službeni glasnik BiH, br. 13/05), u Federaciji BiH Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH (Službene novine FBiH, br. 44/98 i 42/99), u Republici Srpskoj Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija u Republici Srpskoj (Službeni glasnik RS, br. 64/01), Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br. 68/07), i u Distriktu Brčko Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija Brčko distrikta BiH (Službeni glasnik Brčko distrikta BiH, br. 8/00 i 1/01).

prিতवorenih/osuđenih lica, te s preporukama Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja (CPT) u okviru Vijeća Evrope.

Jedino mjera pritvora koju odredi ovaj sud izvršava se u Pritvorskoj jedinici Suda Bosne i Hercegovine. Po ocjenama raznih međunarodnih i domaćih eksperata, ova pritvorska jedinica zadovoljava visoke evropske standarde u pogledu tretmana pritvorenika. Međutim, zbog nedovoljnih kapaciteta, određeni broj pritvorenika smješta se u entitetske kazneno-popravne ustanove. S druge strane, ne postoji posebna kazneno-popravna ustanova na državnom nivou za izvršenje kazne zatvora, pa se ista izvršava u entitetskim kazneno-popravnim ustanovama. Posljednjih godina planira se izgradnja zavoda na državnom nivou. U tom smjeru poduzete su neke pripremne radnje, ali još nisu skupljena potrebna sredstva tako da izgradnja samog zavoda nije otpočela.

Slična je situacija i u Brčko distriktu koji ima pritvorsku jedinicu za smještaj lica prema kojima pritvor odrede sudovi Brčko distrikta, ali ne i kazneno-popravnu ustanovu za izvršenje kazne zatvora, te se kazne zatvora i u ovom slučaju jednako izvršavaju u entitetskim kazneno-popravnim ustanovama.

Dodatno, skoro svi raspoloživi kapaciteti u postojećim kazneno-popravnim ustanovama u BiH su popunjeni, a ustanove su suočene i sa problemima prenatrpanosti, nedovoljnog broja stručnog osoblja, loše opremljenosti, loših materijalnih i higijenskih uvjeta i sl.

U smislu navedenog, država BiH morala bi hitno djelovati u cilju poboljšanja nezadovoljavajućih materijalnih i higijenskih uvjeta u pritvorskim/zatvorskim objektima, u svim ustanovama za ove namjene, u cilju dostizanja međunarodnih standarda u ovoj oblasti. Pri tome treba imati na umu naročito zabrinjavajuće stanje u pogledu ustanova za smještaj maloljetnih osoba lišenih slobode, za čiji smještaj uopće i ne postoje adekvatne institucije.

Što se tiče osoba sa duševnim smetnjama, ova kategorija lica je izuzeta iz krivičnog zakonodavstva, njihov tretman povjeren je specijalizovanim ustanovama i službama socijalnog staranja i reguliran je posebnim zakonima. Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama⁸⁸ garantuje osobama sa duševnim smetnjama prava koja se temelje na evropskim standardima i principima – ustanovljeno je njihovo pravo na zaštitu i unapređenje zdravlja, dostojanstvo ličnosti, zaštitu od bilo kakvog oblika zlostavljanja ili ponižavajućeg postupanja itd. Stanje je, međutim, alarmantno i pored toga što je ovo pitanje riješeno u legislativi oba entiteta, a zbog nepostojanja adekvatnih ustanova, odnosno uvjeta za smještaj ovih lica. Doprinos ovakvoj situaciji daje i razuđenost političke vlasti. Tako je, u cilju popravljivanja stanja i stvaranja adekvatnih uvjeta, još 2006. godine potpisan Memorandum o razumijevanju o pravnoj pomoći i službenoj saradnji u oblasti izvršenja mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja u krivičnom postupku izrečenih u krivičnom postupku između BiH, Republike Srpske, Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko distrikta.⁸⁹ Memorandumom je regulirano da će se sve mjere obaveznog psihijatrijskog liječenja izrečene od bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini izvršavati u Psihijatrijskoj bolnici Sokolac, koja je trenutno jedina specijalizovana ustanova za ovu namjenu na području BiH. Vijeće ministara BiH, sredinom 2006. godine, donijelo je odluku o prihvatanju Memoranduma i utvrdilo da će posebnom odlukom odobriti sredstva za sanaciju i osposobljavanje Psihijatrijske bolnice na Sokocu. Realizacija dogovorenog je izostala kada se otvorilo pitanje statusa buduće ustanove, odnosno pitanje ko će biti osnivač ove institucije. Dakle, kako bi se prevazišlo ovakvo

⁸⁸ Zakoni o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama pod pojmom osoba sa duševnim smetnjama podrazumijevaju duševno bolesne osobe, osobe sa duševnim poremećajem, nedovoljno duševno razvijene osobe, ovisnike o alkoholu ili drogama ili osobe s drugim duševnim smetnjama.

⁸⁹ Službeni glasnik BiH, br.44/06.

stanje, koje je u direktnoj suprotnosti sa međunarodnim standardima i općeprihvaćenim normama, prvenstveno su potrebne posebne aktivnosti i saradnja svih nivoa vlasti, kako zakonodavne, tako i izvršne i sudske, jer od primjene i poštivanja prihvaćenih standarda i normi zavisi da li će, i u kojoj mjeri, ljudska prava i slobode biti poštivane, a samim tim i one koja postavlja član 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Apsolutna zabrana zlostavljanja iz člana 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ima i eksteritorijalni karakter, odnosno država potpisnica ne oslobađa se odgovornosti za zaštitu osobe od zlostavljanja čak i ako je isto učinjeno od strane pojedinaca za koje ona nije odgovorna. Drugim riječima, država ne smije lice vratiti u drugu državu ukoliko bi ono tamo moglo biti izloženo zlostavljanju (pravo *non-refoulement*).⁹⁰ Ova zabrana proizlazi i iz Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (MPGPP),⁹¹ a eksplicitno je predviđena članom 3 Konvencije protiv torture Ujedinjenih

⁹⁰ Ovo pravilo bilo je više puta potvrđeno i pred Evropskim sudom za ljudska prava. Najviše predmeta pred Evropskim sudom za ljudska prava, u smislu ove zabrane, ticalo se slučajeva ekstradicije i deportacije u drugu državu u kojoj bi, kako su aplikanti tvrdili, mogli biti podvrgnuti torturi, neljudskom ili ponižavajućem postupanju. Evropski sud za ljudska prava je u ovim predmetima zauzeo stanovište da ništa ne oslobađa državu potpisnicu odgovornosti za kršenje člana 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama ukoliko bi lice u toj drugoj državi moglo biti izloženo stvarnom riziku od zlostavljanja, te uspostavio princip po kojerm kojem država mora izvršiti nezavisnu procjenu situacije kojoj bi ta osoba bila izložena. Vidjeti npr. Presudu Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Jabari protiv Turske iz 2000. godine.

⁹¹ Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija naglašava ovu obavezu u Opštem komentaru, General Comment No. 20 (44).

nacija.⁹² Sličnu odredbu sadrži i član 33 Konvencije o statusu izbeglica Ujedinjenih nacija.

Država je obavezna da prilikom zaključivanja međunarodnih multilateralnih i bilateralnih ugovora, koji se tiču predaje osumnjičenih, optuženih i osuđenih lica, vodi računa o navedenom pravilu. Ako ne postoji međunarodni ugovor, ili ako njime nisu regulirana određena pitanja, postupak ekstradicije se sprovodi po odredbama Zakona o krivičnom postupku BiH (član 414), s obzirom da se ova pitanja nalaze u isključivoj nadležnosti države. Zakon o krivičnom postupku BiH (ZKP BiH), u ovom smislu, kao jedan od uvjeta za izručenje, predviđa:

da se izručenje stranca ne traži radi: krivičnog gonjenja ili kažnjavanja zbog njegove rase, pola, nacionalnog i etničkog porijekla, religijskog uvjerenja i političkih stavova kao i da se izručenje ne traži za krivično djelo s propisanom smrtnom kaznom prema zakonu države koja traži izručenje, osim ako država koja traži izručenje da jamstvo da se neće izreći ili izvršiti smrtna kazna.

Međutim, Zakon o krivičnom postupku BiH u svojim odredbama ne sadrži zabranu izručenja stranca državi ukoliko postoje ozbiljni razlozi da se veruje da će u državi koja traži izručenje strancu biti izložen mučenju ili drugom nehumanom postupanju.

Deportacija, kao posebna mjera protjerivanja stranca iz zemlje, propisana je Zakonom o boravku i kretanju stranaca i azilu.⁹³ Prema njemu, strancu se nalaže izlazak iz BiH i zabranjuje ulazak i boravak u BiH u određenom vremenskom periodu koji ne može biti kraći od jedne, niti duži od deset godina. Za donošenje rješenja o protjerivanju nadležno je Ministarstva

⁹² Konvencija protiv torture Ujedinjenih nacija predviđa ovu obavezu države samo ukoliko postoji prijetnja da će osoba biti izložena mučenju, ali ne i blažim oblicima zlostavljanja.

⁹³ Službeni glasnik BiH, br. 29/03, član 56.

sigurnosti BiH, a donosi ga po službenoj dužnosti na prijedlog suda, druge organizacione jedinice Ministarstva sigurnosti BiH ili ministarstava unutrašnjih poslova entiteta i Policije Brčko distrikta. U krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini protjerivanje nije inkorporirano kao posebna mjera bezbjednosti koja bi se mogla izreći u krivičnom postupku. Ona će kao takva, najvjerovatnije, biti uključena u prijedlog amandmana na Zakon o krivičnom postupku BiH od strane CCIAT-a (Grupa za praćenje primjene odredaba krivičnih zakona).

4.3.4. Upotreba prinude od strane policije

Pravila postupanja pripadnika policije, koji se najčešće navode kao počinioci zlostavljanja, sadržana su dijelom u zakonima o krivičnom postupku, a detaljno razrađena u relevantnim zakonima o unutrašnjim poslovima i u odgovarajućim pravilnicima. Pored nejednakosti u organizaciji i regulativi, svaki od njih sadrži pravila o policijskoj etici i načinu obavljanja poslova policije koja se zasnivaju na međunarodnim i evropskim standardima. Također, očekuje se da će reforma policije, koja je u toku, i prenošenje određenih dodatnih nadležnosti na državni nivo dalje unaprijediti stanje u ovoj oblasti.

Prema novom krivičnom zakonodavstvu, najduži period koji neka osoba može provesti u policijskom pritvoru iznosi 48 sati. Lice, koje je policija lišila slobode na osnovi sumnje da je počinilo krivično djelo, mora biti sprovedeno tužiocu u roku od 24 sata, a tužilac mora u naredna 24 sata, ili dostaviti zahtjev sudiji za prethodni postupak za određivanje pritvora, ili izdati nalog za njegovo puštanje na slobodu. Zatim, ukinut je obligatorni pritvor koji je postojao u prethodnom krivičnom zakonodavstvu za pojedine vrste krivičnih djela. Također je određena maksimalna dužina trajanja pritvora u istrazi, u toku suđenja, kao i nakon izricanja prvostepene presude.

Policijski službenici u radu moraju poštivati ustav, zakone i druge propise koji se primjenjuju u BiH. Oni su obavezni da u obavljanju svojih dužnosti djeluju na nepristrasan i zakonit način, vođen javnim interesom da služe i pomažu javnosti, promovirajući razvoj i očuvanje demokratske prakse u skladu sa zaštitom ljudskih prava i osnovnih sloboda. Primjena policijskih ovlaštenja mora biti prikladna i proporcionalna potrebi radi koje se preduzima, a primjenjuju se sredstvima kojima se može postići zakoniti cilj sa najmanje štetnih posljedica i u najkraćem mogućem vremenskom periodu.⁹⁴ Upotreba sile moguća je samo kada je to prijeko potrebno i isključivo u mjeri potrebnoj radi ostvarenja zakonitog cilja, odnosno kada je to potrebno radi zaštite ljudskih života, odbijanje napada, savladavanje otpora ili sprečavanje bijega. O svakoj upotrebi sredstava prinude od strane policijskog službenika odmah se sačinjava izveštaj, nakon čega o njenoj zakonitosti i regularnosti upotrebe odlučuje odjel za unutrašnju kontrolu. Policijski službenik je dužan odbiti izvršenje nezakonite naredbe pretpostavljenog. O takvoj naredbi i odbijanju njenog izvršenja, policijski službenik mora izvijestiti pretpostavljenog rukovodioca, odnosno unutrašnju kontrolu, ukoliko naredba bude ponovljena.

4.3.5. Član 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u u slučajevima nestalih osoba

Problem nestalih osoba je jedan od najznačajnijih problema s kojim se već skoro dvije decenije suočava BiH. Komisija za ljudska prava Ujedinjenih nacija još davno je identificirala osnovna ljudska prava osobe koja su povrijeđena njenim nasilnim ili prisilnim nestankom, a koja su zagarantovana

⁹⁴ Vidjeti, npr., član 8 Zakona o policijskim službenicima BiH (Službeni glasnik BiH, br. 27 /04).

i priznata Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija i drugim međunarodnim dokumentima u oblasti ljudskih prava. Riječ je o sljedećim pravima: pravo na slobodu i sigurnost ličnosti, pravo na humane uvjete pritvora i slobodu od mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kazne, te pravo na život. I pored toga, do izričite regulacije u ovoj oblasti nije došlo sve do 1992. godine kada je donijeta Deklaracija o zaštiti osoba od nasilnog ili prisilnog nestanka Ujedinjenih nacija, koja je inkorporirala sve, do tada, u praksi ustanovljene pricipie i prisilni nestanak okarakterizirala kao kršenje prava na slobodu i sigurnost ličnosti, a sam nestanak kao mučenje ili drugo zabranjeno nehumano postupanje, te kršenje ili ozbiljnu prijetnju pravu na život. Nakon toga, prisilni nestanak je definiran i kao jedan od oblika zločina protiv čovječnosti u Statutu Međunarodnog krivičnog suda, a ovaj pozitivan primjer slijedi i najnovije krivično zakonodavstvo BiH.

Praksa tijela za zaštitu ljudskih prava ispravno ukazuje da se, pored samih nestalih osoba, žrtvama kršenja ljudskih prava u ovom kontekstu imaju smatrati i članovi njihovih porodica, pri čemu se prvenstveno misli na kršenje njihovog prava na zabranu podvrgavanja nehumanom postupanju i prava na privatni i porodični život. Bez ikakvih saznanja o sudbini svojih najmilijih, porodice nestalih prepuštene su agoniji neizvjesnosti godinama nakon završetka sukoba. Ta neizvjesnost onemogućava im da prevaziđu događaje iz prošlosti i nastave sa svojim životima, što im najčešće prouzrokuje i različite probleme psihološke, ekonomske, socijalne i pravne prirode. Takvo stanovište zauzima i Evropski sud za ljudska prava.⁹⁵ Sud je u više navrata utvrdio da

⁹⁵ U svojoj praksi Evropski sud za ljudska prava jeste slučajeve vezane za nestanak osoba koje su posljednji put viđene u pritvoru, ili pod kontrolom zvaničnih organa, vlasti, uključujući vojne vlasti i snage sigurnosti, uglavnom, razmatrao u kontekstu člana 5. S druge strane, praksa Evropskog suda za ljudska prava posljednjih godina zauzima stanovište da se nasilnim ili prisilnim

strah i krajnja uznemirenost izazvana neznanjem o sudbini najdražih podpada pod pojam neljudskog i ponižavajućeg postupanja zabranjenog članom 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.⁹⁶ Najčešće je uočavana povreda člana 3, u ovim predmetima, zbog propusta vlasti da na vrijeme i na adekvatan način utvrde sudbinu nestalih osoba ili da daju informacije njihovim porodicama.

Nakon mnogih nesuglasica, nesaradnje i godina pokušaja parcijalnog suočavanja s pitanjem hiljada nestalih tokom ratnih sukoba u BiH, jedinstveni Zakon o nestalim licima⁹⁷ na nivou države donijet je tek krajem 2004. godine. Ovim zakonom predviđeno je formiranje instituta za nestale osobe BiH, kao državne agencije za traganje za nestalim osobama, uspostavljanje fonda za pomoć porodicama nestalih osoba, kao i centralne baze podataka, za čiju su uspostavu, zbog nedostatka volje i nesaradnje vlasti, trebale proći godine.

Zbog ovakvog stanja, porodice nestalih osoba podnijele su apelacije Ustavnom sudu BiH koji je, slijedeći praksu i shvatanja Evropskog suda za ljudska prava, vezano za zabranu zlostavljanja koje se tiče porodica nestalih osoba u Odluci⁹⁸ iz 2005. godine, zaključio da na državnom nivou ne postoji efikasna specijalizirana institucija čiji bi zadatak bio nepristrasno vršenje istraga vezanih za nestanak lica u toku ratnih dešavanja, te zauzeo stanovište da patnja nametnuta apelantima (članovima obitelji nestalih osoba) usljed uskraćivanja informacija o sudbini članova njihovih porodica, nestalih tokom ratnih dejstava, nesumnjivo predstavlja

nestankom osoba krše i prava njihove rodbine i te predmete razmatra vezano za član 3.

⁹⁶ Vidjeti, npr., Presudu Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Kurt protiv Turske iz 1998. godine.

⁹⁷ Službeni glasnik BiH, br. 50/04.

⁹⁸ Odluka Ustavnog suda BiH u predmetu Muniba Hadža i dr., broj AP 129/04, od 27. maja 2005. godine.

nehumano postupanje za šta je odgovornim našao Vijeće ministara BiH, Vladu Federacije BiH i Vladu Republike Srpske. Međutim, i danas, četiri godine nakon donošenja ovog zakona, institucije predviđene Zakonom još nisu u potpunosti operativne, niti je u potpunosti sprovedena Odluka Ustavnog suda BiH, kao ni preporuke Komiteta protiv torture Ujedinjenih nacija (nalazi Komiteta su komplementarni Odluci Ustavnog suda BiH), a samim tim nije do kraja riješeno ni pitanje nestalih osoba i njihovih porodica.

Podatak da se u Bosni i Hercegovini još uvijek traga za oko 13.000 nestalih lica, nesumnjivo nalaže obavezu što hitnijeg rješavanja ovog problema, za šta odgovornost snose nadležne državne vlasti s obzirom da su sve pretpostavke i adekvatan pravni okvir već uspostavljeni.

4.4. Zabrana ropstva i prinudnog rada

Član 8 PGP:

1. Niko se ne može držati u ropstvu; ropstvo i trgovina robljem su zabranjeni u svakom obliku.

2. Niko se ne može držati u potčinjenosti.

3. (a) Niko se ne može primorati na prisilan ili obavezan rad;

(b) stav (a) ove tačke ne može se tumačiti kao da zabranjuje, u zemljama gdje neki zločinci mogu biti kažnjeni zatvorom sa prislinim radom, izdržavanje kazne prisilnog rada koju je izrekao

nadležni sud;

(c) ne smatra se kao „prisilan i obavezan rad“ u smislu ove tačke:

- (i) svaki rad ili služba, koje ne predviđa stav b), a koji se normalno traže od lica zatvorenog na osnovu redovne sudske odluke ili uslovno puštenog na slobodu pošto je bilo predmet takve odluke;
- (ii) svaka služba vojnog karaktera i, u zemljama gdje se priznaje odbijanje služenja vojske, svaka nacionalna služba koja se na osnovu zakona zahtijeva od onih koji odbiju da služe vojsku;
- (iii) svaka služba koja se zahtijeva u slučaju više sile ili katastrofe koja ugrožava život ili blagostanje zajednice;
- (iv) svaki rad ili služba koji čine dio normalnih građanskih obaveza.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 4 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

1. Niko neće biti držan u ropstvu ili položaju ropske zavisnosti.
2. Niko neće biti primoravan da obavlja prinudni ili obavezni rad.
3. Za potrebe ovog člana izraz „prinudni ili obavezni rad“ ne uključuje:
 - (a) bilo koji rad koji se normalno zahtijeva od osobe koja se nalazi u zatvoru u skladu sa odredbama člana 5. ove Konvencije, ili za vrijeme uvjetnog otpusta;
 - (b) bilo koju službu vojne prirode ili, u slučaju odbijanja služenja vojne obaveze u zemljama gdje se to dozvoljava, bilo koju drugu službu umjesto obaveznog služenja vojne obaveze;
 - (c) bilo koju službu koja se zahtijeva u slučaju izvanredne situacije ili katastrofe koja ugrožava život ili blagostanje zajednice;
 - (d) bilo koji rad ili službu koji su dio uobičajenih građanskih obaveza.

Član 1 Protokola br. 4 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

Niko se ne može lišiti slobode samo zato što nije u stanju da ispuni ugovornu obavezu.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

4.4.1. Opća razmatranja

Bosna i Hercegovina je potpisnica mnogobrojnih međunarodnih dokumenata o zabrani ropstva i prinudnog rada⁹⁹ kojima se obavezala da će štititi određena prava i raditi na suzbijanju i kažnjavanju svih oblika ropstva, položaja sličnih ropstvu, transporta lica u ropskom položaju, trgovine ljudskim bićima i prisilnog rada.

Jedan od bitnijih međunarodnih dokumenata koji je Bosna i Hercegovina potpisala i ratifikovala u posljednjem periodu jeste Konvencija o transnacionalnom organizovanom kriminalu Ujedinjenih nacija i Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom (tzv. Palermo protokol), kao i Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem.¹⁰⁰

⁹⁹ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Konvencija protiv mučenja i drugih vrsta okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Međunarodna konvencija o zaštiti prava svih radnika migranata kao i članova njihovih porodica, Konvencija o pravnom položaju lica bez državljanstva, Konvencija iz 1951. godine i Protokol iz 1967. godine, koji se odnose na status izbjeglica.

¹⁰⁰ Sl. glasnik BiH, br. 3/02

Pored navedenih, BiH je kao članica Međunarodne organizacije rada (MOR) potpisala i ratifikovala sljedeće relevantne konvencije: Konvenciju br. 29 o zabrani prisilnog rada¹⁰¹, Konvenciju br. 97 o migraciji u svrhu zaposlenja¹⁰², Konvenciju br. 105 o ukidanju prisilnog rada¹⁰³ i Konvenciju br. 143 o radnicima migrantima (dodatne odredbe).¹⁰⁴

4.4.2. *Trgovina ljudskim bićima i krijumčarenje ljudi*

4.4.2.1. *Trgovina ljudima.* - Palermo protokol u članu 3 definira trgovinu ljudima kao

regrutiranje, transport, transfer, skrivanje/pružanje utočišta ili prihvata osoba, putem prijetnje ili upotrebom sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmanjivanja, zlouporabe vlasti ili stanja ugroženosti, davanja ili primanja novca ili beneficija za dobijanje pristanka osobe koja ima kontrolu nad nekom drugom osobom, u svrhu eksploatacije. Eksploatacija uključuje, i u najmanjoj mjeri, iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, pokornost ili uzimanje organa.

Po pitanju trgovine ljudima, Krivični zakon BiH¹⁰⁵ vodi se definicijom trgovine ljudima postavljenom u Palermo protokolu, prilikom određivanja trgovine ljudima kao krivičnog djela. Za počinioce krivičnog djela trgovine ljudima Krivični zakon BiH propisuje kaznu u rasponu od jedne do deset godina (član 186). Zakon je u potpunosti u skladu sa članom 3 Palermo protokola,

¹⁰¹ Ratifikovana 02.06.1993. godine

¹⁰² Ratifikovana 02.06.1993. godine

¹⁰³ Ratifikovana 15.11.2000. godine

¹⁰⁴ Ratifikovana 02.06.1993. godine

¹⁰⁵ Sl. glasnik BiH, br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04 30/05, 53/06, 55/06 i 32/07

naročito u pogledu ispunjavanja odredbe da se djelo trgovine ljudima smatra krivičnim djelom bez obzira na to da li je lice koje se smatra žrtvom trgovine ljudima pristalo na izrabljivanje ili ne (član 186, stav 4). Na ovaj način se osigurava kažnjavanje počinitelja krivičnog djela trgovine ljudima i istovremena zaštita žrtava iste.

Zakonski minimum za djelo trgovine ljudima učinjeno prema maloljetnom licu je postavljen na najmanje pet godina zatvora (član 186, stav 2), dok u isto vrijeme Zakon propisuje kaznu između jedne i deset godina zatvora za međunarodno vrbovanje maloljetnog lica radi prostitucije (član 187, stav 3).

Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz osoba u ropskom odnosu regulirano je članom 185 Zakona. Za počinioca ovog krivičnog djela, Zakon propisuje kaznu između jedne i deset godina zatvora, slično kao i za krivično djelo trgovine ljudima (član 185, stav 1). Dok istovremeno u stavu 2 istog člana, osim ropskog odnosa zakonodavac navodi krivična djela kupovine ili prodaje (kao i posredovanja pri istom) maloljetnih lica radi usvajanja, transplatacije organa, eksploatacije radom uz propisanu minimalnu kaznu zatvora od pet godina.

Tokom 2003. godine radilo se na usklađivanju krivičnih zakona entiteta (Republike Srpske i Federacije BiH) sa Krivičnim zakonom BiH. Uprkos tome, i dalje postoje odstupanja entitetskih zakona od gore navedene definicije trgovine ljudima. Krivični zakon Republike Srpske¹⁰⁶ ograničava krivično djelo trgovine ljudima samo na ono koje je počinjeno radi vršenja prostitucije (član 198), dok u Krivičnom zakonu FBiH¹⁰⁷ stoji samo navođenje na prostituciju (član 210) kao krivično djelo koje bi se moglo povezati sa krivičnim djelom trgovine ljudima. Na taj način, entitetski krivični zakoni ne obezbjeđuju adekvatno

¹⁰⁶ Sl. glasnik RS, br. 49/03, 108/04, 37/06 i 70/06

¹⁰⁷ Sl. novine FBiH br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04 i 18/05

sankcioniranje ovog krivičnog djela, niti su, po tom pitanju, u potpunosti u skladu sa Krivičnim zakonom BiH, a samim tim ni sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti.

Vijeće ministara BiH je u maju 2008. godine usvojilo novi Državni akcijski plan za narednih pet godina (2008. – 2012. godine) kako bi se poboljšalo krivično gonjenje počinitelaca krivičnog djela trgovine ljudima i obezbijedio veći stepen zaštite žrtava trgovine ljudima. U okviru Akcijskog plana navedena su i dva cilja posvećena usklađivanju zakonske regulative sa odredbama važećih konvencija u ovoj oblasti, te istovremeno usklađivanje zakonske regulative u okviru same BiH (državne, entitetske i kantonalne)¹⁰⁸ što predstavlja pozitivan korak ka izjednačavanju zakonskih propisa na svim nivoima u BiH sa međunarodnim standardima.

4.4.2.2. Trgovina ljudskim organima. - Kao što je već prethodno pomenuto, Krivični zakon BiH, u odredbama koje se tiču trgovine ljudima, navodi kao krivično djelo i trgovinu ljudima radi oduzimanja organa ili dijelova tijela (član 186, stav 1). U BiH je, također, na snazi i Zakon o uslovima za uzimanje i presađivanje dijelova ljudskog tijela iz SFRJ.

4.4.2.3. Krijumčarenje ljudi. - Krijumčarenje ljudi predstavlja krivično djelo prema Krivičnom zakonu BiH. Osoba koja iz koristoljublja omogući drugom licu nedozvoljen prelaz državne granice i ulazak u zemlju sankcionisat će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina (član 189, stav 1). Stav 2 istog člana propisuje novčanu kaznu ili kaznu zatvora do tri godine za osobu koja drugom licu iz koristoljublja omogući nedozvoljen boravak u zemlji. Stavom 3 ovog člana propisuje se

¹⁰⁸ Vijeće ministara BiH, Državni akcijski plan 2008.-2012. http://www.anti-trafficking.gov.ba/fajlovi/DAP_2008-2012_loc.doc-106.doc. (pristupljeno 27.08.2008.)

kazna zatvora od jedne do osam godina počinocima koji, prilikom omogućavanja nezakonitog prelaska lica, ugroze život i sigurnost tih lica, te postupaju sa njima na nečovječan i ponižavajući način. Zakonodavac je na taj način uskladio odredbe Zakona sa standardima postavljenim u Protokolu protiv krijumčarenja migranata kopnenim, morskim i vazdušnim putem (član 6, stav 3) i uspostavlja adekvatnu zaštitu prava krijumčarenih lica.

Međutim, i pored poštivanja određenih odredbi pomenutog Protokola, zakonodavac je propustio da uskladi odredbe Zakona sa istoimenim Protokolom u smislu člana 5 Protokola kojim se migrantima garantuje da neće biti krivično gonjeni u slučaju da su žrtve krivičnog djela krijumčarenja ljudi. Naime, u Zakonu ne postoji odredba koja daje takvu garanciju migrantima.

4.4.3. *Zaštita i obeštećenje žrtava*

4.4.3.1. *Zaštita žrtava.* - Zakon o krivičnom postupku BiH¹⁰⁹, kao i Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka¹¹⁰, sadrže odredbe kojima se obezbjeđuje određeni stepen zaštite svjedoka, uključujući i žrtve trgovine ljudima. Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka propisuje da pri glavnom pretresu svjedoci pod prijetnjom i ugroženi svjedoci mogu biti saslušani u najskorije moguće vrijeme (član 7).

¹⁰⁹ Sl. glasnik BiH, br. 03/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08 i 58/08

¹¹⁰ Sl. glasnik BiH, br. 21/03, 61/04 i 55/05

Zakon o programu zaštite svjedoka u BiH¹¹¹ obezbjeđuje svjedoku, u ovom slučaju žrtvi trgovine ljudima, osim zaštite tokom krivičnog postupka, također, i nakon okončanja postupka, ukoliko se pokaže da je osoba koja je svjedočila u postupku ugrožena zbog istog (član 2, stav 2).

4.4.3.2. Oduzimanje koristi stečene kriminalnim radnjama i obeštećenje žrtava. - BiH još uvijek nije potpisala Konvenciju Vijeća Evrope o pranju, istrazi, zapljeni i oduzimanju sredstava stečenih kriminalnim radnjama i o finansiranju terorizma.¹¹²

Žrtve trgovine ljudima u BiH imaju pravo na naknadu štete pokretanjem parničnog postupka protiv počinitelja štete kako je regulirano zakonima o parničnom postupku Federacije BiH¹¹³, Republike Srpske¹¹⁴ i Brčko distrikta.¹¹⁵

4.4.4. Prinudni rad

Ustav BiH izričito ne spominje zabranu prinudnog rada. Međutim, BiH je potpisnica međunarodnih dokumenata koji reguliraju pitanje prinudnog rada (naročito Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Konvencija Međunarodne organizacije rada br. 29¹¹⁶ i br. 105¹¹⁷), te je istim obavezana na zaštitu osoba od prinudnog rada. Istovremeno,

¹¹¹ Sl. glasnik BiH, br. 29/04

¹¹² Vidi:

<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=198&CM=8&DF=20/07/2005&CL=ENG>.

¹¹³ Sl. novine FBiH, br. 53/03

¹¹⁴ Sl. glasnik Republike Srpske, br. 58/03 i 85/03

¹¹⁵ Službeni glasnik Brčko distrikta, br. 5/00, 1/01 i 6/02

¹¹⁶ MOR Konvencija o prisilnom i obaveznom radu, ratifikovana 02.06.1993.godine

¹¹⁷ MOR Konvencija o zabrani prisilnog rada, ratifikovana 15.11.2000.godine

entitetski ustavi se pojedinačno bave zaštitom prava i tako član 39 Ustava Republike Srpske izričito zabranjuje prinudni rad, dok Ustav FBiH samo generalno spominje zaštitu međunarodno priznatih ljudskih prava bez spominjanja zabrane prinudnog rada eksplicite.

Krivično zakonodavstvo u BiH djelomično regulira pitanje prinudnog rada u smislu izvršavanja krivičnih sankcija. Tako Krivični zakon BiH u članu 108, te Krivični zakon FBiH u članu 112, spominju mogućnost rada osuđenih osoba, ali samo ukoliko ta osoba pristane na rad, što se može implicitno shvatiti kao svojevrsna zabrana prinudnog rada. Istovremeno, Krivični zakon Republike Srpske, također, nigdje ne navodi eksplicitno zabranu prinudnog rada, a u dijelu koji se tiče izvršavanja krivičnih sankcija samo navodi obavezu poštivanja ličnosti počinioca i njegovog ljudskog dostojanstva, prilikom izvršenja krivične sankcije (član 105), što se može shvatiti i kao zabrana prinudnog rada.

4.5. Pravo na slobodu i sigurnost ličnosti i postupanje sa licima lišenim slobode

Član 9 PGP:

1. Svaki pojedinac ima pravo na slobodu i na bezbjednost svoje ličnosti. Niko ne može biti proizvoljno uhapšen ili pritvoren. Niko ne može biti lišen slobode osim iz razloga i shodno postupku koji je predviđen zakonom.

2. Svako uhapšeno lice obavještava se u trenutku hapšenja o razlozima hapšenja kao što se u najkraćem roku obavještava pismenim putem o svakoj optužbi koja je podignuta protiv njega.

3. Svako lice koje je uhapšeno ili pritvoreno zbog krivičnog djela biće u najkraćem roku predato sudiji ili nekoj drugoj vlasti zakonom ovlašćenoj da vrši sudijske funkcije, i mora u razumnom roku da bude

suđeno ili oslobođeno. Pritvaranje lica koja čekaju na suđenje nije obavezno, ali puštanje na slobodu može biti uslovljeno garancijama koje obezbjeđuju dolazak lica u pitanju na pretres, kao i svim drugim radnjama postupka a, u datom slučaju radi izvršenja presude.

4. Svako lice koje je lišeno slobode uslijed hapšenja ili pritvora ima pravo da podnese žalbu sudu kako bi ovaj rješavao bez odlaganja o zakonitosti pritvora i naredio njegovo puštanje na slobodu ako pritvor nije zasnovan na zakonu.

5. Svako lice koje je žrtva nezakonitog hapšenja ili pritvora ima pravo na naknadu štete.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

1. Svako ima pravo na slobodu i sigurnost ličnosti. Niko ne smije biti lišen slobode izuzev u niže navedenim slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:

- (a) zakonitog lišenja slobode po presudi nadležnog suda;
- (b) zakonitog hapšenja ili lišenja slobode zbog nepovino vanja zakonitom nalogu suda ili u cilju osiguranja izvršenja bilo koje obaveze propisane zakonom;
- (c) zakonitog hapšenja ili lišenja slobode radi privođenja nadležnoj sudskoj vlasti, kada postoji opravdana sumnja da je ta osoba izvršila krivično djelo ili kada postoje valjani razlozi da se osoba spriječi da izvrši krivično djelo ili da, nakon izvršenja krivičnog djela, pobjegne;
- (d) lišenja slobode maloljetnika, prema zakonitom nalogu, radi odgajanja pod nadzorom ili zakonitog pritvaranja zbog privođenja nadležnoj vlasti;
- (e) zakonitog lišenja slobode osoba da bi se spriječilo širenje neke zarazne bolesti, pritvaranja mentalno oboljelih osoba, alkoholičara ili narkomana ili skitnica.

(f) zakonitog hapšenja ili lišenja slobode u cilju sprječavanja ilegalnog ulaska u zemlju ili osobe protiv koje je u toku postupak deportacije ili ekstradicije.

2. Svako ko je uhapšen bit će odmah obaviješten, na jeziku koji razumije, o razlozima hapšenja i o svim optužbama protiv njega.

3. Svako ko je uhapšen ili lišen slobode prema odredbama iz stava 1 (c) ovog člana odmah biti izveden pred sudiju ili drugo službeno lice zakonom ovlašteno da vrši sudsku vlast i mora imati pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje na slobodu do suđenja. Puštanje na slobodu može se uvjetovati garancijama o pojavljivanju na suđenju.

4. Svako kome je uskraćena sloboda hapšenjem ili lišavanjem slobode ima pravo uložiti žalbu sudu kako bi sud, u kratkom roku, razmotrio zakonitost lišavanja slobode i ukoliko ono nije bilo zakonito naložio oslobađanje.

5. Svako ko je bio žrtva hapšenja ili lišavanja slobode protivno odredbama ovog člana ima pravo na obeštećenje.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

4.5.1. Pravo na slobodu i sigurnost ličnosti

Ključno načelo na kojem se temelji član 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKPS) jeste poštivanje vladavine prava. Osnovna premisa da je svaka osoba rođena slobodna, kodificirana je još Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija. Pravo na slobodu i sigurnost ličnosti dalje je inkorporirano i razrađeno u kasnijim dokumentima o ljudskim pravima, uključujući i za nas najznačajniji Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (MPGPP). Ovaj nepovredivi građanski status ljudskom biću daje određena prava, prije svega zaštitu od samovoljnog pritvaranja. Države se moraju suzdržavati od miješanja u

privatnost građana i moraju građanima i drugim osobama koje zakonito borave na njihovoj teritoriji omogućiti slobodno kretanje i izbor mjesta boravka. Važnost prava na slobodu i sigurnost ličnosti jasna je kada se ima u vidu da lišavanje slobode čovjeka direktno utiče i na uživanje brojnih drugih zagantovanih prava, te osobu dovodi u ugrožen položaj izlažući je opasnosti da bude izložena mučenju ili drugom neljudskom ili ponižavajućem postupanju.

Potrebno je naznačiti da je pravo na slobodu i sigurnost ličnosti jedinstveno pravo i u tom kontekstu ovu frazu treba jedinstveno čitati, a tiče se isključivo fizičke slobode. Garancije iz člana 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda uvijek će biti relevantne kada je stepen ograničenja kretanja na određenom mjestu ekstremno u smislu da određena osoba ne može da ode s određenog mjesta. I mada je tekstom člana 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda garantovana i „sigurnost ličnosti“, kroz praksu se pokazalo da ovaj aspekt ne postoji samostalno, odnosno član 5 se ne može upotrijebiti u smislu zaštite fizičkog integriteta. To dalje znači da se član 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda odnosi na samo lišavanje slobode, a ne i na uvjete u kojima se pritvoreno lice nalazi.

S obzirom na obaveze preuzete međunarodnim ugovorima, Bosna i Hercegovina je dužna poštivati pravni okvir ustanovljen ratificiranim međunarodnim dokumentima o pravima čovjeka, a prvenstveno Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda koja, kao što je prethodno navedeno, prema Ustavu BiH ima prioritet nad svim ostalim domaćim zakonima. Ovo pravo je u pravnom sistemu BiH izričito zagantovano i u ustavima. Ono je sadržano i dalje elaborirano zakonima o krivičnom postupku, kao i u drugim relevantnim zakonima.

Sredinom 2003. godine, visoki predstavnik u BiH

nametnuo je je nove zakone o krivičnom postupku na nivou države i oba entiteta, koji su iste godine i stupili na snagu. U njima su inkorporirani i principijelni stavovi koji su u skladu sa standardima međunarodnog prava, a naročito člana 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i člana 9 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Proširen je katalog mjera za osiguranje prisustva optuženog/osumnjičenog i uspješno vođenje krivičnog postupka novim dodatnim mjerama, prijašnji obligatorni pritvor za određena krivična djela je ukinut i novelirane su odredbe o zakonskim razlozima za određivanje pritvora koji je sada, dakle, uvijek fakultativan, te postavljeni su okviri za trajanje pritvora nakon podizanja optužnice do donošenja konačne odluke i jasnije je regulirano zadržavanje osoba. Naknadno, amandmanima na Zakon o krivičnom postupku BiH iz 2006., 2007. i 2008. godine, ovaj navedeni spektar mjera je dalje proširen i dopunjen, te je time dalje pojačana zaštita slobode pojedinaca. Problem u ovom smislu u pravnom poretku Bosne i Hercegovine predstavljaju entitetski i zakon Brčko distrikta, koji zaostaju za državnim zakonom, tj. ne usaglašavaju se redovno i/ili dovoljno ažurno sa zakonom na državnom nivou što u krajnjoj liniji vodi nejednakom tretmanu osumnjičenih/optuženih osoba pred zakonom, pa i u smislu zaštite njihovog prava na slobodu i sigurnost ličnosti. Ipak, do kraja godine jedino još u FBiH ovo usklađivanje nije provedeno, no relevantni amandmani na Zakon o krivičnom postupku FBiH nalaze se u parlamentarnoj proceduri i njihovo stupanje na snagu očekuje se već početkom 2009. godine.

Također, u toku je i procedura usvajanja novih amandmana, a njima predviđene izmjene tiču se suštine ostvarivanja prava na slobodu i sigurnost ličnosti, odnosno dužine trajanja pritvora nakon izricanja prvostepene presude, a do donošenja drugostepene odluke po žalbi.

4.5.1.1. Zabrana samovoljnog hapšenja i lišavanja slobode.

- Osnovni smisao člana 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda jeste obezbjeđivanje proceduralnih garancija koje će spriječiti samovoljno i nezakonito lišavanje slobode. Međunarodni standardi koji se odnose na pravično suđenje, pa tako i član 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u svom stavu 1, sadrži snažnu pretpostavku koja ide u prilog slobodi ličnosti. Stoga svako lišavanje slobode mora uvijek biti izuzetak, s objektivnim opravdanjem, može trajati samo onoliko koliko je apsolutno neophodno, i to samo ukoliko se ista svrha ne može postići nekom drugom mjerom. Mjere ograničavanja prava na slobodu utječu višestruko na ljudska prava osobe prema kojoj se određuju - na njenu privatnost, veze sa porodicom, profesionalnu karijeru, korištenje slobodnog vremena i slično, pa i nakon prestanka njihove primjene, odnosno puštanja na slobodu. S obzirom na njihove dalekosežne posljedice neophodno je, dakle, pažljivo procijeniti sve okolnosti koje idu u prilog, odnosno protiv njihovog određivanja. Svakako, relevantne odluke donesene u ovom smislu moraju biti zakonite, detaljno obrazložene, te donesene u pravičnom i transparentnom postupku.

Garancije iz člana 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda odnose se kako na lišavanje slobode u krivičnom postupku, tako na sve slučajeve lišavanja slobode (npr. usljed duševne bolesti, skitnje, zavisnosti od alkohola ili narkotika itd.) koji su usmjereni prema osobama u smislu ograničavanja, u manjem ili većem obimu, prava na ličnu slobodu.

Shodno članu 5 (1) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, svako lišavanje slobode mora biti u

skladu sa zakonom propisanim postupkom. Ova odredba se tumači na sljedeći način: da bi se ispunio zahtjev zakonitosti lišavanja slobode, on mora biti u skladu i sa domaćim zakonom, kao i sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Shodno tome, lišavanje slobode za koje ne postoji pravni osnov u domaćem zakonodavstvu u suprotnosti je sa zahtjevima iz člana 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Stoga, država potpisnica mora precizno definirati slučajeve u kojima je lišavanje slobode moguće. Ali, povreda prava na slobodu i sigurnost ličnosti postojati će i kada je lišavanje slobode zakonito u okviru nacionalnog zakonodavstva, ukoliko je kao pritvorski osnov nije jedan od onih pobrojanih u članu 5(1) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Pri tome treba imati na umu da se zahtjev za zakonitošću odnosi kako na proceduralne, tako i na materijalne aspekte lišavanja slobode, a proteže se na cijeli period trajanja lišavanja slobode. Međutim, kad su ispunjeni i svi gore navedeni uvjeti, lišavanje slobode se i dalje neće smatrati zakonitim, ukoliko je ono posljedica proizvoljnog korištenja ovlasti. I na kraju, zahtjev zakonitosti nalaže da zakon, da bi zadovoljio kriterije sadržane u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, mora, prije svega, sadržavati neophodne kvalitete zakona, tj. mora biti dostupan, predvidljiv i siguran, te sadržavati garancije od proizvoljnosti u postupanju prema osobama na koje se odnosi. Pored neposredne odgovornosti za djelovanje svojih organa, država je dužna da obezbijedi da i privatna lica svojim djelovanjem ne krše prava koja garantuje Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Država, dakle, ima i pozitivne obaveze u pogledu prava na slobodu i sigurnost ličnosti pojedinaca. To znači da je država dužna da zabrani, na odgovarajući način istraži i kazni svako protivpravno lišavanje slobode i onda kada izvršioци očigledno nisu agenti države.

Mogućnost lišavanja osobe slobode u Bosni i Hercegovini,

u prvom redu, propisana je krivičnim zakonodavstvom, zakonima o vanparničnom postupku i zakonima o zaštiti osoba s duševnim smetnjama. Relevantni zakoni su javno objavljeni u službenim glasilima, dakle dostupni su. Sadrže određene garancije zaštite od arbitrarnosti i jasno razrađene odredbe koje omogućavaju svima na koje se odnose da predvide posljedice svojih postupaka. U pogledu ograničenja prava na ličnu slobodu i sigurnost, relevantno zakonodavstvo u BiH inkorporira principe legaliteta, sudskog nadzora, srazmjernosti i supsidijarnosti.

Pozitivno zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini uspostavlja pravilo da pritvor može odrediti jedino nadležni sud i to prema prijedlogu tužioca (član 134 Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine (ZKP BiH), član 134 Zakona o krivičnom postupku Brčko distrikta (ZKP BD), član 148 Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine (ZKP FBiH), član 191 Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske (ZKP RS)). Eksplicitno je usvojen princip legaliteta pri ograničavanju osumnjičenog/optuženog u njegovoj slobodi i drugim pravima (član 2 ZKP BiH, član 2 ZKP BD, član 2 ZKP FBiH, član 2 ZKP RS). Garantovana su i osnovna prava osobe lišene slobode sa kojima mora odmah biti upoznata, na jeziku koji razumije, a to su: razlozi lišavanja slobode, pouka o pravu na šutnju, pravo da uzme branioca po slobodnom izboru, ili da joj branilac bude dodijeljen, ukoliko zbog svog imovnog stanja ne može snositi troškove odbrane i da njena porodica, konzularni službenik države čiji je državljanin, ili druga osoba koju ona odredi, budu obaviješteni o njenom lišavanju slobode (član 5 ZKP BiH, član 5 ZKP BD, član 5 ZKP FBiH, član 5 ZKP RS). Također je propisano pravo osumnjičenog/optuženog da u najkraćem razumnom roku bude izveden pred sud i da mu se sudi bez odlaganja, te je naglašeno da trajanje pritvora mora biti svedeno na najkraće nužno vrijeme (član 13 ZKP BiH, član 13 ZKP BD, član 14 ZKP FBiH, član 13 ZKP RS). Pritvor se može odrediti isključivo pod uvjetima propisanim zakonom i pod rezervom opće odredbe da se

to može učiniti samo ako se ista svrha ne može ostvariti drugom mjerom, naglašavajući da će se u toku cijelog postupka pritvor ukinuti čim prestanu postojati razlozi zbog kojih je određen (član 131 ZKP BiH, član 131 ZKP BD, član 145 ZKP FBiH, član 188 ZKP RS).

Rešenje o pritvoru predaje se osobi na koju se odnosi u času pritvaranja. Sat lišavanja slobode i sat predaje rješenja mora se naznačiti u predmetnim spisima. Protiv ovog rešenja osoba može izjaviti žalbu vijeću u roku od 24 sata od prijema rješenja, koje je odluku o žalbi dužno donijeti u roku od 48 sati. Žalba ne zadržava izvršenje rješenja (član 134 ZKP BiH, član 134 ZKP BD, član 148 ZKP FBiH, član 191 ZKP RS).

Krivični procesni zakoni u BiH poznaju lišavanje slobode osumnjičenog od strane policijskih organa, ali jedino kao faktičku mjeru o kojoj se ne donosi nikakvo rješenje. Dakle, u novom zakonodavstvu ne postoje više odredbe o određivanju pritvora od strane nesudskih organa. Takve ovlasti nema ni tužilac, nego samo i jedino nadležni sud. Ovakvo lišavanje dolazi u obzir jedino ukoliko postoje osnovi sumnje da je osoba počinila krivično djelo i ako uz to postoji bilo koji od zakonskih razloga za pritvor. Osoba na ovaj način lišena slobode mora biti poučena o svojim pravima i odmah, a najkasnije u roku 24 sata biti sprovedena tužitelju koji u daljnjem roku od najdulje 24 sata mora odlučiti da li će ovu osobu pustiti na slobodu ili će sudiji za prethodni postupak postaviti prijedlog za određivanje pritvora. Ukoliko tužilac podnese ovakav prijedlog, sudija za prethodni postupak mora odmah, a najkasnije u roku 24 sata, donijeti odluku o određivanju pritvora ili o puštanju osobe na slobodu (član 139 ZKP BiH, član 139 ZKP BD, član 153 ZKP FBiH, član 196 ZKP RS).

Kao što je navedeno o određivanju mjere pritvora odlučuje sud, po obrazloženom prijedlogu tužioca. Prijedlog tužioca neophodan je i za svako produženje pritvora. Krivični procesni zakoni propisuju maksimalno trajanje pritvora u istrazi, u toku

suđenja, kao i nakon izricanja prvostepene presude. Dužina trajanja pritvora u istrazi zavisi od težine krivičnog djela (član 135 ZKP BiH, član 135 KZ BD, član 149 KZ FBiH, član 192 KZ RS). Pritvor inicijalno određuje sudija za prethodni postupak, po čijem rješenju isti može trajati najduže jedan mjesec. Rješenjem vijeća pritvor se može produžiti za još dva mjeseca. Za određena, lakša djela, ovo je ujedno i maksimalna dužina trajanja pritvora u istrazi (tri mjeseca). Za krivična djela sa propisanom kaznom od deset godina ili težom kaznom i ukoliko postoje naročito važni razlozi, moguće je produžiti pritvor za još tri mjeseca (ukupno šest mjeseci). Izuzetno i u izrazito složenim predmetima za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora, moguće je pritvor produžiti za još tri mjeseca, dva puta uzastopno (ukupno 12 mjeseci). Rok trajanja pritvora počinje da teče od dana pritvaranja, a ako do isteka navedenih rokova optužnica ne bude potvrđena, osumnjičeni se pušta na slobodu.

I dužina trajanja pritvora nakon potvrđivanja optužnice, a prije izricanja prvostepene presude, zavisi od težine krivičnog djela (član 137 ZKP BiH, član 137 KZ BD, član 151 KZ FBiH, član 194 KZ RS). Pritvor nakon potvrđivanja optužnice može trajati najduže jednu godinu (u slučaju krivičnog djela za koje je propisana kazna zatvora do pet godina), jednu godinu i šest mjeseci (u slučaju krivičnog djela za koje je propisana kazna zatvora do deset godina), dvije godine (u slučaju krivičnog djela za koje je propisana kazna zatvora preko deset godina, ali ne i kazna dugotrajnog zatvora), ili tri godine (u slučaju krivičnog djela za koje je propisana kazna dugotrajnog zatvora).

Kada je u pitanju zadiranje u pravo na ličnu slobodu i sigurnost od strane privatnih osoba, krivični zakoni, u skladu sa zahtjevima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, inkriminiraju ovakva postupanja, te su u tom smislu propisana i krivična djela protivpravnog lišavanja slobode (član 147 KZ BiH, član 176 KZ BD, član 179 KZ FBiH, član 166

KZ RS), otmice (član 168 KZ BiH, član 177 KZ BD, član 180 KZ FBiH, član 165 KZ RS) i trgovine ljudima (član 186 KZ BiH).

4.5.1.2. *Prepostavka u korist slobode i pritvor.* - Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda priznato je da uz prava idu i obaveze. Međunarodni standardi koji se odnose na pravično suđenje sadrže snažnu pretpostavku koja ide u prilog slobodi, a države potpisnice obavezne su primijeniti mjere koje su blaže od mjere pritvora kad god je to moguće i u svakom slučaju se imaju suzdržavati od određivanja mjere pritvora kao krivično-pravne sankcije. Stoga ograničenja mogu biti dozvoljena samo pod uvjetom da postoji opasnost od zloupotrebe u mjeri u kojoj se time ugrožavaju prava drugih ili se ometaju interesi pravde. Osim toga, države su obavezne u svom pozitivnom zakonodavstvu odrediti uvjete pod kojima je moguće primijeniti ograničenja.

Od trenutka kada za određenu osobu postoji razumna sumnja da je počinila krivično djelo, njena prava i slobode mogu biti ograničeni. Prema osumnjičenom/optuženom tada se mogu preduzeti mjere kojima se posredno ili neposredno ograničava njegovo pravo na slobodu, a koje za cilj imaju osiguravanje njegovog prisustva i uspješno vođenje krivičnog postupka (glava X ZKP BiH, glava X ZKP BD, glava X ZKP FBiH, glava XVI ZKP RS). Ove mjere ne moraju uvijek za posljedicu imati oduzimanje slobode. U pogledu ograničavanja prava na ličnu slobodu i sigurnost, krivično procesno zakonodavstvo u BiH inkorporira principe legaliteta, sudskog nadzora, srazmjernosti i supsidijarnosti. Zakoni o krivičnom postupku u BiH poznaju pet vrsta mjera osiguravanja prisustva osumnjičenog/optuženog i uspješno vođenje krivičnog postupka – poziv, dovođenje, mjere zabrane, jamstvo i pritvor. Za svaku od ovih pojedinačnih mjera propisani su uvjeti za primjenu kojih se nadležni organ kod njihovog određivanja mora pridržavati. Prilikom odlučivanja koju će od raspoloživih mjera za obezbjeđenje prisustva

osumnjičenog/optuženog i uspješno vođenje krivičnog postupka primjeniti, nadležni organ mora se pridržavati uvjeta određenih za primjenu pojedinih mjera, vodeći pri tom računa da se ne primjenjuje teža mjera ako se ista svrha može postići blažom mjerom (član 123 ZKP BiH, član 123 ZKP BD, član 137 ZKP FBiH, član 180 ZKP RS).

Detaljno su propisane osnove za određivanje pritvora, određena nadležnost za određivanje pritvora, propisano maksimalno trajanje pritvora, utvrđena dužnost hitnog postupanja organa koji učestvuju u krivičnom postupku u pritvorskim predmetima, predviđena naknada štete u slučaju neosnovanog lišavanja slobode, te uređeno izvršenje pritvora (član 131-147 ZKP BiH, član 131- 147 ZKP BD, član 145-161 ZKP FBiH, član 188-204 ZKP RS).

4.5.1.3. Osnovi za određivanje pritvora. - Odredbe člana 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sugeriraju da je uvjet da ograničenje lične slobode bude dozvoljeno taj da daljnje uživanje te slobode može onemogućiti izvršenje pravde. Prema međunarodnim standardima, pa prema tome i onim utvđenim u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, dozvoljeni razlozi za ograničavanje slobode svrstani su u sljedeće kategorije: opasnost od skrivanja, opasnost od činjenja teškoga krivičnog djela, opasnost od ometanja izvršenja pravde i opasnost od ozbiljne prijetnje javnom redu. Prema Preporuci Komiteta ministara Vijeća Evrope potrebno je da sud, prije nego što se uzme u razmatranje određivanja mjere pritvora, istraži da li postoje i da li su adekvatne blaže mjere, na osnovu poznatih okolnosti u datom predmetu. Pri tome, okolnosti relevantne za ovakvu odluku bile bi: vrsta i težina krivičnog djela koje se optuženom stavlja na teret; kazna koju će sud vjerovatno odmjeriti u slučaju izricanja osuđujuće presude; dob, zdravstveno stanje, karakter, krivični dosje, lične i socijalne okolnosti vezane zaoptuženog, a posebno

njegove veze u zajednici; i ponašanje date osobe, posebno u smislu ispunjavanja bilo koje obaveze koja joj je određena u prethodnom krivičnom postupku.

Pritvor predstavlja krajnju i najstrožu mjeru koja postoji u kontekstu kontrole nad osumnjičenim/optuženim. Novo krivično zakonodavstvo u BiH napustilo je prethodni koncept obligatornog pritvora za pojedine vrste krivičnih djela, odnosno predviđen je samo fakultativni pritvor. Protiv određene osobe moguće odrediti samo ukoliko je takva mjera neophodna i ako su kumulativno ispunjeni zakonom propisani kriteriji (član 131. ZKP BiH, član 131. ZKP BD, član 145. ZKP FBiH, član 188. ZKP RS) – osnovana sumnja da je određena osoba počinila krivično djelo (pozitivni kriterij), postojanje bar jednog od zakonom propisanih posebnih uslova za pritvor (pozitivni kriterij), kao i da ne postoji druga mjera za ostvarivanje iste svrhe (negativni kriterij). Pozitivni kriteriji za određivanje pritvora propisani su u članu 132. ZKP BiH, članu 132. ZKP BD, članu 146. ZKP FBiH i članu 189. ZKP RS. Osnovana sumnja, kao opći preduvjet određivanja mjere pritvora, prema zakonskom određenju jeste viši stepen sumnje zasnovan na prikupljenim dokazima koji upućuju na zaključak da je izvršeno krivično djelo (član 20. ZKP BiH, član 20. ZKP BD, član 21. ZKP FBiH, član 20. ZKP RS). Kao što je prethodno rečeno, da bi se protiv određene osobe odredio pritvor, pored osnovane sumnje kao općeg uslova, zahtijeva se i postojanje barem jednog od propisanih posebnih uslova, a to su:

- a) Ako se osoba krije ili ako postoje druge okolnosti koje ukazuju na opasnost od bjekstva;
- b) Ako postoji bojazan da će uništiti, sakriti, izmijeniti ili krivotvoriti dokaze ili tragove važne za krivični postupak, odnosno ako naročite okolnosti ukazuju da će ometati krivični postupak uticajem na svjedoke, saučesnike ili prikrivače;
- c) Ako naročite okolnosti opravdavaju bojazan da će ponoviti krivično djelo ili da će dovršiti pokušano krivično

djelo kojim prijeti, a za ta krivična djela može se izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna, u vanrednim okolnostima, ako se radi o krivičnom djelu za koje se može izreći kazna zatvora deset godina ili teža kazna, a koje je posebno teško, s obzirom na način izvršenja ili posljedice krivičnog djela, te ako bi puštanje na slobodu rezultiralo stvarnom prijetnjom narušavanja javnog reda.

I pored postojanja gore navedenih uslova, sud je prije određivanja mjere pritvora dužan razmotriti mogućnosti izricanja neke druge blaže mjere za obezbjeđenje prisustva osumnjičenog/optuženog i uspješno vođenje krivičnog postupka. Ovakvo razmatranje vrši sud po službenoj dužnosti kad odlučuje o pritvoru, umjesto određivanja ili produžavanja pritvora, odnosno po prijedlogu jedne od strana u postupku.

Dakle, što se tiče samih zakonskih propisa u BiH, može se reći da su isti usklađeni sa zahtjevima i praksom koji proizilaze iz člana 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Također, odredbe postojećih zakona o krivičnom postupku, u BiH, u ovom pogledu su usklađene, odnosno daju istovjetna zakonska rješenja po pitanju uslova i osnova za određivanje pritvora.

Međutim, praksa domaćih sudova ukazuje na određenu nekonzistentnost sa zahtjevima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.¹¹⁸

Tako se u pogledu postojanja općeg uslova za pritvor - osnovane sumnje - dešava da se u rješenjima sudova koje se odnose na određivanje, ili produživanje pritvora prije podizanja optužnice, ne navode konkretne činjenice i dokazi na kojima se

¹¹⁸ Detaljnije o primjeni mjere pritvora i alternativnih mjera u praksi sudova u BiH vidjeti OSCE BiH, Zakon i praksa u primjeni mjera ograničenja slobode: Opravdanost mjere pritvora u Bosnia i Hercegovini iz avgusta 2008.

takva sumnja temelji. Isto tako, prilikom određivanja, odnosno kontrole pritvora nakon podizanja i potvrđivanja optužnice, nerijetko se dešava da se postojanje osnovane sumnje ne preispituje ozbiljno, nego se kao dokaz njenog postojanja jednostavno navodi činjenica postojanja potvrđene optužnice, a što sve nije u saglasnosti sa zahtjevima člana 5 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i ostavlja prostor za sumnju u arbitrarnost suda.

S druge strane, kada su u pitanju posebni osnovi za pritvor, a naročito onaj koji se odnosi na opasnost od narušavanja javnog reda (ranije sigurnosti građana i imovine), u odlukama sudova u BiH često se može uočiti nedostatak objektivnih i konkretizovanih okolnosti na koje se sud poziva pri određivanju pritvora u svakom pojedinačnom slučaju,¹¹⁹ a nerijetko se daju i vrlo štura obrazloženja ovakvih odluka.

Također, primjena blažih mjera, kao alternativa pritvoru, ne razmatra se na adekvatan način, ili ponekad čak nikako, niti se u rješenjima nude razlozi zbog kojih je nužno odrediti odnosno produžiti mjeru pritvora, te se stiče dojam da u praksi nekih sudova u BiH, mjera pritvora predstavlja češće pravilo, nego izuzetak.

4.5.1.4. Pravo na naknadu štete zbog neosnovanog lišavanja slobode. - Pravo osobe, koja je žrtva neosnovanog lišavanja slobode, na naknadu štete predviđeno je u člana 5(5) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Navedeni član i član 3 Protokola 7 ujedno su i jedina mjesta u Evropskoj

¹¹⁹ Ovim pitanjima se u više navrata, po individualnim apelacijama, bavio i Ustavni sud BiH. Vidjeti, npr., Odluke Ustavnog suda BiH u predmetima *Nedo Zeljaja*, Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnog suda BiH broj AP 6/08 od 13. maja 2008. godine i *Aida Selmanović*, Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnog suda BiH broj AP 566/08 od 12. juna 2008. godine.

konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda koja uslovljavaju da domaći zakon mora predvidjeti naknadu štete. Zakoni o krivičnom postupku u BiH izričito propisuju pravo osobe lišene slobode bez osnova na rehabilitaciju, naknadu štete iz budžetskih sredstava, kao i druga prava utvrđena zakonom (član 11 ZKP BiH, član 12 ZKP FBiH, član 11 ZKP RS, član 11 ZKP BD). Pored navedene odredbe kojom se garantuje pravo na naknadu štete osobi neosnovano lišenoj slobode, krivični procesni zakoni, također, uređuju detaljnije i osnove, uvjete i proceduru za ostvarivanje ovog prava (glava XXXII ZKP BiH, glava XXXII ZKP FBiH, glava XXXII ZKP RS, glava XXXI ZKP BD).

Pod štetom, u smislu navedenih odredbi, podrazumijeva se materijalna i nematerijalna šteta onako kako je definirana imovinskim zakonima. Prije podnošenja tužbe u parničnom postupku, oštećeni se sa svojim zahtjevom mora obratiti nadležnom ministarstvu na državnom ili entitetskom nivou, odnosno Pravosudnoj komisiji u Brčko distriktu u cilju postizanja sporazuma o postojanju, vrsti i visini štete (član 433 ZKP BiH, član 415 KZ BD, član 436 KZ FBiH, član 426 KZ RS). Tek ukoliko zahtjev za naknadu štete ne bude usvojen, ili na osnovu njega nadležni organ ne donese odluku u roku od tri mjeseca od dana podnošenja zahtjeva, oštećeni može tražiti ostvarivanje svog prava u parničnom postupku pred nadležnim sudom (član 434 ZKP BiH, član 416 KZ BD, član 437 KZ FBiH, član 427 KZ RS).

Dakle, moglo bi se zaključiti da odredbe krivičnog procesnog zakonodavstva u BiH zadovoljavaju zahtjeve iz člana 5(5) Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, garantujući pravo na naknadu štete osobama neosnovano lišenim slobode i iznad minimuma postavljenog u ovoj odredbi.

Mada detaljno razrađen u krivičnim procesnim zakonima, čini se da djelotvoran mehanizam isplate kompenzacije u slučajevima lišavanja slobode suprotnim garancijama iz člana 5

Evropske konvencije još ne postoji u BiH. Obavezu države BiH da takav mehanizam uspostavi, naglasili su u svojoj praksi i Ustavni sud BiH i Dom za ljudska prava.

4.6. Pravo na pravično suđenje

Član 14 PGP:

1. Svi su jednaki pred sudovima i sudovima pravde. Svako lice ima pravo da njegov slučaj bude raspravljan pravično i javno pred nadležnim, nezavisnim i nepristrasnim sudom, ustanovljenim na osnovu zakona koji odlučuje o osnovanosti svake optužbe podignute protiv njega u krivičnim stvarima ili o osporavanju njegovih građanskih prava i obaveza. Može se narediti isključivanje javnosti za vrijeme trajanja cijele rasprave ili jednog dijela u interesu morala, javnog reda ili nacionalne bezbjednosti u demokratskom društvu, ili ako to interes ličnog života stranaka zahtijeva, ili još ako sud smatra apsolutno potrebnim iz razloga posebnih okolnosti slučaja kada bi javnost štetila interesima pravde, ipak, svaka presuda donijeta u krivičnim ili građanskim stvarima biće javna, osim ako interes maloljetnika zahtijeva da se postupa drukčije ili ako se rasprava odnosi na bračne sporove ili na starateljstvo djece.

2. Za svako lice koje je optuženo za krivično djelo pretpostavlja se da je nevino dok njegova krivica ne bude zakonski ustanovljena.

3. Svako lice koje je optuženo za krivično djelo ima, uz potpunu ravnopravnost, prava bar na slijedeće garancije:

- a) da bude obaviješteno u najkraćem roku, na jeziku koji razumije i u pojedinostima, o prirodi i razlozima optužbe koja je podignuta protiv njega;
- b) da raspoláže potrebnim vremenom i olakšicama u vezi sa pripremanjem svoje odbrane i da opšti sa braniocem koga ono bude izabralo;
- c) da mu bude suđeno bez velikog zakašnjenja;
- d) da prisustvuje raspravi i da se samo brani ili da ima branioca koga je izabralo; ako nema branioca da bude obaviješteno o svom pravu da ga ima i, svaki put kad to zahtijevaju interesi

pravde, da mu se dodijeli branilac po službenoj dužnosti besplatno, ako nema mogućnosti da ga nagradi;

- e) da sasluša ili da predloži da drugi saslušaju svjedoke koji terete optuženog i da izdejtstvuje dolazak i saslušanje svjedoka odbrane pod istim uslovima kao i svjedoka optužbe;
- f) da dobije besplatno pomoć tumača ako ne razumije ili ne govori jezik na kojem se vodi rasprava;
- g) da ne bude prinuđeno da svjedoči protiv samoga sebe ili da prizna krivicu.

4. Postupak koji se primjenjuje na mladiće koji nisu punoljetni prema krivičnom zakonu vodiće računa o njihovim godinama i interesu njihovog prevaspitanja.

5. Svako lice oglašeno krivim za počinjeno krivično djelo ima pravo da zatraži da, shodno zakonu, viši sud ispita odluku o krivici i presudi.

6. Ako konačno izrečena krivična presuda bude docnije poništena ili ako je dato pomilovanje zbog toga što nova ili naknadno otkrivena činjenica dokazuje da se radilo o sudskoj grešci, lice koje je izdržalo kaznu na osnovu ove osude biće oštećeno shodno zakonu, ukoliko se ne dokaže da je ono u potpunosti ili djelimično krivo za neblagovremeno otkrivanje nepoznate činjenice.

7. Niko ne može biti gonjen ili kažnjen zbog krivičnog djela u vezi kojeg je već bio oslobođen krivice ili osuđen pravosnažnom presudom prema zakonu i krivičnom postupku svake zemlje.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 6 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

1. Prilikom utvrđivanja građanskih prava i obaveza ili osnovanosti bilo kakve krivične optužbe protiv njega, svako ima pravo na pravično suđenje i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim, zakonom ustanovljenim sudom. Presuda se izriče javno, ali se novinari i javnost mogu isključiti s čitavog ili jednog

dijela suđenja u interesu morala, javnog reda ili nacionalne sigurnosti u demokratskom društvu, kada to nalažu interesi maloljetnika ili zaštite privatnog života strana u sporu, ili kada to sud smatra izričito neophodnim zato što bi u posebnim okolnostima publicitet mogao da nanijeti štetu interesima pravde.

2. Svako ko je optužen za krivično djelo smatra se nevinim dok se njegova krivica po zakonu ne dokaže.

3. Svako ko je optužen za krivično djelo ima sljedeća minimalna prava:

- (a) da odmah, na jeziku koji razumije, bude podrobno obaviješten o prirodi i razlogu optužbe protiv njega;
- (b) da mu se osiguraju vrijeme i uvjeti neophodni za pripremanje odbrane;
- (c) da se brani sam ili uz pomoć branioca koga sam izabere ili da, ukoliko ne raspolaže sredstvima da plati branioca, da ga dobije besplatno, kada to nalažu interesi pravde;
- (d) da sam ispituje ili zahtijeva ispitivanje svjedoka optužbe i da se prisustvo i saslušanje svjedoka odbrane odobri pod uvjetima koji važe i za svjedoka optužbe;
- (e) da koristi besplatnu pomoć tumača ukoliko ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi na sudu.

Član 7 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

1. Niko se ne može smatrati krivim za krivično djelo nastalo činjenjem ili nečinjenjem koje, nije predstavljalo krivično djelo u vrijeme izvršenja, prema nacionalnom ili međunarodnom pravu. Isto tako, izrečena kazna neće biti teža od one koja se primjenjivala u vrijeme izvršenja krivičnog djela.

2. Ovaj član ne utječe na suđenje ili kažnjavanje bilo koje osobe koja je kriva za činjenje ili nečinjenje, ako je to djelo u vrijeme izvršenja predstavljalo krivično djelo prema općim pravnim načelima priznatim kod civiliziranih naroda.

Protokol br. 7 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

Član 2

1. Svako ko je odlukom suda osuđen za krivično djelo ima pravo da njegovu osudu ili kaznu preispita viši sud. Ostvarivanje ovog prava, uključujući i osnove za njegovo korištenje, uređuje se zakonom.

2. Ovo pravo može izuzecima u odnosu na djela manjeg značaja, koja su određena zakonom, ili u slučajevima kada je licu u pitanju u prvom stepenu sudio najviši sud ili je bilo osuđeno na osnovu žalbe na oslobađajuću presudu.

Član 3

Ako je neko lice bilo pravosnažnom presudom osuđeno zbog krivičnog djela i ako je kasnije njegova presuda bila ukinuta ili je bio pomilovan zbog toga što neka nova ili novootkrivena činjenica neosporno ukazuje da se radilo o sudskoj grešci, lice koje je pretrpjelo kaznu kao posljedicu takve osude dobit će naknadu u skladu sa zakonom ili praksom dotične države, osim ako se ne dokaže da je ono u potpunosti ili djelimično odgovorno za to što nepoznata činjenica nije blagovremeno otkrivena.

Član 4

1. Nikome se ne može suditi niti se može ponovo kazniti u krivičnom postupku u nadležnosti iste države za djelo zbog koga je već bio pravosnažno oslobođen ili osuđen u skladu sa zakonom i krivičnim postupkom te države.

2. Odredbe prethodnog stava ne sprečavaju obnovu postupka u skladu sa zakonom i krivičnim postupkom date države, ako postoje dokazi o novim ili novootkrivenim činjenicama, ili ako je u ranijem postupku došlo do bitne povrede koja je mogla da utiče na njegov ishod.

3. Ovaj član se ne može staviti van snage na osnovu člana 15. Konvencije.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

4.6.1. Sudski sistem

U Bosni i Hercegovini u redovnom sudskom sistemu, kako na državnom nivou, tako i na nivou entiteta i Brčko distrikta, djeluju samo sudovi opće nadležnosti¹²⁰, s tim što su Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o sudovima Republike Srpske, koji je stupio na snagu 26. decembra 2008. godine, uspostavljeni okružni privredni sudovi i Viši privredni sud Republike Srpske, ali će se relevantne odredbe ovog zakona početi primjenjivati tek od 1. jula 2009. godine.¹²¹ U Brčko distriktu (u daljem tekstu: BD) to su: Osnovni sud Brčko distrikta i Apelacioni sud Brčko distrikta. U Republici Srpskoj djeluje 19 osnovnih sudova i pet okružnih sudova, te Vrhovni sud Republike Srpske, kao i pet novouspostavljenih okružnih privrednih sudova i Viši privredni sud Republike Srpske. U Federaciji BiH postoji 28 općinskih sudova, 10 kantonalnih sudova, te Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine. Na nivou Bosne i Hercegovine jeste Sud Bosne i Hercegovine i u svom sastavu ima prvostepene odjele I, II i III i Apelacioni odjel. U ovakvom specifičnom sudskom sistemu, nije jasno koja je najviša sudska instanca u Bosni i Hercegovini, jer Sud Bosne i Hercegovine nema apelacionu nadležnost u odnosu na sudove entiteta i sudove Brčko distrikta. Evidentno je da trenutna situacija dovodi do različite primjene krivičnih zakona i neujednačenosti sudske prakse u Bosni i Hercegovini što može dovesti do problema jednakosti i tretiranja građana koji žive u

¹²⁰ U Bosni i Hercegovini su kao sudovi posebne nadležnosti postojali prekršajni sudovi čiju funkciju su od 01.09.2006. godine u Republici Srpskoj, a od 01.12.2006. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine preuzela novouspostavljena prekršajna odjeljenja u osnovnim i općinskim sudovima. Kao drugostepeni sudovi u Federaciji Bosne i Hercegovine određeni su kantonalni sudovi, dok su u Republici Srpskoj za postupanje u drugom stepenu nadležni okružni sudovi.

¹²¹ Sl. glasnik RS, broj: 119/08

Bosni i Hercegovini,¹²² tako da bi u predstojećoj reformi Ustava BiH bilo neophodno odrediti ili ustanoviti najvišu sudsku instancu u Bosni i Hercegovini kako bi se izbjegli postojeći problemi.

4.6.2. Nezavisnost i nepristrasnost sudova

4.6.2.1. Izbor sudija. - Ustav Bosne i Hercegovine ne sadrži odredbe o organu koji bi bio nadležan za izbor sudija niti odredbe o proceduri za izbor sudija redovnih sudova u Bosni i Hercegovini¹²³. Izbor sudija, a i tužilaca u Bosni i Hercegovini reguliran je Zakonom o Visokom sudskom i tužilačkom vijeću Bosne i Hercegovine¹²⁴ (u daljem tekstu: Zakon o VSTV BiH). Prema ovom Zakonu, Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH (u daljem tekstu: Vijeće) samostalan je organ Bosne i Hercegovine na koji se ne primjenjuju odredbe zakona koji reguliraju rad izvršnih organa u Bosni i Hercegovini (član 1, stavovi 2 i 3 Zakona o VSTV BiH) i čiji je zadatak da kao nezavisan i nepristrasan organ osigura nezavisno, nepristrasno i profesionalno pravosuđe u Bosni i Hercegovini (član 3, stav 1 Zakona o VSTV BiH). Nezavisnost Vijeća kao organa koji je nadležan za izbor sudija i tužilaca u odnosu na zakonodavnu i izvršnu vlast ogleda se i u sastavu članstva Vijeća. Od 15 članova Vijeća, 11 je istaknutih sudija i tužilaca koje biraju sudije i tužioci sudova i tužilaštva sa državnog i entitetskih nivoa, te nivoa Brčko distrikta. Od preostala četiri člana Vijeća, dva su predstavnici entitetskih advokatskih komora, te po jedan predstavnik izvršne i zakonodavne vlasti na nivou Bosne i Hercegovine. Međutim, bez obzira sa kojeg nivoa, ili iz

¹²² Vidi Rezoluciju Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope broj: 1626 od 30.09.2008. godine.

¹²³ Član VI Ustava propisuje način izbora samo sudija Ustavnog suda BiH.

¹²⁴ Sl. glasnik BiH, broj 25/04, 93/05 i 15/08

koje grane vlasti, dolaze, svi članovi Vijeća su nezavisni i nepristrasni u obavljanju svoje dužnosti (član 4, stav 2 Zakona o VSTV BiH) i za vrijeme trajanja članstva u Vijeću ne smiju obavljati bilo kakvu dužnost u političkim strankama, kao ni u udruženjima ili fondacijama povezanim sa političkim strankama¹²⁵ (član 10, stav 1 Zakona o VSTV BiH). Nadležnost Vijeća (član 17 Zakona o VSTV BiH) postavljena je vrlo široko i obuhvata sve potrebne uslove da se ostvari zadatak zbog koga je Vijeće i osnovano tj., da pravosuđe u Bosni i Hercegovini bude nezavisno, nepristrasno i profesionalno. Osnovna nadležnost Vijeća je da vrši izbor sudija i tužilaca u sve redovne sudove i tužilaštva u Bosni i Hercegovini, kao i novouspostavljene privredne sudove u Republici Srpskoj¹²⁶. Također, Vijeće je nadležno da daje prijedloge nadležnim organima vezane za izbor sudija Ustavnog suda Republike Srpske i imenovanje sudija na Ustavnom sudu Federacije Bosne i Hercegovine. U nadležnosti Vijeća nije izbor sudija, niti davanje prijedloga za izbor sudija Ustavnog suda BiH s obzirom da je Ustav BiH propisao svu proceduru oko izbora sudija na Ustavni sud BiH. Imajući u vidu nadležnost Ustavnog suda BiH iz člana IV 3b Ustava BiH, koji propisuje da Ustavni sud ima apelacionu nadležnost u pitanjima koja su sadržana u ovom Ustavu, kada ona postanu predmet spora zbog presude bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini, kao i vrlo čestu primjenu ovog člana Ustava u praksi u predstojećoj reformi Ustava, ovo je sasvim sigurno jedno od pitanja kojem bi trebalo

¹²⁵ Ova zabrana je proširena i na članove komisija Vijeća i, čak, i na osoblje Vijeća čime se dodatno potvrđuje nezavisnost i nepristrasnost cjelokupnog Vijeća.

¹²⁶ Vijeće je nadležno za izbor sudija na Sudu Bosne i Hercegovine, vrhovne sudove entiteta, Viši privredni sud RS, okružne sudove u RS, okružne privredne sudove u RS i kantonalne sudove u FBiH, osnovne sudove u RS i općinske sudove u FBiH, te Apelacioni sud i Osnovni sud Brčko distrikta, kao i tužilaca u Tužilaštvo/Tužiteljstvo Bosne i Hercegovine, Republičko tužilaštvo Republike Srpske, Federalno Tužilaštvo Federacije Bosne i Hercegovine, te okružna i kantonalna tužilaštva i Tužilaštvo Brčko distrikta.

posvetiti pažnju. Naime, Ustavni sud BiH, prema navedenoj nadležnosti, može ukinuti i vrlo često ukida presudu bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini. Tako dolazimo u situaciju da Ustavni sud BiH, kao sud čiju većinu sudija biraju zakonodavni organi entiteta, ukida presude sudova čije sudije bira Vijeće, koje je u svom radu nezavisno u odnosu na zakonodavnu vlast bilo kojeg administrativnog nivoa u Bosni i Hercegovini. Stoga bi bilo poželjno da se Vijeću u predstojećoj ustavnoj reformi, a u pogledu biranja sudija Ustavnog suda BiH, dodijeli nadležnost slična onoj koja se odnosi na biranje i imenovanje sudija u ustavne sudove entiteta.

Zakon o VSTV BiH je propisao da su sudije i tužioci osobe koje se odlikuju profesionalnom nepristrasnošću, visokim moralnim kvalitetima i dokazanim stručnim sposobnostima, te imaju odgovarajuću obuku i stručnu spremu (član 22 Zakona o VSTV BiH). Da bi neko bio izabran za sudiju mora ispuniti propisane opće i posebne uvjete propisane Zakonom o VSTV BiH. Opći uvjeti¹²⁷ su isti za sudije bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini dok su posebni uvjeti postavljeni u zavisnosti od nivoa suda na koji se sudija imenuje.

4.6.2.2. *Stalnost sudijske funkcije.* - Prema Zakonu o VSTV BiH sudije Suda BiH se imenuju doživotno¹²⁸, dok se sudije svih ostalih sudova u BiH imenuju na mandat neograničenog trajanja¹²⁹, s tim što svim sudijama mandat može prestati samo na način propisan tim Zakonom. Zakon nije propisao razloge zbog kojih se jedne sudije imenuju doživotno, a druge na mandat neograničenog trajanja. Također, Zakon je propisao i mogućnost imenovanja dodatnih sudija¹³⁰ koji moraju ispunjavati

¹²⁷ Član 21 Zakona o VSTV BiH.

¹²⁸ Član 23 Zakona o VSTV BiH.

¹²⁹ Članovi 25, 26, 27 i 28 Zakona o VSTV BiH.

¹³⁰ Član 33 Zakona o VSTV BiH.

profesionalne uvjete propisane za sudije onog suda u koji se imenuju. Međutim, Zakon nije uredio dužinu trajanja mandata dodatnih sudija niti mogućnost i način produženja istog mandata. Prema Poslovniku Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH¹³¹ (u daljem tekstu: Poslovnik VSTV BiH), dodatne sudije se imenuju na prijedlog predsjednika suda koji taj prijedlog obrazlaže i predlaže period na koji je dodatni sudija potreban.¹³² Ukoliko Vijeće prihvati prijedlog predsjednika suda, donosi odluku u kojoj se, između ostalog, navodi trajanje mandata dodatnog sudije.¹³³ Međutim, ovakvo rješenje ostavlja dodatne sudije u neizvjesnosti, naročito zbog toga što Poslovnik VSTV BiH predviđa da Vijeće može na zahtjev predsjednika suda, ili na vlastitu inicijativu, izmijeniti trajanje mandata dodatnog sudije, pri tome ne navodeći razloge zbog kojih se mandat može izmijeniti, niti navodeći u kojem smislu se mandat može izmijeniti tj., da li produžiti ili prekinuti, odnosno smanjiti dužinu trajanja mandata. Zbog same sigurnosti pravosudnog sistema bilo bi dobro donijeti izmjene i dopune Zakona o VSTV BiH kojima bi postupak izbora i trajanje mandata dodatnih sudija bilo detaljnije razrađeno, jer bi se time pružile dodatne garancije za nezavisnost sudija koje još uvijek nisu izabrane za stalno. Isto se odnosi i na izbor stručnih saradnika u općinske i osnovne sudove koji mogu postupati i odlučivati u vanparničnim i izvršnim stvarima i u sporovima male vrijednosti, kada je to predviđeno zakonom, u predmetima koje im dodijeli predsjednik suda.¹³⁴

¹³¹ Sl. glasnik BiH, broj 59/04 i 29/06

¹³² Član 33 stav 1 Poslovnika VSTV BiH.

¹³³ Član 33 stav 2 Poslovnika VSTV BiH.

¹³⁴ Član 43 Zakona o sudovima u Federaciji Bosne i Hercegovine (Sl. novine FBiH, broj 38/052), Član 50 Zakona o sudovima Republike Srpske (Sl. glasnik RS, broj 111/05, 109/05 i 37/06), član 50 Zakona o sudovima Brčko distrikta (Sl. glasnik BD, broj 19/07 i 20/07)

4.6.2.3. *Prestanak sudijske funkcije.* - Zakon o VSTV BiH propisuje da sudiji i tužiocu funkcija prestaje kada navršše 70 godina života¹³⁵, u slučaju predsjednika sudova i glavnih tužilaca i njihovih zamjenika, po isteku perioda na koji su imenovani¹³⁶, zatim u slučaju podnošenja ostavke, u slučaju razrješenja od strane Vijeća, kao rezultat disciplinskog postupka, te u slučaju ako se na osnovu medicinske dokumentacije dokaže da je trajno izgubio radnu sposobnost za vršenje dužnosti sudije ili tužioca (član 88, stav 1).

4.6.2.4. *Princip nepremjivosti.* - Zakon o VSTV BiH garantuje tzv. princip nepremjivosti sudije (član 50 i 51 Zakona o VSTV BiH). Sudija može biti upućen u drugi sud čak i na neodređeno vrijeme u slučaju da je sa tim saglasan, dok se bez saglasnosti može uputiti na drugi sud na period od najduže tri mjeseca. Odluku o upućivanju sudije na drugi sud donosi isključivo Vijeće (član 17, tačka 12 i član 52 Zakona o VSTV BiH).

4.6.2.5. *Izuzeće.* - Kao garancija nepristrasnosti suda, u procesnim zakonima koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini predviđeno je više razloga zbog kojih se sudija mora i može izuzeti iz postupka. Procesni krivični zakoni¹³⁷ na identičan način predviđaju razloge za izuzeće i to ako je sudija oštećen krivičnim djelom, ako mu je osumnjičeni, odnosno optuženi, njegov branitelj, tužitelj, oštećeni, njegov zakonski zastupnik ili opunomoćenik, bračni, odnosno vanbračni drug ili srodnik po

¹³⁵ Izuzetno, mandat dodatnih sudija može trajati do navršene starosne dobi od 72 godine života (član 33, stav 2 Zakona o VSTV BiH). Također, i mandat sudija porotnika traje do iste starosne dobi (član 34, stav 3 istog Zakona).

¹³⁶ I nakon isteka vremenskog perioda na koji su imenovani predsjednici sudova, i glavni tužioc i njihovi zamjenici nastavljaju obavljati dužnost sudija i tužilaca na sudovima i tužilaštvima na kojima su postavljeni (Stav 3 člana 88 Zakona o VSTV BiH).

¹³⁷ Član 29-34 ZKP BiH, član 37-42 ZKP RS, član 39-44 ZKP FBiH, član 29-34 ZKP BD BiH.

krvi u pravoj liniji do bilo kojeg stepena, u pobočnoj liniji do četvrtog stepena, a po tzbini do drugog stepena, zatim ako je s osumnjičenim, odnosno optuženim, njegovim braniteljem, tužiteljem ili oštećenim u odnosu staratelja, staranika, usvojitelja, usvojenika, hranitelja ili hranjenika, ako je u istom krivičnom predmetu učestvovao kao sudija za prethodni postupak, sudija za prethodno saslušanje ili je postupao kao tužitelj, branitelj, zakonski zastupnik, odnosno opunomoćenik oštećenog, ili je saslušan kao svjedok, odnosno kao vještak, ako je u istom predmetu učestvovao u donošenju odluke koja se pobija pravnim lijekom i ukoliko postoje okolnosti koje izazivaju razumnu sumnju u njegovu nepristrasnost.

Kao što se vidi, razlozi za izuzeće uglavnom se odnose na sukob interesa. Izuzeće može tražiti sam sudija, a mogu ga tražiti i stranke i branitelj. O zahtjevu za izuzeće sudije ili predsjednika Suda Bosne i Hercegovine i entitetskih sudova odlučuje opća sjednica suda¹³⁸, dok o izuzeću sudije Osnovnog suda Brčko distrikta odlučuje predsjednik Osnovnog suda, a o izuzeću predsjednika Osnovnog suda i sudije Apelacionog suda Brčko distrikta odlučuje predsjednik Apelacionog suda Brčko distrikta. O izuzeću predsjednika Apelacionog suda Brčko distrikta odlučuje opća sjednica tog suda. Ako je na glavnom pretresu učestvovao sudija koji je pravomoćnom odlukom izuzet od suđenja, ili koji se morao izuzeti, to bi predstavljalo bitnu povredu odredaba krivičnog postupka i osnov za žalbu protiv presude u čijem je donošenju učestvovao takav sudija.¹³⁹

Vidljivo je da su odredbe o izuzeću sudija vrlo detaljno razrađene u krivičnim procesnim zakonima i pružaju garanciju nepristrasnosti suda. Međutim, bilo bi dobro razmotriti mogućnost da se u odredbe o izuzeću uvrsti i slučaj kada sudija

¹³⁸ Prema ZKP FBiH opća sjednica ili kolegij suda.

¹³⁹ Član 297 tačke a i b ZKP BiH i ZKP BD BiH, član 303 tačke a i b ZKP RS, član 312 tačke a i b ZKP FBiH.

postupa u krivičnom vijeću sastavljenom od trojice sudija¹⁴⁰, ali samo u slučaju produženja pritvora u toku istrage.¹⁴¹ Naime, za određivanje pritvora Zakon o krivičnom postupku BiH (ZKP BiH) propisuje opće i posebne uvjete. Opći uvjet je postojanje osnovane sumnje da je osumnjičeni počinio krivično djelo koje mu se stavlja na teret. Odlučujući kao članovi vijeća trojice koji na osnovu odredbi ZKP BiH, ZKP RS i ZKP FBiH odlučuju o produženju pritvora u toku istrage¹⁴², sudije moraju utvrditi postojanje osnovane sumnje da je osumnjičeni počinio krivično djelo. U slučaju da poslije u istom predmetu, sudija koji je odlučivao po zahtjevu za produženje pritvora¹⁴³, bude određen kao sudija za prethodno saslušanje kojemu je optužnica podnesena na potvrđivanje ne preostaje mu ništa drugo već da potvrdi navedenu optužnicu. Naime, prilikom odlučivanja o optužnici koju tužitelj podnese na potvrđivanje, sudija za prethodno saslušanje dužan je da utvrdi postojanje osnovane sumnje da je osumnjičeni počinio krivično djelo¹⁴⁴. Iz samog teksta zakona o krivičnom postupku vidljivo je da se isti stepen sumnje - „osnovana sumnja“ traži i za određivanje i produženje pritvora osumnjičenom u toku istrage i za potvrđivanje optužnice. Neminovno je da u ovom slučaju sudija za prethodno saslušanje ima prethodna saznanja o dokaznom materijalu u konkretnom predmetu čime se može dovesti u sumnju njegova nepristrasnost prilikom postupanja po podnesenoj optužnici. Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku BiH¹⁴⁵

¹⁴⁰ Član 24, stav 6 ZKP BiH, član 24, stav 5 ZKP RS, član 25, stav 6 ZKP FBiH.

¹⁴¹ Član 135 ZKP BD BiH razriješio je ovu situaciju na način da se pritvor produžava odlukom sudije za prethodni postupak tako da je njegovo postupanje već uključeno u odredbe o izuzeću.

¹⁴² Član 135 ZKP BiH, član 192, stav 2 ZKP RS, član 149, stav 2 ZKP FBiH.

¹⁴³ Posebno u slučaju da je pritvor osumnjičenom u istrazi produžen i da je sudija glasao za produženje pritvora.

¹⁴⁴ Član 228, stav 2 ZKP BiH, član 235, stav 2 ZKP RS, član 243, stav 2 ZKP FBiH.

¹⁴⁵ Sl. glasnik BiH, broj 58/08

usvojene su brojne izmjene i dopune kojima se ZKP BiH unapređuje i usaglašava sa standardima postavljenim u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i drugim međunarodnim propisima, ali izmjene i dopune u ovom pogledu nisu obuhvaćene.

4.6.2.6. *Kontrola i zaštita.* - Za savjesnost svog rada sudija može odgovarati pred Vijećem. Zakon o VSTV BiH je za kontrolu savjesnosti rada sudija propisao postojanje Ureda disciplinskog tužioca. Disciplinski tužilac postupa po pritužbama ili na vlastitu inicijativu i odgovoran je za procjenu pravne valjanosti pritužbi, istraživanje navoda protiv sudija ili tužilaca o povredi dužnosti, te za pokretanje disciplinskog postupka i zastupanje predmeta disciplinskih prekršaja pred disciplinskim komisijama Vijeća.¹⁴⁶ Pritužbu može podnijeti bilo ko i u bilo kojoj formi, a u obzir se uzimaju i anonimne pritužbe, kao i informacije koje se dobiju na drugi način, kao što su one objavljene u novinskim člancima.¹⁴⁷ Ukoliko tročlane disciplinske komisije Vijeća¹⁴⁸ utvrde da je sudija počinio disciplinski prekršaj¹⁴⁹ mogu izreći jednu ili više sljedećih disciplinskih mjera: pismenu opomenu koja se javno ne objavljuje, javnu opomenu, smanjenje plaće za iznos do 50 posto na period do jedne godine, privremeno ili trajno upućivanje u drugi sud ili tužilaštvo, premještanje s mjesta predsjednika suda na mjesto sudije, ili s mjesta glavnog tužioca, ili zamjenika glavnog tužioca, na mjesto tužioca i razrješenje od dužnosti. Protiv odluke prvostepene disciplinske komisije sudija može podnijeti žalbu drugostepenoj disciplinskoj komisiji, a protiv odluke drugostepene disciplinske komisije o izricanju disciplinske mjere može podnijeti žalbu Vijeću kao cjelini. Sudija ili tužilac koji je razriješen dužnosti odlukom Vijeća može uložiti žalbu

¹⁴⁶ Član 64, stav 2 Zakona o VSTV BiH.

¹⁴⁷ Član 41 Poslovnika VSTV BiH.

¹⁴⁸ Postoji prvostepena i drugostepena disciplinska komisija.

¹⁴⁹ Član 56 Zakona o VSTV BiH.

Sudu Bosne i Hercegovine.¹⁵⁰ Za vrijeme trajanja disciplinskog postupka, krivičnog postupka, ili postupka razrješenja, sudija može biti privremeno udaljen sa dužnosti sudije.¹⁵¹ Odluka drugostepene disciplinske komisije može se pobijati podnošenjem tužbe Sudu Bosne i Hercegovine. Zabrinjavajući je podatak da je broj osnovanih pritužbi na rad sudija i tužilaca, a samim tim i pokrenutih disciplinskih postupaka i izrečenih disciplinskih mjera u porastu za period od 2004. do 2007. godine. Međutim, u isto vrijeme, ohrabrujući je podatak da je broj zaprimljenih pritužbi na rad sudija i tužilaca u 2007. godini u opadanju u odnosu na prethodne godine i da je proces rješavanja pritužbi ubrzan.¹⁵²

4.6.2.7. *Nespojivost.* - Kao i članovi Vijeća, ni sudije sudova u Bosni i Hercegovini ne smiju biti članovi niti obavljati bilo kakvu dužnost u organima političkih stranaka, odnosno udruženjima ili fondacijama povezanim s političkim strankama i dužni su uzdržavati se od učešća u aktivnostima političkih stranaka koje imaju javni karakter. Također, sudijama je zabranjeno i obavljanje bilo kakvih drugih nespojivih dužnosti. Ne smiju biti ni notari, advokati, niti članovi upravnog ili nadzornog odbora javnih ili privatnih preduzeća, ili drugih pravnih osoba. Izuzetno, sudije, a isto se odnosi i na tužioce, mogu biti uključeni u akademske, nastavne ili slične aktivnosti u cilju educiranja javnosti i mogu biti za njih nagrađeni. Također, sudije mogu od Vijeća tražiti mišljenje da li su njihove aktivnosti spojive sa njihovom dužnosti i odredbama Zakona o VSTV BiH.¹⁵³ Odredbe o nespojivosti su u Zakonu o VSTV BiH vrlo

¹⁵⁰ Član 60 Zakona o VSTV BiH.

¹⁵¹ Poglavlje VII Zakona o VSTV BiH.

¹⁵² Godišnji izvještaj o radu VSTV BiH za 2007. godinu se može naći na internet stranici Vijeća:

<http://www.hjpc.ba/intro/gizvjestaj/pdf/VSTVBiHGodisnjiIzvjestaj2007web.pdf>

¹⁵³ Poglavlje VIII Zakona o VSTV BiH.

strogo postavljene čime se dodatno dobija na nepristrasnosti sudija, a samim tim i sudova u BiH.

4.6.2.8. *Pravo na slučajnu dodjelu predmeta.* - Zakoni o sudovima u Bosni i Hercegovini ne reguliraju ovo pravo već se to, prije svega, reguliraju pravilnicima o radu sudova i pravilnicima Vijeća. Poslovník o radu Suda Bosne i Hercegovine¹⁵⁴ propisao je da se dodjela predmeta vijećima uređuje na osnovu kompjuterizovanog sistema uspostavljenog od strane Odjela za sudsku upravu Ureda registrara za Odjel I i Odjel II, dok se za Odjel III Suda BiH način dodjele predmeta vijećima i sudijama obavljaju u okviru Zajedničkog sekretarijata Suda u skladu sa internim pravilima koje odobri predsjednik suda. Na nivou entiteskih sudova, ogroman napor u uvođenju i razvijanju sistema automatskog upravljanja predmetima (u daljem tekstu: CMS) učinilo je Vijeće. Vijeće je usvojilo i Pravilnik o upravljanju CMS predmetima¹⁵⁵ koji propisuje da se na sudovima gdje se primjenjuje CMS predmeti dodjeljuju sudijama automatizovanim sistemom raspoređivanja. Do kraja 2007. godine CMS je u potpunosti ili djelimično implementiran u 19 sudova, a Vijeće je, također, preporučilo da se CMS do kraja 2008. godine implementira na svim sudovima u BiH.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Sl. glasnik BiH, broj 82/05

¹⁵⁵ Pravilnik se može naći na internet stranici Vijeća:
<http://www.hjpc.ba/docs/vstvdocs/?cid=3717,2,1>

¹⁵⁶ Godišnji izvještaj o radu VSTV BiH za 2007. godinu se može naći na internet stranici Vijeća:
<http://www.hjpc.ba/intro/gizvjestaj/pdf/VSTVBiHGodisnjiIzvjestaj2007web.pdf>

4.6.3. Pravičnost postupka

Ustav Bosne i Hercegovine u članu II/3e) propisuje pravo na pravično suđenje, odnosno pravo na pravično saslušanje u građanskim i krivičnim stvarima i druga prava vezana za krivični postupak. Što se tiče same pravičnosti sudskog postupka, ona uključuje više procesnih garancija od kojih se mogu istaći pravo na pristup sudu, usmenost i kontradiktornost rasprave i donošenje odluke u razumnom roku. Pravo na pristup sudu nije izričito predviđeno Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, ali je ono ugrađeno u odredbe koje garantuju pravo na pravično suđenje.¹⁵⁷ Međutim, nije dovoljno da se pravo na pristup sudu samo proklamuje. Tako, ako je pomoć advokata neophodna kako bi se pristup sudu zaista i omogućio, država je dužna da je obezbijedi.¹⁵⁸ Još jedan problem predstavlja imunitet pojedinih lica, koji ponekad može dovesti do kršenja prava na pristup sudu.¹⁵⁹

Poštivanje prava na pristup sudu se mora obezbijediti i u toku parničnog postupka ograničavanjem arbitrarnosti sudova i sudija u pogledu prekida postupka. Prema Zakonu o parničnom postupku pred Sudom BiH¹⁶⁰ i entitetskim zakonima o parničnim postupcima¹⁶¹, sud će, između ostalog, prekinuti postupak i u slučajevima kada odluči da sam ne rješava o prethodnom pitanju, a može odrediti prekid postupka i ako se odluka o tužbenom

¹⁵⁷ Vidi Golder protiv Ujedinjenog Kraljevstva, ECHR, App. No. 4451/70 (1975.).

¹⁵⁸ Vidi Airey protiv Irske, ECHR, App. No. 6289/73 (1979.), stav 26.

¹⁵⁹ Vidi Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva, ECHR, App. No. 23452/94 (1998.) i Ashingdane protiv Ujedinjenog Kraljevstva, ECHR, App. No. 8225/78 (1985.).

¹⁶⁰ Sl. glasnik BiH, broj 36/04 i 84/07

¹⁶¹ Zakon o parničnom postupku RS objavljen u Sl. glasniku RS, broj 58/03, 85/03, 74/05 i 63/07 i Zakon o parničnom postupku FBiH objavljen u Sl. novinama FBiH, broj 53/03, 73/05 i 19/06.

zahtjevu ne može donijeti prije nego što bude donesena odluka u postupku povodom privrednog prestupa ili u krivičnom postupku.¹⁶² U Zakonu o parničnom postupku Brčko distrikta¹⁶³, između ostalih razloga za prekid postupka i razloga zbog kojih će sud prekinuti postupak kada odluči da sam ne rješava o prethodnom pitanju, propisano je da sud može odrediti prekid postupka ako odluka o tužbenom zahtjevu ovisi o tome je li učinjeno krivično djelo, ko je počinitelj i je li on odgovoran, a osobito kad se pojavi sumnja da je svjedok, ili vještak, dao lažan iskaz ili da je isprava upotrijebljena kao dokaz lažna.¹⁶⁴ Međutim, zakoni propisuju i način nastavljanja prekinutog postupka¹⁶⁵, ali treba imati u vidu da u slučaju da prekid postupka traje nerazumno dugo, prema stavu Ustavnog suda BiH može doći do povrede prava iz člana 6, stav 1 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.¹⁶⁶ Ustavni sud BiH je, također, zauzeo stav da povreda prava na pravično suđenje, odnosno prava na pristup sudu, postoji i u slučaju kada sud u parničnom postupku prekine postupak zbog podnošenja vanrednog pravnog lijeka u krivičnom postupku - zahtjeva za ponavljanje postupka - koji je pravosnažno okončan.¹⁶⁷

Jedan od najvažnijih elemenata koje zahtjeva garancija pravičnosti suđenja je kontradiktornost postupka (*audiatur et altera pars*). Prema zakonima o krivičnom postupku, osumnjičenom, odnosno optuženom, mora se omogućiti da se

¹⁶² Član 315 ZPP pred Sudom Bosne i Hercegovine, član 154 ZPP BD BiH, član 379 ZPP RS i ZPP FBiH,

¹⁶³ Sl. glasnik Brčko distrikta, broj 5/00, 1/01, 6/02, i 11/05

¹⁶⁴ Član 154, ZPP Brčko distrikta.

¹⁶⁵ Član 318, stav 2 ZPP pred Sudom BiH, član 156, stav 2 ZPP Brčko distrikta, član 381, stav 2 ZPP RS i FBiH.

¹⁶⁶ Vidi Odluka Ustavnog suda BiH broj U-32/02 od 24. oktobra 2003. godine (Sl. glasnik BiH, broj 6/04) i Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnog suda BiH broj AP-1831/05 od 16. januara 2007. godine, (Sl. glasnik BiH broj, 34/07).

¹⁶⁷ Vidi Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnog suda BiH broj AP-70/05 od 22. aprila 2005. godine, paragrafi 22 do 27 (Sl. glasnik BiH, broj 36/05)

izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist.¹⁶⁸ Ovo načelo je razrađeno u nizu odredbi. Sudija za prethodno saslušanje dostavit će optužnicu optuženom koji je na slobodi bez odgađanja, a ako se nalazi u pritvoru u roku od 24 sata po potvrđivanju optužnice.¹⁶⁹ Također i prilikom podnošenja žalbe protiv odluke suda žalba se mora dostaviti sudu u dovoljnom broju primjeraka za sud, protivnu stranku i branitelja radi davanja odgovora.¹⁷⁰ Nakon što sud zaprimi žalbu, primjerak iste dostavlja protivnoj stranci i branitelju koji u roku od osam dana od prijema žalbe mogu podnijeti sudu odgovor na žalbu.¹⁷¹ Nepoštivanje ovih odredbi, odnosno nedostavljanje žalbe optuženom i njegovom branitelju radi davanja odgovora, vodilo bi do bitne povrede odredaba krivičnog postupka, jer bi bilo povrijeđeno pravo na odbranu. Princip kontradiktornosti predviđen je i u entitetskim zakonima o prekršajima i zakonu o prekršajima Brčko distrikta.¹⁷² I u zakonima o parničnim postupcima koji se primjenjuju u postupcima pred sudovima u Bosni i Hercegovini predviđen je princip kontradiktornosti. Ti zakoni propisuju da svaka stranka ima pravo da se izjasni o prijedlozima i zahtjevima protivne stranke. Također je propisano i da je sud ovlašten odlučiti o zahtjevu o kojem protivnoj stranci nije bila data mogućnost izjašnjavanja, ali samo kada je to zakonima o parničnim postupcima određeno, a to je u entitetskim zakonima slučaj prilikom određivanja privremenih mjera osiguranja i to samo u slučaju kada predlagač mjere osiguranja učini vjerovatnim da je

¹⁶⁸ Član 6, stav 2 ZKP BiH, ZKP Brčko distrikta, ZKP RS, i ZKP FBiH.

¹⁶⁹ Član 228, stav 5 ZKP BiH, član 228, stav 4 ZKP Brčko distrikta, član 235, stav 5 ZKP RS, i član 243, stav 4 ZKP FBiH.

¹⁷⁰ Član 301 ZKP BiH i ZKP Brčko distrikta, član 307. ZKP RS, i član 316. ZKP FbiH. Također, vidi član 149 ZKP BiH i ZKP BD, član 60 ZKP RS i član 163 ZKP FBiH.

¹⁷¹ Član 302 ZKP BiH i ZKP BD, član 308 ZKP RS i član 317 ZKP FBiH.

¹⁷² Član 64 zakona o prekršajima RS i FBiH, kao i član 93, stav 2 Zakona o prekršajima Brčko distrikta.

mjera osiguranja osnovana i hitna i da bi se drugačijim postupanjem izgubila svrha mjere osiguranja, a u zakonu Brčko distrikta prilikom određivanja privremenih mjera radi otklanjanja hitne opasnosti protivpravnog oštećenja, sprečavanja nasilja, ili otklanjanja nenadoknadive štete. U ZPP, pred Sudom BiH, to je slučaj prilikom osiguranja dokaza, odnosno ako postoji opasnost za osiguravanje dokaza.¹⁷³ Vidljivo je da se prilikom određivanja privremenih mjera osiguranja i osiguranja dokaza princip hitnosti stavlja iznad principa kontradiktornosti, što je i razumljivo, jer bi se drugačijim postupanjem izgubila svrha takvih mjera koje su kao što i zakon propisuje privremenog karaktera, te ne utječu na ishod postupka u meritumu stvari.

4.6.4. Suđenje u razumnom roku

Donošenje odluke u razumnom roku jedan je od ključnih elemenata prava na pravično suđenje. Prilikom procjene da li je postupak okončan u razumnom roku u obzir se uzimaju složenost slučaja, ponašanje optuženog, odnosno strane u postupku (da li je sama prouzrokovala kašnjenje), kao i interes podnosioca da se postupak što prije okonča. Brzina u postupanju se posebno očekuje u krivičnim postupcima, kao i u parnicama koje se tiču starateljstva nad djecom, radnih sporova, sporova vezanih za fizičke povrede i uopće u slučajevima kada je brzina od suštinskog značaja, kao što je to, na primjer, u slučajevima kada lice zaraženo HIV-om putem transfuzije krvi povede postupak za naknadu štete.¹⁷⁴ Jedan od principa na kojem počivaju zakoni o krivičnom postupku, koji se primjenjuju u postupcima pred sudovima u BiH, jeste i da osumnjičeni, odnosno optuženi, ima pravo da u

¹⁷³ Članovi 10 i 139 ZPP pred Sudom BiH, članovi 5 i 278 ZPP RS i ZPP FBiH, te član 368 ZPP Brčko distrikta.

¹⁷⁴ Vidi X protiv Francuske, ECHR, App. No. 18020/91 (1992.), stavovi 47–49.

najkraćem razumnom roku bude izveden pred sud i da mu se sudi bez odlaganja. Ovi zakoni propisuju i obavezu suda postupak provede bez odugovlačenja i onemoguću svaku zloupotrebu prava koja pripadaju osobama koje učestvuju u postupku.¹⁷⁵ Ovo načelo razrađeno je u nizu odredbi zakona o krivičnom postupku. I zakoni o parničnom postupku propisuju da je sud dužan provesti postupak bez odugovlačenja i sa što manje troškova, te onemogućiti svaku zloupotrebu prava koja strankama pripadaju u postupku.¹⁷⁶ Važeći zakoni o parničnom postupku omogućuju sudovima da sa svim tužbama, odnosno postavljenim tužbenim zahtjevima, postupaju efikasno i pravovremeno s obzirom da se, npr., prvostepeni postupak u pravilu sastoji od dva ročišta i to jednog pripremnog ročišta i jednog ročišta za glavnu raspravu, da su precizirani rokovi za dostavu tužbe tuženom na odgovor, kao i za davanje odgovora na tužbu i zakazivanje pripremnog ročišta, te da su stranke već na pripremnom ročištu dužne donijeti sve isprave i predmete koje žele upotrijebiti kao dokaz. Također su zakoni propisali i mogućnost da sud strankama najkasnije na pripremnom ročištu, a ukoliko smatra da je to svrsishodno s obzirom na prirodu spora i druge okolnosti, predloži da spor riješe u postupku medijacije. Za nepoštivanje procesne discipline, zakoni o parničnom postupku predviđaju visoke novčane kazne i to za stranke, zakonske zastupnike, opunomoćenike, umješake, svjedoke, tumače i vještake, ali i za treće osobe koje ometaju preduzimanje parničnih radnji, kako u toku trajanja ročišta, recimo slušatelji, tako i van ročišta, npr., osobe koje svjesno onemogućavaju, ili otežavaju, primjenu odredbi zakona o

¹⁷⁵ Član 13, stav 1 i 2 ZKP BiH, ZKP Brčko distrikta, ZKP RS, i član 14 stav 1 i 2 ZKP FBiH. ZKP FBiH precizira i vremenski period koji se povezuje sa momentom potvrđivanja optužnice i u relevantnom dijelu glasi:

„Osumnjičeni, odnosno optuženi ima pravo da u najkraćem razumnom roku bude izveden pred sud i da mu bude suđeno bez odlaganja, a najkasnije u roku od jedne godine od dana potvrđivanja optužnice“.

¹⁷⁶ Član 15 ZPP pred Sudom BiH, član 10 Brčko distrikta, ZPP RS i ZPP FBiH.

parničnom postupku o dostavi.¹⁷⁷ Također, zakoni o parničnom postupku propisuju obavezu hitnog postupanja suda u postupcima u parnicama koje se tiču radnih odnosa i ometanja posjeda. Porodični zakon FBiH¹⁷⁸ i Porodični zakon Brčko distrikta¹⁷⁹, također, predviđaju da će sud, posebno pri određivanju rokova i ročišta uvijek obraćati naročitu pažnju na potrebu hitnog rješavanja sporova vezanih za odnose roditelja i djece, ili bračne odnose, radi zaštite interesa djeteta.¹⁸⁰ Iako Porodični zakon Republike Srpske¹⁸¹ ne propisuje striktno navedenu obavezu hitnog postupanja, taj zakon propisuje da Republika Srpska obezbjeđuje posebnu zaštitu porodici, majci i djetetu u skladu sa međunarodno priznatim ljudskim pravima i osnovim slobodama što u svakom slučaju podrazumijeva i obavezu hitnog postupanja u sporovima takve vrste prema praksi Evropskog suda za ljudska prava.¹⁸² I već pomenuti postupak medijacije će pomoći u rješavanju problema vezanih za suđenje u razumnom roku. Navedeni postupak se sprovodi u skladu sa odredbama Zakona o postupku medijacije BiH¹⁸³ i u njemu učestvuju stranke i medijator iz Udruženja medijatora u Bosni i Hercegovini. U cilju omogućavanja provođenja medijacije donesen je Zakon o prenosu poslova medijacije na udruženje medijatora.¹⁸⁴ Ovim Zakonom uređuje se postupak prenosa poslova medijacije i određivanje udruženja građana koja će obavljati poslove medijacije u Bosni i Hercegovini, u skladu sa

¹⁷⁷ Članovi 343-348 ZPP pred Sudom BiH, članovi 406-411 ZPP RS i FBiH, članovi 58, 183, 190, 198, te 247-249 ZPP BD, ZPP BD ne propisuje mogućnost kažnjavanja osoba koje svjesno onemogućavaju ili otežavaju primjenu odredbi zakona o parničnom postupku o dostavi.

¹⁷⁸ Sl, novine FBiH, broj 35/05 i 41/05

¹⁷⁹ Sl. glasnik BD, broj 66/07

¹⁸⁰ Član 245 Porodičnog zakona BD i član 268 Porodičnog zakona FBiH.

¹⁸¹ Sl. glasnik RS, broj 54/02 i 41/08

¹⁸² Član 3 Porodičnog zakona RS.

¹⁸³ Sl. glasnik BiH, broj 37/04

¹⁸⁴ Sl. glasnik BiH, broj 52/05

Zakonom o postupku medijacije, te prenos poslova na udruženje medijatora. Jedan od ciljeva medijacije jeste omogućavanje brzog i efikasnog rješavanja sporova, kao i pomoć sudovima u rješavanju zaostalih predmeta, te, dugoročno gledano, smanjenje priliva novih predmeta što će samo po sebi smanjiti i dužinu suđenja pred sudovima u BiH.¹⁸⁵

4.6.5. Javnost glavnog pretresa i rasprave, te javnost presude

Svi zakoni o krivičnom postupku koji se primjenjuju u BiH propisuju da je glavni pretres javan i da mu mogu prisustvovati samo punoljetne osobe.¹⁸⁶ Ovo je u skladu sa stavom Ustavnog suda BiH, jer javnost doprinosi društvenoj kontroli suđenja, služi općem interesu, te djeluje u pravcu suzbijanja kriminaliteta, razvijanju morala i društvene discipline građana.¹⁸⁷ Isti zakoni propisuju da sud u svako doba od otvaranja zasjedanja, pa do završetka glavnog pretresa može, po službenoj dužnosti, ili po prijedlogu stranaka (tužitelja i optuženog) i branitelja, ali uvijek po njihovom saslušanju, isključiti javnost za cijeli glavni pretres, ili jedan njegov dio, ako je to u interesu državne sigurnosti, ili ako je to potrebno radi čuvanja državne, vojne, službene, odnosno važne poslovne tajne, čuvanja javnog reda, zaštite morala u demokratskom društvu, osobnog i intimnog

¹⁸⁵ Sud i medijacija, pristupljeno na web stranici:

http://www.umbih.co.ba/bih/publikacije/Sud_i_medijacija_a.jpg

¹⁸⁶ Član 234 ZKP BiH, član 242 ZKP RS, član 249 ZKP FBiH i član 234 ZKP BD.

¹⁸⁷ Odluka o dopustivosti i meritumu AP-74/04 od 23. marta 2005. godine, stav 25, (Sl. glasnik BiH, broj 27/05). Iako je Ustavni sud zauzeo ovakav stav u predmetu u kojem su primjenjene odredbe ZKP koje su važile prije 2003. godine, isti stav se može primjeniti i na predmete koji se sude prema ZKP-u donesenom 2003. godine, jer se relevantne odredbe nisu izmijenile u negativnom smislu.

života optuženog, odnosno oštećenog, ili zaštite interesa maloljetnika ili svjedoka. Također, rješenje o isključenju javnosti mora biti obrazloženo i javno objavljeno i može se pobijati samo u žalbi na presudu. U slučaju da je javnost sa glavnog pretresa isključena protivno odredbama zakona o krivičnom postupku, postojala bi bitna povreda odredaba krivičnog postupka što čini osnov za žalbu protiv donesene presude.¹⁸⁸ Isti princip propisan je i odredbama zakona o parničnom postupku koji se primjenjuju u BiH. Sud će u prisutnosti stranaka i branitelja, njihovih zakonskih zastupnika i opunomoćenika, javno pročitati izreku i ukratko saopštiti razloge presude. Ako je javnost na glavnom pretresu bila isključena, izreka presude će se uvijek pročitati na javnom zasjedanju, a Vijeće će odlučiti hoće li i u kojoj mjeri isključiti javnost prilikom objavljivanja razloga presude.¹⁸⁹ Kako se vidi, zakon je propisao sljedeće: “Vijeće će odlučiti hoće li i koliko isključiti javnost prilikom objavljivanja razloga presude”. Zakoni o krivičnom postupku propisali su da za počinjena krivična djela u prvom stepenu sudi vijeće krivičnog odjeljenja suda sastavljeno od trojice sudija, ali da za krivična djela s propisanom kaznom zatvora do pet godina¹⁹⁰, ili novčanom kaznom kao glavnom kaznom, sudi sudija pojedinac.¹⁹¹ U konkretnoj situaciji postavlja se pitanje šta će učiniti sudija pojedinac prilikom objavljivanja presude u predmetima za koje je nadležan, a u kojima je javnost na glavnom pretresu bila isključena, jer odredbama zakona nije predviđeno njegovo postupanje. Međutim, s obzirom da zakoni o krivičnom postupku propisuju da se javnost može isključiti u

¹⁸⁸ Član 297, tačka e ZKP BiH i ZKP BD, Član 303 tačka d) ZKP RS, Član 312. tačka e) ZKP FBiH.

¹⁸⁹ Član 286, tačke 2 i 4 ZKP BiH i ZKP BD, član 292, tačke 2 i 4 ZKP RS, član 301, tačke 2 i 4 ZKP FBiH.

¹⁹⁰ U ZKP BD do 10 godina, a Zakonom o izmjenama i dopunama zakona o krivičnom postupku BiH objavljenim u Službenom glasniku BiH, br. 58/08 je, također, predviđeno da sudija pojedinac sudi za krivična djela sa propisanom kaznom zatvora do 10 godina.

¹⁹¹ Član 24 ZKP BiH, član 23 ZKP BD, Član 24 ZKP RS, član 25 ZKP FbiH.

svim predmetima, bez obzira na težinu počinjenog krivičnog djela i zapriječenu sankciju, što je u skladu sa zahtjevom člana 6, stav 1, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, vidljivo je da se radi o propustu zakonopisca.¹⁹²

4.6.6. Garancije optuženima za krivična dela

Evropski sud za ljudska prava uspostavio je kriterije na osnovu kojih se može utvrditi da li neka optužba spada u „krivične“.¹⁹³ Prije svega, ako je u nacionalnom zakonodavstvu optužba klasifikovana kao krivična, član 6 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda automatski se primjenjuje. Međutim, to ne znači da država može da izbjegne obaveze koje proističu iz člana 6, tako što će jednostavno odlučiti da se pojedina djela prema domaćem pravu neće smatrati krivičnim.¹⁹⁴ Isti stav je zauzet i od strane Ustavnog suda BiH. „Krivična optužba“ je autonomni koncept, to jest neko djelo koje je u domaćem zakonu klasificirano kao prekršaj može, ipak, pokrenuti pitanje krivične optužbe u smislu člana 6, stav 1, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, iako je suštinski karakter legislativne sheme, prema svojoj prirodi, prije krivičan nego građanski – da bi se omogućilo da država ne može izbjeći obavezu osiguravanja pravičnog postupka jednostavnim klasificiranjem nekog djela prekršajnim u svom

¹⁹² Iako je usvojen Zakon o izmjenama i dopunama zakona o krivičnom postupku BiH (Sl. glasnik BiH, broj 58/08) kojim su i predviđene određene izmjene člana 286 ZKP BiH, izmjene u ovom pogledu nisu obuhvaćene.

¹⁹³ Ovi kriterijumi prvi put su uspostavljeni u predmetu Engel i ostali protiv Holandije, ECHR, App. No. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 i 5370/72 (1974), a kasnije u praksi.

¹⁹⁴ Ibid., stav 81.

zakonodavstvu.¹⁹⁵ Pored klasifikacije prema domaćem pravu, priroda djela i oštrina kazne utiču na određivanje optužbe kao krivične.

U pravu Bosne i Hercegovine postoje dvije vrste kažnjivih djela. To su krivična dela i prekršaji. Do reforme prekršajnih sudova u Bosni i Hercegovini¹⁹⁶ i donošenja novih zakonskih propisa iz oblasti prekršajnog prava u pravu BiH postojali su i privredni prestupi sa izuzetkom Republike Srpske, koja je još 1996. godine propisala da se privredni prestupi trebaju smatrati prekršajima¹⁹⁷, i Brčko distrikta, koji je to propisao 2000. godine.¹⁹⁸ Stupanjem na snagu Zakona o prekršajima BiH, i Zakona o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine¹⁹⁹ privredni prestupi ne postoje u pravu Bosne i Hercegovine. Dok za krivična djela nije sporno da predstavljaju krivične optužbe u smislu međunarodnih standarda, do reforme prekršajnog sistema sa prekršajima to nije bio slučaj. Naime, s obzirom da prekršaji predstavljaju posebnu ustanovu dijelom kaznene, a dijelom administrativne prirode, za rješavanje prekršaja bili su nadležni sudovi za prekršaje koji nisu bili dio redovnog sudskog sistema Bosne i Hercegovine, već su smatrani vrstom administrativnog tijela, odnosno dijelom upravne vlasti. Pored sudova za prekršaje u prvom stepenu u poreskim i carinskim predmetima, kao i predmetima iz deviznog poslovanja, bile su nadležne i brojne komisije za prekršaje pri različitim ministarstvima u Federaciji

¹⁹⁵ Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP 2078/05 od 12. aprila 2006. godine, stav 25 (Sl. glasnik BiH, br. 7/07)

¹⁹⁶ Vidi Projekat reorganizacije prekršajnih sudova u BiH – Konačni izvještaj VSTV BiH – juni 2007. godine.

¹⁹⁷ Član 20 Zakona o izmjenama i dopunama zakona o prekršajima RS koji je objavljen u Sl. glasniku RS, broj 21/96 i prestala važiti stupanjem na snagu novog Zakona o prekršajima RS koji je objavljen u Sl. glasniku RS, broj 34/06.

¹⁹⁸ Član 155 Zakona o prekršajima BD. (Sl. glasnik BD, br. 8/00, 1/01, 6/02 i 37/05).

¹⁹⁹ Sl. glasnik BiH broj 41/07 i Sl. novine FBiH, broj 31/06

BiH²⁰⁰ i Republici Srpskoj.²⁰¹ Na drugom stepenu Federalno prekršajno vijeće je rješavalo žalbe prekršajnih komisija u Federaciji BiH, dok su u Republici Srpskoj okružni sudovi odlučivali o žalbama Poreske uprave Republike Srpske, a drugostepene komisije, odnosno Republička carinska uprava Republike Srpske i Republički inspektorat Republike Srpske za devizno poslovanje, odlučivale su po žalbama u carinskim i predmetima iz deviznog poslovanja. Privredne prestupe su rješavali sudovi za prekršaje u Republici Srpskoj u postupku propisanom zakonom o privrednim prekršajima Republike Srpske.²⁰² U Federaciji BiH, ove predmete su rješavali općinski sudovi koji su bili smješteni u sjedištima kantonalnih sudova.²⁰³ Privredni prestupi su predstavljali relativno manje prekršaje u privredi i finansijama, te su obuhvatali, npr., slučajeve kada firma ne poduzima određene obaveze, kao što su registracija i plaćanje naknada. Međutim, s obzirom na vrste predmeta na sudovima za prekršaje i niz kazni koje su izricane – uključujući kaznu zatvora za određene prekršaje - bilo je jasno da ovi sudovi obavljaju pravosudnu funkciju. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda jasno zahtijeva da osobe optužene za ove vrste prekršaja moraju imati pristup prvostepenom, odnosno žalbenom sudu. Član 6 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda obavezuje sudove koji obavljaju pravosudnu funkciju da budu “samostalni i nezavisni sudovi”, što je dovelo do toga da ova tijela moraju biti uključena u

²⁰⁰ Prvostepene komisije u FBiH nalazile su se u brojnim ministarstvima i institucijama, kao što su poreska uprava, ministarstvo trgovine, ministarstvo saobraćaja i komunikacija i dr.

²⁰¹ Prvostepene komisije u Republici Srpskoj nalazile su se u Poreskoj upravi RS, Republičkoj carinskoj upravi RS, i Republičkom inspektoratu za devizno poslovanje.

²⁰² Sl. glasnik RS, broj 12/94

²⁰³ Sl. novine FBiH, br. 6/95, Zakon o privrednim prestupima FBiH prestao se primjenjivati 1.12.2006. godine, kada se počeo primjenjivati Zakon o prekršajima Federacije BiH.

organizaciju sudova u Bosni u Hercegovini. Reorganizovani sistem odlučivanja u prekršajnim predmetima podrazumijevao je zatvaranje 122 prvostepena i drugostepena suda za prekršaje, kao i sve komisije za prekršaje u Federaciji BiH i Republici Srpskoj, te osnivanje prekršajnih odjeljenja pri općinskim i osnovnim sudovima, kao i prenos i zadržavanje drugostepene nadležnosti na kantonalne i okružne sudove. Zakon o prekršajima BiH propisuje da su za postupanje po prekršajima propisanim zakonima i drugim propisima Bosne i Hercegovine stvarno nadležni sudovi u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko distriktu. Novi zakoni o prekršajima predviđaju primjenu velikog broja odredbi zakona o krivičnom postupku.²⁰⁴ Ovako organizovan sistem pravosuđa u oblasti prekršaja obezbjeđuje procesuiranje prekršajnih predmeta na mnogo efikasniji način, korištenjem potpuno nove procedure u skladu sa svim zahtjevima Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava. Distrikt Brčko je priključio svoja tri suda za prekršaje Osnovnom sudu u Brčkom još tokom 2001. godine.²⁰⁵

4.6.6.1. *Pretpostavka nevinosti.* - Zakoni o krivičnom postupku, kao temeljni princip, postavlja princip pretpostavke nevinosti i princip sumnje u korist optuženog.²⁰⁶ Posljedica ovih principa jeste da je optuženi oslobođen tereta dokazivanja da nije kriv. Teret dokazivanja krivnje optuženog pada u cjelosti na tužitelja, a sud se obavezuje da, ako nije s izvjesnošću utvrdio krivicu, postupi onako kako je povoljnije za optuženog. Zbog primjene principa *in dubio pro reo*, činjenice koje idu na teret optuženog moraju biti sa sigurnošću utvrđene, za razliku od činjenica koje idu u korist optuženog, a koje se uzimaju kao

²⁰⁴ Član 16 Zakona o prekršajima BiH, član 8 Zakona o prekršajima Republike Srpske i član 9 Zakona o prekršajima FBiH.

²⁰⁵ Vidi Zakon o prekršajima Brčko distrikta.

²⁰⁶ Član 3 ZKP BiH, ZKP RS, ZKP FBiH i ZKP BD.

utvrđene, čak i onda kada su samo vjerovatne, tj. kada postoji sumnja u njihovo postojanje.²⁰⁷ Važeći zakoni o krivičnom postupku su u skladu s međunarodnim standardima, jer predviđaju da se svako smatra nevinim za krivično djelo dok se pravomoćnom presudom ne utvrdi njegova krivnja. Međutim, da bi se izbjegla bilo kakva mogućnost prigovora bilo bi poželjno precizirati princip pretpostavke nevinosti na način da nisu samo sud i tužitelj dužni poštivati pretpostavku nevinosti, već da i svi državni organi, sredstva javnog informiranja, udruženja građana, javne ličnosti i druga lica imaju obavezu da svojim javnim izjavama ne vrijeđaju prava osumnjičenog, odnosno optuženog, te predvidjeti sankciju za kršenje ovog principa.

4.6.6.2. *Obavještenje o optužbi, bez odlaganja, na jeziku koji optuženi razumije.* - Osoba lišena slobode mora se na maternjem jeziku, ili jeziku koji razumije, odmah obavijestiti o razlozima lišavanja slobode dok se osumnjičeni već na prvom ispitivanju mora obavijestiti o djelu za koje se tereti i o osnovama sumnje protiv njega.²⁰⁸ Iako zakoni propisuju da se osoba lišena slobode mora odmah obavijestiti o razlozima lišavanja slobode, Ustavni sud BiH je zauzeo stav da nema povrede člana 6 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ako takva obavijest nije data odmah, tj. da takva obavijest ne mora biti izričito navedena u nalogu za lišavanje slobode, već se osoba mora obavijestiti u najkraćem roku nakon lišavanja slobode.²⁰⁹ Kada tužilac donese naredbu o sprovođenju istrage, u toj naredbi će, između ostalog, navesti i opis djela iz kojeg proizilaze zakonska obilježja krivičnog djela, zakonski naziv krivičnog djela, okolnosti koje potvrđuju osnove sumnje za sprovođenje istrage i postojeće

²⁰⁷ Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnog suda BiH, broj AP 1603/05 od 21. decembra 2006. godine, stav 41 (Sl. glasnik BiH, broj 34/07).

²⁰⁸ Član 5 i 6 ZKP BiH, ZKP BD, ZKP RS i ZKP FBiH.

²⁰⁹ Odluka o meritumu Ustavnog suda BiH, broj AP-86/05 od 13. oktobra 2005. godine, str. 11, stav 29 (Sl. glasnik BiH, broj 17/06).

dokaze.²¹⁰ Optužnica se dostavlja „optuženom koji je na slobodi bez odlaganja, a ako se nalazi u pritvoru u roku od 24 sata po potvrđivanju optužnice.”²¹¹ Optužnica mora da sadrži, između ostalog, opis djela iz kojeg proizilaze zakonska obilježja krivičnog djela, vrijeme i mjesto počinjenja krivičnog djela, predmet na kome je, i sredstvo kojim je, izvršeno krivično djelo, kao i ostale okolnosti potrebne da se krivično djelo što preciznije odredi, zakonski naziv krivičnog djela s navođenjem odredbe krivičnog zakona, prijedlog o dokazima koje treba izvesti, uz naznačenje imena svjedoka i vještaka, kao ispisa koje treba pročitati i predmeta koji služe kao dokaz.²¹²

4.6.6.3. *Dovoljno vremena i mogućnosti za pripremu odbrane.* - Jedno od osnovnih načela zakona o krivičnom postupku jeste i obaveza da se osumnjičenom, odnosno optuženom, mora osigurati dovoljno vremena za pripremanje odbrane²¹³. Zakoni ne propisuju koliko vremena je osumnjičenom, odnosno optuženom, dovoljno za pripremu odbrane, već se ostavlja sudu da po zahtjevu odbrane odluči u svakom konkretnom predmetu, što je u potpunosti u skladu sa standardima i praksom Evropske komisije za ljudska prava i Ustavnog suda BiH.²¹⁴ Ako tužitelj na glavnom pretresu izmijeni optužnicu, bilo pismeno ili usmeno, glavni pretres se može odgoditi radi pripremanja odbrane.²¹⁵ U slučaju da optuženi i njegov branitelj izjave da im nije potrebno dodatno vrijeme za pripremanje odbrane, nema povrede prava iz člana 6.3/b

²¹⁰ Član 216, stav 2 ZKP BiH, ZKP BD, ZKP RS i član 231, stav 2 ZKP FBiH.

²¹¹ Član 228, stav 4 ZKP BiH, ZKP BD, član 235, stav 4 ZKP RS i član 243, stav 4 ZKP FBiH.

²¹² Član 227 ZKP BiH, ZKP BD, član 234 ZKP RS i član 242 ZKP FBiH.

²¹³ Član 7, stav 3 ZKP BiH, ZKP BD, ZKP RS i ZKP FBiH.

²¹⁴ Vidi Odluku Evropske komisije za ljudska prava X i U protiv Austrije, predstavka broj 7909/77, Odluke i izvještaji (OI) 15, str. 162 (1979.).

²¹⁵ Član 275 ZKP BiH, ZKP BD, član 282 ZKP RS i član 290 ZKP FBiH.

Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.²¹⁶ U slučaju da sud ne ostavi dovoljno vremena za pripremu odbrane, to može predstavljati bitnu povredu odredaba krivičnog postupka²¹⁷ s obzirom da je pravo na odbranu jedno od temeljnih prava osumnjičenog, odnosno optuženog, što samo po sebi dovodi do ukidanja prvostepene presude. Kada je riječ o drugostepenom postupku, zakoni o krivičnom postupku propisali su da se odredbe koje se odnose na glavni pretres u prvostepenom postupku primjenjuju i na pretres pred drugostepenim sudom.²¹⁸ Također, predviđeno je da je sud dužan primjerak žalbe dostaviti protivnoj stranci i branitelju koji mogu podnijeti odgovor na žalbu u roku od osam dana od dana prijema žalbe, čime se uvijek dobija dodatno vrijeme za pripremu odbrane.²¹⁹

4.6.6.4. Zabrana suđenja u odsustvu i pravo na odbranu. - Zakoni o krivičnom postupku izričito propisuju da se optuženom ne može suditi u odsustvu.²²⁰ Kao jedan od temeljnih principa zakona o krivičnom postupku, osumnjičenom, odnosno optuženom, garantuje se pravo na odbranu,²²¹ koje predviđa da se ima pravo braniti sam, ili uz stručnu pomoć branitelja koga sam izabere. Cilj zakonom zajamčenog prava na odbranu jeste da se osumnjičenom/optuženom obezbijedi mogućnost da dobije odgovarajuću pravnu pomoć tokom čitavog postupka. Osumnjičeni, odnosno optuženi, može se odreći „odgovarajuće

²¹⁶ Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnog suda BiH, broj AP-639/03 od 14. oktobra 2004. godine, stav 30 (Sl. glasnik BiH, broj 8/05)

²¹⁷ Član 297, stav 1, tačka d ZKP BiH, ZKP BD, član 303, stav 1, tačka g ZKP RS i član 312, stav 1, tačka d ZKP FBiH.

²¹⁸ Član 317, stav 1 ZKP BiH, ZKP BD, član 323, stav 1 ZKP RS i član 332, stav 1 ZKP FBiH.

²¹⁹ Član 302 ZKP BiH, ZKP BD, član 308 ZKP RS i član 317 ZKP FBiH.

²²⁰ Član 247 ZKP BiH i ZKP BD, član 254 ZKP RS i član 262 ZKP FBiH.

²²¹ Član 7 ZKP BiH, RS, FBiH i BD.

pravne pomoći“ u toku postupka²²², ali njegovo pravo da se sam brani nije apsolutno pravo i može biti ograničeno.²²³ Zakoni o krivičnom postupku propisuju da osumnjičeni, odnosno optuženi, mora imati branitelja već prilikom prvog ispitivanja, ako je nijem ili gluh, ili ako je osumnjičen za krivično djelo za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora, zatim odmah nakon što mu je određen pritvor, za vrijeme dok pritvor traje, kao i nakon podizanja optužnice za krivično djelo za koje se može izreći deset godina zatvora ili teža kazna, te u vrijeme dostavljanja optužnice.²²⁴ Zakonom o krivičnom postupku BiH propisano je da će osumnjičeni, odnosno optuženi, morati imati branitelja već "prilikom izjašnjenja o prijedlogu za određivanje pritvora" što samo dodatno pojačava princip prava na odbranu. U ovim slučajevima radi se o obaveznoj odbrani i osumnjičeni, odnosno optuženi, ne može se odreći "odgovarajuće pravne pomoći". Ukoliko sam ne angažuje branitelja, ili branitelja ne angažuju njegov zakonski zastupnik, bračni odnosno vanbračni drug, krvni srodnik u pravoj liniji do bilo kojeg stepena, usvojitelj, usvojenik, brat, sestra ili hranitelj, branitelja će uvijek postaviti sud. Sud će osumnjičenom, odnosno optuženom, postaviti branitelja po službenoj dužnosti i u slučaju da utvrdi da je to zbog složenosti predmeta, ili mentalnog stanja, osumnjičenog, odnosno optuženog, u interesu pravde. U slučajevima obavezne odbrane sud osumnjičenog, odnosno optuženog, najprije poziva da sam izabere branitelja sa predočene liste. Ukoliko osumnjičeni, odnosno optuženi, sam ne izabere branitelja sa predočene liste, branitelja će postaviti sud. Sud je dužan osumnjičenom, odnosno optuženom, postaviti branitelja i u slučaju kada se on koristi tzv. siromaškim pravom. Zakoni o krivičnom postupku propisuju da će sud i u slučaju kada ne postoje uvjeti za obaveznu odbranu, a

²²² Odluka o dopustivosti i meritumu Ustavnog suda BiH, broj AP-502/04 od 30. novembra 2004. godine, stav 21 (Sl. glasnik BiH, broj 19/05).

²²³ Vidi Croissant protiv Nemačke, ECHR, App. No. 13611/88 (1992.).

²²⁴ Član 45 ZKP BiH i BD, član 53 ZKP RS, član 59 ZKP FBiH.

postupak se vodi za krivično djelo za koje se može izreći kazna zatvora od tri godine, ili teža kazna, ili kada to zahtijevaju interesi pravičnosti bez obzira na propisanu kaznu, osumnjičenom, odnosno optuženom, na njegov zahtjev, postaviti branitelja, ako osumnjičeni, odnosno optuženi, prema svom imovnom stanju ne može snositi troškove odbrane.²²⁵ Umjesto branioca postavljenog po službenoj dužnosti, osumnjičeni, odnosno optuženi, može uzeti drugog branitelja i u tom slučaju razriješit će se postavljeni branitelj. Također, u zavisnosti od faze krivičnog postupka, sudija za prethodni postupak, sudija za prethodno saslušanje, sudija, odnosno vijeće, može, na zahtjev osumnjičenog, odnosno optuženog, ili uz njegovu saglasnost, razriješiti postavljenog branitelja koji neodgovorno vrši svoju dužnost. U ovom slučaju, sud će umjesto razriješenog branitelja postaviti drugog branitelja, a o razrješenju će odmah obavijestiti advokatsku komoru čiji je razriješeni branitelj član.²²⁶ U toku istrage, branitelj ima pravo da razmatra spise i razgleda pribavljene predmete koji idu u korist osumnjičenom. Ovo pravo se branitelju može uskratiti, ako je riječ o spisima i predmetima čije bi otkrivanje moglo dovesti u opasnost cilj istrage. Međutim, kada se osumnjičeni, odnosno optuženi, nalazi u pritvoru, tužitelj će dostaviti sudiji za prethodni postupak, odnosno sudiji za prethodno saslušanje, dokaze radi obavještanja branitelja. Nakon podizanja optužnice, branitelj osumnjičenog, odnosno optuženog, ima pravo uvida u sve spise i dokaze. Sudija za prethodni postupak, sudija za prethodno saslušanje, sudija, odnosno vijeće, kao i tužitelj dužni su, kada dođu u posjed novog dokaza, ili bilo koje informacije, ili činjenice,

²²⁵ Član 46 ZKP BiH i BD, član 54 ZKP RS i član 60 ZKP FBiH.

²²⁶ Ovo je u skladu s praksom Evropskog suda za ljudska prava, kojom je utvrđeno da se od vlasti zahtijeva, ne samo da obezbijede odbranu, već i da ta odbrana bude djelotvorna, a u slučaju da postavljeni branitelj ne pruža djelotvorno zastupanje, od vlasti se zahtijeva da interveniraju. Vidi Kamasinski protiv Austrije, ECHR, App. No. 9783/82 (1989.) i Artico protiv Italije, ECHR, App. No. 6694/74 (1980.).

koja može poslužiti kao dokaz na suđenju, staviti ih na uvid branitelju.²²⁷ Ovakva rješenja zakona o krivičnom postupku imaju niz nejasnoća. Naime, iz zakonskog teksta proizilazi da osumnjičeni, odnosno optuženi, nema nikakvo pravo uvida u spise i dokaze čime se nesumnjivo ograničava njegovo pravo na odbranu. Također, dio odredbi zakona koje se odnose na dužnost sudije za prethodni postupak i tužitelja, u dijelu koji se odnosi na trajanje istrage i njihovu dužnost stavljanja na uvid branitelju novog dokaza, informacije ili činjenice koje mogu poslužiti kao dokaz na suđenju, u suprotnosti su sa odredbom da branitelj ima pravo da razmatra spise i razgleda pribavljene predmete koji idu u korist osumnjičenom. Ovo pravo branitelju se može uskratiti, ako je riječ o spisima i predmetima čije bi otkrivanje moglo dovesti u opasnost cilj istrage. Posljednjim usvojenim izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku BiH ove nejasnoće se rješavaju. Naime, predviđeno je da i osumnjičeni, odnosno optuženi, nakon podizanja optužnice ima pravo uvida u sve spise i dokaze, kao i da su sud i tužitelj, kada dođu u posjed novog dokaza ili bilo koje informacije i činjenice koja može poslužiti kao dokaz na suđenju, dužni staviti dokaze na uvid branitelju, osumnjičenom, odnosno optuženom, pri čemu iz izmjena proizilazi da se ta dužnost odnosi na dokaze koji se pribave tek u toku suđenja.²²⁸ Nejasnoće i dalje ostaju prisutne u entitetskim zakonima i Zakonu o krivičnom postupku Brčko distrikta. Što se tiče komunikacije osumnjičenog, odnosno optuženog, sa braniteljem, Zakon o krivičnom postupku propisuje da osumnjičeni, odnosno optuženi, koji se nalazi u pritvoru, ima pravo odmah komunicirati s braniteljem, usmeno ili pismeno. Tokom razgovora osumnjičeni, odnosno optuženi, i branitelj mogu biti promatrani, ali se ne smije slušati njihov razgovor. Ovako propisan način komuniciranja osumnjičenog, odnosno

²²⁷ Član 47 ZKP BiH i BD, član 55 ZKP RS i član 61 ZKP FBiH.

²²⁸ Sl. glasnik BiH, broj 58/08

optuženog, sa braniteljem ne predstavlja povredu Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.²²⁹

4.6.6.5. *Pravo na pozivanje i ispitivanje svjedoka.* - Zakoni o krivičnom postupku propisuju da optuženi i njegov branitelj imaju pravo pozivati svjedoke i izvoditi dokaze.²³⁰ Također, optuženom i njegovom branitelju je dopušteno da ispituju svjedoke, bilo da se radi o svjedocima koje su oni sami pozvali (direktno ispitivanje), ili o svjedocima koje je pozvao tužilac (unakrsno ispitivanje), ili čak sud.²³¹ Prilikom iznošenja svoje odbrane, optuženi mora imati mogućnost da pozove i ispita svjedoke za koje smatra da su relevantni za njegovu odbranu. Međutim, prema trenutnim odredbama zakona o krivičnom postupku, pitanje pozivanja i ispitivanja svjedoka od strane optuženog i njegovog branitelja u toku istrage nisu regulirana što može dovesti do otvaranja pitanja prava na odbranu i jednakost u postupanju. Pravilo je da svjedoci svoje iskaze daju neposredno pred sudom, ali zakoni o krivičnom postupku propisuju i slučajeve kada je moguće na glavnom pretresu samo pročitati zapisnike o saslušanju svjedoka iz istrage i to samo u slučajevima ako su ispitane osobe umrle, duševno oboljele, ne se mogu pronaći, njihov dolazak pred sud je nemoguć, ili je znatno otežan zbog važnih razloga.²³² Pravo da se pozivaju i ispituju svjedoci nije apsolutno pravo. Međunarodni standardi dopuštaju da se ovo pravo ograniči tako što će se određenim licima, npr. članovima

²²⁹ Odluka Ustavnog suda BiH, broj U-2/02 od 27. juna 2003. godine, stav 29 (Sl. glasnik BiH, broj 41/03). Iako je Ustavni sud zauzeo ovakav stav u predmetu u kojem su primijenjene odredbe Zakona o krivičnom postupku koje su važile prije 2003. godine, isti stav se može primijeniti i na predmete čiji sudski postupak se vodi prema Zakonu o krivičnom postupku, donesenim 2003. godine, jer se relevantne odredbe zakona nisu izmjenile u negativnom smislu.

²³⁰ Član 261 ZKP BiH i ZKP BD, član 268 ZKP RS i član 276 ZKP FBiH.

²³¹ Član 262 ZKP BiH i ZKP BD, član 269 ZKP RS i član 277 ZKP FBiH.

²³² Član 273 ZKP BiH i ZKP BD, član 280 ZKP RS i član 288 ZKP FBiH.

porodice, dozvoliti da odbiju da svjedoče. Ovakvi izuzeci predviđeni su i u zakonima o krivičnom postupku koji poznaju dvije vrste izuzetaka u smislu da postoje osobe koje ne mogu biti saslušane kao svjedoci i osobe koje mogu odbiti svjedočenje. U prvu grupu osoba²³³ spadaju osobe koje bi svojim iskazom povrijedile dužnost čuvanja državne, vojne ili službene tajne dok je nadležni organ ne oslobodi te dužnosti, branilac osumnjičenog, odnosno optuženog, u pogledu činjenica koje su mu postale poznate u svojstvu branitelja, zatim osoba koja bi svojim iskazom povrijedila dužnost čuvanja profesionalne tajne (vjerski službenik, odnosno ispovjednik, novinar u svrhu zaštite izvora informacija, advokat, bilježnik, liječnik, babica i dr.), osim ako je oslobođena te dužnosti posebnim propisom ili izjavom osobe u čiju je korist ustanovljeno čuvanje tajne, te maloljetna osoba koja, s obzirom na uzrast i duševnu razvijenost, nije sposobna shvatiti značaj prava da ne mora svjedočiti. Zakon o krivičnom postupku BiH sadrži izričitu odredbu da se u slučaju saslušanja osoba koje ne mogu biti saslušane kao svjedoci, sudska odluka ne može zasnivati na takvom iskazu. U drugu grupu osoba, tj. osoba koje mogu odbiti svjedočenje,²³⁴ spadaju bračni, odnosno vanbračni drug, osumnjičenog odnosno optuženog, roditelj ili dijete, usvojitelj, ili usvojenik, osumnjičenog, odnosno optuženog, a u Zakonu o krivičnom postupku Brčko distrikta krug ovih osoba je znatno širi. Također, zakoni o krivičnom postupku predviđaju i mogućnost da svjedok ima pravo da ne odgovara na pojedina pitanja ako bi ga istinit odgovor izložio krivičnom gonjenju. U ovakvom slučaju, svjedok može dati odgovor i na takvo pitanje ukoliko mu tužitelj dâ imunitet od krivičnog gonjenja. Prilikom davanja svog iskaza, svjedok će se prethodno opomenuti da je dužan govoriti istinu i da ne smije ništa prešutjeti, a zatim će se

²³³ Član 82 ZKP BiH i ZKP BD, član 146 ZKP RS i član 96 ZKP FBiH.

²³⁴ Član 83 ZKP BiH i ZKP BD, član 147 ZKP RS i član 97 ZKP FBiH.

upozoriti da davanje lažnog iskaza predstavlja krivično djelo²³⁵ propisano krivičnim zakonom.²³⁶

Zakoni o krivičnom postupku ne predviđaju mjere zaštite za svjedoke, već propisuju da se na položaj zaštićenog svjedoka u postupku pred sudom primjenjuju odredbe posebnog zakona²³⁷. Poseban zakon na koji se pozivaju zakoni o krivičnom postupku BiH i Federacije BiH jeste Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, a zakon o krivičnom postupku Republike Srpske jeste Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku.²³⁸ Ovi zakoni propisuju da se mjere zaštite mogu odrediti samo uz saglasnost svjedoka i predviđa tri kategorije svjedoka kojima se mogu odrediti mjere zaštite i to: svjedok pod prijetnjom, ugroženi svjedok i zaštićeni svjedok. Svjedok pod prijetnjom je onaj svjedok čija je lična sigurnost, ili sigurnost njegove porodice, dovedena u opasnost zbog njegovog učešća u postupku, kao rezultat prijetnji, zastrašivanja, ili sličnih radnji, koje su vezane za njegovo svjedočenje, a prema zakonu koji se primjenjuje u postupku pred Sudom BiH i svjedok koji smatra da postoji razumna osnova za bojazan da bi takva opasnost vjerovatno proistekla kao posljedica njegovog svjedočenja. Ugroženi svjedok je onaj svjedok koji je ozbiljno fizički ili psihički traumatizovan okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pati od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, odnosno dijete i maloljetnik. Za ugrožene svjedoke i svjedoke pod prijetnjom, zakon je propisao da se mogu primjeniti mjere zaštite u vidu zaštite osobnih podataka dodjeljivanjem pseudonima svjedoku, ili svjedočenjem iz posebne prostorije, odnosno iza paravana, ili korištenjem elektronskih uređaja za promjenu glasa i slike svjedoka, ili i slike i glasa koristeći se tehničkim uređajima za

²³⁵ Član 86 ZKP BiH i ZKP BD, član 150 ZKP RS i član 100 ZKP FBiH.

²³⁶ Član 235 KZ BiH, član 342 KZ BD, član 365 KZ RS i član 348 KZ FBiH.

²³⁷ Član 91 ZKP BiH i ZKP BD, član 155 ZKP RS i član 105 ZKP FBiH.

²³⁸ Sl. glasnik, BiH broj 3/03, 21/03, 61/04 i 55/05; Sl. novine FBiH, broj 36/03 i Sl. glasnik RS, broj 48/03 i 102/04

prijenos slike i zvuka. Zaštićeni svjedok je svjedok koji je na prijedlog stranaka ili branitelja, a u izuzetnim okolnostima, kada postoji očigledna opasnost za ličnu sigurnost svjedoka ili njegove porodice i opasnost je tako ozbiljna da postoje opravdani razlozi za vjerovanje da nije moguće da se ta opasnost umanjí nakon što je svjedok dao iskaz, ili je vjerovatno da će se opasnost povećati zbog davanja iskaza, saslušan od strane vijeća trojice nadležnog suda. Iskaz tako saslušanog zaštićenog svjedoka se čita u sudnici u toku glavnog pretresa i svjedok se uopće ne pojavljuje u sudnici pred strankama i braniteljem u toku glavnog pretresa. Ova mjera je najveći stepen zaštite svjedoka, jer se identitet, ili dovoljno detalja o identitetu i iskazu, svjedoka pod prijetnjom i ugroženog svjedoka mora otkriti odbrani, odnosno optuženom i njegovom branitelju najkasnije u vrijeme kada svjedok daje iskaz na glavnom pretresu kako bi se odbrana pripremila za ispitivanje svjedoka. Da bi se otklonila, ili bar umanjila opasnost, da se utiče na pravo na obranu optuženog, zakon je propisao da se zaštićeni svjedok može dodatno saslušati i to na prijedlog stranaka i branitelja, ili čak i po službenoj dužnosti. U ovom pogledu važno je naglasiti da je zakonom koji se primjenjuje pred Sudom BiH propisano da sud ne može zasnivati osuđujuću presudu isključivo, ili u odlučujućoj mjeri, na iskazu zaštićenog svjedoka, već da su neophodni i drugi dokazi za donošenje takve presude. Ovakva odredba zakona je u skladu sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i sa praksom Ustavnog suda BiH.²³⁹ Međutim, evidentno je da zakoni o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka sadrže više kategorija svjedoka kojim se mogu odrediti jedna, ili više, mjera zaštite, te da bi i odredbe Zakona o krivičnom postupku u tom pogledu trebale sadržavati ne samo termin “zaštićeni svjedok”, već i termine „ugroženi svjedok“ i „svjedok pod prijetnjom“ što bi omogućilo shvatanje obima mjera zaštite građanima koji se u toku krivičnog

²³⁹ Odluka o meritumu Ustavnog suda BiH, broj AP-506/04 od 23. septembra 2005. godine, stav 30 (Sl. glasnik BiH, broj 80/05).

postupka saslušavaju, odnosno ispituju kao svjedoci. Također, posebnu zabrinutost treba iskazati prema praksi entitetskih sudova koji se zbog neposjedovanja materijalno-tehničkih mogućnosti, najčešće, odlučuju za primjenu najveće mjere zaštite prema svjedocima, odnosno za saslušanje u svojstvu zaštićenog svjedoka. Čini se da zbog ovakve prakse zakoni o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka na entitetskom nivou i nisu pretrpjeli izmjene i dopune kao što je to slučaj sa zakonom koji se primjenjuje pred Sudom BiH. Zbog navedenog, kao i materijalno-tehničke opremljenosti, Sud BiH je u mogućnosti osigurati svjedocima sve mjere zaštite predviđene za ugrožene i svjedoke pod prijetnjom, tako da u postupcima pred Sudom BiH u posljednjih nekoliko godina nije evidentiran slučaj korištenja najvećeg stepena zaštite svjedoka - zaštićenog svjedoka, čiji iskaz bi se čitao u toku glavnog pretresa. Pored zaštite predviđene u Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka, određene mjere zaštite svjedoka u postupcima pred Sudom BiH predviđene su, pod određenim uvjetima, i Zakonom o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini.²⁴⁰ Prilikom pokušaja praktične primjene odredaba Zakona o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini uočilo se niz nedostataka i nejasnoća koji predstavljaju ograničavajući faktor u primjeni samog zakona, u parlamentarnu proceduru upućen je sasvim novi Prijedlog zakona o programu zaštite svjedoka u Bosni i Hercegovini²⁴¹ kojim je predviđeno da se mjere zaštite primjenjuju u postupcima pred svim sudovima u Bosni i Hercegovini, a ne samo pred Sudom BiH, kao što je to slučaj sa trenutno važećim zakonom.

4.6.6.6. *Pravo na prevodioca.* - Jedan od principa na kojima počivaju zakoni o krivičnom postupku jeste i princip jezika i

²⁴⁰ Sl. glasnik BiH, br. 29/04

²⁴¹ Prijedlog zakona se može pogledati na web stranici Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine: www.parlament.ba

pisma.²⁴² Ovaj princip propisuje da se stranke, svjedoci i ostali učesnici u postupku imaju pravo služiti svojim jezikom. Ako osoba ne razumije jedan službeni jezik, osigurat će se prevođenje onoga što ona, odnosno drugi, iznose, kao i isprava, te drugog pisanog dokaznog materijala. Dužnost tužitelja i suda je da pouči osumnjičenog/optuženog i svjedoke o pravu na prevođenje, ali se osumnjičeni, kao i svjedoci, mogu odreći tog prava ako znaju jezik na kome se vodi postupak. U slučaju potrebe za prevođenjem, prevođenje obavlja sudski tumač. Također i ako je svjedok gluh ili nijem, njegovo saslušanje vrši se preko tumača. Ako je svjedok gluh, postaviti će mu se pitanja pismeno, a ako je nijem, pozvat će se da pismeno odgovara. Ako se saslušanje ne može obaviti na ovaj način, pozvat će se kao tumač osoba koja se može sporazumijevati sa svjedokom. Ako tumač to nije ranije učinio, položiti će zakletvu da će vjerno prenijeti pitanja koja se svjedoku upućuju i izjave koje on bude davao.²⁴³ Ako je optuženom, branitelju ili oštećenom, protivno njegovom zahtjevu, uskraćeno da na glavnom pretresu upotrebljava svoj jezik i da na svom jeziku prati tok glavnog pretresa, postoji bitna povreda krivičnog postupka.²⁴⁴

4.6.6.7. *Zabrana samooptuživanja.* - Osumnjičenom, odnosno optuženom, izričito je priznato pravo da se brani ćutanjem, jer zakoni o krivičnom postupku propisuju da se osoba koja je lišena slobode mora prije prvog ispitivanja poučiti da nije dužna dati iskaz, kao i da se već na prvom ispitivanju mora upozoriti da nije dužna iznijeti svoju odbranu, niti odgovarati na

²⁴² Član 8 ZKP BiH, ZKP RS, i ZKP BD i članovi 8 i 9 ZKP FBiH.

²⁴³ Član 87 ZKP BiH i BD, član 151 ZKP RS i član 101 ZKP FBiH.

²⁴⁴ Član 297, stav 1, tačka c ZKP BiH i BD, član 303, stav 1, tačka v ZKP RS i član 312, stav 1, tačka c ZKP FBiH.

postavljena pitanja.²⁴⁵ Zakoni o krivičnom postupku zabranjuju upotrebu sile, prijetnje, prevare, upotrebu narkotika ili drugih sredstava koja mogu utjecati na slobodu odlučivanja i izražavanja volje prilikom davanja izjave ili priznanja. Na iskazu osumnjičenog, koji je dobiven kršeći ove zabrane, ne može se zasnivati sudska odluka.²⁴⁶ Također, osumnjičenom, odnosno optuženom, se mora omogućiti da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist. U sudskoj praksi u BiH, prije svega praksi Suda BiH, pojavljuje se formulacija “saslušanje optuženog u svojstvu svjedoka”. Važno je napomenuti da je Ustavni sud BiH zauzeo stav da Zakon o krivičnom postupku FBiH ne predviđa mogućnost saslušanja optuženog kao svjedoka u vlastitoj krivičnoj stvari i da ne sadrže eksplicitne odredbe o načinu kako bi takav dokaz trebalo izvesti. Stoga se iskaz optuženog koji je, bez ikakve prisile, odlučio dati na glavnom pretresu, po uputama njegovog branitelja, ima smatrati odustajanjem od prava na odbranu šutnjom i njegovom odbranom u smislu važećih procesnih zakona. Optuženi se ne smije upozoriti da mora govoriti istinu, da može biti krivično gonjen za davanje lažnog iskaza, te se od optuženog ne može tražiti da položi zakletvu, jer bi to u suštini bilo protivno pravu optuženog protiv samooptuživanja.²⁴⁷ Ni Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, ni Zakon o krivičnom postupku Brčko distrikta ne predviđaju mogućnost saslušanja optuženog u svojstvu svjedoka. Zakon o krivičnom postupku BiH do posljednje izmjene i dopune nije sadržavao ovakve odredbe. Posljednje izmjene i dopune Zakona o krivičnom postupku BiH propisale su da će sudija, odnosno predsjednik

²⁴⁵ Član 5 i 6 ZKP BiH, ZKP BD, ZKP RS, i ZKP FBiH. Formulaciju „prije prvog ispitivanja“ sadrže ZKP RS i ZKP FBiH, dok ZKP BiH i ZKP BD ne sadrže takvu formulaciju, ali je vidljivo da je smisao odredbe isti.

²⁴⁶ Član 77 ZKP BiH, ZKP BD, član 141 ZKP RS i član 91 ZKP FBiH.

²⁴⁷ Odluka o prihvatljivosti i meritumu Ustavnog suda BiH, broj: AP-2632/05 od 20.09.2006. godine, stav 25 (Sl. glasnik BiH, broj 9/07)

vijeća, poučiti optuženog da može dati iskaz u toku dokaznog postupka u svojstvu svjedoka i ako odluči da ponudi takav iskaz, da će biti podvrgnut direktnom i unakrsnom ispitivanju, odnosno opomenut i upozoren u smislu člana 86 Zakona o krivičnom postupku BiH, da je dužan govoriti istinu i da ne smije ništa prešutjeti, te kako je davanje lažnog iskaza krivično djelo. Također je propisano da u tom slučaju optuženi kao svjedok ne polaže zakletvu, odnosno ne daje izjavu i da će sud omogućiti da se o tom svom pravu optuženi prethodno konsultira sa braniocem, a ukoliko nema branioca, sud će pažljivo ispitati da li mu je branilac neophodan.

4.6.6.8. *Pravo na žalbu.* - Drugostепенost je pravilo bez izuzetka – žalba protiv presude prvostепенog suda nikad nije isključena. Prema Zakonu o krivičnom postupku Brčko distrikta, Republike Srpske i Federacije BiH, pod određenim uvjetima, dopuštena je i trostepenost odlučivanja. To je moguće u slučaju ako je sud koji rješava u drugom stepenu, preinačio prvostепену presudu kojom je optuženi oslobođen od optužbe i izrekao presudu kojom se optuženi oglašava krivim.²⁴⁸ Zakon o krivičnom postupku BiH nije predviđao mogućnost trostepenosti sve do posljednje izmjene i dopune kojom je predviđena trostepenost u odlučivanju.²⁴⁹ Međutim, iako Zakon o krivičnom postupku BiH nije predviđao takvu mogućnost, Ustavni sud BiH je zauzeo stav da nema povrede člana 13 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i člana 2 Protokola broj 7 uz Evropsku konvenciju za krivična djela iz nadležnosti KZ BiH.²⁵⁰ Pored žalbe na presudu, kao redovnog pravnog lijeka, osuđenom licu je na raspolaganju i jedan vanredni pravni lijek i to: ponavljanje

²⁴⁸ Član 317 ZKP BD, član 324 ZKP RS i član 333 ZKP FBiH.

²⁴⁹ Sl. glasniku BiH, broj 58/08

²⁵⁰ Odluka o prihvatljivosti i meritumu Ustavnog suda BiH, broj AP-2281/05 od 06.07.2007. godine, stav 42 i 43 (Sl. glasnik. BiH, broj 79/07)

postupka²⁵¹, a prijedlogom izmjena i dopuna zakona o krivičnom postupku BiH, iz februara 2008. godine, bilo je predviđeno da se ponovo vrati i mogućnost zahtjeva za zaštitu zakonitosti kao drugog vanrednog pravnog lijeka, ali ta izmjena i dopuna nije prihvaćena.²⁵²

4.6.6.9. *Pravo na odštetu.* - Zakoni o krivičnom postupku utvrđuju slučajeve i postupak za ostvarivanje ovih prava.²⁵³ Tako, pravo na naknadu štete zbog neopravdane osude ima osoba kojoj je bila pravomoćno izrečena krivičnopravna sankcija, ili koja je oglašena krivom, a oslobođena je od kazne, te je kasnije povodom vanrednog pravnog lijeka ponovljeni postupak pravomoćno obustavljen, pravomoćnom presudom je oslobođena od optužbe, ili je optužba odbijena, osim u slučaju ako je do obustave postupka, ili presude kojom se optužba odbija, došlo zbog toga što je u ponovljenom postupku tužitelj odustao od krivičnog gonjenja, a do odustajanja je došlo na osnovu sporazuma sa osumnjičenim, odnosno optuženim, i u slučaju ako je u ponovljenom postupku presudom optužba odbijena zbog nenadležnosti suda, a ovlašteni tužitelj je preduzeo krivično gonjenje pred nadležnim sudom. Također, osuđeni nema pravo na naknadu štete ako je svojim lažnim priznanjem, ili na drugi način, namjerno prouzročio svoju osudu, osim ako je na to bio prinuđen.

4.6.6.10. *Ne bis in idem.* - Međunarodni standardi predviđaju da se „nikome ... ne može ponovo suditi niti se može ponovo kazniti ... za djelo za koje je već bio pravnosnažno

²⁵¹ Glava XXIV ZKP BiH, ZKP BD, ZKP RS i ZKP FBiH.

²⁵² Prijedlog zakona se može pogledati na web stranici Parlamentarne skupštine BiH:

http://www.parlament.ba/files/docs/zakoni_u_parl_proceduri/Prijedlog_zakon_a_o_izmjenama_i_dopunama_ZKP_-_H_februar_2008.pdf

²⁵³ Glava XXXII ZKP BiH, ZKP RS, i ZKP FBiH i glava XXXI ZKP BD.

oslobođen ili osuđen“. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda dopušta odstupanje od ovog načela – ne sprečava se obnova postupka u skladu sa zakonom i krivičnim postupkom date države, ako postoje dokazi o novim ili novootkrivenim činjenicama, ili ako je u ranijem postupku došlo do bitne povrede koja je mogla da utiče na njegov ishod. Načelo *ne bis in idem* jedno je od osnovnih načela zakona o krivičnom postupku koji se primjenjuju u BiH i propisano je da niko ne može biti ponovno suđen za djelo za koje je već bio suđen i za koje je donesena pravomoćna sudska odluka.²⁵⁴

4.7. Pravo na zaštitu privatnog života, porodice, stana i prepiske

Član 17 PGP:

1. Niko ne može biti predmet samovoljnih ili nezakonitih miješanja u njegov privatni život, u njegovu porodicu, u njegov stan ili njegovu prepisku, niti nezakonitih povreda nanesenih njegovoj časti ili njegovom ugledu.

2. Svako lice ima pravo na zaštitu zakona protiv ovakvih miješanja ili povreda.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 8 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

1. Svako ima pravo na poštivanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske.

2. Javna vlast se ne miješa u vršenje ovog prava, osim ako je takvo miješanje predviđeno zakonom i ako je to neophodna mjera u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbjednosti, javne sigurnosti, ekonomske dobrobiti zemlje, spriječavanja nereda ili

²⁵⁴ Član 4 ZKP BiH, ZKP BD, ZKP RS i ZKP FBiH.

spriječavanja zločina, zaštite zdravlja i morala ili zaštite prava i sloboda drugih.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

4.7.1. Ustavne odredbe

Član II/3f Ustava Bosne i Hercegovine, u relevantnom dijelu glasi:

Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i slobode iz stava 2 ovog člana, što uključuje:

f) Pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku.

Član II/A2 Ustava Federacije BiH, u relevantnom dijelu glasi:

Sve osobe na teritoriji Federacije uživaju prava:

g) na privatnost.

Član 13 Ustava Republike Srpske glasi:

Ljudsko dostojanstvo, tjelesni i duhovni integritet, čovjekova privatnost, lični i porodični život su nepovredivi.

Zaštita prava privatnosti i porodičnog života, stana i prepiske jedno je od osnovnih prava čije je ostvarenje preduvjet za pravilno funkcioniranje svakog demokratskog društva.

Iz samih odredbi svih gore navedenih dokumenata vidljivo je da se ovo pravo može raščlaniti na tri osnovna segmenta, a to su:

- Privatni život;
- Porodični život;
- Dom i
- Prepiska.

4.7.2. Pravo na privatnost

Osnovni standardi zaštite privatnosti već su definirani Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija, kao i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima, koji se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.

Razvoj informacijskih i komunikacijskih tehnologija omogućio je nove načine prikupljanja, obrade i prenosa ličnih podataka, što nalaže da se obezbijedi što bolji nivo zaštite privatnosti i ostalih ličnih prava koja se odnose na prikupljanje ličnih podataka u kompjuterskim bazama podataka.

Bosna i Hercegovina je u julu 2004. godine ratifikovala Konvenciju Vijeća Evrope o zaštiti lica s obzirom na automatsku obradu ličnih podataka i izmjene i dopune iste Konvencije (od 15. juna 1999. godine) i Dodatni protokol uz Konvenciju (od 8. novembra 2001. godine).

Kod zaštite prava na privatnost najvažniji utjecaj na stvaranje međunarodno priznatih standarda imala je praksa Evropskog suda za ljudska prava. Prema mišljenju Evropskog suda, privatni život predstavlja široki koncept, kojem je nemoguće dati konačnu definiciju.²⁵⁵ Poštivanje privatnog života mora sadržavati i određeni stepen prava na uspostavljanje i razvijanje odnosa sa drugim ljudskim bićima.²⁵⁶ Općenito, praksa suda je dovela do širenja koncepta privatnosti na:

- Fizički i moralni integritet ličnosti;²⁵⁷

²⁵⁵ Costello-Robets protiv Ujedinjenog Kraljevstva, presuda od 25. marta 1993. godine, stav 36

²⁵⁶ Neimetz protiv Njemačke, presuda od 16. decembra 1992. godine.

²⁵⁷ Evropski sud za ljudska prava je, u predmetu X i Y protiv Holandije (X i Y protiv Holandije, presude od 26. marta 1985. godine, stav 22, zaključio da je

- Prikupljanje podataka koje traži država;²⁵⁸
- Pristup ličnim informacijama;²⁵⁹
- Pitanje reguliranja imena i prezimena.²⁶⁰

4.7.2.1. Fizički i moralni integritet ličnosti. - I fizički i moralni integritet osoba uživa zaštitu u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine. Kada je u pitanju zaštita fizičkog integriteta osoba, važno je reći da krivično i krivično-procesno zakonodavstvo pružaju značajnu zaštitu prava na poštivanje fizičkog integriteta osoba. Odredbe zakona o krivičnom postupku kojima se reguliraju radnje pretresa osoba predviđaju da se pretres osobe može preduzeti kada je vjerovatno da je ta osoba počinila krivično djelo, odnosno da će se pretresanjem pronaći predmeti ili tragovi važni za krivični postupak.²⁶¹ U svakom od navedenih zakona je predviđeno da pretresanje osoba obavlja osoba istog spola. U daljnjim odredbama navedenih zakona reguliran je postupak pretresa za koji je predviđeno izdavanje naredbe za pretresanje i to u pravilu pismene naredbe, a samo izuzetno usmene, zatim vrijeme u koje se pretresanje može izvršiti i to tako da se samo na izričito dato ovlaštenje pretresanje može izvršiti u bilo koje doba dana ili noći, kao i da pretresanju osoba prisustvuju svjedoci istog

privatni život koncept koji obuhvata fizički i moralni integritet osobe uključujući i njen seksualni život.

²⁵⁸ Evropski sud za ljudska prava je u svojoj praksi razmatrao razna pitanja vezana za prikupljanje podataka koje traži država, kao npr. pohranjivanje otisaka prstiju, fotografija i drugih ličnih podataka u policiji, pa čak i kada se radilo o tajnim podacima, zatim pitanja koja se odnose na medicinske podatke i vođenje medicinskih evidencija.

²⁵⁹ Značajan predmet Evropskog suda u vezi sa ovim aspektom člana 8 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda jeste Gaskin protiv Ujedinjenog Kraljevstva

²⁶⁰ Stjerna protiv Finske, presuda od 25. novembra 1994. godine, serija A, broj 299-B.

²⁶¹ Član 52 ZKP BiH, član 116 ZKP RS, član 66 ZKP FBiH i član 52 ZKP Brčko distrikta.

spola koji će staviti svoje potpise na zapisnik o pretresanju.²⁶² Zakoni o krivičnom postupku na približno jednak način (uz izuzetke koji će biti navedeni dalje u tekstu) reguliraju pitanje pretresa bez naredbe i bez prisustva svjedoka i ograničavaju ga na situacije kada se radi o izvršenju naredbe za dovođenje, zatim prilikom lišavanja slobode, ako postoji sumnja da osoba posjeduje vatreno ili hladno oružje, te ukoliko postoji opasnost da će sakriti, uništiti ili odbaciti predmete koje treba od njega oduzeti i upotrijebiti kao dokaz u krivičnom postupku.²⁶³ U drugom stavu prethodno citiranih članova predviđeno je da ovlaštena službena osoba mora, poslije izvršenog pretresanja bez naredbe, odmah tužiocu podnijeti izvještaj u kojem će navesti razloge zbog kojih je obavljeno pretresanje bez naredbe. Tužilac će o tome odmah obavijestiti sudiju za prethodni postupak.

Kada je u pitanju zaštita fizičkog i moralnog integriteta maloljetnika odnosno djece u porodici, pored postojanja krivičnih djela kojima se kažnjavaju određena ponašanja prema maloljetnicima odnosno roditelja prema djeci, porodični zakoni Federacije BiH i Republike Srpske predviđaju postupak oduzimanja roditeljskog staranja ili oduzimanja prava roditelju da živi sa djetetom.²⁶⁴

Zaštita moralnog integriteta osoba je obezbijedena i kroz zakone o zaštiti od klevete u entitetima i Brčko distriktu. Oni su međusobno usaglašeni i predviđaju građansku odgovornost za klevetu,²⁶⁵ za razliku od ranijih zakona po kojima je kleveta bila predviđena kao krivično djelo. O ovim zakonima će se opširnije govoriti u dijelu ovog izvještaja u kojem je predmet analize

²⁶² Članovi 53-64 ZKP BiH, članovi 117-128 ZKP RS, članovi 67-78 ZKP FBiH, članovi 53-64 ZKP Brčko distrikta.

²⁶³ Član 64 ZKP BiH, član 128 ZKP RS, član 78 ZKP FBiH, član 64 ZKP Brčko distrikta.

²⁶⁴ Članovi 153 i 154 Porodičnog zakona FBiH.

²⁶⁵ Zakon o zaštiti od klevete (Službeni glasnik RS, broj 37/01, Službene novine FBiH, broj 59/02 i Službeni glasnik Brčko distrikta, broj 14/03).

usklađenost zakona BiH s članom 10 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

4.7.2.2. Prikupljanje i pohranjivanje informacija koje traži država i pristup informacijama. - Zakonom o zaštiti osobnih podataka u BiH²⁶⁶ koji je stupio na snagu 2001. godine, stvoren je zakonodavni okvir za čuvanje tajnosti vezano za obradu podataka koji se odnose na sve osobe na teritoriji BiH bez obzira na njihovo državljanstvo ili prebivalište. Navedeni zakon osigurava tajnost osobnih podataka koji se odnose na fizičku osobu čiji je identitet ustanovljen, ili se može ustanoviti, posebno na osnovu matičnog broja, odnosno više karakteristika koje čine fizički, mentalni, ekonomski, kulturni i socijalni identitet. Značajno je što se zakonom štite posebne kategorije podataka koje se odnose na rasno porijeklo, državljanstvo, mentalno i etničko porijeklo, političko mišljenje ili stranačku pripadnost, religijsko ili drugo vjerovanje, zdravstveno stanje, seksualni život, te krivične presude.

U smislu ovog zakona pod obradom podataka podrazumijevaju se radnje kao što su prikupljanje, unošenje, pohranjivanje, prerađivanje i izmjena, konsultiranje, otkrivanje prijenosom, brisanje i uništavanje.²⁶⁷

Bosna i Hercegovine je 25. oktobra 2001. godine usvojila Zakon o centralnoj evidenciji i razmjeni podataka²⁶⁸ kojim je ustanovljen Centar za vođenje evidencija (evidencije matičnih brojeva, pasoša, osobnih iskaznica, dozvola boravka, kaznenih evidencija). Zakonom je predviđeno da Centar vodi evidencije u ime Ministarstva civilnih poslova, te u ime drugih javnih organa.²⁶⁹ Članom 10 Zakona je predviđeno da se na sve osobe

²⁶⁶ Službeni glasnik BiH, broj 32/01.

²⁶⁷ Članovi 1 i 3 Zakona o zaštiti osobnih podataka.

²⁶⁸ Službeni glasnik BiH, br. 32/01

²⁶⁹ Član 4 Zakona o centralnoj evidenciji i razmjeni podataka.

koje su uključene u poslove obrade podataka primjenjuju odredbe Zakona o zaštiti osobnih podataka.

Oblast slobode pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini regulirana je Zakonom o slobodi pristupa informacijama Bosne i Hercegovine, Zakonom o slobodi pristupa informacijama Federacije BiH i Zakonom o slobodi pristupa informacijama Republike Srpske.²⁷⁰ U Brčko distriktu nije donesen poseban zakon, nego se primjenjuje Zakon o slobodi pristupa informacijama u BiH u skladu sa Uputstvom o provođenju Zakona o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini.²⁷¹

Zakoni o krivičnom postupku BiH, FBiH i Brčko distrikta²⁷² sadrže odredbu kojom je regulirana oblast davanja podataka iz kaznene evidencije, tako da se podaci iz kaznene evidencije mogu dati sudovima, tužilaštvima i organima unutrašnjih poslova vezano za krivični postupak koji se vodi protiv osobe koja je ranije bila osuđivana, kao i nadležnim organima koji učestvuju u postupku davanja amnestije, pomilovanja ili brisanja osude.

U krivičnim zakonima je propisano krivično djelo povrede tajnosti postupka²⁷³ prema kojem je krivično odgovorna osoba koja neovlašteno otkrije ono što je saznala u sudskom, prekršajnom ili upravnom postupku, a što se po zakonu ne smije objaviti ili je odlukom nadležnog organa proglašeno tajnom.

U krivičnom i parnično-procesnom zakonodavstvu propisana je mogućnost isključenja javnosti zbog, *inter alia*,

²⁷⁰ Zakon o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH, br. 28/00), Zakon o slobodi pristupa informacijama u FBiH (Službene novine FBiH, br. 32/01), Zakon o slobodi pristupa informacijama u RS-u (Službeni glasnik RS, br. 20/01).

²⁷¹ Službeni glasnik BD, br. 36/04

²⁷² Član 212 ZKP BiH, član 227 ZKP FBiH i član 212 ZKP BD.

²⁷³ Član 237 KZBiH, član 350 KZ FBiH, član 367 KZ RS i član 344 KZ BD.

zaštite osobnog i intimnog života optuženog ili oštećenog,²⁷⁴ čime se pruža garancija čuvanja informacija koje se tiču privatnog života, a koje mogu biti iznesene u toku krivičnog postupka.

4.7.2.3. *Pristup informacijama o nestalim osobama.* - Jedan poseban aspekt prava na privatni (i porodični) život, koji je važan u kontekstu poslijeratne Bosne i Hercegovine, jeste pristup informacijama o nestalim osobama u Bosni i Hercegovini. Bosna i Hercegovina je s ciljem efikasnijeg i cjelovitijeg rješenja ovog složenog pitanja donijela Zakon o nestalim osobama.²⁷⁵ U skladu s članom 7 Zakona osnovan je Institut za nestala lica Bosne i Hercegovine, kao nezavisna institucija za traženje nestalih osoba u BiH, a s namjerom unapređenja procesa traženja nestalih osoba i efikasnije identifikacije posmrtnih ostataka nestalih lica.

Ustavni sud Bosne i Hercegovine, u odlukama koje su se odnosile na pravo članova porodica nestalih osoba, na poštivanje njihovog privatnog (i porodičnog) života utvrdio je povrede člana 8 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i naložio Vijeću ministara BiH, *inter alia*, da se obezbijedi operativno funkcioniranje institucija osnovanih u skladu sa Zakonom o nestalim osobama, tj. Instituta za nestala lica BiH, Fonda za pomoć porodicama nestalih lica u BiH i Centralne evidencije nestalih osoba u BiH. U jednoj od tih odluka Ustavni sud BiH je naveo:

„Činjenica da ni nakon skoro deset godina od prestanka ratnih dejstava u Bosni i Hercegovini nadležne vlasti nisu apelantima dostavile informacije o sudbini članova njihovih porodica, nestalih tokom ratnog sukoba u Bosni i Hercegovini, dovoljna je Ustavnom sudu da zaključi da je u odnosu na članove porodica nestalih lica došlo do povrede prava na zabranu

²⁷⁴ Član 235 ZKP BiH, član 250 ZKP FBiH, član 243 ZKP RS, član 235 ZKP BD, član 119 Zakona o parničnom postupku FBiH i RS-a.

²⁷⁵ Službeni glasnik BiH, br. 50/04.

nehumanog postupka iz člana II/3b Ustava Bosne i Hercegovine i člana 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i povrede prava na privatni i porodični život iz člana 8 Evropske konvencije.²⁷⁶

Ustavni sud BiH je u ovom predmetu, 2005. godine, morao zaključiti²⁷⁷ da je Odluka broj AP 228/04, od 13. jula 2005. godine, samo djelimično izvršena.

4.7.2.4. *Spolno opredjeljenje i pravo na privatnost.* - Kako je već navedeno u uvodu dijela izlaganja o pravu na privatni život, spolni odnosi, odnosno spolna orijentacija, spadaju u sferu privatnog života u smislu člana 8 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. U zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini, homoseksualni odnosi ne predstavljaju krivično djelo i uopće ne postoje odredbe u krivičnom zakonodavstvu o krivičnom gonjenju osoba zbog njihove spolne orijentacije. Dalje, odredbe krivičnih zakona entiteta i Brčko distrikta, koje su već spomenute gore u tekstu, kojima se inkriminiraju krivična djela protiv spolne slobode i ćudoređa, ne prave nikakvu distinkciju o odnosu na spol počinioca.

Problematika koja je neizbježno povezana sa pitanjem spolne orijentacije je promjena spola. U BiH ne postoji zakonodavstvo koje regulira medicinski aspekt promjene spola, iako postoje podaci da se takvi medicinski zahvati obavljaju u BiH. Za osobe koje izvrše promjenu spola, prema odredbama zakona o ličnom imenu koji se primjenjuju u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu²⁷⁸, ne postoje smetnje da izvrše

²⁷⁶ Odluka Ustavnog suda, broj AP 228/04 od 27. maja 2005. godine.

²⁷⁷ Rješenje o neizvršenju odluke broj AP 228/04

²⁷⁸ U FBiH se primjenjuje Zakon o ličnom imenu SRBiH (Službeni list SRBiH, br. 35/71, 38/86, 37/88 i 33/90), Zakon o ličnom imenu (Službeni glasnik RS, br. 27/93 i 15/00) i Zakon o osobnom imenu (Službeni glasnik Brčko distrikta, br. 8/02 i 29/05).

promjenu imena ili prezimena, jer je to pravo koje se garantira svim građanima i u tom smislu ne postoje nikakva ograničenja. Također, navedeni zakoni ne postavljaju nikakve posebne razloge koji trebaju biti zadovoljeni kako bi se izvršila promjena imena i prezimena. Međutim, problem koji se može pojaviti jeste pitanje izmjene podataka o spolu u matičnim evidencijama, jer ne postoji izričita odredba po kojoj je to moguće.

Još jedan aspekt zaštite prava na privatnost, kada je u pitanju spolna orijentacija, tiče se eventualne diskriminacije homoseksualnih osoba u uživanju njihovih prava, posebno prava na rad. Zakoni o radu u FBiH, Republici Srpskoj i Brčko distriktu ne sadrže odredbe kojima se homoseksualci diskriminiraju u uživanju svoga prava na rad, a, također, ni zakoni, kojima se reguliraju radno-pravni odnosi u javnim službama u entitetima i Bosni i Hercegovini, ne sadrže takve odredbe. Naprotiv, svi navedeni zakoni sadrže eksplicitne odredbe kojima se zabranjuje diskriminacija u uživanju prava na rad po bilo kojem osnovu, uključujući i spol.²⁷⁹

4.7.2.5. *Pravo na ime.* - U Federaciji BiH pitanje registracije osobnog imena, kao i izmjene imena i prezimena, regulirano je Zakonom o ličnom imenu²⁸⁰ iz 1971. godine koji je usvojila tadašnja Republika Bosna i Hercegovina, a preuzela kao zakon Federacija Bosna i Hercegovina. U Republici Srpskoj je Zakon o ličnom imenu²⁸¹ usvojen u decembru 1993. godine, a u Brčko distriktu, Zakon o osobnom imenu Brčko distrikta²⁸², u junu 2002. godine. Sva tri zakona, u suštini, na jednak način tretiraju pitanje osobnog imena koje se sastoji od imena i

²⁷⁹ Vidi, npr. član 5 Zakona o radu FBiH (Službene novine FBiH, br. 43/99).

²⁸⁰ Službeni list SRBiH, br. 35/71, 38/86 i 33/90

²⁸¹ Službeni glasnik RS, br. 27/93 i 15/00

²⁸² Službeni glasnik Brčko distrikta, br. 8/02 i 29/05

prezimana.²⁸³ Naime u zakonima je predviđeno da osobno ime djeteta, roditelji određuju sporazumno, a da dijete dobija prezime prema prezimenu jednog ili oba roditelja. Ukoliko se roditelji ne mogu sporazumjeti o imenu djeteta, osobno ime će odrediti nadležni organ starateljstva.

Navedenim zakonima propisano je pravo građanina da promjeni osobno ime, odnosno samo ime ili prezime. Dalje je predviđeno da će se maloljetnom licu promijeniti osobno ime, ili samo ime, odnosno samo prezime, na zahtjev roditelja ili posvojitelja, a na zahtjev staratelja, uz saglasnost nadležnog organa. Jedino ograničenje prava na promjenu osobnog imena propisano je na isti način u svim zakonima i odnosi se na osobe protiv kojih se vodi krivični postupak za krivično djelo za koje se goni po službenoj dužnosti, ili osobi koja je osuđena za takvo krivično djelo, dok kazna nije izvršena, kao ni osobi za koju se utvrdi da je zahtjev podnijela radi izbjegavanja zakonom utvrđenih obaveza²⁸⁴, što je i u skladu sa praksom Evropskog suda za ljudska prava.

U skladu sa Zakonom, a u cilju zaštite podataka, praćenja pristupa ličnim podacima i njihovom prenosu, osnovana je Komisija za zaštitu podataka.

Komisija za zaštitu podataka je jedini institucionalni okvir za zaštitu ljudskih prava u procesu obrade ličnih podataka, kao i njihovog korištenja od strane javnih organa u Bosni i Hercegovini. Vijeće ministara BiH je u novembru 2002. godine imenovalo članove Komisije za zaštitu podataka, nakon čega je ista otpočela s radom.

²⁸³ Član 2 Zakona o ličnom imenu (FBiH), Zakona o ličnom imenu (RS) i Zakona o osobnom imenu (Brčko distrikt).

²⁸⁴ Član 9 Zakona o ličnom imenu (FBiH), član 10 Zakona o ličnom imenu (RS) i član 9 Zakona o osobnom imenu (Brčko distrikt).

4.7.3. Pravo na porodični život

Iz ranije citiranih odredaba Ustava BiH i Ustava Republike Srpske proizlazi da je pravo na porodični život zaštićeno tim ustavima. Također i Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, u članu II/A2, tačka j predviđa kao jedno od prava - pravo na zaštitu porodice i djece.

Evropski sud za ljudska prava je, uzimajući u obzir društvene i zakonodavne promjene u zemljama potpisnicama Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, pojam porodičnog života proširio van okvira formalnih odnosa, odnosno pojma porodičnog života *de iure*, tako da je pojam porodičnog života, u smislu člana 8 Evropske konvencije, u stvari, porodični život *de facto*.²⁸⁵ Stoga, danas, pojam porodičnog života obuhvata:

- Vršenje roditeljskog prava;
- Starateljstvo;
- Davanje djeteta na usvajanje.

4.7.3.1. *Vršenje roditeljskog prava.* - Roditeljsko staranje, kako je predviđeno Porodičnim zakonom FBiH, odnosno vršenje roditeljskog prava prema Porodičnom zakonu u Republici Srpskoj, u suštini, predstavlja skup odgovornosti, dužnosti i prava roditelja koji imaju za cilj zaštitu osobnih i imovinskih prava i interesa djeteta. Oba roditelja sporazumno vrše to pravo i dužni su ga vršiti u najboljem interesu djeteta. Pravo staranja nad djetetom traje do njegovog/njenog punoljetstva koje nastupa sa 18 godina, odnosno ranije, ukoliko je sklopilo brak uz saglasnost roditelja.

Prema Porodičnom zakonu FBiH, samo jedan roditelj vrši roditeljsko staranje ukoliko je drugi roditelj umro, proglašen

²⁸⁵ Johnston i dr. protiv Irske, 18. decembar 1986. godine, serija A, broj 112. i Marckx protiv Belgije, 13. juni 1979. godine, serija A, broj 31.

umrlim, spriječen da se stara o djetetu, nepoznatog boravišta, ako mu je oduzeto roditeljsko staranje ili mu je oduzeta i ograničena poslovna sposobnost,²⁸⁶ dok su prema Porodičnom zakonu u Republici Srpskoj, ti uvjeti nešto uži, a odnose se na roditelja koji je spriječen da vrši roditeljsko pravo ili mu je to pravo oduzeto, odnosno ograničena poslovna sposobnost.²⁸⁷

4.7.3.2. *Davanje djeteta na usvajanje.* - Porodičnim zakonom Federacije BiH i Porodičnim zakonom u Republici Srpskoj reguliran je postupak usvojenja.

Porodični zakon FBiH i Porodični zakon u Republici Srpskoj propisuju dvije vrste usvojenja: potpuno i nepotpuno usvojenje. Suštinska razlika između ove dvije vrste usvojenja jeste u tome što kod potpunog usvojenja prestaju međusobna prava i dužnosti usvojenika i njegovih krvnih srodnika,²⁸⁸ osim ako dijete usvoji maćeha ili očuh.²⁸⁹ Ono što je značajno jeste da oba zakona propisuju obavezu da roditelji, odnosno staratelji usvojenika,²⁹⁰ odnosno oba roditelja ili jedini roditelj,²⁹¹ moraju dati saglasnost, odnosno pristanak na usvojenje. Izjave o davanju saglasnosti odnosno o davanju pristanka, unose se u zapisnik koji roditelji, odnosno staratelji moraju potpisati.

Ni prema odredbama Porodičnog zakona Federacije BiH, ni Porodičnog zakona u Republici Srpskoj, nema razlike u postupku usvojenja između djece rođene u braku i vanbračne djece, dakle odredbe o usvojenju se primjenjuju i na postupak usvojenja bračne i vanbračne djece.

²⁸⁶ Član 141, stav 2, Porodični zakon FBiH.

²⁸⁷ Član 86, stav 1 Porodičnog zakona u Republici Srpskoj.

²⁸⁸ Član 160 Porodičnog zakona u Republici Srpskoj.

²⁸⁹ Član 114 Porodičnog zakona FBiH.

²⁹⁰ Član 145 Porodičnog zakona u Republici Srpskoj.

²⁹¹ Član 98 Porodičnog zakona u FBiH.

4.7.3.3. *Starateljstvo*. - Porodični zakon FBiH i Porodični zakon u Republici Srpskoj propisuju aktivno učestvovanje organa starateljstva u zaštiti prava i interesa djeteta.²⁹² Oba zakona propisuju mogućnost oduzimanja roditeljskog prava, međutim, također, predviđaju i niz mjera koje se mogu preduzeti prije nego što se donese odluka o oduzimanju roditeljskog prava. Prema odredbama navedenih zakona ,organ starateljstva će pružiti pomoć roditeljima u sređivanju njihovih socijalnih, materijalnih i ličnih prilika i ako to zahtijevaju interesi djeteta, uputit će ih u odgovarajuće savjetovalište.²⁹³

Iz odredaba Porodičnog zakona FBiH proizilazi da za vrijeme dok traje mjera oduzimanja roditeljskog staranja, roditelj, odnosno roditelji, gube sva prava prema djetetu, dakle i pravo da kontaktiraju sa djetetom. Prema praksi Evropskog suda za ljudska prava „s obzirom na temeljni odnos porodičnog života roditelja i djece, nalog o staranju treba da bude privremene prirode i njegovo provođenje uvijek mora voditi krajnjem cilju - da porodica bude ponovo spojena“.²⁹⁴ Tačno je da navedeni porodični zakon predviđa mogućnost da se ukine mjera oduzimanja roditeljskog staranja i to pravo vrati roditelju kada prestanu razlozi zbog kojih je mjera određena. Međutim, sporno je to što roditelj kojem je oduzeto roditeljsko staranje gubi sva prava prema djetetu dok traje mjera oduzimanja roditeljskog staranja.

4.7.3.4. *Pravo na poštivanje doma*. - Općenito „dom“, u smislu člana 8 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, predstavlja mjesto gdje neko živi stalno. U

²⁹² Član 150, stav 1 Porodičnog zakona FBiH i član 94 Porodičnog zakona u Republici Srpskoj.

²⁹³ Član 151 Porodičnog zakona FBiH i član 95 Porodičnog zakona u Republici Srpskoj.

²⁹⁴ Olson protiv Švedske, presuda od 24. marta 1988. godine, stav 81.

predmetu Niemietz²⁹⁵, Evropski sud za ljudska prava zaključio je da i poslovne prostorije, također, mogu predstavljati „dom“. Evropski sud za ljudska prava, u predmetu Gillow,²⁹⁶ u donošenju odluke je li sporna kuća predstavljala podnosiochev dom, uzeo je u obzir činjenicu da su podnosioci sagradili kuću u namjeri da se jednom u nju vrate i nastave u njoj da žive.

4.7.3.5. *Zaštita doma.* - Član II/3f Ustava Bosne i Hercegovine, u relevantnom dijelu glasi:

Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i slobode iz stava 2 ovog člana, što uključuje:
f) *Pravo na privatni i porodični život, dom i prepisku.*

S obzirom da se prema članu II/A1 Ustava FBiH načela, prava i slobode, utvrđene instrumentima navedenim u Dodatku tog ustava, primjenjuju na cijeloj teritoriji BiH, nesporno je da se prava iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i prema toj odredbi direktno primjenjuju u FBiH. Međutim, Ustav FBiH ne sadrži eksplicitnu odredbu po kojoj se garantira pravo na poštivanje doma.

Član 24 Ustava Republike Srpske glasi:

Stan je nepovrediv.

Zakonom se može propisati da službeno lice na osnovu naloga suda može ući u stan ili druge prostorije protiv volje njegovog držaoca i izvršiti pretres. Pretres se vrši u prisustvu dva svjedoka.

Ni Ustav BiH, niti ustavi entiteta, a ni neki od zakona u BiH ne definišu šta predstavlja dom. Međutim, kako je već

²⁹⁵ Niemietz protiv Njemačke, presuda od 16. decembra 1992. godine, A.256-B.

²⁹⁶ Gillow protiv Ujedinjenog Kraljevstva, presuda od 24. novembra 1986. godine, A-109, str. 22-23.

ranije navedeno u ovoj analizi, a prema članu II/2 Ustava Bosne i Hercegovine prava i slobode, predviđena Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima, direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini i imaju prioritet nad ostalim pravom. Prema članu II/6 Ustava BiH, Bosna i Hercegovina, svi sudovi, ustanove, organi vlasti, te organi kojima neposredno rukovode entiteti, ili koji djeluju unutar entiteta, podvrgnuti su, odnosno primjenjuju ljudska prava i slobode na koje je ukazano u stavu 2.

Najznačajnije ograničenje prava na poštivanje doma iz člana 8 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u kontekstu postratne BiH i najznačajnije pitanje i godinama gorući problem, kako politički, tako i pravni, jeste povrat stanova na kojima postoji stanarsko pravo, odnosno povrat imovine u privatnom vlasništvu ranijim korisnicima, odnosno vlasnicima, koji su zbog rata izbjegli iz svojih domova. Naime, u toku rata su doneseni zakoni u kojima je nosiocima stanarskog prava²⁹⁷ dat izuzetno kratak rok za povrat njihovih stanova koji su u međuvremenu dodijeljeni na privremeno korištenje drugim licima.

4.7.3.6. *Zaštita od smetnji.* - U zakonodavstvu Bosne i Hercegovine nema odredaba, kao što je to već ranije navedeno, kojima se štiti pravo na poštivanje doma. Međutim, za potrebe ove analize, u dijelu u kojem se ona tiče zaštite prava na poštivanje doma od smetnji, relevantne su odredbe zakona kojima se regulira pitanje vlasništva i drugih stvarnih prava, odnosno vlasničkopravni odnosi koji se primjenjuju u Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko distriktu.²⁹⁸ Navedenim

²⁹⁷ Stanarsko pravo je pravo trajnog i nesmetanog korištenja stana u društvenom vlasništvu kako je to propisano u Zakonu o stambenim odnosima (Službeni glasnik SRBiH, br. 14/84, 12/87 i 2/93).

²⁹⁸ Zakon o vlasničko-pravnim odnosima (Službene novine FBiH, broj 6/98), Zakon o osnovnim imovinsko-pravnim odnosima (Službeni list SFRJ, broj

zakonima se reguliraju uvjeti i način sticanja, korištenja, zaštite i prestanak prava vlasništva na stvarima (pokretnim i nepokretnim). U pripremi je nacrt kojima će se regulirati vlasništvo i druga stvarna prava u Bosni i Hercegovini.

4.7.3.7. *Zaštita od smetnji u čovjekovoj okolini.* - Ustav Bosne i Hercegovine i Ustav Federacije Bosne i Hercegovine ne sadrže izričitu odredbu koja regulira pitanje zaštite čovjekove okoline, dok Ustav Republike Srpske, u članu 35, propisuje da čovjek ima pravo na zdravu životnu sredinu. Svako je, u skladu sa zakonom, dužan da u okviru svojih mogućnosti štiti i unapređuje životnu okolinu.

Zakon o zaštiti okoliša²⁹⁹ koji se primjenjuje u Federaciji Bosne i Hercegovine propisuje da svako lice ima pravo na zdrav i ekološki prihvatljiv okoliš kao osnovno ustavno pravo. Također je propisano da svako ljudsko biće ima pravo na život u okolišu podobnom za zdravlje i blagostanje i da je, stoga, individualna i kolektivna dužnost zaštititi i poboljšati okoliš za dobrobit sadašnjih i budućih generacija.

4.7.3.8. *Pretrasi.* - Jedino Ustav Republike Srpske sadrži eksplicitnu odredbu koja propisuje način na koji se može vršiti pretres stana ili drugih prostorija. Postupak pretresa, odnosno uvjeta pod kojima se mogu vršiti pretresi, vezano za krivični postupak, regulirani su zakonima o krivičnom postupku, koji su na snazi u Bosni i Hercegovini.

Članom 51 Zakona o krivičnom postupku BiH propisano je da se „pretresanje stana i ostalih prostorija osumnjičenog, odnosno optuženog i drugih osoba, kao i njihovih pokretnih

6/80) – zakon koji se primjenjuje u RS i Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima (Službeni glasnik BD BiH, br. 11/01, 8/03 i 40/04).

²⁹⁹ Službene novine FBiH, broj 33/03

stvari izvan stana može preduzeti samo onda ako ima dovoljno osnova za sumnju da se kod njih nalazi počinitelj, saučesnik, tragovi krivičnog djela ili predmeti važni za postupak.“

Jedna od temeljnih formalnih pretpostavki za preduzimanje radnje dokazivanja pretresanjem jeste naredba suda za pretresanje, što je propisano u članu 53 Zakona o krivičnom postupku BiH. U stavu 2 tog člana propisano je da „naredbu za pretresanje može izdati sud na zahtjev tužioca ili na zahtjev ovlaštenih službenih osoba koje su dobile odobrenje od tužioca“. U članu 185 Krivičnog zakona FBiH (član 171 Krivičnog zakona Republike Srpske i član 182 Krivičnog zakona Brčko distrikta) propisano je krivično djelo protuzakonitog pretresa, koji predviđa kažnjavanje kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine za službenu osobu koja u obavljanju službe protuzakonito izvrši pretragu stana, prostorija ili osoba. Odredbe krivičnih zakona su formulirane sa dovoljnom preciznošću u dijelu koji se tiče samog postupka pretresa, propisuju precizne uvjete kada se pretres može izvršiti bez naredbe, propisuje obavezu prisutnosti svjedoka, vrijeme obavljanja pretresa je jasno precizirano.

4.7.4. Pravo na poštivanje prepiske

Pravo na poštivanje prepiske jeste pravo na nesmetano i neograničeno komuniciranje sa drugima. Bukvalno značenje pojma „prepiske“ prošireno je tako da danas podrazumijeva i komunikaciju putem telefona³⁰⁰ i telefaksa.³⁰¹ Razvoj novih tehnologija može u budućnosti dovesti do proširenja ovog pojma.

³⁰⁰ Klass protiv Njemačke, presuda od 6. septembra 1978. godine, serija A, broj 28, stav 41.

³⁰¹ Christie protiv Velike Britanije, 27. juni 1994. godine, broj 21482/93, 78-A DR 119.

Dva su pitanja od posebne važnosti u ovom kontekstu: praćenje prepiske i prisluškivanje telefona.

Pravo na poštivanje nečije prepiske posebno je važno vezano za zatvorenike. U predmetu *Golder protiv Velike Britanije*³⁰², Evropski sud za ljudska prava je zaključio da je odluka prema kojoj je zatvorenik spriječen da održava prepisku sa svojim advokatom povrijedila član 8 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. U predmetu *Kruslin protiv Francuske*, koji se odnosio na telefonsko prisluškivanje, Evropski sud za ljudska prava je zaključio, *inter alia*, da „prisluškivanje i drugi oblici praćenja telefonskih razgovora predstavljaju ozbiljno miješanje u privatni život i prepisku...“.

Ustav BiH, u katalogu prava u članu II/3, garantira i „pravo na ... prepisku“.

Ustav FBiH ne sadrži izričitu odredbu kojom se garantira pravo na prepisku, ali se ponovo naglašava da se prema članu II/A1 Ustava FBiH načela, prava i slobode, utvrđene instrumentima navedenim u Dodatku tog ustava, primjenjuju na cijeloj teritoriji BiH, pa je nesporno da se prava iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i prema toj odredbi direktno primjenjuju u FBiH.

Članom 22 Ustava Republike Srpske propisano je: „Sloboda i tajnost dopisivanja i drugih oblika općenja su nepovredivi. Zakonom se može propisati da se samo na osnovu odluke suda može odstupiti od načela nepovredivosti slobode i tajnosti dopisivanja i drugih oblika općenja, ako je to neophodno radi provođenja krivičnog postupka ili radi bezbjednosti Republike.“

Detaljne odredbe o uvjetima prisluškivanja sadržane su u zakonima o krivičnom postupku. Određene radnje prisluškivanja su, također, propisane i Zakonom o obavještajno-sigurnosnoj

³⁰² Presuda od 21. februara 1975. godine, serija A, broj 18.

agenciji Bosne i Hercegovine. Prisluškivanje je u zakonima o krivičnom postupku koji se primjenjuju u BiH predviđeno kao posebna istražna radnja. Posebne istražne radnje naredbom određuje sudija za prethodni postupak, na obrazloženi prijedlog tužioca. U prijedlogu moraju biti sadržani podaci o osobi protiv koje se radnja preduzima, osnovi sumnje, razlozi za preduzimanje radnji, navođenje radnje koja se zahtijeva i način njenog izvođenja, obim i trajanje radnje. Svi navedeni podaci se moraju naći u samoj naredbi (član 118, stav 1).

Za potrebe ove analize značajno je spomenuti i član 67 Zakona o krivičnom postupku BiH³⁰³, kojim je predviđena mjera privremenog oduzimanja pisma, telegrama i drugih pošiljki. Prema stavu 1 tog člana privremeno se mogu oduzeti pisma, telegrami i druge pošiljke upućene osumnjičenom, odnosno optuženom ili one koje on šalje, a koje se nalaze kod preduzeća, ili kod osoba zaposlenih u pošti ili osobe koje obavljaju poslove vezane za telekomunikacije. U stavu 6 istog člana je propisano da se navedene mjere ne mogu primjenjivati na pisma, telegrame i druge pošiljke razmijenjene između osumnjičenog, odnosno optuženog, i njegovog branioca. O otvaranju pošiljke, što obavlja tužilac u prisustvu dva svjedoka, sastavlja se zapisnik. Pored zakona o krivičnom postupku, odredbe o radnjama praćenja sadrži i Zakon o Obavještajno-sigurnosnoj agenciji BiH.³⁰⁴ U članu 1 ovog zakona propisano je da Obavještajno-sigurnosna agencija BiH obavlja svoj rad u skladu s odredbama Ustava BiH, uključujući odredbe Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenih protokola, te međunarodne ugovore koje je BiH potpisala, ili im je pristupila.

Značaj zaštite prava na privatnost, odnosno prava na poštivanje prepiske i komunikacije, ogleda se u činjenici da je u krivičnim zakonima entiteta propisano nekoliko krivičnih djela

³⁰³ Član 81 ZKP FBiH, član 131 ZKP RS i član 67 ZKP Brčko distrikta.

³⁰⁴ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 12/04

kojima se štiti nepovredivost tajnosti prepiske, odnosno zabranjuje neovlašteno snimanje i prisluškivanje.

Izuzetno je značajno pitanje zaštite prava na prepisku zatvorenika i pritvorenika.

I ovdje se podsjeća da je u Bosni i Hercegovini oblast izvršenja krivičnih sankcija i prekršajnih sankcija, odnosno pritvora i drugih mjera, regulirana zakonima - Zakonom Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera, Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine, Zakonom o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija (u Republici Srpskoj), Zakonom o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija (u Brčko distriktu). Tako su prava na prepisku zatvorenika i pritvorenika obuhvaćena ovim zakonima i podzakonskim aktima donesenim na osnovu zakona.

U Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija FBiH, u članu 85, propisano je da osuđene osobe imaju pravo primati pismena od organa vlasti i drugih institucija, te upućivati im podneske u svrhu zaštite svojih prava i zakonom zaštićenih interesa, bez ograničenja i kontrole. U članu 86 propisano je da se osuđene osobe imaju pravo dopisivati s članovima svoje porodice bez ograničenja.

4.8. Pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti

Član 18 PGP:

1. Svako lice ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovjesti. Ovo pravo podrazumjeva slobodu ispovjedanja i primanja vjere ili ubjeđenja po svom nahođenju, kao i slobodu da tu vjeru ili ubjeđenje ispoljava pojedinačno ili zajedno s drugima, kako javno tako i privatno, kroz kult, vršenje vjerskih i ritualnih obreda i vjeronauku.

2. Niko ne može biti predmet prinude kojom bi se kršila sloboda njegovog ispovijedanja ili primanja vjere ili ubjeđenja po njegovom nahođenju.

3. Sloboda ispoljavanja vjere ili ubjeđenja može biti predmet samo onih ograničenja koja predviđa zakon a koja su nužna radi zaštite javne bezbjednosti, reda, zdravlja ili morala, ili pak osnovnih prava i sloboda drugih lica.

4. Države članice ovog pakta obavezuju se da poštuju slobodu roditelja, a u datom slučaju zakonitih staratelja, da obezbjede svojoj deci ono vjersko i moralno obrazovanje koje je u skladu sa njihovim sopstvenim ubjeđenjima.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 9 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

1. Svako ima pravo na slobodu misli, savjesti i vjere: ovo pravo uključuje slobodu da promjeni vjeru ili uvjerenje i slobodu, sam ili zajedno sa drugima i javno ili privatno, da manifestira svoju vjeru ili uvjerenje, obredom, propovijedanjem i vršenjem vjerskih dužnosti i rituala.

2. Sloboda manifestiranja svoje vjere ili svojih uvjerenja će podlijegati samo onim ograničenjima predviđenim zakonom i koja su neophodna u demokratskom društvu u interesu javne sigurnosti, zaštite javnog poretka, zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

4.8.1. Opća razmatranja

4.8.1.1. Ustavni okvir. - Ustav Bosne i Hercegovine, kao i ustavi njenih entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, u sebi inkorporiraju odredbe međunarodnih normi o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, čineći ih direktno

primjenjivim u Bosni i Hercegovini i dajući im prioritet nad domaćim pravom. Sadržaj prava na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti u Ustavima BiH i FBiH nije detaljnije razrađivan, nego su relevantnim ustavnim odredbama odgovarajuće međunarodne norme dobile snagu ustavne norme. Članom II/2 Ustava BiH garantovana je direktna primjena prava i sloboda iz Evropske konvencije, dok je članom II/3 g Ustava BiH garantovana sloboda misli, savjesti i vjere, što odgovara članu 9 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Članom II/4 Ustava BiH garantovano je svima uživanje prava i sloboda bez diskriminacije, uključujući i prava iz međunarodnih sporazuma iz Aneksa I, u kojem je pod tačkom 7 sadržan Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i opcioni protokoli, a koji sadrži u članu 18 garancije koje se tiču slobode misli, savjesti i vjere. Članom II/2 Ustava FBiH garantovane su osnovne slobode uključujući: slobodu mišljenja, savjesti i uvjerenja; slobodu religije, privatno i javno vjeroispovijedanje. Aneks Ustava FBiH u tačkama 4 i 10 propisuje da odredbe Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima imaju snagu ustavnih odredbi.

Ustav Republike Srpske, kao i ustavi Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine, sadrže odredbe kojima se slobode misli, savjesti vjeroispovijesti, zaštićene odredbama međunarodnih normi, uvode u domaće pravo i stiču karakter ustavnopravnih normi, te se garantuje povoljnija ustavnopravna zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda u slučaju različitog reguliranja ovih prava i sloboda na državnom i entitetskom nivou. Poglavlje o ljudskim pravima i osnovnim slobodama Ustava Republike Srpske dopunjeno je tačkama od 1 do 3 Amandmana LVII, koje garantuju primjenu povoljnijih odredbi za pojedince u slučaju različitosti u odredbama o pravima i slobodama između Ustava Republike Srpske i Ustava Bosne i Hercegovine. Propisano je, između ostalog, da će se odredbe člana 28 Ustava Republike

Srpske, koje jamče slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti, ostvariti u skladu sa odgovarajućim odredbama člana 9 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Ustav Republike Srpske, za razliku od Ustava BiH i Ustava FBiH, detaljnije razrađuje sadržaj slobode misli, savjesti i vjeroispovijesti. Članom 28 Ustava Republike Srpske jamči se sloboda vjeroispovijesti u svojoj individualnoj dimenziji. Također se određuje ova sloboda u svojoj kolektivnoj dimenziji kroz ustavnopravni položaj vjerskih zajednica, koje su po ustavnoj definiciji jednake pred zakonom, slobodne u vršenju vjerskih poslova i vjerskih obreda. Omogućeno im je osnivanje vjerske škole i izvođenje vjerske nastave u svim školama svih stepena obrazovanja, bavljenje privrednim i drugim djelatnostima, primanje poklona, osnivanje i upravljanje zadužbinama, u skladu sa zakonom. Međutim, uprkos ovakvoj definiciji o jednakopravnosti svih vjerskih zajednica u prvobitnoj verziji Ustava Republike Srpske, Srpska pravoslavna crkva (u daljem tekstu SPC) imala je status državne religije. Nakon odluke Ustavnog suda BiH, broj U-5/98, od 18. i 19. augusta 2000. godine, kojom je, između ostalih, proglašen neustavnim stav 4 člana 28 Ustava Republike Srpske, koji je Srpskoj pravoslavnoj crkvi davao karakter državne religije, neustavni stav brisan je Amandmanom LXXII, tako da Srpska pravoslavna crkva nema izričit karakter državne religije. Kao ostatak ranijeg ustavnopravnog položaja ove crkve u stavu 3 navedenog člana ostala je odredba koja definira Srpsku pravoslavnu crkvu kao crkvu srpskog naroda i drugih naroda pravoslavne vjere. Iako više nema neustavnog stava 4 koji je određivao da država materijalno pomaže pravoslavnu crkvu, saraduje sa njom u svim oblastima, a naročito na čuvanju, njegovanju i razvijanju tradicionalnih i drugih kulturnih vrijednosti, postavlja se pitanje svrhe posebnog izdvajanja i ustavnog definiranja jedne od kolektivno organizovanih vjerskih zajednica, pošto takav izuzetan status

implicira i povlašten položaj ove crkve u ustavnopravnom okviru Republike Srpske.

4.8.1.2. *Zakonski okvir.* - Pored ustavnopravnog okvira vjerskih sloboda u Bosni i Hercegovini, na državnom nivou je definiran jedinstven zakonski oblik zaštite i ograničavanja slobode vjere odredbama Zakona o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica³⁰⁵, koji, u suštini, preuzima principe sekularnog društvenog uređenja uspostavljene u ranije važećem Zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica.³⁰⁶ Ovaj zakon, pored toga što u sebi inkorporira odredbu člana 9 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, razrađuje pravni položaj vjerskih zajednica u demokratskom i sekularnom društvenom uređenju Bosne i Hercegovine.

Od podzakonskih akata, relevantan je za ostvarivanje slobode misli, savjesti i vjeroispovesti Pravilnik o uspostavi i vođenju jedinstvenog registra za upis crkava i vjerskih zajednica, njihovih saveza i organizacionih oblika u Bosni i Hercegovini³⁰⁷, koji je donesen na osnovu odredbi navedenog Zakona.

4.8.2. *Odvojenost crkve od države*

Princip odvojenosti države od crkve jeste dvostran i podrazumijeva kako autonomiju vjerskih zajednica u odnosu na državne institucije, tako i nezavisnost državnih vlasti u odnosu na vjerske zajednice. Iako Ustav BiH i ustavi njenih entiteta ne propisuju izričito princip svjetovne države, ovaj je princip sadržan u članu 14 Zakona o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica, koji u tački 1 navedenog člana ustanovljava zabranu državne religije. Prema članu 8, stav 1 Zakona o slobodi

³⁰⁵ Službeni glasnik BiH, broj 5/04

³⁰⁶ Službeni list SRBiH, broj 36/76

³⁰⁷ Službeni glasnik BiH, broj 46/04

vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica, vjerske zajednice imaju svojstvo pravnog lica, dok je u skladu s proklamiranim principom sekularnog društvenog uređenja iz člana 14 navedenog zakona država odvojena od vjerskih zajednica, koje imaju unutrašnju autonomiju primjene svojih vjerskih normi, što prema članu 11, stav 1 istog zakona “nema nikakvih građansko-pravnih učinaka,„. Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica pruža visok stepen autonomije vjerskim zajednicama, uz generalnu klauzulu iz člana 10, tačka 5, da je crkvama i vjerskim zajednicama dozvoljeno sve što nije zabranjeno zakonom. Zajamčena je unutrašnja autonomija crkvama i vjerskim zajednicama, jer je državi zabranjeno miješanje u unutrašnje ustrojstvo i poslove crkava i vjerskih zajednica. Odredbom tačke 6, člana 10, javnoj je vlasti zabranjeno bilo kakvo uplitanje prilikom izbora, imenovanja ili smjenjivanja vjerskih velikodostojnika, uspostave strukture crkava i vjerskih zajednica ili organizacija koje vrše službu Božju i druge obrede. Odredbom tačke 7 istog člana propisano je da javno očitovanje vjere ili uvjerenja može biti ograničeno jedino na temelju zakona i sukladno međunarodnim standardima, kada mjerodavni organ dokaže da je to neophodno u interesu javne sigurnosti, zaštite zdravlja, javnog morala, ili u svrhu zaštite prava i sloboda drugih osoba sukladno međunarodnopravnim standardima. Crkve i vjerske zajednice imaju pravo žalbe na ovu odluku. S druge strane, u cilju obezbjeđivanja nezavisnosti državne vlasti od vjerskih zajednica, propisano je u tački 3 ovog člana da nijedna crkva ili vjerska zajednica, niti njeni službenici, ne mogu dobivati posebne privilegije od države u odnosu na druge crkve ili vjerske zajednice i njihove službenike, niti može formalno sudjelovati u radu političkih ustanova, izuzev na način kako je to propisano u stavu 4, člana 14 navedenog Zakona. Tačka 4, člana 14 propisuje da: “Država može, na temelju jednakosti prema svima, davati materijalnu potporu crkvama i vjerskim zajednicama za očuvanje kulturne i povijesne baštine, zdravstvene

djelatnosti, obrazovne, karitativne i socijalne usluge koje pružaju crkve i vjerske zajednice, jedino pod uvjetom da crkve i vjerske zajednice pomenute usluge obavljaju bez ikakve diskriminacije, a posebice nediskriminacije na temelju vjere ili uvjerenja.” Tačka 5, člana 14 propisuje da, u okviru svoje unutrašnje autonomije, crkve i vjerske zajednice na području obiteljskog, roditeljskog prava i prava djeteta mogu obavljati funkciju humanitarne, socijalne i zdravstvene pomoći, odgoja i obrazovanja, ali u skladu sa nezavisnošću javne vlasti, odnosno prema odgovarajućim zakonima koji uređuju ta prava i materiju. S druge strane, svojim odredbama ovaj Zakon omogućava u značajnoj mjeri nezavisnosti javne vlasti od vjerskih zajednica i crkava budući da je izričito navedeno da unutrašnja autonomija primjene vjerskih normi, prema članu 11, stav 1 navedenog zakona nema nikakvih građansko-pravnih učinaka i da se od ovih zajednica traži da u pravnom prometu u svemu postupaju u skladu sa zakonom. Međutim, određene odredbe zakona otvaraju mogućnost narušavanja principa nemiješanja poretka vjerskih zajednica s vjerskim poretkom. Naime članom 11, stav 2, propisano je da crkve i vjerske zajednice mogu svojim aktima mijenjati i ukidati svoje organizacione jedinice, svoje unutrašnje organe, odnosno oblike organiziranja koji imaju svojstvo pravnog lica. Pri tome crkve i vjerske zajednice svojim aktima uređuju koji njihovi unutrašnji organi imaju svojstvo pravnog lica koji će se onda takvima smatrati na teritoriju Bosne i Hercegovine. Ovakva unutrašnja autonomija dovodi u pitanje primjenu stava 1, člana 16, koji ustanovljava obavezu prijave crkava i vjerskih zajednica, njihovih saveza i organizacijskih oblika u jedinstveni registar, kako bi se u pravnom prometu priznalo svojstvo pravnog lica tim organizacionim oblicima. Pravilno tumačenje primjene navedenih odredbi bilo bi da ova obaveza postoji i za svaku promjenu statusa organizacionih jedinica. Ipak, ostaje primjedba da prema tekstu člana 11, stav 2, navedenog zakona organizacione jedinice vjerskih zajednica stižu status pravnog lica na osnovu autonomnih propisa

vjerskih zajednica, što je neprihvatljivo, s obzirom da ispunjenost uvjeta za stjecanje svojstva pravnog lica moraju cijeniti državni organi nadležni za vođenje jedinstvenog registra, a da unutrašnja autonomija vjerskih zajednica ne može imati građanskopravni učinak i dovesti do pravnog subjektiviteta organizacione jedinice na osnovu vjerskog prava, nego isključivo na osnovu relevantnih zakonskih i podzakonskih odredbi. U članu 15, stav 1, propisano je da se pitanja od zajedničkog interesa za Bosnu i Hercegovinu i određenu crkvu/vjersku zajednicu ili više crkava i vjerskih zajednica mogu uređivati i sporazumom koji zaključuje Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, Vijeće ministara, vlade entiteta i crkva, odnosno vjerska zajednica. Prvi ugovor koji je Bosna i Hercegovina zaključila sa jednom od vjerskih zajednica jeste Temeljni ugovor između Svete stolice i Bosne i Hercegovine, zajedno sa Dodatnim protokolom³⁰⁸. Odredbe ovog ugovora ne odstupaju od postojećeg ustavnopravnog okvira, u kojem Katolička crkva ima unutrašnju autonomiju vjerskog prava, a u građanskopravnom prometu Katolička crkva, kao pravno lice, svoja prava i obaveze može regulirati isključivo primjenom važećih propisa u građanskopravnom sistemu BiH. Međutim, neke odredbe navedenog ugovora ne definiraju jasno odnos vjerskog i crkvenog prava i ostavljaju prostor za različita tumačenja i nedoumice. Tako na primjer, crkvena pravna lica, koja osniva, mijenja, dokida ili priznaje autonomno Katolička crkva, mogu kupovati pokretnu i nepokretnu imovinu i stjecati i otuđivati imovinska prava „prema odredbama kanonskog prava i zakonodavstva BiH“. Ono što bi moglo izazvati različita tumačenja je činjenica da se ne kaže koje će pravo imati prioritet u slučaju kolizije, tim prije što je u članu 1 Ugovora navedeno da BiH i Katolička crkva potvrđuju da su i država i Crkva nezavisne i samostalne “svaka u svom području,„. Međutim iz ustavnopravnog položaja Katoličke crkve jasno je da unutrašnja

³⁰⁸ Službeni glasnik BiH - Međunarodni ugovori, br.10/07

autonomija vjerske zajednice nema nikakav građanskopravni učinak, tako da kad crkveno pravno lice, na primjer, kupi imovinu prema kanonskom pravu, ostaje u obavezi da prema odgovarajućim zakonima BiH plati porez. Ili, drugi primjer: Ugovor propisuje da policija ne može preduzeti sigurnosne mjere u mjestima bogoštovlja bez prethodnog odobrenja nadležnih crkvenih vlasti. Jasno je da ovakva odredba može uticati na primjenu relevantnih odredbi zakona BiH iz oblasti sigurnosti, ali ne u tolikoj mjeri da ih stavi van praktične primjene, budući da je vjerskim zajednicama “dozvoljeno sve što nije zakonom zabranjeno”. To znači da se ovakva ugovorna odredba ne može tumačiti tako da crkvena vlast ima ovlaštenje da suspenduje primjenu relevantnih odredbi zakona BiH. Logično je očekivati da će se u praksi postaviti brojna zanimljiva i ozbiljna pitanja, a odgovor na njih će sigurno biti presudan za dalje odnose vjere i države u BiH, ali i na to kakav utjecaj ovakvi ugovori zaključeni sa vjerskim zajednicama mogu imati na pojedinačna prava garantovana Ustavom BiH.

4.8.3. Vjersko organizovanje i ravnopravnost vjerskih zajednica

Ustavi BiH i FBiH ne elaboriraju pravni položaj vjerskih zajednica, nego inkorporiraju prava i slobode iz člana 9 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i člana 18 PGP-a, dok Ustav Republike Srpske, u članu 28, elaborira pravni položaj vjerskih zajednica i garantuje ravnopravnost svih vjerskih zajednica, slobodu vjerskog udruživanja i kolektivnog ispoljavanja vjeroispovesti. Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica dalje razrađuje ustavne odredbe i međunarodne standarde kada je u pitanju sloboda vjerskog organizovanja i ravnopravnost vjerskih zajednica. Iako se u članu 1 Zakona

garantuje ravnopravnost svih vjerskih zajednica pred zakonom, on ipak pravi razliku između tri vrste vjerskih zajednica. Prvu kategoriju čine “istorijski zasnovane crkve i vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini” i to: Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, Srpska pravoslavna crkva, Katolička crkva i Jevrejska zajednica Bosne i Hercegovine, kao i sve ostale crkve i vjerske zajednice kojima je priznato svojstvo pravnog lica prije stupanja na snagu ovog zakona. To su sve one crkve i vjerske organizacije čiji je pravni status bio reguliran prijavom u skladu sa Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica.³⁰⁹ Drugu grupu čine nove vjerske organizacije. Treću grupu koju Zakon ne pominje, ali je implicitno ustanovljava, čine sve one vjerske zajednice koje nisu registrirane, a koje se nalaze u izuzetno nepovoljnom položaju, jer nije izvjesno da li je ovakvim zajednicama uopće dozvoljeno bilo kakvo vjersko djelovanje, dok je sasvim izvjesno da one ne mogu posjedovati imovinu, niti uživati pogodnosti koje imaju ostale vjerske organizacije.

Svako tumačenje kojim bi se ovim organizacijama uskraćivalo pravo vjerskog djelovanja bilo bi suprotno Ustavu BiH i međunarodnim standardima.

Najpovlašteniji položaj imaju tradicionalne crkve i vjerske zajednice. One, naime, prilikom registracije kojom se potvrđuje kontinuitet pravnog lica, podnose samo prijavu koja sadrži naziv crkve ili vjerske zajednice, adresu sjedišta crkve ili vjerske zajednice, sadržaj, opis i otisak pečata i logo ili znak, ako postoji, te ime, prezime i svojstvo lica ovlaštenog da predstavlja i zastupa crkvu ili vjersku zajednicu. Sve ostale vjerske organizacije, koje pripadaju kategoriji novih vjerskih zajednica, moraju podnijeti statut, ispravu o službenom vjerskom naukovanju, spisak sa 300 građana-sljedbenika koji sadrži podatke: ime, prezime, mjesto rođenja, adresu stanovanja, jedinstveni matični broj i svojeručni potpis građana-sljedbenika i odluku o osnivanju, usvojenu od

³⁰⁹ Službeni list SRBiH, broj 36/76

najmanje 30 osnivača crkve, ili vjerske zajednice, ime i prezime predstojnika crkve, ili vjerske zajednice, njegovog zamjenika ili drugih predstavnika ovlaštenih da zastupaju crkvu, ili vjersku zajednicu, pred državnim organima (član 5 Pravilnika). Član 18 Zakona propisuje da novu crkvu, ili vjersku zajednicu, može osnovati 300 punoljetnih državljana Bosne i Hercegovine, bez obzira na njihovo entitetsko državljanstvo. Novu crkvu, ili vjersku zajednicu, može osnovati 300 punoljetnih državljana Bosne i Hercegovine, bez obzira na njihovo entitetsko državljanstvo. Pod istim, ili sličnim imenom, postojeće crkve, ili vjerske zajednice, ne može se osnovati nova crkva ili vjerska zajednica. Niko ne može bez saglasnosti nadležne vlasti crkve, ili vjerske zajednice, koristiti njene službene simbole, znamenja i atribute.

Pravilnik o uspostavi i vođenju jedinstvenog registra za upis crkava i vjerskih zajednica, njihovih saveza i organizacionih oblika u Bosni i Hercegovini, također, određuje da je broj osnivača potreban da bi se vjerska organizacija upisala u Registar 30, te da je potrebno uz prijavu priložiti spisak od 300 sljedbenika. U poređenju sa cenzusom od tri građanina koja su dovoljna za registraciju udruženja građana prema odredbama Zakona o udruženjima i fondacijama BiH ³¹⁰, ovo je previsok cenzus. Po svojoj definiciji, udruženje građana se osniva na temelju Ustavom zagarantovane slobode udruživanja, a osniva se radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva osnivača. Vjerske zajednice su, pak, zajednice građana koji imaju ista religijska ubjeđenja, a okupljaju pripadnike iste religije. Evidentna je značajna razlika kod propisivanja uvjeta za registraciju udruženja građana i vjerskih zajednica, uprkos pojmovnoj i sadržajnoj sličnosti između njih. Ovakav propis diskriminira nove vjerske zajednice i stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na "istorijski utemeljene crkve i vjerske zajednice". Pored toga, prema novom zakonskom rješenju, koje dosljedno podržava i Pravilnik o uspostavi i vođenju

³¹⁰ Sl.glasnik BiH, br.32/01 i 42/03

jedinstvenog registra, sve vjerske organizacije, osim tradicionalnih, moraju, uz prijavu za upis u registar, podnijeti i statut, ili drugi dokument, vjerske organizacije koji sadrži: opis organizacijske strukture, način upravljanja, prava i obaveze članova, način osnivanja i gašenja organizacijske jedinice, spisak organizacijskih jedinica sa svojstvom pravnog lica i druge podatke od značaja za vjersku organizaciju. Naročito je problematična obaveza podnošenja prikaza osnova vjerskog učenja, vjerskih obreda, vjerskih ciljeva i osnovnih aktivnosti vjerske organizacije, s obzirom da Zakon ostavlja upravnim organima mogućnost da ocjenjuju kvalitet vjerskih učenja i ciljeva, što je apsolutno nedopušteno sa stanovišta slobode misli i vjeroispovesti. Neadekvatnost vjerskih učenja i ciljeva može biti razlog za odbijanje zahteva za registraciju (član 18, stav 2, tač. 5). U kontekstu ravnopravnosti vjerskih zajednica sporna je i odredba koja uskraćuje registraciju vjerskih organizacija čiji naziv sadrži naziv, ili dio naziva, koji izražava identitet crkve, vjerske zajednice ili vjerske organizacije, a koja je ranije registrovana ili je ranije podnijela zahtjev za upis u registar (član 18, stav 1). Upisom u registar, vjerska organizacija stiče status pravnog lica, tako da se uskraćivanjem ovog prava vjerska zajednica lišava mogućnosti učestvovanja u pravnom prometu. Ravnopravnost vjerskih organizacija narušena je i ostavljanjem širokih diskrecijskih ovlaštenja državnim organima prilikom odlučivanja o različitim vidovima saradnje države i vjerskih zajednica. Tako se u članu 13, stav 4, predviđa mogućnost da država posebnim propisima regulira mirovinsko, invalidsko i zdravstveno osiguranje vjerskih službenika, u članu 14, stav 4, mogućnost da država materijalno pomaže crkve i vjerske zajednice. Nisu propisani nikakvi kriterijumi za upražnjavanje ovakvih mogućnosti, što otvara mogućnost diskriminatorne primjene u korist tradicionalnih crkava i vjerskih zajednica.

4.8.4. Vjerska nastava

Prema PGP-u, sadržaj prava na slobodu vjeroispovesti čini sloboda ispoljavanja vjerovanja vjeroispovijedanjem, obavljanjem obreda, pohađanjem službe i nastavom. Ustavi BiH i Federacije BiH inkorporiraju ove odredbe dajući im kartakter ustavne norme, dok Ustav Republike Srpske izričito garantuje, u članu 28, pravo na vjersku nastavu.

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini³¹¹ dalje razrađuje pitanje vjerske nastave tako što u članu 9 propisuje da će škola unapređivati i štiti vjerske slobode, toleranciju i kulturu dijaloga. Pri tome je zakonodavac, imajući u vidu različitost ubjeđenja/vjerovanja u BiH, ostavio slobodu za učenike da pohađaju časove vjeronauke samo ako su u skladu sa njihovim ubjeđenjem ili ubjeđenjima njihovih roditelja. Istim članom propisano je u stavu 3 da škola ne može preduzimati bilo kakve mjere i aktivnosti kojima bi se ograničavala sloboda izražavanja sopstvenih i upoznavanja drugih i drugačijih vjerskih uvjerenja, a u stavu 4 da učenici koji ne žele pohađati vjeronauku neće ni na koji način biti dovedeni u nepovoljan položaj u odnosu na druge. Ova odredba Okvirnog zakona u sebi sadrži najviše standarde iz člana 18 PGP i člana 9 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Pitanje obrazovanja, prema Ustavu FBiH, spada u nadležnost kantona, kao teritorijalnih jedinica ovog entiteta, tako da u Bosni i Hercegovini, pored okvirnog zakona za područje cijele države, postoje zakoni o osnovnim i srednjim školama za područje Republike Srpske, za deset kantona u Federaciji BiH i za Brčko distrikt, kao posebnoj oblasti u Bosni i Hercegovini. U svim zakonskim rješenjima usvojen je model iz okvirnog, državnog zakona tako da vjerska nastava nije obavezna, a učenicima je omogućeno da pohađaju časove vjeronauke pod uvjetom da je to u skladu sa njihovim i

³¹¹ Službeni glasnik BiH, br. 18/03

ubjeđenjima njihovih roditelja. Zakonski je zabranjeno dovođenje u nepovoljan položaj učenika koji po zahtjevu roditelja ne žele pohađati vjeronauku u odnosu na druge učenike. Dakle, postojeća zakonska rješenja u Bosni i Hercegovini, u odnosu na vjersku nastavu, u svemu su usklađena sa međunarodnim standardima zaštite slobode misli, savjesti i vjeroispovijesti.

4.8.5. Pravo na prigovor savjesti

Pravo na prigovor savjesti predstavlja pravo svakog pojedinca da iz moralnih, vjerskih, etičkih ili filozofskih razloga odbije da služi u vojnim postrojbama ili da nosi oružje. Prigovor savjesti nije direktno pomenut u međunarodnim instrumentima, ali proizlazi iz slobode misli, savjesti i vjeroispovijesti. Pravo na prigovor savjesti sadržano je i priznato u preporukama i rezolucijama Parlamentarne skupštine i Komiteta ministara Savjeta Evrope.³¹² Međutim, Evropska komisija za ljudska prava je u svojoj praksi utvrdila da prigovor savjesti nije zaštićen Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Naime, član 4, stav 3b Evropske konvencije kaže da „u zemljama u kojima se priznaje prigovor savjesti, služba koja se zahtijeva umesto služenja vojne obaveze“ ne predstavlja prinudni rad, iz čega jasno proizilazi da je državama članicama ostavljeno

³¹² Dokumenti Savjeta Evrope koji se odnose na pravo na prigovor savjesti su: Rezolucija 337 (1967.); Preporuka br. 478 (1967.) o pravu na prigovor savjesti; Preporuka br. 816 (1977.) i Preporuka br. 1518 (2001.) o pravu prigovora savjesti vojnoj službi državama članicama; Preporuka br. R (87) 8 Komiteta ministara CoE državama članicama o pravu prigovora savjesti obaveznoj vojnoj službi od 9. aprila 1987. godine.

³¹² Vidi *Autio protiv Finske*, 72 DR 241, ECmHR, App. No. 17086/90 (1991.) i *X. protiv Austrije*, ECmHR, App. No. 5591/72, 43 Coll. 161.

da odluče da li će predvidjeti prigovor savjesti u svom pravnom poretku.³¹³

Prigovor savjesti i civilna služba su u BiH bili definirani Zakonom o odbrani Federacije Bosne i Hercegovine, te Zakonom o odbrani Republike Srpske koji su u nekoliko članova zakona definirali pitanja vezana za ove oblasti. Bile su ustanovljene Komisije za rješavanje prigovora savjesti na entitetskom nivou. Organizacije u kojima se mogla služiti civilna služba su se nalazile u svih deset kantona u Federaciji BiH, te u četiri regije u Republici Srpskoj. Početkom januara 2006. godine započela je primjena Zakona o odbrani Bosne i Hercegovine.³¹⁴ Entitetski parlamenti su donijeli zakone, te su entitetski zakoni o odbrani prestali da važe od 1. januara 2006. godine.³¹⁵ Time su prestale da važe odredbe koje su regulirale proceduru ostvarenja prava na prigovor savjesti. Jedna od najznačajnijih novina uvedena odredbom člana 79 novog zakona jeste ukidanje vojne obaveze, koja je bila regulirana entitetskim zakonima. Na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine 1. januara 2006. godine ukinuto je služenje vojnog roka i ustanovljena je profesionalna vojska. Međutim, taj zakon predviđa i rezervni sastav, kao komponentu oružanih snaga Bosne i Hercegovine, čiji je zadatak pružanje podrške aktivnim mirnodopskim snagama, održavanje operativne gotovosti, dopuna operativnim potencijalima i poboljšanje održivosti aktivnih snaga.. U članu 36(1) Zakona predviđeno je da glavninu rezervnog sastava čine vojnici, podoficiri i oficiri kojima je prestala profesionalna vojna služba po ugovoru. Prema članu 36, stav 2, ministar odbrane može regrutirati dodatne pripadnike rezervnog sastava, koji mogu biti bez prijašnjeg vojnog iskustva,

³¹³ Vidi *Autio protiv Finske*, 72 DR 241, ECmHR, App. No. 17086/90 (1991.) i *X. protiv Austrije*, ECmHR, App. No. 5591/72, 43 Coll. 161.

³¹⁴ Sl.glasnik BiH, br. 88/05

³¹⁵ Zakon o prestanku važenja Zakona o odbrani Republike Srpske (Sl. glasnik RS, br. 117/05) i Zakon o prestanku važenja Zakona o odbrani Federacije BiH (Sl. novine FBiH, br. 2/06).

kako bi popunio formacijska mjesta za koja su potrebni stručnost i iskustvo. Propisana je obaveza pripadnicima rezervnog sastava koji nemaju prijašnjeg vojnog iskustva da moraju proći vojnu obuku u skladu s dodijeljenom vojnoevidencijskom specijalnošću, odnosno položajem. Svi pripadnici rezervnog sastava moraju proći redovnu obuku kako bi ispunili zakonske obaveze. Ovo znači da uprkos ukidanju vojne obaveze i ustanovljavanju profesionalne vojske u BiH još uvijek postoji mogućnost da se, pored profesionalnih vojnih lica, regrutuju u rezervni sastav i osobe koje iz svojih moralnih, vjerskih, filozofskih, političkih i drugih uvjerenja ne mogu biti pripadnici oružanih snaga. Stoga smatramo da je neophodno ponovno u Bosni i Hercegovini uspostaviti zakonske mehanizme za ostvarivanje ovog prava svima koji mogu na bilo koji način dobiti dužnosti vezane za Oružane snage Bosne i Hercegovine, bilo u rezervnom sastavu, bilo u profesionalnom sastavu Oružanih snaga.

4.8.6. Restitucija imovine vjerskih organizacija

Zakonom o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica, vjerskim zajednicama se u članu 12, stav 3, daje pravo na restituciju oduzete imovine u cijeloj zemlji bez diskriminacije „u skladu sa zakonom“. Međutim Zakon o denacionalizaciji-restituciji još uvijek nije donesen, tako da nema zakonskih mehanizama koji bi omogućili vjerskim zajednicama da ostvare svoje proklamovano pravo na restituciju oduzete imovine. Specifičan je slučaj sa imovinom Katoličke crkve, koja je oduzeta, kao i ostalim vjerskim zajednicama, i prešla u fond opštenarodne imovine bivše Jugoslavije. Naime, odredbom člana 10, stav 3, Temelnog ugovora između Svete stolice i BiH regulirano je da je: “Bosna i Hercegovina obavezna Katoličkoj crkvi u roku od 10 godina, računajući od stupanja na snagu ovog ugovora, vratiti sve nacionalizovane nekretnine ili dobra uzeta bez

odgovarajuće naknade. Za nekretnine i dobra koja ne bude moguće vratiti, BiH za njih dati pravednu naknadu o čemu će se dogovoriti vlasti BiH i zakonski ovlaštenici vlasništva“. Ovo bi značilo da je javna vlast posebnim ugovorom sa jednom od vjerskih zajednica, prije donošenja zakona o denacionalizaciji-restituciji, koji bi na općenit način u skladu sa javnim interesom riješio pitanje denacionalizacije i restitucije oduzete imovine svih vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini, na poseban način regulirala ovo pitanje sa jednom od crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini. Time bi Katolička crkva bila u povlaštenom položaju u odnosu na sve druge vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini. Stoga je, kako bi se odredbe ugovora uskladile sa ustavnim i zakonskim položajem vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini, koji garantuje njihovu ravnopravnost i propisuje obavezu da svoja prava ostvaruju u skladu sa zakonom, potpisan Dodatni protokol o spornom stavu iz Ugovora. Ovim se Protokolom u tri tačke izjavljuje da će se restitucija imovine Katoličke crkve vršiti na način i u rokovima koji će biti predviđeni odgovarajućim zakonom koji će donijeti Bosna i Hercegovina. Nakon toga Temeljni ugovor sa Dodatnim protokolom je ratifikovan i stupio je na snagu 25. oktobra 2007. godine. Imajući u vidu navedeno, može se zaključiti da Bosna i Hercegovina ima obavezu urediti pitanje restitucije imovine vjerskih zajednica zakonom koji bi sve vjerske zajednice doveo u ravnopravan položaj u skladu sa ustavom, zakonom i međunarodnim standardima.

4.9. Sloboda izražavanja

Član 19 PGP:

1. Niko ne može biti uznemiravan zbog svojih mišljenja.

2. Svako lice ima pravo na slobodu izražavanja; ovo pravo bez obzira na granice, podrazumijeva slobodu iznalaženja, primanja i širenja informacija i ideja svih vrsta, u usmenom, pismenom, štampanom ili umjetničkom obliku, ili na bilo koji način po slobodnom izboru.

3. Ostvarivanje sloboda predviđenih u tački 2 ovog člana obuhvata posebne dužnosti i odgovornosti. Sljedstveno tome, ono može biti podvrgnuto izvjesnim ograničenjima koja moraju, međutim, biti izričito određena zakonom, a potrebna su iz razloga:

- (a) poštovanja prava ili ugleda drugih lica;
- (b) zaštite državne bezbjednosti, javnog reda, javnog zdravlja i morala.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 10 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

1. Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu mišljenja i slobodu primanja i prenošenja informacija i ideja, bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprječava države da zahtijevaju dozvole za rad od radio, televizijskih i filmskih kompanija.

2. Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može podlijegati takvim formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom i koje neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, sprječavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprječavanja širenja povjerljivih informacija ili u interesu očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

4.9.1. Ustavne odredbe

Član II/3h Ustava Bosne i Hercegovine, u odgovarajućem dijelu glasi:

Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i slobode iz stava 2 ovog člana, što uključuje:

h) Slobodu izražavanja.

Član II/A2 Ustava Federacije BiH glasi:

Federacija će osigurati primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih u aktima navedenim u Aneksu.

Posebno:

(1) Sve osobe na teritoriji Federacije uživaju prava na:

l) osnovne slobode: slobodu govora i štampe;

Odgovarajući članovi Ustava Republike Srpske glase:

Član 32

Građani imaju pravo javno iznositi mišljenje o radu državnih i drugih organa i organizacija, podnositi im predstavke, peticije i prijedloge i na njih dobivati odgovor.

Nitko ne može biti pozvan na odgovornost niti trpjeti druge štetne posljedice zbog javno izraženog mišljenja o radu državnih organa ili stavova iznesenih u predstavci, peticiji i prijedlogu, osim ako je time počinio kazneno djelo.

Član 34

Građaninu se garantira sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti i kulture i pravo uporabe svog jezika i pisma.

Nitko nije dužan da se očituje o svojoj nacionalnoj pripadnosti.

4.9.2. Opća razmatranja

U Bosni i Hercegovini postoje propisi koji na jedan zadovoljavajući način reguliraju slobodu izražavanja, a posebno na način na koji je ona predviđena u odredbama PGP, te Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i praksom Evropskog suda za ljudska prava. Izvještaj o slobodi medija u BiH³¹⁶ zaključio je: "Bosna i Hercegovina ima napredan pravni sistem kojim se regulira sloboda medija". Parlamentarna skupština Vijeća Evrope je kao osnovni indikator demokratije prednost dala slobodi izražavanja i informiranja u medijima.³¹⁷ Stoga je veoma bitna i informacija po kojoj se Bosna i Hercegovina, prema stanju slobode medija u svijetu³¹⁸, nalazila na 34. mjestu, dok je prema trenutnom stanju za 2008. godinu na 19 mjestu.

Pravo na slobodu izražavanja je regulirano ustavnom materijom na državnom i entitetskom nivou. Ustav Bosne i Hercegovine eksplicitno ne regulira pravo na slobodan pristup informacijama, ali budući da se Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda direktno primjenjuje u Bosni i Hercegovini i ovo pravo je obuhvaćeno članom II/3h Ustava BiH. Na osnovu ovog tumačenja, u Bosni i Hercegovini je usvojen i Zakon o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini (Sl. glasnik BiH, br. 28/00 i 45/06).³¹⁹

Zakoni kojima se regulira sloboda pristupa informacijama uspostavili su pravni okvir kojim „...svaka osoba ima pravo

³¹⁶ Izvještaj o stanju slobode medija u Bosni i Hercegovini, OSCE, Predstavnik za slobodu medija, Miklós Haraszti, 29. marta 2007. godine, strana 2.

³¹⁷ Indikatori za procjenu medijskih sloboda u zemljama članicama Vijeća Evrope (Odluka 1636 (2008.)).

³¹⁸ Izvještaj pripremljen od strane Reporters Without Borders.

³¹⁹ Istu materiju i na isti način reguliraju Zakon o slobodi pristupa informacijama Republike Srpske i Zakon o slobodi pristupa informacijama Federacije BiH.

pristupa ovim informacijama u najvećoj mogućoj mjeri sukladno javnom interesu, te da javna tijela imaju odgovarajuću obvezu objavljivanja informacije”. Ovakvo rješenje je usaglašeno sa praksom Evropskog suda za ljudska prava koji je potvrdio pravo pristupa informacijama u predmetima *Observer i Guardian protiv Velike Britanije*³²⁰ i *Autronic protiv Švicarske*³²¹, dok je obvezu objavljivanja informacija potvrdio u predmetu *Guerra i drugi protiv Italije*³²², kada je sud ustvrdio:

da pravo da se dobije informacija, predviđena članom 10, stav 2, Evropske konvencije, u osnovi zabranjuje vladama onemogućavanje osobama primanje informacija koje drugi žele ili bi mogli željeti da podjele sa njim.

Ipak, u praksi Evropskog suda za ljudska prava još uvijek nije utvrđena obaveza da država objavljuje informacije samoinicijativno, ali jeste utvrdila obvezu objavljivanja informacija na zahtjev pojedinaca, što, naravno, može podlijevati ograničenjima predviđenim u nastavku člana 10, stav 2, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ograničenja, odnosno izuzeci, koji se mogu utvrditi od objavljivanja tražene informacije utvrđuju se u skladu sa izuzecima predviđenim u članovima 6 i 7. Ova ograničenja uključuju slučajeve koji moraju ispunjavati situacije kada bi se od otkrivanja informacije moglo očekivati izazivanje štete po legitimne ciljeve³²³, što korespondira sa mogućnošću predviđanja izuzetka iz člana 10.2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.³²⁴ Legitimni ciljevi predviđeni ovim članom uključuju vanjsku politiku, interese odbrane i sigurnosti,

³²⁰ *Observer i Guardian protiv Velike Britanije* (26. novembar 1991. godine, serija A, broj 216).

³²¹ *Autronic protiv Švicarske* (22. maj 1990. godine, serija A, broj 178).

³²² *Guerra i drugi protiv Italije* (19. februar 1998. godine).

³²³ Član 6 Zakona o slobodi pristupa informacijama.

³²⁴ Iako ovaj stav Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama predviđa „...ograničenja neophodna u demokratskom društvu...“.

kao i zaštitu javne sigurnosti, interese monetarne politike, sprečavanje kriminala i svako otkrivanje kriminala, zaštita procesa donošenja odluka od strane javnog tijela u davanju mišljenja, savjeta ili preporuka od strane javnog tijela, zaposlene osobe u javnom tijelu, ili svake osobe koja vrši aktivnosti za, ili u ime javnog tijela, a ne obuhvata činjenične, statističke, naučne ili tehničke informacije. Od ograničenja predviđenih u članu 10.2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, ovaj član jedino nije uključio ograničenje koje se tiče zaštite zdravlja i morala. Član 7 predviđa izuzetak u pogledu povjerljivih komercijalnih informacija, a član 8 se odnosi na izuzetak kod zaštite privatnosti.

U Bosni i Hercegovini je stvoren poseban pravni okvir kojim se regulira izuzetak iz člana 10.2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, a koji se odnosi na zaštitu osobnih podataka. Vezano za zaštitu osobnih podataka pogledajte poglavlje koje se odnosi na pravo na zaštitu privatnog života porodice stana i prepiske.

Zakon o zaštiti od klevete Federacije BiH i Zakon o zaštiti od klevete Republike Srpske reguliraju dio koji se odnosi na ograničenja slobode izražavanja predviđajući da se ovim zakonima definira: „...prihvatljiva ograničenja slobode izražavanja ...“³²⁵ iz člana 10, stav 2, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda³²⁶, odnosno uređuju se „...građanska odgovornost za štetu nanесenu ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili prenošenjem izražavanja neistinitih činjenica...“³²⁷ s obavezom da se odredbe ovih zakona tumače „tako da se u

³²⁵ Zakon o zaštiti od klevete Republike Srpske član 1, stav 1.

³²⁶ Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može podlijegati takvim formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom, koje su neophodne u demokratskom društvu u interesu...ugleda ili prava drugih...

³²⁷ Zakon o zaštiti od klevete FBiH (Sl. glasnik FBiH, broj 19/03 i 73/05) član 1, stav 1.

najvećoj mjeri osigura princip slobode izražavanja“.³²⁸ Oba ova zakona na jedan uniforman način reguliraju ovu materiju i što je najvažnije u potpunosti eliminiraju mehanizme krivičnog gonjenja za klevetu i nanošenje sramote, što je prije odluke visokog predstavnika³²⁹ bilo predviđeno krivičnim zakonima entiteta i bilo je direktno upereno protiv slobode izražavanja u BiH.

4.9.3. Osnivanje i rad elektronskih medija

Zakon o komunikacijama³³⁰ regulira oblast komunikacija, te uspostavlja Regulatornu agenciju za komunikacije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Agencija). Agencija je funkcionalno nezavisna i neprofitna institucija sa statusom pravnog lica prema zakonima Bosne i Hercegovine. U smislu ovog zakona „komunikacije uključuju telekomunikacije, radio, emitiranje (uključujući kablovsku televiziju), i usluge i sredstva koja su s tim u vezi“, što znači, ovim zakonom se stvara okvir za reguliranje oblasti telekomunikacija, ali i oblast osnivanja i rada elektronskih medija.

Regulatornom agencijom za komunikacije Bosne i Hercegovine rukovodi generalni direktor, koji je odgovoran za sve regulatorne funkcije Agencije. Njega predlaže Vijeće Regulatorne agencije za komunikacije BiH (u daljem tekstu: Vijeće Agencije), a potvrđuje Vijeće ministara BiH. Vijeće Agencije je tijelo koje vodi Agenciju u pogledu strateških pitanja provođenja zakona. Vijeće Agencije usvaja kodeks rada i pravila za emitiranje i

³²⁸ Član 2 Zakona o zaštiti od klevete Republike Srpske i član 3 Zakona o zaštiti od klevete FBiH.

³²⁹ Odluka o slobodi informiranja i ukidanju krivične kazne za klevetu i uvredu (Službeni glasnik BiH, br. 14/99).

³³⁰ Službeni glasnik BiH, br. 31/03 i 75/06.

telekomunikacije, te djeluje kao apelaciono tijelo za odluke koje donosi generalni direktor.

4.9.3.1. Dozvola i postupak izdavanja dozvola za emitiranje programa. - Regulatorna agencija za komunikacije Bosne i Hercegovine (Agencija) odgovorna je za proglašavanje pravila u oblasti emitiranja i telekomunikacija, osiguranje njihovog poštivanja, izdavanje dozvola emiterima i operaterima telekomunikacija u skladu s odredbama ovog zakona, te za praćenje poštivanja uvjeta kod izdatih dozvola i druge nadležnosti. Budući da zakon nije u potpunosti regulirao način osnivanja medija, Vijeće Agencije je usvojilo Pravilo 36/2008 o načinu dodjele i uvjetima dozvole za distribuciju radio i televizijskih programa. Sva pravna lica koja su u skladu sa zakonom registrovana za obavljanje djelatnosti telekomunikacija, dužna su prije započinjanja bilo kakvog oblika pružanja usluge pribaviti dozvolu.³³¹

Ovim pravilom se predviđa da se dozvola dodjeljuje na neekskluzivnoj osnovi, kao i da se dozvola izdaje u roku od dva mjeseca od dana dostavljanja zahtjeva Agenciji. Zahtjev za izdavanje dozvole za distribuciju radio-televizijskog programa podnosi se na obrascu „L – 23“, koji je sastavni dio ovog pravila. Zahtjev može biti odbijen samo ukoliko se utvrdi da je podnosilac dao netačne podatke ili nije platio naknade. Daljnje ograničenje koje se odnosi na osnivanje medija može se naći u Pravilu 21/2003³³², koje za cilj ima postizanje pluralizma medija, odnosno onemogućavanje koncentracije vlasništva nad medijima. Ovo pravilo zabranjuje koncentraciju vlasništva nad medijima³³³ i u

³³¹ Zakon o komunikacijama, član 3, stav 1.

³³² Pravilo o medijskoj koncentraciji i vlasništvu nad elektronskim i štampanim medijima.

³³³ U prilogu Preporuke Vijeća Evrope broj. R (99) 1, član 1: „Države članice trebaju da razmotre uvođenje zakonodavstva koje je usmjereno da spriječi i suzbije koncentracija koja bi mogla da ugrozi medijski pluralizam na

skladu s njim jedno lice ne može biti vlasnik dvije, ili više, radijske stanice, ili dvije, ili više, televizijske stanice koje imaju isti populacijski omjer pokrivanja stanovništva³³⁴, te dozvoljava ograničeno mješovito vlasništvo jednog printanog medija i jednog elektronskog medija, odnosno jedne radijske stanice i jedne televizijske stanice za populacijski omjer pokrivanja stanovništva.³³⁵

Kodeks o emitovanju radio-televizijskog programa³³⁶ uređuje osnovne principe programskih sadržaja koji se emituju u programima radio-televizijskih stanica, te utvrđuje pravila kojima se obezbjeđuju uvjeti za osiguranje prava na slobodu izražavanja, te u smislu zaštite slobode izražavanja postavlja opće programske standarde³³⁷, uređuje posebnu zaštitu djece i maloljetnika, štiti privatnost, te postavlja posebne programske standarde.³³⁸

državnom, regionalnom ili lokalnom nivou. Države članice trebaju da uzmu u razmatranje mogućnost uvođenja pragova – u zakonima ili priliko autoriziranja, licenciranja ili u sličnim postupcima – kako bi se ograničio utjecaj koji bi jedno komercijalno preduzeća ili grupa mogla imati u jednom ili više medijskih sektora.“

³³⁴ U smislu ovog zakona vlasništvo podrazumijeva - vlasništvo fizičkog ili pravnog lica u iznosu većem od 10 procenata udjela kapitala u elektronskim ili štampanim medijima, a populacijski omjer pokrivenosti stanovništva – stanovništvo koje je se nalazi u području zone servisa signala radijske i televizijske stanice, u skladu sa tehničkim uslovima dozvole izdate od strane Agencije.

³³⁵ Član 3 Pravila 21/2003

³³⁶ Sl. glasnik BiH, 20/08

³³⁷ Ovdje kodeks uređuje govor mržnje, pristojnost, pravičnost i nepristranost, lažan ili varljiv materijal, nasilje i opasno ponašanje, nagost, erotiku i pornografiju, te regulira obavezu uvođenja upozorenja za publiku.

³³⁸ Kodeks, u smislu posebnih programskih standarda, regulira religijske programe i predstavljanje religije u programima, pravo na odgovor, izvještavanje o sudskim procesima, paranormalne sposobnosti, egzorcizam, okultne radnje, alternativna medicina, te opću zabranu prikazivanja nadriljekarstva.

4.9.4. Odredbe krivičnih zakona

Krivični zakoni u Bosni i Hercegovini sadrže odredbe koje ograničavaju ponašanje koje je nastalo korištenjem slobode izražavanja u tri oblasti koje su pokrivene članom 10, stav 2, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, a posebno radi zaštite teritorijalnog integriteta, sprečavanja objavljivanja informacija primljenih u tajnosti, održavanja autoriteta i nepristranosti suda, dok je potpuna dekriminalizacija učinjena potpuno u skladu sa praksom Evropskog suda za ljudska prava³³⁹ u odnosu na djela povrede ugleda drugih u pogledu klevete.

4.9.4.1. *Zaštita teritorijalnog integriteta.* - Jedino Krivični zakon Republike Srpske³⁴⁰ predviđa postojanje krivičnog djela koje se odnosi na pozivanje na nasilnu promjenu ustavnog uređenja Republike Srpske. Ovo dozvoljeno ograničenje je nastalo u praksi Evropskog suda za ljudska prava koji je u predmetu *Piermont* gdje je sud prihvatio da je ometanje prava nastupilo radi postizanja dva cilja, sprečavanje nereda i u interesu teritorijalnog integriteta.³⁴¹

4.9.4.2. *Sprečavanje objavljivanja informacija primljenih u tajnosti.* - Stav 2, člana 10 Evropske konvencije o zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ponudio je jednu široku formulaciju koja se odnosi na dozvoljeno ograničenje slobode izražavanja koje se odnosi na objavljivanje informacija koje su

³³⁹ Vidi zaključke Izvještaja specijalnog izvjestioca Komisije za ljudska prava Ujedinjenih nacija za slobodu izražavanja, E/CN.4/2000/63, stav 205; za stav da krivična odgovornost za klevetu nije razmjerna mjera zaštiti ugleda, vidi presudu Evropskog suda za ljudska prava *Dalban* protiv Rumunije, ECHR, App. No. 28144/95 (1999.).

³⁴⁰ KZ Republike Srpske, član 307, stav 1, 2 i 3.

³⁴¹ Presuda od 27. aprila 1995. godine, A.314, strana 25.

primljene u tajnosti. Krivična djela koja su obuhvaćena sa sva tri krivična zakona, a odnose se na špijunažu³⁴², odavanje državne tajne³⁴³, odavanje tajne Federacije BiH³⁴⁴, odavanje tajne Republike Srpske³⁴⁵, odavanje službene tajne³⁴⁶ i odavanje vojne tajne³⁴⁷, očito predviđaju ograničenja „u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti“.

4.9.4.3. *Održavanja autoriteta i nepristrasnosti suda.* - Naše krivično zakonodavstvo je na pravilan način usko primijenilo ovo ograničenje specifično za član 10 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Jedina ograničenja koja se odnose na ovaj izuzetak tiču se odavanja identiteta zaštićenog svjedoka³⁴⁸ i na povredu tajnosti postupka³⁴⁹, gdje se oba mogu opravdati interesom „nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti“, odnosno zaštitom „ugleda ili prava drugih“.

4.9.5. *Zabrana propagiranja rata i pozivanja na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju*

Član 20 PGP:

1. Svako propagiranje rata je zakonom zabranjeno.

³⁴² KZ BiH član 163, KZ FBiH član 157 i KZ RS član 304.

³⁴³ KZ BiH član 164.

³⁴⁴ KZ FBiH član 158

³⁴⁵ KZ RS član 305

³⁴⁶ KZ BiH član 225, KZ FBiH član 388 i KZ RS član 355

³⁴⁷ KZ FBiH član 415 i KZ RS član 329

³⁴⁸ KZ BiH član 240, KZ FBiH član 352 i KZ RS član 368

³⁴⁹ KZ BiH član 237, KZ FBiH član 367 i KZ RS član 350

2. Svaki poziv na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju koji predstavlja podsticanje na diskriminaciju, neprijateljstvo ili nasilje, zakonom je zabranjeno.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

U Bosni i Hercegovini zabrana propagiranja rata i pozivanja na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju predstavlja krivično djelo, te je regulirano entitetskim krivičnim zakonima. Nažalost, ova zabrana nije predviđena u Ustavu BiH, niti u Krivičnom zakonu BiH, iako bi na taj način ova zabrana bila još više naglašena kao nedopustiva u pravnom poretku BiH. Ova dva krivična zakona ne normiraju na isti način ovo krivično djelo, ali se čini da obje odredbe, uz određena odstupanja, obuhvataju, smisao člana 20 PGP-a. U smislu stava 2, člana 20 PGP-a, oba entitetska krivična zakona zabranjuju „izazivanje ili raspaljivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti“³⁵⁰, međutim čak i definiranju djela ova dva zakona uvode različite elemente krivičnog djela. Krivični zakon FBiH predviđa da se ovo djelo mora izvršiti na način da se djelo izvrši „javno“, što predstavlja nepotrebno sužavanje samog stava 2, člana 20, PGP-a, dok nastavlja da posljedica ovog djelovanja može biti i izazivanje ili raspaljivanje *netrpeljivosti među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Federaciji*, čime se, opet, nepotrebno sužava smisao stava 2, člana 20 PGP-a, koji eksplicitno zahtijeva da ovo djelo odnosi na „svako pozivanje na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju“ bez obzira gdje te osobe žive. Ova odredba može biti problematična u primjeni ako se bude usko tumačila, međutim, ako se ista bude tumačila u skladu sa članom 3, stav 1 KZ FBiH³⁵¹,

³⁵⁰ Član 163, stav 1 Krivičnog zakona FBiH i član 390. stav 1 Krivičnog zakona RS

³⁵¹ Član 3, stav 1, KZ FBiH „Krivična djela i krivičnopravne sankcije propisuju se samo za ona ponašanja kojima se tako ugrožavaju ili povrjeđuju osobne slobode i prava čovjeka, te druga prava i društvene vrijednosti zajamčene i

koji propisuje izričitu povezivost krivičnih djela u zakonu i međunarodnog prava, onda bi nadležni organ ovo djelo trebao tumačiti u skladu sa međunarodnopravnim standardima, u ovom slučaju sa članom 20, stav 2 PGP-a. Krivični zakon Republike Srpske širi smisao stava 2, člana 20 PGP-a na način da uvodi novi način izvršenja djela „širenjem ideja o superiornosti jedne rase ili naroda nad drugim“ bez uvođenja bilo kakvih ograničenja.

I kazneni okvir za ovo krivično djelo različit je u dva entitetska zakona. Naime, u Federaciji BiH zapriječena kazna iznosi kaznu zatvora od jedne do pet godina, dok je kao donji zakonski minimum u Republici Srpskoj predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do dvije godine.

O zabrani propagiranja rata i pozivanja na nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju govore još tri odredbe ovih članova koji uređuju kvalificirane oblike izvršenje ovog djela na način da *prisilom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi narodnosnih, etničkih ili vjerskih simbola, oštećenjem tuđih simbola, skrnavljenjem spomenika, spomen-obilježja ili grobova*³⁵², odnosno *zloupotrebom položaja ili ovlaštenja*, te uređuje posljedice za izvršioca ovog djela ako nastupe posljedice, odnosno da je zbog tog djela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posljedica za zajednički život (konstitutivnih) naroda i ostalih koji žive u Federaciji BiH/Republici Srpskoj.³⁵³

Krivični zakon Republike Srpske još u stavu 4 dodaje obavezu oduzimanja materijala i predmeta koji nose poruke iz stava 1 ovog člana, kao i sredstva za njihovu izradu, razmnožavanje ili rasturanje.

zaštićene Ustavom Federacije i međunarodnim pravom da se njihova zaštita ne bi mogla ostvariti bez krivičnopravne prinude.“

³⁵² Član 163, stav 2 KZ FBiH i član 390, stav 2 KZ RS.

³⁵³ Član 163, stav 3 KZ FBiH i član 390, stav 3 KZ RS.

Krivični zakon FBiH u članu 363, stav 2, posebno kvalificira izvršenje ovog djela izvršenog od strane medija ili novinara na način da oni, kršeći standarde profesionalnog ponašanja, koriste huškački, govor mržnje ili govor koji očito poziva ili potiče na nasilje, narodnosne ili etničke sukobe i time dovodi do ugrožavanja javnog reda ili mira. Zapriječena kazna se kreće od novčane kazne do kazne zatvora do tri godine što ovo djelo čini lakšim oblikom izvršenja zabranjenog djela iz PGP-a. Ovakav, ili sličan, član se ne nalazi u Krivičnom zakonu BiH ili Krivičnom zakonu Republike Srpske.

Kodeks o emitovanju radio-televizijskog programa u članu 4 zabranjuje emitiranje programa putem kojeg prenosi jasan i neposredan rizik od podsticanja etničke ili vjerske mržnje između zajednica u Bosni i Hercegovini, ili koji od strane gledalaca može biti protumačen u smislu poticanja na nasilje, nered i nemire, te zabranjuje da programski sadržaji radio-televizijskih stanica budu usmjereni na kršenje zajamčenih sloboda i prava čovjeka i građanina ili izazivanje nacionalne, rasne, vjerske i spolne netrpeljivosti ili mržnje. Kodeksom je posebno zabranjeno emitiranje programskih sadržaja koji sadrže ili podstiču na diskriminaciju i/ili nasilje na osnovu pripadnosti etničkoj grupi, spola/roda, spolne i seksualne orijentacije, odnosno koji podstiču na uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje. Jedino isključenje zabrane podsticanja mržnje, govora mržnje i podsticanja na diskriminaciju se odnosi na programske sadržaje ukoliko su oni dio naučnog, autorskog ili dokumentarnog rada i/ili predstavljaju dio objektivnog novinarskog izvještaja i objavljeni su bez namjere da se podstiče na te radnje, odnosno sa namjerom da se kritički ukaže na takve radnje.

4.10. Pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja

Član 21 PGP:

Priznaje se pravo mirnog okupljanja. Vršenje ovo prava može samo da bude predmet ograničenja nametnutih u skladu sa zakonom, a koja su potrebna u jednom demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbjednosti, javne bezbjednosti, javnog reda ili radi zaštite javnog zdravlja ili morala ili prava i sloboda drugih lica.

Član 22 PGP:

1. Svako lice ima pravo da se slobodno udruži sa drugim licima, uključujući i pravo na osnivanje sindikata i učlanjenje u iste radi zaštite svojih interesa.

2. Vršenje ovog prava može biti samo predmet ograničenja predviđenih zakonom a koja su potrebna u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbjednosti, javne bezbjednosti, javnog reda ili radi zaštite javnog zdravlja i morala ili prava i sloboda drugih lica. Ovaj član ne sprečava da se vršenje ovog prava od strane članova oružanih snaga ili policije podvrgne zakonskim ograničenjima.

3. Nijedna odredba ovog člana ne dopušta državama članicama Konvencije od 1948. godine Međunarodne organizacije rada o sindikalnoj slobodi i zaštiti sindikalnih prava da donese zakonske mjere koje bi narušavala ili da primjenjuju zakon na način koji bi narušavao garancije predviđene navedenom konvencijom.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 11 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

1. Svako ima pravo na slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja s drugima, uključujući pravo osnivanja sindikata i pridruživanja sindikatima zbog zaštite svojih interesa.

2. Ova prava neće biti ograničena izuzev na način propisan zakonom i koji je neophodan u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti ili javne sigurnosti, u cilju sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja ili morala ili zaštite prava sloboda drugih. Ovim se člankom se ne zabranjuje uvođenje zakonitih ograničenja na ona prava koja uživaju pripadnici oružanih snaga, policije ili državne administracije.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

4.10.1. Opća razmatranja

Pravo na slobodu mirnog okupljanja i sloboda udruživanja, kao politička prava, u Bosni i Hercegovini regulirana su i garantovana pravnim okvirom: Ustavom Bosne i Hercegovine³⁵⁴ i ustavima entiteta (Federacije BiH³⁵⁵ i Republike Srpske³⁵⁶), Statutom Distrikta Brčko³⁵⁷, zakonima o javnim skupovima (ranijim SR BiH³⁵⁸, Republike Srpske³⁵⁹, kantonalnim³⁶⁰ i Distrikta Brčko³⁶¹), zakonima o udruženjima i

³⁵⁴ Član II/3 i Ustava BiH.

³⁵⁵ Član II/2.1 i 2 Ustava FBiH.

³⁵⁶ Član 30 i 31 Ustava Republike Srpske.

³⁵⁷ Član 15 Statuta Distrikta Brčko.

³⁵⁸ Zakon o javnim skupovima, Službeni list SR BiH, br. 41/90, 19/01 i 38/01, Uredba sa zakonskom snagom o izmjenama i dopunama Zakona o javnim skupovima, Službeni list R BiH, br. 13/93, Zakon o potvrđivanju uredbi sa zakonskom snagom, Službeni list R BiH, br. 13/94.

³⁵⁹ Zakon o okupljanju građana u Republici Srpskoj, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 21/96.

³⁶⁰ Npr., Zakon o javnom okupljanju, Narodne novine Hercegovačko-neretvanske županije, br. 4/00.

³⁶¹ Službeni glasnik Brčko distrikta, br. 26/04.

fondacijama³⁶², Zakonom o političkim organizacijama³⁶³, drugim zakonima relevantnim za političko³⁶⁴, sindikalno³⁶⁵, omladinsko³⁶⁶ i vjersko³⁶⁷ organizovanje i djelovanje, nacionalne manjine³⁶⁸, te određena poslovna udruženja, poput tzv. profesionalnih asocijacija³⁶⁹, kao i međunarodnim dokumentima prihvaćenim u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine, posebno: Općom deklaracijom o ljudskim pravima³⁷⁰, Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda³⁷¹, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima³⁷², te Međunarodnim paktom o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima³⁷³.

Pravo na političko udruživanje, te slobodno izražavanje političke volje građana putem izbora, osnivanje i djelovanje političkih stranaka, formulisanje političkih programa, pristupanje političkim strankama i izborne procedure i kampanje, regulirani

³⁶² Zakon o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 32/01, Zakon o udruženjima i fondacijama FBiH, Službene novine FBiH, br. 45/02, Zakon o udruženjima i fondacijama Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 52/01 i 42/05, Zakon o udruženjima i fondacijama Brčko distrikta, Službeni glasnik Brčko distrikta, br. 12/02.

³⁶³ Službeni list SR BiH, br. 27/91.

³⁶⁴ Izborni zakon BiH, Službeni glasnik BiH, br. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05.

³⁶⁵ Npr., Zakon o radu FBiH, Službene novine FBiH, br. 43/99, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 38/00, Službeni glasnik Brčko distrikta, br. 43/03

³⁶⁶ Zakon o omladinskom organizovanju, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 98/04

³⁶⁷ Npr. Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini, Službeni glasnik BiH, br. 5/04

³⁶⁸ Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina, Službeni glasnik BiH, broj 12/03

³⁶⁹ Npr. Zakon o preduzećima u Republici Srpskoj, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 24/98, Zakon o privrednim društvima u FBiH, Službene novine FBiH, br. 23/99 i 45/00

³⁷⁰ Član 20

³⁷¹ Član 11

³⁷² Član 21 i 22

³⁷³ Član 8

su ustavom Bosne i Hercegovine, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, Statutom Distrikta Brčko, zakonima o političkim organizacijama i Izbornim zakonom BiH.³⁷⁴

Međunarodni prakt o građanskim i političkim pravima ne garantuje „svakome“ pravo mirnog okupljanja, nego samo „priznaje“ ovo pravo, što je restriktivnija formulacija nastala kao kompromis u vrijeme hladnoratovskih tenzija.

Savremeni standardi vršenja ovog prava, odnosno uživanja ove slobode, ne podrazumijevaju samo pasivan odnos države prema mirnim okupljanjima, nego od države zahtijevaju:

- Aktivan angažman i nakon što se skup prijavi, odnosno za njega izda dozvola (ovisno o režimu koji je u pojedinim zemljama primijenjen),
- Pružanje zaštite grupama koje koriste pravo na mirno okupljanje, te
- Obezbjedenje okupljanja prilikom kojih u demonstracijama javno izražavanje pojedinih grupa ne odgovora ili je neprihvatljivo za neke druge grupacije.³⁷⁵

Član 11 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda odnosi se samo na mirno okupljanje, te stoga skup sa posebnim ili glavnim ciljem izazivanja nereda ne pripada pod član 11. Međutim, ako do poremećaja izazvanog skupom dođe slučajno, takav skup će uživati zaštitu člana 11 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Sud smatra da član 11 nameće pozitivne obaveze državama da zaštite pravo slobode udruživanja. Stoga je država obavezna poduzeti mjere da zaštiti miran skup od nasilja drugih koji ga žele

³⁷⁴ Izborni zakon BiH, Službeni glasnik BiH, br. 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08 i 37/08.

³⁷⁵ Vojin Dimitrijević, Milan Paunović, u saradnji sa Vladimirom Đerićem, Ljudska prava, Beogradski centar za ljudska prava, „Dosije“, Beograd, 1997.

prekinuti. Državi je ostavljena široka sloboda u odlučivanju koje mjere će poduzeti s tim ciljem.³⁷⁶

Stvarna, djelotvorna sloboda mirnog okupljanja ne može biti reducirana na puku dužnost od strane države da se ne miješa: čisto negativan koncept ne bi bio u skladu sa ciljem i svrhom člana 11 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Poput člana 8 Evropske konvencije, član 11 ponekad zahtjeva preduzimanje pozitivnih mjera, ako je potrebno, čak i u sferi odnosa među pojedincima.³⁷⁷

Prema ustavnopravnom okviru, u Bosni i Hercegovini, uživanje prava i sloboda garantovanih ustavima BiH, Federacije BiH, Republike Srpske, Statutom Distrikta Brčko i međunarodnim sporazumima važećim u Bosni i Hercegovini, a posebno onim uz ustave, osigurana su svim licima u Bosni i Hercegovini, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinama, imovina, rođenje ili drugi status.

Prema Ustavu BiH, Bosna i Hercegovina i oba entiteta će osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Prava i slobode predviđena Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.

³⁷⁶ Christopher Harland, Ralph Roche, Ekkehard Strauss, Komentar Evropske konvencije o ljudskim pravima prema praksi u Bosni i Hercegovini i Strasbourgu, Sarajevo, 2003., str. 267. i 268.

³⁷⁷ P. van Dijk, G.J.H. van Hoof, Teorija i praksa Evropske konvencije o ljudskim pravima, Sarajevo, 2001., str. 555.

Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i slobode iz Kataloga prava, što uključuje i slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja sa drugima.

Dakle, Ustav Bosne i Hercegovine naglašava direktnu primjenu ljudskih prava i sloboda zagarantovanih Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima, za sva lica na teritoriji BiH, sa pravnom snagom nad svim ostalim zakonima.

Ustavom FBiH propisano je da će Federacija osigurati primjenu najviše razine međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih u ustavu i međunarodnim dokumentima navedenim u Dodatku, uz Ustav FBiH, posebno, između ostalog, i temeljnih sloboda: slobode okupljanja, slobode udruživanja, uključujući slobodu osnivanja i pripadanja sindikatima, te slobodu neudruživanja.

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, te Protokol uz nju, kao i Opća deklaracija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima su, prema Dodatku Ustavu FBiH, instrumenti za zaštitu ljudskih prava koji imaju snagu ustavnih odredbi.

Ustav Republike Srpske propisuje da građani imaju pravo na mirno okupljanje i javni protest. Sloboda okupljanja može se zakonom ograničiti samo radi zaštite sigurnosti ljudi i imovine. Zagarantovana je sloboda političkog organizovanja i djelovanja u skladu sa zakonom. Zabranjeno je političko organizovanje i djelovanje usmjereno na ugrožavanje demokratije, narušavanje integriteta Republike Srpske, kršenje Ustavom zagarantovanih sloboda i prava, te raspirivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti.

Prava i slobode zagarantovana ovim ustavom ne mogu se oduzeti ni ograničiti. Poglavlje o ljudskim pravima i osnovnim

slobodama u Ustavu Republike Srpske dopunjeno je tačkama od 1 do 3 Amandmana LVII, koje glase:

U slučaju različitosti u odredbama o pravima i slobodama između Ustava Republike Srpske i Ustava Bosne i Hercegovine, primjenjuju se one odredbe koje su za pojedinca povoljnije.

Odredbe članova 10, 21, 30, 32, 33, 34, 38 i 43 Ustava o pravima i slobodama građana tretiraju se kao odredbe o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i odnose se na sve, a ne samo na građane.

Odredbe članova 13, 22, 23, 24, 25, 26, 28 i 30 Ustava o pravima i slobodama ostvarit će se u skladu sa odgovarajućim odredbama članova od 8 do 11 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Dakle, amandmanom na Ustav Republike Srpske direktno se upućuje na ostvarivanje prava na mirno okupljanje, javni protest i slobodu okupljanja u skladu sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Statut Brčko distrikta (član 15) propisuje da sva lica imaju pravo na slobodu mirnog okupljanja.

Prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i praksi Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu pravom na slobodu udruživanja garantuje se pravo na osnivanje i učlanjivanje u udruženja, političke stranke, vjerske zajednice, sindikate, udruženja poslodavaca, trgovačka društva i razne druge oblike udruživanja. Evropski sud za ljudska prava u Strazburu, u nekoliko navrata je posebno naglasio važnost političkih stranaka koje u okviru člana 11 uživaju posebnu zaštitu s obzirom na njihovu ključnu ulogu u demokratskom društvu.

Kao i političkim strankama, Evropski sud za ljudska prava u Strazburu, posvetio je posebnu pažnju i udruženjima

nacionalnih manjina koje žele koristiti svoje pravo na slobodu udruživanja.

Prema Zakonu o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina stoji da: „pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na slobodu okupljanja radi izražavanja svojih kulturnih, vjerskih, obrazovnih, socijalnih, ekonomskih i političkih sloboda, prava, interesa, potreba i identiteta“.

Član 11 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda štiti „slobodu udruživanja s drugima“ u pozitivnom i negativnom aspektu. On obuhvaća pravo na osnivanje udruženja ili pravo na pridruživanje već postojećima (pozitivni aspekt), ali i pravo da se ne bude članom nekog udruženja (negativni aspekt).

Ustav FBiH eksplicitno navodi i slobodu neudruživanja. Zakonodavstvo relevantno za (političko) udruživanje, organizovanje i djelovanje, kao i sindikalno, sadrži odredbe o dobrovoljnosti udruživanja, dakle, isključuje element obaveznosti udruživanja i ostavlja prostor negativnom aspektu prava na udruživanje.

Također, prema ustavnom i zakonodavnom okviru, te relevantnim provedbenim aktima i odredbama niže pravne snage, jasno je da se ograničenja slobode udruživanja mogu postaviti samo u skladu sa zakonom, a poštujući principe međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima važećih u Bosni i Hercegovini.

Prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, sloboda udruživanja nije apsolutno pravo, što znači da se ovo pravo može ograničiti pod određenim okolnostima. Član 11, stav 2, Evropske konvencije postavlja određene uvjete mogućim ograničenjima prava na slobodu udruživanja, pa će ograničenje prava na slobodu udruživanja biti dopušteno samo ako je:

- a) Propisano zakonom (Prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, „zakonom” se ne smatra samo zakon u formalnom smislu, već to može biti i drugi propis (npr., podzakonski opći akt), ustav, međunarodni ugovor koji obavezuje državu, kao i pravo Evropske unije);
- b) Ima legitimni cilj (prema Evropskoj konvenciji sloboda, udruživanja može se ograničiti samo radi: interesa državne sigurnosti, ili javnog reda i mira, sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja ili morala, zaštite prava i sloboda drugih, što su odredbe inkorporirane u ustavne, odnosno zakonske i akte niže pravne snage u BiH) i
- c) Nužno u demokratskom društvu (ne smije se ograničiti sloboda udruživanja više nego što je neophodno, kako bi se zadovoljila ta potreba - ostvarenja legitimnih ciljeva).

Legitimna ograničenja prava na slobodu udruživanja prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, pored slučajeva gdje su kumulativno ispunjeni uslovi dopuštenosti ograničenja da je ograničenje propisano zakonom, imaju legitimni cilj i nužno u demokratskom društvu, postoje i na osnovu:

- Člana 15 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda - država može u vrijeme rata ili drugog izvanrednog stanja, u opsegu koji je strogo određen potrebama tih vanrednih prilika, poduzeti mjere kojima derogira svoju obvezu poštivanja prava na slobodno udruživanje, uz uslov da te mjere nisu nespojive sa ostalim njenim međunarodnopravnim obavezama;
- Člana 16 Evropske konvencije - član11 ne sprečava nametanja ograničenja političkoj djelatnosti stranaca;

- Člana 17 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda - ništa se u Evropskoj konvenciji ne može tumačiti na način da uključuje pravo na upuštanje u neku djelatnost ili izvršenje nekog čina, koji bi upućivali na uništenje prava ili sloboda priznatih Evropskom konvencijom, ili njihovo ograničavanje u većoj mjeri od one njome predviđene.

Član 11 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda propisuje da taj član ne zabranjuje nametanje zakonskih ograničenja u ostvarivanju prava na slobodno udruživanje pripadnicima oružanih snaga, policije ili državne uprave.

Države mogu poduzeti mjere koje smatraju potrebnima radi zaštite pravne sigurnosti i ustavnih prava građana, ali to moraju učiniti u skladu sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, a poduzete mjere će biti podložne sudskom nadzoru.

4.10.2. Ograničenja slobode okupljanja

Prema pozitivnim propisima u Bosni i Hercegovini, ustavima i međunarodnim dokumentima garantovana sloboda mirnog okupljanja može se ograničiti samo zakonom.

U Republici Srpskoj zakonodavstvo o slobodi mirnog okupljanja doneseno je na entitetskom, a u Federaciji Bosne i Hercegovine na kantonalnom nivou.

Prema ranije važećem zakonu na državnom nivou, Zakonu o javnim skupovima³⁷⁸, pod javnim skupovima podrazumijevaju se zborovi, mitinzi i drugi skupovi sazvani radi stvaranja i ispoljavanja javnog mišljenja ili razvijanja političke svijesti i aktivnosti građana na javnom mjestu, kao i ulične povorke, politički skupovi, te skupovi koji se priređuju radi izvođenja kulturno-zabavnog programa, sportskog takmičenja i slični skupovi (priredbe) na javnom mjestu.

Vjerska zajednica ne može sazvati niti organizovati politički skup.³⁷⁹

Zahtijeva se blagovremena, potpuna i uredna prijava održavanja javnog skupa stanici javne bezbjednosti (nadležnoj policijskoj stanici upravi), osim u slučajevima održavanja učeničkih ili studentskih priredbi u prostorijama škole ili druge odgovarajuće ustanove, te drugih priredbi u zatvorenoj prostoriji, ograđenom prostoru ili na drugom mjestu na kome se ne odvija javni saobraćaj, ako se na toj priredbi neće održati sportsko takmičenje, igranke ili sličan zabavni program.³⁸⁰

Stranci (strane fizičke i pravne osobe) mogu sazvati i održavati javni skup samo po prethodnom odobrenju policijske stanice uprave.³⁸¹

Javni skup ne može sazvati, niti na javnom skupu može istupati lice prema kome je sudskom presudom izrečena mjera bezbjednosti zabrane javnog istupanja.³⁸²

³⁷⁸ Službeni list SR BiH, br. 41/90, 19/01 i 38/01.

³⁷⁹ Član 2 Zakona o javnim skupovima, Službeni list SR BiH, br. 41/90, 19/01 i 38/01.

³⁸⁰ Član 3 Zakona o javnim skupovima, Službeni list SR BiH, br. 41/90, 19/01 i 38/01.

³⁸¹ Član 4 Zakona o javnim skupovima, Službeni list SR BiH, br. 41/90, 19/01 i 38/01.

³⁸² Član 5 Zakona o javnim skupovima, Službeni list SR BiH, br. 41/90, 19/01 i 38/01.

Zakonom o javnom okupljanju³⁸³ propisano je da se pod javnim okupljanjem građana smatra svako organizovano okupljanje građana koje se održava na za to primjerenom mjestu (javni skup), te da se javna okupljanja građana održavaju radi javnog izražavanja političkih, socijalnih i drugih uvjerenja i interesa, kao mirna okupljanja i javni protesti, javne priredbe kao okupljanja radi ostvarivanja prihoda u okviru registrovane djelatnosti, koja, s obzirom na očekivani broj učesnika ili karakter javnog skupa, zahtijevaju preduzimanje posebnih mjera obezbjeđenja i drugi javni skupovi kao okupljanja građana čija je svrha ostvarivanje državnih, vjerskih, humanitarnih, kulturno-umjetničkih, sportskih i drugih interesa, koja nemaju za cilj ostvarivanje prihoda i ne prijavljuju se, osim izuzetno, a koji su slobodni i ostvaruju se na način propisan ovim zakonom.

Samo ovim zakonom mogu se propisati ograničenja prava na javno okupljanje radi zaštite Ustavom utvrđenog poretka, javnog morala i zdravlja ljudi, kao i zaštite sloboda i prava drugih ljudi.

Sloboda govora i istupanja na javnom skupu je ograničena zabranom svakog pozivanja i podsticanja na upotrebu nasilja, na nacionalnu, rasnu, vjersku ili drugu mržnju i netrpeljivost.

Javni skup ne može sazvati, niti na javnom skupu može istupati, lice kome je sudskom odlukom izrečena mjera bezbjednosti zabrane javnog istupanja. S obzirom na to da u krivičnom zakonu Republike Srpske³⁸⁴ ne postoji mjera bezbjednosti javnog istupanja, ovu odredbu Zakona o javnom okupljanju je potrebno uskladiti prema navedenom.

Prostor primjeren za javni skup je javno mjesto koje je pristupačno i pogodno za okupljanje lica čiji broj i identitet nije unaprijed određen i na kome okupljanje građana ne dovodi do

³⁸³ Zakon o javnom okupljanju, Službeni glasnik RS br. 118/08.

³⁸⁴ Krivični zakon RS, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 49, od 25. juna 2003. godine.

ugrožavanja prava drugih lica, javnog morala, bezbjednosti ljudi i imovine, zdravlja ljudi i ometanja javnog saobraćaja.

Aktom grada, odnosno opštine, određuje se prostor primjeren za javni skup.

Izuzev prostora određenog aktom grada, odnosno opštine, iz ovog zakona, mirno okupljanje ne može se održavati:

- a) U blizini bolnica, na način da ometa pristup vozilima hitne pomoći,
- b) U blizini dječjih vrtića i osnovnih škola, dok u njima borave djeca,
- c) U nacionalnim parkovima i zaštićenim parkovima prirode, osim mirnih okupljanja koja imaju za cilj popularizaciju zaštite prirode i čovjekove okoline, kao i obilježavanje značajnih historijskih datuma,
- d) U blizini spomenika kulture, ako bi to moglo prouzrokovati uništenje ili oštećenje zaštićene vrijednosti,
- e) Na magistralnim, regionalnim i lokalnim putevima na način kojim se ugrožava bezbjednost saobraćaja,
- f) U blizini objekata koji se posebno obezbjeđuju na udaljenosti najmanje 50 metara od njih.

Odredba da se mirno okupljanje ne može održavati „u blizini objekata koji se posebno obezbjeđuju na udaljenosti najmanje 50 metara od njih“ ostavlja prostor za mogućnost zloupotrebe, zbog nedovoljne određenosti i preciziranosti u dijelu „objekata koji se posebno obezbjeđuju“, te bi je bilo potrebno detaljnije urediti vodeći računa o demokratskim standardima i principima reguliranja i ostvarivanja ciljeva prava na mirno okupljanje i javni protest. Također, imajući u vidu da se terminom građanin uobičajeno isključivo podrazumijeva državljanin Bosne i Hercegovine, bilo bi dobro naći adekvatniji termin i formulaciju koji bi iskazivali jednakost prava na mirno okupljanje za državljanje i strance.

U Zakonu o javnom okupljanju u Hercegovačko-neretvanskom kantonu propisano je još niz ograničenja u smislu da javna okupljanja ne mogu organizovati političke organizacije ili udruženja građana čiji je rad zabranjen.

Zabranjeno je učesnicima javnih okupljanja i osobama koje se kreću prema mjestu održavanja javnog okupljanja nositi oružje, ili predmete, namijenjene, ili podobne, za nanošenje ozljeda ili oštećivanje imovine.

Na javnim okupljanjima zabranjeno je nositi oznake ili druge simbole, čime se podstiče nasilje, nacionalna ili vjerska mržnja.³⁸⁵

Zakonom o okupljanju građana u Brčko distriktu³⁸⁶ propisuju se još neka ograničenja:

- Javni skup se ne može održavati ispred školskih ustanova dok traje nastava i ispred zdravstvenih ustanova;
- Javni skup se može prijaviti i odvijati kao kretanje učesnika javnog skupa na određenom prostoru kad je moguće dodatnim mjerama osigurati privremenu izmjenu režima saobraćaja, kao i zaštitu zdravlja i sigurnost ljudi i imovine i to samo neprekinutim kretanjem, osim na mjestu polaska i završetka;
- Javni skup iz prethodnog stava se može održavati od 8 do 14 sati i od 18 do 23 sata i može trajati najduže tri sata.

Relevantni navedeni propisi o mirnom okupljanju i udruživanju u BiH nisu ograničili prava na mirno okupljanje i javni protest pripadnika oružanih snaga, policije i državnih službenika. Prema međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima važećim u BiH nije zabranjeno da se nameću zakonska

³⁸⁵ Zakon o javnom okupljanju, Narodne novine Hercegovačko-neretvanske županije, br. 4/00, članovi 13,14 i 15.

³⁸⁶ Službeni glasnik Brčko distrikta, br. 26/04.

ograničenja u ostvarivanju tih prava pripadnicima oružanih snaga, policije ili državne uprave. To je, uglavnom, učinjeno posebnim zakonima.

4.10.2.1. Političko i sindikalno organizovanje i djelovanje, te pravo na štrajk. - „Opća zabrana štrajka suprotna je pravu na slobodu udruživanja, ali međunarodni radni standardi dopuštaju zabranu i ograničavanje prava na štrajk određenim ciljnim skupinama zaposlenika/javnih službenika, tako da se, na primjer, u oružanim snagama i policiji obim prava na organizovanje, a time i obim prava na štrajk, utvrđuje nacionalnim zakonima ili drugim propisima“.

Službenici i namještenici u organima državne službe svoje pravo na štrajk mogu ostvariti samo pod uvjetima i u proceduri koja je propisana Pravilima sindikata.

Analizom pozitivnopravnih rješenja u BiH vezano za pravo na štrajk može se zaključiti kako se načelno samo ostavlja mogućnost da se u okviru pojedinih djelatnosti pitanje dopuštenosti ostvarivanja prava na štrajk uredi na drugačiji način.³⁸⁷ Zakonom o štrajku u Federaciji Bosne i Hercegovine³⁸⁸ uređuje se pravo uposlenika na štrajk, pravo sindikata da pozove na štrajk, pravo poslodavca da isključi uposlenika iz rada i druga pitanja vezano za štrajk. Štrajk u Vojsci Federacije Bosne i Hercegovine, pripadnika ministarstava unutarnjih poslova, organa uprave i službi za upravu u Federaciji Bosne i Hercegovine, uredit će se posebnim zakonom. Sindikat, prema odredbama ovog Zakona, ima pravo pozvati na štrajk i provesti ga radi zaštite i promicanja gospodarskih i socijalnih prava i interesa svojih članova.

³⁸⁷ Jasminka Gradašćević - Sijerčić, Pravo na štrajk u djelatnostima od vitalnog značaja, <http://www.pulsdemokratije.net/>, od 20.6.2007. godine.

³⁸⁸ Zakon o štrajku u Federaciji Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik FBiH br. 14/00

Štrajk se može organizirati samo sukladno ovom ili drugom zakonu, pravilima sindikata o štrajku i kolektivnim ugovorom. Uposlenik slobodno odlučuje o svom sudjelovanju u štrajku. Organiziranje i učestovanje u štrajku organiziranom sukladno odredbama ovoga i drugog zakona, kolektivnog ugovora i pravilima sindikata o štrajku, ne predstavlja povredu ugovora o radu.

Zakonskim rješenjem u Republici Srpskoj, štrajk je reguliran u djelatnostima od posebnog i javnog interesa, prema kojem je osnovni uslov da štrajk u tim djelatnostima ne smije dovesti do poremećaja minimuma procesa rada kojim se obezbjeđuje zaštita života i zdravlja ljudi i materijalnih vrijednosti.

Prema Zakonu o štrajku³⁸⁹ u Republici Srpskoj, ako se štrajk ispoljava okupljanjem radnika, mjesto okupljanja učesnika u štrajku ne može biti van radne sredine poslodavca, što se može tumačiti kao svojevrsno ograničenje prava na mirno okupljanje i javni protest.

Ovim zakonom uređen je postupak organizovanog prekida rada putem kojeg radnici mogu ostvariti zaštitu profesionalnih, ekonomskih i socijalnih prava, a koji se može organizovati u preduzeću, ustanovi i kod drugog pravnog i fizičkog lica (poslodavca). Organizovanje štrajka, odnosno učešće u štrajku pod uslovima utvrđenim ovim zakonom, ne predstavlja povredu radne discipline, ne može biti osnov za pokretanje postupka za utvrđivanje disciplinske i materijalne odgovornosti radnika, ne može biti osnov za udaljavanje radnika sa rada i ne može za posljedicu imati otkaz ugovora o radu.

Zakonom o štrajku³⁹⁰ u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine uređuje se postupak putem kojeg uposlenici, radi

³⁸⁹ Zakon o štrajku, Službeni glasnik RS br. 111/08, od 5.11.2008. godine.

³⁹⁰ Zakon o štrajku, Službeni glasnik Brčko distrikta, decembar 2005.

zaštite svojih ekonomskih i socijalnih prava, ostvaruju ustavno pravo na štrajk u Brčko distriktu. Štrajkom, u smislu ovog zakona, smatra se organizirani prekid rada u preduzeću, tijelima Brčko distrikta, te kod domaćeg i stranog pravnog i fizičkog lica koje zapošljava radnike. Uposlenici slobodno odlučuju o svom učešću u štrajku. Organiziranje i učestvovanje u štrajku organiziranom u skladu sa odredbama zakona i odgovarajućeg kolektivnog ugovora ne predstavlja povredu ugovora o radu.

Prema Zakonu o radu³⁹¹, u Federaciji Bosne i Hercegovine je uređeno pitanje osnivanja, pristupanja i istupanja iz sindikata, odnosno udruženja poslodavaca. Prema navedenom zakonu, radnik odnosno poslodavac, ne može biti stavljen u nepovoljan položaj zbog toga što jeste, odnosno što nije član sindikata ili udruženja poslodavaca. Zakonita djelatnost sindikata, odnosno udruženja poslodavaca, ne može se trajno ili privremeno zabraniti.

Prema odredbama Zakona u o radu³⁹², u Republici Srpskoj radnik, kao i lice koje traži zaposlenje, ne može biti stavljen u neravnopravan položaj kod ostvarivanja prava na osnovu rada i prava na zaposlenje zbog rase, etničke pripadnosti, boje kože, pola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja i ubjeđenja, socijalnog porijekla, imovnog stanja, članstva ili nečlanstva u sindikatu, ili političkoj organizaciji, tjelesnog i duševnog zdravlja i drugih obilježja koja nisu u neposrednoj vezi sa prirodom radnog odnosa.

Radnici imaju pravo da, po svom slobodnom izboru, organizuju sindikat i da se u njega učlanjuju, u skladu sa statutom

³⁹¹ Službeni glasnik FBiH, br. 43/99, 32/00 i 29 /03.

³⁹² Zakon o radu, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 38/00, 40/00, 47/02, 38/03, 66/03 i 20/07

i pravilima sindikata. Poslodavci imaju pravo da po svom slobodnom izboru organizuju odgovarajuća udruženja poslodavaca i da se u njih učlanjuju, u skladu sa statutom i pravilima tih udruženja. Sindikat i udruženja poslodavaca osnivaju se bez ikakve prethodne saglasnosti bilo kojeg državnog organa. Radnici, odnosno poslodavci, slobodno odlučuju o svom istupanju iz sindikata, odnosno iz udruženja poslodavaca. Poslodavcima i udruženjima poslodavaca, kada djeluju u svoje ime ili putem drugog lica, člana ili zastupnika, zabranjeno je da se miješaju u organizovanje i rad sindikata, ili da, uz davanje materijalne ili druge podrške sindikatu, kontrolišu njegov rad. Sindikatu, kada djeluje u sopstveno ime ili putem drugog lica, člana ili zastupnika, zabranjeno je da se miješa u organizovanje, rad i upravljanje udruženjem poslodavaca. Zakonita djelatnost sindikata i udruženja poslodavaca ne može se trajno, niti privremeno zabraniti. Sindikalne organizacije upisuju se u registar sindikalnih organizacija, koji propisuje i vodi ministarstvo nadležno za poslove rada. Radnik ostvaruje pravo na štrajk u skladu sa odredbama važećeg Zakona o štrajku.

Zakon o namještenicima u organima državne službe u Federaciji Bosne i Hercegovine³⁹³ propisuje da namještenici organa državne službe imaju pravo, po svom slobodnom izboru, organizirati sindikat, te se u njega učlaniti sukladno statutu ili pravilima tog sindikata, kao što imaju pravo, sukladno zakonu, štrajkati.

Zakon o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine³⁹⁴ regulira prava državnog službenika da osnuje ili se učlani, ali ne i da bude obavezan da se učlani, u sindikat ili

³⁹³ Član 5 Zakona o namještenicima u organima državne službe u Federaciji Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije BiH br. 67/05, od 30.11.2005.

³⁹⁴ Zakon o državnoj službi u institucijama Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH br. 12/02, 19/02, 35/03, 4/04, 17/04, 26/04, 37/04, 48/05, 2/06.

profesionalno udruženje, u skladu sa zakonom i da štrajkuje u skladu sa zakonom. Državni službenik ne može biti član upravnih i drugih odbora političkih stranaka i ne smije slijediti instrukcije političkih stranaka.

Prema relevantnim odredbama Zakona o policijskim službenicima Federacije Bosne i Hercegovine³⁹⁵, policijski službenik će se uvijek suzdržavati od javnoga ispoljavanja političkih i vjerskih uvjerenja dok je na dužnosti.

Policijski službenik ne može zauzimati položaj, obnašati dužnost ili obavljati djelatnost koje su nespojive sa njegovim službenim dužnostima, a posebno:

- Ne može biti nositeljem bilo kakve javne dužnosti;
- Ne može biti član političke stranke, niti slijediti naputke političkih stranaka, kao ni u policijskoj odori nazočiti skupovima političkih stranaka ili drugim političkim skupovima, osim ukoliko je na dužnosti.

Policijski službenik dat će ostavku kada se prijavi kao kandidat za izbornu javnu dužnost ili u momentu kad je imenovan na položaj unutar bilo kojega tijela vlasti u Bosni i Hercegovini.

Policijski službenik ima pravo osnivati i učlanjivati se u sindikat ili profesionalnu udrugu, sukladno zakonu.

Zakon o unutrašnjim poslovima Federacije Bosne i Hercegovine³⁹⁶, propisuje da kandidat za direktora policije ne

³⁹⁵ Zakon o policijskim službenicima Federacije Bosne i Hercegovine Službene novine Federacije BiH br. 28/05, od 11.05.2005.

³⁹⁶ Zakon o unutrašnjim poslovima Federacije Bosne i Hercegovine, Sl. novine FBiH br. 49/05, od 08.08.2005. godine.

može biti član političke stranke. Lica koja su, ili koja su bila, na bilo kojoj poziciji u političkoj stranci, na bilo kojem nivou, ili imenovana na bilo koju poziciju od političke stranke i lica koja su, ili koja su bila članovi izvršnog, odnosno zakonodavnog tijela na bilo kojem nivou, ne mogu se imenovati na mjesto direktora policije, niti mogu biti članovi Nezavisnog odbora koji vrši izbor direktora policije, kao i lica koje tereti IPTF-ov izvještaj o nesaradnji.

Prema odredbama Zakona o unutrašnjim poslovima³⁹⁷, članovi Nezavisnog odbora (koji imenuje direktora policije) ne mogu biti članovi političkih stranaka. Direktor policije ne može biti član političke stranke. Kandidati za direktora ne mogu biti članovi političkih stranaka, ni lica koja se nalaze na bilo kojem položaju u političkoj stranci na bilo kojem nivou, ili ih je politička stranka imenovala na neki položaj, odnosno koje su članovi izvršnog ili zakonodavnog tijela na bilo kojem nivou.

Policajci u svom radu ne mogu ispoljavati svoja politička opredjeljenja, niti se rukovoditi istim.

Zaposleni u Ministarstvima unutrašnjih poslova BiH ne mogu obavljati funkciju u zakonodavnim i izvršnim organima vlasti niti biti članovi upravnih i drugih organa u preduzećima i drugim pravnim licima i političkim strankama.

Zaposleni u Ministarstvu unutrašnjih poslova, osim policajca, ostvaruju pravo na štrajk u skladu sa Zakonom o štrajku.

Odredbama Zakona o policiji Brčko distrikta³⁹⁸ regulirano je da policajci mogu obrazovati stručna udruženja, ali ne mogu

³⁹⁷ Zakon o unutrašnjim poslovima, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 48, od 24.juna 2003. godine.

³⁹⁸ Član 42 Zakona o policiji Brčko distrikta, Službeni glasnik Brčko distrikta, br. 2/02, od 8.juna 2000.god.

biti članovi političkih stranaka i podržavati političke kandidate, niti platforme političkih stranaka.

Zakon o odbrani Bosne i Hercegovine³⁹⁹ propisuje zabranu političkog angažiranja pripadnika oružanih snaga.

Oružane snage ne mogu se koristiti u političke svrhe niti za aktivnosti političkih stranaka. Političko i javno djelovanje pripadnika oružanih snaga regulira se na slijedeći način:

Pripadnici oružanih snaga, uključujući generale, neutralni su u političkim pitanjima i neće se angažirati u bilo kojoj vrsti aktivnosti političkih stranaka, niti biti izabrani, ili imenovani na javnu dužnost.

Ovaj član ne sprečava pripadnike oružanih snaga da se registriraju za glasanje i glasaju, ili da se kandidiraju za izbore u skladu s odredbama Izbornog zakona Bosne i Hercegovine.

Pripadnik rezervnog sastava, koji je izabran ili imenovan na javnu dužnost, nije obavezan dati ostavku na dužnost ako je angažiran na redovnoj obuci, ali za vrijeme boravka u oružanim snagama ne može djelovati i nastupati kao pripadnik političke stranke.

Zakonom o službi u oružanim snagama Bosne i Hercegovine⁴⁰⁰, profesionalnim vojnim licima zabranjeno je sindikalno i političko organizovanje.

Vojnim licima u pravilu je zabranjeno javno istupanje vezano za stanje i odnose u oružanim snagama bez pisanog odobrenja ministra odbrane, osim u zakonom propisanim slučajevima.

Vojno lice ima pravo obavljanja vjerskih aktivnosti radi ostvarivanja vjerskih sloboda u skladu sa specifičnostima svake od vjera.

³⁹⁹ Zakon o odbrani Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 88/05.

⁴⁰⁰ Zakon o službi u oružanim snagama Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 88/05, 53/07 i iz 2008. godine.

Organizacija i obavljanje vjerskih aktivnosti iz stava (1) ovog člana zasnivaju se na principu individualne slobode izražavanja i obavljanja vjerske službe pripadnika oružanih snaga.

Organizacija vjerskih aktivnosti u oružanim snagama prvenstveno se zasniva na objektivnim vojnim potrebama.

Ministarstvo odbrane BiH, u saradnji sa zakonom priznatim crkvama i vjerskim zajednicama, propisuje organizaciju i način funkcioniranja vjerskih aktivnosti u oružanim snagama i osigurava ostvarivanje vjerskih sloboda, kako je utvrđeno zakonom.

Profesionalno vojno lice u oružanim snagama može se uključiti u aktivnosti udruženja i nevladinih organizacija samo ako su te aktivnosti u skladu s ovim Zakonom.

Profesionalno vojno lice može postati član stranog profesionalnog udruženja ili međunarodne organizacije samo po odobrenju ministra odbrane.

4.10.3 Zabrana javnog skupa

Zabranit će se javni skup ako se na njemu ispoljava aktivnost koja ugrožava ustavni poredak, ili su utvrđene okolnosti iz kojih proizilazi da će se ugrožavati, činiti kažnjiva djela ili podsticati na njihovo vršenje, narušavati javni red i mir ili vrijeđati javni moral, te da će biti ugrožena sigurnost ljudi i imovine.

Održavanje javnog skupa zabranit će se i kada je to potrebno radi zaštite zdravlja ljudi. Zabranit će se održavanje javnog skupa koji nije blagovremeno prijavljen, kad je prijavljivanje obavezno.

Održavanje javnog skupa može se zabraniti i ako se osnovano može očekivati da će se njegovim održavanjem onemogućiti javni saobraćaj, a sazivač ili organizator javnog

skupa, odnosno policijska stanica uprava, nisu u mogućnosti da blagovremeno obezbijede red i mir na javnom skupu, odnosno normalan javni saobraćaj.

Također, policijska stanica uprava poduzet će mjere za onemogućavanje održavanja, odnosno prekidanja javnog skupa, koji je zabranjen ili koji nije prijavljen, kad je prijavljivanje obavezno.⁴⁰¹

Prema Zakonu o javnom okupljanju u Republici Srpskoj, nadležni organ će rješenjem zabraniti održavanje mirnog okupljanja, ako:

- Je usmjereno na ugrožavanje Ustavom utvrđenog poretka,
 - Nije blagovremeno i uredno prijavljeno,
 - Je prijavljeno na prostorima na kojima se, u skladu sa ovim zakonom, ne može održavati,
 - Su ciljevi nesporno usmjereni na kršenje zagarantovanih sloboda i prava čovjeka, odnosno zbog različitih nacionalnih, rasnih, vjerskih ili kulturnih osjećanja i pripadnosti mogu podstaći na nasilje,
 - Postoji stvarna opasnost da bi održavanjem mirnog okupljanja bila ugrožena bezbjednost ljudi i imovine, ili bi došlo do ozbiljne opasnosti od nasilja odnosno do narušavanja javnog reda i mira u većem obimu i
 - To je potrebno radi sprečavanja ugrožavanja zdravlja ljudi, na zahtjev organa državne uprave nadležnog za segment zdravstva.
- Rješenje iz stava 1 ovog člana mora se donijeti najkasnije 24 sata prije prijavljenog početka održavanja mirnog okupljanja.

Protiv rješenja o zabrani održavanja mirnog okupljanja organizator može izjaviti žalbu. Nadležni organ dužan je da žalbu sa spisima odmah dostavi ministru unutrašnjih poslova Republike

⁴⁰¹ Zakon o javnim skupovima, Službeni list SR BiH, br. 41/90, 19/01, 38/01, 13/93 i 13/94.

Srpske. Rješenje po žalbi mora se donijeti i dostaviti organizatoru najkasnije u roku od 24 sata od prijema žalbe. Ukoliko ministar u utvrđenom roku ne donese odluku na osnovu žalbe, može se održati mirno okupljanje. Organizator je dužan da odmah po prijemu rješenja kojim se zabranjuje mirno okupljanje obavijesti javnost o tome i, po mogućnosti, ukloni javno istaknuta obavještenja o sazivanju mirnog okupljanja. Protiv ovoga rješenja može se pokrenuti upravni spor pred nadležnim sudom.

Zakon o javnom okupljanju u Hercegovačko-neretvanskom kantonu⁴⁰² propisuje i da će se održavanje javnog okupljanja zabraniti:

1. Ako javno okupljanje organizuje osoba kojoj je izrečena mjera sigurnosti, odnosno zabrane javnog istupanja za vrijeme dok ta mjera traje;
2. Ako javno okupljanje organizuje politička organizacija ili udruženje građana čiji je rad zabranjen⁴⁰³.

Zabranjeno je istupanje na javnom skupu koji nije prethodno prijavljen, odnosno nije blagovremeno prijavljen, ili je njegovo održavanje zabranjeno, kao i na skupu čije je dalje održavanje prekinuto po odredbama ovog zakona, ako to istupanje nije usmjereno na stišavanje eventualno nastalog nereda, ili na razilaženje skupa, kao i istupanje na spontano nastalom skupu na mjestima na kojima se vrši javni saobraćaj.⁴⁰⁴

⁴⁰² Zakon o javnom okupljanju, Narodne novine Hercegovačko-neretvanske županije, br. 4/00.

⁴⁰³ Zakon o javnim skupovima, Službeni list SR BiH, br. 41/90, 19/01 i 38/01 i Zakon o javnom okupljanju, Narodne novine Hercegovačko-neretvanske županije, br. 4/00.

⁴⁰⁴ Član 6 Zakona o javnim skupovima, Službeni list SR BiH, br. 41/90, 19/01 i 38/01.

Zakon o okupljanju građana u Brčko distriktu propisuje sljedeće:

- Policija će zabraniti održavanje javnog skupa ako je on sazvan radi vršenja aktivnosti usmjerenih na:
 - Nasilno mijenjanje poretka utvđenog Ustavom Bosne i Hercegovine i Statutom Brčko distrikta;
 - Narušavanje teritorijalnog integriteta Brčko distrikta;
 - Kršenje sloboda i prava čovjeka i građanina zajamčenih Ustavom Bosne i Hercegovine i Statutom Brčko distrikta;
 - Izazivanje i podsticanje nacionalne, rasne i vjerske netrpeljivosti i mržnje;
 - Vršenje krivičnih djela, ili se tom aktivnošću podstiče na vršenje takvih djela;
 - Narušavanje javnog reda i mira i vrijeđanje javnog morala.
- Održavanje javnog skupa će se zabraniti i kada javni skup nije blagovremeno prijavljen, kad je prijavljivanje obavezno.
- Policija može zabraniti održavanje javnog skupa ako se osnovano može očekivati da će na javnom skupu biti narušen javni red i mir, ugrožen život ili sigurnost ljudi, ili imovine, odnosno da će se održavanjem javnog skupa onemogućiti, ili znatno otežati, odvijanje javnog saobraćaja.

4.10.4. Sloboda udruživanja

Ustavom BiH i entitetskim ustavima u Bosni i Hercegovini, te prihvaćenim međunarodnim dokumentima, garantovano je pravo na udruživanje, koje podrazumijeva mogućnost da se građani udružuju radi ostvarivanja svojih političkih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih, sportskih, individualnih, kolektivnih i drugih potreba i interesa u državi. Pravo na udruživanje predstavlja pravni osnov i za osnivanje i djelovanje udruženja građana i fondacija.

Prema relevantnim odredbama važećeg Zakona o udruženjima i fondacijama, objavljenog u Službenim novinama FBiH, 20. septembra 2002. godine, te Zakona o udruženjima i fondacijama Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 52/01 i 42/05) udruženje je svaki oblik dobrovoljnog povezivanja više fizičkih ili pravnih lica radi unapređenja i ostvarivanja nekog zajedničkog ili općeg interesa, odnosno cilja, u skladu s Ustavom i Zakonom, a čija osnovna svrha nije sticanje dobiti.

Fondacija je pravno lice koje nema svoje članstvo, a cilj njenog osnivanja je upravljanje određenom imovinom u općem ili zajedničkom interesu.

Registar udruženja vodi Federalno ministarstvo ako se statutom udruženja predvidi da će udruženje djelovati na području dva ili više kantona. No, ako se statutom predvidi da će udruženje djelovati na području jednog kantona, registar udruženja će voditi kantonalni organ.

Registar svih fondacija i svih stranih nevladinih organizacija vodi Federalno ministarstvo. Danom stupanja na snagu ovog zakona prestaju da važe: Zakon o udruženjima građana (Službene novine Federacije BiH, broj 6/95), Zakon o fondacijama i zakladama (Službene novine Federacije BiH, broj

16/98) i Zakon o humanitarnoj djelatnosti i humanitarnim organizacijama (Službene novine Federacije BiH, broj 35/98), osim pojedinih članova koji nisu od ključne važnosti za ovo razmatranje.

Zakon o udruženjima i fondacijama (Službene novine, br. 32/01, od 28. decembra 2001. godine), koji je usvojila Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine, prvi put dopušta da se nevladine organizacije registruju na državnom nivou. Između ostalih odredbi, Zakon:

- Uvodi opće načelo dobrovoljne registracije udruženja;
- Za osnivanje udruženja zahtijeva najmanje tri fizičke osobe koje su državljani ili rezidenti BiH, ili tri pravne osobe registrovane u BiH;
- Stavlja u jednak položaj domaća i strana lica kao osnivače fondacije;
- Stavlja u jednak položaj domaća i strana lica kao članove upravnog odbora fondacije;
- Dopušta udruženjima i fondacijama da se direktno uključe u srodne ekonomske aktivnosti.

Glavne prednosti, na državnom nivou donesenog, Zakona o udruženjima građana i fondacijama, zajedno sa kasnije usvojenim Zakonom o udruženjima građana i fondacijama Federacije Bosne i Hercegovine i Zakonom o udruženjima građana i fondacijama Republike Srpske, jesu stvaranje novog, u većoj mjeri usklađenog, harmoniziranog pravnog okruženja i okvira za nevladine organizacije u oba bosanskohercegovačka entiteta i u državi Bosni i Hercegovini, kao i postizanje veće podudarnosti sa međunarodnim standardima i najboljim praksama u regionu.

Udruženja i fondacije samostalno utvrđuju svoje ciljeve i djelatnosti, u skladu s Ustavom i Zakonom.

Ciljevi i djelatnost udruženja, ili fondacije, ne mogu biti u suprotnosti sa ustavnim poretkom Bosne i Hercegovine ili Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Federacija), niti usmjereni ka njegovom nasilnom rušenju, niti raspirivanju nacionalne, rasne, vjerske i druge mržnje, ili diskriminacije zabranjene Ustavom i Zakonom.

Ciljevi i djelatnost udruženja ili fondacije ne mogu uključivati angažiranje političkih stranaka i kandidata u predizbornoj kampanji, prikupljanje sredstava za političke stranke i njihove kandidate, te finansiranje kandidata, odnosno političkih stranaka.

4.10.4.1. Osnivanje i registracija udruženja/fondacije. - Prema pozitivnom zakonodavstvu o udruženjima i fondacijama u Bosni i Hercegovini⁴⁰⁵, udruženje mogu osnovati najmanje tri fizička, odnosno pravna lica, koja su državljani Bosne i Hercegovine, ili stranci koji su stalno nastanjeni, ili borave duže od jedne godine, na teritoriju Federacije sami ili zajedno sa građanima Federacije.

Udruženje je, prema Zakonu o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine, svaki oblik dobrovoljnog povezivanja tri ili više fizička ili pravna lica, u svim kombinacijama, radi unapređenja i ostvarivanja nekog zajedničkog ili općeg interesa, odnosno cilja, u skladu sa Ustavom i Zakonom, čija osnovna svrha nije sticanje dobiti.

Udruženja mogu osnivati svoje saveze ili druge oblike udruživanja u kojima se njihovi interesi povezuju na višem nivou (udruženja višeg nivoa), koja uživaju sva prava i slobode

⁴⁰⁵ Zakon o udruženjima i fondacijama, objavljen u Službenim novinama FBiH, 20. septembra 2002. godine, Službene novine FBiH, br. 45/02, Zakon o udruženjima i fondacijama Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 52/01), Zakon o udruženjima i fondacijama BiH (Službeni glasnik BiH, br. 32/01, od 28. decembra 2001. godine).

garantirane udruženjima i imaju pravo slobodno se udruživati, te saradivati s međunarodnim organizacijama osnovanim radi unapređenja istih prava i interesa.

Prema Zakonu o udruženjima i fondacijama⁴⁰⁶ udruženje se osniva donošenjem osnivačkog akta.

Udruženje stiče svojstvo pravnog lica upisom u registar. Pravne radnje poduzete prije upisa udruženja u registar stvaraju obaveze samo za lica koja su poduzela te radnje.

Osnivačka skupština udruženja donosi osnivački akt, statut udruženja i imenuje organe upravljanja.

Fondaciju može osnovati jedno ili više domaćih, odnosno stranih, fizičkih ili pravnih lica.

Fondacija može biti osnovana jednostranom izjavom volje, odlukom, ugovorom ili drugim pravno valjanim aktom.

Ukoliko statutom nije drugačije uređeno, smatrat će se da je fondacija osnovana na neodređeno vrijeme.

Osnivač donosi osnivački akt i statut fondacije.

Fondacija se može pripajati, razdvajati ili transformisati samo u drugu fondaciju.

Fondacija može imati svoje organizacione oblike (podružnice, urede i sl.), u skladu sa statutom.

Udruženje se upisuje u registar udruženja, a fondacija u registar fondacija.

Registar udruženja vodi nadležno ministarstvo zavisno od toga da li se statutom udruženja predvidi da će udruženje djelovati na području jednog, dva ili više kantona, odnosno na nivou

⁴⁰⁶ Zakon o udruženjima i fondacijama, Službene novine FBiH, br. 45/02

države. Registar svih fondacija i svih stranih nevladinih organizacija vodi nadležno ministarstvo.

Prema Zakonu o udruženjima i fondacijama BiH, registracija udruženja i fondacija BiH, stranih i međunarodnih udruženja i fondacija i drugih neprofitnih organizacija, prvobitno je stavljena u nadležnost Ministarstva civilnih poslova i komunikacija Vijeća ministara BiH, a zatim Ministarstva pravde BiH.

Postupak za registraciju i prestanak rada udruženja i fondacija vodi se po odredbama Zakona o udruženjima i fondacijama Bosne i Hercegovine i Zakona o upravnom postupku.

Danom upisa u registar udruženje, ili fondacija, stiče svojstvo pravnog lica.

Registar udruženja ili fondacije je otvoren za javnost.

Svako lice ima pravo uvida u podatke upisane u registar, odnosno pravo da zatraži fotokopiju upisa u registar, ili bilo kojeg dokumenta iz spisa registriranog udruženja, ili fondacije. Fotokopija se izdaje u roku od 15 dana od dana podnošenja zahtjeva.

Ministarstvo vodi registre udruženja i fondacija, u skladu s odredbama ovog zakona. Svako lice može lično, ili poštom, zatražiti kopiju bilo kojeg upisa u registar ili bilo kojeg dokumenta iz spisa, u skladu s odredbama Zakona o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini.

Izuzetno, ovlašteni predstavnik udruženja ili fondacije može zahtijevati od Ministarstva da određeni podaci koji su upisani u registar ne budu dostupni javnosti, ukoliko bi time mogao ugroziti lični integritet osnivača ili članova udruženja ili fondacije. O ovom zahtjevu Ministarstvo pravde odlučuje posebnim rješenjem.

Nadležni ministar propisuje obrasce i način vođenja registra udruženja odnosno fondacija.

Uz zahtjev za upis u registar udruženja ili fondacije prilaže se:

- 1) Osnivački akt i statut udruženja ili fondacije;
- 2) Spisak članova organa upravljanja; i
- 3) Odluka nadležnog organa o imenovanju lica ovlaštenog za zastupanje i predstavljanje udruženja ili fondacije.

O zahtjevu za upis u registar nadležno ministarstvo donosi rješenje u roku od 30 dana od dana podnošenja urednog zahtjeva za upis u registar.

Osnivački akt udruženja sadrži:

- a) Imena, prezimena i adrese, odnosno naziv, skraćeni naziv i sjedište osnivača;
- b) Naziv, sjedište i adresu udruženja;
- c) Osnovne ciljeve osnivanja udruženja;
- d) Ime i prezime lica ovlaštenog za obavljanje poslova upisa u registar udruženja;
- e) Potpise osnivača ili lica ovlaštenih za zastupanje, te jedinstveni matični broj građana, ukoliko su osnivači državljani Bosne i Hercegovine.

Rješenje o upisu u registar udruženja ili fondacije sadrži:

- 1) Datum upisa;
- 2) Registracijski broj pod kojim je izvršen upis;
- 3) Naziv i sjedište udruženja ili fondacije;
- 4) Ciljeve, ili djelatnost, za koje je udruženje, ili fondacija, osnovano, i
- 5) Imena lica ovlaštenih za zastupanje i predstavljanje.

Odredbe zakona o registraciji udruženja i fondacija primjenjuju se i na registraciju ureda, predstavništava ili drugog organizacionog oblika stranog ili međunarodnog udruženja ili fondacije, odnosno druge međunarodne organizacije, ukoliko zakonom nije drugačije propisano (u daljnjem tekstu: strane nevladine organizacije).

Uz zahtjev za upis u registar prilaže se:

- a) Dokaz o upisu strane nevladine organizacije u registar domicilne zemlje;
- b) Akt o otvaranju ureda, predstavništva ili drugog organizacionog oblika u Bosni i Hercegovini;
- c) Ime i adresa lica ovlaštenog za zastupanje nevladine organizacije u Bosni i Hercegovini (ovjerena kopija identifikacijskog dokumenta lica ovlaštenog za zastupanje);
- d) Sjedište i adresa ureda u Bosni i Hercegovini.

Ako prema zakonu domicilne zemlje strane nevladine organizacije nije propisan upis udruženja u registar, umjesto rješenja o registraciji u domicilnoj zemlji, uz zahtjev za upis, podnosi se druga pismena isprava, ovjerena od nadležnog organa, kojom se dokazuje da organizacija ima status pravnog lica u domicilnoj zemlji.

Ukoliko rješenje o upisu u registar u domicilnoj zemlji ne sadrži podatke o statutarnim ciljevima i djelatnostima udruženja, uz zahtjev za upis u registar podnosi se i statut ili neki drugi unutrašnji akt, iz kojeg su vidljivi ciljevi strane nevladine organizacije.

4.10.4.2. Privredne djelatnosti udruženja/fondacije. - Nevladinim organizacijama je dozvoljeno da se direktno uključe u srodne ekonomske aktivnosti (tj. one aktivnosti koje su neophodne za ostvarivanje osnovnih statutarnih ciljeva organizacije) i prihod stečen od takvih ekonomskih aktivnosti jedino smije se koristiti za osnovne (statutarne) ciljeve, te kao i svaki drugi prihod i imovina nevladinih organizacija podliježe ograničenju kojim se brani njegovo distribuiranje, što znači da ga

nevladina organizacija ne može distribuirati, niti ga može koristiti za ličnu dobit osoba povezanih sa samom organizacijom.

Udruženje i fondacija mogu, radi ostvarivanja svojih statutarnih ciljeva i djelatnosti, osnivati subjekte za privrednu i drugu djelatnost pod uvjetima utvrđenim zakonom i statutom udruženja odnosno fondacije.

Udruženje, ili fondacija, može obavljati nesrodne privredne djelatnosti (privredne djelatnosti koje nisu neposredno povezane sa ostvarivanjem osnovnih statutarnih ciljeva udruženja ili fondacije) samo preko posebno osnovanog pravnog lica.

Dobit koju udruženje, ili fondacija, ostvari iz nesrodnih privrednih djelatnosti može se upotrijebiti samo za ostvarivanje ciljeva koji se utvrde statutom.

Nije dopušteno direktno, ili indirektno, sticanje dobiti, ili druge materijalne koristi, ostvarene od djelatnosti udruženja ili fondacije: osnivačima, članovima udruženja, članovima upravljačkih tijela, odgovornim licima, djelatnicima ili donatorima.

Ograničenje se ne odnosi na naknade za rad, ili nadoknade troškova, ovim licima vezano za ostvarenje zakonitih ciljeva i aktivnosti utvrđenih statutom udruženja ili fondacije.

Ograničenja neće uticati na imovinu udruženja ili fondacije:

- 1) Članarine, kada je u pitanju udruženje;
- 2) Dobrovoljni priloz i pokloni fizičkih i pravnih lica;
- 3) Sredstva dodijeljena iz budžeta;
- 4) Prihodi od kamata, dividendi, dobiti od kapitala, zakupnina, honorara i sličnih izvora pasivnih prihoda;
- 5) Prihodi stečeni obavljanjem privredne djelatnosti;

- 6) Drugi prihodi stečeni, u skladu sa Zakonom i statutom.

4.10.4.3. Udruženja/fondacije od javnog interesa i vršenje javnih ovlaštenja. - Zakonom se može udruženju ili fondaciji povjeriti da u okviru svoje djelatnosti vrši javne ovlasti. (Vidjeti i 4.10.4.4)

Zakon o udruženjima i fondacijama na nivou Bosne i Hercegovine propisuje i set kriterija na osnovu kojih se pravi razlika između organizacija za javnu dobrobit i organizacija za zajedničku/privatnu dobrobit, te omogućava povoljniji poreski tretman za organizacije za javnu dobrobit, iako je sticanje ovakvog statusa rijetkost.

Odredbe veoma sličnog sadržaja propisane su i Zakonom o udruženjima i fondacijama Republike Srpske.

Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o udruženjima i fondacijama Republike Srpske⁴⁰⁷ regulirano je da je udruženje, odnosno fondacija kojoj je povjereno vršenje javnih ovlasti obavezna osigurati zakonito i nesmetano provođenje javnih ovlašćenja.

Udruženje može steći status udruženja od javnog interesa ako njegovo djelovanje prevazilazi interese njegovih članova i ako djeluje u interesu javnosti, odnosno nekih njenih segmenata, u sljedećim oblastima: zdravstvo, nauka, socijalna zaštita, zaštita okoline, civilno društvo, ratni veterani, ljudska prava, prava manjina, pomoć siromašnim i socijalno ugroženim kategorijama, pomoć invalidima, djeci i starijim licima, tolerancija, kultura, amaterski sportovi, vjerske slobode, pomoć žrtvama elementarnih nepogoda, udruženja potrošača i drugim oblastima od javnog interesa.

⁴⁰⁷ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o udruženjima i fondacijama Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 42/05.

Smatra se da udruženje djeluje u dobrotvorne svrhe ako je osnovano s prvenstvenim ciljem da pomaže licima i grupama kojima je pomoć potrebna.

Status udruženja od javnog interesa utvrđuje Vlada Republike Srpske na prijedlog Ministarstva uprave i lokalne samouprave Republike Srpske, uz predhodno mišljenje nadležnog ministarstva, na osnovu: 1) istorijskog; 2) kulturološkog; 3) multietničkog; 4) teritorijalnog i 5) socijalnog/humanitarnog principa.

Postupak za dodjelu i prestanak statusa udruženja od javnog interesa, pomoć u finansiranju udruženja od javnog interesa uređuje Vlada Republike Srpske uredbom. "U određenoj oblasti, može se utvrditi status udruženja od javnog interesa za jedno udruženje, uz primjenu zakonskih kriterija i prema osnovnom sadržaju programa rada. Registrovano udruženje od javnog interesa može se pripojiti, razdvojiti ili transformisati samo u drugo udruženje od javnog interesa. Članstvo u udruženju koja u okviru svoje djelatnosti vrše javna ovlaštenja dokazuje se članskom legitimacijom."

Ministarstvo je dužno u roku od 30 dana od dana prijema rješenja od suda o izvršenoj registraciji udruženja pismeno obavijestiti udruženje o upisu u registar.

4.10.4.4. Nadzor nad radom udruženja/fondacije. - Nadzor nad zakonitošću rada udruženja i fondacija vrši nadležni organ uprave u čije područje spada praćenje stanja u oblasti na koju se odnosi djelatnost udruženja ili fondacije.

U vršenju upravnog nadzora nad obavljanjem povjerenih javnih ovlaštenja, nadležni organi koji vrše nadzor imaju pravo i dužnost naročito da:

- 1) Rješavaju po žalbi protiv donesenih upravnih akata u vršenju povjerenih javnih ovlaštenja;

- 2) Vršer druga prava koja po Zakonu ima drugostepeni organ u upravnom postupku;
- 3) Daju stručna uputstva i objašnjenja za primjenu Zakona, drugih propisa i općih akata koji se odnose na vršenje povjerenih javnih ovlaštenja.

Udruženje, ili fondacija, koja vrši javna ovlaštenja dužna je organu uprave koji vrši nadzor nad njihovim radom da najmanje jedanput godišnje podnese izvještaje o vršenju povjerenih javnih ovlaštenja.

Ako udruženje, ili fondacija, koje vrši javna ovlaštenja ne obavljaju povjerene poslove, u skladu sa svojim dužnostima, nadležni organ uprave, koji vrši nadzor, dužan je u pismenom obliku naložiti organu upravljanja udruženja, ili fondacije, mjere za uklanjanje uočenih nedostataka, kao i poduzeti druge mjere u okviru svojih prava i dužnosti.

Nadzor nad zakonitošću i namjenskim korištenjem i raspolaganjem sredstvima udruženja/fondacije vrši ovlašteni organ udruženja, odnosno fondacije, određen statutom i ovim zakonom, kao i nadležni organi.

4.10.4.5. Prestanak rada udruženja/fondacije - Udruženje ili fondacija prestaje s radom:

Zakonom o udruženjima i fondacijama BiH regulirano je da se udruženja i fondacije brišu iz registra kada rješenje o prestanku rada udruženja, odnosno fondacije, koje donese Ministarstvo pravde BiH postane konačno ili kad Sud Bosne i Hercegovine donese pravosnažnu presudu o zabrani rada udruženja ili fondacije.

Udruženje, ili fondacija, može prestati sa radom dobrovoljno, ili po sili zakona, pod uslovima utvrđenim ovim zakonom.

Ako statutom nije drugačije predviđeno, odluka o prestanku sa radom se donosi dvotrećinskom većinom, kvalifikovanom većinom glasova članova udruženja, ili dvotrećinskom većinom glasova upravnog odbora fondacije.

U slučaju dobrovoljnog prestanka rada registrovanog udruženja, ili fondacije, usvaja se plan koji je u skladu sa statutom i ovim zakonom.

1. Udruženje ili fondacija prestaje raditi :

- a) Ako nadležni organ udruženja, odnosno fondacije, donese odluku o prestanku rada ili odluku o pripajanju, razdvajanju, odnosno transformaciji udruženja/ fondacije;
- b) Ako se utvrdi da je udruženje, ili fondacija, prestala djelovati.

2. Smatrat će se da je udruženje prestalo djelovati:

- a) Ako je proteklo dvostruko više vremena od vremena utvrđenog statutom udruženja za održavanje skupštine, a skupština udruženja nije održana;
- b) Ako se broj članova udruženja smanji ispod tri.

3. Kada Ministarstvo pravde BiH utvrdi činjenice iz stava 1 i 2 ovog člana, donosi se rješenje o prestanku rada udruženja, odnosno fondacije.

1. Udruženju, odnosno fondaciji, zabranit će se rad ako:

- a) Djeluje suprotno odredbama člana 5 stava 2 i 3 ovog zakona (odredbe o zabranjenim ciljevima i djelatnostima);
- b) Nakon prekršajnog kažnjavanja u povratu nastavi da obavlja djelatnosti koje nisu u skladu sa statutarnim ciljevima udruženja ili fondacije;
- c) Nakon prekršajnog kažnjavanja u povratu nastavi da djeluje suprotno odredbama ovog zakona;

d) Ako su ispunjeni uslovi iz člana 30 stav 5, ovog zakona (odredba o donošenju rješenja o brisanju iz registra udruženja ili fondacija).

2. Postupak za zabranu rada udruženja, odnosno fondacije, pred Sudom Bosne i Hercegovine pokreće Ministarstvo pravde BiH, kao i drugi organi nadležni za kontrolu rada udruženja i fondacija.

1. Presudu o zabrani rada udruženja, odnosno fondacije donosi Sud Bosne i Hercegovine.

2. Presudom kojom se izriče zabrana rada udruženja, odnosno fondacije, odredit će se mjere u pogledu imovine, kao i druge neophodne mjere.

3. U postupku o zabrani rada udruženja, odnosno fondacije, pokrenutog na osnovu člana 5 stav 2, ovog Zakona, shodno se primjenjuju odredbe zakona kojim je uređen krivični postupak.

Nakon raspuštanja i prestanka rada i izmirenja obaveza, udruženje, ili fondacija, koje nema status udruženja od javnog interesa, preostalu imovinu i sredstva podjelit će na način utvrđen statutom ili drugom registrovanom udruženju, ili fondaciji kojoj je dodijeljen status udruženja, ili fondacije, od javnog interesa.

Nakon raspuštanja i izmirenja obaveza udruženje, ili fondacija, kome je odobren status udruženja, ili fondacije, od javnog interesa, preostalu imovinu i sredstva podjelit će registrovanom udruženju od javnog interesa, ili fondaciji, koje ima iste ili slične ciljeve. Ovo se odnosi i na sva udruženja i fondacije koje su dobile sredstva od države, javne donacije ili su ostvarili poreske i fiskalne olakšice u skladu sa zakonima iz bilo koje nadležnosti.

U slučaju prestanka rada po sili zakona Minsitarstvo pravde BiH utvrđuje raspodjelu preostalih sredstava u skladu sa principima ovog člana.

Rješenje Ministarstva pravde BiH o rapuštanju po sili zakona i o raspodjeli sredstava udruženja, ili fondacije, bit će objavljena u "Službenom glasniku BiH", kao i obavijest svim potencijalnim korisnicima da mogu pokrenuti upravni spor kod Suda BiH u skladu sa relevantnim članom ovog zakona.

Prema Zakonu o udruženjima i fondacijama FBiH, udruženje ili fondacija prestaje s radom:

- 1) Ako nadležni organ udruženja, odnosno fondacije, donese odluku o prestanku rada ili odluku o pripajanju, razdvajanju ili transformaciji udruženja, odnosno fondacije;
- 2) Ako su ispunjeni uslovi propisani zakonom u pogledu nemogućnosti postojanja dva ili više udruženja, ili fondacije, sa istim nazivom u registru, ili ako se utvrdi da je udruženje ili fondacija prestala djelovati.

Smatrat će se da je udruženje prestalo djelovati:

- 1) Ako je proteklo dvostruko više vremena od vremena utvrđenog statutom udruženja za održavanje skupštine, a skupština udruženja nije održana;
- 2) Ako se broj članova udruženja smanji ispod broja određenog ovim zakonom za osnivanje udruženja, a skupština udruženja u roku od tri mjeseca od dana nastupanja ove okolnosti ne donese odluku o prijemu novih članova.

Nezavisno od relevantnih odredbi ovog člana, udruženje neće prestati ako prijem novih članova nije moguć zbog objektivnih okolnosti koje su prouzrokovane prirodom statutarnih ciljeva i djelatnosti udruženja.

Nadležno ministarstvo donosi rješenje o prestanku rada udruženja, odnosno fondacije.

Udruženju, odnosno fondaciji, zabranit će se rad:

- 1) Ako djeluje suprotno odredbama o zabranjenim ciljevima i djelatnostima;
- 2) Ukoliko nakon prekršajnog kažnjavanja u povratu nastavi da obavlja djelatnosti koje nisu u skladu sa statutarnim ciljevima udruženja ili fondacije;
- 3) Ako nakon prekršajnog kažnjavanja u povratu nastavi da djeluje.

Postupak za zabranu rada udruženja, odnosno fondacije, pokreće federalni tužilac, odnosno kantonalni tužilac.

4.10.4.6. Specifičnosti koje se odnose na djelovanje fondacija. - Prema Zakonu o udruženjima i fondacijama BiH, fondaciju koja ispunjava uslove za registraciju može osnovati jedno ili više fizičkih ili pravnih lica (osnivači), s tim da osnivači ne mogu biti država BIH, entiteti, kantoni, gradovi, općine, mjesne zajednice, državni organi, državna preduzeća i fondovi. Osnivači ne moraju biti državljani ili pravna lica iz BIH.

Fondacija može biti osnovana jednostranom izjavom volje, ugovorom, testamentom, legatom ili drugim odgovarajućim pravnim aktom i mora imati osnivački akt, statut i upravni odbor, odnosno akte i organe, koji su im suštinski ekvivalentni. Za stranu ili međunarodnu fondaciju dovoljno je da ima akte bez obzira kako su nazvani i organe, koji vrše funkcije kako ih definira ovaj zakon.

Osnivački akt fondacije naročito sadrži:

- a. Imena, prezimena i adrese osnivača;

- b. Naziv fondacije, skraćeni naziv, ukoliko postoji, sjedište i adresu fondacije;
- c. Ciljeve zbog kojih je fondacija osnovana;
- d. Iznos novčanih sredstava, ili drugih vidova imovine, koje osnivač ulaže;
- e. Ime, prezime i adresu lica koje zastupa fondaciju u BiH i ovlašteno je za obavljanje poslova registracije fondacije;
- f. Potpise osnivača, a za državljane Bosne i Hercegovine i jedinstvene matične brojeve.

Odredbe Zakona o udruženjima i fondacijama propisuju da, za razliku od udruženja, fondaciju može osnovati jedno ili više domaćih odnosno stranih fizičkih ili pravnih lica.

Fondacija može biti osnovana jednostranom izjavom volje, odlukom, ugovorom ili drugim pravno valjanim aktom.

Ukoliko statutom nije drugačije uređeno, smatrat će se da je fondacija osnovana na neodređeno vrijeme.

Osnivač donosi osnivački akt i statut fondacije.

Fondacija se može pripajati, razdvajati ili transformisati samo u drugu fondaciju.

Fondacija može imati svoje organizacione oblike (podružnice, urede i sl.), u skladu sa statutom.

Osnivački akt fondacije sadrži, između ostalog, i novčana sredstva ili druge oblike imovine koje osnivač ulaže, a koji ne mogu biti manji od 2.000,00 konvertibilnih maraka;

Organ upravljanja fondacijom je upravni odbor.

Osnivač, ili lice ovlašteno od osnivača, imenuje upravni odbor.

Statutom se mogu predvidjeti i drugi organi fondacije.

Upravni odbor:

- 1) Ostvaruje ciljeve fondacije utvrđene u statutu;
- 2) Daje saglasnost za pravne radnje koje su preuzete u ime fondacije prije njenog upisa u registar;

- 3) Upravlja imovinom fondacije;
- 4) Vršiti izmjene i dopune statuta i drugih akata, ukoliko nije drugačije uređeno statutom;
- 5) Imenuje lice ovlašteno za zastupanje i predstavljanje fondacije;
- 6) Odlučuje o pripajanju, razdvajanju, transformaciji i prestanku rada fondacije;
- 7) Priprema finansijske i druge izvještaje;
- 8) Vršiti druge poslove u skladu sa Zakonom i statutom.

Upravni odbor čine najmanje tri člana.

Član upravnog odbora može biti fizičko ili pravno lice preko ovlaštenog zastupnika.

Članovi upravnog odbora ne mogu biti:

- 1) Maloljetna lica;
- 2) Lica zaposlena u fondaciji;
- 3) Članovi drugih organa fondacije;
- 4) Lica koja vrše nadzor nad radom fondacije.

4.11. Pravo na mirno uživanje imovine

Član 1 Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

Zaštita imovine

Svako fizičko ili pravno lice ima pravo na neometano uživanje svoje imovine. Niko ne može biti lišen svoje imovine, osim u javnom interesu i pod uvjetima predviđenim zakonom i općim načelima međunarodnog prava.

Prethodne odredbe, međutim, ni na koji način ne utiču na pravo države da primjenjuje takve zakone koje smatra potrebnim da bi nadzirala korištenje imovine u skladu s općim interesima ili da bi osigurala naplatu poreza ili drugih doprinosa ili kazni.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

4.11.1. Opća razmatranja

Pravo na mirno uživanje imovine obuhvata tri posebna pravila. Prvo pravilo je opće prirode i izražava princip mirnog uživanja imovine. Drugo pravilo se odnosi na lišavanje imovine i podvrgnuto je izvjesnim uvjetima. Treće pravilo dozvoljava da države potpisnice imaju pravo, između ostalog, kontrolirati korištenje imovine u skladu sa općim interesom provođenja onih zakona koje smatraju potrebnim u tu svrhu⁴⁰⁸. Drugim riječima, miješanje u pravo na mirno uživanje imovine se ne može nametnuti zakonskom odredbom koja samo ispunjava uvjete vladavine prava i služi legitimnom cilju u javnom interesu, nego mora održati i razuman odnos proporcionalnosti između upotrijebljenih sredstava i cilja koji se želi ostvariti bilo kojom mjerom kojom se oduzima ili ograničava imovina⁴⁰⁹.

Ocjena proporcionalnosti između upotrijebljenih sredstava i cilja koji se namjerava postići zavisi i od zakonskih uvjeta za kompenzaciju, te pomaže odgovoriti na pitanje da li poduzete mjere poštuju pravičnu ravnotežu i da li one aplikantu predstavljaju prevelik teret. Sudska praksa ne garantira pravo na punu kompenzaciju u svim okolnostima, jer legitimni ciljevi javnog interesa mogu opravdati plaćanje nižeg iznosa od tržišne vrijednosti. Također, nepostojanje kompenzacije ne mora nužno da predstavlja neproporcionalno miješanje u pravo na mirno uživanje imovine, ali moraju postojati iznimne okolnosti koje opravdavaju ovakvo postupanje.

⁴⁰⁸ Presuda Jahn i drugi protiv Njemačke, (<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=8802101&skin=hudoc-en&action=request>) i Holy Monasteries protiv Grčke (<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=8802101&skin=hudoc-en&action=request>).

⁴⁰⁹ Sporrong i Lönnroth protiv Švedske, (<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=sporrong&sessionid=8949928&skin=hudoc-en>).

Katalog prava iz člana II/3.k Ustava BiH predviđa da sve osobe na teritoriju BiH uživaju, između ostalih, i pravo na imovinu. Ustav BiH, u isto vrijeme, ne sadrži izričitu odredbu kojom se predviđa da je oduzimanje imovine moguće isključivo ako je predviđeno zakonom, ako služi javnom interesu, uz davanje naknade i uspostavljanje pravične ravnoteže između javnog i privatnog interesa. Međutim, u članu II/3 Ustava BiH⁴¹⁰ istaknuto je da se prava i slobode predviđene Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini, čime je određeno da ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima. Ovim je odredbama Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda dat prioritet u primjeni propisa u BiH i utvrđena važnost usklađivanja domaćih propisa sa standardima Evropske konvencije.

Ustavima na entitetskom nivou garantira se zaštita prava na imovinu u skladu sa najvišim međunarodnim standardima. Ustav Federacije BiH⁴¹¹ garantira izričito i zaštitu prava na imovinu u članu II.2k. Ustav Republike Srpske⁴¹² detaljnije propisuje zaštitu prava vlasništva⁴¹³. Ovaj ustav propisuje pravnu zaštitu svih oblika vlasništva, a oduzimanje ili ograničavanje ovog prava može se propisati samo zakonom i uz pravednu naknadu. U Ustavu se određuje i mogućnost zakonskog ograničenja raspolaganja, ili posebnog načina upotrebe dijela sredstava osoba, fizičkih ili pravnih, za vrijeme ratnog stanja, neposredne ratne opasnosti ili vanrednog stanja. Navedene su i generalne odredbe o stjecanju prava vlasništva stranih osoba i eventualna ograničenja za strane osobe kada to zahtijeva opći interes. Za slučaj zakonskog ograničenja upotrebe i iskorištavanja stvari od posebnog

⁴¹⁰ Ustav BiH, Međunarodni standardi.

⁴¹¹ Sl. novine FBIH, br. 1/94, 13/97 i 22/02.

⁴¹² Sl. glasnik Republike Srpske (RS), br. 3/92, 6/92, 8/92, 15/92 i 19/92.

⁴¹³ Ustav Republike Srpske – članovi od 54 - 60.

kulturnog, znanstvenog, umjetničkog, historijskog značaja ili značaja za zaštitu prirode i čovjekove okoline predviđena je puna naknada vlasniku. U pogledu zaštite prava na nekretnine, Ustav štiti vlasništvo na poljoprivrednom zemljištu, šumi i šumskom zemljištu u zakonskim granicama.

Kantonalnim ustavima i Statutom Brčko distrikta osiguravaju se mjere zaštite ljudskih prava i sloboda utvrđenih Ustavom BiH, što, u isto vrijeme, znači da ovi ustavi, odnosno Statut, ne preciziraju posebnu zaštitu prava na imovinu.

4.11.2. Eksproprijacija

Eksproprijacija je oduzimanje ili ograničenje prava vlasništva na nekretnine, uz naknadu prema tržišnoj vrijednosti nekretnina.

S obzirom da eksproprijacija po sebi predstavlja ozbiljno oduzimanje ili ograničenje prava na mirno uživanje imovine, uvjet koji se treba ispuniti je uspostavljanje pravične ravnoteže između zadovoljenja javnog i privatnog interesa. U prilog uspostavljanju pravične ravnoteže ulazi i naknada prema tržišnoj vrijednosti nekretnine.

U Bosni i Hercegovini na snazi su tri zakona kojima se regulira pitanje eksproprijacije. U Republici Srpskoj važi Zakon o ekproprijaciji iz 1996. godine⁴¹⁴. U Federaciji BiH, nakon što je dugi niz godina važio Zakon o eksproprijaciji iz 1987. godine⁴¹⁵, na snagu je stupio Zakon o eksproprijaciji FBiH⁴¹⁶ iz 2007. godine kojim je prestao da važi raniji zakon. U Brčko distriktu na snazi je

⁴¹⁴ Sl. glasnik Republike Srpske, br.8/96, 37/07, 66/08.

⁴¹⁵ Sl. list SRBiH, br.12/87 i 38/89 i Sl.list RBiH, br.3/93 i 15/94.

⁴¹⁶ Sl. novine FBiH, br.70/07.

Zakon o eksproprijaciji nekretnina u Brčko distriktu⁴¹⁷ od 22. jula 2004. godine.

Prijedlog za eksproprijaciju može podnijeti korisnik eksproprijacije nakon utvrđenog javnog interesa za izgradnju objekta ili izvođenje radova. U zavisnosti od toga da li se namjerava graditi, ili izvoditi radove na području kantona, više općina ili jedne općine unutar Federacije BiH, postojanje javnog interesa svojom odlukom utvrđuju vlada Federacije BiH, vlada kantona odnosno, općinsko vijeće. U Republici Srpskoj o postojanju javnog interesa odlučuje vlada Republike Srpske. U Brčko distriktu, Skupština Brčko distrikta svojom odlukom utvrđuje da li je izgradnja objekta, ili izvođenje radova, u javnom interesu.

Federalni zakon predviđa da se prijedlog za eksproprijaciju podnosi općinskoj službi za upravu, a isti podnosi nadležno pravobraniteljstvo u ime pravnih osoba koje zastupa po zakonu. Zakon Republike Srpske propisuje da prijedlog, u ime Republike Srpske, Republičkoj upravi za geodetske i imovinsko-pravne poslove podnosi Republički javni pravobranilac. U Distriktu Brčko o prijedlogu odlučuje Odjel za eksproprijaciju. Zakon Federacije BiH predviđa da korisnik eksproprijacije, prijedlog za eksproprijaciju, može podnijeti u roku od dvije godine od dana stupanja na snagu odluke o utvrđivanju javnog interesa, dok u Republici Srpskoj i u Brčko distriktu taj rok iznosi jednu godinu.

Protiv rješenja o eksproprijaciji, kojim se usvaja prijedlog za eksproprijaciju, dozvoljena je žalba. U Federaciji BiH o žalbi odlučuje Federalna uprava, a u drugom BiH entitetu Republička uprava. Zakon o eksproprijaciji Brčko distrikta navodi da je žalba dozvoljena, međutim, nije precizirano koji organ odlučuje o ovom pravnom lijeku. U praksi se, međutim, žalba na rješenje upućuje apelacionoj komisiji sastavljenoj od pet diplomiranih pravnika, a

⁴¹⁷ Sl. glasnik Brčko distrikta, br.26/04.

putem prvostepenog organa koji je donio ožalbeno rješenje. Ovakva praksa propisana je Zakonom o upravnom postupku Brčko distrikta⁴¹⁸.

Zakoni o eksproprijaciji predviđaju da korisnik eksproprijacije može stupiti u posjed nekretnine prije pravomoćnosti, odnosno konačnosti, rješenja o eksproprijaciji ako na zahtjev korisnika eksproprijacije Vlada Federacije BiH, Vlada Republike Srpske, odnosno gradonačelnik Brčko distrikta, odluči da je to neophodno zbog hitnosti slučaja, ili radi otklanjanja znatnije štete.

Zakoni propisuju da se naknada za ekspropriranu nekretninu određuje davanjem druge odgovarajuće nekretnine koja odgovara visini vrijednosti nekretnine koja se ekspropirira u istoj općini ili gradu, na način da se vlasniku nekretnine omogućuje približno isti uvjeti korištenja kakve je imao koristeći tu nekretninu. Zakon Federacije BiH je predvidio da je korisnik eksproprijacije prije podnošenja prijedloga za eksproprijaciju dužan pokušati sa vlasnikom nekretnine sporazumno riješiti sticanje prava vlasništva nad određenom nekretninom.

Ukoliko vlasnik ne prihvati na ime naknade drugu nekretninu, naknada se određuje u novcu prema visini tržišne vrijednosti nekretnine, nakon što je dugi niz decenija zakonom bilo predviđeno davanje pravične naknade, čija je visina obično bila daleko ispod tržišne vrijednosti imovine. Praksa Evropskog suda za ljudska prava zasniva se na stanovištu da se u pravilu za ekspropriranu nekretninu isplaćuje puna, odnosno tržišna naknada, a isplata niža od tržišne cijene, uglavnom, predstavlja kršenje člana 1 Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, dok se potpuni izostanak naknade može opravdati samo u izuzetnim okolnostima⁴¹⁹. Zakon

⁴¹⁸ Sl. glasnik Brčko distrikta, br.3/00, 5/00, 9/02, 8/03, 8/04, 25/05.

⁴¹⁹ Jahn i drugi protiv Njemačke, vidjeti gore.

predviđa posebno izračunavanje naknade za različite objekte eksproprijacije.

U slučaju da strane u postupku ne postignu sporazum oko naknade, općinski organ uprave u Federaciji BiH, odnosno područna jedinica Uprave u Republici Srpskoj, ili odjel uprave u Brčko distriktu, dostavlja pravomoćno rješenje sa svim spisima o eksproprijaciji nadležnom sudu na čijem području se nalazi ekspropirirana nekretnina. Nadležni sud će u vanparničnom postupku odlučiti o visini naknade za ekspropriaciju. Postupak za određivanje naknade za ekspropiriranu nekretninu je hitan.

4.11.3. Povrat bespravno oduzete imovine i obeštećenje ranijih vlasnika

Restitucija je vraćanje prava vlasništva nacionalizirane imovine⁴²⁰. Denacionalizacija, kao pravni pojam, podrazumijeva „postupak ukidanja svih pravnih posljedica nacionalizacije tuđe imovine, bilo pravnih ili fizičkih lica“⁴²¹. Iako se o denacionalizaciji, kao o naturalnom vraćanju nacionalizirane imovine, ili nadoknađivanju te imovine drugom imovinom, ili novčanom naknadom, govori od kraja posljednjeg rata, u BiH još uvijek nije donesen zakon koji bi na jedinstven način regulirao ovo pitanje.

Komisija za restituciju, koju je uspostavilo Vijeće ministara BiH Odlukom o imenovanju Komisije za restituciju⁴²² u julu 2004. godine, nadležna je za pripremu okvirnog zakona o restituciji u BiH.

⁴²⁰ Prijedlog Zakona o denacionalizaciji BiH, član 5, stav1j.

⁴²¹ Studija izvodljivosti restitucije u BiH, Ekonomski institut Sarajevo, str.12, http://www.eis.ba/ei/download/studije/restitucija_ba.pdf.

⁴²² Sl. glasnik BiH, br.44/04.

Principi za provođenje restitucije imovine zasnivaju se na interesu da se na pravedan i objektivan način ispravi nepravda koju su država i njeni organi učinili u prošlosti oduzimanjem imovine od njenih ranijih vlasnika, te da se provede restitucija u BiH na način koji ne ugrožava makroekonomsku stabilnost BiH, da se otkloni restitucija kao izvor nesigurnosti koja sprečava proces privatizacije i sadašnje vlasnike da investiraju u poboljšanje svoje imovine, kao i da podrži dalji razvoj tržišne privrede u BiH.

Komisija je do danas izradila Prijedlog zakona o denacionalizaciji u BiH. Prijedlogom zakona se predviđa uređenje osnove i postupka vraćanja ili naknade za nepokretnu ili pokretnu imovinu koja je prinudno prenesena u općenarodnu imovinu, državno, zadružno, odnosno društveno vlasništvo na osnovu zakona i propisa, odlukom državnog organa, ili na osnovu prisilno iznuđenog pravnog posla bez pravne osnove od 1. januara 1945. godine do stupanja na snagu Zakona o denacionalizaciji BiH. Osnovni principi denacionalizacije prema Nacrtu zakona su: vraćanje oduzete imovine vlasniku u naturalnom obliku, davanje vlasniku u zamjenu za oduzetu imovinu jednako vrijedno materijalno dobro iste vrste, ako iz opravdanih razloga nije moguće vratiti oduzetu imovinu, davanje vlasniku oduzete imovine pravičnu novčanu naknadu, ako imovinu vlasniku nije moguće vratiti u naturalnom obliku, niti ga obešteti zamjenskom imovinom.

Na sjednici Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH od 31. januara 2008. godine, po prvi put je razmatran Prijedlog zakona o denacionalizaciji. Izjašnjenje povodom ovog Prijedloga odgođeno je za narednu sjednicu koja se održala 26. februara 2008. godine, međutim, Prijedlog zakona je odbijen.

Pored ovoga, na nivou države BiH ne postoji jedinstven zakon koji bi na jedinstven način regulirao materiju stvarnog prava kao jednog od prioriteta u reformi pravnog poretka. Ovakav zakon, koji bi bio rezultat reforme vlasničkih odnosa, trebao je biti

jedan od prvih koraka zajedno sa donošenjem propisa o restituciji i privatizaciji, te iako postoji Nacrt zakona o stvarnim pravima na državnom nivou već skoro tri godine, do njegovog usvajanja i donošenja entitetskih zakona, u skladu sa državnim, još nije došlo.

Zakonima o građevinskom zemljištu koji su nametnuti odlukom visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini od 15. maja 2003. godine, započet je proces restitucije. Zakoni su usvojeni u oba entiteta⁴²³ sa istovjetnim tekstom. Tom odlukom visokog predstavnika stavljen je van snage Zakon o građevinskom zemljištu BiH iz 1986. godine. Jedna od ključnih novina zakona je podjela građevinskog zemljišta na zemljište u državnom i privatnom vlasništvu s obzirom da po starom zakonu nije bilo moguće stjecati privatno vlasništvo na gradskom građevinskom zemljištu. Nadalje, nositelji privremenog prava korištenja na neizgrađenom gradskom zemljištu mogu to zemljište stavljati u promet, što je bitna razlika u odnosu na raniji zakon prema kojem je neizgrađeno zemljište bilo van prometa. Kao novina uveden je postupak po kojem se dodjela zemljišta vrši putem javnog konkursa. Osim ovoga, dozvoljeno je podnijeti zahtjev kojim predratni korisnici mogu tražiti reviziju rješenja o dodjeli zemljišta u svrhu građenja, koja su donesena bez njihove saglasnosti u periodu od 6. aprila 1992. godine do donošenja novih zakona⁴²⁴. Nametnutim zakonima propisano je da prestaje državno vlasništvo na gradskom građevinskom zemljištu, koje je postalo društveno, odnosno državno, temeljem općinskih odluka, a koje nije realizovano za namjenu u skladu sa regulacionim planom i uspostavlja se raniji vlasnički odnos, kao i da prestaje državno vlasništvo na izgrađenom gradskom zemljištu koje

⁴²³ Sl. novine FBiH, br.25/03 i Sl. glasnik Republike Srpske, br.86/03.

⁴²⁴ Prije donošenja ovih zakona u Bosni i Hercegovini gradsko građevinsko zemljište bilo je u državnom vlasništvu na osnovu Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta (Sl. list FNRJ, br.52/58) i Zakona o određivanju građevinskog zemljišta i određenim naseljima gradskog karaktera (Sl. list SRBiH, br.24/68) i općinskih odluka.

prelazi u vlasništvo vlasnika izgrađenog objekta. Na ovaj način, u državnom vlasništvu je ostalo neizgrađeno gradsko građevinsko zemljište koje je postalo društveno, odnosno državno, prema Zakonu o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta, pa se ne može zaključiti da je restitucija gradskog građevinskog zemljišta u cijelosti provedena donošenjem ovih zakona. Republika Srpska je 2006. godine usvojila novi Zakon o građevinskom zemljištu⁴²⁵, kojim je prestao da važi Zakon o građevinskom zemljištu Republike Srpske iz 2003. godine i kojim je predviđeno da državno vlasništvo na neizgrađenom zemljištu, a koje je postalo državno temeljem Zakona o nacionalizaciji iz 1958. godine, prestaje po sili zakona stupanjem na snagu Zakona iz 2006. godine.

4.11.4. Utvrđivanje, raspodjela i upravljanje imovinom Bosne i Hercegovine

Bosna i Hercegovina je izvršila ratifikaciju Sporazuma o pitanju sukcesije (Službeni glasnik BiH - Dodatak: Međunarodni ugovori, br.10/2001), koji je od strane bivših republika SFRJ zaključen u Beču, 29 juna 2001. godine. Predmetnim Sporazumom određeno je pitanje nasljeđivanja imovine bivše Socijalističke federativne republike Jugoslavije, po kojem su novonastale suverene države ravnopravne nasljednice. Pitanja Sporazuma su svrstana u ukupno sedam aneksa (Pokretna i nepokretna imovina, Diplomatska i konzularna imovina, Finansijska potraživanja i dugovanja, Arhivska građa, Penzije, Ostala prava, Koristi i dugovanja i Privatna svojina i stečena prava).

⁴²⁵ Sl. glasnik Republike Srpske, br.112/06.

Zbog složenosti odnosa koji su se formirali tokom više decenija trajanja Socijalističke federativne republike Jugoslavije, kao i potrebe poštivanja stečenih prava i nužnosti uvažavanja privatnog vlasništva, značaja pravne sigurnosti i uspostavljanja osnova za buduću saradnju između država u regiji, države nasljednice su ovu materiju regulirale posebnim Aneksom G Sporazuma o pitanjima sukcesije bivše Socijalističke federativne republike Jugoslavije. Danas su u državama nasljednicama SFRJ svi oblici vlasništva, pa i državnog, svojina u pravno-tehničkom smislu. Država upravlja državnom svojinom na osnovu istih ovlaštenja kao i drugi vlasnici, a na tržište i u pravni promet stavlja je na osnovu autonomije volje.

S obzirom da se radi o sporazumu između više država, on ne može biti osnova za uknjižbu prava vlasništva. Pitanje imovine, koja je BiH pripala po tom sporazumu, unutrašnje je pitanje Bosne i Hercegovine, o kojem samo Parlamentarna skupština BiH i Vijeće ministara mogu odlučivati. Činjenica jeste da je BiH titular i vlasnik naslijeđene imovine, međutim, ne postoji zakon o državnoj imovini kojim se vrši konačna raspodjela prava i obaveza na nepokretnu i pokretnu imovinu unutar države. Iako, prema Sporazumu izričito važi da će „nepokretna državna imovina bivše SFRJ pripasti državama sljednicama na čijim se teritorijama ta imovina nalazi", predviđa se da će veliki dio imovine po teritorijalnom principu biti raspodijeljen na entitete, kantone ili općine unutar Bosne i Hercegovine. Ovakav način raspodjele državne imovine upućuje na zaključak da se radi o sukcesiji unutar BiH, o čemu će se odlučiti konačnim usvajanjem Zakona o državnoj imovini.

Kako je to unutrašnje pitanje, Komisija za državnu imovinu, utvrđivanje i raspodjelu državne imovine, određivanje prava i obaveza Bosne i Hercegovine, entiteta i Brčko distrikta kod upravljanja državnom imovinom, zadužena je za izradu zakona o državnoj imovini Bosne i Hercegovine. Vijeće ministara BiH je u

decembru 2004. godine⁴²⁶ osnovalo Komisiju za državnu imovinu sa prvenstvenim zadatkom da izradi zakon kojim će biti utvrđeno koja imovina pripada kojem nivou vlasti, kao i da izradi propise za buduće upravljanje ovom imovinom, te predloži nacрте zakona o pravima vlasništva i upravljanja državnom imovinom. Ovaj zakon je bitan zbog toga da bi država, kao i niži nivoi vlasti, dobili imovinu kako bi mogli obavljati svoje zakonom i Ustavom predviđene nadležnosti. Dok se ovo pitanje ne riješi, visoki predstavnik u BiH donio je u martu 2005. godine Odluku o zabrani raspolaganja državnom imovinom u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini⁴²⁷, koja je nekoliko puta produžavana. Razlog za donošenje Odluke je osiguranje da prava vlasništva nad javnom imovinom ne budu narušena eventualnom prodajom prije usvajanja zakona.

Nakon više od tri godine, koliko se radi na nacrtu ovog zakona, ističe se da postoji saglasnost u tome da svaki nivo vlasti u BiH, i entiteti i država sa svojim institucijama, kao i drugi nivoi vlasti, mogu biti titulari nad državnom imovinom. Stvarni i održivi razvoj BiH je moguć jedino uz ispunjenje uvjeta da imovina Bosne i Hercegovine dobije svog titulara. Pri tome će Komisija primijeniti kombinaciju funkcionalnog i teritorijalnog principa za rješavanje ovog pitanja. U okviru nacрта predviđeno je da će imovina van Bosne i Hercegovine, koju je dobila sukcesijom bivše SFRJ, biti isključivo u vlasništvu države, a sva druga imovina unutar BiH, bez obzira da li se radilo o imovini dobijenoj sukcesijom ili imovini stečenoj od Socijalističke republike Bosne i Hercegovine, bit će predmet raspodjele države, entiteta, kantona, pa čak i općina.

Donošenje ovog zakona je bitno i zbog toga što je pitanje raspodjele državne imovine jedan od ključnih ciljeva koji su

⁴²⁶ Sl. glasnik BiH, br.10/05, 18/05, 69/05, 70/05.

⁴²⁷ Sl. novine FBiH, br.20/05, Sl. glasnik BiH, br.18/05, 29/06, 85/06, 32/07, 41/07, 74/07, 99/07, 58/08, Sl. glasnik Republike Srpske, br.32/05.

vezani za prestanak mandata Ureda visokog predstavnika u BiH, međutim, neizvjesno je kada će biti donesen.

4.11.5. Stanarsko pravo

U skladu sa Aneksom 7 Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH, sve izbjeglice i raseljena lica imaju pravo na vraćanje imovine i na naknadu imovine koja se ne može vratiti. Prema tome, nositelji stanarskog prava na stan koji je proglašen napuštenim imali su pravo na povrat stana. Osobe koje su u Federaciji BiH napustile svoje stanove između 30. aprila 1991. i 4. aprila 1998. godine, kada je Zakon o prestanku primjene⁴²⁸ stupio na snagu, smatrale su se izbjeglicama ili raseljenim licima. Zakonom o prodaji stanova na kojima postoji stanarsko pravo u Federaciji BiH⁴²⁹, nositelji stanarskog prava stekli su pravo na otkup stana čime su postali vlasnici. U Republici Srpskoj, prema Zakonu o prestanku primjene Zakona o korištenju napuštene imovine od 19. decembra 1998. godine, izbjeglice i raseljene osobe su mogle tražiti povrat stana u društvenom vlasništvu na kojima je postojalo stanarsko pravo. Nositelji stanarskog prava su mogli

⁴²⁸ Godine 1992., u Federaciji BiH donesen je Zakon o napuštenim stanovima kojim je bilo uređeno da nositelj stanarskog prava gubi pravo na korištenje stana ako je stan zajedno sa članovima svoga domaćinstva napustio nakon 30. aprila 1991. godine, a napuštenim se smatrao i stan koji su nositelj stanarskog prava i njegovi članovi domaćinstva privremeno prestali da koriste. Ovaj zakon se prestao primjenjivati stupanjem na snagu Zakona o prestanku primjene Zakona o napuštenim stanovima, kojim je predviđeno da se više neće donositi odluke o proglašavanju stanova napuštenim, a svi upravni, sudski i drugi akti na osnovu kojih je prestalo važiti stanarsko pravo u skladu sa novim zakonom, oglasile su se ništavim.

⁴²⁹ Sl. novine FBiH, br.27/97, 11/98, 22/99, 27/99, 7/00, 32/01, 61/01, 15/02, 54/04, 36/06, 51/07, 72/08.

otkupiti stan prema Zakonu o privatizaciji stanova⁴³⁰. Ovim zakonima su propisani uvjeti i način prodaje stanova na kojima postoji stanarsko pravo, kao i način određivanja cijene i prestanak stanarskog prava. Danom sklapanja ugovora o kupoprodaji stana prestaje stanarsko pravo. Nositelj stanarskog prava je gubio to pravo ako nije podnio zahtjev do 4. oktobra 1999. godine u Federaciji BiH, a u Republici Srpskoj do 19. februara 2000. godine. U Distriktu Brčko, povrat imovine se vršio prema Zakonu o vraćanju napuštene imovine⁴³¹, a otkup po odredbama Zakona o otkupu stanova na kojima postoji stanarsko pravo u Brčko distriktu.

Izbjegličom se u smislu Zakona o prodaji stanova Federacije BiH ne smatra nositelj stanarskog prava koji je iz istog stambenog fonda bivše Jugoslovenske narodne armije (JNA), ili novoformiranih fondova oružanih snaga država nastalih na prostorima bivše SFRJ, stekao novo stanarsko pravo ili pravo koje odgovara tom pravu.

Jedinstvenu problematiku predstavlja povrat stanova za koji su nositelji stanarskog prava imali zaključene ugovore o kupoprodaji sa bivšim Saveznim sekretarijatom za narodnu odbranu (SSNO) prema Zakonu o stambenom obezbjeđenju u JNA⁴³², koji je stupio na snagu 6. januara 1991. godine, a kojim su se regulirale stambene potrebe za vojne i civilne pripadnike Jugoslovenske narodne armije. Ove osobe se prema važećim zakonima ne smatraju izbjeglicama ili raseljenim osobama, te im nije dozvoljen povrat. Njima je umjesto povrata stana dato pravo na naknadu⁴³³, koja je niža od tržišne cijene stana. Pitanje koje je,

⁴³⁰ Sl. glasnik Republike Srpske, br.11/00, 18/01, 20/01, 35/01, 47/02, 65/03, 17/04, 70/04, 2/05, 67/05, 118/05, 70/06, 38/07, 60/07, 59/08.

⁴³¹ Sl. glasnik Brčko distrikta, br.5/01, 1/02.

⁴³² Sl. list SFRJ, br.84/90.

⁴³³ Zakon o prestanku primjene Zakona o napuštenim stanovima i Zakon o prodaji stanova za koje postoji stanarsko pravo više puta su se mijenjali prema odlukama Doma kojima je utvrđena povreda prava iz Evropske konvencije o

prije svih, bilo neophodno riješiti jeste da li se pravo koje se odnosi na stan Jugoslovenske narodne armije može smatrati „imovinom“ u smislu člana 1 Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Dom za ljudska prava je, dosljedno u svojim odlukama⁴³⁴, utvrdio da prava, prema ugovoru o kupovini stana zaključenim sa JNA, u skladu sa gore navedenim zakonom, predstavljaju imovinu u smislu člana 1 Protokola br. 1. Kako je predviđena naknada, umjesto povrata, postavlja se pitanje na koje još nema konačnog odgovora, a to je da li je isplata niže naknade od tržišne suprotna principu proporcionalnosti koji se mora ostvariti između upotrijebljenih sredstava i cilja koji se želio ostvariti. Pred Evropskim sudom za ljudska prava u toku je postupak po aplikaciji unutar koje aplikant traži da Sud utvrdi povredu prava na mirno uživanje imovine iz člana 1 Protokola 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, zbog toga što mu je onemogućen povrat stana za koji je zaključio

zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, kako bi konačno bili usklađeni sa standardima iz Konvencije. U postupku ispitivanja apstraktne kontrole ustavnosti, Ustavni sud BiH je u odluci U-83/03 od 22.09.2004. godine, zaključio da su odredbe zakona u skladu sa članom 1 Protokola br.1 uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda u skladu sa Ustavom BiH i Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda. Novim članom 39e Zakona o prodaji stanova isključeno je pozivanje na član 3 i 3a Zakona o prestanku primjene u predmetima gdje postoji zaključeni ugovori o kupoprodaji, s obzirom da se te osobe ne smatraju nositeljima stanarskog prava, nego vlasnicima. Izmjene i dopune navedenog zakona predviđaju da se nositelji stanarskog prava za stanove koji su proglašeni napuštenim na teritoriji Federacije BiH, a kojima raspolaže Federalno ministarstvo odbrane, koji su nakon 19. maja 1992. godine ostali u službi, bilo vojnoj ili civilnoj, u nekoj od oružanih snaga van teritorije Bosne i Hercegovine, ne smatraju izbjeglicom, niti imaju pravo na povrat stana u Federaciji BiH. Izuzetak su lica kojima je prije 14.12.1995. godine, odobren boravak i status izbjeglice ili drugi vid zaštite koji odgovara tom statusu, u nekoj od zemalja izvan teritorije bivše SFRJ.

⁴³⁴ CH/96/3 Medan i drugi, CH/97/60 Miholić i drugi.

valjan kupoprodajni ugovor sa bivšom SSNO, kao i da se u zemljišne knjige uknjiži kao vlasnik. Aplikant, također, vidi povredu prava na imovinu i u tome što je eventualna naknada niža od stvarne vrijednosti stana. Ostaje da se vidi na koji način će Evropski sud za ljudska prava u ovom predmetu odlučiti, odnosno da li će prihvatiti stavove Ustavnog suda BiH, odnosno Doma za ljudska prava BiH, koji su se tokom vremena više puta mijenjali. Aktuelan stav Doma za ljudska prava BiH i Ustavnog suda BiH odnosi se na zakonitost i opravdanost nemogućnosti povrata stana osobama koje imaju zaključen kupoprodajni ugovor, ukoliko su iste ostale u službi u nekoj od oružanih snaga van teritorije BiH, s obzirom da takve osobe nemaju status izbjeglice. Izuzetak predstavljaju one osobe kojima je odobren status izbjeglice, ili drugi vid zaštite, koji odgovara tom statusu u nekoj od zemalja izvan teritorija bivše SFRJ.

Zakonom o vraćanju, dodjeli i prodaji stanova na nivou Federacije BiH⁴³⁵ propisano je da se stanovi iz člana 13 Zakona o prestanku primjene Zakona o napuštenim stanovima vraćaju davatelju stana na korištenje pod uvjetom da su na području općine na čijoj teritoriji se nalaze takvi stanovi izvršena rješenja po svim zahtjevima za vraćanje u posjed stana. Navedeni član propisuje prestanak stanarskog prava usljed toga što nije podnešen zahtjev za povrat u predviđenom vremenskom roku ili prestanak stanarskog prava po sili zakona ukoliko se u zakonskom roku ne počne sa korištenjem stana. U tom slučaju davalac stana ima pravo da vraćenim stanovima raspoláže i stanove dodijeli obiteljima svojih radnika poginulih u domovinskom ratu, svojim radnicima, ratnim vojnim invalidima i invalidima rada, svojim radnicima – demobiliziranim braniteljima, umirovljenim radnicima koji do dana stupanja na snagu ovog Zakona nisu na drugi način riješili stambeno pitanje, deficitarnim kadrovima, te ostalim radnicima koji do dana stupanja na snagu ovog Zakona

⁴³⁵ Sl. novine FBiH, br.28/05.

nisu na drugi način riješili stambeno pitanje. Ovaj Zakon, također, predviđa da iznimno, ukoliko među vraćenim stanovima ima nacionaliziranih stanova, davatelj stana na korištenje neće vršiti dodjeljivanje takvih stanova do donošenja posebnog zakona o restituciji.

4.11.6. Stara devizna štednja

Pod starom deviznom štednjom podrazumijeva se štednja koja se u stranoj valuti polagala u banke sa sjedištem u republikama bivše Socijalističke federativne republike Jugoslavije. Stara devizna štednja je unutrašnji javni dug koji su naslijedile sve države raspadom bivše SFRJ. Za račune stare devizne štednje garancije je davala bivša Socijalistička federativna republika Jugoslavija. Republika Bosna i Hercegovina donijela je Odluku o ciljevima i zadacima devizne politike⁴³⁶, na temelju koje je Republika Bosna i Hercegovina prvi put izričito priznala svoju odgovornost i preuzela garancije za štednju. Ovom odlukom je predviđeno da pitanja štednje i kamata na štednju „budu riješena usvajanjem zakonskih propisa koji se tiču javnog duga BiH“.

Zakoni koji su uslijedili na entitetskim nivoima, koji su regulirali pitanja javnog duga, imali su za rezultat nejednako postupanje prema građanima BiH i narušavanje principa jednakosti kod prava građana. Nakon obraćanja jednog dijela štediša Domu za ljudska prava BiH, donesene su odluke kojima se utvrdila povreda prava iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Ustava BiH, te data je uputa za rješavanje ovog pitanja na jedinstven način donošenjem zakonskog propisa na državnom nivou. Odlukom Ustavnog suda br. U-14/05 od 2. decembra 2005. godine određeno je da BiH

⁴³⁶ Sl. list RBiH, br.13/96, 72/07.

uredi zakonodavni okvir za rješavanje pitanja stare devizne štednje i to na jedinstven način za sve građane BiH, u skladu sa, između ostalog, standardima iz člana 1 Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Bosna i Hercegovina je konačno usvojila Zakon o izmirenju obaveza po osnovu računa stare devizne štednje⁴³⁷, u aprilu 2006. godine. Zakon, između ostalog, predviđa verifikaciju stare devizne štednje, nakon čega se do kraja 2007. godine na ime verificirane svote svakom štediši treba isplatiti iznos od najviše 1.000 konvertibilnih maraka, a preostala svota će se naknadno isplatiti u državnim obveznicama koje će biti isplaćene najkasnije do 31. decembra 2020. godine uz kamatu od 2.5 posto na godišnjem nivou. Ovaj zakon je predviđao da i izvršne sudske presude, kojima se dosuđuje isplata stare devizne štednje, podliježu postupku verifikacije⁴³⁸. Ovaj član zakona je izmijenjen na način da su oni kojima su dosuđene izvršne presude dužni dostaviti iste entitetskom ministarstvu finansija, odnosno Direkciji za finansije Distrikta Brčko. Također je skraćen rok za isplatu stare devizne štednje sa ranijih 13 na devet godina, dok je Vijeće ministara BiH naknadno utvrdilo rok od sedam godina.

Republika Srpska je, krajem 2007. godine, iznenada donijela Zakon o uslovima i načinu izmirenja obaveza po osnovu računa stare devizne štednje emisijom obveznica⁴³⁹ koji vrijedi za ovaj entitet. Prema ovom Zakonu obveznice će dospijevati na rok od pet godina. Na ovaj način Republika Srpska je donijela zakon koji nudi povoljnije uvjete u odnosu na one koji su predviđeni Zakonom o izmirenju obaveza po osnovu računa stare devizne štednje na nivou BiH. Pored skraćenog roka, ovim zakonom povećana je i gotovinska isplata sa 1.000 na 2.000 konvertibilnih

⁴³⁷ Sl. glasnik BiH, 28/06, 76/06, 72/07.

⁴³⁸ Član 27 Zakona o izmirenju obaveza po osnovu računa stare devizne štednje BiH.

⁴³⁹ Sl. list Republike Srpske, br.1/08.

maraka, te je pomjeren rok prve emisije obveznica sa 31. marta 2008. godine na 1. mart 2008. godine. Ovakvo postupanje je u suprotnosti sa namjerom da se pitanje riješi jedinstveno na nivou BiH, s obzirom da je predviđeno da je emitent državnih obveznica Bosna i Hercegovina u ime entiteta i distrikta, a nadležna insitucija je Ministarstvo financija i trezora BiH. Donošenjem Zakona na nivou entiteta, Republika Srpska preuzima obavezu emisije entitetskih dionica.

Protiv određenog broja odredbi članova Zakona o izmirenju obaveza po osnovu računa stare devizne štednje i Zakona o uvjetima i načinu izmirenja obaveza po osnovu računa stare devizne štednje emisijom obveznica u Republici Srpskoj, pokrenuti su postupci za ocjenu ustavnosti pred Ustavnim sudom Bosne i Hercegovine. Ustavni sud BiH je odlučio da zahtjeve iz ovih predmeta spoji u jedan predmet, s obzirom da se svi zahtjevi tiču istog ili sličnog pitanja. Prvi zahtjev se odnosio na neusklađenost odredbi člana 22 i 23 državnog Zakona o izmirenju obaveza po osnovu računa stare devizne štednje, jer Centralnoj banci BiH nisu date nadležnosti koje su predviđene osporenim odredbama navedenog Zakona, niti Zakonom o Centralnoj banci BiH. Drugi zahtjev se odnosio na neustavnost odredbi članova 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 i 16 Zakona o uvjetima i načinu izmirenja obaveza na osnovu računa stare devizne štednje emisijom obveznica u Republici Srpskoj koje se tiču propisivanja emitenta obveznica, uvjeta za izdavanje obveznica, amortizacionog plana i dospijeca obveznica, te davanja garancija za njihovu isplatu po dospijecu.

Ustavni sud BiH je 4. oktobra 2008. godine donio odluku⁴⁴⁰ kojom je odbio kao neosnovane zahtjeve za ocjenu ustavnosti spomenutih odredbi. Prije svega, Ustavni sud BiH je utvrdio da su odredbe člana 22 i 23 državnog Zakona o staroj deviznoj štednji u skladu sa Ustavom BiH i članom 1 Protokola

⁴⁴⁰ Odluka Ustavnog suda BiH br.U 3/08 od 04.10.2008. godine.

br. 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, zbog toga što Centralna banka BiH ima pravo da izdaje obveznice kada smatra da je to potrebno, s obzirom da Ustav BiH ne isključuje mogućnost da se nadležnosti Centralne banke BiH donesu po osnovu više zakona, s tim što je potrebno da to bude zakonodavac na državnom nivou. U konkretnom slučaju Parlamentarna skupština BiH donijela je Zakon o izmirenju obaveza na osnovu računa stare devizne štednje, pa se na to odnose odredbe člana 22 i 23 državnog Zakona o staroj deviznoj štednji u saglasnosti sa Ustavom BiH.

U pogledu odlučivanja o drugom zahtjevu, Ustavni sud BiH je, također, utvrdio ustavnost odredbi osporenih članova Zakona o uvjetima i načinu izmirenja obaveza po osnovu računa stare devizne štednje emisijom obveznica u Republici Srpskoj. Ustavni sud je istakao da zaštita imovinskih prava u okviru pitanja isplate stare devizne štednje spada, kako u nadležnost države, tako i entiteta, te da ova obaveza proizilazi iz Ustava BiH, a to znači da se zaštita mora osigurati i tako što će i država i entiteti donijeti odgovarajuće propise. S obzirom da je Republika Srpska iskoristila mogućnosti koje je predvidio državni zakon u pogledu odstupanja entitetskog zakona od državnog i pronašla bolje i povoljnije uvjete za isplatu stare devizne štednje, izvršena je „pozitivna diskriminacija“ u korist štediša, kao i da se isplatom stare devizne štednje ne utiče na monetarnu politiku Bosne i Hercegovine.

S obzirom na činjenicu da Ustavni sud BiH nije osporio nadležnost entiteta za isplatu stare devizne štednje, Federacija BiH bi uskoro trebala početi izdavati obveznice za izmirenje obaveza po osnovu računa stare devizne štednje na način kako je to učinila Republika Srpska.

Štediše čija je štednja bila položena u banke u drugim republikama bivše SFRJ ne uživaju zaštitu isplate štednje prema ovim zakonima, nego se isplata njihove štednje veže za Sporazum o sukcesiji, prema kojem odgovornost za ove obaveze pripada

republikama u kojima je bilo sjedište predmetnih banaka, a BiH ima pozitivnu obavezu da učini sve kako bi zaštitila prava svojih građana koji imaju štednju u drugim državama.

Evropski sud za ljudska prava, vezano za staru deviznu štednju, je protiv Bosne i Hercegovine donio dvije presude i to u predmetu Jeličić protiv BiH⁴⁴¹, 31. oktobra 2006. godine, i u predmetu po tri aplikacije aplikanta Pejaković, Pejić i Kusić⁴⁴² od 18. decembra 2007. godine. Predmetnim presudama Evropski sud za ljudska prava utvrdio je da se radi o povredi člana 6 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (pravo na pravično suđenje) i člana 1 Protokola 1 uz Evropsku konvenciju (prava na mirno uživanje imovine), zbog neizvršenja pravomoćnih i izvršnih presuda domaćih sudova kojima su aplikantima dosuđeni iznosi njihove stare devizne štednje. U ovim predmetima Sud je našao povredu prava na mirno uživanje imovine prvenstveno iz razloga neizvršenja pravomoćnih presuda, dok nije razmatrao povredu ovog prava koja je navodno učinjena neisplaćivanjem iznosa štednje u bankama. Iako je Evropski sud za ljudska prava, prilikom odlučivanja, imao u vidu i navode o visini javnog duga, te ekonomskoj stabilnosti koja bi bila ugrožena isplatom ukupnog iznosa stare devizne štednje, Evropski sud za ljudska prava je istakao da „ne vidi razloga da odstupa od svoje dobro utvrđene sudske prakse po kojoj se ne dozvoljava nekoj državi da nedostatak finansijskih sredstava koristi kao izgovor za neisplaćivanje duga po presudi”. Sud je napomenuo da je predmet Pejaković, Pejić i Kusić gotovo identičan predmetu Jeličić, kao i da bi izmjena člana 27 Zakona o izmirenju obaveza po osnovu stare devizne štednje „konačno mogla dovesti do potpunog izvršavanja

⁴⁴¹ Jeličić v. Bosna i Hercegovina,

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=jelicic&sessionId=8948827&skin=hudoc-en>.

⁴⁴² Pejaković, Pejić i Kusić v. Bosna i Hercegovina,

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=pejakovic&sessionId=8948827&skin=hudoc-en>.

presuda o kojima je riječ“, ali da „izgleda da se to još nije dogodilo“.

4.12. Prava nacionalnih manjina

Član 27 PGP:

U državama gdje postoje etničke, vjerske ili jezičke manjine, lica koja pripadaju tim manjinama ne mogu biti lišena prava da imaju, zajedno sa drugim članovima svoje grupe, svoj posebni kulturni život, da ispoljavaju i upražnjavaju svoju sopstvenu vjeru ili da se služe svojim jezikom.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

4.12.1 Opća razmatranja

U poslijeratnom periodu, BiH je ratifikovala niz međunarodnih ugovora koji pored osnovnih, garantuju i specifična prava nacionalnih manjina: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima,⁴⁴³ Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije⁴⁴⁴; Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda⁴⁴⁵ i njen Protokol 12 (Opća zabrana diskriminacije)⁴⁴⁶, te Okvirna konvencija za zaštitu prava nacionalnih manjina (u daljem tekstu: Okvirna

⁴⁴³ Ovom paktu BiH je pristupila sukcesijom, 01.9.1993, Službeni list RBiH, 25/93.

⁴⁴⁴ Ovoj Konvenciji je BiH pristupila sukcesijom, 16.7.1993., Službeni list RBiH, 25/93.

⁴⁴⁵ Ova Konvencija je potpisana 24.04.2002. godine, ratificirana 12.07.2002. godine – stupila na snagu 12.07.2002. godine.

⁴⁴⁶ Ovaj Protokol je potpisan uz Konvenciju, 24.04.2002. godine, a ratifikovan 29.07.2003. godine.

konvencija)⁴⁴⁷. Iako nabrojana u Dodatku Aneksa 6 Dejtonskog mirovnog sporazuma, Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima do danas nije ratifikovana.

U preambuli svog Ustava, BiH je naznačila da je inspirirana, između ostalog, i Deklaracijom o pravima lica koja pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičkim manjinama. Također, pored niza specifičnih ljudskih prava, Ustav BiH garantuje i princip nediskriminacije.

U Ustavu BiH nema definicije nacionalne manjine. Naime, u preambuli Ustav BiH definira Bošnjake, Hrvate i Srbe kao konstitutivne narode, i „ostale”, te generalno „građane BiH”. Pored problema nejednakosti građana BiH proistekle iz ove odredbe, javlja se i problem definicije “ostalih”, s obzirom da nije jasno definirano da li su se pripadnici “ostalih” tako izjasnili zato što pripadaju jednoj od manjina, ili zato što ne žele biti povezani sa jednim od tri konstitutivna naroda.

S obzirom da u BiH, prije posljednjeg rata (1992.-1995. godina), položaj manjina nije bio reguliran posebnim zakonodavstvom, pristupilo se izradi potpuno novog zakona. Kao rezultat niza inicijativa poduzetih od strane domaćih institucija i uz jaku podršku međunarodne zajednice, a na osnovu člana IV 4a Ustava BiH, Parlamentarna skupština BiH, na sjednici Predstavničkog doma održanoj 20. juna 2002. godine i na sjednici Doma naroda održanoj 1. aprila 2003. godine, usvojila je Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina. Ovaj Zakon je stupio na snagu 14. maja 2003. godine⁴⁴⁸ i time je odigrao važnu ulogu u obezbjeđivanju pravnog okvira za zaštitu pripadnika nacionalnih manjina, kao i u podizanju svijesti o pravima pripadnika nacionalnih manjina.

⁴⁴⁷ Ova Konvencija je potpisana i ratificirana 24.02.2000. godine, a stupila na snagu 01.06.2001. godine.

⁴⁴⁸ Službeni glasnik BiH, br. 12/03.

Nacrt ovog Zakona pripremio je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, a visoki predstavnik u BiH zatražio je od Venecijanske komisije, kao savjetodavnog tijela Vijeća Evrope, zaduženog za pitanja ustavnog prava zemalja članica, da pripremi svoje mišljenje o tekstu nacrta Zakona, kako bi se osigurala njegova usklađenost sa osnovnim regionalnim instrumentima za zaštitu prava pripadnika nacionalnih manjina. Venecijanska komisija je, između ostalog, istakla da određena prava spomenuta u tekstu nacrta Zakona o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina garantuju i više od standarda postavljenih međunarodnim aktima za zaštitu nacionalnih manjina. Ova inicijativa je, prema mišljenju Komisije, pozitivna, ali s obzirom na kompleksnu strukturu vlasti u BiH, moglo bi doći do problema kod implementacije ovih odredbi na lokalnom nivou. Naime, s obzirom da jako malo kompetencija leži na državnom nivou, implementacija ovih odredbi zavisit će od finansijskih mogućnosti lokalnih vlasti.

Uz snažan pritisak domaćeg nevladinog sektora⁴⁴⁹, Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH usvojen je 2005. godine. Na izmjene koje su, po mišljenju nevladinog sektora, bile neophodne, osvrnut ćemo se u daljem tekstu.

U članu 7. Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina BiH stoji da će *entiteti, kantoni, gradovi i općine u BiH, u okviru svojih ovlaštenja, svojim zakonima i drugim propisima potpunije urediti prava i obaveze koje proističu iz ovog zakona i međunarodnih konvencija kojima se uređuju pitanja od značaja za nacionalne manjine*. U skladu s tim, Narodna skupština Republike Srpske je u decembru 2004. godine usvojila Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Republike Srpske. Ovaj Zakon, osim što garantuje ista prava nacionalnih manjina kao i istoimeni državni zakon, nudi i nekoliko specifičnih odredbi

⁴⁴⁹ Nosioci aktivnosti bili su udruženja Biro za ljudska prava i Centri civilnih inicijativa.

koje idu u prilog nacionalnim manjinama koje žive na teritoriji Republike Srpske. Jedna od takvih odredbi je i preciziranje novčanih kazni za pravna lica koja ne poštuju odredbe ovog Zakona.⁴⁵⁰ Što se tiče Federacije BiH, Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina usvojen je tek nedavno, a u službenom listu objavljen je u septembru ove godine,⁴⁵¹ tako da je rano govoriti o tome kako će se ovim zakonom u praksi štititi prava i interesi pripadnika nacionalnih manjina u ovom entitetu. Zbog kompleksne strukture Federacije, zanimljivo je spomenuti da je Federalni zakon u svom članu 23 nižim organima vlasti propisao da se na svom nivou, a u određenom vremenskom roku, pozabave pravima pripadnika nacionalnih manjina: *Kantoni, gradovi i općine će svojim propisima bliže odrediti prava pripadnika nacionalnih manjina u skladu sa odredbama ovog Zakona u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu.*

Iako je u prvobitnoj verziji državnog zakona Brčko distrikt spomenut samo u završnoj odredbi (član 27), u smislu da će isti biti objavljen u službenim glasilima entiteta i Brčko distrikta, usvajanjem Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina, 2005. godine, "ispravljen" je ovaj propust. Naime, ovim izmjenama zakona u članu 26: *Republika Srpska i Federacija BiH donijet će i uskladiti svoje propise o pravima nacionalnih manjina, kao i druge zakone i propise u kojima se propisuju i štite prava nacionalnih manjina, sa ovim zakonom u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu*

⁴⁵⁰ „Novčanom kaznom od 2.000,00 KM do 10.000,00 KM, kazniće se za prekršaj pravno lice ako: u programskoj šemi ne predvidi posebne emisije za pripadnike nacionalnih manjina (član 13 ovog zakona); ne omogućiti upotrebu jezika nacionalnih manjina u skladu sa članom 15 ovog zakona. Za prekršaj iz stava 1 ovog člana, kazniće se odgovorno lice u pravnom licu, novčanom kaznom u iznosu od 200,00 KM do 1.000,00 KM.“, član 19 Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 2/04.

⁴⁵¹ Službene novine Federacije BiH, broj 56/08 /8.9.2008./.

ovog zakona, dodat je i Brčko distrikt. Ni danas, u Brčko distriktu, ovakav zakonski akt nije donesen, pa pripadnicima nacionalnih manjina preostaje samo da se pri zaštiti svojih prava pozivaju na državni zakon.

4.12.2. Definicija nacionalne manjine

Iako međunarodna zajednica generalno izbjegava ponuditi opću definiciju “manjina” s obzirom na čitav niz situacija u kojima manjine postoje, najprihvatljivija definicija je ona po kojoj je manjina nedominirajuća grupa pojedinaca koja ima određene nacionalne, etničke, vjerske ili jezičke karakteristike, različite od karakteristika većinskog stanovništva⁴⁵².

S druge strane, državni Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina definira nacionalnu manjinu kao *dio stanovništva-državljana BiH koji ne pripadaju nijednom od tri konstitutivna naroda, a sačinjavaju je osobe istog ili sličnog etničkog porijekla, iste ili slične tradicije, običaja, vjerovanja, jezika, kulture i duhovnosti i bliske ili srodne povijesi i drugih obilježja*.⁴⁵³

Važno je spomenuti da su u BiH prava pripadnika nacionalnih manjina ograničena isključivo na njene državljane⁴⁵⁴. Što se tiče međunarodnih standarda, Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija je u svom Općem komentaru broj 23, kojim se tumači član 27 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, naglasio da države članice ne mogu ograničavati prava

⁴⁵² Ured Visokog komesara za ljudska prava Ujedinjenih Nacija, Brošura br. 18: Nacionalne manjine.

⁴⁵³ Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH, član 3.

⁴⁵⁴ Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH, član 3.

zagarantovana članom 27 samo na svoje državljane⁴⁵⁵. Također, u Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina nigdje ne stoji da pripadnici nacionalnih manjina moraju biti i državljani te zemlje da bi ostvarili svoja prava.

Kako stoji u Zakonu, BiH štiti položaj i ravnopravnost Albanaca, Crnogoraca, Čeha, Italijana, Jevreja, Mađara, Makedonaca, Nijemaca, Poljaka, Roma, Rumuna, Rusa, Rusina, Slovaka, Slovenaca, Turaka, Ukrajinaca, te drugih koji ispunjavaju uvjete iz stava 1, člana 3 ovog Zakona. Ovaj spisak nacionalnih manjina uzet je iz popisa stanovništva iz 1991. godine, iako, obzirom na migracije u prethodne dvije decenije, popis stanovništva ne reflektira *de facto* sadašnju situaciju u BiH.^{456 457}

Međutim, uvažavajući problem popisa stanovništva, Savjetodavni komitet Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina⁴⁵⁸, mišljenja je da je neophodno da vlasti, pogotovo na lokalnom nivou, ne koriste nedostatak novog popisa da opravdaju nedostatak zaštite prava pripadnika nacionalnih manjina.⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ Opći komentar broj 23, Komitet za ljudska prava Ujedinjenih nacija, paragraf 5.1, CCPR/C/21/Rev.1/Add.5.

⁴⁵⁶ Drugi izvještaj BiH o zakonodavnim i drugim mjerama na provođenju načela utvrđenih u Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina, Vijeće Ministara BiH, juni 2007. godine, str. 66.

⁴⁵⁷ Ovo su zvanični podaci o broju pripadnika nacionalnih manjina prema popisu stanovništva iz 1991. godine: Albanci – 4.922; Crnogorci – 10.048; Česi – 590; Italijani – 732; Jevreji – 426; Mađari – 893; Makedonci – 1.596; Nijemci – 470; Poljaci – 526; Romi – 8.864; Rumuni – 162; Rusi – 297; Rusini – 133; Slovaci – 297; Turci – 267 i Ukrajinci – 3.929.

⁴⁵⁸ Implementaciju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina procjenjuje Komitet ministara Vijeća Evrope, uz pomoć Savjetodavnog komiteta Okvirne konvencije. Sastav i procedure Savjetodavnog komiteta Okvirne konvencije regulirane su Rezolucijom (97) 10, koju je Komitet Ministara Vijeća Evrope usvojio 1997. godine.

⁴⁵⁹ Mišljenje o BiH Savjetodavnog komiteta Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, usvojeno 27. maja 2004. godine, tačka 14 i 15.

Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Republike Srpske u svom članu 2 definira nacionalne manjine na identičan način, kao i istoimeni državni Zakon.

Za razliku od državnog zakona i zakona Republike Srpske, u Zakonu o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Federacije BiH, pored toga što su nabrojane iste nacionalne manjine, one su definirane kao dio stanovništva-državljana *koji se ne izjašnjavaju kao pripadnici jednog od tri konsitutivna naroda*, a sačinjavaju je ljudi istog ili sličnog etničkog porijekla, iste ili slične tradicije, običaja, vjerovanja, jezika, kulture i duhovnosti i bliske ili srodne historije i drugih obilježja.⁴⁶⁰

4.12.3 Pravo na očuvanje nacionalnog, kulturnog i drugog identiteta manjina

Član 5 Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina obavezuje države članice Vijeća Evrope, i druge potpisnice ove Konvencije, da unapređuju uvjete potrebne za održavanje i razvijanje kulture pripadnika nacionalnih manjina i očuvanje neophodnih elemenata njihovog identiteta: vjere, jezika, tradicije i kulturnog naslijeđa.

Državni Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u svom članu 5 predviđa pravo na očuvanje nacionalnog, kulturnog i drugog identiteta manjina. Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Republike Srpske identičnom formulacijom, kao i državni Zakon u svom članu 4, predviđa isto pravo za građane koji žive na teritoriji Republike Srpske. U Zakonu o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Federacije BiH, pozivajući se na državni zakon i na Okvirnu konvenciju za

⁴⁶⁰ Član 3, Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Federacije BiH.

zaštitu nacionalnih manjina, ovo pravo je već u u članu 1, u kojem se utvrđuje svrha samog zakona, formulirano kao obaveza „organa vlasti da poštuju i štite, očuvaju i razvijaju etnički, kulturni, jezički i vjerski identitet svakog pripadnika nacionalne manjine u Federaciji koji je državljanin Federacije odnosno Bosne i Hercegovine.”⁴⁶¹

4.12.4 Sloboda izražavanja nacionalne pripadnosti i zabrana diskriminacije na osnovu pripadnosti nacionalnoj manjini

Ustav BiH, u svom članu II (Ljudska prava i temeljne slobode), prepoznaje princip nediskriminacije: *Uživanje prava i sloboda iz ovoga člana ili međunarodnih sporazuma popisanih u Dodatku I ovoga Ustava osigurava se svim osobama u BiH, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi poput spola, rase, boje kože, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovine, rođenja ili drugog statusa.*⁴⁶² Nadalje, u Aneksu 7 Dejtonskog sporazuma, koji se odnosi na izbjeglice i raseljena lica, stoji da će strane osigurati da se izbjeglicama i raseljenim osobama omogući siguran povratak, bez rizika od uznemiravanja, zastrašivanja, proganjanja ili diskriminacije, naročito zbog njihovog etničkog porijekla, vjeroispovijesti ili političkog uvjerenja.

U članu 4 Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina BiH stoji da svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da slobodno bira da se prema njemu ophode, ili ne ophode, kao prema nacionalnoj manjini i ne smije doći u nepovoljan

⁴⁶¹ Član 1, Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Federacije BiH.

⁴⁶² Član II, Ljudska prava i temeljne slobode, Ustav BiH.

položaj zbog takvog opredjeljenja i bilo kakav drugi oblik diskriminacije na osnovu toga je zabranjen. Ista odredba ponavlja se i u članu 3 Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Republike Srpske, kao i u članu 4 istoimenog zakona u Federaciji.

Uzimajući u obzir prirodu međunarodnog prava o ljudskim pravima, tj. primarne odgovornosti državnih organa vlasti i njihovih službenika da štite ljudska prava svojih građana, od izuzetne je važnosti spomenuti Krivični zakon BiH, čiji član 145(1) glasi: *Službena ili odgovorna osoba u institucijama Bosne i Hercegovine koja na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnoj ili etničkoj pripadnosti, vjeroispovijesti, političkom ili drugom uvjerenju, polu, seksualnom opredjeljenju, jeziku, obrazovanju, društvenom položaju ili socijalnom porijeklu, uskrati ili ograniči građanska prava utvrđena Ustavom Bosne i Hercegovine, ratificiranim međunarodnim ugovorom, zakonom Bosne i Hercegovine, drugim propisom Bosne i Hercegovine ili općim aktom Bosne i Hercegovine, ili koja na osnovu ove razlike ili pripadnosti ili kojem drugom položaju daje pojedincima neopravdane povlastice ili pogodnosti, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.*

Međutim, prema mišljenju Savjetodavnog komiteta Okvirne konvencije, u BiH *i institucionalni djelokrug kao i sudski i vansudski načini borbe protiv diskriminacije već su duže vrijeme nestabilni.*⁴⁶³ Također, prema mišljenju domaćeg nevladinog sektora, postojeće ustavne i zakonske odredbe nisu dovoljno djelotvorne. Stoga je grupa nevladinih organizacija pristupila izradi nacrtu zakona protiv diskriminacije u BiH⁴⁶⁴. Nadalje, vršeci

⁴⁶³ Mišljenje o BiH Savjetodavnog komiteta Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, usvojeno 27. maja 2004. godine, tačka 35.

⁴⁶⁴ „U 2007. godini koju je Evropska komisija proglasila godinom jednakih mogućnosti za sve, Helsinški komitet, uz podršku više od 100 nevladinih organizacija, prezentirao je javnosti i predložio nadležnim tijelima usvajanje

uvid u aktuelno *de iure* i *de facto* stanje, radna grupa za izradu nacрта ovog zakona ustanovila je, između ostalog, da ranjive socijalne grupe nemaju dostatan i efikasan zakonski instrumentarij koji bi im garantovao jednake mogućnosti i nediskriminaciju, te da u postojećem zakonodavstvu, direktna i indirektna diskriminacija nisu jasno definirane. Nažalost, uprkos iscrpljujućim naporima nevladinog sektora u BiH, zakon o zabrani diskriminacije u BiH još uvijek nije usvojen. Naime, Vijeće ministara BiH uvrstilo je u svoj Program rada za 2008. godinu izradu prijedloga zakona protiv diskriminacije kao dio zakonodavnih aktivnosti, a kao nosioca aktivnosti odredilo je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. Rok za dostavljanje prijedloga ovog zakona Vijeću ministara je novembar 2008. godine.

4.12.5. Zaštita manjina od progona i mržnje

Prema Međunarodnoj konvenciji o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, države su obavezne kazniti svaku vrstu nasilja koja je motivirana pripadnošću nekoj rasnoj, etničkoj ili nacionalnoj grupi. Član 4a ove Konvencije glasi: *države članice se obavezuju da će utvrditi kao krivično djelo svako širenje ideja*

Zakona protiv diskriminacije u BiH. Zakon protiv diskriminacije potreban je BiH, prije svega, zbog zaštite njenih građana i građanki od sveprisutne diskriminacije koju registruju sva relevantna istraživanja. Diskriminacija po različitim osnovama je, prema svim ovim istraživanjima, najčešći uzrok kršenja ljudskih prava u BiH. Gledano iz perspektive zakonodavstva i perspektive ljudskih prava, predlagači - više od sto nevladinih organizacija iz cijele BiH - ovog nacрта konstatuju da antidiskriminatorne odredbe u okviru Dejtonskog ustava i ukupnog bosanskohercegovačkog zakonodavstva nisu dovoljno djelotvorne.“ Helsinški komitet za ljudska prava BiH; Tekst nacрта ovog zakona može se naći na internet stranici Helsinškog komiteta za ljudska prava u BiH: http://www.bh-hchr.org/Saopstenja/Nacrt_zakona.pdf.

zasnovanih na superiornosti ili rasnoj mržnji, svako podsticanje na rasnu diskriminaciju, kao i sva djela nasilja, ili izazivanje na takva nasilja, uperena protiv svih rasa ili svake grupe lica druge boje ili drugog etničkog porijekla, kao i pružanje pomoći rasističkim aktivnostima, podrazumijevajući tu i njihovo finansiranje. Međutim, u međunarodnom pravu još uvijek postoji dilema da li ovakva vrsta nasilja treba na domaćem nivou biti regulirana posebnim zakonom ili, jednostavno, kroz postojeće krivične zakone, s obzirom da sam tekst ove Konvencije ne daje specifičan odgovor na ovu dilemu.

Član 25 BiH Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina glasi: *Na osnovu krivičnih zakona entiteta u BiH, zabranjena je i kažnjiva svaka radnja, podsticanje, organiziranje i pomaganje djelatnosti koje bi mogle ugroziti opstanak neke nacionalne manjine, izazvati nacionalnu mržnju, dovesti do diskriminacije ili stavljanja pripadnika nacionalne manjine u neravnopravan položaj. Članom 13 Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH izbrisan je dio na osnovu krivičnog zakona entiteta u BiH i dodat je stav 2 ovom članu, koji glasi: Krivično gonjenje i sankcioniranje počinitelaca djela, iz prethodnog stava, vrši se prema odgovarajućem krivičnom ili prekršajnom zakonodavstvu u BiH.*

Krivični zakon BiH propisuje da je kažnjiv *progon bilo koje grupe ljudi ili kolektiva na političkoj, rasnoj, nacionalnoj, etničkoj, kulturnoj, vjerskoj, spolnoj ili drugoj osnovi koja je univerzalno prihvaćena kao nedopustiva po međunarodnom pravu, u vezi s bilo kojim krivičnim djelom iz ovog stava ovog člana, bilo kojim krivičnim djelom propisanim u ovom zakonom ili bilo kojim krivičnim djelom u nadležnosti Suda BiH.* Isti Zakon "progon" definira kao *namjerno i teško, međunarodnom pravu suprotno*

*uskraćivanje osnovnih prava, zbog pripadnosti skupini ljudi ili zajednici*⁴⁶⁵.

Također je važno je napomenuti da u Bosni i Hercegovini ne postoji zakon o zabrani neofašističkih organizacija.⁴⁶⁶ Naime, u toku ove godine, postojao je niz inicijativa za usvajanje ovakvog zakona, pogotovo zbog činjenice da, kako se navodi u obrazloženju, „naša zemlja mora imati političke volje da se uhvati u koštac sa problemom javnog ispoljavanja i širenja fašizma i diskriminacije, kao i sa činjenicom da bosanskohercegovačko zakonodavstvo ima brojne manjkavosti koje ga onemogućavaju da se efikasno bori protiv ovih društveno štetnih pojava.”⁴⁶⁷ Naravno, ovakav zakon bi, barem sa pravne strane, bolje osigurao zaštitu pojedinaca i grupa od od progona i mržnje, a pogotovo pripadnike ugroženih skupina, kao što su nacionalne manjine.

U specifičnoj situaciji, u Bosni i Hercegovini, gdje se ne smije zanemariti važnost povratka izbjeglica i raseljenih lica za stabilizaciju stanja u zemlji i stvaranje međusobnog povjerenja, neophodno je spomenuti da Dejtonski mirovni sporazum u Aneksu 7 navodi sljedeće mjere neophodne za izgradnju povjerenja: *opozvati sve domaće pravne propise i administrativne mjere s diskriminirajućim namjerama ili učincima; spriječiti i hitno suzbiti bilo kakvo pismeno ili usmeno poticanje, putem medija ili na drugi način, na etničku ili vjersku netrpeljivost ili mržnju; zaštititi etničko i/ili manjinsko stanovništvo, gdje god se ono nalazilo...otpuštanje ili premještanje, ako je to pogodno, osoba iz vojnih, paravojnih i policijskih snaga, te javnih službenika*

⁴⁶⁵ Krivični zakon BiH, član 172, Službeni list BiH, br. 3/03.

⁴⁶⁶ Više informacija o inicijativama nevladinog sektora po pitanju zakona o zabrani neofašističkih organizacija može se naći na: <http://www.bh-hchr.org/Saopstenja/27-01-05.htm>.

⁴⁶⁷ <http://www.parlament.ba/vijesti/1/0/458.html>.

odgovornih za ozbiljna kršenja osnovnih prava osoba koja pripadaju etničkim ili manjinskim grupama.

4.12.6. Pravo na informiranje (javno obavještanje) na manjinskom jeziku

Član 9 Okvirne konvencije garantuje pravo pripadnika nacionalnih manjina na informiranje na manjinskom jeziku. U skladu s tim, državni Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u svom članu 15 osigurava pravo pripadnicima nacionalnih manjina da osnivaju svoje radio i televizijske stanice, te da izdaju novine i druge štampane informacije na jezicima nacionalne manjine kojoj pripadaju. Isti zakon nameće obavezu radio i televizijskim stanicama čiji su osnivači BiH, entiteti, kantoni, gradovi i općine, a koji ostvaruju ulogu javne službe, da u svojim programskim šemama predvide posebne emisije za pripadnike nacionalnih manjina, kao i da osiguraju druge sadržaje na jezicima manjina (član 16). Ovim institucijama se nalaže i da najmanje jednom nedjeljno osiguraju posebnu informativnu emisiju za pripadnike nacionalnih manjina na njihovom jeziku. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH na član 16 dodaje *i emisije, na službenim jezicima o pripadnicima nacionalnih manjina u BiH.*

Entitetski zakoni o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina osiguravaju ista ova prava.

U ovom kontekstu, zanimljivo je istaći da je primjena ove odredbe uvjetovana procentom zastupljenosti nacionalnih manjina: *entiteti i kantoni će svojim propisima utvrditi prava iz stava 1. ovog člana, na osnovu procenta zastupljenosti nacionalnih manjina u entitetu, kantonu, gradu i općini* (član 16), a suvišno je spominjati da i u ovom segmentu popis stanovništva iz 1991. godine predstavlja problem, jer ne odražava stvarnu demografsku

sliku stanovništva u BiH, pa je samim tim njena sprovedba dovedena u pitanje. Ova odredba postoji i u istoimenim entitetskim zakonima.

4.12.7.Sloboda upotrebe jezika i pisma, korištenja imena i toponima na maternjem jeziku i pravo na upotrebu simbola nacionalnih manjina na javnim mjestima

Prema Zakonu o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina BiH, a u skladu sa Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina (članovi 10 i 11), pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo upotrebljavati svoj jezik slobodno i bez ometanja, privatno i javno, usmeno i pismeno, uključujući pravo upotrebe vlastitog imena i prezimena na maternjem jeziku.

Nadalje, prema Krivičnom zakonu BiH, kažnjivo je uskraćivanje ili ograničavanje upotrebe jezika i pisama *konstitutivnih naroda i ostalih koji žive na teritoriji BiH* pri obraćanju organima vlasti i institucijama BiH, privrednim društvima i drugim pravnim osobama.⁴⁶⁸

Član 12 državnog Zakona o zaštiti prava nacionalnih manjina omogućava upotrebu topografskih oznaka namijenjenih javnosti, kao i upotrebu jezika manjine u komunikaciji između njenih pripadnika i organa vlasti. Prema prvobitnom zakonu iz 2003. godine, da bi ostvarili ovo pravo, pripadnici nacionalne manjine trebali su činiti apsolutnu ili relativnu većinu stanovništva u gradovima, općinama i mjesnim zajednicama u kojim žive, ali je ova odredba Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH iz 2005. godine izbrisana. U mjestima gdje pripadnici nacionalnih

⁴⁶⁸ Krivični zakon BiH, član 145(2).

manjina ne čine većinu, gradovi i općine im mogu svojim statutima omogućiti ovo pravo.

Također, državni Zakon omogućava pripadnicima nacionalnih manjina da slobodno ističu i nose znakove i simbole nacionalne manjine kojoj pripadaju, kao i njihovih organizacija, udruga i institucija, s tim da su obavezni uz te simbole isticati i službene znakove i simbole BiH, kao i simbole i znakove entiteta, kantona i općina, u skladu sa njihovim propisima.

Istoimeni entitetski zakoni sadrže iste odredbe.

4.12.8 Pravo na obrazovanje na jeziku manjina

U duhu Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (članovi od 12 do 14), i državni i entitetski zakoni o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina uređuju pitanje prava obrazovanja pripadnika nacionalnih manjina na njihovom maternjem jeziku. Naime, državni Zakon pruža mogućnost da se u okviru obrazovnog programa pripadnicima nacionalnih manjina omogući obrazovanje na maternjem jeziku, u gradovima, općinama i naseljenim mjestima gdje čine apsolutnu ili relativnu većinu. U članu 13 ovog zakona stoji da su oba entiteta i kantoni u Federaciji BiH obavezni osigurati ovo pravo. Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Republike Srpske sadrži iste odredbe vezane za obrazovanje na maternjem jeziku.

Nadalje, manjinama se kroz ova dva zakona pruža mogućnost osnivanja i vođenja vlastitih privatnih institucija za obrazovanje i stručno usavršavanje. Zbog kompleksne strukture vlasti u Federaciji BiH, državni zakon napominje da će kantoni utvrditi ovu mogućnost, dok je to pitanje u Republici Srpskoj regulirano entitetskim zakonom.

Također, u članu 14 Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina BiH, prvobitno je stajalo da *neovisno o broju pripadnika nacionalne manjine, entiteti i kantoni obavezni su osigurati da pripadnici nacionalne manjine, ako to zahtijevaju, mogu učiti svoj jezik, književnost, istoriju i kulturu na jeziku manjine kojoj pripadaju, kao dodatnu nastavu.* Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH, ovaj član postao je konkretniji: *Pripadnici nacionalne manjine mogu učiti jezik, književnost, historiju i kulturu i na jeziku manjine kojoj pripadaju. Obrazovne vlasti u BiH, u okviru svog obrazovnog programa (predškolskog, osnovnog i srednjeg), obavezne su u školama, u kojima učenici - pripadnici jedne nacionalne manjine čine najmanje jednu trećinu, osigurati obrazovanje na jeziku te manjine, a ako čine jednu petinu - osigurati dodatnu nastavu o jeziku, književnosti, historiji i kulturi manjine kojoj pripadaju, ako to zahtijeva većina njihovih roditelja. Radi ostvarivanja prava iz prethodnog stava, nadležne obrazovne vlasti obavezne su osigurati finansijska sredstva za osposobljavanje nastavnika koji će izvoditi nastavu na jeziku nacionalne manjine, osigurati prostor i druge uslove za izvođenje dopunske nastave, kao i štampanje udžbenika na jezicima nacionalnih manjina.*

I konačno, državni zakon nalaže entitetima, kantonima, gradovima i općinama da osiguraju finansijska sredstva za neophodne troškove, što, naravno, zbog nedostatka preciznijih odredbi predstavlja problem u praksi.

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH iz 2003. godine, u članu 8, uređuje upotrebu jezika i pisma nacionalnih manjina: *Jezik i kultura svake značajnije manjine koja živi u BiH poštivat će se i uklapati u školu u najvećoj mjeri u kojoj je to izvodivo, u skladu s Okvirnom konvencijom o zaštiti prava nacionalnih manjina.* Međutim, kao i u drugim oblastima, u članu 59 istog Zakona stoji da će se svi zakoni u entitetima, kantonima i Brčko Distriktu BiH, kao i drugi odgovarajući propisi iz oblasti

obrazovanja uskladiti s odredbama ovog zakona, najkasnije u roku od šest mjeseci po stupanju na snagu ovog zakona. Prema izvještaju o stanju ljudskih prava Helsinškog komiteta za ljudska prava iz 2007. godine *usaglašavanje postojećih ili izrada novih podzakonskih akata u ovoj oblasti, koji treba da osiguraju lakšu i bržu implementaciju principa i ciljev, utvrđenih okvirnim zakonom, još nije završeno.*⁴⁶⁹ Također, iako su ovim zakonom propisana tijela za uspostavu standarda u obrazovanju, njihova uloga u smislu poštivanja jezika i kulture nacionalnih manjina nije jasno definirana.

4.12.9. Pravo na učešće u javnom i političkom životu

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 25 glasi: *Svaki građanin ima pravo i mogućnost, bez ikakve diskriminacije pomenute u članu 2. i bez neosnovanih ograničenja: a) da učestvuje u upravljanju javnim poslovima, bilo neposredno, bilo preko slobodno izabranih predstavnika; b) da bira i da bude biran na povremenim istinskim, opštim, jednakim i tajnim izborima, koji obezbeđuju slobodno izražavanje volje birača; c) da bude primljen, pod opštim jednakim uslovima, u javne službe svoje zemlje.*

Član 15 Okvirne konvencije obavezuje zemlje članice da stvore neophodne uslove za efikasno učešće pripadnika nacionalnih manjina u kulturnom, socijalnom i ekonomskim životu i javnim poslovima, naročito onim koji se njih tiču.

Ustav BiH garantuje demokratska načela: Bosna i Hercegovina demokratska je država koja funkcioniра na načelima

⁴⁶⁹ Izvještaj o stanju ljudskih prava u BiH, analiza za period januar – decembar 2007. godine. Helsinški komitet za ljudska prava u BiH, br. 02-02/08.

pravne države, te ima slobodne i demokratske izbore (član 1, stav 2).

Međutim, i pored demokratskih načela i navedenih principa nediskriminacije, Ustav sadrži više nedosljednih odredbi koje predstavljaju ustavna ograničenja za pripadnike nacionalnih manjina, što je već opisano u poglavlju o definiciji nacionalnih manjina.

Imajući u vidu važnost Dejtonskog mirovnog sporazuma za osiguranje mira i stabilnosti u BiH, ipak se s pravom može reći da i Ustav BiH i Izborni zakon BiH i dalje, trinaest godina nakon potpisivanja Mirovnog sporazuma, ograničava građane BiH koji ne pripadaju jednom od konstitutivnih naroda da podjednako učestvuju u organima vlasti.⁴⁷⁰

U članu IV Ustava BiH stoji da: *Dom naroda ima 15 poslanika, od toga dvije trećine iz Federacije (pet Hrvata i pet Bošnjaka) i jedna trećina iz Republike Srpske (pet Srba)*. Također, član IV Ustava BiH omogućava samo Srbima, Bošnjacima i Hrvatima da budu birani za predsjednika i podpredsjednika i Zastupničkog doma i Doma naroda.

U članu V Ustava BiH stoji da se Predsjedništvo BiH sastoji od tri člana: jednog Bošnjaka i jednog Hrvata, od kojih je svaki direktno biran na području Federacije BiH, te jednog Srbina direktno biranog na području Republike Srpske. Ova ustavna odredba prisutna je u Izbornom zakonu BiH (član 8.1).

U članu VII Ustava BiH stoji da se Upravni odbor Centralne banke BiH sastoji od guvernera (koji nije državljanin BiH), i tri člana koje imenuje Predsjedništvo, po jedan iz reda svakog od tri konstitutivna naroda.

⁴⁷⁰ Vidi Mišljenje o BiH Savjetodavnog komiteta Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, usvojeno 27. maja 2004. godine, tačka 13.

Ustav Federacije BiH, također, prepoznaje definiciju tri „konstitutivna naroda“ i „ostale“⁴⁷¹. U članu 11 Poglavlja IV A2 Ustava Federacije stoji da svaki dom iz reda svojih članova bira predsjedavajućeg i zamjenika predsjedavajućeg doma, koji ne mogu biti pripadnici istog konstitutivnog naroda. Ova odredba sama po sebi isključuje mogućnost da predsjedavajući i zamjenik predsjedavajućeg oba doma bude pripadnik nacionalnih manjina⁴⁷².

Bez obzira na zakonsku mogućnost učešća pripadnika nacionalnih manjina u radu Doma naroda Federacije BiH, ponovo se javlja problem popisa stanovništva iz 1991. godine, tj. realne demografske slike u BiH, a samim tim i realnih mogućnosti učešća pripadnika nacionalnih manjina u radu Doma naroda Federacije BiH. Također, u članu 18 istog poglavlja stoji: *Odluke koje se tiču vitalnih interesa bilo kog od konstitutivnih naroda zahtijevaju saglasnost većine delegata u Domu naroda, uključujući većinu bošnjačkih delegata i većinu hrvatskih delegata*. Uz nejasnu definiciju „vitalnih interesa konstitutivnih naroda“, ova odredba dovodi u pitanje jednakost građana Federacije BiH, koja je zagantovana svim međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima.

⁴⁷¹ Član I Ustava Federacije BiH.

⁴⁷² Helsinški komitet za ljudska prava u BiH, uz podršku Fondacije Heinrich Böll – Ured za BiH, organizovao je tokom 2007. godine, seriju javnih debata na temu: „Ustav BiH između individualnih i kolektivnih prava“. Kao najvažnije zaključke sa svih skupova, organizator je naveo da je neophodno promijeniti odredbe Ustava BiH koje određuju koje funkcije predsjedavajućeg i njegovih zamjenika u domovima Parlamentarne skupštine BiH su rezervisane isključivo za pripadnike tri konstitutivna naroda, te da je u Ustav BiH potrebno unijeti izmjene kako bi se garantovala prava pripadnika nacionalnih manjina, kao i onih građana koji ne pripadaju ni konstitutivnim narodim, a ni nacionalnim manjinama.

Kada je u pitanju izvršna vlast Federacije BiH, u članu 2, Poglavlja IV B, stoji: *u izboru Predsjednika i Potpredsjednika Federacije Klub bošnjačkih delegata i Klub hrvatskih delegata u Domu naroda odvojeno kandidiraju po jednu osobu...Predsjednici Federacije, jedan za drugim, ne mogu biti iz istog konstitutivnog naroda.* Ovim je još jednom potvrđena Ustavom utemeljena nejednakost građana Federacije BiH u učešću u vlasti, što je protivno međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima.

Član 12.3 Izbornog zakona BiH uređuje izbor predsjednika i potpredsjednika Republike Srpske na slijedeći način: *Bira se kandidat iz reda svakog konstitutivnog naroda koji dobije najveći broj glasova. Između ta tri kandidata, po jedan iz svakog konstitutivnog naroda, za predsjednika se bira kandidat koji dobije najveći broj glasova, a dva kandidata koji se po broju osvojenih glasova nalaze na drugom i trećem mjestu biraju se za potpredsjednike.*

Također, u članu 11.1 Izbornog zakona BiH stoji: *najmanje četiri člana svakog konstitutivnog naroda bit će zastupljeno u Narodnoj skupštini Republike Srpske.* Ova odredba, bez obzira što ne isključuje učešće pripadnika nacionalnih manjina u radu Skupštine, predstavlja vid indirektno diskriminacije s obzirom da se osigurava pravo učešća minimalnog broja samo za konstitutivne narode.

Uprkos gore navedenim ustavnim ograničenjima, Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Bosne i Hercegovine posvećuje kompletno poglavlje učešću pripadnika nacionalnih manjina u organima vlasti.⁴⁷³ Nažalost, prema postojećem zakonu postoje najmanje dva ograničenja na ovo pravo. Prije svega, u članu 19 ovog zakona stoji da *pripadnici nacionalnih manjina iz člana 3. ovog zakona imaju pravo na*

⁴⁷³ Slične odredbe mogu se naći i u istoimenom zakonu u Republici Srpskoj (članovi 17-18).

zastupljenost u organima vlasti i drugim javnim službama na svim nivoima, srazmjerno procentu njihovog učešća u stanovništvu prema posljednjem popisu u BiH. To znači da sve dok ne bude izvršen novi popis stanovništva, realno srazmjerno učešće pripadnika nacionalnih manjina u organima vlasti neće biti ostvareno.

Drugo ograničenje ogleđa se u članu 20 istog zakona, gdje stoji: *način i kriteriji izbora predstavnika nacionalnih manjina u parlamentima, skupštinama i vijećima, u smislu prethodnog člana, bliže će se urediti izbornim zakonima BiH i entiteta, te statutima i drugim propisima kantona, gradova i općina.* Nakon analize ustavnog okvira i Izbornog zakona BiH, suvišno je reći da ni ovaj zakon nije uspio premostiti problem nejednakosti konstitutivnih naroda i kategorije „ostalih“ kojoj, kako je ranije rečeno, prema postojećem pravnom okviru pripadaju nacionalne manjine.

Što se tiče lokalnog nivoa, od 2004. godine, usvajanjem izmjena i dopuna Izbornog zakona BiH, pripadnici nacionalnih manjina su na općinskom nivou imali *de iure* veću mogućnost učešća u organima vlasti: *Pripadnici svih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini imaju pravo birati svoje predstavnike u skupštine općina/općinska vijeća. Pripadnicima svih nacionalnih manjina, koji u ukupnom broju stanovništva općine učestvuju ukupno do 3% stanovništva, garantira se najmanje jedno mjesto u općinskom vijeću/skupštini općine. Pripadnicima svih nacionalnih manjina, koji u ukupnom broju stanovništva općine učestvuju ukupno preko 3% stanovništva, garantiraju se najmanje dva (2) mjesta u općinskom vijeću/skupštini općine.*⁴⁷⁴ Problem se ponovo javio u *de facto* smislu, s obzirom da se Izborni zakon BiH osvrće na popis stanovništva iz 1991. godine, koji ne reflektira stvarnu demografsku sliku stanovništva.

⁴⁷⁴ Izborni zakon BiH, član 13.14, Poglavlje 13A.

Međutim, u aprilu 2008. godine, Parlamentarna skupština usvojila je novi Zakon o izmjenama i dopunama Izbornog zakona BiH, koji je dodatno umanjio mogućnost učešća pripadnika nacionalnih manjina na lokalnom nivou. Naime, prema novom zakonu, pravo učešća se omogućava samo u mjestima gdje nacionalne manjine čine više od tri posto od ukupnog broja stanovništva⁴⁷⁵. U praksi, prema aktuelnom popisu stanovništva, ova mogućnost postoji samo u nekoliko općina.

4.12.9.1. *Vijeća nacionalnih manjina.* - U skladu sa odredbama Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, Zakon o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina Bosne i Hercegovine predviđa da Parlamentarna skupština BiH treba osnovati Vijeće nacionalnih manjina BiH kao posebno savjetodavno tijelo koje će sačinjavati pripadnici nacionalnih manjina iz člana 3 ovog zakona. Vijeće može delegirati stručnjaka za radu u Ustavno-pravnoj komisiji, Komisiji za ljudska prava i drugim komisijama i radnim tijelima oba doma Parlamentarne skupštine BiH. Kroz dugotrajan proces i konstantan pritisak međunarodne zajednice u BiH, uključujući i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u BiH, kojim je Parlamentarna skupština BiH bila obavezna formirati Vijeće nacionalnih manjina BiH *u roku od 60 dana od dana stupanja na snagu (ovog) zakona*, tek 2007. godine, Parlamentarna skupština je *de facto* formirala ovo vijeće. Nažalost, kako je dosadašnja praksa pokazala, još uvijek se postavlja pitanje efikasnog funkcioniranja ovog Vijeća.

⁴⁷⁵ „Broj pripadnika nacionalnih manjina koji se neposredno biraju u opštinsko vijeće, odnosno skupštinu opštine i gradsko vijeće, odnosno skupštinu grada utvrđuje se statutom opštine odnosno grada, pri čemu se pripadnicima svih nacionalnih manjina koji u ukupnom broju stanovništva te izborne jedinice prema zadnjem popisu stanovništva učestvuju sa više od 3% garantuje najmanje jedno mjesto.” Zakon o izmjenama i dopunama Izbornog zakona BiH, član 61.2, Službeni list BiH, 33/2008.

U Republici Srpskoj, Savjet nacionalnih manjina Narodne skupštine Republike Srpske formiran je, također, 2007. godine, u skladu sa članom 17 Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Republike Srpske⁴⁷⁶.

Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Federacije BiH ne sadrži odredbe vezane za učešće pripadnika nacionalnih manjina u organima vlasti. Umjesto toga, kompletno poglavlje posvećeno je Vijeću nacionalnih manjina Federacije (članovi 16-21). S obzirom da je konačno usvajanje Federalnog zakona kao i rad na nacrtu teksta ovog zakona rezultat nesebičnog zalaganja nevladinog sektora, pretpostavlja se da je ovako detaljan pristup formiranju vijeća za nacionalne manjine i njegovom funkcioniranju došao kao neka vrsta odgovora na mnogobrojne prepreke sa kojima su se pripadnici nacionalnih manjina susreli pri lobiranju za formiranje vijeća za nacionalne manjine na državnom nivou. Naime, činjenica da je državni zakon usvojen 2003. godine, a da je vijeće na državnom nivou formirano tek 2007. godine, dok je njegovo efikasno funkcioniranje još uvijek pod upitnikom. Pripadnici nacionalnih manjina, u saradnji sa drugim nevladinim organizacijama, insistirajući na detaljnim odredbama vezanim za Vijeće nacionalnih manjina BiH, jasno su željeli spriječiti da se slični problemi jave i na federalnom nivou, te da se formiranje vijeća u Federaciji obavi na što brži i efikasniji način. Što se tiče samog Vijeća za nacionalne manjine FBiH, ono prema zakonskim odredbama treba biti sačinjeno od pripadnika nacionalnih manjina definiranih u ovom Zakonu. Svoje predstavnike u Vijeće delegirat će udruženja nacionalnih manjina, a broj

⁴⁷⁶ Narodna skupština Republike Srpske osnovat će Savjet nacionalnih manjina Republike Srpske, kao posebno savjetodavno tijelo, koje će sačinjavati pripadnici nacionalnih manjina iz člana 2 ovog zakona. Narodna skupština Republike Srpske bira Savjet nacionalnih manjina Republike Srpske iz reda kandidata koje predlaže Savez nacionalnih manjina.

predstavnik određuje se tako da se na svakih 1.000 članova udruženja pripadnika nacionalnih manjina bira po jedan predstavnik u Vijeće, s tim da nijedna nacionalna manjina ne može imati više od pet predstavnika, izuzev Roma koji mogu imati najviše sedam. Razlog ovako detaljnim odredbama u pogledu broja pripadnika nacionalnih manjina ogleda se u prepoznatoj činjenici da popis stanovništva iz 1991. godine više nije relevantan, pa se na ovaj način pokušao premostiti problem nedostatka novog popisa. Uloga Vijeća je da *prati stanje i primjenu propisa, zauzima stavove, daje prijedloge i preporuke organima vlasti u Federaciji o svim pitanjima koja su od značaja za položaj i ostvarivanje prava pripadnika svih nacionalnih manjina u Federaciji.*⁴⁷⁷ S obzirom da je Federalni zakon tek nedavno objavljen u službenim novinama, a da je zakonski rok za formiranje vijeća 60 dana od stupanja na snagu ovog zakona, ostaje da se vidi koliko će ovi napori biti uspješni, odnosno do koje mjere će pripadnici nacionalnih manjina u Federaciji na ovaj način imati mogućnost da izraze svoje stavove i mišljenja relevantnim organima vlasti, s obzirom da zakonski imaju vrlo malo drugih mogućnosti da to urade.

4.13. Politička prava

Član 25 PGP:

Svaki građanin ima pravo i mogućnost, bez ikakve diskriminacije pomenute u članu 2. i bez neosnovanih ograničenja:

- a) da učestvuje u upravljanju javnim poslovima, bilo neposredno, bilo preko slobodno izabranih predstavnika;

⁴⁷⁷Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina Federacije BiH, član 18.

- b) da bira i da bude biran na povremenim istinskim, opštim, jednakim i tajnim izborima, koji obezbjeđuju slobodno izražavanje volje birača;
- c) da bude primljen, pod opštim jednakim uslovima, u javne službe svoje zemlje.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 3 Protokola br. 1 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

Visoke strane ugovornice se obavezuju da u primjerenim vremenskim razmacima održavaju slobodne izbore s tajnim glasanjem, pod uvjetima koji osiguravaju slobodno izražavanje mišljenja naroda pri izboru zakonodavnih tijela.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

4.13.1. Opća razmatranja

Građanska i politička prava proizilaze iz Opće deklaracije o ljudskim pravima i tiču se odnosa pojedinca i države. Ova prava obuhvataju pravo na život, pravo na slobodu i sigurnost, slobodu od mučenja i ropstva, političku participaciju, slobodu uvjerenja, slobodu izražavanja, slobodu mišljenja, savjesti i vjere, slobodu okupljanja i udruživanja i dr.

Građanska prava naglašavaju autonomiju čovjeka u odnosu na državu i državnu vlast, koja može „zalaziti“ u privatnu sferu pojedinca samo u onoj mjeri koja je potrebna za zajednički život u zajednici. *Politička prava* su „prava participacije“, odnosno prava pojedinca da učestvuje u upravljanju javnim (državnim) poslovima. Takva prava su, na primjer, biračko pravo i pravo na pristup javnim službama. Da bi se zaista ostvarivao zadovoljavajući nivo zaštite građanskih i političkih prava u jednoj državi, moraju se uzeti u obzir i neka prava koja se nalaze između

građanskih i političkih prava, kao što su sloboda izražavanja, sloboda okupljanja i udruživanja.

Za oblast političkih prava, najznačajnija je tzv. *politička participacija* ili učešće u političkom odlučivanju, odnosno procesu donošenja odluka na različitim nivoima političkog organizovanja unutar jedne društvene zajednice – države. Bosna i Hercegovina (BiH) u tom smislu je specifična – njen nesvakidašnji pravno-političko-teritorijalni ustroj čini je jedinstvenom državnom tvorevinom u svijetu. Naime, država BiH sastoji se od dva entiteta (Federacija Bosne i Hercegovine i Republika Srpska) i jednog distrikta (Brčko distrikt Bosne i Hercegovine). Također, kao četvrti „nivo“⁴⁷⁸ administrativnog i političko-teritorijalnog ustroja jeste „državni nivo“. Svaki od ovih „nivoa“ ima zaseban set pravnih pravila (ustavi, zakoni i dr.) koja, nekad na sličan način, a nekad vrlo različito, reguliraju ukupan život unutar tog nivoa „vlasti“. Ovakva neobična unutrašnja državna struktura, koja se sastoji od jedne „federacije“, jedne „republike“ i jednog distrikta⁴⁷⁹, uslovlila je i sadržinu pravnog okvira za izbore.

⁴⁷⁸ Ne radi se o nivoima u klasičnom, hijerarhijskom smislu u kojem je jedan nivo nadređen/podređen drugom, mada je uključena i ova dimenzija. Naime, dva entiteta su već postojala kada je Općim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini (General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina), popularno nazvanim Dejtonski mirovni sporazum, decembra 1995. godine, zaokružen državno-pravni (ustavni) ustroj novonastale države, koji je inaugurisao centralnu državnu vlast i njene nadležnosti. Brčko distrikt Bosne i Hercegovine, rezultat je, također, "međunarodnog" rješenja, po kojem je nekadašnji grad Brčko sa užom okolinom postao distrikt, na osnovu odluke Međunarodne arbitraže (Final Award of the Arbitral Tribunal for Dispute over Inter-Entity Boundary in Brcko Area).

⁴⁷⁹ Niti jedan od entiteta nije država (niti je Federacija BiH federacija, niti je Republika Srpska republika), iako bi se to, sudeći po njihovom nazivu, moglo zaključiti. Oba su „entiteti“ u sastavu države koja se zove Bosna i Hercegovina, što je ustavno-pravna akrobatika bez pandana u teoriji i praksi organizacije modernih država.

Prema odredbama člana 25 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima⁴⁸⁰, svaki građanin ima pravo i mogućnost, bez ikakve diskriminacije i bez neosnovanih ograničenja, učestvovati u upravljanju javnim poslovima bilo neposredno, bilo preko slobodno izabranih predstavnika, zatim birati i biti biran na povremenim, općim i tajnim izborima, koji osiguravaju slobodno izražavanje volje birača, kao i biti primljen, pod jednakim uslovima, u javne službe svoje zemlje.

Pravo na političku participaciju je, također, regulirano članom 3 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koja propisuje da će Visoke strane ugovornice, u razumnim razdobljima, provoditi slobodne izbore tajnim glasanjem, u uslovima koji osiguravaju slobodno izražavanje mišljenja naroda pri izboru zakonodavnih tijela.

Ustav Bosne i Hercegovine, u članu II (Ljudska prava i osnovne slobode) utvrđuje sljedeće:

1. Ljudska prava

Bosna i Hercegovina i oba entiteta će osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda [...].

2. Međunarodni standardi

Prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima⁴⁸¹.

⁴⁸⁰ Na Pakt se poziva Ustav BiH u preambuli. Pakt je, također, sastavni dio seta međunarodnih instrumenata za zaštitu ljudskih prava koji su sastavni dio Ustava BiH i primjenjuju se u BiH prema izričitoj ustavnoj normi (Annex I, Additional human rights agreements to be applied in Bosnia and Herzegovina).

⁴⁸¹ Ispravan pravni termin bio bi primat. Greška je nastala laičkim prevodom Ustava BiH (koji je, kao i Ustav Federacije BiH) oktroiran (nametnut) od strane

Prema ovoj normi, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ima primat nad nacionalnim (domaćim) zakonodavstvom. Njene odredbe imaju kvalitet tzv. "direktne primjenjivosti" (*direct applicability*) i smatraju se integralnim dijelom domaćeg (pozitivnog) prava. Sve odredbe domaćega prava koje su u koliziji sa odredbama Evropske konvencije neustavne su, nezakonite i ne smiju se primjenjivati.

4.13.2. Ograničenja u obavljanju javne funkcije

Javne funkcije se, ni u BiH, ne mogu vršiti bez određenih ograničenja, koja su, u BiH, propisana Zakonom o sukobu interesa u institucijama vlasti Bosne i Hercegovine.⁴⁸² Ovaj zakon uređuje posebne obaveze izabranih zvaničnika, nosilaca izvršnih funkcija i savjetnika u institucijama vlasti BiH u obavljanju dužnosti. Izabrani zvaničnici, nosioci izvršnih funkcija i savjetnici koji obavljaju javne funkcije trebaju se ponašati savjesno i odgovorno, ne ugrožavajući povjerenje i pouzdanje građana, te poštivati, kako zakonske, tako i druge propise kojima se određuju prava, obaveze i odgovornosti u obavljanju javnih funkcija. U obavljanju javne dužnosti izabrani zvaničnici, nosioci izvršnih funkcija i savjetnici moraju se pridržavati etike poziva i funkcije koju obavljaju i ne smiju svoj privatni interes stavljati iznad javnog interesa.⁴⁸³

međunarodne zajednice, što znači da je, izvorno, nastao na engleskom jeziku, a kasnije preveden na jezike u službenoj upotrebi jedinice za koju je nametnut (država BiH, Federacija BiH, Brčko distrikt, čiji Statut ima sva obilježja ustava). Ustav Republike Srpske, međutim, nije nametnut.

⁴⁸² Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 13/02, 16/02, 14/03 i 12/04.

⁴⁸³ Član 1 Zakona o sukobu interesa u institucijama vlasti Bosne i Hercegovine.

Pojam *sukoba interesa* zakon definira kao situaciju u kojoj izabrani zvaničnici, nosioci izvršnih funkcija i savjetnici imaju privatni interes koji utječe, ili može utjecati, na zakonitost, otvorenost, objektivnost i nepristranost u obavljanju javnih funkcija.⁴⁸⁴

Zakon propisuje i *principe djelovanja* izabranih zvaničnika, nosioca izvršnih funkcija i savjetnika⁴⁸⁵, koji pri obavljanju javnih funkcija moraju postupati zakonito, efikasno, nepristrano, časno, te se pridržavati principa odgovornosti, poštenja, savjesnosti, otvorenosti i vjerodostojnosti. Oni su odgovorni za svoje djelovanje u obavljanju javnih funkcija na koje su imenovani, odnosno izabrani, i politički su odgovorni tijelu ili građanima koji su ih imenovali ili izabrali. Ova lica ne smiju (is)koristiti javnu funkciju za ličnu dobit osobe koja je sa njima povezana, niti biti u kakvom odnosu zavisnosti prema osobama koje bi mogle uticati na njihovu objektivnost. Izabrani zvaničnici, nosioci izvršnih funkcija i savjetnici, kao javne osobe, moraju djelovati u interesu građana. Pri obavljanju funkcija obavezni su imovinu, sredstva za rad i finansijska sredstva koja su im povjerena, koristiti isključivo u svrhu za koja su namijenjena i na efikasan način. U vrijeme obavljanja javne funkcije ovi zvaničnici primaju platu i naknade za funkciju koju obavljaju i ne smiju,

⁴⁸⁴ Ibidem.

⁴⁸⁵ Izabranim zvaničnicima smatraju se članovi Predsjedništva BiH; poslanici i članovi Parlamentarne skupštine BiH; sekretari oba doma Parlamentarne skupštine BiH; direktori, zamjenici i pomoćnici direktora organa državne uprave, agencija i direkcija, te zavoda, imenovani od strane Savjeta ministara BiH, ili Parlamentarne skupštine BiH, odnosno Predsjedništva BiH. Nosiocima izvršnih funkcija smatraju se ministri i zamjenici ministara u Savjetu ministara BiH. Savjetnicima smatraju se savjetnici izabranim zvaničnicima i nosiocima izvršnih funkcija kako je utvrđeno Zakonom o državnoj službi u institucijama vlasti Bosne i Hercegovine (član 3 Zakona o sukobu interesa u institucijama vlasti Bosne i Hercegovine).

osim ako ovim zakonom to nije izričito propisano, primati nikakvu drugu naknadu.⁴⁸⁶

Zakon predviđa i institut *nespojivosti funkcija*. Članstvo u poslovodnom odboru, upravnom odboru, nadzornom odboru, izvršnom odboru, ili u svojstvu ovlaštene osobe u javnom preduzeću, nespojivo je sa javnim funkcijama izabranog zvaničnika, nosioca izvršne funkcije ili savjetnika. Članstvo u poslovodnom odboru ili direkciji, ili obavljanje funkcije direktora agencije za privatizaciju, nespojivo je sa javnim funkcijama izabranog zvaničnika, ili nosioca izvršne funkcije. Angažman u privatnom preduzeću, u uslovima u kojima se stvara sukob interesa, nespojiv je sa javnim funkcijama izabranog zvaničnika, nosioca izvršne funkcije ili savjetnika. Pod ovim uslovima, također, i angažman bliskih srodnika izabranih zvaničnika, nosilaca izvršnih funkcija i savjetnika, opet, dovodi do situacije u kojoj za ove zvaničnike, nosioce izvršnih funkcija i savjetnike dolazi do pojave sukoba interesa.⁴⁸⁷

Izabrani zvaničnici, nosioci izvršnih funkcija i savjetnici ne mogu biti članovi upravnog odbora, nadzornog odbora, izvršnog odbora, niti biti u svojstvu ovlaštene osobe u javnom preduzeću.⁴⁸⁸ Navedena lica ne mogu biti članovi direkcije, ni upravnog odbora, niti direktori agencija za privatizaciju.⁴⁸⁹ Ova lica moraju podnijeti ostavku na svaku od tih nespojivih dužnosti prije preuzimanja funkcije.⁴⁹⁰

Izabrani zvaničnici ne mogu glasati po bilo kojem pitanju koje se direktno tiče privatnog preduzeća u kojem taj zvaničnik, ili njegovi bliski srodnici, imaju finansijski interes. Zvaničnici koji se

⁴⁸⁶ Član 2 Zakona o sukobu interesa u institucijama vlasti Bosne i Hercegovine.

⁴⁸⁷ Član 4 Zakona o sukobu interesa u institucijama vlasti Bosne i Hercegovine.

⁴⁸⁸ Ova odredba se primjenjuje godinu dana nakon što zvaničnici, nosioci izvršnih funkcija i savjetnici prestanu vršiti funkciju.

⁴⁸⁹ V. supra, fus-nota 11.

⁴⁹⁰ Član 5 Zakona o sukobu interesa u institucijama vlasti Bosne i Hercegovine.

nađu u takvim situacijama uzdržat će se od glasanja, te na otvorenoj sjednici objasniti razloge zbog kojih su uzdržani. Nosioci izvršnih funkcija i savjetnici neće poduzimati nikakve službene radnje koje bi mogle direktno uticati na privatno preduzeće u kojem nosilac izvršne funkcije ili savjetnik, ili njegov bliski srodnik, imaju finansijski interes. Nosioci izvršnih funkcija i savjetnici, u takvim situacijama će proslijediti donošenje odluke o poduzimanju radnje drugom nadležnom tijelu i pismeno navesti razloge za takvo prosljeđivanje⁴⁹¹.

Zvaničnicima je, između ostalog, zabranjeno primiti ili zahtijevati poklon, ili drugu korist, obećanje poklona, ili druge vidove koristi radi obavljanja javnih funkcija; primiti dodatnu naknadu za poslove vršenja javnih funkcija; obećavati zaposlenje, odnosno neko drugo pravo u zamjenu za poklon ili obećanje; ne smiju privilegovati osobe radi stranačkog ili drugog opredjeljenja, odnosno radi porijekla, ličnih i porodičnih veza, te na drugi način koristiti svoj položaj kako bi utjecali na odluku zakonodavne, izvršne ili sudske vlasti, te tako postigli ličnu korist, ili korist bliskog srodnika, neku povlasticu ili pravo, sklopili pravni posao, odnosno na drugi način interesno pogodovali sebi, odnosno drugom bliskom srodniku.⁴⁹²

Izborna komisija (Centralna izborna komisija BiH), u skladu sa Zakonom o sukobu interesa, djeluje kako bi osigurala političku odgovornost i vjerodostojnost izabranih zvaničnika, nosilaca izvršne funkcije i savjetnika, vodeći računa o zaštiti integriteta funkcije, a ne osobe koja vrši tu funkciju; donosi upute, propisuje obrasce i organizaciju registra radi primjene odredbi ovog zakona; donosi Pravilnik o vođenju registra, obrasce, pravila o vođenju postupka i dostavljanju odluka, te sastavljanju izvještaja; donosi odluke o tome da li neko djelovanje, ili propust, predstavljaju kršenje odredbi ovoga zakona; podnosi izvještaj o

⁴⁹¹ Član 7 Zakona o sukobu interesa u institucijama vlasti Bosne i Hercegovine.

⁴⁹² Član 9 Zakona o sukobu interesa u institucijama vlasti Bosne i Hercegovine.

svome radu Predsjedništvu BiH svakih šest mjeseci, a javnosti najmanje jednom godišnje; podnosi izvještaj nadležnom tužilaštvu o svakom slučaju kršenja ovog zakona koje može predstavljati povredu Krivičnog zakona.⁴⁹³

4.13.3. Političke stranke

Političkim strankama, u smislu Zakona o financiranju političkih stranaka⁴⁹⁴, smatraju se organizacije u koje se građani slobodno i dobrovoljno organizuju, te se u skladu sa zakonom registruju kod nadležnog suda u bilo kojem entitetu, u svrhu ispoljavanja političkih aktivnosti i ostvarivanja političkih ciljeva. Da bi učestvovala na izborima, politička stranka mora podnijeti

⁴⁹³ Član 17 Zakona o sukobu interesa u institucijama vlasti Bosne i Hercegovine. Postupak pred Izbornom komisijom BiH pokreće se na zahtjev Izborne komisije, ili na zahtjev osobe o kojoj se radi. Izborna komisija može pokrenuti postupak i na osnovu prijave neke druge osobe. Izborna komisija ima pravo utvrditi činjenice vlastitom istragom, ili pribaviti činjenice i dokaze djelovanjem drugih tijela izvršne vlasti. Svi organi vlasti, institucije i sudovi na svim nivoima u BiH su obavezni da Izornoj komisiji pruže zatraženu pravnu pomoć i sve druge vidove pomoći. Izborna komisija će o slučaju sumnje o postojanju kršenja obaveze, prema ovom zakonu, obavijestiti datu osobu za koju postoji osnovana sumnja da je prekršila ovaj zakon, tražeći od nje izjavu o navodima sadržanim u prijavi. Ako postoji sumnja vezana za moguće postojanje kršenja ovog zakona, Izborna komisija BiH će dati svoje mišljenje na zahtjev svake osobe koja to od nje zatraži. Prije izricanja sankcije, Izborna komisija mora uzeti izjavu osobe na koju se sankcija odnosi (član 18 Zakona o sukobu interesa u institucijama vlasti Bosne i Hercegovine). Žalbe na odluke Izborne komisije BiH mogu se uputiti Upravnom odjelu Suda Bosne i Hercegovine. Sankcije koje komisija izriče su novčane kazne.

⁴⁹⁴ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 22/00.

prijavu za evidentiranje Izornoj komisiji Bosne i Hercegovine⁴⁹⁵, pod istim imenom pod kojim je registrovana kod nadležnog suda.

Politička stranka može obezbjeđivati sredstva iz članarina⁴⁹⁶, priloga pravnih i fizičkih lica, prihoda od imovine u vlasništvu političke stranke, budžeta BiH za finansiranje parlamentarnih grupa, u skladu sa odredbama ovog zakona,⁴⁹⁷ kao i iz entitetskih budžeta i svih njihovih nižih jedinica u skladu sa entiteskim zakonima, te na osnovu dobiti od prihoda preduzeća u vlasništvu političke stranke.⁴⁹⁸

Pravna i fizička lica mogu dati priloge političkim strankama, ili članovima stranaka, koji djeluju u njihovo ime.⁴⁹⁹ U smislu ovog zakona, prilog političkoj stranci, ili članovima stranke koji djeluju u njeno ime, podrazumijeva i poklone date stranci ili članu stranke koji djeluje u njeno ime, besplatne usluge, pružanje usluge političkoj stranci ili članovima stranke koji djeluju u njeno ime pod uslovima kojima se ta stranka stavlja u povlašten položaj u odnosu na druge.⁵⁰⁰ Pravno, ili fizičko lice, koje političkoj

⁴⁹⁵ U ovom zakonu izraz Izborna komisija znači Izborna komisija Bosne i Hercegovine, odnosno Centralna izborna komisija Bosna i Hercegovine (CIK BiH).

⁴⁹⁶ Članarina je samo redovni iznos koji član plaća prema odredbama statuta političke partije. Prilozi su uplate koje prelaze iznose navedene članarine.

⁴⁹⁷ Pitanje regulira član 10 Zakona o financiranju političkih stranaka.

⁴⁹⁸ Preduzeće, u smislu ovog člana, može se baviti samo djelatnošću u vezanom za kulturu ili izdavačku djelatnostav

⁴⁹⁹ Ukupan iznos jednokratnog priloga ne smije premašiti osam prosječnih plaća, prema zvaničnim podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine u jednoj kalendarskoj godini i ne smije se dodjeljivati više od jednom godišnje (član 5, stav 1 Zakona o financiranju političkih stranaka). Budžetska izdvajanja za političke omladinske organizacije ne podliježu ograničenja iznosa priloga koji se regulira ovim članom (član 5, stav 2 Zakona o financiranju političkih stranaka). Budžetska izdvajanja za političke omladinske organizacije prikazuju se na obrascima na kojima politička stranka prikazuje svoje finansijsko stanje odvojeno od drugih prihoda stranke (član 5, stav 3 Zakona o financiranju političkih stranaka).

⁵⁰⁰ Član 4, stav 1 Zakona o financiranju političkih stranaka.

stranci pruža uslugu, ili proda proizvod, mora stranci ispostaviti račun, bez obzira na to ko snosi plaćanje usluge ili proizvoda, odnosno, bez obzira na to da li je usluga pružena, ili je proizvod dat, bez naplate.⁵⁰¹ Ako ukupni iznos priloga jednog lica iz stava 1, člana 4 premašuje 100 konvertibilnih maraka, ta uplata se mora unijeti u finansijski izvještaj.⁵⁰²

Državni, entitetski i kantonalni organi, organi općinskih i mjesnih zajednica, javne institucije, javna preduzeća, humanitarne organizacije, preduzeća koja su po samoj svojoj djelatnosti isključivo neprofitna, vjerske zajednice, kao i privredna udruženja u kojima uloženi javni kapital iznosi najmanje 25 procenata, ne mogu finansirati političke stranke. Privatna preduzeća, koja obavljaju javne usluge na osnovu ugovora sa vladom, ne mogu finansijski pomagati političke stranke.⁵⁰³

Zabranjeno je vršiti bilo kakav politički pritisak na pravna i fizička lica prilikom prikupljanja priloga za političke stranke. Zabranjeno je obećavati povlastice i lične koristi bilo koje vrste donatorima političkih stranaka.⁵⁰⁴

Finansiranje parlamentarnih grupa zastupljenih u Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine raspoređuje se na način da se 30 procenata sredstava raspoređuje jednako svim parlamentarnim grupama, dok 70 procenata od ukupnog iznosa se raspoređuje srazmjerno broju poslaničkih mjesta koje svaka parlamentarna grupa ima u trenutku raspodjele.⁵⁰⁵

Političke stranke vode evidenciju o svojim prihodima i rashodima. Politička stranka je obavezna da Izornoj komisiji BiH podnese finansijski izvještaj za svaku kalendarsku godinu (računovodstvenu godinu). Politička stranka podnosi poseban

⁵⁰¹ Član 4, stav 2 Zakona o financiranju političkih stranaka.

⁵⁰² Član 6 Zakona o financiranju političkih stranaka.

⁵⁰³ Član 8 Zakona o financiranju političkih stranaka.

⁵⁰⁴ Član 9 Zakona o financiranju političkih stranaka.

⁵⁰⁵ Član 10 Zakona o financiranju političkih stranaka.

finansijski izvještaj za period izborne propagande na način utvrđen Izbornim zakonom Bosne i Hercegovine.⁵⁰⁶

Izborna komisija BiH uspostavlja službu za reviziju finansijskog poslovanja koja pregleda i kontrolira finansijske izvještaje koje podnesu političke stranke. Revizija finansijskih izvještaja političke stranke uključuje izvještaje iz državnog i entitetskog sjedišta (uključujući i Brčko distrikt) i najmanje dvije regionalne kancelarije koje izabere služba za reviziju finansijskog poslovanja. Ako nakon podnošenja završnog pismenog izvještaja o reviziji nema prigovora, revizor službeno potvrđuje nalaze revizije. Ovom potvrdom se dokazuje da je stanje finansijskog poslovanja, nakon pravilno obavljene revizije i na osnovu knjiga i dokumenata političke stranke, te informacija i dokaza koje su dostavili izvršni odbori, u skladu sa odredbama ovog zakona. Ako su uloženi prigovori, revizor mora da odbije da službeno potvrdi reviziju, ili mora da je izmijeni u skladu sa prigovorom. U potvrdi koju daje revizor moraju se navesti imena regionalnih kancelarija u kojima je revizija izvršena. Potvrda revizora mora da se priloži uz finansijski izvještaj koji se dostavlja i objavljuje u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine. Izborna komisija BiH osniva službu za reviziju finansijskog poslovanja vodeći računa o profesionalnoj osposobljenosti revizora. Izborna komisija je zadužena za zapošljavanje i smjenjivanje radnika u službi za reviziju finansijskog poslovanja.⁵⁰⁷

Svaka nepravilnost koju utvrdi služba za reviziju finansijskog poslovanja dostavlja Izornoj komisiji BiH. U slučaju da politička stranka ne postupi prema odredbama ovog zakona, Izborna komisija je ovlaštena da izrekne novčanu kaznu u skladu sa Izbornim zakonom Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: IZ BiH). Ako je politička stranka dobila sredstva u iznosu koji premašuje najveći utvrđeni godišnji prihod određen zakonom,

⁵⁰⁶ Član 11 Zakona o financiranju političkih stranaka.

⁵⁰⁷ Član 14 Zakona o financiranju političkih stranaka.

odnosno premašuje najveći utvrđeni iznos priloga određen zakonom, ili na način koji je zabranjen, Izborna komisija političkoj stranci izriče novčanu kaznu čiji iznos ne prelazi trostruki iznos sume koja je dobivena na nezakonit način. Ovim članom, ovakva kazna se dozvoljava i izriče, čak i ako ukupan iznos novčane kazne prekoračuje deset hiljada konvertibilnih maraka (10.000 KM).⁵⁰⁸ Apelaciono vijeće ima nadležnost da razmotri žalbe na odluke Izborne komisije Bosne i Hercegovine. Apelaciono vijeće je ovlašteno da izrekne novčane kazne u skladu sa Izbornim zakonom Bosne i Hercegovine.⁵⁰⁹ Izborna komisija BiH je obavezna da svake godine podnese izvještaj o pregledanom stanju finansijskog poslovanja Parlamentarnoj skupštini BiH.⁵¹⁰

Sva sredstva od novčanih kazni koje izrekne Izborna komisija ili Apelaciono vijeće, kao i nezakonito prikupljanje priloga, raspodjeljuju se na slijedeći način: a) 70 posto iznosa dodjeljuje se na budžetsko finansiranje parlamentarnih grupa, kako je predviđeno u članu 10; 30 posto iznosa dodjeljuje se za finansiranje Izborne komisije BiH, Službe za reviziju finansijskog poslovanja i Apelacionog vijeća.⁵¹¹

4.13.4. Aktivno i pasivno biračko pravo

Svaki državljanin Bosne i Hercegovine sa navršenih osamnaest (18) godina života ima pravo da glasa i da bude biran (biračko pravo), u skladu s odredbama Izbornog zakona Bosne i Hercegovine. Da bi ostvario svoje biračko pravo, državljanin mora

⁵⁰⁸ Član 15 Zakona o financiranju političkih stranaka.

⁵⁰⁹ Član 16 Zakona o financiranju političkih stranaka.

⁵¹⁰ Član 17 Zakona o financiranju političkih stranaka.

⁵¹¹ Član 18 Zakona o financiranju političkih stranaka.

biti upisan u Centralni birački spisak, u skladu sa izbornim zakonom.⁵¹²

Državljeni BiH, koji imaju biračko pravo u skladu sa Izbornim zakonom Bosne i Hercegovine, imaju pravo da glasaju lično u općini u kojoj imaju prebivalište. Državljanin BiH, koji privremeno živi u inostranstvu i ima biračko pravo, ima pravo glasati lično, ili poštom, za općinu u kojoj je imao prebivalište prije odlaska u inostranstvo, ako u toj općini ima prijavljeno prebivalište i u trenutku podnošenja prijave za glasanje van zemlje. Državljanin BiH, koji ima dvojno državljanstvo⁵¹³, u smislu odredaba Ustava Bosne i Hercegovine, ima pravo glasati samo ako je Bosna i Hercegovina država njegovog prebivališta.⁵¹⁴

Nijedno lice koje je na izdržavanju kazne izrečene od Međunarodnog suda za ratne zločine za bivšu Jugoslaviju, kao i nijedno lice koje je pod optužnicom Suda, a koje se nije povinovalo naredbi da se pojavi pred Sudom, ne može biti upisano u Centralni birački spisak, niti može biti kandidat/kinja, niti imati bilo koju imenovanu, izbornu ni drugu javnu funkciju na teritoriji BiH. Sve dok neka politička stranka, ili koalicija, ima na nekoj funkciji, ili položaju, u političkoj stranci lice opisano u prethodnom stavu, smatrat će se da ne ispunjava uslove za sudjelovanje na izborima.⁵¹⁵

Nijedno lice koje je na izdržavanju kazne koju je izrekao Sud BiH, Sud Republike Srpske, Sud Federacije BiH i Sud Brčko distrikta, ili koje se nije povinovalo naredbi da se pojavi pred Sudom BiH, Sudom Republike Srpske, Sudom Federacije BiH i Sudom Brčko distrikta, zbog ozbiljnih povreda humanitarnog prava, a Međunarodni sud za ratne zločine za bivšu Jugoslaviju razmatrao je njegov predmet (*dossier*) prije hapšenja i utvrdio da

⁵¹² Član 1.4 IZ BiH.

⁵¹³ U skladu sa odredbom člana I 7d Ustava BiH.

⁵¹⁴ Član 1.5 IZ BiH.

⁵¹⁵ Član 1.6 IZ BiH.

zadovoljava međunarodne pravne standarde, ne može biti upisano u Centralni birački spisak, niti može biti kandidat, niti vršiti bilo koju imenovanu, izbornu ni drugu javnu funkciju na teritoriji BiH.⁵¹⁶

Jedno lice može obavljati najviše jednu neposredno izabranu javnu dužnost ili najviše jednu neposredno i jednu posredno izabranu dužnost, osim ako ovim zakonom nije drugačije regulirano. Nespojivo je istovremeno vršenje ovih funkcija sa vršenjem funkcija u izvršnim organima vlasti. Također je nespojivo istovremeno vršenje više od jedne funkcije u izvršnim organima vlasti. Jedno lice ne može istovremeno vršiti javnu izabranu funkciju u BiH i javnu izabranu, ili politički imenovanu funkciju, u drugoj državi. Nosilac izborne, ili politički imenovane funkcije, u drugoj državi dužan je, u roku od četrdeset osam sati nakon potvrde njegovog mandata u BiH, vratiti jedan od ova dva mandata. Nosilac javne izborne funkcije u BiH, koji je izabran ili imenovan na politički imenovanu funkciju u drugoj državi, dužan je u roku od četrdeset osam sati od izbora ili imenovanja u drugoj državi, vratiti mandat u BiH.⁵¹⁷

4.13.5. Izborni postupak

4.13.5.1. Organi za provođenje izbora. - Organi nadležni za provedbu izbora su *izborne komisije i birački odbori*. Izborne

⁵¹⁶ Član 1.7 IZ BiH.

⁵¹⁷ Član 1.8 IZ BiH. Pod izvršnom funkcijom, u smislu odredaba ovog člana, podrazumjeva se Predsjedništvo BiH, Savjet ministara BiH, predsjednik i potpredsjednici Federacije BiH, predsjednik i potpredsjednici Republike Srpske, Vlada Federacije BiH, uključujući premijera, Vlada Republike Srpske, uključujući predsjednika Vlade, Vlada Brčko distrikta, kantonalna vlada, gradonačelnik, zamjenik gradonačelnika, gradska vlada, načelnik općine, zamjenik načelnika općine, rukovodeći službenici koje je imenovao načelnik općine, te ostale izvršne funkcije utvrđene zakonom.

komisije i birački odbori nezavisni su i nepristrasni u svom radu. Član izborne komisije ili biračkog odbora neće učestvovati u donošenju odluke kada taj član, ili član njegove uže porodice, ima lični ili finansijski interes, ili ako postoji drugi sukob interesa, koji može dovesti u sumnju njegovu sposobnost da djeluje nepristrasno.⁵¹⁸

Svi organi vlasti na svim nivoima i dužnosnici u BiH i diplomatsko-konzularnim predstavništvima BiH obavezni su pomagati organima nadležnim za provođenje izbora.

Članovi izbornih komisija i biračkih odbora jesu lica sa pravom glasa. Članovi izbornih komisija i biračkih odbora jesu lica sa odgovarajućom stručnošću i iskustvom u provođenju izbora. Centralna izborna komisija Bosna i Hercegovine (CIK BiH) utvrđuje koje su kvalifikacije potrebne za članove izbornih komisija i biračkih odbora u smislu prethodnog stava. Članovi organa za provođenje izbora su obavezni stalno se obučavati tokom vršenja mandata u skladu sa planom i programom edukacije koje donosi CIK BiH.⁵¹⁹

Za člana izborne komisije, ili biračkog odbora, ne može biti imenovano lice koje se ne može kandidovati u smislu odredaba Izbornog zakona Bosne i Hercegovine koje je član najvišeg izvršno-političkog organa političke stranke ili koalicije (predsjednik, potpredsjednik, generalni sekretar, član izvršnog odbora ili glavnog odbora); koje je nosilac izabranog mandata ili je član izvršnog organa vlasti, osim u slučajevima predviđenim Izbornim zakonom; koje je kandidat za izbore za bilo koji nivo vlasti i kojem je izrečena kazna za radnju koja predstavlja težu povredu izbornih zakona, ili propisa za koju je lično odgovorno, u posljednje četiri godine, računajući od dana pravosnažnosti

⁵¹⁸ Članovima uže porodice smatraju se bračni drug, djeca i članovi domaćinstva prema kojima kandidat ima zakonsku obavezu izdržavanja (član 15.7, stav 2 IZ BiH).

⁵¹⁹ Član 2.2 IZ BiH.

odluke. Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine (CIK BiH) odlučuje da li težina povrede, ili lična odgovornost, u ovom slučaju lice čini nepodobnim da bude član izborne komisije ili biračkog odbora.⁵²⁰

Članovi izborne komisije imenuju se na pet (5) godina i mogu biti imenovani u istu izbornu komisiju najviše dva puta uzastopno. Članovi biračkog odbora imenuju se za svake izbore.

4.13.5.1.1. Sastav Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine. - Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine (CIK) sastoji se od sedam članova: dva iz reda Hrvata, dva iz reda Bošnjaka, dva iz reda Srba i jedan iz reda ostalih. Kandidate za Centralnu izbornu komisiju Bosne i Hercegovine (CIK) zajednički predlažu članovi komisije za izbor i imenovanje. Kandidati za CIK BiH su pravni stručnjaci sa iskustvom u provođenju izbora i/ili stručnjaci za izbore i ne mogu obavljati dužnost u organima stranke, udruženja ili fondacija koje su organizacijski ili finansijski povezane sa strankom, niti mogu biti uključeni u bilo kakvu stranačku aktivnost.⁵²¹ Predsjednik CIK BiH bira se iz reda članova Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine. Po jedan član Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine iz reda Hrvata, Bošnjaka, Srba i član iz reda ostalih obavljaju funkciju predsjednika CIK BiH, po principu rotacije i to jednom u pet godina u trajanju od petnaest mjeseci.⁵²²

Za postupke izvršene u okviru dužnosti i obaveza, a koje su utvrđene ovim i drugim zakonima, članovi Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine ne mogu biti krivično i građanski odgovorni. Na ovaj imunitet članovi CIK BiH mogu se pozvati u bilo koje vrijeme za postupke izvršene u okviru njihovih dužnosti i obaveza u Centralnoj izbornoj komisiji BiH, ali se on ne može

⁵²⁰ Član 2.3 IZ BiH.

⁵²¹ Član 2.5 IZ BiH.

⁵²² Član 2.6 IZ BiH.

smatrati općom preprekom za krivično gonjenje ili pokretanje parničnog postupka.⁵²³

Sastav izborne komisije treba biti multietničan, tako da odražava zastupljenost konstitutivnih naroda, uključujući i ostale, u izbornoj jedinici za koju se organ nadležan za provođenje izbora osniva, vodeći računa o posljednjem popisu stanovništva provedenom na državnom nivou. Ako sastav izborne komisije ne bude u skladu sa prethodnim stavom, Centralna izborna komisija BiH će poništiti imenovanje članova i o tome izvjestiti organ nadležan za imenovanje. Organ nadležan za imenovanje će u roku od sedam dana od dana donošenja odluke Centralne izborne komisije BiH izvršiti ponovno imenovanje organa, u skladu sa kriterijem iz prethodnog stava. Ako izborna komisija ponovo ne bude odgovarajućeg sastava, Centralna izborna komisija BiH imenuje članove izborne komisije.⁵²⁴

Anahroni i bizarni princip “konstitutivnih naroda” je, osim što je inaugurisan preambulom Ustava BiH, pojačan i razrađen u mnogim odredbama Ustava, gdje se čak ni formalno ne spominju “ostali” ili “građani”. Sastav svih zajedničkih institucija (Parlamentarna skupština BiH, Predsjedništvo BiH, Savjet ministara BiH, domaće sudije Ustavnog suda BiH, itd.) utemeljen je na formuli “jedna država, dva entiteta – tri naroda”, što predstavlja koncept koji je, čini se, unikatan u teoriji i praksi ustavnog prava i političkih sistema u svijetu i kao takav je neodrživ, jer predstavlja “institucionalizovanu diskriminaciju” onih koji nisu konstitutivni.

4.13.5.1.2. Nadležnosti Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine. - Centralna izborna komisija BiH koordinira, nadgleda i regulira zakonitost rada svih izbornih komisija i

⁵²³ Član 2.8 IZ BiH.

⁵²⁴ Član 2.14 IZ BiH.

biračkih odbora u skladu sa izbornim zakonom; donosi administrativne propise za provedbu ovog zakona; donosi odluku o održavanju neposrednih izbora u BiH, propisanih Izbornim zakonom; predlaže budžet za CIK BiH i podnosi izvještaj o izvršenju budžeta; odgovorna je za tačnost, ažurnost i ukupni integritet Centralnog biračkog spiska za teritoriju BiH; osigurava statističke evidencije razvrstane po spolu za svaki dio izbornog procesa; ovjerava političke stranke, koalicije, liste nezavisnih kandidata i nezavisne kandidate za učešće na svim nivoima neposrednih izbora u BiH; potvrđuje i ovjerava kandidatske liste za sve nivoe neposrednih i posrednih izbora u BiH; odgovorna je za pravovremeno štampanje, distribuciju i sigurnost glasačkih listića i obrazaca za neposredne izbore na svim nivoima u BiH; utvrđuje sadržaj i formu glasačkih listića za sve nivoe neposrednih izbora u BiH; potvrđuje rezultate svih neposrednih i posrednih izbora obuhvaćenih Izbornim zakonom BiH, ovjerava da su ti izbori provedeni u skladu sa Izbornim zakonom BiH i objavljuje rezultate svih neposrednih i posrednih izbora obuhvaćenih IZ BiH; izdaje uvjerenje licima koja su dobila mandat na svim nivoima neposrednih i posrednih izbora u BiH obuhvaćenih Izbornim zakonom BiH; obavještava izbornu komisiju, birački odbor ili bilo koje drugo tijelo nadležno za provođenje izbora da ne postupaju u skladu s odredbama IZ BiH, ili da ih krše, i nadležnom organu nalaže poduzimanje odgovarajućih mjera; objavljuje u službenim glasilima i sredstvima javnog informiranja u BiH i van nje poslovnike, propise i izborne rezultate neposrednih i posrednih izbora u BiH obuhvaćenih ovim zakonom, informacije za birače, te ostale informacije neophodne za provedbu ovog zakona i svih izbornih zakona; obavlja sve izborne aktivnosti za izbor članova Predsjedništva BiH i članova Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH; provjerava odluku nadležnog organa o prestanku mandata izabranog dužnosnika na svim nivoima neposrednih i posrednih izbora u BiH obuhvaćenih Izbornim zakonom BiH, kako bi se osiguralo da

je mandat izabranog dužnosnika prestao u skladu sa IZ BiH i u slučaju kada je izabrani dužnosnik podnio ostavku, da je to učinio svojom voljom; podnosi godišnji izvještaj Parlamentarnoj skupštini BiH o provođenju izbora u BiH, provođenju Izbornog zakona BiH i inicira izmjene ovog zakona i obavlja sve druge poslove utvrđene zakonom.

Administrativno-tehničke i stručne poslove za Centralnu izbornu komisiju BiH obavlja Sekretarijat kojeg osniva CIK BiH. Sekretarijat ima generalnog sekretara kojeg imenuje Centralna izborna komisija BiH po postupku i na način utvrđen Zakonom. Centralna izborna komisija BiH donosi Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji Sekretarijata na prijedlog generalnog sekretara, uz prethodnu saglasnost Savjeta ministara BiH.⁵²⁵

4.13.5.1.3. Općinske izborne komisije. – Općinska izborna komisija se sastoji od tri ili pet članova. Centralna izborna komisija BiH utvrđuje broj članova općinske izborne komisije prema broju birača upisanih u Centralni birački spisak i veličini općine, a ovlaštena je i da koristi druge kriterije pri utvrđivanju broja članova općinske izborne komisije. Članove općinske izborne komisije imenuje i razrješava općinsko vijeće, odnosno skupština općine, uz saglasnost Centralne izborne komisije BiH.

4.13.5.2. Prestanak mandata. - Mandat pripada izabranom nosiocu mandata, a ne političkoj stranci, koaliciji ili listi nezavisnih kandidata koja ga je predložila na kandidatskoj listi. Mandat ne može prestati osim u zakonom predviđenim slučajevima. Ukoliko izabrani nosilac mandata, u toku trajanja mandata, istupi iz političke stranke, koalicije ili liste nezavisnih kandidata koja je učestvovala na izborima i na čijoj je

⁵²⁵ Član 2.11 IZ BiH.

kandidatskoj listi bio izabrani nosilac mandata, postaje samostalni vijećnik/odbornik, odnosno poslanik/zastupnik.⁵²⁶

Izabranom članu organa vlasti na svim nivoima prestaje mandat prije isteka vremena na koje je izabran: ako podnese ostavku; ako umre; ako je pravosnažnom sudskom presudom osuđen na безусловnu kaznu zatvora u trajanju od šest mjeseci ili duže; ako je pravosnažnom sudskom odlukom lišen poslovne sposobnosti (proglašen mentalno nesposobnim); ako bude izabran ili imenovan na funkciju čije je vršenje nespojivo sa funkcijom izabranog člana određenog organa, kao što je predviđeno zakonom; ako odjavi prebivalište sa područja izborne jedinice u kojoj je upisan u Centralni birački spisak da glasa i u kojoj je izabran, istekom roka od šest mjeseci od dana odjave prebivališta, ili ako iz razloga utvrđenih zakonom izgubi pravo da bude biran. Izabranom članu organa vlasti na bilo kojem nivou prestaje mandat sa danom od kada se pojavi neki od razloga za prestanak mandata utvrđenih Izbornim zakonom BiH. Nadležni organ utvrđuje prestanak mandata u roku koji ne može biti duži od petnaest dana od dana kada se pojavio razlog prestanka mandata, odnosno saznanja o razlogu prestanka mandata. Ako član podnese ostavku, dužan je podnijeti je na obrascu koji utvrdi CIK BiH.⁵²⁷

4.13.5.3. Poništenje izbora. - Centralna izborna komisija BiH ima ovlaštenje da poništi izbore u izornoj jedinici, ili na nekom biračkom mjestu, ako ustanovi da je za vrijeme glasanja, ili brojanja glasačkih listića, došlo do nepravilnosti koje mogu utjecati na rezultate izbora.⁵²⁸

Ponovni izbori vrše se na osnovu istih kandidatskih listi i istih izvoda iz Centralnog biračkog spiska koji su korišteni na

⁵²⁶ Član 1.9 IZ BiH.

⁵²⁷ Član 1.10 IZ BiH.

⁵²⁸ Član 2.10 IZ BiH.

poništenim izborima i provode se na dan koji odredi Centralna izborna komisija BiH, najkasnije 14 dana od dana pravosnažnosti odluke CIK BiH o poništenju izbora.⁵²⁹

4.13.6. Pravna zaštita

4.13.6.1. *Prigovor.* - Zaštitu izbornog prava osiguravaju izborne komisije i Apelacioni odjel Suda Bosne i Hercegovine.⁵³⁰ Birač i politički subjekt čije je pravo ustanovljeno Izbornim zakonom BiH povrijeđeno može izbornoj komisiji uložiti prigovor najkasnije u roku od 48 sati od učinjene povrede. Izborne komisije mogu, po saznanju za učinjenju povredu, pokrenuti postupak po službenoj dužnosti protiv političkog subjekta i zaposlenog u izbornoj administraciji zbog kršenja pravila ponašanja iz Izbornog zakona BiH. Inicijativu za pokretanje postupka može podnijeti pravno, ili fizičko lice, preko nadležne općinske izborne komisije u pisanoj formi, u kojoj je obavezno navesti mjesto, vrijeme, sadržaj učinjene povrede i počinioca.⁵³¹

Prigovor se podnosi u pismenoj formi. Prigovor sadrži kratak opis učinjene povrede i prilog - dokaze koji potvrđuju navode prigovora. Prigovor mora potpisati podnosilac prigovora. Ako je podnosilac prigovora politička stranka ili koalicija, prigovor potpisuje predsjednik, ovlaštenu predstavnik političke stranke, ili koalicije, uz priloženo ovlaštenje. Ovlaštenim predstavnikom političke stranke smatra se predsjednik općinskog organizacijskog oblika političke stranke, ili lice ovlašteno statutom. Ako na nivou općine nije formiran općinski

⁵²⁹ Član 14.1 IZ BiH.

⁵³⁰ Član 6.1 IZ BiH.

⁵³¹ Član 6.2 IZ BiH.

organizacijski oblik političke stranke, ovlaštenim predstavnikom smatra se predsjednik organizacijskog oblika stranke neposredno na višem nivou. Ovlaštenim predstavnikom koalicije smatra se predsjednik općinskog organizacijskog oblika jedne od političkih stranaka članica koalicije, ili lice ovlašteno statutom.

Prigovor se dostavlja bez odgađanja svim stranama navedenim u prigovoru. Strane navedene u prigovoru mogu se u roku od 24 sata od prijema prigovora, u pismenoj formi, izjasniti o navodima prigovora. Nadležni organi mogu odrediti saslušanje strana. Centralna izborna komisija BiH utvrđuje proceduralne upute za rješavanje po prigovorima podnesenim izbornim komisijama. Prigovor koji je podnijelo neovlašteno lice, ili je prigovor podnesen neblagovremeno, ili je nepotpun, odbacuje se. Prigovor će biti odbačen i ako se ne može utvrditi ko je podnosilac prigovora. Podneseni prigovor, odnosno žalba u postupku zaštite izbornog prava, ne odgađaju obavljanje izbornih radnji koje su propisane ovim zakonom.⁵³²

Općinska izborna komisija u općini ima prvostepenu nadležnost za odlučivanje po prigovorima uložnim zbog povreda pravila ponašanja, osim u slučajevima u kojima odlučuje Centralna izborna komisija BiH. Općinska izborna komisija dužna je da razmotri prigovor i da donese odluku u roku od 48 sati. Općinska izborna komisija dužna je da o svojoj odluci odmah obavijesti podnosioca prigovora, kao i druge strane. Neblagovremen prigovor i prigovor koji je podnijelo neovlašteno lice, odbacuje se.⁵³³

Na odluke svih izbornih komisija može se uložiti žalba Centralnoj izbornoj komisiji BiH. CIK BiH dužna je da razmotri prigovor i žalbu, te da donese odluku u roku od 48 sati nakon isteka roka utvrđenog Izbornim zakonom BiH. Centralna izborna

⁵³² Član 6.3 IZ BiH.

⁵³³ Član 6.4 IZ BiH.

komisija BiH dužna je da o svojoj odluci odmah obavijesti podnosioca prigovora, kao i druge strane. Prigovor, koji je podnijelo neovlašteno lice, ili ako prigovor nije pravovremeno podnesen, odbacuje se.⁵³⁴

4.13.6.2. *Sankcije.* - Centralna izborna komisija BiH, kada odlučuje o prigovorima i žalbama, ima ovlaštenja da naredi izbornoj komisiji, centru za birački spisak ili biračkom odboru da preduzmu mjere kojima se otklanjaju utvrđene nepravilnosti. Centralna izborna komisija BiH, također, ima ovlaštenja da izrekne sljedeće sankcije: (1) novčanu kaznu koja ne prelazi iznos od 10.000 konvertibilnih maraka; (2) uklanjanje imena kandidata sa kandidatske liste, ako se utvrdi da je kandidat lično odgovoran za povredu; (3) poništenje ovjere političke stranke, koalicije, liste nezavisnih kandidata ili nezavisnog kandidata i (4) zabranu angažovanja određenog lica za rad na biračkom mjestu, u centru za birački spisak, u općinskoj izbornoj komisiji ili drugoj izbornoj komisiji uspostavljenoj u skladu sa Izbornim zakonom BiH.⁵³⁵

Ako izborna komisija smatra da je učinjeno krivično djelo, koje se odnosi na izborni proces, dužna je da to djelo prijavi nadležnom tužilaštvu. Prilikom podnošenja prijave, izborna komisija navodi i dokaze koji su joj poznati, te preduzima potrebne mjere da bi se sačuvali tragovi navodno učinjenog krivičnog djela, predmeti kojima, ili pomoću kojih, je učinjeno to djelo i drugi dokazi.⁵³⁶

4.13.6.3. *Nadležnost Apelacionog odjela Suda Bosne i Hercegovine.* - Apelacioni odjel Suda Bosne i Hercegovine nadležan je da rješava po žalbama na odluke Centralne izborne komisije BiH. Žalba se podnosi Apelacionom odjelu Suda Bosne i

⁵³⁴ Član 6.6 IZ BiH.

⁵³⁵ Član 6.7 IZ BiH.

⁵³⁶ Član 6.8 IZ BiH.

Hercegovine u roku od dva dana od dana prijema odluke CIK BiH. Žalba se podnosi preko Centralne izborne komisije BiH, a Apelacioni odjel Suda Bosne i Hercegovine dužan je donijeti odluku po žalbi u roku od tri dana od dana prijema žalbe.

4.13.6.4. *Krivičnopravna zaštita.* - Specifičnost državnopravnog i administrativno-teritorijalnog ustroja BiH reflektuje se i na njen pravni sistem. Naime, kao i u većini drugih oblasti, u krivičnopravnoj oblasti ova specifičnost je stvorila situaciju u kojoj postoje četiri krivična zakona: državni nivo, zatim dva entiteta i Brčko distrikt. U ovim zakonima nije na jednak način regulirana materija krivičnopravne zaštite izbornih prava. No, ipak, svaki od njih je aplikabilan u zavisnosti od činjenice za koji "nivo" vlasti se organizuju izbori.⁵³⁷

Krivičnopravnu zaštitu izbornih prava predviđa Krivični zakon Bosne i Hercegovine⁵³⁸, u glavi XV, pod nazivom Krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina. Zakon predviđa sljedeća krivična djela: uskraćivanje biračkog prava (član 150), povreda slobode opredjeljenja birača (član 151), prevara pri glasanju (član 152), povreda tajnosti glasanja (član 153), izborna prevara (član 154), uništavanje izbornih isprava (član 155).

Krivični zakon Republike Srpske,⁵³⁹ u glavi XVIII predviđa Krivična djela protiv izbornih prava i to: sprečavanje održavanja izbora i glasanja (član 184), povreda prava kandidovanja na izborima (član 185), povreda biračkog prava (član 186), povreda slobode opredjeljenja birača (član 187), zloupotreba biračkog prava (član 188), podmićivanje pri izborima ili glasanju (član

⁵³⁷ Ipak, nije sasvim jasno koji zakon se primjenjuje ako se radi o općim izborima. Saglasno pravnim principima (načelima) koji su, po pravnoj snazi "iznad zakona", može se zaključiti da se, u zavisnosti od toga na kojem teritoriju je djelo izvršeno, primjenjuje zakon te administrativno-teritorijalne jedinice ("nivoa" vlasti) prema principu mjesta izvršenja krivičnog djela (*lex loci delicti commissi*).

⁵³⁸ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 37/03.

⁵³⁹ Službeni glasnik Republike Srpske, br. 49/03.

189), povreda tajnosti glasanja (član 190), izborna prevara (član 191), uništavanje izbornih isprava (član 192).

U Federaciji Bosne i Hercegovine, zaštita je predviđena u Krivičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine⁵⁴⁰, u glavi XIII, pod nazivom Krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina. To su sljedeća djela: uskraćivanje biračkog prava (član 194), povreda slobode odlučivanja birača (član 195), prevara pri glasanju (član 196), povreda tajnosti glasanja (član 197), izborna prevara (član 198), uništavanje izbornih isprava (član 199).

Krivični zakon Brčko distrikta⁵⁴¹, u glavi XVII, također, predviđa krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina, a među njima: uskraćivanje biračkog prava (član 191), povredu slobode odlučivanja birača (član 192), prevaru pri glasanju (član 193), povredu tajnosti glasanja (član 194), izbornu prevaru (član 195) i uništavanje izbornih isprava (član 196).

4.14. Posebna zaštita porodice i djeteta

Član 23 PGP:

1. Porodica je prirodni i osnovni sastavni dio društva i ima pravo na zaštitu društva i države.

2. Pravo na slapanje braka i osnivanja porodice priznaje se čovjeku i ženi kada su dorasli za ženidbu.

3. Nijedan brak se ne može sklapati bez slobodnog i potpunog pristanka budućih supružnika.

4. Države članice ovog pakta donijeće odgovarajuće mjere radi obezbjeđenja jednakosti u pravima i odgovornosti supružnika u pogledu braka za vrijeme braka i prilikom njegovog raskida. U slučaju raskida braka, preduzimaju se mjere radi obezbjeđenja potrebne zaštite djece.

⁵⁴⁰ Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 35/03.

⁵⁴¹ Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, br. 10/03.

Član 24 PGP:

1. Svako dijete, bez diskriminacije zasnovane na rasi, boji, polu, jeziku, vjeri, nacionalnom ili socijalnom porijeklu, imovnom stanju ili rođenju, ima pravo da mu njegova porodica, društvo i država ukazuju zaštitu koju zahtjeva njegov status maloljetnika.

2. Odmah poslije rođenja, svako dijete mora biti upisano u matičnu knjigu rođenih i nositi neko ime.

3. Svako dijete ima pravo da stiče neko državljanstvo.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 5 Protokola br. 7 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

U vezi s brakom, u toku braka i u slučaju njegovog raskida, supružnici imaju jednaka prava i odgovornosti u pogledu privatno-pravnog karaktera međusobno i u svom odnosu prema djeci, pri sklapanju braka, za vrijeme braka i u slučaju raskida. Ovim članom države ne sprječavaju preduzimaju takvih mjera koje su neophodne u interesu djece.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

4.14.1. Ustavne odredbe

Član II/3 f Ustava Bosne i Hercegovine, u relevantnom dijelu glasi:

Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i slobode iz stava 2. ovog člana, što uključuje:

j) Pravo na brak i zasnivanje porodice.

Član 36, stav 1, Ustava Republike Srpske glasi:

Obitelj, majka i dijete imaju posebnu zaštitu.

Član II/A2 Ustava FBiH u relevantnom dijelu glasi:

Sve osobe ne teritoriji Federacije uživaju prava:

j) zaštitu obitelji i djece

4.14.2. Značenje pojma "porodica"

Prema odredbi člana 2 Porodičnog zakona, porodica se u Bosni i Hercegovini definira kao *životna zajednica roditelja i djece i drugih srodnika*. Ovako je definirana porodica u širem smislu, jer ona, osim roditelja i djece, obuhvata i srodnike, što čini dobar pravni okvir i dobro pravno određenje, pošto ostavlja mogućnost za širi krug ljudi odgovornih za ostvarivanje prava djeteta, što za emocionalni razvoj djeteta ima veliki značaj.

Prema odredbi člana 2 Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom porodicu čine: bračni drug, odnosno vanbračni drug, dijete (bračno, vanbračno, usvojeno, pastorče i dijete bez roditelja uzeto na izdržavanje), otac, majka, djed, baka-nena (po ocu i majci), te braća i sestre bračnih drugova.

I drugim pravnim propisima Bosne i Hercegovine, kao što su Zakon o nasljeđivanju, Zakon o stambenim odnosima, Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju i dr., porodica se definira u smislu određivanja šireg kruga lica kod utvrđivanja pojedinih prava i odnosa.

4.14.3. Posebna zaštita porodice

Olakšice za formiranje porodice u BiH uključuju:

- Naknade zarade za vrijeme porodiljskog odsustva;
- Materinski dodatak na koji ima pravo svaka majka koja ne ostvaruje pravo na naknadu zarade za vrijeme porodiljskog odsustva, što znači da svaka nezaposlena majka ima pravo na ova davanja do godinu dana života djeteta;
- Pomoć za opremu novorođenčeta na koje ima pravo svaka porodica;
- Organizirana ishrana djece u đačkim kuhinjama;
- Dodatak na djecu, koji se isplaćuje porodici u skladu sa zakonom.

Pored navedenih prava u cilju olakšavanja zasnivanja porodice u Bosni i Hercegovini, zakoni obezbjeđuju i druga prava i oblike socijalne i dječije zaštite i to: jednokratnu pomoć, pozajmice, savjetodavni rad u oblasti porodično-pravnih odnosa, troškove za nabavku, udžbenika i školskog pribora i sl.

Poseban naglasak je stavljen na zaštitu materinstva. Za vrijeme trudnoće, porođaja i njege djeteta, žena ima pravo na porodiljsko odsustvo u trajanju od jedne godine neprekidno. U toku korištenja porođajnog odsustva, zaposlenica ima pravo na naknadu plaće. U Republici Srpskoj u visini prosjeka zadnje isplaćene tri plaće, a u Federaciji Bosne i Hercegovine, prema propisima kantona ima razlike u visini isplata. Samo su četiri kantona donijela propise za žene - majke porodilje, tako da sve žene nisu u istom položaju u pogledu korištenja ovih prava. I otac djeteta može da koristi ovo pravo. Zakon o radu Republike Srpske propisuje da očevi mogu da koriste porodiljsko odsustvo pod uslovom da se roditelji djeteta sporazumiju da odsustvo nakon

isteka 60 dana od dana rođenja djeteta, umjesto majke, nastavi da koristi otac djeteta. Zakon o radu Federacije BiH propisuje da očevi mogu da koriste porodijsko odsustvo u slučaju smrti majke, ako majka napusti dijete, ili ako je iz opravdanih razloga spriječena da koristi to pravo.

4.14.4. Brak

Samo Ustav Bosne i Hercegovine u svom članu II/3 f eksplicitno garantuje pravo na brak:

Sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i slobode iz stava 2. ovog člana, što uključuje:

j) Pravo na brak i zasnivanje porodice.

I Porodični zakon FBiH i Porodični zakon Republike Srpske na isti način definiraju brak kao zakonom uređenu zajednicu života žene i muškarca, te jasno kao uvjet za zaključenje braka postavljaju različitost spolova budućih supružnika. Eksplicitni uvjet različitosti spolova je ponovljen i u uslovima za zaključenje braka⁵⁴².

Praksa Evropskog suda za ljudska prava i presude u slučajevima brakova homoseksualaca i transseksualaca nisu jedinstvene.⁵⁴³ Međutim, iako ni u jednom slučaju nije presudio u korist prava homoseksualaca na brak, Evropski sud za ljudska prava sve fleksibilnije tumači odredbe člana 12 s tendencijom omogućavanja zaključenja braka transseksualcima.

Krivični zakon FBiH i Krivični zakon Republike Srpske, u glavi XX, navodi krivična djela protiv braka. Najznačajnija

⁵⁴² Porodični zakon FBiH član 8, stav 1, tačka a, te Porodični zakon Republike Srpske član 14, stav 1.

⁵⁴³ Vidi slučaj Van Oosterwijck protiv Belgije, App. No. 7654/76 i Cossey protiv Ujedinjenog Kraljevstva, App. No. 10843/84).

krivična djela za posebnu zaštitu porodice se odnose na djela nasilja u porodici, ili porodičnoj zajednici, te krivična djela izbjegavanja izdržavanja.

Porodični zakoni⁵⁴⁴ predviđaju obavezu međusobnog izdržavanja članova porodice i bračnih partnera, te normira da odricanje od prava na izdržavanje nema pravnog učinka.

4.14.5. Posebna zaštita djeteta

4.14.5.1. Opća razmatranja. - Konvenciju o pravima djeteta, Bosna i Hercegovina je preuzela u svoj pravni poredak u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine (Aneks I, Dodatni sporazum o ljudskim pravima). Konvenciju je ratificirala 1993. godine, što je potvrđeno Općim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini, odnosno Aneksom 4, član II, tačka 7 u kojoj se navodi da će Bosna i Hercegovina ostati ili postati potpisnica međunarodnih sporazuma navedenih u Aneksu Ustava BiH.

Svoj inicijalni izvještaj Komitetu za pravo djeteta Bosna i Hercegovina je uputila u 2004. godini. Podaci su prikupljeni na osnovu Prvog izvještaja Federacije Bosne i Hercegovine o ostvarivanju Konvencije o pravima djeteta Ujedinjenih nacija za period od 1992. do 1998. godine i Prvog izvještaja Republike Srpske o provođenju Konvencije o pravima djeteta Ujedinjenih nacija za period od 1992. do 1998. godine. Komitet je dao svoja zaključna razmatranja u junu 2005. godine unutar kojih je imao generalnu zamjerku koja se odnosi na političku i administrativnu strukturu države članice, koja može predstavljati ozbiljnu prepreku za razvoj i implementaciju državnih politika, te

⁵⁴⁴ Porodični zakon FBiH, član 213 i Porodični zakon Republike Srpske, član 231.

sveobuhvatnih i koordinirajućih pravnih akata koji bi bili potpuno usklađeni sa odredbama Konvencije.

Maloljetne osobe-djeca mogu da rade tek sa navršениh 15 godina, s tim da se zabranjuje rad djece na opasnim poslovima, odnosno, poslovima pod otežanim uvjetima. Maloljetna osoba nije vojni obveznik i ne može biti mobilirana kao vojni obveznik prije navršениh 18 godina života. Bosna i Hercegovina je potpisnica Opcionog protokola na Konvenciju o pravima djeteta o učešću djece u oružanim sukobima.

Bosna i Hercegovina je usvojila Akcijski plan za djecu Bosne i Hercegovine za period od 2002. do 2010. godine, u aprilu 2002. godine. U cilju monitoringa implementacije Akcijskog plana, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine Odlukom formira stalno tijelo na nivou Bosne i Hercegovine - Vijeće za djecu Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Vijeće za djecu BiH). Nažalost, iako se nalazimo u drugoj polovini vremenskog perioda na koji se odnosi, ovaj akcijski plan još nije postao prioritet Vijeća ministara BiH, niti su osigurani mehanizmi i resursi za potpuno funkcioniranje Vijeća za djecu.⁵⁴⁵

U Bosni i Hercegovini određeno je da je utvrđivanje i osiguranje zaštite djece, kao i socijalne zaštite djece, u nadležnosti entiteta.

Zakonom o socijalnoj zaštiti predviđeno je pružanje pomoći (materijalna davanja, osposobljavanje za život i rad, smještaj u ustanove socijalne zaštite, kućna njega, pomoć u kući i pomoć u dnevnom zbrinjavanju) maloljetnicima koji se nalaze u stanju socijalne potrebe kao korisnici socijalne zaštite. U tu grupu spadaju:

- Djeca bez roditeljskog staranja;

⁵⁴⁵ Izvještaj Komisionara za ljudska prava tokom posjete Vijeća Evrope Bosni i Hercegovini, Starsbourg 20. februar 2008. godine

- Djeca ometena u fizičkom ili psihičkom razvoju;
- Odgojno zanemarena i zapuštena djeca;
- Djeca čiji je razvoj ometen obiteljskim prilikama;
- Pružanje pomoći roditeljima koji nemaju dovoljno sredstava za izdržavanje svoje maloljetne djece.

U Federaciji Bosne i Hercegovine, odgovornost za utvrđivanje i planiranje politike, te donošenje zakona u oblasti socijalne politike u nadležnosti je federalne vlasti, a odgovornost za implementaciju socijalne politike i socijalne zaštite jeste na vlastima kantona i općina.

Zakonom o zaštiti djece Republike Srpske utvrđena su prava na naknadu troškova za boravak u predškolskoj ustanovi za treće i četvrto dijete po redu rođenja, s ciljem pomoći dnevnom zbrinjavanju ove djece i realizira se samo u općinama sa negativnom stopom prirodnog priraštaja, pravo na predškolsko vaspitanje i obrazovanje za djecu bez roditeljskog staranja, djecu sa smetnjama u razvoju i djecu na dužem bolničkom liječenju, a obuhvata organizirane odgojno-obrazovne programe u trajanju od tri do pet sati dnevno, dok su djeca smještena u zdravstvenoj ustanovi ili ustanovi socijalne zaštite, odgojno-obrazovni program u godini pred polazak u školu i ima za cilj kvalitativnu pripremu djece predškolskog uzrasta za polazak u školu i uključivanje djece u obrazovni proces. Zakonom je utvrđeno da ta prava obezbjeđuje općina. S obzirom na nizak nivo razvijenosti općina i entiteta ova prava ostvaruje mali broj djece.

Iako je nivo izdvajanja iz budžeta za sistem socijalne zaštite na nivou regije, struktura same raspodjele sredstava iz fondova socijalne zaštite je takva da onemogućava pristup socijalnim primanjima porodicama sa djecom. Zaštita djece u Republici Srpskoj ostvaruje se kao sistem prava roditelja i djece i posebno organizirane djelatnosti i aktivnosti ustanova, službi i Javnog fonda zaštite djece. U FBiH gdje se ovo pravo regulira na nivou

kantona, problem se, uglavnom, odnosi na nedostatak budžetskih sredstava, te se dječiji doplatak jedino i isplaćuje u Sarajevskom kantonu, što dovodi do nejednakog pristupa ovom pravu djeci iz drugih kantona.

Dodatan problem u BiH predstavljaju djeca bez roditeljskog staranja. Neke procjene pokazuju da u BiH trenutno postoji 3000 djece bez roditeljskog staranja i da su ona, uglavnom, zbrinuta kroz institucionalni sistem zaštite. Nažalost, sistem zaštite varira između entiteta, ali i kantona (u FBiH), a većina ovih institucija nema adekvatno osposobljeno, i/ili adekvatan broj profesionalnog osoblja, u odnosu na broj djece, te ne omogućava uslove da se djeca bez roditeljskog staranja pripreme za samostalan život nakon napuštanja ovih institucija. Iako se 1400 djece nalazi u usvojitelskim porodicama, odnos djece koje su zbrinuta kroz institucionalni sistem zaštite je veći, nego što je to evropski standard, gdje je praksa da se takav sistem zaštite koristi samo kao krajnje rješenje.

Eksplisitna zabrana fizičkog kažnjavanja ne postoji u pravnom sistemu BiH. Ipak, djeca su zaštićena od ozbiljne zloupotrebe i zanemarivanja cijelim nizom zakona.⁵⁴⁶ Ne postoje podaci o broju slučajeva nasilja nad djecom, niti društvena svijest da se fizičko kažnjavanje djece u porodici treba sprečavati.

4.14.5.2. Zaštita maloljetnika u krivičnom pravu i postupku. - Krivično zakonodavstvo u BiH na jedinstven način regulira krivičnopravnu zaštitu maloljetnika. Krivični zakoni normiraju krivična djela spolnog nasilja nad djecom, iskorištavanje djece i maloljetnih lica u pornografske svrhe i posebno krivično djelo: proizvodnju i prikazivanje dječije pornografije. Zabranjeno je izvršavanje krivičnih sankcija prema maloljetniku koji u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršio 14 godina (dijete). Maloljetniku između 14 i 16 godina moguće je

⁵⁴⁶ Vidi iznad.

izreći vaspitne mjere, dok maloljetniku koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 16 - a nije navršio 18 godina (stariji maloljetnik) - mogu se izreći vaspitne mjere pod uslovima predviđenim ovim zakonom, a izuzetno mu se može izreći maloljetnički zatvor. U prvom izvještaju Komiteta za prevenciju torture, komitet je izrazio svoju zabrinutost zbog nedostatka odgovarajućih ustanova za maloljetnike u Bosni i Hercegovini. Maloljetnici kojima je izrečena kazna maloljetničkog zatvora, uglavnom, se upućuju u kazneno-popravne ustanove, gdje u većini slučajeva borave sa starijim zatvorenicima, što umnogome onemogućava mogućnost rehabilitacije. U pravilu se prema njima postupa kao i prema starijim zatvorenicima bez posebnog režima posjeta, obrazovanja i bez osoblja koje je profesionalno osposobljeno da im pruži neophodnu podršku. Najvažniji napredak u ovom pogledu odnosi se na usvajanje Državne strategije protiv maloljetničke delinkvencije za period od 2006. do 2010. godine, zajedno sa akcijskim planovima koji predviđaju usvajanje zakonodavnih izmjena, alternativnih mjera, institucionalnog tretmana, prevencije i primjene krivičnog zakonodavstva za maloljetnike u praksi. Međutim, u praksi za sada ne postoji efektivna primjena mjera predviđenih u strategiji⁵⁴⁷, a najveća zamjerka upućena od strane Komesara za ljudska prava Vijeća Evrope odnosi se na činjenicu da je koordinacija nad strategijom povjerena Ministarstvu sigurnosti BiH, iako mnoge mjere zahtijevaju multidisciplinarni pristup, a posebno u pogledu ljudskih prava, a preporuka je da se koordinacija nad strategijom prepusti Ministarstvu pravde BiH kao logičnijem izboru.

4.14.5.3. Nasilje nad djecom - Bosna i Hercegovina je usvojila Državnu strategiju za borbu protiv nasilja nad djecom za

⁵⁴⁷ Komesar je primijetio da se još nije počelo sa primjenom mjera iz strategije, iako je proces razvijanja iste uključivao visok nivo profesionalizma i impresivan proces konsultacija.

period od 2007. do 2010. godine. - Najznačajniji okvir za zaštitu djece od nasilja utvrđen je u krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini. U okviru postojećih krivičnih zakona, jednostavnim pristupom možemo razlikovati više krivičnih djela koja kažnjavaju nasilje nad djecom, odnosno uvode pravnu zabranu nasilja nad djecom, uključujući seksualno zlostavljanje i eksploataciju, fizičko kažnjavanje i sve druge oblike ponižavajuće kazne na, i u svim, mjestima gdje se nasilje nad djecom dešava, a posebno u porodičnom okruženju.

U BiH ne postoje posebni zakoni koji su vezani za prevenciju nasilja nad djecom. Specifično, entitetski zakoni o zaštiti od nasilja u porodici uređuju: zaštitu od nasilja u porodici; pojam nasilja u porodici; osobe koje se smatraju članovima porodice u smislu ovog zakona; način zaštite članova porodice; te vrstu i svrhu prekršajnih sankcija za počinioce nasilnih radnji.

Na nivou entiteta doneseni su novi porodični zakoni kojim se reguliraju prava i dužnosti roditelja, kao i prava djece, a posebno prava djece na zaštitu od svih oblika nasilja, zloupotrebe, zlostavljanja i zanemarivanja u porodici. Pod nasilničkim ponašanjem podrazumijeva se svako narušavanje fizičkog ili psihičkog integriteta u smislu člana 4 Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini.⁵⁴⁸ Jedna od novina je odredba prema kojoj su roditelji dužni čuvati dijete, zadovoljavati njegove potrebe i štititi ga od svih oblika nasilja, povrede, ekonomske eksploatacije i seksualne zloupotrebe od drugih osoba, a istovremeno su dužni i, u zavisnosti od uzrasta i zrelosti, kontrolisati ponašanje djeteta. U cilju što bolje zaštite djeteta predviđene su i odredbe kojim je organ starateljstva dužan po službenoj dužnosti preduzimati potrebne mjere radi zaštite prava i interesa djeteta na osnovu neposrednog saznanja ili obavještenja.

⁵⁴⁸ Član 4, stav 2 Porodičnog zakona FBiH.

Također, ovim zakonima reguliraju se pitanja oduzimanja roditeljskog prava i starateljstva nad djecom koja su izložena nekom od oblika nasilja, odnosno definiraju situacije koje se odnose na vaspitno zanemarivanje djece. Ukoliko roditelji ugrožavaju interese djeteta i u većoj mjeri zanemaruju podizanje, odgoj i obrazovanje djeteta, sud će takvim roditeljima u vanparničnom postupku oduzeti pravo da žive sa djetetom, a čuvanje i odgoj djeteta povjerit će drugoj osobi ili ustanovi i vratit će to pravo kada to bude u interesu djeteta. Izricanjem ove mjere ne prestaju druge dužnosti, odgovornosti i prava roditelja prema djetetu.

4.14.5.4. Djeca sa posebnim potrebama. - Djeca sa posebnim potrebama u BiH nemaju adekvatnu medicinsku zaštitu, niti odgovarajuće mogućnosti za obrazovanje. U skladu sa Okvirnim zakonom o osnovnoj i srednjoj školi⁵⁴⁹, djeca i mladi s ozbiljnim smetnjama i poteškoćama u razvoju mogu se djelimično, ili u cjelini, obrazovati u specijalnim odgojno-obrazovnim ustanovama ako im nije moguće pružiti odgovarajuće obrazovanje u redovnim školama. Što se tiče socijalne zaštite, odredbama Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom⁵⁵⁰ regulirana su prava na: ličnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe (ako nije ostvaren po nekom drugom osnovu) i ortopedski dodatak.

4.15. Državljanstvo

Član 15 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima:

⁵⁴⁹ Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, broj 18/03.

⁵⁵⁰ Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 54/04.

Svako ima pravo na neko državljanstvo.

Niko ne sme biti samovoljno lišen svog državljanstva niti prava da promeni državljanstvo.

Član 24, stav 3 PGP:

Svako dijete ima pravo da stiče neko državljanstvo.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

4.15.1. Opća razmatranja

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima predviđa pravo svakog čoveka na državljanstvo, kao i zabranu proizvoljnog oduzimanja državljanstva i uskraćivanja prava na promenu državljanstva (čl. 15). PGP ne govori posebno o pravu na državljanstvo. Ipak, član 24 PGP, koji se bavi položajem deteta, u stavu 3 garantuje pravo svakog deteta na sticanje državljanstva. Ova odredba samo obavezuje države da novorođenoj deci omoguće sticanje državljanstva, a ne nužno da svakom detetu daju svoje državljanstvo. Način i uslovi sticanja državljanstva regulisani su unutrašnjim propisima države. U svakom slučaju, ne sme se praviti diskriminacija između novorođene dece.⁵⁵¹

Evropska konvencija o državljanstvu⁵⁵² postavlja osnovne principe, pravila i preporuke koji se odnose na državljanstvo.⁵⁵³

⁵⁵¹ Ljudska prava u Srbiji, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2008.

⁵⁵² European Convention on Nationality, Strasbourg, 6. XI 1997., www.coe.int.

⁵⁵³ Osnovni principi Evropske konvencije o državljanstvu jesu da svaka zemlja svojim unutrašnjim pravom propisuje ko će biti njen državljanin i da to pravo, ukoliko je u skladu s međunarodnim konvencijama na snazi, međunarodnim običajnim pravom i opće prihvaćenim pravnim principima u materiji državljanstva, treba da prihvate i ostale države (član 3). Prema Konvenciji,

Bosna i Hercegovina je potpisala ovu konvenciju 31. marta 2006. godine, međutim još uvijek je nije ratifikovala.

Ustav Bosne i Hercegovine u članu 1, stav 7, propisuje uslove pod kojima Parlamentarna skupština BiH, te entiteti, mogu da reguliraju pitanje državljanstva BiH. Tako Ustav BiH osigurava da: *Nijednoj osobi neće se uskratiti državljanstvo Bosne i Hercegovine ili nekog od entiteta na osnovu spola, rasne pripadnosti, boje kože, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, pripadnosti nacionalnoj manjini, vlasništva, rođenja ili drugog statusa.* (član 1, stav 7, tačka b). Također, Ustavom je regulirano da osobe koje su prije izdvajanja Bosne i Hercegovine iz Socijalističke federativne republike Jugoslavije bile državljani Republike BiH jesu državljani Bosne i Hercegovine, a da Parlamentarna skupština BiH treba regulirati državljanstvo onih osoba koje su naturalizovane nakon 6. aprila 1992. godine. (član 1, stav 7, tačka c).

U Bosni i Hercegovini je na snazi Zakon o državljanstvu Bosne i Hercegovine⁵⁵⁴ koji u skladu sa Ustavom BiH regulira pitanja stjecanja i prestanka državljanstva BiH. Također, imajući u vidu dvoentitetsko uređenje BiH, zakoni o državljanstvu postoje i na nivou entiteta s tim što su isti u skladu sa Zakonom o državljanstvu BiH. Zakon o državljanstvu BiH svojim odredbama ne odstupa od načela propisanih u Evropskoj konvenciji o državljanstvu.

svako ima pravo na državljanstvo, apatridija treba da bude sprečavana i suzbijana, niko ne može biti proizvoljno lišen državljanstva, a brak i prestanak braka između državljanina države ugovornice i stranca, kao i promjena državljanstva jednog od supružnika tokom braka ne mogu automatski uticati na državljanstvo drugog bračnog druga (član 4). Pravni poreci država ugovornica u oblasti državljanstva ne mogu sadržavati diskriminatorna pravila po osnovu pola, religije, rase, boje kože, nacionalnog ili etničkog porekla, a zabranjeno je i diskriminatorno ponašanje države prema njenim državljanima bez obzira da li su državljanstvo stekli rođenjem ili naknadno (član 5).

⁵⁵⁴ Službeni glasnik BiH, br. 4/97, 13/99, 6/03 i 14/03.

4.15.2. *Stjecanje državljanstva Bosne i Hercegovine*

Prema članu 5 Zakona o državljanstvu BiH, državljanstvo Bosne i Hercegovine stiče se porijeklom, rođenjem na teritoriji BiH, usvajanjem, naturalizacijom i međunarodnim sporazumom.

Dijete će steći državljanstvo Bosne i Hercegovine porijeklom, bez obzira na teritorij gdje je rođeno, ukoliko su mu oba roditelja državljani BiH u trenutku rođenja, dok u slučaju kada je jedan roditelj državljanin BiH, dijete stiče državljanstvo porijeklom ako je rođeno na teritoriji BiH (član 6, stav 1 i 2). Također, radi izbjegavanja apatridije, zakonodavac je regulirao i sticanje državljanstva u slučaju kada je jedan roditelj državljanin BiH, a dijete rođeno u inostranstvu. Tada se državljanstvo Bosne i Hercegovine stiče samo ako će dijete u suprotnom ostati bez državljanstva. U tom slučaju, uvjet je da dijete do vremena kada napuni 23 godine bude registrovano kod kompetentnih vlasti BiH i da ima stalno mjesto boravka na teritoriji Bosne i Hercegovine (član 6, stav 3 i 4).

Stjecanje državljanstva naturalizacijom regulirano je članom 9 Zakona. Stranac može na taj način steći državljanstvo Bosne i Hercegovine ukoliko ima napunjenih 18 godina starosti, prijavljeno stalno mjesto boravka na teritoriju BiH i to najmanje osam godina prije podnošenja zahtjeva, ako poznaje jedan od jezika ustavotvornih naroda Bosne i Hercegovine, a da mu istovremeno nije izrečena mjera protjerivanja ili udaljavanja sa teritorija BiH, te da nije osuđivan za krivična djela sa predumišljajem na duže od tri godine u periodu od osam godina od podnošenja zahtjeva.

Član 10 Zakona regulira stjecanje državljanstva olakšanom naturalizacijom u slučajevima kada je stranac bračni drug državljanina Bosne i Hercegovine. U tom slučaju, stranac može steći državljanstvo Bosne i Hercegovine ukoliko je u braku sa državljaninom Bosne i Hercegovine pet godina prije podnošenja

zahtjeva i ukoliko ima stalno mjesto boravka u BiH, najmanje u posljednje tri godine. Istovremeno, propisano je da se stranac odriče svog ranijeg državljanstva nakon stjecanja bosanskohercegovačkog državljanstva, ukoliko ne postoji bilateralni sporazum između Bosne i Hercegovine i države čiji je državljanin prije bio.

Emigranti koji su se vratili u BiH, kao i prva i druga generacija njihovih potomaka koja su se vratila u BiH, imaju pravo na stjecanje državljanstva Bosne i Hercegovine bez potrebe da ispunjavaju uslov o prijavljenom stalnom mjestu boravka na teritoriji BiH najmanje osam godina prije podnošenja zahtjeva (član 12).

4.15.3. Prestanak državljanstva Bosne i Hercegovine

Zakon osigurava da, ni pod kojim uvjetom, državljanstvo Bosne i Hercegovine se ne može izgubiti, ukoliko bi time osoba ostala bez državljanstva, odnosno bila apatrid. Na ovaj način zakonodavac je regulirao pitanje apatridije i izbjegao mogućnost njenog pojavljivanja, što je u skladu sa Evropskom konvencijom o državljanstvu. Član 16 Zakona propisuje moguće načine prestanka državljanstva Bosne i Hercegovine i to po sili zakona, odricanjem, otpustom, oduzimanjem i na osnovu međunarodnog sporazuma.

Slučaj prestanka državljanstva po sili zakona nastaje kada osoba dobrovoljno stekne drugo državljanstvo, a da istovremeno ne postoji bilateralni sporazum između Bosne i Hercegovine i države čije državljanstvo stiče (član 17). Međutim, pojedine političke snage u BiH smatraju ovaj član spornim, naročito radi statusa bh. dijaspore, imajući u vidu da značajan broj ima i državljanstvo države sa kojom BiH nema potpisan bilateralni sporazum. Punoljetna osoba ima pravo da se odrekne državljanstva Bosne i

Hercegovine ukoliko živi u inostranstvu i stiče državljanstvo druge države. Dijete ima pravo na prestanak državljanstva Bosne i Hercegovine odricanjem na zahtjev oba (ili jednog roditelja u slučaju da je drugi mrtav, ili izgubio roditeljsko pravo) roditelja čije je državljanstvo prestalo odricanjem (član 19).

Do oduzimanja državljanstva Bosne i Hercegovine dolazi u slučajevima kada je isto stečeno prevarom, na osnovu lažnih informacija ili skrivanjem bitnih činjenica vezanih za podnosioca zahtjeva. Također, u slučaju kada je državljanin osuđen pravosnažnom presudom suda u BiH radi narušavanja ustavnog poretka i sigurnosti Bosne i Hercegovine, te ukoliko je osuđen radi članstva u organizaciji koja preduzima takve radnje ako iste štete vitalnim interesima Bosne i Hercegovine. Državljanstvo Bosne i Hercegovine se oduzima i u slučaju kada je državljanin osuđen pravosnažnom presudom suda u BiH za krivično djelo krijumčarenja vatrenog oružja, narkotika, eksploziva, radioaktivnog materijala, ilegalni prevoz i trgovinu materijalima i opremom za proizvodnju oružja i sredstava masovnog uništenja, te ilegalni ulazak u BiH, krijumčarenje i trgovinu ljudima, ukoliko takve radnje štete vitalnim interesima Bosne i Hercegovine (član 23). Za pitanje revizije državljanstava koja su dodijeljena strancima u BiH, u periodu od 6. aprila 1992. godine do 31. septembra 2006. godine, zadužena je državna Komisija za reviziju odluka o naturalizaciji stranih državljana u BiH. Komisija je od 1808 revidiranih slučajeva, oduzela 681 državljanstava, a 41 osoba, kojoj je oduzeto državljanstvo, podnijela je tužbu Sudu Bosne i Hercegovine. Trenutno je 34 predmeta u toku. Slučaj Imad al Husina (Abu Hamza) jeste jedan od predmeta koji se našao pred Ustavnim sudom BiH (AP-1222/07) u vidu apelacije na odluku Suda BiH (Presuda Suda Bosne i Hercegovine, broj U-1172/07 i Presuda Suda Bosne i Hercegovine, broj Uvl-03/08).

4.16. Sloboda kretanja

Član 12 PGP:

1. Svako lice koje se legalno nalazi na teritoriji neke države ima pravo da se slobodno kreće u njoj i da slobodno izabere svoje mjesto stanovanja.

2. Svako lice ima pravo da napusti bilo koju zemlju, uključujući i svoju.

3. Naprijed navedena prava mogu biti ograničena samo ako su ova ograničenja zakonom predviđena, ako su onda potrebna radi zaštite nacionalne bezbjednosti, javnog reda, javnog zdravlja ili morala ili prava i slobode drugih lica, i ako su u skladu sa ostalim pravima koja priznaje ovaj pakt.

4. Niko ne može biti proizvoljno lišen prava da uđe u svoju zemlju.

(Sl. list SFRJ, br. 7/71)

Član 2 Protokola br. 4 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

1. Svako ko se zakonito nalazi na teritoriji jedne države ima, na toj teritoriji, pravo na slobodu kretanja i slobodu izbora boravišta.

2. Svako je slobodan da napusti bilo koju zemlju, uključujući i vlastitu.

3. Nikakva ograničenja ne mogu se postaviti u odnosu na ostvarivanje ovih prava osim onih koja su u skladu sa zakonom i koja su nužna u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti ili javne sigurnosti, radi očuvanja javnog poretka, za sprječavanje kriminala, za zaštitu morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.

4. Prava iz stava 1. mogu se također, u posebnim oblastima ograničiti u skladu sa zakonom i opravdati javnim interesom u demokratskom društvu.

Član 3

1. Niko ne može biti protjeran, bilo pojedinačnom ili kolektivnom mjerom, s teritorije države čiji je državljanin.

2. Niko ne može biti lišen prava da uđe na teritoriju države čiji je državljanin.

Član 4

Zabranjeno je kolektivno protjerivanje stranaca.

Član 1 Protokola br. 7 uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda:

1. Stranac koji zakonito boravi na teritoriji jedne države ne može se iz nje protjerati, osim na osnovu odluke donijete u skladu sa zakonom, i ima pravo:

- (a) da podnese razloge protiv svog protjerivanja;
- (b) da se njegov predmet preispita; i
- (c) da u te svrhe bude zastupan pred nadležnim organom ili licem ili licima koje taj organ odredi.

2. Stranac se može protjerati i prije nego što iskoristi svoje pravo na osnovu stava 1. a, b i c ovog člana, ako je protjerivanje nužno u interesu javnog poretka ili se zasniva na razlozima nacionalne sigurnosti.

(Sl. glasnik BiH, br. 6/99)

4.16.1. Azil

Pod azilom se podrazumijeva zaštita koju jedna država pruža nekom strancu (stranom državljaninu ili apatridu), a predstavlja odbijanje da se to lice izruči državi koja zahtijeva njegovu ekstradiciju⁵⁵⁵.

⁵⁵⁵ Krivokapić, Boris. „Leksikon međunarodnog prava“ (Beograd: Radnička štampa: Institut za uporedno pravo, 1998), str. 33

Konvencija o statusu izbjeglica iz 1951. godine i Protokol o statusu izbjeglica iz 1967. godine čine sastavni dio Ustava BiH. Također, Bosna i Hercegovina je potpisnica međunarodnih dokumenata (član 2, stav 7) koji su navedeni u Dodatku I Ustava BiH, a to su: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Konvencija Ujedinjenih nacija protiv mučenja i drugih surovih, nečovječnih ili ponižavajućih postupanja i kažnjavanja, Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropska konvencija za sprečavanje mučenja, nečovječnih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja, Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih nacija.

4.16.1.1. Ustavni okvir. - Prema Ustavu BiH: *Sve osobe unutar područja Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i temeljne slobode (...) koje uključuju: (...) f) pravo na slobodu kretanja i prebivališta* (član 2, stav 3). Ovaj član se indirektno odnosi i na pitanje azila. Međutim, Ustav određuje da nadležnost nad politikom, vezano za pitanje useljavanja, izbjeglica i azila, imaju ustanove Bosne i Hercegovine⁵⁵⁶. Pitanje nadležnosti pojedinih institucija BiH definirano je pobliže Zakonom o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine⁵⁵⁷, prema kojem pitanja azila i međunarodne zaštite u BiH spadaju u podijeljene nadležnosti Ministarstva sigurnosti BiH, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i Ministarstva civilnih poslova BiH.

4.16.1.2. Zakonski okvir. - Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu⁵⁵⁸ regulira pitanja azila u okviru poglavlja VII – od postupka podnošenja zahtjeva za azil, odobrenja azila i prestanka istog, nadležnosti organa vlasti za primjenu Zakona i druga

⁵⁵⁶ Član 3, stav 1, Ustav BiH.

⁵⁵⁷ Sl. glasnik BiH br. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04 i 45/06.

⁵⁵⁸ Sl. glasnik BiH br. 29/03, 04/04 i 53/07.

pitanja vezana za azil. Zakon određuje opća pitanja azila, dok detaljniju razradu prepušta Ministarstvu sigurnosti BiH da kroz podzakonske akte regulira sva pitanja koja proizilaze iz postojećih zakonskih odredbi, a tiču se azila.

Član 72 Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu definira tačno kojim licima se odobrava azil u BiH. U ovom članu se zakonodavac oslanja na Konvenciju o statusu izbjeglica iz 1951. godine i Protokol o statusu izbjeglica iz 1967. godine na osnovu kojih stranac⁵⁵⁹ ima status izbjeglice. Prema tome, azil se odobrava strancu koji ima takav status izbjeglice, a zbog opravdanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti nekoj društvenoj grupi, ili zbog svojih političkih mišljenja, nađe se izvan zemlje čiji je državljanin i istovremeno ne može, ili zbog straha, neće da traži zaštitu te zemlje (član 72, tačka a). Također, strancu koji nema državljanstvo, a nalazi se izvan zemlje u kojoj je imao uobičajeno mjesto boravka u koju se ne može, ili zbog straha se, ne želi u nju vratiti uslijed gore spomenutih razloga, odobrava se azil (član 72, tačka b).

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu obezbjeđuje da se strancu koji ne ispunjava uslove iz pomenute Konvencije i Protokola može izdati dozvola za privremeni boravak iz humanitarnih razloga ukoliko je u pitanju žrtva organiziranog kriminala, odnosno trgovine ljudima, maloljetno lice, ako je napušteno ili žrtva organiziranog kriminala, licima bez državljanstva (član 35), te ukoliko bi život, ili sloboda, tog stranca bio ugrožen zbog njegove rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili zbog političkog mišljenja, bez obzira da li su zvanično dobili azil (član 60). Također, Zakon poštuje princip „zabrane vraćanja“ (član 60), kao i neprimjenjivanja sankcija zbog ilegalnog ulaska, ili prisustva, u zemlji, ukoliko stranac dolazi direktno sa teritorija gdje mu je bio

⁵⁵⁹ Stranac je svako lice koje nema državljanstvo BiH, ili lice bez državljanstva (član 4, tačka (a) Zakona).

ugrožen život ili sloboda (član 75), što je u skladu sa međunarodnim standardima.

Prema Zakonu o kretanju i boravku stranaca i azilu, država koristi koncept sigurne treće zemlje određujući da azil može biti odbijen strancu koji je već dobio azil, ili status izbjeglice, u nekoj drugoj zemlji, te je u mogućnosti da se u tu zemlju vrati i koristi zaštitu obezbijedenu svojim statusom tamo (član 73, stav 2). Međutim, u isto vrijeme postavlja se imperativ da bi država u tom slučaju trebala da detaljno ispita uslove i stepen sigurnosti po to lice u slučaju vraćanja u drugu zemlju u kojoj mu je prethodno dodijeljen azil, jer postoji mogućnost da će lice biti tamo podvrgnuto progonu.

Veoma je bitno istaći nastojanje zakonodavca da uskladi zakonske odredbe sa Konvencijom o statusu izbjeglica iz 1951. godine i na taj način obezbijedi primjenu međunarodnih standarda iz oblasti azila u BiH. Također, zakonodavac nastoji da obezbijedi maksimum poštivanja prava izbjeglica propisujući da će odredbe ovog Zakona, te drugih relevantnih domaćih zakona, ili međunarodnih dokumenata koji su na snazi u BiH, imati prednost pred odredbama Konvencije, ukoliko su povoljnije za stranca s priznatim statusom izbjeglice (član 81, stav 2). Međutim, ovdje treba biti oprezan, jer postoji pitanje šta se tumači kao „povoljnija odredba“ u ovom slučaju.

Nadležni organi. – Zakon, kao nadležno tijelo za pitanja azila (razmatranje zahtijeva i donošenje odluke u formi rješenja), navodi da su Ministarstvo sigurnosti BiH i organizacijska jedinica Ministarstva nadležni za azil, kao potpuno osposobljeni u oblasti azila i izbjegličkog prava (član 76, stav 1). U skladu sa članom 2 Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, Ministarstvo određuje broj organizacijskih jedinica i njihovo uređenje u svrhu provođenja i primjene odredbi Zakona. Organizacijska jedinica

Ministarstva, koja je nadležna za pitanja azila, jeste Sektor za azil⁵⁶⁰.

Postupak. – Što se tiče samog postupka azila, Zakon postavlja okvir za reguliranje postupka i nadležnosti za donošenje rješenja o azilu, dok su Pravilnikom o azilu u BiH⁵⁶¹ detaljnije regulirana sva pitanja koja se tiču postupka azila, prava i obaveza tražitelja azila i izbjeglica, te druga relevantna pitanja iz ove oblasti.

Zahtjev za azil u BiH stranac podnosi lično nadležnom terenskom centru Službe za poslove sa strancima, Sektoru za azil ili Ministarstvu unutrašnjih poslova entiteta/Policije Brčko distrikta. Po prijemu zahtjeva, ovlašteno službeno lice u Sektoru za azil vrši registraciju tražitelja azila. Nakon obavljenog intervjua i pregleda činjenica i okolnosti, Sektor za azil donosi odluku u formi rješenja po zahtjevu za azil. Nažalost, mogućnost žalbe na rješenje o dodjeljivanju/nedodjeljivanju azila ne postoji. Štaviše, Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu izričito naglašava da žalba protiv rješenja nije dozvoljena (član 78, stav 1). Istovremeno, postoji mogućnost pokretanja tužbe kojom se odgađa izvršenje rješenja (član 78, stav 2). Tužba se pokreće upravnim sporom na Sudu BiH u roku od dva mjeseca od dana dostavljanja odluke po zahtjevu za azil⁵⁶².

⁵⁶⁰ “Sektor za azil vrši upravne i druge stručne poslove koji se odnose na izvršenje i sprovođenje politike i postupka azila u Bosni i Hercegovini, koordinira radom nadležnih organizacionih jedinica, vrši poslove koji se odnose na izradu prednacrti i nacrti zakona i podzakonskih akata iz ove oblasti, obezbjeđuje prihvata, smještaj i podršku tražioca azila, prati stanje u vezi sa postizanjem evropskih standarda o ovoj oblasti, vrši analizu i izvještavanje, kao i druge poslove koji po svojoj prirodi spadaju u nadležnost ovog sektora.” (http://www.msb.gov.ba/home/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=36) (Pristupljeno 05.06.2008. god.)

⁵⁶¹ Sl. glasnik BiH br. 26/04.

⁵⁶² Član 19 Zakona o upravnim sporovima BiH (Sl. glasnik BiH br. 19/02).

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu predviđa da će se zahtjev za azil odbiti osobi za koju se osnovano vjeruje da je počinila zločin protiv čovječnosti, ratni zločin u skladu sa međunarodnim dokumentima, te ukoliko je počinila težak nepolitički zločin izvan zemlje izbjeglištva prije ulaska u istu (član 73, stav 1).

Prava lica koja traže azil, izbjeglica i lica kojima je dodijeljena subsidijarna zaštita. – Prije svega, Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu, članom 6, osigurava jednak tretman stranaca i zabranjuje diskriminaciju po bilo kojem osnovu. Istovremeno, članom 81 regulirana su prava izbjeglice kako je i propisano Konvencijom o statusu izbjeglica iz 1951. godine. Zakon propisuje da će strancu kojem je priznat status izbjeglice biti omogućen rad, obrazovanje, zdravstvena i socijalna zaštita pod istim uvjetima kao i državljanima BiH (član 81, stav 3). Međutim, prava tražitelja azila i izbjeglica su detaljnije regulirana podzakonskim aktom, tačnije Pravilnikom o azilu. Glava IV Pravilnika definira prava tražitelja azila. Tražitelju azila je obezbijedeno pravo na boravak u BiH tokom postupka azila, kao i pravo da mu se po potrebi obezbijedi osnovna zdravstvena zaštita, smještaj u azilantskom centru, ishrana koja zadovoljava međunarodne nutritivne standarde, osnovno obrazovanje, besplatna pravna pomoć po pitanjima vezanim za postupak, socijalna zaštita, odjeća, obuća i sredstva za higijenu (član 32). Pravilnikom je određeno da prava izbjeglica budu detaljnije regulirana podzakonskim aktom Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice u BiH. Trenutno od podzakonskih akata koji reguliraju određena prava izbjeglica na snazi je Pravilnik o načinu ostvarivanja zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite osoba kojima je priznat izbjeglički status, ili drugi vid međunarodne pravne zaštite, u BiH⁵⁶³, te Pravilnik o ličnom stanju i upisu

⁵⁶³ Sl. glasnik BiH br. 24/07.

činjenica rođenja, vjenčanja i smrti izbjeglica i osoba pod međunarodnom zaštitom u BiH u matične knjige⁵⁶⁴.

Pravo na spajanje porodice. – Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu u okviru definiranja prava izbjeglica propisuje da se status izbjeglice dodjeljuje, također, i bračnom drugu i maloljetnoj djeci, kao i drugim članovima uže porodice, ukoliko žive u istom domaćinstvu (član 81, stav 3). Pravo na jedinstvo porodice i princip najboljeg interesa djeteta su regulirani Pravilnikom o azilu, te Pravilnikom o ličnom stanju i upisu činjenica rođenja, vjenčanja i smrti izbjeglica i osoba pod međunarodnom zaštitom u BiH u matične knjige (u daljem tekstu: Pravilnikom o ličnom stanju). Pravilnik o azilu nalaže da se Ministarstvo sigurnosti BiH, kao i svi drugi nadležni organi u BiH, trebaju, u svojim aktivnostima koja se tiču djeteta, voditi principom najboljeg interesa djeteta i osigurati zaštitu prava djeteta. Također, dužni su da osiguraju poštivanje principa jedinstva porodice kada su u pitanju tražitelji azila, izbjeglice, ili lica pod subsidijarnom zaštitom, na teritoriju BiH (član 6). Član 6 Pravilnika o azilu, također, propisuje pravo izbjeglica na spajanje s porodicom pri čemu se posebna pažnja posvećuje najboljim interesima djeteta, a navode se članovi uže porodice izbjeglice koji imaju pravo na spajanje s porodicom (bračni drug, maloljetna djeca, kao i drugi izdržavani članovi porodice iz istog domaćinstva). Pravilnikom o ličnom stanju, na sličan način kao i Pravilnikom o azilu, određuje se obaveza poštivanja najboljeg interesa djeteta i očuvanja jedinstva porodice u pogledu upisa činjenica rođenja, vjenčanja i smrti.

Ograničenje kretanja. – Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu ne propisuje striktno uvjete pod kojima strancima, koji borave u BiH, može biti ograničeno kretanje, već samo

⁵⁶⁴ Sl. glasnik BiH br. 51/07.

navodi da se to može odrediti ovim ili drugim posebnim zakonom (član 5). Dakle, Zakon obezbjeđuje uživanje slobode kretanja unutar zemlje i slobodan izbor mjesta boravka, ukoliko drugačije nije određeno.

Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice (UNHCR) i nevladine organizacije. – Zakon propisuje saradnju sa Visokim komesarijatom Ujedinjenih nacija za izbjeglice navodeći da se podnosiocima zahtjeva za azil omogućava komunikacija sa UNHCR-om, ili drugim organizacijama za pitanja izbjeglica, u toku postupka (član 86, stav 1). Isti član Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu propisuje da će predstavnik UNHCR-a biti obavještavan o toku postupka azila, te odlukama nadležnih organa, kao i da može iznositi sopstvena zapažanja. Također, u svrhu osiguravanja realizacije prava tražitelja azila i izbjeglica, potpisan je Protokol o pružanju besplatne pravne pomoći⁵⁶⁵ između Ministarstva sigurnosti BiH i Udruženja „Vaša prava Bosne i Hercegovine“ kojim se regulira pružanje besplatne pravne pomoći tražiteljima azila, izbjeglicama i osobama koje imaju pravo na privremeni boravak iz humanitarnih razloga.

⁵⁶⁵ Zaključen 05.12.2005. godine u Sarajevu.

II

LJUDSKA PRAVA U PRIMJENI

1. Uvod

Izveštavanje o ljudskim pravima u bosanskohercegovačkim medijima i percepcija različitih vrsta diskriminacije unutar medijskog diskursa mogu se promatrati, analizirati i čitati na različitim nivoima: od (ne)prisutnosti diskriminatorskog jezika, sveobuhvatnosti tema i načina praćenja specifičnih pitanja, (ne)osnaživanja nasilja, (ne)poticanja diskriminatorskih praksi, kao i (ne)postojanja različitih, ili konkretnih, mehanizama za istinsko senzibiliziranje medijskog prostora.

Kako ne postoji dovoljno istraživačkog materijala, konkretnih istraživanja medija na godišnjem nivou, te uzevši u obzir ranije navedene karakteristike medijskog izvještavanja o ljudskim pravima u BiH, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu inicirao je projekat „Ljudska prava u Bosni i Hercegovini – godišnji izvještaj sa istraživanjem javnog mnijenja za 2008 godinu“, usredsređujući se na praćenje ključnih bosanskohercegovačkih medija fokusirajući se na ljudska prava sadržana u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i

osnovnih sloboda⁵⁶⁶, koja je u BiH stupila na snagu 1. novembra 1998. godine.

Fokus analize bio je na utvrđivanju obima izvještavanja o specifičnim temama unutar jasno određenih kategorija Evropske konvencije za zaštitu ljudska prava i osnovnih sloboda, načina izvještavanja, broja tekstova i specifičnosti medijskih diskursa.

Za potrebe ovog izvještaja analizirali smo štampane medije u BiH, odnosno njihovo izvještavanje o ovim specifičnim temama tokom cijele 2008. godine. Za medijsku scenu u BiH karakteristična je polariziranost i orijentiranost medija na specifične političko-društvene miljee. U BiH djeluje veliki broj medijskih kuća: preko 180 televizijskih i radio stanica, osam dnevnih štampanih medija, te 40 periodičnih štampanih novinskih izdanja⁵⁶⁷, što malo tržište u BiH čini prezasićenim. Ne postoje jedinstvene i konzistentne medijske politike na nivou države. Sloboda medija je, na osnovu brojnih recentnih analiza⁵⁶⁸ ocijenjena zadovoljavajućom, ali ipak i dalje je veoma teško govoriti o postojanju nezavisnih medija.

1.1. Metodologija istraživanja

Istraživački tim Centra za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu uradio je dvanaestomjesečno istraživanje na uzorku štampanih medija, jer se njihovom analizom može dobiti objektivna mapa stanja izvještavanja o ljudskim pravima u bh.

⁵⁶⁶ Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Vijeće Evrope – Savjet Evrope www.coe.ba.

⁵⁶⁷ Izvještaj o stanju slobode medija u BiH – Javni radiotelevizijski servis BiH, www.osce.org, te web stranice Regulatorne agencije za komunikacije BiH, www.cra.ba, i Vijeća za štampu BiH, www.vzs.ba.

⁵⁶⁸ Izvještaji Misije OSCE-a i sarajevskog Mediacentra i Media plan instituta, analize Vijeća za štampu i RAK-a.

medijima. Elektronski i štampani mediji koriste sličan diskurs, zavisno od političkog i društvenog konteksta/okruženja u kojem se nalaze.

Mediji kao izvori podataka - Istraživanje bh. medija je rađeno za period od januara do decembra 2008. godine i obuhvatilo je sljedeće dnevne, sedmične i petnaestodnevne novine: Dnevni avaz (Sarajevo), Glas Srpske (Banjaluka), Dnevni list (Mostar), Nezavisne novine (Banjaluka/Sarajevo), Oslobođenje (Sarajevo), BH Dani (Sarajevo), Slobodna Bosna (Sarajevo), Novi reporter (Banjaluka), SAFF (Sarajevo) i Start BiH (Sarajevo). Većina navedenih novina distribuira se na većem dijelu teritorija BiH, zavisno od mjesta matične redakcije. Tako, na primjer, Dnevni list se distribuira, uglavnom, u FBiH, kao i većina novina koje matične redakcije imaju u Sarajevu. Izuzetak su Nezavisne novine koje izlaze u matičnim redakcijama u Sarajevu i Banjaluci, te, samim tim, se distribuiraju na prostoru gotovo čitave BiH. Glas Srpske se distribuira na području Republike Srpske. Konzorcijum Nezavisnih novina kupio je Glas Srpske u januaru 2008. godine.⁵⁶⁹

U toku 2008. godine, u Bosni i Hercegovini izlazilo je devet dnevnih listova, sa dnevnim tiražom koji ne prelazi 250.000 primjeraka. Na teritoriju BiH izlaze i četiri politička magazina.

Ostali izvori podataka - U obzir su uzimani i vjerodostojni tekstovi, istraživanja i analize objavljeni u drugim novinama, koje nisu određene kao primarni izvori, kao i izvještaji o stanju ljudskih prava relevantnih institucija, poput ombudsmana za ljudska prava ili međunarodnih organizacija:

- Analiza o primjeni državnog Zakona o zaštiti prava manjina u BiH, Biro za ljudska prava, Tuzla;
- Godišnji izvještaj obudsmana Federacije BiH o stanju ljudskih prava za 2007. godinu;

⁵⁶⁹ Regionalni poslovni portal SEEBiz, 2008, www.seebiz.eu.

- Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u poštivanju i razvoju ekonomskih i socijalnih prava u 2007. godini u okviru procesa evropskih integracija sa preporukama, Agencija za lokalne razvojne inicijative (ALDI);
- Monitoring i analiza tretmana Roma u medijima Bosne i Hercegovine i regiona (15. maj – 15. novembar 2007. godine), Media plan institut;
- Monitoring i analiza tretmana Roma u medijima Bosne i Hercegovine i regiona (1. januar – 1. septembar 2008. godine), Media plan institut;
- Rodni stereotipi: Reprzentacija žena u medijima u jugoistočnoj Evropi (2006. godina) Mediacentar Sarajevo;
- Godišnji izvještaji Helsinškog komiteta za ljudska prava u Bosni i Hercegovini;
- Izvješće o stanju ljudskih prava u kontekstu političko-društvenih događaja u Bosni i Hercegovini za 2007. godinu Komisije „Justitia at Pax“, Biskupske konferencije u BiH,
- Izvještaj o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj imigraciji u Bosni i Hercegovini i Izvještaj o provedbi akcijskog plana za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini za 2006. godinu, Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini;
- Prava i slobode LGBTIQ osoba u Bosni i Hercegovini: Analiza relevantnih pravnih akata (2006.), Udruženje Q;
- Narrowing the Impunity Gap: Trials before Bosnia's War Crime Chamber, Human Rights Watch 2006;
- Izvještaj State Departmenta o BiH za 2007. godinu;

- Izvještaj State Departmenta o stanju ljudskih prava za 2008. godinu: Bosna i Hercegovina, Biro za demokratiju, ljudska prava i rad (25. februar 2009. godine).

Struktura / sadržaj izvještaja - Izvještavanje o ljudskim pravima u bh. medijima praćeno je kroz 14 kategorija određenih Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Utvrđene su sljedeće glavne kategorije na osnovu članova i protokola Evropske konvencije:

- Diskriminacija (član 14 – zabrana diskriminacije), prava manjina (član 14 – zabrana diskriminacije);
- Zabrana ropstva i položaja sličnog ropstvu (član 4 – zabrana ropstva i prinudnog rada);
- Pravo na pravično suđenje i stanje u pravosuđu (član 6 – pravo na pravično suđenje);
- Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti (član 9 – sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti), sloboda izražavanja (član 10 – sloboda izražavanja);
- Pravo na imovinu (član 1 Protokola 1 – zaštita imovine);
- Politička prava (član 14 – zabrana diskriminacije, član 16 – ograničenja političke aktivnosti stranaca);
- Član 3 Protokola 1 – pravo na slobodne izbore;
- Prava žena (član 14 – zabrana diskriminacije);
- Prava djece (član 14 – zabrana diskriminacije) i
- Ekonomska (član 14 – zabrana diskriminacije), socijalna i kulturna prava.

Sporedne ili otvorene kategorije definirane za istraživanje su:

- Pravo na život i ljudsko dostojanstvo (član 2 – pravo na život);

- Pravo na zaštitu privatnog prostora, porodice, stana i prepiske (član 8 – pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života) i
- Pravo na slobodu mirnog okupljanja (član 11 – sloboda okupljanja i udruživanja).

Neke od navedenih kategorija se pominju u više članova i protokola Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, tako na primjer, prava djeteta obuhvataju, kako zabranu diskriminacije (član 14), tako i pravo na život (član 2), pravo na obrazovanje (član 2 Protokola 1); pravo na pravično suđenje obuhvata kategorije prava na suđenje (član 6), zabranu dužničkog zatvora (član 1 Protokola 4), kažnjavanje samo na osnovu zakona (član 7), pravo na slobodu i sigurnost (član 5), pravo na žalbu u krivičnim postupcima (član 2 Protokola 7). Prava žena, osim zabrane diskriminacije (član 14), tiču se i prava na život (član 2), na zabranu ropstva i prinudnog rada (član 4), pravo na obrazovanje (član 2 Protokola 1), jednakost supružnika (član 5 Protokola 7) itd.

Glavne i sporedne/otvorene kategorije definirane su na osnovu ranijih i prisutnih izvještavanja u medijima mehanizmom najfrekventnijih kategorija unutar kojih je istraživački tim raspoređivao konkretne teme/problematike/slučajeve koji su zastupljeni u medijima. Sporedne/otvorene kategorije praćene su jednako kontinuirano kao i glavne kategorije, jedino što su postavljene na drugi nivo, zbog manje frekventnosti i prisutnosti u medijima u odnosu na glavne kategorije.

Analiza je izvedena u dva koraka. Prvi korak je podrazumijevao bilježenje broja/procenta članaka objavljenih unutar jedne kategorije i ključne pojmovne orijentacije, kao što je na primjer za kategoriju diskriminacije (seksualne manjine, osobe sa invaliditetom, ovisnici/ovisnice, penzioneri/penzionerke,

demobilisani borci i dr.), prava žena (nasilje, politička i društvena participacija, socijalni položaj i dr.) itd. Drugi korak analize odnosio se na konkretne slučajeve zabilježene tokom praćenja medija i bavio se kvalitativnom analizom sadržaja članaka kroz prisustvo osnovnih ključnih riječi, na primjer ovisnik/narkoman, Rom/Ciganin, ubica/monstrum i slično.

1.2. Generalni rezultati / zapažanja

Za potrebe ovog izvještaja analitički tim je izdvojio 12.962 novinska teksta. Najviše tekstova (2.535 ili 21 %) odnosio se na ekonomska, socijalna i kulturna prava, slijede pravo na pravično suđenje (2.505 ili 19 %), pravo na život (1.777 ili 14 %), prava manjina (1.535 ili 12 %), politička pravda (1.182 ili 9 %), prava djeteta (939 ili 7 %) i sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti (689 ili 5 %). Sve ostale kategorije bile su zastupljene sa manje od tri procenta.

Činjenica da su (ugrožena) ekonomska, kulturna i socijalna prava najprisutnija u medijskom izvještavanju, ilustrativan je primjer općeg stanja u bh. društvu, gdje su najugroženije socijalne kategorije radnička klasa, osobe sa invaliditetom, demobilisani borci, penzioneri i da se problemi sa kojima se suočavaju pripadnici ovih populacija gomilaju, jer odgovorni nivoi vlasti (državni, entitetski, kantonalni) nisu u stanju da ispune svoje obaveze. Razlozi su brojni, a u ovoj analizi kao najučestaliji pokazali su se sljedeći: raširena korupcija u svim porama bh. društva, veliki broj političkih afera, zloupotreba položaja, kao i sama činjenica da su u BiH kolektivna prava iznad individualnih, tako da su njeni narodi „manjine“ u zavisno u kojem dijelu BiH žive. U izveštaju State Departmenta za 2007. godinu stoji kako država BiH slabo poštuje ljudska prava, a kao pitanja koja izazivaju zabrinutost navedena su:

... zloupotreba položaja od strane policije, neadekvatni uslovi u zatvorima, maltretiranje i zastrašivanje novinara, diskriminacija i nasilje nad ženama i etničkim i vjerskim manjinama, opstrukcija povratka izbjeglica, trgovina ljudima i ograničenje prava pri zapošljavanju.⁵⁷⁰

Zanimljivo je da se, kada je izvještavanje o sudskim procesima u pitanju, najviše pisalo o suđenjima i presudama za razne kriminalne radnje, poput pljački i zloupotrebe položaja. Takvih tekstova bilo je 941. Slijede suđenja za ratne zločine (882), suđenja i presude za ubistva (376), dok je tekstova koji su se odnosili na rad sudova bilo 306. Mediji o sudskim procesima ne izvještavaju dovoljno korektno. Napise (tekstove) o sudskim procesima koji se vode za počinjene ratne zločine karakteriše vidna politička intoniranost u većini analiziranih medija. Često se članci, koji bi trebalo da prenose informacije o sudskim procesima, baziraju na snažnoj refleksiji prošlosti, manipuliranju brojkama stradalih u ratu, generalnim nepovjerenjem prema sudstvu i centraliziranosti sudskih institucija u Sarajevu. Ovo je posebno slučaj sa Glasom Srpske, gdje su indikativni naslovi nekih od članaka: *Vode istrage samo protiv Srba* (28.02.), *U BiH se osporavaju Srpske žrtve* (25.02.) i dr. Ovo je posebno obrađeno u dijelu izvještaja koji se bavi pravom na pravično suđenje.

Neke teme su, to se u analizi može lako uočiti, analizirane u sklopu različitih kategorija. Na primjer, ubistvo maloljetnog Denisa Mrnjavca u Sarajevu, o kojem su mediji mnogo izvještavali, svrstano je i analizirano u kontekstu ubistava, maloljetničke delinkvencije, suđenja za ubistva, prava na slobodu okupljanja (kao reakcija na ubistvo i porast maloljetničke delinkvencije, građani Sarajeva su u prvoj polovini 2008. godine

⁵⁷⁰ Izvori su: Dnevni avaz, 12. mart 2008, strana 2 i Oslobođenje, 12. mart 2008, strana 10.

organizirali nekoliko protesta). Takva preklapanja bilo je, jednostavno, nemoguće izbjeći.

Kvalitativni dio analize medija pokazao je da još uvijek u BiH postoji snažna diskriminatorna praksa većine medija, koja se u najvećoj mjeri ogleda u upotrebi neadekvatne terminologije, politički „obojenog“ izvještavanja, nedostatku relevantnih izvora i sugovornika/sugovornica, senzacionalističkog pristupa, posebno kod političkih tema i nacionalističke retorike. Medijsko izvještavanje, kada govorimo o narušavanju ljudskih prava na osnovu Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, može se predstaviti kroz sljedeće karakteristike:

- a) Nedostatak senzibiliziranosti za adekvatnu terminologiju (mediji nerijetko izvještavaju o određenim problemima koristeći kolokvijalnu terminologiju i imenovanja koja u određenim kontekstima mogu biti diskriminirajuća: narkoman/narkomanka, maloljetnička prostitucija, monstrum, mentalno zaostao, psihički bolesnik);
- b) Senzacionalistički pristup (mediji o temama, poput ratnih zločina ili maloljetničke delinkvencije, ali i kada je riječ o ubistvima, samoubistvima i slično, izvještavaju senzacionalistički, sa naslovima u kojima prije bilo kakvog sudskog procesa, ili donošenja presude, optuženi, ili osumnjičeni, su već nazvani “monstrumom“, “zločincem“, “ubicama” i slično, ovdje se, također, ubraja i objavljivanje fotografija djece, bilo da su počinila djelo, ili im je nanesena određena šteta/nasliništvo);
- c) Korištenje neprihvatljive i diskriminatorne terminologije, kao što je slučaj sa medijskim izvještavanjem o LGBTIQ populaciji: “neprirodno, bolesno i devijantno ponašanje” (Dnevni avaz, 28.08.), “njima treba medicinska pomoć” (Dnevni avaz, 28.08.), “nemoralnih i razvratnih izživljavanja”, “pederi i njihovi donatori i promotori” (SAFF, 22.08.), “to su oni što im ne smeta kad brkovi žare i

što hemoroide leče ubadanjem, ako je reč o muškoj varijaciji na tu temu. Kod žena, ta pojava objašnjena je higijenom mačaka u kojoj je potrebno mnogo lizanja da bi se postiglo savršenstvo u čistoći” (Novi reporter, 03.09.);

- d) Narušavanje etičkog kodeksa novinarske profesije ustanovljenog od strane Vijeća za štampu BiH (problem poštivanja Kodeksa je svakodnevan, bilo kada govorimo o diskriminatornim praksama prema određenim nacionalnim, seksualnim, spolnim manjinama, bilo preuzimanjem uloge suca/sutkinje, gdje mediji “donose presudu” prije samog suda, nedovoljnom zaštitom djece, posebno kada je riječ o objavljivanju fotografija, adrese stanovanja, naziva škole koju pohađa i drugo).

Osim Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda korisni dokumenti i mehanizmi za praćenje poštivanja i narušavanja ljudskih prava su Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih nacija i Konvencija o eliminaciji diskriminacije žena (CEDAW – Convention on the Elimination of Discrimination against Women).

2. Ljudska prava u Bosni i Hercegovini – opći dio

Tokom 2007. godine objavljen je veliki broj izvještaja o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini - od godišnjeg izvještaja Helsinškog komiteta za ljudska prava u BiH, izvještaja Ureda ombudsmana FBiH, izvještaja State Departmenta do izvještaja raznih komisija i drugih organizacija. U uvodnom dijelu navest ćemo samo najznačajnije dijelove, zapažanja i probleme koje su ovi izvještaji navodili, a prenijeli su ih mediji.

Tako je u svom Izvješću o stanju ljudskih prava u kontekstu političko-društvenih događanja u Bosni i Hercegovini za 2007. godinu, komisija Justitia at Pax Biskupske konferencije u BiH ukazala na

...sveopću obespravljenost skoro svih kategorija bosanskohercegovačkog stanovništva. Pri tome, posebno se ukazuje na obespravljenost izbjeglih i raseljenih osoba, povratnika, žena, djece, uposlenih i neuposlenih, umirovljenika, bolesnih i unesrećenih, a dotiče se i drugih pojava u društvu koja izravno utječu na održavanje stanja sveopće obespravljenosti.⁵⁷¹

U Izvještaju o ljudskim pravima u BiH (Country Reports on Human Rights Practices 2007) urađenom od strane US State Departmenta – Biro za demokraciju, ljudska prava i rad, navodi se da je

...nasilje nad ženama, uključujući nasilje u porodici i seksualno zlostavljanje veoma rašireno u praksi, ali slabo zastupljeno u izvještajima. Prema općim procjenama nevladinih organizacija svaka treća žena u BiH je preživjela nasilje u porodici. U Hercegovačko-neretvanskom kantonu, jedna nevladina organizacija je izvjestila o povećanom broj nasilja u porodici tokom godine. Od 89 slučajeva, 24 uključuje žrtve koje su bile maloljetne,

⁵⁷¹Portal Necenzurirano.com, 2008, <http://www.necenzurirano.com>

42 nasilnika su dobila krivične kazne i 8 nasilnika je dobilo prekršaj za nasilničko ponašanje. Oba entiteta su usvojila Zakon o zaštiti od nasilja u porodici koji zahtijeva intervenciju policije: kao i uvijek nasilje u porodici obično nije izviješćeno autoritetima. Stručnjaci/stručnjakinje procjenjuju da samo 1 od 10 slučajeva nasilja u porodici budu reportirani policiji. Do oktobra 2007. godine prijavljena su 1.973 slučaja nasilja u porodici.⁵⁷²

Kada je u pitanju diskriminiranje i povređivanje osnovnih prava ništa manje ne zaostaju ni prava djece, kako se navodi u Izvještaju o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini (januar – decembar 2006.) Helsinškog komiteta za ljudska prava u Bosni i Hercegovini. U Izvještaju stoji:

... kako su djeca u Bosni i Hercegovini izložena različitim vidovima diskriminacije i neravnopravnog ostvarivanja svojih prava” i „da se djeca svakodnevno susreću sa preprekama u ostvarivanju prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu”. Izvještaj dalje navodi: „da, po nekim procjenama, 60% stanovništva u BiH nema obavezno zdravstveno osiguranje, što za refleksiju ima da i taj procenat djece nije osiguran”. Ovaj problem je posebno izražen kod djece predškolskog uzrasta. Stoga se bilježi da u oba bh. entiteta broj rođene djece i umrlog stanovništva je gotovo izjednačen, čime stanovništvo Bosne i Hercegovine stagnira. Država nema usvojenu politiku i strategiju ili programe demografskog razvoja Bosne i Hercegovine.⁵⁷³

U izvještaju Udruženja Q – Za promicanje i zaštitu ljudskih prava i identiteta queer osoba spominje se da je:

⁵⁷² Bosnia and Herzegovina- Country Reports on Human Rights Practicies 2007, US Department of State, www.state.gov.

⁵⁷³ Izvještaj o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini (Analiza za period januar – decembar 2006.) – Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, www.bh-hchr.org.

*LGBTIQ zajednica u BiH stigmatizirana, zatvorena i inertna u mnogim pogledima. Ni društvo, ni država ne nude nikakvu podršku osobama koje se ne uklapaju u društvene stanrade spola, roda, seksualne orijentacije, spolnog identiteta, rodnog identiteta i/ili izražavanja. U ovakvom okruženju LGBTIQ osobama je mnogo teže prihvatiti sebe, te aktivno sudjelovati u stvaranju društva i države gdje se ljudska prava i slobode cijelog stanovništva u BiH poštuju, štite i nadograđuju.*⁵⁷⁴

Kada je riječ o trgovini ljudima, prema izvještaju U.S. State Departmenta, BiH se ubraja među 15 zemalja svijeta gdje je najlošija situacija po ovom pitanju. U izvještaju Državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini, navodi se da se u toku 2006. godine

*...nastavio se koristiti trend korištenja teritorije Bosne i Hercegovine kao tranzitne teritorije za ilegalne migracije prema zemljama Zapadne Evrope. U izvještaju Evropske komisije o napretku za 2006. godinu, navedeno je da iako se Državni plan za borbu protiv trgovine ljudima za razdoblje 2005. – 2007. primjenjuje u praksi, još uvijek postoje problemi vezano za efikasno gonjenje počinitelja ovog krivičnog djela usljed nekonzistentnosti između zakona na državnoj i entitetskoj razini i blage kaznene politike.*⁵⁷⁵

Organizacija Human Rights Watch navodi da je u oblasti transparentnosti suđenja za ratne zločine

⁵⁷⁴ Prava i slobode LGBTIQ osoba u Bosni i Hercegovini: Analiza relevantnih pravnih akata. Sarajevo: Udruženje Q, 2006., str. 5

⁵⁷⁵ Izvještaj o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj imigraciji u Bosni i Hercegovini i Izvještaj o provedbi akcijskog plana za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini za 2006. godinu. Sarajevo: Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini, 2006., str. 4.

*...učinjen značajan napredak u ispunjavanju mandata i ostvarivanju važne uloge u donošenju pravde za zločine počinjene za vrijeme rata. Problemi postoje u oblasti sudske politike za selekciju slučajeva kao i kod širokog korištenja zatvorenih sesija i negativnih implikacija da ovakav nedostatak transparentnosti ima utjecaj na povjerenje javnosti na komoru u cijelini. Neadekvatan domet i komunikacijski naponi da se objasni rad suda i učiniti ga smislenim za zajednicu koja je najpogođenijom kršenjem učinjenog može dalje podsijecati utjecaj komore na vladavinu prava.*⁵⁷⁶

U uvodu svog Izvještaja o stanju ljudskih prava za 2007. godinu, Ured ombudsmana FBiH navodi kako je

*...loše stanje ljudskih prava, odnosno kršenje skoro svih odredbi o ljudskim pravima u Ustavu Federacije BiH, dovelo do zaključka da su nacionalne ideologije u cijeloj BiH uspjele bojkotovati Dejtonski sporazum i naročito Aneks VII i tako razoriti i podijeliti društvo koje je i inače uništeno u toku rata i u 13 godina mira. Njegujući i održavajući bolesno stanje sa masovnim traumama, vodeće nacionalne strukture vlasti - koje se uglavnom nisu mijenjale i čiji je odnos prema demokratskim promjenama više nego upitan - uspijevaju opstati na vlasti i držati glasačko tijelo pod stalnim tenzijama straha, nepovjerenja i ugroženosti od drugih.*⁵⁷⁷

Zbog učestalih reakcija i intervencija visokog predstavnika, Bosna i Hercegovina je degradirana u godišnjem izvještaju o stanju sloboda američke agencije Freedom House. Za poštivanje političkih prava dobila je ocjenu četiri, dok je za građanske slobode dobila ocjenu tri.⁵⁷⁸

⁵⁷⁶ Narrowing the Impunity Gap: Trials before Bosnia's War Crime Chamber, Human Rights Watch 2006, <http://hrw.org/report>.

⁵⁷⁷ Godišnji izvještaj Ombudsmana Federacije BiH za 2007. godinu o stanju ljudskih prava, strana 1

⁵⁷⁸ Nezavisne novine, 18. januar 2008., strana 6

Helsinški komitet za ljudska prava Bosne i Hercegovine prezentirao je tokom februara svoj izvještaj za 2007. godinu gdje je konstatirano da „BiH ne štiti svoje građane“ i to je ilustrirano podatkom da je „od planiranih 135 zakona, usvojeno svega 27, dok je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH u proceduru uputilo svega 13 posto planiranih akata“. U istom izvještaju Helsinški komitet upozorava i na diskriminaciju povratnika, kao i na sofisticirane metode etničkog čišćenja u mirnodopskom periodu.⁵⁷⁹ To potvrđuje i Izvještaj Ureda ombudsmana FBiH, u kojem stoji kako je

...na kraju 2007. godine definitivno uspio plan i cilj preuzet prilikom potpisivanja Dejtonskog sporazuma (pri stanju nezadovoljstva i sa maksimalističkim zahtjevima svake strane) da potpisnici Sporazuma, tj. sve tri strane, nastavljaju i dalje rat političkim sredstvima. U nedostatku egzaktnih pokazatelja etničkog čišćenja koje se događalo i kasnije u miru, očito je da su sve tri strane izigravanjem Aneksa VII i drugim političkim sredstvima uspjele podijeliti BiH po vjerskom i nacionalnom kriterijumu i svaka na 'svojim' teritorijama druga dva naroda pretvoriti u manjine sa minornim procentom do 10%.⁵⁸⁰

„Iako su vlasti u BiH ratificirale ključne evropske i međunarodne ugovore o zaštiti ljudskih prava te usvojile potrebnu legislativu i planove u mnogim oblastima, krajnje je vrijeme za energične mjere radi promjena postojećeg stanja“, navodi se u izvještaju povjerenika Vijeća Evrope za ljudska prava Thomasa Hammarberga, koji je početkom godine predstavljen u sjedištu Evropske unije. Izvještaj posebno ukazuje na ugroženost ljudskih prava raseljenih i manjinskih povratnika, Roma, djece, siromašnih i socijalno isključenih osoba, a kao prva mjera se

⁵⁷⁹ Izvori su Oslobođenje, 18. februar 2008., strana 6 i Nezavisne novine, 12. februar 2008., strana 5

⁵⁸⁰ Godišnji izvještaj obudsmena Federacije BiH za 2007. godinu o stanju ljudskih prava, strana 2

navodi osiguranje smještaja i infrastrukture za povratak interno raseljenih. Segregacija u školama, nefikasno pravosuđe, te značajan broj osumnjičenih za ratne zločine koji se nalaze na javnim funkcijama, također, su navedeni kao problemi. Uz prava manjina i prava Roma, borba protiv nasilja nad ženama i djecom, također, je markirana kao urgentno pitanje.⁵⁸¹

Na Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu do sada je doneseno osam odluka i četiri presude protiv Bosne i Hercegovine, ali godišnje se protiv BiH u prosjeku podnese 500 tužbi.⁵⁸²

U izboru tri bh. ombudsmana za ljudska prava ponovljeni proces započeo je konstituisanjem Zajedničke ad hoc komisije Parlamenta BiH. Prošle je godine proces propao zbog nedostatka podrške Srbima iz Federacije BiH i Bošnjacima iz Republike Srpske. Ombudsman za ljudska prava BiH, Safet Pašić, istakao je kako je stanje ljudskih prava u Bosni i Hercegovini na najnižoj mogućoj razini. On se u svom saopštenju za javnost usprotivio ocjenama koje iznose zvaničnici, a koje predstavljaju pokušaj okrivljavanja državne institucije ombudsmana zbog neuspjele reforme, odnosno objedinjavanja institucije ombudsmana u BiH. Pašić je, također, upozorio na “nedopustivo kašnjenje u preustroju institucija ombudsmana u skladu sa Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o ombudsmanu BiH, prema kojem je ovaj proces trebao biti okončan krajem 2006. godine”. Ovim se, smatra Pašić, nanosi nesaglediva šteta zaštiti i ujednačavanju ljudskih prava na prostoru BiH.⁵⁸³

⁵⁸¹ Dijelove izvještaja citiraju slijedeće dnevne novine - Dnevni avaz, 23. februar 2008., strana 6; SAN, 23. februar, strana 17; i Večernji list, 23. februar 2008., strana 6

⁵⁸² Slobodna Bosna, 7. februar 2008., strane 44 – 47

⁵⁸³ O ovome je Oslobođenje izvještavalo u nekoliko navrata - 6. februara 2008., strane 8 i 9; 5. marta 2008., strana 11; i 11. marta 2008., strana 10

Usklađivanje Ustava BiH sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, pristupanje Konvenciji o manjinskim jezicima i ratifikacija Socijalne povelje, najbitnije su postprijemne obaveze koje BiH treba da ispuni da bi izašla iz faze monitoringa i postala ravnopravni član Savjeta Evrope.⁵⁸⁴

Navedeni izvještaji predstavljaju samo dio mapiranog stanja u generalnoj procjeni stanja poštivanja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, ocjenjivanih tokom 2006. i 2007. godine. Kategorije koje slijede u nastavku izvještaja daju pregled specifičnih događaja koji su obilježili period od januara do avgusta 2008. godine.

3. Diskriminacija

Kategorija diskriminacije se odnosi na veliki dio populacije BiH među kojima su u medijskom izvještavanju najzastupljeniji bili tekstovi o penzionerima, Romima, LGBTIQ osobama, studentima, porodicama nestalih i ubijenih tokom rata, invalidima i drugima. Analiza specifičnih slučajeva praćenih u određenom periodu u medijima rađena je na osnovu pregledanih 256 tekstova.

Pažnja je tokom analize usmjerena i na terminologiju koju novinari koriste u izvještavanju o određenim kategorijama ljudi koji su ugroženi. Diskriminirajuća terminologija dominira kada su u pitanju LGBTIQ osobe, nestale osobe, osobe sa invaliditetom, ovisnici, pa i kod izvještavanja o ekonomskim i socijalnim pravima. Ovdje navodimo jedan primjer iz Devnog avaza u kojem se porede plaće u određenim profesijama:

⁵⁸⁴ Glas Srpske, 22. april 2008., strana 3

*Izjednačene plaće policajaca i čistačica: Prema novoj Uredbi za utvrđivanje osnovice plaće, platnih razreda i koeficijentata činova za policijske službenike u Hercegovačko-neretvanskom kantonu, koju je Vlada donijela na sjednici 28. marta i koja će se uskoro naći pred poslanicima, plaće policajaca i nekvalificiranih radnika, poput čistačica, skoro su izjednačene! Plaća pomoćnog radnika viša je za 36 posto i iznosit će 492 KM, a policajca za samo 16 KM viša i iznosit će tek 508 maraka.*⁵⁸⁵

Magazin BH Dani izvještavao je o protokolu (ne)usvajanja Zakona protiv diskriminacije:

*Nacrt zakona protiv diskriminacije, koji je trebao još u novembru prošle godine ući u parlamentarnu proceduru, naišao je na opstrukcije Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice na čelu sa Safetom Halilovićem. Iako je Vijeće ministara podržalo ideju da na njemu rade isključivo nevladine organizacije, što je rijetkost, čim je nacrt predat resornom ministarstvu, koje se trebalo javiti kao predlagач zakona, Halilović se usprotivio svim temeljnim stavkama.*⁵⁸⁶

Povodom aktuelnog prijedloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom, otvoreno pismo parlamentarcima Federacije BiH uputio je Ognjen Delibegović, član Upravnog odbora Unije paraplegičara i oboljelih od dječije paralize FBiH, pitajući se „kako bilo ko može tvrditi da su osobe sa invaliditetom saglasne o tome da glavni kriterij za ostvarivanje temeljnih prava po osnovu invalidnosti bude imovinski census, a ne posljedice invalidnosti.“⁵⁸⁷

⁵⁸⁵ Dnevni avaz, 10.04.2008.

⁵⁸⁶ BH Dani, 27.06.2008.

⁵⁸⁷ Oslobođenje, 21.07.2008.

3.1. LGBTIQ osobe

Retorika medija “obojena” jezikom mržnje, homofobije, nacionalizma, religijskog fanatizma i drugih oblika diskriminatorskog jezika i huškanja, bila je prisutna u 2008. godini i može poslužiti kao ilustracija stvarnog stanja poštivanja osnovnih ljudskih prava i sloboda u bosanskohercegovačkom društvu. Povod bezobzirnoj medijskoj kampanji bilo je organiziranje i pokušaj održavanja prvog Queer Sarajevo Festivala (24.-28. oktobra 2008. godine), koji je zbog eskalacije nasilja predvođenog višemjesečnom medijskom kampanjom prekinut već prvo veče, tokom samog otvaranja Festivala.

U sedmičniku Slobodna Bosna objavljeni su komentari ovakvog pisanja medija:

*...Talibanska „kristalna noć“ u centru Sarajeva: Nedjeljama su oficijelne strukture Islamske zajednice BiH, vladajuće bošnjačke političke stranke i njihovi mediji prije svega ksenofobično primitivni „Dnevni avaz“ najavljujvale, podstrekavale i priželjkivale nasilje i teror nad organizatorima i simpatizerima sarajevskog Queer Festivala; na njihovu radost i na nesreću ostatka normalnog svijeta u BiH nasilje se zbilja desilo i krv nedužnih ljudi je potekla ulicama Sarajeva; Vehabijski fanatizirani batinaši premlaćivanjem novinara, umjetnika, policajaca ... pokazali ko, zapravo, vlada Sarajevom!*⁵⁸⁸

Mediji su intenzivno, tokom avgusta i septembra 2008. godine, izvještavali o pripremama prvog Queer Sarajevo Festivala, gdje su pojedini mediji, poput Dnevnog avaza i SAFF-a, koristili jezik mržnje protiv pripadnika / pripadnica LGBTIQ populacije, koji su diskriminatorskim jezikom i homofobnom retorikom narušili više članova Kodeksa za štampu BiH Vijeća za štampu BiH, među kojima je najzapaženije kršenje člana 3 – huškanje

⁵⁸⁸ Slobodna Bosna, 25. septembar 2008.

(primjeri: “smeće sa Zapada”, “namjerno to rade u ramazanu”, “promoviranje nakaradnih ideja”, “pokušava se aktivirati nešto što je strano ljudskoj prirodi”, “Bh. javnost protiv održavanja Queer festivala” i dr.; te člana 4 – diskriminacija (primjeri: “njima treba medicinska pomoć”, “neprirodno, bolesno i devijantno ponašanje”, “promoviranje nakaradnih ideja”).⁵⁸⁹

“BH javnost protiv održavanja Queer festivala: Ko Bošnjacima podvaljuje gej okupljanje u ramazanu? Čemu javno ispoljavanje i promoviranje takvih ideja koje su strane svim religijama...To je neprirodno, bolesno i devijantno ponašanje...”⁵⁹⁰ Dnevni avaz je u nekoliko navrata koristio potpuno neprihvatljivu terminologiju poput “njima treba medicinska pomoć”, “devijantno ponašanje”, “homoseksualizam bolest”, “provokativni gej skup u ramazanu”, “propagiranje ideja koje nisu temeljne vrijednosti”⁵⁹¹, “to je nemoral, šljam”, “moramo to osuditi”⁵⁹², “slobodu ne treba koristiti za promociju tog smeća sa Zapada”⁵⁹³.

*...Opasno poigravanje sa vjerskim osjećajima Bošnjaka: Festival homoseksualaca u časnom ramazanu... pa ipak bi ramazanska radost mogla biti pomućena neviđenom provokacijom koju za ovaj sveti mjesec planiraju izvesti bosanskohercegovački peder...*⁵⁹⁴

Gokevi i gejuše: Kao istinski kosmopolitski grad, Sarajevo se priprema za još jednu veličanstvenu, a naravno i kosmopolitsku, te još naravnije multietničku manifestaciju. Riječ je o festivalu takozvane gej populacije. Za manje upućene, to su oni što im ne smeta 'kad brkovi žare' i što hemoroide leče ubadanjem, ako je reč o 'muškoj' varijaciji na tu temu. Kod žena, ta pojava objašnjena je

⁵⁸⁹ Dnevni avaz, 2. septembar 2008., 28. avgust 2008.

⁵⁹⁰ Dnevni avaz, 28. avgust 2008.

⁵⁹¹ Dnevni avaz, 28. avgust 2008.

⁵⁹² Dnevni avaz, 5. septembar 2008.

⁵⁹³ Dnevni avaz, 2. septembar 2008.

⁵⁹⁴ SAFF, 22. avgust 2008.

higijenom mačaka u kojoj je potrebno mnogo lizanja da bi se postiglo savršenstvo u čistoći. Problem kod sarajevskih kosmopolita nastao je u veri. Islam ne poznaje 'gejove' tokom Ramazana, verskog praznika kod muslimana. I tu je došlo do pogrešnog tumačenja. Age i begovi, sultani i veziri kroz istoriju bili su poznati po svojoj sklonosti ka pedofiliji i lečenju hemoroida akupunkturuom, dok su njihove haremske lepotice bile znane po sklonosti da u nedostatku sultanove ili vezirove ljubavi posegnu za mačjom higijenom. To što se danas zove pederlukom ili lezbijstvom izraz je 'trulog Zapada' i zatucanih Balkanaca, ali, sve bi bilo uredno da se cela manifestacija ne održava na Ramazan. Možda i nije problem u tome. Možda je problem u činjenici da će 'gejovi' i 'gejuše' prošetati po sveže ofarbanim, u zeleno, ulicama jednog od centara islamizma u svetu. To baš i nije najbolja reklama. S druge strane, ni u Kuranu nije razjašnjeno da li ramazanski post znači i uzdržavanje od seksa. Bez obzira na to koliko nastran bio. Tumači su na potezu. Zasada se i 'gejovi' i 'gejuše' osećaju komotno u Sarajevu. U skladu sa 'kosmopolitskim' i 'multietničkim' vlastima. Istina, na funkcijama u tom gradu nisu 'gejovi'. Više su obični pederi. Ma, kako to neevropski zvučalo.⁵⁹⁵

Dodatni primjer samovolje medija jeste oglašavanje na javna saopštenja koja su objavljivali udruženja i organizacije, poput Amnesty Internationala, Udruženja BH novinara, Alumni asocijacije Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije - ACIPS, Pravo ljudski i druge organizacije i udruženja.

Udruženje/udruga BH novinari izrazila je zabrinutost zbog prijetnji upućenih jednom broju medija u Sarajevu koji su svoje slušatelje i čitatelje nepristrasno i uz puno poštivanje etičkih standarda informirali o događajima u vezi sa Queer Sarajevo festivalom. Upućivanje prijeteci pisama redakcijama eFM Studentskog radija, Radio Sarajeva, BH radija 1 i magazina BH

⁵⁹⁵ Reporter, 03.09.2008.

Dani predstavlja gnusan i veoma opasan napad na slobodu izražavanja i pravo medija da informiraju građane o aktualnim zbivanjima i događajima od interesa za bh. javnost. Po svom sadržaju i veoma grubim i otvorenim prijetnjama ova su pisma atak i na ličnu sigurnost uposlenika u rečenim medijima, sigurnost članova njihovih porodica i njihove imovine. Sa žaljenjem moramo konstatirati kako su slanje ovih pisama, prijetnje smrću medijskim djelatnicima i manipulacija ratnom prošlošću Sarajeva direktna posljedica brojnih homofobičnih istupa u bh. javnosti u vezi sa najavljenim Queer festivalom.⁵⁹⁶

Sarajevo Queer Festival mora biti zaštićen: Mnoge publikacije, uključujući popularni SAFF i Dnevni avaz su koristili pogrđan jezik za lezbijske i gej osobe. Oni su pozivali na linč, kamenovanje, polijevanjem benzinom ili protjerivanjem iz zemlje organizatorice festivala. Prijetnje smrću protiv aktivista za prava LGBTIQ populacije su bile objavljivane na internetu. Apeli su također poslani u javnost da se prekine festival. „Mi se ne osjećamo sigurno kao ni naše porodice. Neki od nas su morali pronaći novi smještaj jer su naša imena i adrese objavljeni javnosti. Plašimo se koristiti javni prijevoz ili ići vani same. Naši psi su nam trenutno najbolja zaštita. Osjećamo se izolirane“, stoji u izjavi aktivistice Udruženja Q za Amnesty International. Amnesty International snažno osuđuje korištenje homofobičnog jezika u medijima i poziva na prepoznavanje odgovornosti istog u jačanju netolerantne klime i preuzimanju uloge društva u dekonstruiranju predrasuda.⁵⁹⁷

Drugačiji primjer izvještavanja o ovom događaju primjeren je kod medija poput BH Dana i Starta BiH:

...“Peder sam nisam lopov: Četiri djevojke iz Udruženja Q su prošlog ljeta počele planirati 1. Queer Sarajevo Festival. Bile su

⁵⁹⁶ Saopćenje za javnost, Sarajevo: Udruženje BH novinari, 5.09.2008.

⁵⁹⁷ Bosnia and Herzegovina: “Sarajevo Queer Festival” must be protected, Amnesty International Press Release, 18. septembar 2008.

dovoljno hrabre da s minimalnim budžetom i gotovo nikakvom podrškom vjeruju da i za LGBTIQ populaciju ima mjesta u ovom gradu. Nakon najave ovog događaja, pitaju se nisu li preambiciozno vjerovali da je Sarajevo onaj grad kakvim se voli predstaviti multietičan, multikulturalan, multitolerantan...Prijetnje na portalima i medijsko propagiranje otvorene homofobije ulijevaju strah među pripadnike gay populacije”⁵⁹⁸

“Pederi protiv gay populacije: Nema čega tu nema. Od prozivanja homoseksualaca bolesnicima, nenormalnim i devijantnim osobama, od strane političkih drolja i ekstremista, preko ataka na sekularističko uređenje zemlje, sve do poziva na linč i stravične zločine, u režiji ovdašnjeg bin-ladeonovskog podmlatka.”⁵⁹⁹ (Nezavisne novine, 05.09., 14.09., 19.09., BH Dani 05.09., 12.09. – tri članka, 19.09., Start BiH 16.09., Oslobođenje, 29.08., 30.08., 04.09. – dva članka).

Nažalost, izvještavanje medija o Queer Sarajevo Festivalu samo je jedna od ilustracija diskriminatornog izvještavanja o LGBTIQ populaciji, kao i nepostojanju stvarnih mehanizama da se ovakve medijske prakse sankcioniraju i kažnjavaju.

3.2. Logoraši /logorašice

Logoraši/logorašice predstavljaju marginaliziranu populaciju, diskriminiranu najviše kroz onemogućavanje priznavanja određenog procenta invalidnosti i njihovog ekonomskog zbrinjavanja. Iako je Bosna i Hercegovina usvojila Zakon o zaštiti žrtava torture (novembar 2005. godine) njegova

⁵⁹⁸ BH Dani, 29.08.2008.

⁵⁹⁹ Start BiH, 02.09.2008.

implementacija izostaje zbog čega su bivši logoraši i logorašice nezadovoljni.

Slobodna Bosna je izvještavala o onemogućavanju logorašima da obilježe stradanje u Bratuncu:

...Vlada Milorada Dodika zabranila je u utorak, 6. maja, odlukom ministra prosvjete i kulture Antona Kasipovića, postavljanje Izložbe dokumentarnih fotografija „Preživjeli logoraši Bratunac 1992“, čije je otvaranje bilo planirano za subotu, 10. maja 2008. godine, u fiskulturnoj sali OŠ Vuk S. Karadžić u Bratuncu. Upravo u ovoj sali u periodu između 17. aprila i 17. maja 1992. godine ubijeno je 120 civila, a na prostoru oko škole njih još 150.⁶⁰⁰

Tokom medijskog izještavanja u 2008. godini, bila je aktuelna i tužba logoraša Republike Srpske protiv Federacije BiH radi ostvarivanja prava za naknadnu materijalne štete pretrpljene za vrijeme zatočeništva u logorima na području FBiH.

...Logoraši Birača zapitali su odgovorne u Tužilaštvu i Sudu BiH zašto je ovo mučilište za srpski narod trajalo duže od rata u BiH... Srpski zatočnici bili smješteni u prostoru koji je, praktično, bio betonski skelet i u kojem uslovi za boravak nisu bili ni za životinje, prisjeća se Slavko Jovičić...⁶⁰¹

O procesuiranju tužbe za ratne zločine počinjene nad Srbima pisale su Nezavisne novine 26. aprila 2008. godine:

Predsjednik Saveza logoraša RS Branislav Dukić i predsjednik Boračke organizacije RS Pantelija Ćurguz predali su tužiocu za ratne zločine Srbije Vladimiru Vukčeviću devet krivičnih prijava protiv više lica bošnjačke nacionalnosti zbog zločina nad Srbima u Brčkom počinjenih 1992. i 1993. godine tokom rata u BiH. U saopštenju iz Tužilaštva za ratne zločine Srbije navodi se da

⁶⁰⁰ Slobodna Bosna, 8. maj 2008.

⁶⁰¹ Glas Srpske, 26. - 27. januar 2008.

je Vukčević obećao Dukiću i Ćurguzu da će preduzeti sve aktivnosti u okviru svoje nadležnosti.

Bosna i Hercegovina još uvijek nije usvojila Konvenciju o zaštiti prava osoba sa invaliditetom Ujedinjenih nacija. Osim procjenjivanja invalidnosti logoraša/logorašica, mediji su izvještavali i o osobama oboljelim od postraumatskog stresnog poremećaja (PTSP):

...Komisija za rad i socijalnu politiku federalnog ministarstva za boračka pitanja ukinula je granicu 12. mart 1997. godine do koje su bivši pripadnici Armije BiH i HVO-a mogli ostvariti invalidninu na osnovu postraumatskog stresnog poremećaja (PTSP). Ovo je za "Oslobođenje" potvrdio Alija Muratović, predsjednik tuzlanskog Udruženja „Stećak“, koje je iniciralo promjenu granice. Naime, pet amandmana predatih na jedinstveni nacrt zakona o pravima boraca od strane ovog udruženja prihvatile su dvije.⁶⁰²

U Sudu BiH, pred kojim se procesuiraju optuženi za ratne zločine, zaposlen je sudija Davorin Jukić, koji je u ratu dolazio u logor „Silos“ u Tarčinu i sudio zatvorenim srpskim civilima, izjavila je za Glas Srpske, 58-godišnja Radojka Pandurević iz Bratunca. Predsjednik Saveza logoraša Republike Srpske, Branislav Dukić, tvrdi da u Sudu BiH „sjedi još nekoliko sudija koji su Srbima sudili u Silosu i u kasarni Viktor Bubanj“, a među njima su Amir Jaganjac, Miso Salem i Idriz Kamenica.⁶⁰³

3.3. Nestale osobe

Od oko 28.000 ljudi, koliko ih je prema procjenama nestalo u ratu, pronađeni su posmrtni ostaci njih oko 20.000. Preostalo je

⁶⁰² Oslobođenje, 2. april 2008.

⁶⁰³ Glas Srpske, 18. avgust 2008., strana 3

*da se pronade još 8.000 tijela ili ostataka tijela, no jedan broj nažalost neće biti moguće pronaći, uzimajući u obzir da su tijela spaljena, ukopana na teško dostupnim mjestima, rekao je Amor Mašović, direktor Instituta za nestale osobe u BiH.*⁶⁰⁴

Na osnovu podataka Instituta za nestale osobe BiH (International Commission of Missing Persons), u Bosni i Hercegovini se oko 13.500 osoba vodi kao nestalo. U posebno teškom položaju nalaze se porodice koje traže svoje nestale unutar kompleksnog poslijeratnog političkog i administrativnog sistema. Ne postoji centralizirana politika, ni mehanizmi koji bi olakšali i pospiješili traženje nestalih. Mediji su, uglavnom, pisali o pojedinačnim slučajevima porodica nestalih osoba za vrijeme rata.

*Majda Ćupina, jedna od onih žena koje se, poput Esme Palić, neumorno i uporno bez bilo kakvih predstavnika i udruženja već cijelu jednu deceniju bore za pravdu svojih ubijenih, nanovo apelira na vlasti da joj pomognu u traženju posmrtnih ostataka njenog supruga - Mustafe Ćupine. Bio je prvi čovjek SDA u Nevesinju, predsjednik Općinskog odbora SDA Nevesinje, član Glavnog odbora SDA BiH, komandant Patriotske lige i Teritorijalne odbrane u Nevesinju, a ubijen je 17. juna 1992.*⁶⁰⁵

Od 2000. godine do kraja 2008. godine, Međunarodna komisija za nestale osobe je utvrdila podudarnost uzoraka krvi i kostiju putem DNK analize u 15.066 slučaja, od kojih se 11.935 odnosi na zemlju i sakupila je preko 86.759 uzoraka krvi od osoba u srodstvu sa 28.694 nestale osobe, od čega su 68.763 uzorka, povezana sa 23.168 osoba, relevantna za zemlju.⁶⁰⁶

Kako je prenio Dnevni avaz:

⁶⁰⁴ Oslobođenje, 18. novembar 2008., strana 5

⁶⁰⁵ Oslobođenje, 12. januar 2008.; Dnevni avaz, 12. januar 2008.

⁶⁰⁶ Izvještaj o stanju ljudskih prava za 2008. godinu: Bosna i Hercegovina, Biro za demokratiju, ljudska prava i rad, 25. februar 2009. godine.

...Esma Palić, supruga komandanta odbrane Žepe Avde Palića, očekuje presudu Suda za ljudska prava u Strazburu. Ona je od te institucije zatražila pomoć u provedbi odluke Doma za ljudska prava i Ustavnog suda BiH, prema kojoj je Vlada RS davno bila dužna utvrditi činjenice, pronaći tijelo pukovnika Palića i kazniti njegove ubice. Nada se da na donošenje odluke nije utjecala prošlogodišnja potraga u Rasadniku kod Rogatice, za koju tvrdi da je tek dobro izrežirana predstava Vladine komisije.

3.4. Bolesnici/bolesnice

Prema pisanju Nezavisnih novina iz Banja Luke od 24. avgusta 2008. godine:

...Bosni i Hercegovini nedostaje Zakon o pravima pacijenata koji bi definisao ne samo prava korisnika zdravstvenih usluga već i obaveze ljekara i zato je njegovo donošenje prijeko potrebno, smatraju stručnjaci iz ove oblasti. Zbog neznanja i nezainteresiranosti građani trenutno ne koriste prava koja im pripadaju prema postojećim zakonima u oblasti zdravstva.

Izdvojili smo i nekoliko članaka u kojima je više puta upotrijebljen izraz *narkoman/i*. “Narkoman s pištoljem i bombama”⁶⁰⁷, “Izlaz za liječenje narkomana”⁶⁰⁸, “Privedena dva narkomana”⁶⁰⁹, “Na HIV nije testirano 75 odsto narkomana”⁶¹⁰ i “Mještani ne žele narkomanke u blizini”. Nezavisne novine od 15. januara 2008. godine pišu:

⁶⁰⁷ Dnevni avaz, 31.01.2008.

⁶⁰⁸ Dnevni avaz, 29.02.2008.

⁶⁰⁹ Oslobođenje, 12.03.2008.

⁶¹⁰ Nezavisne novine, 11.04.2008.

...o izgradnji ženskog odjela Centra za liječenje ovisnika Smoluća u tom selu, koja je zbog negodovanja mještana obustavljena prije dva mjeseca. Radnici Centra su se, bez sukoba, povukli, tako da policija Tuzlanskog kantona nije imala razloga za intervenciju. Mještani sela su istrajni u svom stavu da ne dozvole otvaranje odjela za liječenje ovisnica u blizini njihovih kuća zbog straha za vlastitu sigurnost.

Osim korištenja neadekvatne terminologije prilikom izvještavanja o ovisnicima/ovisnicama slična diskriminatorna praksa dešava se kada je riječ o osobama sa posebnim potrebama, odnosno osobama sa onesposobljenjem. Nezavisne novine su 19. aprila objavile članak pod naslovom "Podrška socijalizaciji mentalno retardiranih osoba" u kojem stoji kako je aktiv žena Gradskog odbora DNS-a, Banjaluka, posjetio Udruženje za mentalno nedovoljno razvijena lica u banjalučkom naselju Starčevica i tom prilikom su uručeni prigodni pokloni: vaskršnja jaja, hrana i sokovi za štíćenike ovog dnevnog centra.

4. Prava manjina

4.1. Prava i diskriminacija Roma

Problemi Roma, kao najbrojnije nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini, koja je društveno, ekonomski i politički marginalizirana skupina, raznovrsni su. Problemi se kreću od pitanja obrazovanja i diskriminacije pri zapošljavanju, preko stambenih i imovinskih pitanja, pitanja očuvanja romske kulture – tradicije i jezika. Romi se u poslijeratnoj BiH suočavaju sa nizom poteškoća pri ostvarivanju velikog broja elementarnih ljudskih prava, koja su zajamčena Ustavom BiH. Ove poteškoće

još više je iskomplikovalo raseljavanje, do kojega je došlo zbog ratnih stradanja u BiH, u protekloj deceniji. Osobito je važno pitanje imovinskih prava i mogućnost dobijanja ličnih dokumenata romske populacije.

U toku 2008. godine, Media plan institut iz Sarajeva uradio je analizu medijskog praćenja aktivnosti problema romske zajednice. Analiza je urađena na uzorku od 656 tekstova objavljenih u štampanim medijima, u periodu od 1. januara do 31. augusta 2008. godine. U tom periodu analiziran je 41 štampani medij, od čega su 13 bile dnevne novine i 28 periodičnih magazina. Rezultati analize sumirani su u sljedećem pasusu.

Prema pisanju medija, te sudeći po zaključcima sa raznih tribina o položaju nacionalnih manjina, prema izjavama romskih zvaničnika i državnih funkcionera, Romi su i dalje najugroženija manjinska zajednica u Bosni i Hercegovini. U odnosu na prošlu godinu, kada je Media plan institut, također, radio analizu sadržaja medijskih objava u BiH, odnos medija prema ovoj zajednici se nije poboljšao, čak možemo reći da je u kvalitativnom smislu lošiji. Apsolutna dominacija tekstova koji su svrstani u crnu hroniku i koji čine 23 posto od ukupnog broja objavljenih tekstova jeste nešto što je zabrinjavajuće, kao i činjenica da su mediji i novinari, i pored pozivanja na standarde profesije i novinarsku etiku, i dalje skloni da ističu nacionalnu pripadnost Roma kada izvještavaju o kriminalnim radnjama. To su, bez izuzetka, činili svi dnevni mediji. Problematičan je i odnos medija prema romskoj zajednici. On je pasivan, konstatira činjenično stanje, no primjetno je odsustvo angažiranijeg medijskog izvještavanja o romskim problemima kao i deficit analitičkih novinarskih formi kroz koje bi se problemi realnije sagledali, a

odgovorni za ovakvo stanje „prozvali“ i natjerali da nešto poduzmu.⁶¹¹

4.2. Prava nacionalnih manjina

Bosna i Hercegovina je u martu 2003. godine ratifikovala Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina i usvojila Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina, koji je, zahvaljujući naporima nevladinih organizacija i predstavnika nacionalnih manjina u BiH, sa izmjenama i dopunama u oba doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, usvojen 2005. godine. Zakon na entitetskom nivou usvojila je Narodna skupština Republike Srpske, dok je na federalnom nivou usvojen polovinom 2008. godine, kao posljednji u nizu.

U Bosni i Hercegovini živi 17 Zakonom priznatih nacionalnih manjina, od kojih je romska nacionalna manjina najbrojnija (procjenjuje se da u BiH živi između 80.000 i 100.000 pripadnika romske populacije). Međutim, u nekim svojim istraživanjima, Vijeće Evrope i OSCE navode da se ta brojka kreće između 30.000 i 60.000 Roma.

„Pripadnici nacionalnih manjina u RS nisu diskriminirani, osjećaju se kao svoji na svome i u potpunosti dijele sudbinu naroda sa kojim žive“, izjavio je, u intervjuu za Glas Srpske, Stevo Havreljuk, predsjednik Saveza nacionalnih manjina Republike Srpske. Kao jedan od najvećih problema manjina, koji pogađa i većinske narode, Havreljuk je istakao nezaposlenost, zatim kao specifične očuvanje jezika, književnosti i kulture, jer nema adekvatnih kadrova koji bi mogli izvoditi nastavu na ovim

⁶¹¹ Monitoring i analiza tretmana Roma u medijima Bosne i Hercegovine i regiona (1. januar – 1. septembar 2008. godine), Analitički centar Media plan instituta i Medijskih inicijativa, <http://www.mediaonline.ba/ba/?ID=448>.

jezicima.⁶¹² Havreljuk je izjavio da bi vlasti u BiH trebalo da u Ustav uvrste kategoriju nacionalnih manjina. Prema njegovim riječima Ustav BiH ne poznaje odredbu nacionalne manjine, nego su one svrstane pod „ostale“. Dodao je da je Zakon o nacionalnim manjinama doprinio da se u okviru Narodne skupštine Republike Srpske formira Savjet za nacionalne manjine koji je savjetodavno tijelo Skupštine.⁶¹³

Misija OSCE-a u BiH je predstavila Priručnik o nacionalnim manjinama u BiH koji je namijenjen učenicima od četvrtog do šestog razreda osnovne škole koji će nacionalnim manjinama pružiti izuzetnu mogućnost da mladima predstave svoju bogatu kulturnu baštinu.⁶¹⁴

Na seminaru za novinare „Nacionalne manjine u medijima BiH“, koji je tokom maja održan u Bijeljini, učesnici su ocijenili da su manjine u medijima prikazane kao uzročnici problema u društvenom sistemu, te da su, uglavnom, prikazane u negativnom kontekstu, shodno stereotipima koji vladaju na ovim prostorima, ili su, najčešće, prikazivane folkloristički, povodom nekih tradicionalnih događaja.⁶¹⁵

Najnovije izmjene Izbornog zakona BiH predviđaju da će nacionalnim manjinama u lokalnim parlamentima pripasti jedno ili dva mjesta, u zavisnosti od procentualne zastupljenosti.⁶¹⁶ Izmjenama Statuta Općine Kozarska Dubica manjine su dobile jedno osigurano mjesto u institucijama lokalne vlasti.⁶¹⁷ Za razliku od Kozarske Dubice, u Skupštini opštine Bijeljina ne žele kolege iz redova ostalih – odbornici, po drugi put ove godine, nisu usvojili Prijedlog izmjena Statuta ove općine, kojim se predlagalo da dva

⁶¹² Glas Srpske, 12. april 2008., strana 4

⁶¹³ Glas Srpske, 24. jul 2008., strana 7

⁶¹⁴ Dnevni list, 29. februar 2008., strana 5

⁶¹⁵ Glas Srpske, 24. – 25. maj 2008., strana 16

⁶¹⁶ Dnevni list, 31. januar 2008., strana 4

⁶¹⁷ Glas Srpske, 10. mart 2008., strana 15

od 31 odbornička mjesta budu rezervirana za predstavnike manjinskih naroda, odnosno predstavnika „ostalih“.⁶¹⁸

Albanska manjina - Odmah na početku 1990. godine, od uvođenja višestranačja u BiH, ova populacija je osnovala svoju političku stranku pod nazivom Demokratska stranka Albanaca. S obzirom da nije imala podršku svoje zajednice, ona se sama „ugasila“, pa je nastavila da djeluje kao udruženje pod nazivom Zajednica Albanaca u BiH i tako i danas djeluje. Procjenjuje se da na području Federacije BiH živi oko 12.000 pripadnika albanske nacionalne manjine. Također, prema podacima navedenim u Izvještaju Biroa za ljudska prava iz Tuzle, u Sarajevu živi oko 10.000 Albanaca. Taj broj, u toku rata, smanjio se raseljavanjem, pa se procjenjuje da trenutno u FBiH ima oko 4.000 do 5.000 Albanaca. Opći je utisak da su sada sva prava Albanaca daleko ispod onih kakva su imali u Socijalističkoj republici Bosni i Hercegovini. Tada ih je bilo svih stručnih kvalifikacija na visokom nivou i raznih zanimanja, a bili su i dekani fakulteta, direktori instituta i zavoda, šefovi klinika i sl. Danas nije takva situacija i prema njima se vlasti odnose vrlo nekorektno. Prema izjavama predstavnika ove manjine, pripadnici ove manjine su diskriminirani u nekim segmentima života, naročito u domenu zapošljavanja, a ni predstavnici političkih stranaka nemaju interesa da ih zaštite.⁶¹⁹

Manjina Slovenaca - U Bosni i Hercegovini živi oko 800 do 1.200 pripadnika slovenačke nacionalne manjine, te oko 3.900 članova Udruženja Slovenaca. Broj članova udruženja proizilazi iz činjenice da je veliki broj djece iz mješovitih brakova učlanjeno u udruženje. U Sarajevu trenutno živi od 350 do 500 Slovenaca. Udruženje „Cankar“ organizuje aktivnosti na kulturnom, humanom, sportskom, tradicionalnom području i potpuno

⁶¹⁸ Dnevni avaz, 24. april 2008., strana 8

⁶¹⁹ Analiza o primjeni državnog Zakona o zaštiti prava manjina u BiH, Biro za ljudska prava, Tuzla, strana 10 i 11

samostalno djeluje u zaštiti svih prava koja proističu iz državnog Zakona.⁶²⁰ Početkom 2008. godine, u Sarajevu je obilježena 15-godišnjica od obnove Slovenačkog kulturnog društva „Cankar“ koje je doprinjelo očuvanju slovenačkog jezika i kulture u BiH.⁶²¹

Italijanska manjina - U Kantonu Sarajevo živi oko 70 članova italijanske nacionalne manjine. U BiH postoje samo dva udruženja Italijana, jedno u Sarajevu, a drugo u Tuzli. Podaci govore da u Sarajevu, sa stanovišta ekonomsko-socijalnih prava, ova nacionalna manjina nema nikakvih problema. Jedan broj starijih pripadnika italijanske nacionalne manjine u toku rata se iselio u Italiju, a neki su se od njih vratili, a neki su svoj status regulirali stalnim ostankom u Italiji.⁶²²

Makedonska manjina - U gradu Sarajevu djeluje udruženje građana nacionalne manjine Makedonaca. Slabije organiziran rad udruženja posljedica je nezainteresiranosti predstavnika manjine za pitanja ostvarivanja prava Makedonaca. Prije posljednjeg rata (1992.-1995. godine), u Sarajevu je živjelo oko 800 Makedonaca, a danas, po slobodnoj procjeni, živi oko 200 do 300. Među Makedoncima, koji su ranije živjeli u Sarajevu, a i sada žive, najviše je raznih zanatlija. Prije rata u BiH, bilo je Makedonaca uposlenih u raznim institucijama kao ljekari, medicinsko osoblje sa srednjom stručnom spremom u sarajevskim bolnicama i dr. Članovi Udruženja Makedonaca u Sarajevu nisu zadovoljni vlastitim odnosima koje imaju sa svojom ambasadam, jer im se ne pruža bilo kakva pomoć, dok sa vlastima imaju vrlo korektan odnos. Prije rata su imali svoj časopis Udruženja „Makedonac“, ali je on, zbog malog interesa, ukinut. Utisak je da ovo Udruženje ne radi organizirano, nema stabilno rukovodstvo i moglo bi se reći

⁶²⁰ Analiza o primjeni državnog Zakona o zaštiti prava manjina u BiH, Biro za ljudska prava, Tuzla, strana 8 i 9

⁶²¹ Oslobođenje, 16. mart 2008., strana 43

⁶²² Analiza o primjeni državnog Zakona o zaštiti prava manjina u BiH, Biro za ljudska prava, Tuzla, strana 9

da, kao i veći broj udruženja nacionalnih manjina u Sarajevu, „životare“.⁶²³

Manjine u Republici Srpskoj - Prema procjenama, u Republici Srpskoj živi oko 11.000 pripadnika nacionalnih manjina, ne uključujući pripadnike romske nacionalne manjine. Kada je riječ o Romima, procjene se drastično razlikuju. Predpostavlja se da ih ima od 11.000 do 15.000. Podaci kojima Helsinški parlament građana, Banja Luka, raspolaže, kada su u pitanju oba bh. entiteta, djelimični su i odnose se na nacionalne manjine i to: Jevreje (850), Mađare (130), Italijane (oko 300) i Ukrajince (40). Prema spomenutoj nevladinoj organizaciji iz Banja Luke, u oba entiteta ukupno djeluje 89 udruženja nacionalnih manjina, od kojih je oko 50 organizacija Roma.⁶²⁴ Ohrabruje podatak da bi uskoro u Banjoj Luci trebalo da počne gradnja jevrejskog kulturnog centra. Grad Banja Luka dodijelio je parcelu površine 5000 kvadratnih metara Jevrejskoj općini Banja Luka. Ovo je rezultat dugih pregovora Udruženja Jevreja sa vlastima Banja Luke i Republikom Srpskom i njime je riješeno pitanje povrata prostora na kojem je bilo jevrejsko groblje. Grad Banja Luka, u posljednje vrijeme, otvorio je Klub nacionalnih manjina, u prostoru veličine od oko 200 kvadratnih metara, u kojem je sjedište većine banjalučkih udruženja i Saveza nacionalnih manjina Republike Srpske. U renoviranje ovog Kluba, grad je uložio 20.000 konvertibilnih maraka, a godišnje pomaže udruženja sa 65.000 konvertibilnih maraka, a to je iznos dodijeljen u 2007. godini. U Savezu nacionalnih manjina kažu da se pozitivni trendovi finansiranja iz budžeta javljaju i u općinama: Prijedor,

⁶²³ Analiza o primjeni državnog Zakona o zaštiti prava manjina u BiH, Biro za ljudska prava, Tuzla, strana 10

⁶²⁴ Analiza o primjeni državnog Zakona o zaštiti prava manjina u BiH, Biro za ljudska prava, Tuzla, strana 14

Gradiška, Prnjavor, Doboj i Bijeljina, dok je istočni dio Republike Srpske potpuno zapostavljen.⁶²⁵

Iako je kamen temeljac za sinagogu postavljen 23. aprila 2001. godine, Jevrejska općina Mostar do danas nije dobila dozvolu za izgradnju vjerskog objekta u ovom gradu. Razlog je to što se lokacija na Bulevaru⁶²⁶, gdje je još prije sedam godina određeno da se gradi sinagoga, u međuvremenu našla na u zoni koja je u neposrednoj blizini zaštićenog područja UNESCO-ve baštine.⁶²⁷

Bosna i Hercegovina, zbog činjenice da graniči sa Srbijom i Hrvatskom, čiji su većinski narodi konstitutivni i u BiH, zbog velikog broja zakonom priznatih nacionalnih manjina, te njihove malobrojnosti (osim Roma), nikada nije stekla osjećaj za kvalitetnije rješavanje manjinskih pitanja. Ono se u postratnom periodu svodilo, uglavnom, na reguliranje položaja konstitutivnih naroda koji su u manjini na pojedinim teritorijama, dok su „prave“ manjine bile zaboravljene (misli se na pripadnike 17 nacionalnih manjina u BiH).⁶²⁸

4.3. Prava konstitutivnih naroda

Prema važećem Ustavu i zakonima u BiH žive tri konstitutivna naroda (Bošnjaci, Hrvati i Srbi), pripadnici 17 zakonom priznatih nacionalnih manjina, kao i građani iz reda ostalih. Iako je Ustavni sud BiH 2000. godine donio odluku o konstitutivnosti svih naroda BiH na cijeloj teritoriji ove zemlje, u

⁶²⁵ Analiza o primjeni državnog Zakona o zaštiti prava manjina u BiH, Biro za ljudska prava, Tuzla, strana 15

⁶²⁶ Bulevar revolucije

⁶²⁷ Dnevni avaz, 16. novembar 2008., strana 6

⁶²⁸ Analiza o primjeni državnog Zakona o zaštiti prava manjina u BiH, Biro za ljudska prava, Tuzla, strana 6

praksi je primjena ove odluke i danas problematična. Izvještaji, ali i pisanje medija, pokazuju da su oni narodi, koji su u svom okruženju brojčano u manjini, trpe određenu vrstu diskriminacije i pored zakonskih garancija koje postoje. Pri tome, mediji, u skladu sa njihovom orijentacijom, pri izvještavanju favorizuju određenu nacionalnu grupu, te potenciraju parcijalnu ugroženost jednog od konstitutivnih naroda.

Tako je, između ostalog, mostarski Dnevni list, prenio saopštenje županijskog odbora HSS – NHI koji konstatira da se u BiH često događaju zlostavljanja, pljačke, prijetnje, premlaćivanja i ubojstva pripadnika naroda koji su u manjini, a u posljednje vrijeme to je postalo izraženije u Sarajevu.⁶²⁹

Zanimljivo je da kada su prava konstitutivnih naroda u pitanju, u toku 2008. godine, analizirano je 984 teksta, od toga se najviše odnosilo na Hrvate (340), zatim na povratnike, generalno i na nacionalni balans (223), zatim Srbe (219) i najmanje, 150 tekstova, na Bošnjake.

4.3.1. Nacionalni balans

O nepoštivanju principa o nacionalnoj zastupljenosti konstitutivnih naroda u institucijama BiH izvještava Glas Srpske u broju od 19. marta 2008. godine, gdje se u naslovu konstatuje kako u institucijama državne vlasti ima „najmanje zaposlenih Srba“. „U Službenom glasniku BiH rade tri Srbina, od ukupno 30 zaposlenih“ citira Glas Srpske Lazara Prodanovića, poslanika SNSD-a u Parlamentu BiH. Dalje, „u Graničnoj policiji BiH zaposleno je 878 Bošnjaka, 689 Hrvata i – 498 Srba“, dok, sa druge strane, izvršni direktor PDP-a Gavriilo Antić smatra kako su

⁶²⁹ Dnevni list, 9. februar 2008., strana 3

„proizvoljni navodi da je među državnim službenicima BiH najviše Srba“.

O nesrazmjernoj zastupljenosti u državnim organima piše i Dnevni avaz. Prema ovoj novini problem je to što su čak 42,3 posto direktora Srbi, slijede Bošnjaci sa 30,8 procenata, dok su na trećem mjestu Hrvati sa 23 posto zastupljenosti. Ovo je rezultat analize koja je urađena za potrebe međunarodnih organizacija, po kojoj Bošnjaka ima najviše među sekretarima državnih ministarstava.⁶³⁰

U kantonalnom Zavodu za javno zdravstvo iz Mostara potrebno je uspostaviti nacionalni balans, piše Dnevni list od 15. januara 2008. godine, i dodaje - od 42 zaposlena u Zavodu, 38 je Bošnjaka, iako je pravi problem to što je od ukupnog broja zaposlenih samo troje ljekara, dok su ostali niže stručne spreme.

U 16 ministarstava Vlade FBiH zaposleno je 769 Bošnjaka, 244 Hrvata, 61 Srbin i 22 lica koja se izjašnjavaju kao ostali. Kako piše Glas Srpske, ovi su podaci najbolji dokaz da se u FBiH ne poštuju Ustav BiH i odluke Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti naroda i poražavajući je podatak da u „F BiH radi manje od 2 posto Srba“.⁶³¹

U Ministarstvu inostranih poslova BiH od 210 zaposlenih u sjedištu, 108 su Bošnjaci, 54 Srbi, 41 Hrvat, a sedam je iz reda ostalih, navedeno je u informaciji Odsjeka za opće poslove MIP BiH.⁶³²

⁶³⁰ Dnevni avaz, 17. mart 2008., strana 4

⁶³¹ Glas Srpske, 28. jul 2008., naslovna strana

⁶³² Nezavisne novine, 18. novembar 2008., strana 3

4.3.2. Položaj Hrvata

Početak januara, komentator dnevnog lista Oslobođenje preispituje položaj konstitutivnih naroda u BiH. „Kod trećeg naroda, Hrvata, sve ozbiljniji problem predstavlja činjenica da ih se veliki broj iselio i da ih je sve manje u odnosu na Bošnjake i Srbe“.⁶³³

U Bosni i Hercegovini se osniva Agencija za pomoć Hrvatima iz BiH zbog poražavajućih podataka – 92,62 posto Hrvata nedostaje u Republici Srpskoj, u odnosu na predratni period, 84 posto se vratilo u Federaciju BiH, dok je 86.298 Hrvata prognano. Obrazovani hrvatski kadar iz Sarajeva nepoželjan je u vlasti, ali i u stranačkim tijelima. Oni koji su u vlasti dolaze iz stranaka koje nemaju hrvatski predznak, a Željko Komšić je najjači među takvim kadrovima.⁶³⁴

Bošnjačka djeca su u Srednjobosanskom kantonu u podređenom položaju što ilustruje podatak da školovanje jednog đaka bošnjačke nacionalnosti košta 1.189 konvertibilnih maraka, dok Hrvati za svoju djecu moraju izdvojiti 5.702 konvertibilnih maraka, tvrdi zastupnik u Parlamentu Srednjobosanskog kantona, Munir Karić.⁶³⁵

Klub hrvatskih izaslanika u Domu naroda BiH odbacio je izjavu Harisa Silajdžića kojom je ovaj proglasio odluku o ratifikaciji ugovora o dvojnog državljanstvu BiH i Hrvatske destruktivnom po vitalni interes Federacije BiH, optuživši Silajdžića da *provodi etničko čišćenje Hrvata*. O ovom slučaju je putem pisma Republiku Hrvatsku upozorio Franjo Topić,

⁶³³ Oslobođenje, 2. januar 2008., strana 7

⁶³⁴ Dnevni list, 3. januar 2008., strana 6; i 6. januar 2008., strana 5

⁶³⁵ Dnevni avaz, 19. januar 2008., strana 12

direktor Hrvatskog kulturnog društva Napredak, i ukazao na štetnost ukidanja dvojnog državljanstva.⁶³⁶

U Skupštini, Vladi i institucijama Tuzlanskog kantona većina su Bošnjaci, dok na čelnim pozicijama nema Hrvata.⁶³⁷

U Ured ombudsmana FBiH u Hercegovačko-neretvanskom kantonu, u toku prvih šest mjeseci 2008. godine, za pomoć se obratilo 800 građana zbog kršenja ljudskih prava ili sloboda. Najčešće su pomoć tražili Hrvati, u 48 posto slučajeva, zatim Bošnjaci, 29 posto, a Srbi, Slovenci i ostali bili su zastupljeni sa 23 posto. Građani su se najviše žalili na razne oblike diskriminacije (51 posto), zatim 32 posto na rad pravosuđa, te sa 14 posto na kršenje prava na na socijalnu zaštitu, rad i imovinu.⁶³⁸

O problemima u Ministarstvu vanjskih poslova BiH, izvještavali su brojni mediji. „Veliko kadrovske spremanje“, Alkalaj sprovodi po svom nahođenju bez ikakve logike i kriterija. Slučaj Nade Zdravič, savjetnice u Uredu za odnose s javnošću, mogao bi dobiti i sudski epilog. Sve je počelo dolaskom Zlatana Burzića na mjesto savjetnika ministra vanjskih poslova BiH, Svena Alkalaja, koji je pod izravnu kontrolu stavio rad Ureda za odnose s javnošću. “Ne volim prebrojavanja krvnih zrnaca, ali sve ovo događa mi se jer sam Hrvatica, a primljena sam regularno preko javnog natječaja 2000. godine. Od 1.200 kandidata bila sam na 28 mjestu po uspješnosti. Nije tajna da se ministar Alkalaj voli ponekad služiti sitnim provokacijama. Tako me je na jednom službenom ručku ironično upitao kakva sam ja to Hrvatica, kad mi prezime završava na 'č'. Stjecajem okolnosti moj otac je rođen u Umagu, bio je ugledni sarajevski liječnik, završio je Medicinski fakultet u Zagrebu, a poginuo je u prometnoj nesreći u Hrvatskoj, gdje je i pokopan, u svom rodnom Umagu. Još od djeda to se 'tvrdo č' povlačilo po rodnim listovima, i tako je ostalo do danas.

⁶³⁶ Dnevni list, 14. mart 2008., strane 2 i 4

⁶³⁷ Dnevni list, 29. januar 2008., strana 10

⁶³⁸ Dnevni list, 25. jul 2008., strana 8

Za predstavljanja Burzića suradniku Došljaku i savjetnici Nadi Zdravič Alkalaj je oštrim tonom kazao 'Zlatan Burzić je ja', što je valjda trebalo biti jasna poruka što nas čeka ubuduće", navodi Zdravičeva.⁶³⁹

Iz nevladine organizacije Croatia Libertas saopštili su da su najveće općine i gradovi u Federaciji BiH potpuno etnički očišćeni zahvaljujući politici bošnjačkih stranaka koje „zastrašuju nebošnjake i krše njihova osnovna ljudska prava uskraćujući im pravo na zaposlenje“.⁶⁴⁰

4.3.3. Položaj Srba

Povodom napada na Sarajku Ljubicu Đokić-Spasojević, koju su dva maloljetnika zapalila ispred ulaza u njenu zgradu, oglasio se regionalni odbor SNSD-a sa apelom da „se zašтите Srbi u Sarajevu“. Nadležni istražni organi utvrdili su da ovaj zločin nije bio nacionalno motiviran. Istoga dana Glas Srpske, u sklopu teksta o stravičnom zločinu u Sarajevu, donosi anterfile koji je naslovljen „Mržnja prema Srbima“, a u tekstu stoji: „...uslijedio je stravičan zločin u Sarajevu nad staricom Ljubicom Đokić Spasojević, koju su maloljetnici zadojeni mržnjom spalili pred njezinim stanom, a koji je mali broj sarajevskih medija samo konstatovao“.⁶⁴¹

„U Vlasenici se nastavlja lov na Srbe“, piše isti list u tekstu u kojem se ističe kako Tužilaštvo BiH bez zazora optužuje i hapsi

⁶³⁹ Vijest je objavljena na web portalu <http://www.sarajevo-x.com/forum/viewtopic.php?f=3&t=56793>

⁶⁴⁰ Glas Srpske, 20. avgust 2008., strana 3

⁶⁴¹ Izvori: Dnevni avaz, 23. januar 2008., strane 9 i 17; Glas Srpske, 23. januar 2008., strana 8

Srbe, a u isto vrijeme zataškava brojne zločine koji su počinjeni nad srpskim narodom.⁶⁴²

Sarajevski Srbi nemaju osigurana osnovna ljudska prava, a prema podacima Demokratske inicijative Srba, u Kantonu Sarajevo danas živi 25 do 30 hiljada Srba koji ne uspijevaju da ostvare, prije svega, pravo na zaposlenje i to ilustruju podatkom da u preduzećima javnog sektora nema više od pet posto zaposlenih Srba.⁶⁴³

Sedamnaest srpskih porodica ne može da se vrati u Jasike na periferiji Sarajeva, jer im lokalne vlasti to ne dozvoljavaju zbog toga što su, kako lokalne vlasti tvrde, njihove kuće u vodozaštitnoj zoni, zanemarujući činjenicu da je u istoj toj zoni bespravno izgrađeno oko 500 drugih objekata.⁶⁴⁴

Obilježja Republike Srpske, na entitetskim linijama, sve češće su na meti vandala, izvjestio je Glas Srpske u dvobroju od 8./9. marta. Za manje od dva mjeseca, dva puta je oštećen jarbol sa zastavom Republike Srpske koji se nalazi pored magistralnog puta Pelagićevo – Gradačac.

Ministarstvo inostranih poslova BiH je jedina institucija u BiH koja ne poštuje konstitutivnost naroda, ne samo što nemaju Srbe na rukovodećim pozicijama, već i na web stranicama nemaju srpski jezik i ćirilicu.⁶⁴⁵

U srebreničkom naselju Soloćuša „Pretučeni Srbin Mile Stanojević“ (naslovna stranica Glasa Srpske od 16./17. avgusta). Ovog taksistu pretukla su dvojica nepoznatih mladića koji su mu poručili: „Znamo da si četnik sa Zalazja, zaklaćemo te u Potočarima“.

⁶⁴² Glas Srpske, 30. januar 2008., strana 9

⁶⁴³ Glas Srpske, 4. februar 2008., strana 2

⁶⁴⁴ Nezavisne novine, 13. mart 2008., strana 9

⁶⁴⁵ Glas Srpske, 11. mart 2008., strana 3

4.3.4. Položaj Srba – pravo na samoopredjeljenje / referendum u Republici Srpskoj

U toku 2008. godine, veliki je broj medija sa različitim otklonima izvještavao o najavama dijela političara i nevladinih organizacija o mogućnosti da se u Republici Srpskoj raspiše referendum o odvajanju ovog entiteta iz Bosne i Hercegovine. Jedan od povoda za ove nagovještaje jeste i proglašenje nezavisnosti Kosova u prvoj polovini godine.

Premijer Republike Srpske i predsjednik SNSD-a, Milorad Dodik, izjavio je „da je princip samoopredjeljenja za otcepljenje vrhovni princip Povelje UN te želi da se to pravo ugradi i u bh Ustav kao mogućnost“. Visoki predstavnik, Miroslav Lajčak, odgovorio mu je kako Republika Srpska nema to pravo.⁶⁴⁶

Asocijacija nevladinih organizacija SPONA od Narodne skupštine Republike Srpske tražila je da se iskoristi pravo na samoopredjeljenje naroda i proglasi nezavisnost Republike Srpske, jer je to dozvoljeno i Kosovu. U slučaju da se Skupština ne oglasi, SPONA će pokrenuti tu aktivnost, jer, kako se navodi u njenom saopštenju, ona predstavlja 70 posto građana Republike Srpske.⁶⁴⁷

Na sastanku u Briselu, Upravnog odbora Vijeća za implementaciju mira (PIC) usvojilo je Deklaraciju po kojoj nijedan entitet nema pravo na otcepljenje. U svojoj Deklaraciji, PIC naglašava „značaj slobode izražavanja, uključujući slobodne i nezavisne medije, i konstatujući da Dejtonski mirovni sporazum obavezuje BiH, uključujući oba entiteta, da osigura najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda“.⁶⁴⁸

⁶⁴⁶ Izvori: Dnevni avaz, 30. januar 2008., strana 8; i Oslobođenje, 31. januar 2008., strana 4

⁶⁴⁷ Dnevni avaz, 19. februar 2008., strana 11

⁶⁴⁸ Dnevni avaz, 28. februar 2008., strana 2

Predsjednik Skupštine Crne Gore, Ranko Krivokapić, tokom svoje posjete Banja Luci izjavio je kako „traženjem otcepljenja RS indirektno priznaje Kosovo“.⁶⁴⁹

„Raspisivanje referendumu o nezavisnosti RS-a, iako neustavan čin, svoj bi legitimitet upravo mogao crpiti iz prava na samoopredjeljenje, čak i kada isto narušava načelo suvereniteta i teritorijalnog integriteta BiH. Upravo je Kosovo glavni adut secesionista koji prigovaraju primjeni dvostrukih aršina u pogledu iskorištavanja i uživanja ovog elementarnog prava naroda“, piše Dennis Gratz i dodaje kako „ipak, referendum o nezavisnosti Republike Srpske, i pored svoje političke atraktivnosti i promovirane opravdanosti jednostavno nije moguć. Pored nepostojanja odgovarajuće zakonske regulative, prepreke su prije svega funkcionalne i etičke naravi“.⁶⁵⁰

Vijeće srpske nacionalne manjine iz Benkovca, grada u Hrvatskoj, zamolilo je Banja Luku za pomoć zbog, kako su naveli u svom pismu, sve učestalijih napada Hrvata zbog čega su njihovi životi i imovina ugroženi.⁶⁵¹

4.3.5. *Položaj Bošnjaka*

Bošnjaci ponovo prodaju imovinu i iseljavaju se iz istočne Hercegovine, a u posljednjem valu napada, u naselju Bihovo, vandali su upali u kuću Murata Alijagića i razbili stolariju i prozore. Nevolje Bošnjaka u Srebrenici vidljive su i kod školovanja, gdje se radi po nastavnom planu i programu manjeg entiteta, a djeca pričaju ekavicom i latinica im je nepoznata.⁶⁵² U Livnu više od 600 učenika bošnjačke nacionalnosti u osnovnim i

⁶⁴⁹ Nezavisne novine, 21. februar 2008., strana 9

⁶⁵⁰ BH Dani, 21. mart 2008., strane 26 i 27

⁶⁵¹ Nezavisne novine, 14. maj 2008., strana 4

⁶⁵² Dnevni avaz, 15. januar 2008., strana 10; i 22. januara 2008., strana 11

srednjim školama već 15 godina nastavu pohađa na hrvatskom jeziku.⁶⁵³

O nestanku Bošnjaka piše u komentaru Faruk Vele i naglašava kako u gradskom dijelu Gacka, od prijeratnih 4.000 Bošnjaka, danas živi samo jedna Bošnjakinja, dok ih je u Bileći svega 13 za razliku od prijeratnih 2.000. „Istočna Hercegovina bolno potvrđuje da je projekat etničkog čišćenja posve uspio“, zaključuje Vele.⁶⁵⁴

Od ukupnog broja nestalih osoba u BiH, 87,8 posto je Bošnjaka, istakli su u organizaciji Međunarodnog crvenog krsta u BiH.⁶⁵⁵

U policijskoj stanici u Srebrenici na spisku dežurnih policajaca nema Bošnjaka, dok je u istoj policijskoj stanici zaposleno nekoliko policajaca Srba koji su na spisku osumnjičenih za ratne zločine počinjene 1995. godine u Srebrenici.⁶⁵⁶

Dječaci Srbi u Vlasenici tjerali svoje vršnjake Bošnjake da „ljube Dražinu zastavu“, što je „proizvod obrazovnog sistema koji se 12 godina razvija u Republici Srpskoj“, piše u komentaru Dnevnog avaza od 4. marta 2008. godine.

Nekoliko bošnjačkih učenika koji u Centru za policijsko obrazovanje u Banja Luci pohađaju policijski kurs, telefonom je, početkom septembra, zatražilo pomoć od poslanika SDA u Narodnoj skupštini Republike Srpske, Ramiza Salkića, zbog učestalih nacionalističkih provokacija koje doživljavaju od kolege srpske nacionalnosti, također, polaznika tog kursa.⁶⁵⁷

⁶⁵³ Nezavisne novine, 14. mart 2008., strana 6

⁶⁵⁴ Dnevni avaz, 16. januar 2008., strana 3

⁶⁵⁵ Dnevni avaz, 28. januar 2008., strana 8

⁶⁵⁶ Oslobođenje, 7. mart 2008., strana 11

⁶⁵⁷ Dnevni avaz, 3. septembar 2008., strana 8

4.3.6. Povratak uopćeno

Ombudsmani Federacije BiH ocjenili su da se u Federaciji najviše krši pravo na povratak koje je „pravo samo na papiru“, dok „vlasti ignorišu preporuke ombudsmana“. Prema riječima Esada Muhibića, ombudsmana, „političke stranke na vlasti su u 2007 godini postupno bojkotovale Aneks 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma, koji garantuje pravo na povratak i time su uspjele podijeliti BiH po vjerskom i nacionalnom kriteriju, a na svojim teritorijama pretvoriti druga dva naroda u manjinu sa minimalnim procentom do 10 posto“.⁶⁵⁸

Ministar za ljudska prava i izbjeglice BiH, Safet Halilović, izjavio je da se u Republiku Srpsku vratilo 4.977 lica, a u Federaciju BiH 1.888 ljudi. Tokom revizije brojčanog stanja i statusa raseljenih osoba u BiH, taj status je potvrđen za oko 125.000 osoba.⁶⁵⁹

U Drvaru živi oko 8.000 povratnika srpske nacionalnosti i oko 700 Hrvata, a zaposlen je tek svaki osmi povratnik.⁶⁶⁰ U Sanskom Mostu je od 7.000 povratnika zaposleno tek 76, saopštili su iz Srpskog građanskog vijeća, najviše ih radi u policiji, 25, dok ih u općinskim organima radi tek četvoro.⁶⁶¹

U intervjuu za Nezavisne novine, od 5. aprila, banjalučki biskup, Franjo Komarica, istakao je kako ne postoji politička volja za povratak, te da povratnike najviše muče osnovni materijalni problemi, nepostojanje doma, infrastrukture, radnog mjesta i socijalne zbrinutosti.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Federalno ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica, Ministarstvo za

⁶⁵⁸ Nezavisne novine, 28. februar 2008., strana 8

⁶⁵⁹ Glas Srpske, 28. februar 2008., strana 4

⁶⁶⁰ Dnevni list, 5. februar 2008., strana 7

⁶⁶¹ Nezavisne novine, 22. februar 2008., strana 5

izbjeglice i raseljena lica Republike Srpske, te Brčko distrikt, potpisali su Sporazum o udruživanju i načinu realizacije sredstava za podršku procesu povratka u BiH, u 2008. godini, u iznosu od 38,8 miliona konvertibilnih maraka. Od toga će 21,8 miliona konvertibilnih maraka biti izdvojeno za zajednički projekt rekonstrukcije stambenih jedinica.⁶⁶²

4.4. Oduzimanje državljanstava (slučajevi Abu Hamze i „alžirske grupe“)

Tokom procesa revizije državljanstava, nadležna Komisija pri BiH, donijela je odluku da bez državljanstva ostane 660 osoba, uglavnom afroazijskog porijekla, kojima su državljanstva dodjeljivana pod sumnjivim okolnostima. Na čelu skupine bivših mudžahedina, nalazio se i Sirijac Abu Hamza kome je bh. Komisija, također, oduzela državljanstvo, čime je zajedno sa ostalima izgubio pravo na azil. Bosanskohercegovačka državljanstva oduzeta su Mohammedu Maktoufu, državljaninu Iraka, zbog toga što je proglašen krivim za zločine protiv čovječnosti i Kamelu Ben Karrayu iz Tunisa zbog davanja lažnih informacija prilikom upisa u knjigu državljana BiH. Ukoliko Hamzu, zbog prijatnje da mu se u Siriji dosudi smrtna kazna, ne bude bilo moguće deportovati u zemlju porijekla, bh. vlasti deportovat će ga u zemlju iz koje je u BiH došao, a to je Hrvatska. Sirijac Imad al-Husein, poznatiji kao Abu Hamza, izjavio je za medije kako ga Sulejman Tihic i Mirsad Kebo, obojica visoki čelnici SDA, proteruju iz Bosne i Hercegovine, te kako je to zemlja bez ljudskih prava. On je odbio zahtjev državne Službe za poslove sa stranicima da dobrovoljno napusti BiH i tim povodom oglasio se direktor Službe za strance pri Ministarstvu sigurnosti BiH, Dragan Mektić, i zbog ovog slučaja sistem ocijenio nefikasnim.

⁶⁶² Dnevni avaz, 15. april 2008., strana 9

„Ovo znači da trenutno mimo svih propisa i zakona BiH Abu Hamza bez statusa, odnosno ilegalno, boravi u našoj zemlji“, rekao je Mektić. Organizacija Human Rights Watch uputila je ministru sigurnosti BiH, Tariku Sadoviću, pismo u kojem je izrazila zabrinutost zbog progona Attoua Mimouna iz BiH u Alžir, 9. decembra 2007. godine, te radi mogućih daljnjih protjerivanja zbog oduzimanja bh. državljanstva. Helsinški odbor za ljudska prava BiH zatražio je od Ustavnog suda BiH da suspenduje rad državne Komisije za reviziju odluka o naturalizaciji stranih državljanstava u BiH dok njen mandat ne bude usklađen sa Ustavom BiH. Zajednička komisija za ljudska prava, prava djeteta, mlade, imigracije, izbjeglice, azil i etiku u oba doma Parlamentarne skupštine BiH usvojila je Izvještaj o radu Komisije za reviziju odluka o naturalizovanim stranim državljanima u BiH i konstatirala da u postupku revizije i provjere nisu prekršena ljudska prava i da su sve procedure bile u skladu sa zakonom. Odluku da se Abu Hamzin progon iz BiH obustavi do daljnjeg donio je Evropski sud za ljudska prava u Strazburu. U Zenici se okupilo oko 2.500 ljudi na skupu podrške Abu Hamzi pod nazivom „Halali nam Hamza“. „Mi nismo ništa loše uradili i zato neka ovu nedužnu djecu ne ostavljaju bez očeva“, poručio je tom prilikom Aiman Avad, predsjednik udruženja „Ensarije“. Skupu su prisustvovali i dobitnici najviših ratnih priznanja iz Zeničko-dobojskog kantona, te pozvali su bh. građane da dignu glas protiv protjerivanja nekadašnjih pripadnika Armije BiH. Korektan tekst o zeničkom mitingu podrške Abu Hamzi objavio je i Glas Srpske u dvobroju od 2./3. februara 2008. godine na naslovnoj strani. Dan kasnije, 4. februara, Glas Srpske prenosi poruku učesnika skupa da je „Dodik veća prijetnja za BiH od Abu Hamze“ i da je „islam njihova viza za budućnost“.⁶⁶³

⁶⁶³ Izvori: Dnevni list, 24. januar 2008., strana 3; 26. janua 2008.r, strana 3; 30. januar 2008., strana 2; 4. mart 2008., strana 7; Oslobođenje, 29. januar 2008., strana 10; 1. februar 2008., strana 4; 5. februar 2008., strana 8; 7. mart 2008., strana 4; Nezavisne novine, 3. februar 2008., strana 2; Glas Srpske, 4. februar

Kada bi se država brinula o svim svojim građanima onako kako to radi prema onima koji ilegalno uđu u našu zemlju, ne bi nam mogao parirati ni zapadni životni standard, zaključak je novinara Dnevnog avaza, nakon posjete novoootvorenom Imigracijskom centru u Sarajevu koji su poredili i sa hotelom sa pet zvjezdica.⁶⁶⁴ To su u svom pisanju demantirali novinari Oslobođenja, ustvrdivši kako je centar opasan žicom, kako se nalazi u šumi i kako je Imad al-Husin, poznatiji kao Abu Hamza, otkako boravi u Imigracijskom centru u Istočnom Sarajevu, smršao deset kilograma jer, kako je izvjestilo Oslobođenje, ne vjeruje u kvalitet obroka koji mu se serviraju i jede samo kada mu u posjetu dolazi porodica i donese mu halal-hranu.⁶⁶⁵

Petorica, od šest pripadnika „alžirske grupe“, bit će u prvoj polovini 2009. godine puštena iz zatvora Guantanamo, nakon što je američki sud u Vašingtonu utvrdio da ne postoje nikakvi dokazi da su na bilo koji način planirali neprijateljske aktivnosti na američke ciljeve u BiH.⁶⁶⁶ Podsjetimo se samo da su u januaru 2002. godine, šestorica državljana BiH Mustafa Idir, Mohamed Necla, Hadž Boudella, Lakhdar Boumedienne, Belkacem Bensayah i Saber Lahmar izručeni američkim vojnim snagama pod sumnjom da su povezani sa međunarodnim terorističkim grupama, Al Qaidom i Osamom bin Ladenom. Oni su osumnjičeni za planiranje napada na američke i britanske ciljeve u BiH. Iako je prvobitno Vrhovni sud Federacije BiH naredio njihovo oslobađanje uz obrazloženje da nedostaje elemenata za njihovo dalje držanje u pritvoru, Vašington je zahtjevao da ih vlada BiH izruči vojnim snagama Sjedinjenih američkih država, s obzirom da Sjedinjene države još uvijek smatraju da oni predstavljaju prijetnju američkim interesima. Zvaničnici su isticali

2008., strana 3; 22. – 23. mart 2008., strana 4; i Dnevni avaz, 28. mart 2008., strana 10

⁶⁶⁴ Dnevni avaz, 28. oktobar 2008., strana 9

⁶⁶⁵ Oslobođenje, 15. novembar 2008., strana 6

⁶⁶⁶ Oslobođenje, 3. novembar i 21. novembar 2008.

tom prilikom da je gospodin Belkacem, kada je uhapšen, u memoriji svog mobilnog telefona još uvijek imao broj ključnog Al Qaidinog operativca i da je obavio desetinu poziva za Afganistan, u septembru i oktobru 2001. godine.⁶⁶⁷

5. Pravo na život i ljudsko dostojanstvo

Tokom 2008. godine zabilježili smo 1.777 tekstova koji su se pojavili u ovoj kategoriji. Najviše tekstova odnosilo se na ubistva (600), zatim na prava žrtava (487), opasnost od epidemije bruceloze (166), samoubistva (148), prijetnje smrću javnim ličnostima (129), problem zagađenog okoliša (104), neadekvatne uslove života koji su često uzrok smrtnih slučajeva (56), nesavjesno i nestručno liječenje (48), te generalno na humanost i (ne)povredivost ljudskog dostojanstva (39).

U nekoliko navrata mediji su izvještavali o **neadekvatnim, pa često i brutalnim, metodama policije**. Tako Glas Srpske, izvještava o događaju od 5. januara 2006. godine u selu Bjelogorci kod Rogatice, u akciji EUFOR-a, koja je za cilj imala hapšenje Drage Abazovića koji se sumnjiči za ratne zločine, poginula je njegova supruga Rada (47), a teške povrede zadobio je njihov devetogodišnji sin Dragoljub kome je tom prilikom oštećen dio kičmenog stuba, lijeva noga, abdomen i tanko crijevo.⁶⁶⁸ Braća Vrančići iz Banja Luke prijavili su da ih je 20-ak policijaca u civilu brutalno pretuklo, udarajući ih pištoljima po glavi. Po njima, povoda za ovakvo nasilje nije bilo, a spasila ih je policijska patrola koja je naišla.⁶⁶⁹ Poslije optužbe braće Vrančić iz Banja Luke da ih je policija brutalno pretukla, slučaj se našao i na banjalučkom

⁶⁶⁷ Izvor: Glas Amerike, <http://www.voanews.com/bosnian/archive/2002-01/a-2002-01-18-5-1.cfm>

⁶⁶⁸ Glas Srpske, 5.- 7. januar 2008. godine, strana 2

⁶⁶⁹ Nezavisne novine, 6. februar 2008., strana 5

Okružnom tužilaštvu.⁶⁷⁰ Advokat pravoslavnih sveštenika, Jeremije i Aleksandra Starovlaha, Miljan Pucar pozvao je prvog zamjenika visokog predstavnika u BiH, Rafija Gregorijana, da im, nakon hapšenja, Radovana Karadžića i dokazanosti da Starovlasi nisu bili mreža njegove podrške, pomogne da naplate štetu. Starovlasi su teško povrijeđeni 1. aprila 2004. godine kada su pripadnici SFOR-a izveli akciju s ciljem hapšenja Karadžića u Parohijskom domu na Palama. U Izvještaju Komisije za utvrđivanje istine o događajima na Palama Parlamentarne skupštine BiH navodi se kako su „Starovlasi povrijeđeni prekomjernom upotrebom sile SFOR-a“. Za oštećenje Parohijskog doma, SFOR je ckrvenoj općini Pale platio 6.150 eura, dok su kao čin dobre volje za liječenje Starovlaha nudili 70.000 konvertibilnih maraka, ali ne kao odštetu.⁶⁷¹

Početak marta 2008. godine, radnoj jedinici pogrebne usluge Javnog komunalnog preduzeća Gradska groblja Visoko obratio se Samid Sinanović iz Visokog zbog prijave smrti i zahtjeva za organiziranje ukopa mrtvorodenog djeteta njegovog brata. Međutim, kada je pomoćnik direktora za javne službe Gradskog groblja Visoko, Sabahudin Ćosović, stupio u kontakt sa uposlenikom mrtvačnice u Kliničkom centru Univeziteta u Sarajevu, obaviješten je da Gradsko groblje Visoko ne može preuzeti tijelo mrtvorodenog djeteta s obzirom da Klinički centar ima potpisan ugovor o preuzimanju i sahranjivanju mrtvorodenih beba, amputiranih dijelova tijela, te drugog patološkog otpada sa preduzećem Pokop iz Visokog, čiji je vlasnik visočki hodža, Mehmed Omanović.⁶⁷²

⁶⁷⁰ Nezavisne novine, 8. februar 2008., strana 13

⁶⁷¹ Glas Srpske, 26. – 27. jul 2008., strana 2

⁶⁷² Slobodna Bosna, 22. maj 2008., strane 36 - 38

5.1. Ubistva

Ubistva su često bila tema medijskog izvještavanja i, uglavnom, su punila stupce crne hronike u analiziranim medijima. Najčešće su u pitanju bili obračuni mafije i raznih grupa bliskih kriminalu, nešto rjeđe ubistva motivirana pljačkom. Zabilježeno je i nekoliko slučajeva maloljetničke delinkvencije. Ubistva su sigurno jedna od najprisutnijih tema u štampanim medijima. Primjetno je da su izvještavanja o ubistvima muškaraca prisutnija od izvještavanja o ubistvima žena. Na osnovu analize navedenih tekstova, primjetno je da većina medija imaju tendenciju ka senzacionalizmu, te zbog toga narušavaju osnovne etičke kodekse novinarske profesije, a detaljnim navođenjem nasilnih scena potiču nasilje, čime krše član 3 Kodeksa za štampu BiH.⁶⁷³ Tako je Dnevni avaz objavio članak o ubistvu žene od strane supruga: "Pokušao ženu zadaviti pertlama, a onda je usmrtio sjekirom... Prema izjavama nadležnih policijskih inspektora, u sobi gdje je žena ubijena na sve strane je bilo krvi".⁶⁷⁴

Događaj koji je dobio najviše medijskog prostora u proteklom periodu je ubistvo dječaka Denisa Mrnjavca: „Mnogi su se zabrinuli za svoju bezbjednost i bezbjednost svoje djece, zbog slučaja Denisa Mrnjavca, dječaka koji je preminuo nakon što su ga u tramvaju bez povoda napali.”⁶⁷⁵ “Jedan od njih je izvukao nož i Denisa ubo u stomak, nakon čega su sva trojica pobjegla iz tramvaja. Policija je privela Nermina Sikirića (17), za kojeg je, prema svim dokazima, utvrđeno da je ubo Denisa Mrnjavca. Nešto kasnije, na lokalitetu Starog Grada uhapšeni su i Ademir Lelović (18) i Berin Talić, koji su učestvovali u premlaćivanju i

⁶⁷³ „Štampa neće ni pod kakvim okolnostima podsticati krivična djela ili nasilje“, član 3, Kodeks za štampu, Sarajevo: BH Savjet za štampu, 2006.

⁶⁷⁴ Dnevni avaz, 26. januar 2008.

⁶⁷⁵ Nezavisne novine, 17. februar 2008.

ubistvu Denisa Mrnjavca. Utvrđeno je da je Ademir Lelović tek napunio 18 godina i navodno je učenik Ugostiteljske škole.”⁶⁷⁶

Mediji, osim toga, imaju tendenciju stigmatiziranja osobe koja je počinila ubistvo, čime dodatno potiču nasilje u društvu. Tako je Dnevni avaz izvještavao o višestrukom ubistvu koje se desilo u selu Lipinica: “Monstrum ubio šestoro: U selu Lipnica, zaselak Trstije, kod Tuzle, jučer ujutro, nekoliko minuta prije šest sati, u ubilačkom pohodu na svoje rođake i komšije, četrdesetpetogodišnji Tomislav Petrović iz Trstija, ubio je šest osoba, a jednu teško ranio. Prema tvrdnjama komšija, od kojih su mnogi bili očevici ovog masakra.”⁶⁷⁷

Ubistvo o kojem su mediji dosta pisali bila je eksplozija bombe na Palama u kojoj su poginuli Vlatko Mačar i Mladen Vlaški. Ubistvu Mačara, za koje se tvrdi da je jedna od epizoda u obračunu paljanske mafije, mediji su posvetili značajnu pažnju. Prilikom ubistva, stradao je i Milan Vlaškić (25). Kako su izvjestili mediji:

...u ranim prijedodnevrim satima, u srijedu 30. januara, na Palama je na do sada nezapamćeno svirep način, aktiviranjem auto-bombe, likvidiran Vladimir Vlatko Mačar, moćni lokalni kriminalac, pri čemu je poginuo i slučajni prolaznik Milan Vlaškić, a ranjeno još pet nedužnih građana.

Nakon ubistva na Palama, Nezavisne novine prenose tužnu ispovjest Mare Vlaškić, majke nevino stradalog Milana:

*Milan mi je bio sve, a sada sam ostala sama.*⁶⁷⁸

⁶⁷⁶ Dnevni avaz, 07. februar 2008.

⁶⁷⁷ Dnevni avaz, 01.06., 03.06., 04.06., 06.06., 07.06., 13.06., 24.06., 28.06., 02.08., Oslobođenje, 01.06., 23.06., 25.06., 28.06., 14.08., Nezavisne novine 07.08.2008.

⁶⁷⁸ Izvori: Slobodna Bosna, 31. januar 2008., strane 6 – 9; Nezavisne novine, 1. februar 2008., strana 3; i 2. februar 2008., strana 3.

Osim pojedinačnih slučajeva ubistava, mediji su redovno pratili izvještaje o počinjenim ubistvima izdate od strane ministarstava unutrašnjih poslova:

*...Prošle godine u Federaciji je bilo 29 ubistava i sva su rasvijetljena. Smanjen je broj krivičnih djela i prekršaja, ali nismo zadovoljni stanjem sigurnosti drumskog saobraćaja jer je broj saobraćajnih nesreća povećan za 11,6 odsto, rekao je Alić u pauzi radnog sastanka ministara i policijskih komesara posvećenog poboljšanju koordinacije policijskih.*⁶⁷⁹

Nezavisne novine (05.01.2008.) i Dnevni list (06.01.2008) objavili su izvještaj o registriranim ubistvima počinjenim u Republici Srpskoj.

“Samo jedno ubistvo nije rasvijetljeno: U prvih pola godine zabilježena su i 122 samoubistva, odnosno sedam više. Bilo je i devet napada više na policajce, a 121 pripadnik MUP-a našao ...”⁶⁸⁰

“Nerasvijetljeno 137 ubistava: ... je iz osvete, svađe, koristoljublja, neriješenih imovinsko-pravnih odnosa, a nerijetka su i ubistva počinjena u klasičnim mafijaškim obračunima. Prema podacima koje je Dnevni avaz dobio iz ... 2000., kada je ova policijska agencija formirana. Od tada smo na području Distrikta imali tri ubistva koja nisu riješena. Među njima je i ubistvo djevojčice Suzane Simikić, počinjeno 2001. ... izjavio je Emkić. Od 1. januara 1996. do 30. juna ove godine u FBiH su izvršena 744 ubistva, od kojih 77 još nije razriješeno.”⁶⁸¹

“Ubistva, pljačke, razbojništva, silovanja, krađe automobila: Ubistva, pljačke, razbojništva, silovanja, krađe automobila... U prvih šest mjeseci 2008. godine u Kantonu

⁶⁷⁹ Nezavisne novine, 12. mart 2008.

⁶⁸⁰ Dnevni avaz, 31.07.2008.

⁶⁸¹ Dnevni avaz, 01.08.2008.

Sarajevo ubijeno je pet ljudi, osam ih je preživjelo pokušaj ubistva, 65 ih je prošlo ... u oblasti djela protiv imovine krađe, provale, razbojništva; zatim života i tijela ubistva, pokušaji ubistva, teške povrede...”⁶⁸²

Tokom 2008. godine, mediji su u značajnoj mjeri izvještavali i o ubistvu Milana Vukelića koje se desilo krajem 2007. godine, u banjalučkom naselju Starčevića, u ulici Jug Bogdana, u neposrednoj blizini sjedišta Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske. Pojedini su mediji, uglavnom oni iz Republike Srpske, smatrali da je u pitanju bio obračun ljudi bliskih podzemlju, dok su mediji iz Federacije, prije svega magazini, tvrdili da je u pitanju politički motivirano ubistvo. U rješavanje ovog ubistva uključio se i američki FBI⁶⁸³, dok su Vlada i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske raspisali nagradu prema kojoj je za informaciju o ubistvu Vukelića moguće je dobiti i do 100.000 konvertibilnih maraka.⁶⁸⁴

5.2. Samoubistva

Izvještavanje o samoubistvima činilo je dobar dio tekstova u ovoj kategoriji. Većinom su to bile kratke vijesti, ili izvještaji, koji nisu ulazili u motive počinioca.

Pored izvještavanja o pojedinačnim slučajevima samoubistava, mediji su u nekoliko navrata izvještavali i o trendovima samoubistava koristeći se statistikom. Tako je Dnevni list početkom februara 2008. godine, konstatirao kako su u Mostaru zabilježena dva samoubistva u četiri dana, što je

⁶⁸² Start BH, 05.08.2008.

⁶⁸³ Oslobođenje, 12. februar 2008., strana 21

⁶⁸⁴ Dnevni avaz, 24. maj 2008., strana 9

zabrinulo njihove sugrađane, jer statistika pokazuje da su se za četiri posljednje godine u ovom gradu ubile 102 osobe.

Kako je izvjestilo Oslobođenje, statistički podaci za Federaciju BiH pokazuju da je u ovom dijelu države recesija (tako se tvrdi u tekstu) izazvala i veći broj samoubistava, bar kada se posmatra isti period (januar) u toku 2008. godine. Samo u januaru 2009. godine na području Federacije BiH zabilježeno je 20 samoubistava, dok je u toku 2008. godine u Federaciji zabilježeno 225, a u Republici Srpskoj 266 samoubistava. Najveći broj samoubica starije je od 50 godina (u Republici Srpskoj je 171 lice te dobi stradalo na ovaj način, u Federaciji je taj broj 122), dok je u oba entiteta najmanje samoubica među najmlađima u dobi do 18 godina (u Republici Srpskoj je četvoro a u Federaciji troje maloljetnika diglo ruke na sebe).

Zabrinjavajuća je statistika samoubistava i za prvu polovinu 2008. godine, upozorava isti list nekoliko mjeseci kasnije i ona pokazuje da su u tom periodu ruku na sebe digle čak tri osobe mlađe od osamnaest godina. Do kraja juna 2008. godine ubilo se 155 osoba, od toga 113 muških i 42 žene. Najviše (95) starosne je dobi iznad 50 godina, dok je 35 samoubica imalo od 30 do 50 godina. Najviše se ljudi ubilo vješanjem (79), zatim vatrenim oružjem (34), ručnom bombom (15), utapanjem (14) dok se 13 osoba ubilo na neki drugi način.⁶⁸⁵ U Republici Srpskoj je u prvih šest mjeseci 2008. godine evidentirano 155 samoubistava, što je za 11,5 posto više u odnosu na isti period 2007. godine. Podaci Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske pokazuju da je veći broj ubica muškog spola i to njih 113.⁶⁸⁶

⁶⁸⁵ Dnevni list, 28. septembar 2008., strana 20

⁶⁸⁶ Dnevni avaz, 25. avgust 2008. godine, strana 8

5.3. *Žrtve ratova*

Rat koji se vodio u Bosni i Hercegovini početkom devedesetih godina ostavio je iza sebe veliki broj civilnih žrtava rata, čiji su status i egzistencija i 14 godina nakon mirovnog dogovora upitni.

U pitanju su obilježavanja godišnjice stradanja, kao što je u Bosni i Hercegovini slučaj sa 11. julom, kada je u Srebrenici 1995. godine ubijeno 8.000 civila bošnjačke nacionalnosti. Svi mediji su u značajnoj mjeri izvještavali o tom događaju i o obilježavanju ove tragedije, a početkom 2009. godine je Evropski parlament proglasio 11. jul danom sećanja na genocid u Srebrenici i tu je inicijativu je podržala i Evropska komisija.⁶⁸⁷

Mediji sa hrvatskim, odnosno srpskim predznakom, potencirale su u svom izvještavanju da je u BiH bilo žrtava i drugih nacionalnosti. Tako je banjalučki Glas Srpske izvjestio 17. januara 2008. godine kako je u Skelanima obilježena godišnjica stradanja Srba u prošlom ratu u BiH, a naslov teksta objavljenog na naslovnici Glasa Srpske je – „Prikriveni genocid“. Mostarski Dnevni list je pisao o tribini o žrtvama II svjetskog rata, koja je održana u Hrvatskom Kulturnom Društvu „Napredak“, gdje je naznačeno kako se „Hrvate Hercegovine planski uništavalo, a prema podacima ubijeno ih je više od 18.000“.

Oslobođenje piše 3. aprila 2008. godine kako će se u Sarajevu, konačno, nakon 63 godine, podići memorijalni spomenik žrtvama, radi se o 55 obješenih koji su se suprotstavili Nezavisnoj državi Hrvatskoj (NDH).

O diskriminaciji žrtava i njihovih porodica koja je prisutna svakodnevno u BiH, svjedoči i slijedeći primjer. Policija Republike Srpske spriječila je 15. jula 2008. godine srebreničke majke da u

⁶⁸⁷ Izvor je Deutsche Welle, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,3947922,00.html>

zgradi Magacina otkupa u Kravici polože cvijeće u znak sjećanja na 1.500 Srebreničana ubijenih na tom mjestu u noći 13. jula 1995. godine. Stotinjak Srebreničanki koje su u dva autobusa i jednom minibusu krenule prema Kravici, u selu Sandići zaustavilo je pedesetak pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske i saopštilo im da je Policijska stanica u Bratuncu donijela privremeno rješenje o zabrani njihove posjete Kravicama.⁶⁸⁸ Direktor policije Republike Srpske, Uroš Pena, smatra da je u ovom slučaju entitetska policija postupila krajnje profesionalno. Pena je u razgovoru za Dnevni avaz odbacio svaku tvrdnju da su u tome sudjelovali i pripadnici Specijalne jedinice, navodeći da ih je u svom trogodišnjem mandatu svega tri puta angažirao, uglavnom za pretrese. On je naveo kako je obilježavanje stradanja Bošnjaka u Kravici ove godine prvi put prijavljeno i došlo je do određenih tenzija – samoorganizovanja stanovnika Kravica na jednoj strani i mogućih učesnika. Da ne bi došlo do pogoršanja situacije, posebno međunacionalnih odnosa, policija je skup zabranila, objasnio je Pena.⁶⁸⁹

5.4. Nesavjesno i nestručno liječenje

Neadekvatni uslovi liječenja, a posebno greške ljekara koje su uzrokovale smrt pacijenata bile su česta tema novinskih pisanja. Dok Amerikanci javno priznaju da godišnje izgube 100.000 života zbog propusta i grešaka u liječenju, kod nas se prijavljivanje grešaka često prikriva iz straha od posljedica po ugled ustanove i ljekara. U Kliničkom centru Banja Luka potvrdili su da ne postoji Protokol koji ih obavezuje da se greške i propusti moraju prijaviti.⁶⁹⁰

⁶⁸⁸ Dnevni avaz, 16. jul 2008., naslovna strana

⁶⁸⁹ Dnevni avaz, 20. jul 2008., strana 5

⁶⁹⁰ Nezavisne novine, 26. maj 2008. godine, strana 7

O uslovima liječenja generalno, 6. februara 2008. godine pišu Nezavisne novine i ističu kako privatne medicinske ustanove u FBiH nemaju adekvatne uslove za rad, a operacije se rade bez obezbijedene krvi.

Svjetska zdravstvena organizacija dozvolila je korišćenje dječijih vakcina „Euvaks B“ protiv hepatitisa B u BiH, u periodu od 2002. do 2007. godine. Jagoda Savić iz „SOS telefona 1209“ tvrdi da je korišćenje ovih vakcina obustavljeno u toku 2002. godine, ali da je nastavljeno sa njihovim uvozom u BiH iz Indije. Savićeva posjeduje i fotografije beba na kojima su uočljivi veliki deformiteti zbog korištenja ove vakcine.⁶⁹¹

*Dnevni avaz istražuje od čega je umrla Senada Sadiković i da li je za njenu smrt kriva greška ljekara u Hadžićima.*⁶⁹²

Policija je pokrenula istragu protiv doktora Kliničkog centra u Banja Luci, Tomislava Zrilića i Milana Jevtovića, jer su nesavjesnim liječenjem protivpravno prekinuli trudnoću E. Ž. iz Jajca, da bi ovaj dvojac bio naknadno uhapšen, a potom i privremeno suspendiran sa posla u Kliničkom centru Banja Luka.⁶⁹³

Pero Basara u Luči Palanci preminuo je od moždanog udara, jer su doktori iz Sanskog Mosta odbili da mu pruže pomoć, uz obrazloženje da je bio osiguranik Fonda Penzijsko-invalidskog osiguranja Republike Srpske (PIO RS), a ne Federacije BiH.⁶⁹⁴

Zeničani Ilija Anić i njegova kćer Ilijana prijavili su policiji, Kantonalnom tužilaštvu i upravi Kantonalne bolnice u Zenici hirurga Ibrahima Ceru, smatrajući ga odgovornim za

⁶⁹¹ Glas Srpske, 22. maj 2008., naslovna strana

⁶⁹² Dnevni avaz, 11. februar 2008., strana 8

⁶⁹³ Glas Srpske, 27. mart 2008.; Nezavisne novine, 27. mart 2008., strana 3; 28. mart 2008., strana 2

⁶⁹⁴ Glas Srpske, 30. maj 2008., naslovna strana

nedavnu smrt supruge i majke Anice, koja je operirana tri puta u Zenici, a potom dva puta u Tuzli. Dan nakon prve operacije, doktor Cero je otputovao u Mađarsku, a operiranu Anicu šest dana do otpusta iz bolnice niko nije pregledao od njegovih kolega, a kada je tri dana nakon otpusta došla na previjanje u bolnicu, ustanovljeno je obilato gnojenje i komplikacije. Tek se pri trećoj operaciji ustanovilo da je doktor Cerić ženi prorezao crijeva, što je bio i uzrok njene smrti.⁶⁹⁵

Nakon što su za uzrok smrti 31-godišnje trudnice, Jasmine Bratić, iz Mostara njeni roditelji upitali ljekare Regionalnog medicinskog centra „Dr. Safet Mujić“, ljekari su rekli da je ona umrla uslijed komplikacija koje su nastale zbog visokog krvnog pritiska, koji u trudnoći zna biti koban, i po majku i po dijete. Roditelji i njen suprug, Anhos Bratić, smatraju da je Jasmina pala u komu, jer je kroz infuziju dobila tri različite tablete – za pritisak, apaurin, nitroglicerina, a propisali su joj i bromengon za prekid mlijeka i željezo – ampulu od 10 miligrama.⁶⁹⁶

5.5. Zabrana mučenja

Tretman zatvorenika u ustanovama širom Bosne i Hercegovine, kao i prijetnje tužbama za maltretiranja i mučenja u logorima tokom rata u BiH, bili su najčešće u fokusu.

Prema izvještaju Amnesty Internationala, policija i zatvorski čuvari u BiH sprovode torturu nad zatvorenicima, a takva praksa ostaje nekažnjena već duži vremenski period. Najgore stanje je u zeničkom zatvoru gdje su zatvorenici u samicama premlaćivani, a kršitelji prava zatvorenika ostaju

⁶⁹⁵ Dnevni avaz, 16. septembar 2008., strana 12

⁶⁹⁶ Dnevni list, 10. septembar 2008., strana 7

nekažnjeni.⁶⁹⁷ Komisija za ljudska prava BiH zatražila je hitno izmještanje iz Kazneno-popravnog zatvora Zenica. Tamo je u nehumanim uslovima boravilo 29 osuđenika, a ukupan broj zatvorenika za dvije stotine je prelazio propisani broj.⁶⁹⁸ Zatvorenik banjalučkog Kazneno-popravnog zatvora Tunjice tvrdi da su vodnici bukvalno tukli pobunjenike, a zatvor je nakon toga posjetila ombudsman Republike Srpske, Nada Grahovac.⁶⁹⁹

Za poboljšanje uvjeta u bh. zatvorima, Evropska komisija je donirala 200.000 eura, novac je prije svega bio namijenjen za obuku zatvorskih službenika.⁷⁰⁰

U Trebinju je promoviran film „Mučenici“ koji predstavlja svojevrsno svjedočenje o mučenjima nad Srbima tokom ratova u BiH.⁷⁰¹

5.6. Prijetnje smrću javnim ličnostima

Putem internet stranice Bosnia nepoznata osoba pozivala je na likvidaciju Srba u BiH. Nakon reakcije Udruženja Front iz Tuzle, Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA) je pokrenula istragu vezanu za sadržaje na ovoj internet stranici.⁷⁰²

Tekstom od 6. aprila 2008. godine, Nezavisne novine odgovaraju na alarmantnu učestalost prijetećih poruka i poziva javnim ličnostima i građanima. Takve poruke dobijali su Drago Kalabić, predsjednik Kluba SNSD-a u Predsjedničkom domu Parlamenta BiH, Branislav Dukić, predsjednik Saveza logoraša

⁶⁹⁷ Dnevni avaz, 3. februar; Nezavisne novine, 7. februar; Oslobođenje, 7. februar; Glas Srpske, 7. februar 2008.

⁶⁹⁸ Oslobođenje, 8. avgust 2008. godine, strane 2 i 3

⁶⁹⁹ Dnevni avaz, 29. mart 2008., strana 10

⁷⁰⁰ Dnevni avaz, 22. februar 2008., strana 7

⁷⁰¹ Nezavisne novine, 18. februar 2008., strana 9

⁷⁰² Nezavisne novine, 24. januar 2008., strana 3

Republike Srpske, vladika Grigorije... Kako navodi Sead Žerić, zamjenik glavnog tužioca Okružnog tužilaštva u Banja Luci, „godišnje primaju oko 110 prijava za krivično djelo ugrožavanja sigurnosti u koje se svrstavaju i prijetnje”.

Automobil ministra finansija Hercegovačko-neretvanskog kantona, Semina Borića, zapaljen je stotinjak metara od njegove kuće u Konjicu. Borić tvrdi da nije bio u konfliktu, niti postoji sumnja da iza napada na dužnosnika SDA stoji ikakav politički motiv.⁷⁰³

Predsjedniku Medžlisa Islamske zajednice Gacko, Lutvi Fazlagiću, prijetili su da će ga zaklati pred njegovom djecom, a osoba koja je zvala predstavila se kao vojvoda Mile Blagojević.⁷⁰⁴

Predsjednik Helsinškog komiteta za ljudska prava Republike Srpske, Branko Todorović, početkom avgusta 2008. godine, dobio je anonimne prijetnje smrću. Pretpostavlja da je razlog tome, njegovi sve zapaženiji istupi u javnosti, u kojima kritizira neprocesuiranje ratnih zločina. Todorović smatra da je problem u tome što je na sceni još uvijek veliki broj ratnih lobija koji su prisutni u institucijama vlasti, kojima smetaju njegova upozorenja o neučinkovitosti vlasti i pravosuđa: „ Mislim da su potrebne unutrašnje reforme policije jer očigledno da u policiji u BiH i dalje rade oni koji bi trebali da se nađu pred licem zakona i da odgovaraju za ono što je počinjeno tokom rata.“ Todorović ukazuje da on nije prva osoba koja je dobila prijetnje u Republici Srpskoj, te da, i kada su one realizovane, policija nije otkrila počinitelje. Istovremeno, smatra Todorović, nevladine organizacije u Republici Srpskoj imaju sve manje prostora za rad, te su osjetni pritisci, zastrašivanja... Kao primjer navodi slučaj organizacije Transparency International (u daljem tekstu: TI), koja je 10. jula ove godine “iz sigurnosnih razloga” obustavila

⁷⁰³ Dnevni list, 6. mart 2008., strana 3

⁷⁰⁴ Dnevni avaz, 31. mart 2008., strana 8

svoje redovne aktivnosti. Ove sedmice TI je nastavio s radom, nakon što su dobili podršku od brojnih međunarodnih organizacija.

Predsjednik nevladine organizacije Narodni front, Dragomir Babić, zbog pritiska i prijetnji u Republici Srpskoj, održao je sredinom jula 2008. godine konferenciju u Sarajevu na kojoj je izjavio kako režimski mediji iz Republike Srpske štite premijera Milorada Dodika, a njega i Slobodana Vaskovića blate na sve strane. Kako je Babić naveo, sve je počelo dolaskom SNSD-a na vlast, kada su iznijeli podatke o kriminalu oko prodaje Rafinerije nafte u Bosanskom Brodu, izgradnji zgrade Vlade Republike Srpske, autocesti, ubistvu Milana Vukelića, sukobu Dodikove vlasti sa organizacijom Transparency International.⁷⁰⁵

Potpredsjednik Federacije BiH, Mirsad Kebo, primio je sredinom novembra 2008. godine dvije prijetnje: prvu, kada je u zgradu u kojoj živi nasilno pokušao ući mladić predstavljajući se kao radnik kablovske televizije, dok mu je u drugoj prilici, na jednom sastanku, preneseno „da će biti uloženi ogromni novci za njegovo i Tihćevo uništenje“. Ovaj je slučaj istraživala Državna agencija za istrage i zaštitu (SIPA).⁷⁰⁶

U Srebrenici je pretučen Irfan Mustafić, predsjednik Upravnog odbora Udruženja majki Srebrenice i Podrinja i autor knjige „Planirani kaos“ zbog koje su mu mnogi Bošnjaci zamjerali.⁷⁰⁷

⁷⁰⁵ Dnevni list, 19. jul 2008., strana 4

⁷⁰⁶ Oslobođenje, 13. novembar 2008., strana 5

⁷⁰⁷ Dnevni avaz, 27. april 2008., strana 4

5.7. Neadekvatni uvjeti života

Milan Tesla, rođak slavnog naučnika, danas živi u teškim uslovima i bez struje u Tesliću u Bosni i Hercegovini. Protjeran iz Like, Tesla je utočište pronašao u Tesliću, sasvim slučajno, na nagovor prijatelja, nadajući se da će u maloj sredini lakše doći do posla i krova nad glavom. Ali, nažalost, njegova se očekivanja nisu ispunila – nije dobio ni stan, ni plac, tako da sada živi u jednoj trošnoj napuštenoj kući u tesličkom naselju Buletić.⁷⁰⁸

Nikola Jovanović (65), Srbin, koji je sa porodicom izbjegao u sela Račinovci u Hrvatskoj, živi u štali Hrvata, Marijana Pavića, u brčanskom naselju Gređice.⁷⁰⁹

Dnevni avaz je objavljivao slučaj ugrožene sigurnosti povratnika/povratnica nacionalistički intonirajući tekst: "Četnici prijete klanjem povratnika (naslov): Dvadesetak dana nakon što je primio više telefonskih prijetećih poruka, predsjednik Medžlisa Islamske zajednice u Gacku, bošnjački povratnik Lutvo Fazlagić iz Fazlagića Kule, ponovo se našao na udaru Ravnogorskog četničkog pokreta (RČP). Fazlagić je, naime, ovog puta primio i dva pisma u kojima se ne prijete samo njemu i njegovoj porodici nego i svim bošnjačkim povratnicima u Fazlagića Kulu." „Najnoviji incidenti neće ugroziti bezbjednost (naslov): Direktor policije RS Uroš Pena izjavio je jučer u Banjoj Luci da je policija u Trebinju identificirala maloljetnu osobu koja je nedavno poslala prijeteću poruku Bošnjacima u Fazlagića Kuli. To je Pena kazao jučer nakon sastanka s potpredsjednikom RS Adilom Osmanovićem, koji danas putuje u Trebinje i Gacko. U hercegovačkoj regiji stanje je zadovoljavajuće, a najnoviji incidenti neće i ne smiju ugroziti stanje bezbjednosti.”⁷¹⁰

⁷⁰⁸ Nezavisne novine, 9. mart 2008., strana 5; Glas Srpske, 6. mart 2008., strana 15

⁷⁰⁹ Nezavisne novine, 19. mart 2008., strana 4

⁷¹⁰ Dnevni avaz, 18. april 2008. i 23. april 2008.

5.8. Problem zagađenog okoliša

Dnevni avaz i Nezavisne novine najviše su, u odnosu na ostale praćene štampane medije, u proteklom periodu, izvještavali o problemu prisutnosti zagađenog okoliša.

“Tuzli prijete ekološka katastrofa: Sve veći broj oboljelih od bruceloze, kao i činjenica da nijedno odlagalište u Tuzlanskoj županiji nema dozvolu za rad, zabrinjava tuzlansku javnost.”⁷¹¹ Nezavisne novine objavile su tekst o ugroženosti biljnih i životinjskih vrsta: “Zahvaljujući nepostojanju takozvane crvene knjige ugroženih biljnih i životinjskih vrsta, kao i tome što je BiH jedina zemlja u okruženju koja dozvoljava komercijalni lov, domaće stanovništvo u lovnim područjima počelo je da uči strane jezike. Rekli bi ovo optimisti kojima nije poznato da naša zemlja na taj način svakodnevno gubi dio svog životinjskog fonda, po kojem je upravo ona karakteristična, a veoma veliki broj endemskih vrsta potpuno nestaje.”⁷¹²

“Plin bi mogao ugroziti okolinu: Uzrok požarnih žarišta unutar rudarskog kopa Vihovići kod Mostara, koje već nekoliko mjeseci ispituju i pokušavaju ugasiti domaći i strani stručnjaci, jeste kontinuirano izviranje plina iz unutrašnjosti ovog kopa, potvrdio je za Dnevni avaz prof. dr. Abdulah Bašić, dekan Rudarskog fakulteta u Tuzli. Trenutno je u toku nalijevanje oko 400 tona vode u bušotine, odnosno priprema sistema za hlađenje prostora.”⁷¹³

Osim gore izdvojenih tema na osnovu broja objavljenih pregledanih članaka, kategorija prava na život obuhvata i pogibije u saobraćajnim nesrećama. Tokom proteklog perioda, bilježeni su izvještaji ministarstava unutrašnjih poslova o stradanju u

⁷¹¹ Dnevni list, 07. jul 2008., Dnevni list, 22. jul 2008.

⁷¹² Nezavisne novine, 06. maj 2008.

⁷¹³ Dnevni avaz, 26. jun 2008.

saobraćajnim nesrećama prezentirani u medijima. “Na području BiH u proteklih pet godina dogodilo se 173.260 saobraćajnih udesa, u kojima je poginulo 2.059, a povrijeđeno 47.626 ljudi. Zbog ovih alarmantnih podataka, vlasti u FBiH napravile su polazne osnove strategije sigurnosti drumskog saobraćaja, s ciljem poboljšanja sigurnosti saobraćaja za 30 osto u naredih pet godina. 'Osnovni cilj strategije je da bude smanjen broj poginulih u saobraćajnim udesima', kazao je Muhidin Alić, ministar FMUPa, na prezentaciji ovog dokumenta.”⁷¹⁴

5.9. Bruceloza

U ovu kategoriju ubrajaju se i tekstovi o brucelozi o kojoj su mediji dosta izvještavali tokom 2008. godine. “Bruceloza bi mogla uzeti danak (naslov): Na području HNK trenutno je 15 oboljelih od bruceloze, među kojima prvi put ima i djece, dok ih je tokom prošle godine ukupno bilo 16. Ako se bolest nastavi širiti ovom dinamikom, imat ćemo neslavno rekordnu godinu, kazala je na jučerašnjem predavanju o brucelozi Zarema Obradović, šefica Epidemiološkog odjela Zavoda za javno zdravstvo HNK.”⁷¹⁵

“U Srpsku uvožena stoka zaražena brucelozom: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede raspolaže informacijama o dokazima o slučajevima stoke koja je zaražena brucelozom, a koja je bila donirana velikom broju povratničkih krajeva, poput Srebrenice, Gacka, Nevesinja i drugih.”⁷¹⁶

⁷¹⁴ Nezavisne novine, 01. mart 2008.

⁷¹⁵ Dnevni avaz, 22. maj 2008.

⁷¹⁶ Glas Srpske, 29. jul 2008.

6. Zabrana ropstva i položaja sličnog ropstvu

U kategoriji zabrana ropstva i položaja sličnog ropstvu, najprisutnije u medijima su bile teme koje su se odnosile na trgovinu i krijumčarenje ljudi (83), prostituciju (64), maloljetničku prostituciju (21) i zabranu mučenja (14). Za potrebe analize pregledano je ukupno 182 članka.

6.1. Prostitucija / dječija prostitucija

Mediji su u izvještavanju narušavali kodeks zaštite malodobnih lica objavljivanjem identiteta djeteta. “Pao još jedan lanac prostitucije: Inspektori MUPa Tuzlanskog kantona u saradnji sa Specijalnom policijom juče su u naselju Slatina u Tuzli uhapsili ženu, čiji identitet nije saopšten, koja se posljednjih nekoliko godina bavila organizovanjem prostitucije. Radi se o izvjesnoj Sabini, koja je od Sevlete K. prije dvije godine iznajmila stan na četvrtom spratu u Ulici Albina Herljevića 13. Osim svodnice Sabine, u stanu je zatečena i neimenovana prostitutka, a privedena je i Sabinina malodobna kćerka.” (Novinari su dužni zaštititi identitet djeteta u postupcima u kojima je, inače, isključena javnost – član 11.)⁷¹⁷

“Jedan od četvoro uhapšenih zbog organizovanja prostitucije u Tuzli Zvonko Kovačević (31), zvani Munja, u Općinskom sudu u Tuzli osuđen je na 13 mjeseci zatvora, dok je protiv Slavice Dakić (50) iz Tuzle, u čijem stanu je organizovana prostitucija, podignuta optužnica. Kovačević je s kantonalnom tužiteljicom Dijanom Milić sklopio sporazum o priznanju krivnje

⁷¹⁷ Kodeks za štampu BiH, Sarajevo: BH Savjet za štampu, 2006; tekst je objavljen u Nezavisnim novinama, 26. februar 2008. godine

i prihvatio da mu se, bez suđenja, izrekne kazna od 13 mjeseci zatvora.”⁷¹⁸

Pripadnici ministarstava unutrašnjih poslova Federacije BiH i Tuzlanskog kantona pretresli tokom jula ugostiteljski objekat motel „Tuzla” u Šićkom Brodu kod Tuzle, te uhapsili vlasnika, Mustafu Krasnića, i još dvojicu muškaraca zbog sumnje da organizuju prostituciju u objektu. Kako je saopštilo Ministarstvo unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona, u akciji su pronađene četiri djevojke koje su tu radile, od kojih su tri državljanke Srbije, a jedna je iz naše zemlje, te su sve prebačene u sigurnu kuću.⁷¹⁹

Diskriminatorna terminologija nazivanja ovisnika/ovisnica narkomanima/narkomankama zapaženi su u Dnevnom avazu: “Vrbovali narkomanke za prostituciju”.⁷²⁰ Mediji su intenzivno pratili slučaj otkrivanja dječije prostitucije. “Derventa, grad u kome majke žrtava prostitucije mole pravosuđe da radi svoj posao“, naslov je teksta u kojem se opisuje događaj iz oktobra 2007. godine kada su tri srednjoškolke prijavile dobojskoj policiji da su, gotovo tri godine kontinuirano, žrtve prisilne prostitucije. Od devet uhapšenih, pritvor je određen Goranu Jevtiću i Slaviši Vukoviću. „Majke žrtava su ogorčene jer su na slobodi ostali organizatori i osumnjičeni makroi Milivoje Nović i Čedo Markelić.”⁷²¹ Šestorica optuženih za maloljetničku prostituciju u Derventi izjasnili su se na Sudu BiH da nisu krivi. Goran Jevtić (26), Slaviša Vuković (29), Davor Cvijanović (33), Milivoje Nović (55), Branislav Nović (29) i Čedo Markelić (51)

⁷¹⁸ Nezavisne novine, 16.02.2008.

⁷¹⁹ Oslobođenje, 20.07.2008., Dnevni avaz, 20.07.2008.

⁷²⁰ Dnevni avaz, 13. januar 2008.

⁷²¹ BH Dani, 18. januar 2008.; Glas Srpske, 18. mart 2008.; Nezavisne novine, 26. avgust 2008.

optuženi su da su seksualno iskorištavali maloljetnice, kao i da su organizovali pružanje seksualnih usluga maloljetnica.⁷²²

Slučajevi dječije prostitucije bili su najmnogobrojniji u izvještavanju medija u proteklom periodu. “Dinko Tanović (26) i Alma Čatibušić (21) iz Tuzle, uhapšeni prije mjesec dana nakon prijave petnaestogodišnjakinje da je prisiljena na bludne radnje, optuženi su zbog navođenja maloljetnica na prostituciju, saopšteno je juče iz Kantonalnog tužilaštva Tuzla. Tanović je s prijateljicom Almom sredinom prošle godine u tri navrata AB. (14) i E.B. (15) iz Tuzle odvezao u Gradačac, gdje su nepoznatim muškarcima pružale seksualne usluge.”⁷²³

6.2. Trgovina i krijumčarenje ljudima

Prema nalogu Tužilaštva BiH, u velikoj akciji Državne agencije za istrage i zaštitu (SIPA) u Trebinju, uhapšeno je 12 osoba koje se sumnjiče da su povezane s krijumčarenjem ljudi i trgovinom droge, potvrdio je to u svom javnom nastupu portparol Tužilaštva BiH, Boris Grubešić. Prema informacijama drugog izvora, u Trebinju je uhapšeno deset osoba.⁷²⁴

“Pripadnici banjalučke kriminalističke policije uhapsili su početkom maja 2008. godine pet osoba osumnjičenih da su počinili krivična djela trgovine ljudima radi vršenja prostitucije i spolnog nasilja nad djetetom. Uhapšeni su D. T. (30) iz Srpsca, Ž. C. (54) i O. B. (53) iz Laktaša, te N. V. (58) i G. R. (62), obojica iz Banje Luke. D. T. se tereti da je počinio krivično djelo trgovine ljudima radi vršenja prostitucije.”⁷²⁵

⁷²² Nezavisne novine, 12. jul 2008., Glas Srpske, 12. jul 2008.

⁷²³ Nezavisne novine, 14. mart 2008.

⁷²⁴ Dnevni avaz, 17. april 2008.

⁷²⁵ Dnevni avaz, 29. maj 2008.

7. Pravo na pravično suđenje i stanje u pravosuđu

Pravosudni sistem u Bosni i Hercegovini čini kompleksna administracijska struktura. Pored Suda BiH, koji kroz tri odjeljenja procesuiraju slučajeve suđenja za ratne zločine, organizirani kriminal i opći kriminal, u BiH djeluju ustavni sudovi i vrhovni sudovi na entitetskim nivoima, te kantonalni (Bihać, Novi Travnik i Sarajevo) i okružni sudovi (Banja Luka i Bijeljina). Na općinskom nivou djeluje Općinski sud Žepče, a na nivou Brčko distrikta Apelacioni sud Brčko distrikta i Osnovni sud Brčko distrikta.

Izveštavanje medija o sudskim procesima na općinskom, kantonalnom, entitetskom i državnom nivou još uvijek ne protiče sasvim transparentno i sudskim izvještavanjima, posebno kada je riječ o izvještavanjima sa suđenja za ratne zločine, mediji i dalje izvještavaju u skladu sa svojom uređivačkom politikom, koja je, uglavnom, nacionalistička ili zastupa parcijalne interese jedne nacionalne grupe. Sudski procesi, bilo da se radi o ubistvima, raznim oblicima nasilništva, ili ratnim zločinima, veoma su prisutni u bh. štampanim medijima.

Ova je kategorija na drugom mjestu po zastupljenosti sa 2.505 tekstova ili 19 posto od ukupnog broja selektiranih novinskih tekstova za analizu. U okviru ove kategorije, mediji su najviše izvještavali o suđenjima i presudama za razne kriminalne radnje (941 tekst), zatim o suđenjima za ratne zločine (882), o suđenjima i presudama za ubistva izvještavali su 376 puta, dok su uopćeno o radu sudova i reformi pravosuđa pisali 306 puta.

7.1. Suđenja za ratne zločine

Rezultati monitoringa medija pokazuju da teme ratnih zločina i suđenja optuženima za ratne zločine i dalje imaju snažan utjecaj u podržavanju nacionalističkih ideologija, entitetske polariziranosti i pokazuje se kao odličan instrumentarij u dodatnom širenju istih. Ovakva slika jasno ukazuje na nepostojanje transparentnosti i kvalitetne suradnje između sudova i medija gdje mediji često kreiraju vlastitu sliku onoga što slučajevi za ratne zločine predstavljaju i način na koji se vode i procesuiraju na sudu. Ovo je posebno vidljivo prilikom izvještavanja o radu Suda BiH. Dnevni list je u svom članku kritizirao rad suda: "SUD BiH postao politički, po uzoru na Haag (naslov): Predsjednik Saveza logoraša Republike Srpske Branislav Dukić ocijenio je da je oslobađajuća presuda za Šefika Alića pred Sudom BiH poražavajuća i sramna za srpske žrtve te da potvrđuje da je taj sud postao politički."⁷²⁶

Branko Mitrović, okružni tužilac za procesuiranje ratnih zločina iz Banja Luke, na konferenciji Centra civilnih inicijativa (CCI), povodom prezentacije dokumenta "Procesuiranje ratnih zločina u BiH: zaključci i preporuke", izjavio je kako u BiH ne možemo biti zadovoljni dosadašnjom dinamikom procesuiranja predmeta ratnih zločina.⁷²⁷

Nacionalistički diskurs dosta je vidljiv u načinu izvještavanja Glasa Srpske sa vrlo dominantno prisutnim prefiksom srpski: "Vode istrage samo protiv Srba: Inisistiramo na promjeni odnosa prema pitanju procesuiranja ratnih zločina u RS jer su vlasti FBiH osmislile kampanju s ciljem da samo Srbe

⁷²⁶ Dnevni list, 12. april 2008.

⁷²⁷ Nezavisne novine, 24. april 2008.

prikažu kao zločince, a Bošnjake kao žrtve i tako osnaže u namjeri za ukidanjem RS...⁷²⁸ ili "U BiH osporavaju srpske žrtve".⁷²⁹

"Samo se Srbima i Hrvatima sudi: Pravosuđe, sudstvo i nadležna tužilaštva u BiH u jednom dijelu uopće ne funkcioniraju, a u drugom se procesuiraju selektivno prema principu nacionalne pripadnosti", ocijenilo je Udruženje Croatia libertas. "Nad Hrvatima i Srbima se pokreću postupci, ali nad Bošnjacima ne. Iako su prijavljeni za ratne zločine, tužilaštva ne pokreću procese u skladu sa zakonom i preporukom Međunarodnog suda za ratne zločine (ICTY)", saopšteno je iz Udruženja.⁷³⁰ „Sud BiH ima jednostran pristup ratnim zločinima i stalo mu je da ovdašnju javnost i međunarodnu zajednicu uvjere da je Republika Srpska (RS) nastala na ratnom zločinu i genocidu”, izjavio je predsjednik Boračke organizacije RS-a, Pantelija Ćurguz, a prenijelo je Oslobođenje.⁷³¹

Premijer Republike Srpske, Milorad Dodik, izjavio je prilikom posjete Gradiški kako „treba obilježavati dan stradanja Srba u akciji Hrvatske vojske ‘Bljesak’ kako bi se ukazalo na potrebu da se, naveo je, procesuiraju zločini počinjeni tom prilikom, javila je Fena.”⁷³²

Kada je riječ o praćenjima pojedinačnih sudskih slučajeva i suđenja za ratne zločine mediji su, između ostalih, intenzivno pratili suđenja Rasimu Deliću (Dnevni avaz: 07.04., 15.04., 16.04., 17.04., 23.04., 04.05., 08.05.2008., Dnevni list: 05.03.2008., Glas Srpske: 12.-13.04.2008., Oslobođenje: 09.04., 11.04., 18.04., 22.04., 26.04., 08.05.2008., BH Dani: 18.04., 04.04.2008.), optuženom za zločine mudžahedina u centranj Bosni i Iliji Jurišiću, za napad na vojnike JNA, tzv. Tuzlanska kolona (BH Dani: 16.05.2008.,

⁷²⁸ Glas Srpske, 28. februar 2008.

⁷²⁹ Glas Srpske, 25. februar 2008.

⁷³⁰ Nezavisne novine, 4. april 2008.

⁷³¹ Oslobođenje, 6. maj 2008.

⁷³² Oslobođenje, 2. maj 2008.

Dnevni avaz: 23.02., 27.02., 01.04., 06.04., 11.04., 12.04., 14.04., 11.04., 22.05.2008., Dnevni list: 11.01., 16.01., 18.01., 22.01., 23.01., 23.02.2008., Nezavisne novine: 23.02., 01.04.2008., Oslobođenje: 23.02., 26.02., 11.04., 17.05., 23.05.2008., Glas Srpske: 26.02., 28.03., 11.04., 12.-13.04.2008.), te reagirali na oslobađajuću presudu Ramušu Haradinaju (Dnevni avaz, 12.04.2008., Nezavisne novine, 05.04.2008., Reporter 09.04., 16.04.2008., Glas Srpske, 04.04., 05.-06.04.2008.) “Teško je i početi priču o oslobađajućoj presudi izrečenoj Ramušu Haradinaju (Ramush) po optužnici u 37 tačaka, koja ga tereti za zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja. Kompletan je proces, po mnogo čemu, bio prava lakrdija i ostavio je mrlju na Međunarodnom tribunalu za zločine na području bivše Jugoslavije (ICTY). Neposredni rezultat presude je širenje, a nikako sužavanje ogromnog jaza koji postoji između dvije uključene etničke grupe.”⁷³³

“Da beogradski proces Ilije Jurišića ima sve odlike montiranog, svjedoče i pritisci kojima je izložen u zatvoru. Kada se, nakon devetomjesečnog pritvora u beogradskom Okružnom zatvoru, pojavio pred sudskim vijećem Okružnog suda u Beogradu, Ilija Jurišić je svoju odbranu počeo ovako: ‘Nisam nikakav kriminalac, pogotovo nisam ratni zločinac. Do sada u životu nikad nisam sudski odgovarao. Bukvalno rečeno, ja nemam ni ukor razrednog starješine u svom životu.’”⁷³⁴

Dnevni list i Glas Srpske su dosta izvještavali o tužbi logoraša Republike Srpske za naknadu nematerijalne štete i zločine počinjene u logorima u FBiH (Dnevni list, 09.01., 13.01., 21.01.2008.; Glas Srpske, 26.-27.01.2008.).

„...Hrvatski logoraši Domovinskog rata najavili su tužbu protiv BiH zbog svih patnji i stradanja koje su

⁷³³ Glas Srpske, 05.-06. april 2008.

⁷³⁴ BH Dani, 16. maj 2008.

pretrpjeli tijekom godina provedenih u zatočeništvu u logorima pod kontrolom Armije BiH i Vojske RS-a“.⁷³⁵

“Biljana Plavšić, nakon nepunih šest godina odslužene kazne, u augustu 2008. godine godine izlazi iz zatvora?!“, naslov je teksta u kojem stoji kako će „Biljana Plavšić, jedina žena koju je Haški tribunal osudio za zločine protiv čovječnosti, najvjerovatnije izaći iz zatvora“. Članovi odbora za puštanje na slobodu Biljane Plavšić, Svetozar Mihajlović i Ostoja Knežević, boravili su u švedskom zatvoru Hinseberg u posjeti bivšoj predsjednici Republike Srpske kako bi se s njom dogovorili o zahtjevu za prijevremeno puštanje na slobodu.⁷³⁶

Časopis Novi reporter izvještavao je o donošenju oslobađajuće presude Naseru Oriću: “Pomilovanje: Prosto rečeno, Žalbena veće 'poderalo je ionako 'sakatu' optužnicu Haškog tužilaštva, te ozbiljno naružilo Pretresno veće koje se ni samo nije previše trudilo da razjasni nejasnoće koje je pred sudije iznelo Tužilaštvo tokom trajanja suđenja. Prema mišljenju onih koji su pratili tok suđenja, dokazi i svedoci na način kako ih je Tužilaštvo izvelo nisu tako ubedljivo teretili Orića. Naročito su bile groteskne situacije u kojima su pojedini svedoci Tužilaštva govorili sve najbolje o optuženom...Naser Orić vratio se četvrtog jula po podne iz Haškog tribunala u BiH kao slobodan čovek. Na sarajevskom aerodromu sačekali su ga kao 'heroja' njegovi saborci. Oni su sada još uvereniji neko više, neko manje da imaju razloga da budu zadovoljni nakon oslobađajuće presude Oriću koju je donelo petočlano Žalbena veće Haškog tribunala, tim pre što ni Tužilaštvo BiH do sada nije pokazalo ni najmanje volje da optuži nekog od 'orićevaca'.”⁷³⁷

Sličnim intezitetom izvještavao je Glas Srpske: “Sramota Haškog tribunala: Žalbena vijeće Haškog tribunala oslobodilo je

⁷³⁵ Dnevni list, 19. februar 2008.

⁷³⁶ Slobodna Bosna, 15.05.2008.

⁷³⁷ Reporter, 9.07.2008.

ratnog komandanta bošnjačkih snaga u Srebrenici Namera Orića odgovornosti za ratne zločine počinjene nad Srbima tokom 1992. i 1993. godine...Portparol Tužilaštva za ratne zločine Srbije Bruno Vekarić izjavio je da odluka Apelacionog vijeća Haškog tribunal da oslobodi Orića neće doprinijeti pomirenju u region,”⁷³⁸, te Dnevni list “Naser Orić oslobođen svih optužbi:... Odvjetnik Miroslav Mikeš smatra da je oslobađajuća presuda Naseru Oriću 'krah smisla Haškog tribunala onako kako je predvidio UN kad ga je osnovao. Odluke suda se inače ne komentiraju, ali je evidentno da je najveći broj Srba optužen u Hagu, zatim Hrvata i najmanji broj Bošnjaka”.⁷³⁹

Jednako je praćen i rad sudova o broju procesuiranih slučajeva za ratne zločine. Tako Nezavisne novine izvještavaju kako je „MUP RS od 1992. godine podnio tužilaštvima 705 krivičnih prijava protiv 6.701 osobe osumnjičene za ratne zločine nad 21.283 žrtve”. Tom je prilikom Gojko Vasić, načelnik Uprave kriminalističke policije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, izjavio kako je nezadovoljan dinamikom pojedinih istraga.”⁷⁴⁰

“Tužiteljstvo BiH ima podatke o zločinima nad Srbima“, izvjestilo je Oslobođenje, pozivajući se na izjavu člana Tima za istraživanje i dokumentiranje kaznenih djela ratnog zločina pri Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srpske, Radovana Pejića, koji je najavio kako „su svi podaci o zločinima nad Srbima u Čapljini i Stocu poznati Tužiteljstvu BiH i da se sada čeka procesuiranje.”⁷⁴¹

Među značajnijim događajima bilo je hapšenje Radovana Karadžića optuženog za ratne zločine počinjene tokom rata u BiH. Ovakav događaj kreirao je pogodnu platformu za ispoljavanje

⁷³⁸ Glas Srpske, 4.07.2008., Glas Srpske, 5. i 6.07.2008.

⁷³⁹ Dnevni list, 4.07.2008.

⁷⁴⁰ Nezavisne novine, 5.03.2008.

⁷⁴¹ Oslobođenje, 16.06.2008.

nacionalističke, fašističke i homofobne retorike u medijima, pa sve do korištenja neprihvatljive terminologije. Jedan od primjera je izvještavanje Dnevnog avaza. “Krvolok optužen za genocid i zločine protiv čovječnosti: Karadžić je optužen pred Haškim tribunalom za genocid, umiješanost u genocid, likvidacije, ubistva, kažnjavanja, deportaciju, nehumane akte i ostale zločine počinjene prema Muslimanima”.⁷⁴²

Balkanska istraživačka mreža (Balkan Investigative Reporting Network – BIRN BiH) i Fondacija Konrad Adenauer, na bazi monitoringa i analize medijskih natpisa o hapšenju Radovana Karadžića, za period 24. jul – 31. jul 2008. godine, izdali su publikaciju „Historija u sjeni senzacije – Regionalni mediji o hapšenju Radovana Karadžića“. Na promociji u Sarajevu, istakla je urednica ove knjige, Nidžara Ahmetašević: “Generalni zaključak publikacije jeste da se u vremenu odmah nakon hapšenja Karadžića pisanje odmiče od suštine priče i okreće senzacionalizmu“. „Ono što smo vidjeli kroz monitoring jeste da je i dalje u regionu prisutna politička propaganda u medijima... Također se može konstatovati da su mediji, zaokupljeni utrkom za ekskluzivnim vijestima, zaboravili žrtve, pa donekle i pravila profesije”, kazala je Ahmetašević. Rad na publikaciji počeo je već u septembru 2008. godine, dodala je Ahmetašević, a urađen je monitoring preko 1.000 članaka iz dvadesetak sedmičnih i dnevnih novina.⁷⁴³

7.2. Suđenja i presude za ubistva

Suđenja i presude za ubistva su na trećem mjestu po brojnosti nakon suđenja za nasilništva, organizirani kriminal,

⁷⁴² Dnevni avaz, 31. jul 2008.

⁷⁴³ Više o publikaciji i projektu na stranici <http://www.bim.ba/bh/1/50/16608/>

korupciju, kao i tekstove koji su se odnosili na suđenja za ratne zločine. Dva događaja, koja su obilježila prošlu godinu kada je riječ o medijskom izvještavanju, intezitetu i kontinuitetu praćenja, jesu **ubistvo Denisa Mrnjavca** (Dnevni avaz, 09.02., 16.02., 21.02.2008., Nezavisne novine, 18.02., 19.02., 20.02.2008., BH Dani, 15.02.2008. - devet članaka, Oslobođenje, 16.02.2008., Glas Srpske, 12.02., 16.-17.02.2008., Dnevni list, 14.02.2008. - tri članka, 13.02.2008. - dva članka, 12.02.2008., Dnevni avaz, 07.02., 09.02.2008. - tri članka, 11.02., 12.02.2008. - četiri članka, 13.02., 16.02.2008. - dva članka, 20.02.2008. - dva članka, 26.02.2008., Nezavisne novine, 09.02., 11.02.2008. - dva članka, 12.02.2008. - dva članka, 14.02.2008. - tri članka, 23.02.2008. - dva članka, 26.02.2008., Oslobođenje, 09.02.2008. - tri članka, 12.02., 13.02., 14.02., 16.02.2008. - dva članka, 20.02.2008. - dva članka, 21.02.2008. - dva članka, 23.02.2008. - tri članka, 24.02.2008., Start BiH, 19.02.2008. - dva članka, Glas Srpske, 07.02.2008. - veoma mali tekst, 13.02.2008., BH Dani, 22.02.2008. - tri članka, Reporter, 20.02.2008. - dva članka, Start BiH, 19.02.2008., Nezavisne novine, 15.02.2008. - tri članka, 15.02.2008., Oslobođenje, 12.02.2008., Slobodna Bosna, 14.02.2008., Oslobođenje, 12.02.2008., Dnevni list, 14.02.2008. - četiri članka, 13.02.2008. - tri članka, 11.02., 12.02.2008. - tri članka, 22.02.2008., Dnevni list, 24.02.2008. - dva članka, 28.02.2008. - dva članka, 15.02., 20.02.2008.) i **ubistvo Ljubice Spasojević-Đokić** (Nezavisne novine, 22.01.2008., Dnevni avaz, 21.01.2008., Glas Srpske, 22.01., 23.01., 28.01.2008., Dnevni list, 22.01., 23.01., 24.01., 28.01.2008., Nezavisne novine, 08.05., 09.05., 16.05.2008., Oslobođenje, 06.05., 07.05.2008. - dva članka, 09.05., 16.05.2008., Dnevni avaz, 06.05., 21.05.2008.), odnosno suđenja za pomenuta ubistva.

Krajem januara 2008. godine, u sarajevskom naselju Hrasno, dvojica su maloljetnika počinila ubistvo tako što su benzinom polili i zapalili sedamdesetdvođodišnjugodišnju Sarajku, Ljubicu Đokić – Spasojević. Početkom februara, u

tramvaju u užem centru Sarajeva, nožem je izboden sedamnaestogodišnji Denis Mrnjavac. Ubistvo koje je počinio maloljetni Nermin S. (17) uz saučesništvo Ademira Lelovića (18) i Berina Talića (18), podiglo je grad na noge. Dva ubistva na početku godine, svako od njih brutalno na svoj način, u prvi plan su stavili (ne)sigurnost građana i problem maloljetničke delinkvencije. Iz nezadovoljstva građana gradskim vlastima izrodili su se i prvi masovni građanski protesti gdje su tražene ostavke gradskih i kantonalnih funkcionera.

Prva zanimljiva činjenica odnosi se na medijsko izvještavanje o ova dva događaja i karakteriše je senzacionalizam i etničko-nacionalno karikiranje. U slučaju ubistva starice, većina medijskih objava počivala je na sličnoj matrici: „Dvojica maloljetnika romske nacionalnosti u sarajevskom naselju Hrasno napali staricu, a potom je posuli benzinom i zapalili“. Iako je u pitanju maloljetnički kriminal, koji se tokom 2008. godine u BiH pokazao u nekoliko ružnih epizoda, gotovo svi su mediji u ovom slučaju isticali nacionalni identitet maloljetnih počinilaca zločina. (Navest ćemo samo neke primjere gdje se pominje konstrukcija „maloljetni Romi“, i to su: Dnevni avaz, 21. januar 2008., strana 14 i 22. januar 2008., strana 17; Nezavisne novine, 22. januar 2008., strana 3; SAN, 22. januar 2008., strana 7; Euroblic, 22. januar 2008., strana 15; Večernje novosti, 22. januar 2008., strana 13; Oslobođenje, 23. januar 2008., strana 22; Glas Srpske, 23. januar 2008., strana 8). S druge strane, u slučaju ubistva Denisa Mrnjavca, pojedini mediji iz Hrvatske (posebno televizija Nova i agencija HINA) su isticali kako je Denis Mrnjavac Hrvat i kako su maloljetnici koji su ga ubili Bošnjaci.

Općinski sud u Sarajevu je početkom oktobra 2008. godine izrekao prvostepenu presudu u procesu koji se vodio protiv izvršitelja ubistva Denisa Mrnjavca. Kako stoji u presudi, „sedamnaestogodišnji Nermin S. proglašen je krivim za počinjeno ubistvo Denisa Mrnjavca te je osuđen na 9,5 godina zatvora“.

Njegovim pomagačima sudi se u odvojenim procesima. Početkom 2009. godine, Kantonalni sud u Sarajevu donio je odluku da se prvostepenska presuda, kojom se Nermin Sikirić osuđuje na devet godina i šest mjeseci zatvora, preinači, te da se optuženom poveća kazna, zatraživši punu kaznu od 10 godina zatvora. Na odluku se žalila i odbrana koja je tražila ponovno suđenje i manju kaznu.

7.3. Suđenja i presude za druge kriminalne radnje

Pod drugim kriminalnim radnjama podrazumijevaju se provale, krađe, ugrožavanje javne sigurnosti, utaje poreza, trgovina ljudima i drugo.

Mediji su najviše pažnje posvetili suđenju „organiziranoj kriminalnoj grupi“ na čijem se čelu nalazi Muhamed Ali Gaši. U jednom od tekstova, koji je objavio sarajevski magazin BH Dani, stoji: “Istraga koju Kantonalno tužilaštvo Sarajeva vodi protiv Muhameda Alija Gašija povodom osnovanih sumnji za neka od najtežih krivičnih djela istovremeno otkriva labirint moći, straha, korupcije i kriminala kojim se mijenjaju davno usvojeni urbanistički planovi i legalizira nepojmljiva drskost u bespravnoj gradnji. BH Dani donose hronologiju nastanka Gašijevog poslovnog objekta u centru Sarajeva kojem su gradski moćnici namijenili – legalizaciju...”⁷⁴⁴

Suđenje je vođeno pred Vijećem Kantonalnog suda u Sarajevu kojim predsjedava sutkinja Dalida Burzić, a uz Muhameda Gašija, optuženi za udruživanje u zločinačku organizaciju radi vršenja više krivičnih djela jesu i Aziz Gaši, Mirsad Krasnić, Amir Kasumić, Engin Proha, Muharem Čaušević, Edin Hot i Sinan Ljuca. Ova se grupa, od početka godine, nalazila u pritvoru sarajevskog Kazneno-popravnog zatvora. Optužnica

⁷⁴⁴ BH Dani, 25.05.2008.

obuhvata i Adnana Alomerovića i Ljirima Bitićija, koji su u bijegu i za kojima je raspisana potjernica. Suđenje se odvijalo pod jakim obezbjeđenjem sudske policije. U 12 tačaka optužnice, koja je podignuta 30. jula ove godine, braći Gaši i ostalima stavlja se na teret veliki broj krivičnih djela, kao što su iznuda, nasilničko ponašanje, bespravna gradnja, utaja, te ubistvo Ramiza Delalića. Optužnicom je obuhvaćeno više od stotinu svjedoka i blizu 1.000 materijalnih dokaza koji trebaju biti uloženi na suđenju.

7.4. Rad sudova

Što se tiče rada sudova, najviše tekstova zabilježeno je o radu sudija/sutkinja, o mehanizmima njihovog izbora, njihovim smjenama radi zloupotrebe položaja, te reformi pravosuđa. U nekoliko navrata mediji su izvještavali i o različitim strategijama i inovacijama u radu sudova, prvenstveno u slučajevima ratnih zločina.

Mediji su redovno izvještavali o radu sudova kada je riječ o periodičnim i godišnjim izvještajima procesuiranih sudskih slučajeva i riješenih predmeta. "Vrhovni sud Federacije BiH prošle godine riješio je 4.557 predmeta, što smatram veoma dobrim rezultatom s obzirom na to da smo zaostatke smanjili za 18 posto. U tom periodu primili smo 3.407 novih predmeta, dok su iz 2006. godine zaostala 6.533 slučaja, kazao je jučer na preskonferenciji Amir Jaganjac, predsjednik Vrhovnog suda FBiH. Prošle godine riješeno je 13 predmeta ratnih zločina, suđeno je za 125 ubistava, a izrečeno je ukupno 1.037 godina zatvora."⁷⁴⁵

"Van zatvora 105 osuđenika (naslov): Stotinu pet osuđenika s područja Zenice, koji svoju kaznu moraju odslužiti u Kazneno-popravnoj ustanovi u Busovači, nalaze se kod svojih

⁷⁴⁵ Dnevni avaz, 9. februar 2008.

kuća i nisu otišli na izdržavanje jer za njih nema mjesta u tom zatvoru, kazala je predsjednica Općinskog suda Zenica Dijana Ajanović. Primljeno je samo 11 osuđenika, a čak 230 puta smo zabilježili vraćanje s kapije KPZ-a Busovača kaže Ajanović.”⁷⁴⁶

Dnevni avaz je dosta prostora poklanjao kritikama rada sudova, načinima procesuiranja ratnih zločina i reformi pravosuđa: “Dovoljno garancija da nevini neće biti osuđeni: Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH (VSTV BiH) poziva sve političare i zvaničnike u BiH da u svojim istupima podrže izgradnju nezavisnog, nepristrasnog i profesionalnog pravosuđa, a ne da rade suprotno, kazao je jučer za 'Dnevni avaz' Zekerija Mujkanović, potpredsjednik VSTV-a, reagirajući na izjavu premijera RS Milorada Dodika da je 'Sud BiH osnovan s namjerom da disciplinuje Srbe i Hrvate’”.⁷⁴⁷ “Tužilaštvo ne smije štiti političke licemjere: Supruga jednog pripadnika 'alžirske grupe' Hadža Boudele (Boudellaa), Nađa Dizdarević, od novinara 'Dnevnog avaza' jučer je saznala za Naredbu Kantonalnog tužilaštva Sarajevo. Prošlog ponedjeljka podnijela sam apelaciju Sudu za ljudska prava u Strazburu protiv BiH, FBiH i Tužilaštva BiH, jer su više od dvije godine opstruirali moju krivičnu prijavu protiv Lagumdžije i ostalih odgovornih za deportaciju.”⁷⁴⁸; “Sramno je da je Sud BiH na stranim donacijama: Predsjednik Helsinškog odbora za Republiku Srpsku (RS) Branko Todorović rekao je za agenciju Justice Report da su najčešća kršenja ljudskih prava u BiH etnička i religijska diskriminacija, koje su sistematske, prenosi Srna. On smatra da procesuiranje ratnih zločina ne ide očekivanim tempom i da Vijeće ministara BiH treba otvoriti to pitanje”⁷⁴⁹.

⁷⁴⁶ Dnevni avaz, 23. februar 2008., Nezavisne novine, 25. februar 2008.

⁷⁴⁷ Dnevni avaz, 26. jun 2008.

⁷⁴⁸ Dnevni avaz, 25. jun 2008.

⁷⁴⁹ Dnevni avaz, 19. jun 2008.

“Pravo i pravda: Grad na Neretvi potresla je vijest o trećoj po redu oslobađajućoj presudi u slučaju „Vranica“ protiv zapovjednika Vojne policije HVO-a Mostar Željka Džidića Džide i ostalih. Mada je Mostarcima sasvim poznato da su većina iz grupe optuženih bili gospodari života i smrti u njihovom gradu tokom ratne 1993. godine, presuda sudije Slavka Pavlovića, ipak, konstatira suprotno.”⁷⁵⁰

“Protesti pred Sudom BiH iduće sedmice: Udruženje “Istina Kalinovik 92” iduće sedmice organizirat će proteste pred Sudom BiH zbog jučerašnje odluke tog suda da Đorđislava Aškrabu i Neđu Zeljaju pusti da se brane sa slobode. Porodice nestalih, preživjele žrtve i svjedoci ogorčeni su takvom odlukom i od svih relevantnih institucija u BiH tražit ćemo da se optuženi vrate u pritvor.”⁷⁵¹

“Čorbo: U Bijeljini mogu biti mirni samo počinioci zločina: Helsinški odbor za ljudska prava RS nezadovoljan je radom pravosuđa na istragama i procesuiranju zločina koji su se desili 1992. u Bijeljini, kazao je Sadik Pazarac, predstavnik HO, na okruglom stolu u Bijeljini o temi 'Značaj i uvjeti procesuiranja ratnih zločina', koji je organizirala Misija OSCE-a u BiH. Salem Čorbo, predsjednik Udruženja 'Povratak', naglasio je da je nezadovoljan radom Okružnog tužilaštva, ističući da u Bijeljini mogu biti mirni samo oni koji su zločine počinili.”⁷⁵²

Slučaj „Alžirska grupa“, gdje se čelnici BiH iz perioda vladavine Alijanse za promjene (2000. – 2002.) terete za predaju šest osoba američkim vlastima, zauzimao je dosta medijskog

⁷⁵⁰ Dnevni avaz, 18. jun 2008.

⁷⁵¹ Dnevni avaz, 14. jun 2008.

⁷⁵² Dnevni avaz, 13. jun 2008., 15. jun 2008.

prostora: “Zašto Tužilaštvo ne procesuirala Lagumdžiju, Limova i ostale? Zašto Tužilaštvo ne procesuirala Lagumdžiju, Limova i ostale? Nađa Dizdarević, supruga jednog od bh. državljana zatočenih u američkoj bazi Gvantanamo na Kubi, podnijela je apelaciju Međunarodnom sudu za ljudska prava u Strazburu protiv BiH i FBiH zbog 'odugovlačenja u procesuiranju odgovornih' za predaju šest osoba američkim vlastima, koje su nakon toga prebačene na Kubu.”⁷⁵³

U Mostaru su predstavnici Posebnog odjela za ratne zločine Tužilaštva BiH predstavili novi pristup i novu strategiju u procesuiranju optuženih za ratne zločine. Nova strategija predviđa selektivan pristup, po kojem prednost dobijaju oni predmeti koji se odnose na najveće zločine počinjene protiv svakog od tri konstitutivna naroda. U dosadašnjih 16 godina za ovakve zločine u BiH procesuirano je 250 osoba.⁷⁵⁴

8. Pravo na zaštitu privatnog života, porodice, stana i prepiske

Kada je u pitanju ova kategorija, mediji su joj posvetili najmanje pažnje, a najzastupljenije su bile teme uvođenja novog sistema prisluškivanja, pretresi stanova, dok je zabilježen i jedan dio tekstova koji su bili općenitije tematike, ali su se odnosili na privatnost.

U toku protekle godine, mediji su dosta pažnje posvetili otuđivanju dokumenata iz porodične kuće Radovana Karadžića, kao i kuća osoba na koje se sumnja da u njima žive Karadžićevi suradnici/suradnice. Tako su Nezavisne novine pisale kako je

⁷⁵³ Dnevni avaz, 11. i 26. jun 2008.; Slobodna Bosna, 26. jun 2008., Nezavisne novine, 25. jun 2008.

⁷⁵⁴ Dnevni list, 5. septembar 2008., strana 4

“jedinica za posebne istrage MUP-a Republike Srpske pretresla kuće Boriše Baričanina i Duška Mhajlovića sa Pala, ratnih članova pratnje haškog bjegunca Radovana Karadžića”. Pozivajući se na izvore iz Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, ovaj list izvještava kako je pretres izvršen po nalogu Suda BiH, u cilju otkrivanja eventualnih tragova i dokaza koji bi Baričanina i Mihajlovića mogli dovesti u vezu sa pomagačkom mrežom Karadžića. Pretres je počeo u ranim jutarnjim časovima u saradnji sa Jedinicom za podršku Istočno Sarajevo i trajao je nekoliko sati.⁷⁵⁵

Pripadnici NATO snaga, uz asistenciju Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, pretresli su krajem aprila 2008. godine kuću banjalučkog biznismena Gorana Marinkovića. Akcija, koja je trajala oko pet časova, izvedena je po nalogu Haškog tribunala. Kako je saopšteno, nakon petočasovne akcije, pripadnici NATO snaga su pronašli materijal koji će biti „od velike koristi u hvatanju osumnjičenih za ratne zločine”.⁷⁵⁶

Početak godine, prvi čovjek SIPA-e, Mirko Lujić, izrazio je svoje sumnje u postojanje pasivnih sistema za prisluškivanje, te, stoga, građanima Bosne i Hercegovine nije mogao garantirati potpunu zaštitu od prisluškivanja, jer i sam ne zna ko ga sve može prisluškivati.⁷⁵⁷ Na istu temu pisale su i Nezavisne novine, naglasivši kako građani BiH nisu zaštićeni od nezakonitog prisluškivanja i kako se prisluškivanje može organizovati i za 100 konvertibilnih maraka.⁷⁵⁸ Povodom obilježavanja Evropskog dana zaštite ličnih podataka stiglo je i upozorenje kako su u BiH česte malverzacije sa ličnim podacima, jer CIPS-ov sistem nije dobar.

⁷⁵⁵ Nezavisne novine, 09. maj 2008.

⁷⁵⁶ Nezavisne novine, 23. april 2008.

⁷⁵⁷ Dnevni list, 22. januar 2008., strana 5

⁷⁵⁸ Nezavisne novine, 28. januar 2008., strane 4 i 5

Kada je u pitanju slučaj Ilije Jurišića, CIPS-ovom bazom se služilo Tužilaštvo BiH i slalo lične podatke Tuzlaka u Srbiju.⁷⁵⁹

Predsjednik opozicione stranke u Republici Srpskoj, Srpske demokratske stranke (SDS), Mladen Bosić tvrdi da u Republici Srpskoj postoji prisluškivanje telefona pojedinaca koje se zloupotrebljava u političke svrhe, ali da bezbjednosne službe u Republici Srpskoj to ne smiju priznati.⁷⁶⁰

Veliki broj medija najavio je kako će sistem za prisluškivanje telefonskih razgovora, presretanje SMS poruka i elektronske pošte, koji će koristiti Agencija za istrage i zaštitu (SIPA) biti aktiviran početkom avgusta 2008. godine.⁷⁶¹

Zanimanje za sigurnost internetskih mreža i podataka u Bosni i Hercegovini sve je veće, tako da je u Sarajevu već najavljena obuka prve generacije tzv. „etičkih hakera“, čija će osnovna misija biti da se bore protiv internet kriminala. Zanimanje za ovakvu vrstu profila, već su pokazale službe unutrašnjih poslova.⁷⁶²

Fondacija Toše Proeskog tuži Bošnjaka iz Mostara zbog zloupotrebe lika i djela Proeskog, jer je izdao album sa slikama tragične pogibije i sahrane makedonskog pjevača.⁷⁶³

Za sedamdesetdvođodšnjeg Sarajliju Hasana Fazlinovića, popularna bh. televizijska serija „Lud, zbunjen, normalan“ izazvala je brojne probleme, jer ga mnogi poistovjećuju sa sa glavnim likom iz te serije, Izetom Fazlinovićem. Zbog tog poistovjećivanja sa likom iz serije, koja je po Hasanu puna

⁷⁵⁹ Dnevni list, 30. januar 2008., strana 8; Dnevni avaz, 27. februar 2008., strana 10

⁷⁶⁰ Glas Srpske, 28. maj 2008., strana 3

⁷⁶¹ Oslobođenje, 26. avgust 2008.; Nezavisne novine 07. avgust 2008.; 08. avgust 2008.; 20. avgust 2008.; 26. avgust 2008.; Dnevni avaz 06. avgust 2008.; 26. avgust 2008.; Slobodna Bosna 14. jul 2008.

⁷⁶² Oslobođenje, 17. april 2008., strana 7

⁷⁶³ Dnevni list, 15. februar 2008., strana 13

bljuvotina, njega često zaustavljaju na ulici i vrijeđaju ga: „Vi Fazlinovići ste seksualni manijaci“. Pravi Fazlinović najavio je da će tražiti obustavu televizijske serije i da će sigurno prestati plaćati televizijsku pretplatu.⁷⁶⁴

9. Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti

Sloboda misli, savjesti i vjeroispovijesti jeste sa 689 objava bila među srednje zastupljenim kategorijama. Najviše se tekstova odnosilo na napade na vjerske objekte i zajednice, širenje etničke, nacionalne i religijske mržnje (249), slijede problemi pri izgradnji vjerskih objekata (239 tekstova), zatim odnos države i crkve, te sukobi između vjerskih zajednica (121), (zlo)upotreba vjerske službe i simbola (53) i na kraju napadi na vjerske službenike (27).

Zanimljivo je da, ukoliko obratimo pažnju na medije i njihovu nacionalnu i interesnu usmjerenost, da su oni uglavnom potencirali ugroženost i probleme u svojoj vjerskoj zajednici. Tako je Dnevni avaz najviše pisao o napadima na džamije, ali i o slučaju Fate Orlović u Konjević polju, Glas Srpske je, većinom, pisao o napadima na pravoslavne crkve i o ugroženosti sprskog naroda, dok je mostarski Dnevni list potencirao ugroženost katolika i hrvatskog naroda, uopće.⁷⁶⁵

⁷⁶⁴ Dnevni avaz, 9. novembar 2008., strana 6

⁷⁶⁵ Istraživanje koja je rađeno 2007. godine i uvršteno je u publikaciju „Mediji i religija“, potvrđuje ovu tezu o potenciranju parcijalne ugroženosti religijskih zajednica u BiH, dostupno na www.mediaplan.ba.

9.1. Napadi na vjerske zajednice/objekte i širenje vjerske mržnje

U izvještavanju o napadima na islamske vjerske objekte, prednjačili su Dnevni avaz i Oslobođenje, oba lista sa adresom u Sarajevu. Isti je slučaj kada govorimo i o napadima na objekte Srpske pravoslavne crkve (prednjači Glas Srpske), odnosno na katoličke objekte i groblja (Dnevni list je najviše izvještavao o ovome).

Tako je Dnevni avaz prenio kako je reisu-l-ulema efendija Mustafa Cerić sazvaio vanrednu sjednicu Rijaseta Islamske zajednice BiH zbog „napada na zakonom utvrđena vjerska prava, kontinuirane i sve brutalnije satanizacije vrijednosti islama i IZ u BiH od strane nekih političkih partija putem elektronskih i pisanih medija“. Reagirajući na saopštenje SDP-a BiH u kojem ova stranka reisa upozorava da „ne dijeli djecu“, Cerić je rekao kako upravo „SDP ima potrebu da satanizira IZ“. ⁷⁶⁶ Tokom prvih osam dana mjeseca ramazana širom Republike Srpske zabilježeni su brojni napadi i skrnavljenja džamija, te fizičke prijetnje i provokacije upućene muslimanima. Na području Muftijstva banjalučkog desilo se nekoliko veoma ozbiljnih slučajeva, poput napada na Sefer-begovu džamiju, ili rušenja ograde oko Arnaudije. ⁷⁶⁷

No, Dnevni avaz je pisao i o napadima na crkvene objekte i vjerske službenike koji nisu dio Islamske zajednice BiH. Tako, krajem januara, ovaj list piše kako su razbojnici pištoljem prijetili fra Miji Džolanu, nakon što su provalili u Franjevački provincijalat u Sarajevu. Kako je sam fra Džolan izjavio, motiv ovoga napada nije bio vjerski, niti nacionalni, već je to bila pljačka. ⁷⁶⁸ Isto tako, Dnevni avaz objavljuje kako je Kantonalno

⁷⁶⁶ Dnevni avaz, 11. februar 2008., strana 4; i 13. februar 2008., strana 13

⁷⁶⁷ Dnevni avaz, 10. septembar 2008., strana 12

⁷⁶⁸ Dnevni avaz, 23. januar 2008., strana 3; i 24. januar 2008., strana 8

tužilaštvo Unsko-sanskog kantona podiglo optužnice protiv četiri mladića zbog osnovane sumnje da su u dva navrata izvršili kazneno djelo pljačke crkvenog objekta u Bosanskom Petrovcu.⁷⁶⁹

O napadu na objekte Islamske zajednice BiH izvještavali su i drugi mediji, prednjačile su Nezavisne novine iz Banja Luke. Nepoznati napadači opljačkali su Medžlis Islamske zajednice u Zenici, ušavši kroz prozor i načivši štetu čija se vrijednost procjenjuje od 10 do 15 hiljada konvertibilnih maraka.⁷⁷⁰ Uvredljivi grafiti pojavili su se na mostarskoj džamiji na Babunu koja je obnovljena 1969. godine.⁷⁷¹ U saopćenju Medžlisa Islamske zajednice Mostar stoji kako je

*...fizička prijetnja mostarskom muftiji ef. Smajkiću prijetnja cijelom bošnjačkom narodu.*⁷⁷²

Bizarni događaj desio se i u Srebrenici, gdje je iz tamošnje crkve ukradeno sedam konvertibilnih maraka.⁷⁷³

Najviše prostora, vandalskom činu skrnavljenja kipa Gospe na Brdu ukazanja iznad Međugorja, posvetio je mostarski Dnevni list. Kako su izvjestili mediji krajem avgusta, talijanskog svećenika koji je došao u posjet Međugorju, na Brdu ukazanja dočekao je neobičan prizor – Gospinom kipu nedostajala je lijeva ruka.

Udruga građana Front iz Tuzle pozvala je građane pravoslavne vjere da u miru dočekaju Božić, te da bojkotuju liturgiju ukoliko je bude predvodio „ratni huškač i dokazani mrzitelj svega što nije srpsko“, vladika Vasilije Kačavenda.⁷⁷⁴

⁷⁶⁹ Dnevni avaz, 9. februar 2008., strana 19

⁷⁷⁰ Izvori: Oslobođenje, 3. januar 2008., strana 20; i Nezavisne novine, 3. januar 2008., strana 13

⁷⁷¹ Oslobođenje, 4. januar 2008., strana 4

⁷⁷² Nezavisne novine, 29. februar 2008., strana 4

⁷⁷³ Nezavisne novine, 20. mart 2008., strana 6

⁷⁷⁴ Oslobođenje, 7. januar 2008., strana 7

U centru Zenice vandali su išarali zid Sinagoge koja je izgrađena još daleke 1903. godine.⁷⁷⁵

9.1.1. Širenje vjerske mržnje

Vjerska netrpeljivost, vrijeđanje pripadnika drugačijih religijskih uvjerenja, čak i širenje mržnje, dio su bh. svakodnevnice, bar prema pisanju medija. Ovdje navodimo samo neke primjere koji su zaokupili medijsku pažnju.

U Mostaru je, na zidu srušene džamije, osvanuo grafit: *I eat musli for breakfast! I like muslims!*, na što je reagirala Islamska zajednica u Mostaru.⁷⁷⁶

SMS poruka, ksenofobičnog sadržaja, stigla je na mobilni telefon petnaestogodišnje Tuzlanke. *Mali Turčin trči poljem, a ja za njim da ga koljem. Njemu mater počne plakat, šta ću moram i nju zaklat. Stignem bulu čašim nožić, da joj kažem šta je Božić*, stajalo je u sadržaju SMS poruke koji je poslat sa broja početnog prefiksa 065, a ženski glas koji se javio na taj broj, na upit novinara, odgovorio je da je to trebalo da bude božićna šala i nakon toga je osoba prekinula vezu.⁷⁷⁷

Tarik Sadović je istakao kako je priča Darka Trifunovića iz Beograda, inače samoprozvanog eksperta, o islamskom terorizmu interesantna Evropi i da to stvara pogrešnu sliku o bosanskim muslimanima.⁷⁷⁸

⁷⁷⁵ Dnevni avaz, 14. januar 2008., strana 8

⁷⁷⁶ Dnevni avaz, 4. januar 2008., strana 6

⁷⁷⁷ Dnevni avaz, 9. januar 2008., strana 7

⁷⁷⁸ Oslobođenje, 16. januar 2008., strana 10

Vozač gradskog trolejbusa izvrijeđao je putnicu Sabahetu Dahar riječima: „Šuti, đubre matoro“, psujući joj Boga i govoreći joj „kako je pokrivena da bi mogla krasti“.⁷⁷⁹

U Žepču su petnaestogodišnjeg Josipa M., učenika hrvatske nacionalnosti, na putu prema autobuskoj stanici pretukli učenici bošnjačke nacionalnosti, što je izazvalo brojne reakcije, pa i proteste njegovih sugrađana. Vrlo brzo su identificirani napadači na maloljetnog Hrvata u Žepču, a policija Zeničko-dobojskog kantona podnijela je prijave protiv Mersedisa D. (20), Edina M. (18), Edina M. (20) i Huse M. (26), jer su su 25. februara 2008. godine, oko 19 časova, na autobuskoj stanici nanijeli teške tjelesno povrede Josipu M. (16). Novinar Dnevnog lista, Predrag Zvijerac, autor je teksta o protestima u Žepču. Na mirne proteste Hrvata, bošnjački učenici odgovorili sa parolom *Bit će mesa, klat ćemo Hrvate*. To je, ujedno, bio i naslov teksta, a postojanje te parole, novinaru je potvrdio jedan od svjedoka protesta. Iz Žepča je izvještavao i novinar magazina BH Dani, koji je u svom tekstu tvrdio kako se u ovom mjestu „djeca dijele na našu i njihovu“, ali da niko nije vidio natpis *Bit će mesa, klat ćemo Hrvate*, što je proizvod mašte novinara Dnevnog lista.⁷⁸⁰

Nedaleko od Starog mosta, na objektima u strogoj jezgri Mostara, koja je pod zaštitom UNESCO-a, osvanuli su fašistički grafiti, a da skandal bude veći. to se desilo baš u trenutku kada je Mostar posjetio direktor UNESCO-a, Koichiro Matsuura.⁷⁸¹

Nepoznate osobe, u noći s nedjelje na ponedjeljak, srušile su ogradu koja se nalazi oko objekta Arnaudija džamije u Banjoj Luci. Predsjednik Medžlisa Islamske zajednice u Banjoj Luci,

⁷⁷⁹ Oslobođenje, 27. januar 2008., strana 9

⁷⁸⁰ Izvori: Glas Srpske, 29. februar 2008., strana 4; 3. mart 2008., strana 4; Dnevni list, 4. mart 2008., strane 2 i 3; i BH Dani, 14. mart 2008., strane 32 – 34

⁷⁸¹ Dnevni avaz, 27. mart 2008., strana 9

Kasim Mujičić, izjavio je za Dnevni avaz kako smatra da je ovo nedjelo direktno vezano za početak obnove ove džamije.⁷⁸²

9.2. Odnosi države i crkve i sukobi vjerskih zajednica

Rijaset Islamske zajednice u BiH priprema Ugovor države BiH i Islamske zajednice BiH po uzoru na slične ugovore između države BiH i Katoličke, te Pravoslavne crkve, najavio je Dnevni avaz u broju od 14. marta 2008. godine.

Glas Srpske u broju od 14. aprila 2008. godine piše o nedorečenosti Zakona o slobodi vjere i pravnog položaja crkava i vjerskih zajednica BiH, gdje kao problem ističe činjenicu da je za registraciju vjerske zajednice potrebno samo 300 potpisa što omogućuje velikom broju sekta da se registruje. U tekstu se poziva na uslove koji su ugrađeni u zakonodavstva zapadnih zemalja gdje je za registraciju vjerske zajednice potrebno 10.000 potpisa i tridesetogodišnja tradicija postojanja i rada.⁷⁸³

Mediji su dosta pažnje posvetili izvještavanju o neriješenom statusu crkvene imovine: „Imovina: Srpska pravoslavna crkva u utorak je ponovo upozorila da aktuelne vlasti godinama ignoriraju njene zahtjeve za povratom crkvene imovine oduzete nakon Drugog svjetskog rata. Islamska zajednica ... pojedinci kojima je imovina oduzeta te političari moraju biti vrlo pažljivi pri izboru za sve najboljeg rješenja.”⁷⁸⁴

“SPC najavila tužbu protiv vlasti u Sarajevu: Njegovo visoko-preosveštenstvo mitropolit dabrobosanski Nikolaj izjavio je da do danas skoro ništa nije vraćeno od imovine koju su

⁷⁸² Dnevni avaz, 15. april 2008., strana 6

⁷⁸³ Glas Srpske, 14. april 2008., strana 4

⁷⁸⁴ Nezavisne novine, 24.07.2008., Oslobođenje, 30.07.2008.

komunističke vlasti u Sarajevu oduzele od Srpske pravoslavne crkve.”⁷⁸⁵

Vjeronauk - Veliki broj tekstova u medijima, sa različitim otklonima i ocjenama prijedloga, bio je posvećen uvođenju vjeronauke u predškolske ustanove u BiH, kao i dilemama o izvođenju postojećeg programa vjeronauke u osnovnim školama.

Početak januara 2008. godine, Javna ustanova Djeca Sarajeva provela je netransparentnu anketu među sarajevskim roditeljima o tome žele li da njihova djeca uče vjeronauk u ovoj predškolskoj ustanovi. JU Djeca Sarajeva uključuje 24 vrtića u Kantonu Sarajevo koje pohađa preko 2.000 djece. Javna ustanova se finansira uplatama roditelja (140 konvertibilnih maraka mjesečno), sufinansirana je od Kantona Sarajevo (od poreskih obveznika) i iz ostalih prihoda (izdavanja poslovnog prostora) i donacija. Pomenutom anketom (usmenom ili pismenom) JU Djeca Sarajeva anketirala je samo roditelje islamske vjeroispovijesti, koji čine većinu na području Sarajevskog kantona. Uz brojne reakcije koje je izazvalo ovo anketiranje, reagirala je i Misija OSCE-a u BiH, koja je u jednom od svojih saopštenja naglasila kako bi “obrazovanje u Bosni i Hercegovini trebalo biti uključivo, a ne isključivo” i da svaka vrsta isključivosti „u jednoj višenacionalnoj zemlji poput BiH prijeti da ugrozi temeljne slobode garantirane u ustavu same zemlje. Ako ne bude gajila i stvarala osjećaj pripadnosti kod svojih građana, bez obzira na njihovu rasu, vjeru i kulturu, BiH ima malo izgleda da će zauzeti željeno mjesto u velikoj evropskoj porodici demokratskih država“.⁷⁸⁶ Misija OSCE-a u BiH je u svom saopštenju navela kako je uvođenje vjeronauke u vrtiće prijetnja osnovnim ljudskim

⁷⁸⁵ Glas Srpske, 23.07.2008.; Oslobođenje, 23. avgust 2008.

⁷⁸⁶ Preuzeto sa Southeast European Times,
<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/bs/features/setimes/features/2008/05/19/feature-02>

slobodama.⁷⁸⁷ Reis Cerić iznenađen je stavom Misije OSCE-a u BiH povodom uvođenja vjeronauka u predškolske ustanove i izjavio je kako su na djelu „predrasude prema islamu i nerazumijevanje“.⁷⁸⁸ SDP BiH je poručio reisu Ceriću kako vrši brutalnu podjelu i kako bi se „umjesto dijeljenjem djece prema nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti trebao baviti promocijom duhovnog jedinstva svih bh građana i naroda“.⁷⁸⁹

Povodom uvođenja vjeronauka u vrtiće, magazin Start BiH je objavio intervju sa Adnanom Silajdžićem, profesorom na Fakultetu islamskih nauka, koji je istakao kako bi „bio nemusliman ukoliko bi tvrdio da ateisti nemaju morala“ i istakao da je protiv uvođenja vjeronauka u predškolske ustanove.⁷⁹⁰

Protojerej Srpske pravoslavne crkve u Tuzli, Niko Tošić, izjavio je kako se u Tuzlanskom kantonu krše ljudska prava u vezano za vjeronauku u obrazovnim institucijama. On je pomenuo slučaj osnovne škole u Brčanskoj Malti gdje, od tridesetoro srpske djece, samo jedno pohađa vjeronauku, a razlog zbog kojeg roditelji ne puštaju ostalih dvadesetdevetoro djece na vjeronauku leži u tome, ne zato što su protiv crkve, već zbog toga što ne žele da se njihova djeca izdvajaju od većinske bošnjačke djece.⁷⁹¹

Kako stoji u izvještaju State Departmenta za 2008. godinu, „neke manjinske vjerske zajednice tvrde da postoji diskriminacija prilikom izbora nastavnika vjeronauka, s obzirom da se nastavnici iz većinske vjerske zajednice u određenoj općini biraju na pozicije na kojima primaju plaću i uživaju beneficije, dok su drugi nastavnici vjeronauka plaćeni manje, samo po satu“.

⁷⁸⁷ Oslobođenje, 13. februar 2008., strana 11

⁷⁸⁸ Glas Srpske, 14. februar 2008., strana 3

⁷⁸⁹ Oslobođenje, 14. februar 2008., strana 6

⁷⁹⁰ Start BiH, 19. februar 2008., strane 10 – 13, strana 85

⁷⁹¹ Glas Srpske, 10. april 2008., strana 16

9.3. Napadi na vjerske službenike

Tekstovi koji su se odnosili na napade na vjerske službenike nisu bili toliko česti, ili su se odnosili generalno na ugroženost jedne od vjerskih zajednica. Napad na franjevca, Miju Džolana, upravo je stavljen u takav kontekst i spomenut je ranije u okviru ove kategorije. Zabilježili smo još jedan zanimljiv slučaj, i to u Mostaru, gdje je napadač sa maskom na glavi greškom, umjesto u kuću mostarskog muftije Seida ef. Smajkića, upao u kuću njegovih prvih komšija i brutalno pretukao Rasemu Pajević.⁷⁹²

9.4. (Zlo)upotreba vjerske službe i simbola

„Vjernik tužio časnu sestru iz Međugorja“, naslov je teksta u Dnevnom listu gdje stoji kako je Ljubo Ivančić dobio presudu Općinskog suda u Mostaru prema kojoj sestra Bogoljuba Pelivan mora vratiti 50.000 konvertibilnih maraka koje joj je pozajmio za izgradnju kapelice u Dučićima.⁷⁹³

„Časna sestra otuđila 50.000 konvertibilnih maraka: Ni Bogoljube, ni Ljubinog novca“, piše Oslobođenje, 8. januara 2008. godine (strana 6).

Kruno i Kata Mucić optužuju časnu sestru Bogoljubu Pelivan iz Bijakovića za prevaru. Ovaj bračni par tvrdi da im je poglavarica Družbe sestara franjevki pomoćnica ostala dužna 50.000 konvertibilnih maraka.⁷⁹⁴

⁷⁹² Dnevni avaz, 27. februar 2008., strana 3

⁷⁹³ Dnevni list, 5. januar 2008., strana 8

⁷⁹⁴ Dnevni list, 15. januar 2008., strane 8 i 9

U Srebrenici je bespravno postavljen krst iznad Starog grada.⁷⁹⁵

U Sarajevu se diglo mnogo bure oko najave logoraša iz Republike Srpske da će na Trebeviću iznad Sarajeva biti postavljen krst u spomen žrtvama stradalim u ratu. To je, između ostalog, najavila i predsjednica Organizacije porodica poginulih i nestalih iz Istočnog Sarajeva, Mirjana Simanić. U Istočnom Sarajevu su se sastali gradonačelnik Radomir Kezunović i gradonačelnica Sarajeva Semiha Borovac i osudili ove najave, kao i izjave koje su imale namjeru podići tenzije.⁷⁹⁶ Prema pisanju Oslobođenja, sa mjesta na Zlatištu, gdje Savez logoraša Republike Srpske namjerava postaviti krst, snage Vojske Republike Srpske četiri su godine imale Sarajevo na dlanu (13. mart 2008.). Građani Sarajeva su na mostu Suade Dilberović i Olge Sučić protestovali protiv izgradnje krsta na Zlatištu, uz poruke kako je Sarajevo uvijek bilo multireligijsko i da će takvo ostati.⁷⁹⁷

Medžlis Islamske zajednice u Mostaru pobunio se smatrajući potez vinara iz Blagaja provokacijom: za simbol vina iz Kuline uzeta je derviška tekija.⁷⁹⁸

Povodom snježne prepreke u obliku pravoslavnog krsta na prilaznom putu ka povratničkom naselju Kula Grad kod Zvornika, oglasio se Fadil Banjanović ispred općinskog odbora SDP BiH i istakao kako su te provokacije djela pojedinaca, a ne organizovani atak na Bošnjake.⁷⁹⁹

U Bosni i Hercegovini su česte zloupotrebe vjerskih pozdrava u javnim ustanovama i česti su slučajevi da se, i pored činjenice da je BiH sekularna država građana različitih vjerskih

⁷⁹⁵ Dnevni avaz, 3. mart 2008., strana 10

⁷⁹⁶ Oslobođenje, 10. mart 2008., strana 6; Dnevni avaz, 20. mart 2008., strana 4

⁷⁹⁷ Nezavisne novine, 6. april 2008., strana 5

⁷⁹⁸ Oslobođenje, 10. januar 2008., strana 6; Dnevni avaz, 10. januar 2008., strana 9

⁷⁹⁹ Oslobođenje, 7. i 11. januar 2008., strana 10

uvjerenja, uposlenici institucija, umjesto sa „Dobar dan“, pozdravljaju sa „Selam“, „Merhaba“, „Eselam alejkum“, „Bog“, „Hvaljen Isus“, itd... Iako su, vjersko konotirani, ti pozdravi pozitivni, oni u svjetovnom kontekstu bivaju podvrgnuti zloupotrebi i misija OSCE-a u BiH je predložila da svaka općina u BiH to pitanje riješi sopstvenim etičkim kodeksom.⁸⁰⁰

9.5. Izgradnja i obnova vjerskih objekata

Za obnovu mostarske Saborne crkve Svete Trojice, Vijeće ministara BiH izdvojilo je 600.000 konvertibilnih maraka, a isto toliko će finansijski biti potpomognuta restauracija Franjevačkog samostana Plehan kod Dervente i džamije Ferhadija u Banja Luci.⁸⁰¹

Mitropolit dabrobosanski Nikolaj pozitivno je ocijenio obnovu i izradnju pravoslavnih hramova u BiH, uz napomenu da je međureligijski dijalog u našoj zemlji na zavidnom nivou, čime je dokazano da se nije vodio vjerski rat.⁸⁰²

Dosta prostora u medijima dobila je i obnova Saborne crkve u Mostaru, koju je, između ostalog, finansijski pomogao advokat Faruk Ćupina sa 10.000 konvertibilnih maraka.⁸⁰³ Opširan tekst o tome objavila je i Slobodna Bosna u broju od 1. maja 2008. godine.

Obnavljali su se i katolički vjerski objekti. U Banja Luci je sredinom juna 2008. godine održan donatorski ručak za prikupljanje sredstava za obnovu porušene crkve sv. Ante Padovanskog. Ručak su inicirali provincijal Bosne Srebrene, fra

⁸⁰⁰ Nezavisne novine, 2. mart 2008., strana 17

⁸⁰¹ Dnevni list, 30. mart 2008., strana 11

⁸⁰² Oslobođenje, 5. januar 2008., strana 7

⁸⁰³ Nezavisne novine, 15. mart 2008., strana 2

Mijo Džolan, banjalučki biskup, monsinjor Franjo Komarica, a domaćin je bio premijer Republike Srpske, Milorad Dodik. Najveći donator upravo je Vlada Republike Srpske sa milion konvertibilnih maraka, upola manje donirat će Vlada Federacije BiH, Republika Hrvatska podržat će izgradnju sa 400.000 konvertibilnih maraka, dok su po 20.000 konvertibilnih maraka dali vlade Zapadno-hercegovačkog i Posavskog kantona, te Slobodan Stanković, biznismen iz Laktaša.⁸⁰⁴

Mještani Martin Broda kod Drvara strahuju da će na rijeci Uvac biti izgrađena hidroelektrana na 700 metara iznad srednjovjekovnog manastira Rmanj, kojem prijeti potapanje i potpuno uništenje.⁸⁰⁵

Jedna od tema oko koje su se u velikoj mjeri neslaganje pokazale hrvatske političke opcije u Mostaru, uoči lokalnih izbora, bila je i (ne)izgradnja crkve Krstova uskrsnuća sa pastoralnim centrom, u strogom centru grada. Prema projektu arhitekta Marijana Hržića, gradnja crkve počela je 1996. godine, nakon čega su izgrađene kripta sv. Ivana, kao i pastoralni centar do nivoa drugog sprata. Nakon toga je gradnja stala, a prema pisanju Dnevnog lista, mostarska je javnost o bila obasipana raznim (dez)informacijama o razlozima za to. Kao problemi navodi se da Općinsko vijeće Mostara. Iako je dalo urbanističku saglasnost, nikada nije usvojilo regulacijski plan, niti je građevinska dozvola zatražena u zakonskom roku od godinu dana. Kao problemi javili su se prvo zahtjev Islamske zajednice za gradnju islamskog centra sa džamijom tik uz gradilište, gdje bi trebalo da je izgrađena crkva, dok je sa druge strane obitelj mostarskog židova, Altijasa Salomona, tužila Općinu Mostar, jer je zemljište koje im je nacionalizacijom oduzeto dodijelila Katoličkoj crkvi.⁸⁰⁶

⁸⁰⁴ Slobodna Bosna, 26. jun 2008., strane 28 - 32

⁸⁰⁵ Glas Srpske, 20. mart 2008., naslovna strana

⁸⁰⁶ Dnevni list, 3 novembar, 2008. i 10. novembar 2008. godine

Riješen je problem izmještanja crkava u Konjević Polju, na imanju Fate Orlović i Divču. Nove lokacije hramova dogovorili su episkop zvrničko-tuzlanski, Vasilije Kačavenda, i muftija tuzlanski, Husein Kavazović.⁸⁰⁷ Problem je, kako se kasnije ispostavilo, riješen samo na papiru, jer premještaj crkve, bar do kraja ove analize, nije ni počeo. No, sličan slučaj mogao bi se desiti u Mostaru: mostarski Srbin, Anđelko Lozo, tvrdi da je najveća mostarska džamija napravljena na njegovom imanju i traži da se ona ukloni.⁸⁰⁸

10. Sloboda izražavanja

Sloboda izražavanja je u Bosni i Hercegovini, sudeći prema institucionalnoj / formalno-pravnoj zaštiti, jedno od bolje zaštićenih prava. Čitav set zakona koji garantiraju ovo pravo rezultat je uticaja međunarodne zajednice. Sloboda izražavanja, medijske slobode, zaštita od klevete, samo su neka od temeljnih prava dobro zaštićenih u BiH. Zaštita ovih prava je u sferi entiteta, kada je Republika Srpska u pitanju, odnosno kantona, kada govorimo o Federaciji. No, problem je implementacija tih zakona u praksi.

Kada je u pitanju funkcioniranje medija, na nivou Bosne i Hercegovine postoje dvije nezavisne agencije, Vijeće za štampu i Regulatorna agencija za komunikacije, koji nadgledaju rad medija i uspostavljaju principe i pravila funkcioniranja medija. Koliko je u nekom momentu problematičan sam rad medija i zloupotreba novinarskog položaja u prilog odašiljanja, bilo djelimično tačnih, ili neprovjerenih informacija, ili raspirivanja mržnje (primjer smo naveli u Poglavlju 1, kada se govorilo o diskriminaciji, posebno o

⁸⁰⁷ Glas Srpske, 5. februar 2008., strana 2

⁸⁰⁸ Dnevni list, 6. februar 2008., strane 2 i 3

„medijskom linču“ uoči najavljenog Queer festivala), problem je i u predstavnicima domaćih vlasti koji nisu navikli na otvorenu kritiku, te su pojedini novinari kritički raspoloženi spram vlasti, u namjeri da razotkriju kriminal i korupciju, bili napadani, ili su dobijali prijetnje.

Opće / medijske slobode - “Prema podacima Linije za pomoć novinarima – Free Media Help Line tokom protekle godine broj prijavljenih slučajeva pritisaka, prijetnji, fizičkih napada na novinare u Bosni i Hercegovini je udvostručen u odnosu na prethodne. Psovke, izbacivanja iz kancelarija uz fizičku silu, policijska pratnja zbog ugrožene sigurnosti, te javne prozivke dio su novinarske svakodnevnice u BiH”.⁸⁰⁹ Linija za pomoć novinarima (u sklopu Udruženja BH novinari) registrirala je 54 slučaja povrede prava i sloboda novinara i pritisak od strane vlasti i organa za provođenje zakona. Bilo je 17 slučajeva vršenja pritiska na novinare i prijetnji upućenih novinarima, 13 fizičkih napada na novinare i jedan slučaj odbijanja pristupa informacijama. Ovo je bio povod da sarajevski Mediacentar organizira tribinu, krajem januara 2009. godine, pod nazivom: “Napadi na novinare u BiH – strategije preživljavanja”, na kojoj je, između ostalog, učestvovao i Bakir Hadžimerović, urednik političkog magazina „60 minuta“ Federalne televizije, koji izvještava o kriminalu i korupciji u političkom miljeu Bosne i Hercegovine i koji je, zbog svojih priloga, došao u verbalni i sudski obračun sa premijerom Republike Srpske, Miloradom Dodikom.

Povodom Međunarodnog dana slobode medija, 3. maja, Glas Srpske napominje kako je jedan od najdrastičnijih napada na slobodu medija u Republici Srpskoj i BiH, napad na poznatog novinara Željka Kopanju, vlasnika tri preduzeća Glasa Srpske i direktora Nezavisnih novina, čiji počinioci do danas nisu nađeni. U okviru teksta, citira se saopštenje Vlade Republike Srpske gdje

⁸⁰⁹ <http://oneworldsee.org/sq/node/17515>

se kaže kako su „sloboda novinarskog izražavanja, ali i potpuna odgovornost za objavljenu riječ, od presudnog značaja za unapređenje demokratskih procesa u ovom društvu“.⁸¹⁰

Zbog toga što je BHT 1 direktno prenosio Sjednicu kosovske Skupštine na kojoj je proglašena nezavisnost Kosova, ne želeći direktno da komentarišu događaj, pojedini političari srpske nacionalnosti su osudili ovaj medij i postavili pitanje smisla njegovog postojanja.⁸¹¹

Pritisци na medije, prijetnje i napadi na novinare – Već pomenuti sukob na relaciji Dodik – Hadžiomerović, sigurno da je bio najekspoziraniji i najviše korišten primjer u javnosti, koji ilustruje pritisak i prijetnje koje novinari dobivaju od političara. Dodik je u toku prvih osam mjeseci 2008. godine podnio 16 privatnih prijava protiv Federalne radio-televizije (u daljem tekstu: FTV), najviše protiv Hadžiomerovića i njegovog političkog magazina, kao i protiv dopisnika FTV-a iz Banja Luke, Slobodana Vaskovića, zbog Vaskovićevih izvještaja objavljenih u emisiji „60 minuta“ u kojima se Dodik optužuje za kriminal i korupciju. Dana 14. jula 2008. godine, je Općinski sud u Sarajevu je odbio jednu krivičnu prijavu zbog toga što je Dodik visokorangirani javni dužnosnik koji bi trebao tolerirati viši nivo javno upućene kritike, nego što je to u stanju običan građanin. Dana 5. marta 2008. godine, Regulatorna agencija za medije (RAK) odbila je Dodikove pritužbe protiv FTV-a i emisije „60 minuta“ vezane za navodno neprofesionalno i pristrasno izvještavanje.⁸¹²

Saradnici Milorada Dodika učinili su korak dalje, pa je tako Pero Simić, savjetnik premijera Republike Srpske za informiranje, najavio je da će biti iskorištene sve zakonske

⁸¹⁰ Glas Srpske, 3. – 4. maj 2008., strana 6

⁸¹¹ Oslobođenje, 19. februar 2008., strana 7

⁸¹² Ministarstvo inozemnih poslova SAD-a, Izvještaj o stanju ljudskih prava za 2008. godinu: Bosna i Hercegovina, (<http://bosnian.sarajevo.usembassy.gov/ljudska-prava-2008.html>).

moćnosti kako bi se Milorad Dodik i njegovi saradnici zaštitili od uvreda i neistina koje plasiraju FTV i njeni novinari, najavivši tužbu za klevetu.⁸¹³ Kako je izvjestio Dnevni avaz, također se pozivajući na Peru Simića, „iza medijske kampanje FTV protiv predsjednika Vlade RS Milorada Dodika stoje politički nalogodavci koji bi da uspore premijera i RS na uspješnom putu ispunjavanja preduslova za ulazak BiH u EU“.⁸¹⁴

Dodik nije štedio ni druge medije, tako je uputio oštro intonirano pismo u kojem optužuje „BHRT da je medijski poslušnik SDP-a, te stoga neophodno postojeći servis eliminirati u skladu sa zakonom, a potom kreirati medijski servis koji će služiti interesima svih građana BiH“.⁸¹⁵

Milorad Dodik, premijer Republike Srpske, ozbiljno je zainteresiran za kupovinu Alternativne televizije (u daljem tekstu: ATV) iz Banja Luke. Naime, nakon što je stavio pod svoju kontrolu gotovo sve štampane medije u Republici Srpskoj, Dodik je odlučio da do predizborne kampanje pod kontrolom ima i većinu elektronskih medija. Vlasnica ATV-a je Nataša Tešanović i, kako tekst u Slobodnoj Bosni navodi, cijena ATV-a iznosi oko sedam miliona eura. Dodik nije lično razgovarao sa Tešanovićkom, ali je na pregovore poslao svoje najbliže saradnike. Također je preko svojih emisara aktuelni premijer ponudio da otkupi bijeljinsku BN TV, jednu od najgledanijih televizijskih kuća u Republici Srpskoj, čija se uređivačka politika, kada je riječ o informativnom programu, ne dopada Dodiku. Međutim, Vladan Trišić, vlasnik BN TV, poručio mu je da njegova televizijska kuća nije na prodaju.⁸¹⁶

Ranije pomenuto pismo Milorada Dodika predstavlja samo jedan u nizu pritisaka i pokušaja destabilizacije državnih

⁸¹³ Nezavisne novine, 12. mart 2008., strana 6

⁸¹⁴ Dnevni avaz, 10. mart 2008., strana 9

⁸¹⁵ Dnevni avaz, 27. april 2008., strana 2

⁸¹⁶ Slobodna Bosna, 10. jul 2008., strana 10

medija, gdje je pored Radio-televizije Bosne i Hercegovine (BHRT), na meti bila i Regulatorna agencija za medije (RAK) i to je bilo očigledno uoči i tokom izbora direktora, gdje je Dodik zahtijevao da to mora biti neko srpske nacionalnosti, ne ulazeći u profesionalne kapacitete i iskustvo kandidata.

Nakon što je Upravni odbor BHRT-a, na prijedlog srpskog člana Nikole Deretića, smijenio menadžment BHRT-a, na čelu sa Mehmedom Agovićem, u zgradi ove medijske kuće organizirana je konferencija za medije na kojoj su uz Agovića prisustvovali i direktori radio i televizijskih programa, Milenko Vočkić i Senada Ćumurović, te član upravnog odbora, Mehmed Žilić. Ukazujući na neregularnosti tokom smjene, Žilić je istakao kako je „pravna država doživjela krah“ i „kako je Deretić izvadio davno napisanu odluku sa obrazloženjem o smjeni“. Kako je Deretić objasnio „UO je nepovjerenje i nesigurnost prema menadžmentu, na čijem je čelu gospodin Agović, stvorio kroz frizirane izvještaje o poslovanju za prošlu godinu“. Revizorski izvještaj, naglasio je Deretić, jasno je naznačio da se u poslovnim knjigama BHRT-a nalaze skriveni gubici u iznosu od najmanje 9,13 miliona konvertibilnih maraka.⁸¹⁷ U oktobru je Sud BiH ukinuo odluku Upravnog odbora BHRT-a kojom je generalni direktor, Mehmed Agović, razriješen dužnosti. Sud je donio rješenje o privremenoj mjeri kojom se Agović vraća na dužnost generalnog direktora. U međuvremenu je Upravni odbor imenovao vršitelja dužnosti. Zagovornici medijskih sloboda su izrazili zabrinutost, tvrdeći da je odluka Upravnog odbora bila politički motivirana i primijetili su proceduralne kontroverze. Ombudsman za ljudska prava je izjavio da je Odbor izvršio povrede Agovićevih ljudskih prava i apelirao na Ministarstvo transporta i komunikacija BiH da ocijeni situaciju na BHRT-u. Dana 3. decembra 2008. godine, Sud BiH je prihvatio žalbu Upravnog odbora i cijeli slučaj vratio na početak, kada je Upravni odbor imenovao novog generalnog direktora.

⁸¹⁷ Dnevni list, 14. septembar 2008., strane 4 i 5

Međutim, Sud je naknadno donio rješenje o privremenoj mjeri, 26. decembra 2008. godine, kojom je poništio imenovanje sve dok prvostepeni sud ne donese odluku o zakonitosti novog imenovanja. Do kraja godine slučaj nije riješen.⁸¹⁸

Novinar FTV-a, Slobodan Vasković, podnio je krivične prijave protiv zvaničnika Vlade Republike Srpske, ministra unutrašnjih poslova, Stanislava Čađe, i Miloša Čubrilovića, savjetnika predsjednika Vlade Republike Srpske za sigurnost, zbog nezakonitog vađenja listinga njegovog mobilnog telefona i pritisaka na osobe sa kojima je komunicirao.⁸¹⁹

Zastupnik državnog Parlamenta, Sadik Bahtić, inače član Stranke za BiH, fizički je spriječio novinara Federalne televizije, Avdu Avdića, i kamermana ove kuće, Refika Vejsilagića, da prisustvuju zakazanoj konferenciji za štampu u prostorijama Kantonalnog odbora Stranke za BiH u Bihaću. Fizički nasrtaj zabilježen je kamerom. Bahtić je istoga dana na neprimjeren način iz stranačkih prostorija udaljio i novinara Slobodne Bosne, Mirsada Fazlića. Mediji su i ranije bili izloženi pritiscima zastupnika Sadika Bahtića, prenijela je Federalna televizija, kao i većina medija u BiH. U znak solidarnosti, oko 200-ak novinara okupilo se u Sarajevu radi odbrane profesije i protesta protiv bahatosti i nasilnog ponašanja vlasti prema novinarima. Predsjedništvo Stranke za BiH prihvatilo je na sjednici u Sarajevu ostavku koju je Sadik Bahtić podnio na poziciju člana predsjedništva ove stranke. Odlukom o prihvatanju njegove ostavke, predsjedništvo ove stranke je sankcioniralo Bahtićev nedavni napad na novinare u Bihaću. „Prihvatili smo ostavku Sadika Bahtića kao njegov moralni čin i mislimo da je na taj način kada je riječ o Stranci za BiH zadovoljeno ono što smo najavili da ćemo sankcionirati“, izjavio je novinarima potpredsjednik ove

⁸¹⁸ Izvještaj o stanju ljudskih prava za 2008. godinu: Bosna i Hercegovina, Biro za demokratiju, ljudska prava i rad

⁸¹⁹ Dnevni list, 7. april 2008., strana 4.

stranke, Beriz Belkić. On je najavio da će naknadno biti procijenjeno da li postoji potreba za daljnim aktivnostima u stranci vezano za ovo pitanje, ali da smatra kako za tim nema potrebe.

Federalni ministar energetike, industrije i rudarstva, Vahid Hećo, napao je fotoreportera Dnevnog avaza, Samira Jordanovića, koji ga je pokušao fotografirati ispred zgrade Tužilaštva Kantona Sarajevo. Fotoreporter je dan nakon napada protiv Heće podnio krivičnu prijavu zbog fizičkog napada na radnom mjestu.⁸²⁰

U četvrtak, 18. septembra 2008. godine, pojedini sarajevski mediji, Radio Sarajevo, magazin BH Dani, Studentski eFM radio, dobili su anonimno pismo u kojem se kao glavni razlog prijetnji navodi podrška Queer festivalu. „Podržavajući Queer Sarajevo Festival otišli ste predaleko i time prelili čašu naše tolerancije...“ piše, između ostalog, u ovom pismu, koje se završava i prijetnjom – „Od ovog vremena, u kojem ste sami sebi presudili, pa u beskraj budućnosti, nećete biti mirni“, uz potpis „gnjevni ratni veterani Sarajeva“.⁸²¹

Danijeli Dodoš, novinarki Radio-televizije Republike Srpske (RTRS) iz Prijedora, nepoznati muškarac putem telefona zaprijetio je smrću, a poruku je poslao 25. avgusta 2008. godine. Dodoš je bila u redakciji kada je ujutro oko deset sati nazvao muškarac dubljeg glasa i rekao da se njih dvoje ne znaju i da je bolje da se nikad ne upoznaju, priprijetivši da se, ukoliko joj je mila glava, okane priča i čačkanja oko prijedorskog „Celpaka“.⁸²²

Gušenje slobode javne riječi/cenzura - Sloboda izražavanja uskraćena je nekolicini istaknutih ljudi iz Republike Srpske, koji se navodno nalaze na „Dodikovoj crnoj listi“ nepodobnih

⁸²⁰ Dnevni avaz, 12. jul 2008., strana 9

⁸²¹ Objavljeno na <http://www.radiosarajevo.ba/>, web stranici je pristupljeno 18. septembra 2008. godine.

⁸²² Nezavisne novine, 26. avgust 2008., strana 5

sagovornika za tamošnje medije. Na toj listi nalaze se Svetlana Cenić, bivša ministrica finansija u Vladi Republike Srpske, Boris Divjak iz organizacije Transparency International, Slobodan Vasković, novinar, Damir Miljević, iz Saveza poslodavaca Republike Srpske, Tanja Topić, medijska analitičarka, kao i mnogi drugi.⁸²³

„Nakon poniženja u Berlinu i debakla u Londonu, Sadovića neko mora zaustaviti u daljem blamiranju BiH“, naslov je teksta u magazinu Slobodna Bosna u kojem se ministar sigurnosti BiH optužuje da je izblamirao svoju zemlju. „Smušeni trebinjski arhitekta kojem je, samo nakaradnom kadrovskom politikom SDA, dopalo da se bavi ozbiljnim sigurnosnim poslovima, bio je, naime, jedini sudionik 11. Europskog policijskog kongresa u Berlinu, kojem nije dozvoljeno da održi govor“. Nakon poniženja, Sadović je bio uvjeren kako iza njegovog javnog poniženja „stoje određeni krugovi koji su sve unaprijed isplanirali kako bi jednog bh ministra islamske vjeroispovijesti spriječili da govori o borbi protiv terorizma“.⁸²⁴ O istoj temi izvještavao je i banjalučki Glas Srpske, u dvobroju od 2./3. februara, u tekstu naslovljenom: „Neuspješno soliranje Tarika Sadovića“.

Vlada Milorada Dodika zabranila je 6. maja 2008. godine, odlukom ministra prosvjete i kulture, Antona Kasipovića, postavljanje izložbe dokumentarnih fotografija “Preživjeli logoraši - Bratunac 1992”, čije je otvaranje bilo planirano za subotu, 10. maja 2008. godine, u fiskulturnoj sali OŠ „Vuk S. Karadžić“ u Bratuncu. Upravo u ovoj Sali, u periodu između 17. aprila i 17. maja 1992. godine, ubijeno je 120 civila, a na prostoru oko škole ubijeno ih je još 150. Na šesnaestu godišnjicu ovih zločina, u fiskulturnoj sali bilo je planirano postavljanje spomen-ploče na kojoj je trebalo pisati: “Na ovom mjestu bio je logor u kojem su

⁸²³ Dnevni avaz, 9. januar 2008., strana 11

⁸²⁴ Slobodna Bosna, 31. januar 2008., strana 23

zločinci ubili 1992. godine 300 civila”. Iako ovaj tekst nikoga nije vrijeđao, ministar Kasipović zabranio je postavljanje spomen-obilježja i to istim dokumentom kojim je zabranio postavljanje izložbe sa osamdeset fotografija preživjelih logoraša, na čijim su čelima, leđima i mišicama ucrtani križevi, a po cijelom tijelu su vidne najteže povrede.⁸²⁵

Prodaja informacija – „Skandalozno je da se informacije o mjestima gdje su sahranjeni poginuli civili u proteklom ratu plaćaju“, rekao je za Glas Srpske Nedeljko Miković, predsjednik Organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila u Republici Srpskoj, komentarišući Nacrt pravilnika o finansiranju informacija o mjestima pojedinačnih i masovnih grobnica, koji je predložio Institut za nestale BiH.

11. Pravo na slobodu mirnog okupljanja

Pravo na slobodu mirnog okupljanja bilo je tokom 2008. godine, a posebno u prvih nekoliko mjeseci, jedno od najčešće korištenih građanskih prava u Bosni i Hercegovini. S jedne strane, koristili su ga građani i građanke Sarajeva u nastojanju da iskažu nezadovoljstvo radom lokalnih vlasti (kantona i grada) okupljali su se svake subote u centru grada i protestirali. Na drugom po redu okupljanju u Sarajevu, građani su oštetili fasadu kamenicama i razbili prozore na zgradi Vlade Kantona Sarajevo. S druge strane, u Banja Luci je nakon proglašenja nezavisnosti Kosova došlo do masovnih protesta koje su organizirala razna udruženja (SPONA, Izbor je naš...), a koje je podržala i Vlada Republike Srpske. Protesti su rezultirali nemirima i razbijanjem radnji sa američkim, hrvatskim, slovenačkim i drugim proizvodima. Tokom godine ovo su pravo koristili i pripadnici raznih društveno ugroženih

⁸²⁵ Slobodna Bosna, 1. maj 2008., strane 12 - 13

populacija (radnici, demobilisani borci...) kako bi iskazali svoje nezadovoljstvo egzistencijalnom situacijom. Ono što je pozitivno u ovim slučajevima jeste da su građani prepoznali i iskoristili svoje legitimno i demokratsko pravo javnog ispoljavanja mišljenja. Upitna je bila i pod sumnju dovođena, prije svega u prva dva slučaja, konotacija i politička pozadina protesta. Negativno je što i u jednom i drugom slučaju imamo primjere zloupotrebe tog prava i posljedice koje nisu demokratske, a to je razbijanje i nekontrolisano divljanje. Na protestu u Banja Luci su mladi učesnici, studenti, pozivali na pokolj i veličali zločine pjevajući četničke pjesme i skandirajući imena ratnog zločinca Ratka Mladića, dok se u Brčkom sakupilo oko 200 ljudi koji su nosili kokarde, podizali tri prsta i vikali: „Kolji Turke“.⁸²⁶ U slučaju Sarajeva, lokalni funkcioneri iskoristili su ove događaje da u nedemokratskom autokratskom maniru, građane koji protestuju nazovu ruljom, divljacima, nekontrolisanom gomilom... Na kraju su, čak, 6. aprila 2008. godine, zbog proslave Dana grada Sarajeva, donijeli odluku da zabrane proteste. Nevladine organizacije u BiH, reagirale su na sarajevske proteste protiv nasilja: „Vlada KS manipuliše činjenicama“.⁸²⁷ Ocjenu rada sarajevskih vlasti ilustruju i činjenice navedene u Izvještaju Ombudsmana FBiH:

...nesaradnju sa ombudsmenima u 2007. godini najviše su ispoljile vlasti na području Sarajevskog kantona - u 74,2% slučaja nisu dostavile nikakav odgovor! Zbog toga se može dati ocjena da su one bezmalo bojkotovale ne samo ombudsme već u prvom redu svoje građane zbog kojih i postoje.⁸²⁸

⁸²⁶ Izvori: Oslobođenje, 19. februar 2008., strana 4; Dnevni avaz, 21. februar 2008., strana 9

⁸²⁷ Nezavisne novine, 16. februar 2008., strana 5

⁸²⁸ Godišnji izvještaj Obudsmena Federacije BiH za 2007. godinu o stanju ljudskih prava, strana 6

Kao rezultat, Uprava policije Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo objavila je da je zabranjeno protestno okupljanje koje je neformalna grupa građana najavila za nedjelju, 6. aprila 2008. godine, u 19 sati ispred Narodnog pozorišta u Sarajevu. Jusuf Zornić, portparol Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, izjavio je za Dnevni avaz da je mjera zabrane donesena zbog održavanja Svečane sjednice Gradskog vijeća, u povodu obilježavanja Dana grada Sarajeva, čiji je početak zakazan za 20 sati.⁸²⁹ Restriktivne mjere uvedene su i u drugom dijelu države. U Nacrt zakona o javnim okupljanjima koji se polovinom godine našao pred poslanicima Narodne skupštine Republike Srpske, uvedeno je niz ograničenja u pogledu mjesta na kojima će građani moći iskazati nezadovoljstvo. Tako su protestna okupljanja zabranjena ispred sjedišta Narodne skupštine i Vlade Republike Srpske, na magistralnim, regionalnim i lokalnim putevima, u blizini bolnica, dječjih vrtića i osnovnih škola, ali i na svim drugim mjestima ukoliko bi to moglo da ugrozi kretanje i rad većeg broja građana.⁸³⁰ Komentarišući Zakon o javnom okupljanju koji je stupio na snagu u Republici Srpskoj, analitičar Damir Miljević napisao je sljedeće: „Jedan od razloga zašto je Zakon o javnom okupljanju dobar jeste to što napokon znamo koliko je ljudi potrebno da se okupi da bi se vlast prepala. Taj famozni broj je 21. Naime, ako se nas više od 20, ne daj Bože, neodgovornih građana okupi na preskupom trgu kod zgrade Vlade RS da se npr. sunčamo, vlast će reagovati i zabraniti nam sunčanje. Ispod tog broja nismo interesantni i možemo se sunčati do mile volje ispred zgrade Vlade RS“.⁸³¹

Krajem juna 2008. godine je u Sarajevu zabilježen veliki protest radnika, čije je nezadovoljstvo uslovima života i nebrigom vlasti kulminiralo do te mjere da se oko 8.000 radnika okupilo

⁸²⁹ Dnevni avaz, 2. april 2008.

⁸³⁰ Oslobođenje, 26. jun 2008., strane 8 - 9

⁸³¹ Novi reporter, 16. juli 2008., strana 17

ispred zgrade Vlade FBiH, tražeći odgovornost njenih čelnika. Radnici su zahtijevali da im se uveže staž, da se donese zakon o reviziji privatizacije, da se odrede stimulatívne mjere za preduzeća i kontinuirano usklade najniže plate sa rastućim troškovima života. Njima se obratio premijer Federacije BiH, Nedžad Branković, i obećao rješenja već u septembru. Prosječna plata u FBiH u tom momentu bila je 735 konvertibilnih maraka, dok je plata protestanata iznosila svega 300 konvertibilnih maraka, što je manje, kako su oni naveli, od telefonskih računa u institucijama vlasti. Problem je i što ne postoji tačna evidencija radnika koji su ostali bez posla, a nepohodna je radi uvezivanja staža – prema podacima Vlade FBiH, takvih radnika je oko 8.000, dok je broj ovakvih slučajeva, prema podacima federalnog Sindikata, između 20.000 i 30.000.⁸³²

Mediji su izvještavali i o žestokom sukobu demonstranata i policije, ispred Fudbalskog/nogometnog saveza BiH (NSBiH). “Savez napolje!”, “Hoćemo promjene“, “Hoćemo ostavke“, neke su od parola kojim su navijači iskazali nezadovoljstvo radom NSBiH. Demonstranti su tražili smjenu kompletnog rukovodstva nakon posljednjih previranja u bh. kući nogometa, pokrenutog postupka kod nadležnih organa za nezakonito poslovanje Saveza, zadnjih neuspjeha reprezentacije BiH. Sve je kulminiralo nedavnom smjenom selektora Mehe Kodre.⁸³³

12. Pravo na imovinu

Pravo na imovinu uključuje svu kompleksnost administracije nastale u poslijeratnom društvu od vojne imovine, restitucije nacionalizirane imovine do ilegalnih gradnji i drugih oblika korupcije.

⁸³² Nezavisne novine, 26. juna 2008., strana 2

⁸³³ Oslobođenje, 24.05.2008.

Ova je problematika relativno zastupljena u analiziranim medijima, gdje smo za potrebe ovog izvještaja u toku 2008. godine proanalizirali 253 teksta.

Stanovi u vlasništvu vojnih lica - Tema imovine, posebno stanova u vlasništvu vojnih lica, predstavlja i dalje bitnu političku temu ovdašnje javnosti i medijskog diskursa. Članci o ovoj problematici su brojni u izvještavanju medija, no kvalitet i iskoristivost većine informacija je upitna, jer su manje-više, u zavisnosti od izvora i orijentacije dotičnog medija, „istrgnuti iz konteksta“. Mi smo se u analizi oslonili samo na najobuhvatnije i najobjektivnije.

Dom naroda Parlamenta FBiH, na sjednici zakazanoj za 23. april 2008. godine, raspravljao je o Prijedlogu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o prestanku primjene Zakona o napuštenim stanovima, predlagača poslanika iz Predstavničkog doma FBiH, Jasmina Duvnjaka. Ovaj akt usvojio je i Predstavnički dom, a u parlamentarnoj proceduri nalazio se nekoliko puta. Ovim izmjenama, kada budu usvojene u Domu naroda, omogućit će se otkup i knjiženje više od 2.500 vojnih stanova čiji je otkup do sada bio blokiran.⁸³⁴

Mediji su izvještavali i o problemu zamrzavanja imovine haških bjegunaca, koja se i tokom prošle godine aktuelizirala u bh. javnosti.⁸³⁵ Mediji su ponovo, u skladu sa svojom nacionalnom orijentacijom, izvještavali i o ovim temama. “Hoće li biti vraćen stan zločinca koji je uhapsio Izetbegovića?”, naslov je teksta objavljenog u Dnevnom avazu, gdje stoji kako je supruga nekadašnjeg komandanta četvrtog Sarajevsko-romanijskog korpusa, Vojislava Đurđevca, čije ime će zauvijek pamtiti sve

⁸³⁴ Dnevni avaz, 14. april 2008.

⁸³⁵ Dnevni avaz, 4. februar 2008., 5. februar 2008.

Sarajlije koje su preživjele četverogodišnju opsadu glavnog grada BiH, zatražila povrat stana u Sarajevu!?”⁸³⁶

Slučaj Fate Orlović koji je prošle godine izazvao veliku medijsku pažnju i u ovom periodu se spominjao povremeno: “Iz Fatine avlije crkvu premještaju na zemlju Bošnjaka (naslov): Iako su Srpska pravoslavna crkva (SPC) i Islamska zajednica Bosne i Hercegovine (IZBiH) prije dvadesetak dana u Bijeljini postigli sporazum o izmještanju nezakonito sagrađene crkve na zemljištu Fate Orlović u Konjević Polju, a Vlada Republike Srpske (RS) Zvorničko-tuzlanskoj eparhiji za kupovinu zemljišta na kojem će biti izgrađena nova crkva u ovom naselju dodijelila 180 hiljada maraka, do realizacije ovog dogovora dugo neće doći.”⁸³⁷

Deložacije - Šezdesetpetogodišnji Dragiša Inić iz sela Deleuše kod Bileće kaže da je otjeran sa zemlje koja je bila u vlasništvu njegove porodice još od vremena Austro-ugarske monarhije. Taj nezaposleni vozač kamiona za sve krivi švercere cigaretama koji su livadu na kojoj je nekada napasao stoku pretvorili u švercersku rutu. Dvadesetak metara dalje, na ničijoj zemlji uz granicu Bosne i Hercegovine (BiH) i Crne Gore, stoji dotrajala kamp-kućica.⁸³⁸

„Četvrti put će upaliti”, uvjereni su u Klubu zastupnika SDP-a BiH Zastupničkog doma PSBiH. Njihov prijedlog, koji nosi puni naziv Zakon o Agenciji za kontrolu i osiguranje prisilnog oduzimanja imovine stečene kaznenim djelima i upravljanje oduzetom imovinom, upućen je u redovnu parlamentarnu proceduru. „Dva puta u 2004. zakon je pao sa samo jednim glasom više, a treći je pao na Ustavno-pravnoj komisiji”⁸³⁹.

⁸³⁶ Dnevni avaz, 4. april 2008.

⁸³⁷ Oslobođenje, 17. februar 2008.; Dnevni avaz, 24. i 25. jun 2008. godine

⁸³⁸ Reporter, 19. mart 2008.

⁸³⁹ Oslobođenje, 12.03.2008.

Mediji su kontinuirano pratili process usvajanja Zakona o nelegalno stečenoj imovini (BH Dani: 18.04.2008., Dnevni list, 02.03.2008., Glas Srpske, 05.03.2008., Nezavisne novine: 08.04.2008., 14.04.2008., Reporter: 02.04.2008., Oslobođenje, 12.03.2008., Dnevni avaz: 07.03., 08.03., 12.03.2008.).

13. Politička pravda

U toku monitoringa izdvojili smo 1.182 teksta u štampanim medijima, koji su se odnosili na kategoriju „politička pravda“. Najviše tekstova odnosilo se na političke afere (546), koje su svakodnevno punile novinske stupce, zatim na korupciju i zloupotrebu položaja (374), izbore i kršenje izbornih prava, uoči i tokom lokalnih izbora u BiH (153), te sukob interesa (93) i finansiranje političkih partija (16).

13.1. Izbori

Prve sedmice oktobra 2008. godine, u Bosni i Hercegovini su održani lokalni izbori. Pozivajući se na relevantne izvore (nezavisne posmatrače, izvještaje Misije OSCE-a u BiH, Izvještaj State Departmenta, Centralni izborni komitet BiH), općinski izbori su provedeni propisno. Lokalne izborne komisije i nezavisni promatrači, državnoj Izornoj komisiji su prijavili samo manje nepravilnosti na biračkim mjestima. Odaziv birača je generalno bio manji u većim gradovima, a veći u manjem broju ruralnih područja gdje je u toku kampanje vođena žestoka borba među kandidatima.

Za pojedince, koji su smijenjeni odlukama dosadašnjih visokih predstavnika, u BiH više neće važiti zabrana kandidiranja

na izborima ove godine, potvrdio je portparol OHR-a, Mario Brkić, i dodao kako se istek ovog roka ne odnosi samo na osobe koje su kažnjene zbog opstrukcije u saradnji sa Haškim tribunalom.⁸⁴⁰

Poslanik u Predstavničkom domu BiH, Šefik Džaferović, insistirao je na izmjenama Izbornog zakona BiH, kojima bi se omogućila proporcionalna zastupljenost konstitutivnih naroda u općinama i gradskim vijećima prema broju stanovnika koji su tamo živjeli prije rata. Uz to traži se da i kandidati nacionalnih manjina u tijelima lokalne samouprave imaju zagarantovano mjesto.⁸⁴¹ Džaferović je uložio amandman na Izborni zakon u kojem se traži da Srebreničani dobiju pravo glasa na lokalnim izborima bez obzira na mjesto prebivališta. „Neprihvatljivo je Srebrenicu izdvajati iz ustavno-pravnog poretka BiH“, odgovorio je Drago Kalabić, šef Kluba zastupnika SNSD-a, suprotstavljajući se takvom zahtjevu.⁸⁴²

Dnevni avaz piše o tome šta znače iznenadne promjene Izbornog zakona i Zakona o lokalnoj samoupravi u Republici Srpskoj i nagovještava da bi on osigurao da općinske načelnike, umjesto građana, biraju općinske skupštine u kojima Dodik predviđa da bi SNSD mogao imati većinu u gotovo svim gradovima Republike Srpske, a kao posljedica toga, Srebrenica bi mogla ostati bez načelnika Bošnjaka.

Izmjene i dopune statuta koje se odnose na zagarantirani broj predstavnika manjina u skupštinskim odborima lokalnih zajednica u oba entiteta u BiH do polovine maja, sedmicu dana uoči zaključenja izbornih spiskova u Centralnom izbornom komitetu BiH (CIK BiH), zagarantirala je 41 općina. Kako je rekao član CIK BiH, Branko Petrić, „sve općine i opštine u BiH koje su u skladu sa popisom stanovništva iz 1991. godine imale

⁸⁴⁰ Dnevni avaz, 15. januar 2008., strana 2

⁸⁴¹ Dnevni avaz, 26. januar 2008., strana 5

⁸⁴² Glas Srpske, 10. mart 2008., strana 5

registrirane više od 3 posto svih predstavnika manjina u odnosu na ukupan broj stanovnika trebaju ispoštovati odredbe i izmijeniti statute“. Ukoliko tako ne urade, to im može naložiti Ministarstvo uprave i lokalne samouprave u Republici Srpskoj, odnosno Ministarstvo pravde u FBiH.⁸⁴³

Centralna izborna komisija BiH odlučila je, 28. avgusta 2008. godine, da 2.048 Hrvata prognanih tokom rata iz Posavine, koji nemaju validna uvjerenja o bh. državljanstvu, neće moći ostvariti pravo da glasaju putem pošte na lokalnim izborima koji su održani 5. oktobra 2008. godine. Time nije uskraćeno pravo glasa tim građanima i oni ga mogu ostvariti na redovnim biračkim mjestima ako do dana održavanja izbora podnesu zahtjeve za izdavanje CIPS-ove lične karte.⁸⁴⁴

13.2. Finansiranje političkih partija

Zbog kršenja Zakona o finansiranju strana, SDP BiH je kažnjen sa 555.000 konvertibilnih maraka, odluka je Centralne izborne komisije BiH (CIK BiH), a kao razlog je navedeno „prekoračnje limita na visinu novčanih priloga stranci“. Nakon nekoliko krugova žalbi i višemjesečnih parnica, Apelaciono upravno vijeće Suda BiH, sa predsjednikom Brankom Moraitom i članovima Nedžadom Popovcem i Šidom Jašarspahić, donijelo je, početkom 2009. godine, rješenje kojim je poništena odluka Centralne izborne komisije o kažnjavanju SDP-a BiH novčanom kaznom u iznosu od 555.000 konvertibilnih maraka.

Vlada Republike Srpske predlaže novi način finansiranja političkih partija po kojem bi političke partije u Republici Srpskoj ubuduće za izbornu kampanju mogle dobijati najviše 1,5 miliona

⁸⁴³ Oslobođenje, 13. maj 2008., strana 7

⁸⁴⁴ Dnevni avaz, 29. avgust 2008., strana 4

konvertibilnih maraka i duplo više novca za pokrivanje redovnih troškova.⁸⁴⁵

Prema izmjenama i dopunama Zakona o finansiranju političkih stranaka, dosadašnji limit od osam prosječnih plaća u BiH, koji je bio dozvoljen u vidu donacija pravnih i fizičkih osoba strankama, bit će uvećan na 15 ličnih dohodaka, što iznosi oko 9.000 konvertibilnih maraka.⁸⁴⁶

13.3. Političke afere

Danas se rat političkim sredstvima u BiH manifestira otvorenim nastojanjem da se što duže očuvaju bogatstva i materijalne privilegije političkih elita na vlasti.

Kako stoji u Izvještaju Ombudsmana FBiH za 2007. godinu „svaka od tri strane odugovlače s početkom reintegracije vještački podijeljenih naroda i odgađaju uspostavu procesa pomirenja i povjerenja, kao i uspostavu pune jednakosti konstitutivnih naroda“. Strankama to odgovara, jer učvršćuju svoju vlast, a imaju lagodnu poziciju da mogu nadzirati i kontrolirati gotovo svu pokretnu i nepokretnu imovinu u BiH, sve javne resurse i posebno javni sektor, zajedno sa javnim preduzećima kao monopolistima i bilo kakvu mogućnost objektivne revizije poslovanja u njemu, o čemu su informacije nedostupne čak i predstavnicima međunarodne zajednice, tako da su nepoznati stvarni prihodi i njihova podjela, broj zaposlenih i njihove plaće, kao i nacionalna struktura zaposlenih itd. Ovakva politička situacija upućuje na to da je cilj nacionalnih elita da drže pod kontrolom velike monopolističke firme i visoke cijene bez konkurencije i da se ovako stanje želi produžiti na neodređeno vrijeme dok traju povlastice uskog kruga ljudi koji su izvan svake

⁸⁴⁵ Nezavisne novine, 8. mart 2008., strana 6

⁸⁴⁶ Oslobođenje, 8. juli 2008., strane 2 i 3

kontrole. U takvoj situaciji ne donose se, ili se ne primjenjuju, zakoni i propisi koji bi deblokirali ovakve kompetencije nacionalne isključivosti u najbitnijim sferama života.⁸⁴⁷

Rezultat takvog stanja su brojne afere, poput afere u energetsom sektoru Federacije BiH, u koju su umješani brojni aktuelni dužnosnici na vlasti od premijera Federacije, Nedžada Brankovića, do, često po novinama pominjenog, ministra Vahida Heće. U toku prva četiri mjeseca aktuelno je bilo suđenje i bivšem premijeru Republike Srpske, Mladenu Ivaniću, za slučaj „Srpske šume“, zatim predsjedniku HDZ BiH, Draganu Čoviću, za zloupotrebu položaja u slučaju „Sokol“. Mediji su nagovještavali umiješanost premijera Republike Srpske, Milorada Dodika, u razne korupcijske afere, u tome je prednjačio magazin „60 minuta“ FTV-a, protiv kojeg je Dodik podnio tužbu za klevetu. Nezavisne novine pisale su o tome kako je u BiH postalo praksa da krivično gonjenje i presude političarima u BiH nisu razlog za ostavke, primjeri su Hadžipašić, Šarović, Čović, Dokić itd. i da oni svoju funkciju obavljaju i dalje nesmetano.⁸⁴⁸

Afera Elektroprivreda BiH/afera „Hećo“ - Vlada Federacije BiH još je 2006. godine izvan natječaja i „ispod stola“, za strateškog partnera za izgradnju tri velike hidroelektrane u gornjem toku Neretve odabrala konzorcij na čelu s tvrtkom Intrade energija. Za elektrane na Neretvi, dodijeljene ovoj tvrtki, nije bio raspisan natječaj nego je Vlada prihvatila „samoinicijativnu ponudu“, kako kažu, zbog: visoke saglasnosti lokalne zajednice, sudjelovanja domaćih tvrtki i ponuđene investicije, te ekološke prihvatljivosti projekta. Juna 2006. godine, Ministarstvo energije, industrije i rudarstva FBiH objavilo je poziv investitorima za izgradnju osam novih elektrana u FBiH. Na natječaj za projekt, vrijedan 3,5 milijarde konvertibilnih maraka,

⁸⁴⁷ Godišnji izvještaj Obudsmena Federacije BiH za 2007. godinu o stanju ljudskih prava, strane 2 i 3

⁸⁴⁸ Broj od 20. aprila 2008. godine, strane 12 i 13

prijavilo se trideset i sedam potencijalnih ulagača iz cijeloga svijeta. Tvrtka Intrade energija nije domaća i vlasnik joj je slovenački Istrabenz, koji je opet u vlasništvu OMV-a. Među prvima je odreagirala stranka Zelenih BiH i najavila je opći bosanskohercegovački otpor „suludim idejama, rođenim u glavama energetske lobija u kojem se nalaze Vahid Hećo i Enver Kreso“. Jula 2007. godine, Zastupnički dom Parlamenta Federacije BiH podržao je ambiciozni plan stranog investiranja u elektroenergetski sektor Federacije koji je zastupnicima predložio Vahid Hećo, federalni ministar industrije, energetike i rudarstva i učinilo se da postoje realne šanse da barem ovaj strateški važan sektor donese toliko očekivani novac u ovu zemlju. No, nije to sve tako glatko išlo i u energetske projekte su ušli i drugi igrači. Energetska afera doživjela je svoju kulminaciju početkom 2008. godine, kada je po pisanju pojedinih medija, „skupština dioničara Elektroprivrede BiH izazvala prvorazredni skandal u Federaciji: mali dioničari nisu glasali u skladu sa dogovorom Sulejmana Tihića i Harisa Silajdžića i nisu izabrali za predsjednika Nadzornog odbora agilnog predsjednika Sabora Islamske zajednice BiH Edhema Bičakčića“. Tada je generalni sekretar putem Dnevnog avaza zaražio smjenu federalnog ministra energije, rudarstva i industrije, Vahida Heće. Novinska kuća, koja je na početku afere, 2006. godine, držala Hećinu stranu, pretvorila se u njegovog najvećeg krvnika.⁸⁴⁹ U samo prvih tri mjeseca 2008. godine, napisano je preko stotinu tekstova koji su razotkrili „sramna ministarova djela“ dovodeći ga u vezu sa brojnim ljudima koji imaju interes da zauzmu pozicije u energetske sektoru, a među njima je i Safet Oručević, bivši mostarski gradonačelnik i predstavnik austrijske grupacije Apet. Nakon što je za predsjednika Nadzornog odbora Elektroprivrede izabran Zehrudin Sikira, a ne stranačkim dogovorom favorizirani Edhem Bičakčić, Dnevni avaz je oštro udario na resornog ministra

⁸⁴⁹ Pogledati arhivu Dnevnog avaza, posebno brojeve u januaru i februaru 2008. godine.

Vahida Heću i Safeta Oručevića, optužujući ih, između ostalog, za rušenje stranačke koalicije SDA i SBiH, ali i za različite nelegalne aktivnosti. Kako piše Slobodna Bosna, uočljivo je da se početak medijske kampanje protiv ministra Heće poklapa s odlukom Vlade Federacije BiH kojom vlasnik Dnevnog avaza, Fahrudin Radončić, nikako nije zadovoljan. Riječ je o spornom potraživanju građevinske kompanije Vranica, koja je glavni izvođač radova na novoj zgradi Dnevnog avaza. Kompanija Vranica je prije rata radila neke poslove u Iraku i po tom osnovu trebala je naplatiti oko 1,3 miliona dolara. No, kako je Vranica u međuvremenu privatizirana, sva prava, ali i obaveze iz tzv. pasivnog podbilansa pripadaju državi, a ne novim vlasnicima kompanije. Ministar Hećo, u čijoj je nadležnosti ova oblast, izložen je stalnim pritiscima da “ne cjepidlači” i da “malo progleda kroz prste”, ali su sve intervencije i govori okončani bez uspjeha.⁸⁵⁰

Afera „Srpske šume“ - Sud BiH podigao je optužnicu protiv lidera PDP-a, Mladena Ivanića, i četiri dužnosnika ove stranke, te nekoliko direktora šumarija vezano za kriminal počinjen u „Srpskim šumama“ i nelegalno finansiranje predizborne kampanje 2002. godine. Ivanić se tereti da je, kao premijer Republike Srpske, 2001. godine potpisao odluku da se preduzeću Trgokomerc, čiji je vlasnik Miro Jurišić, odobri sječa šume zbog navodnog duga za izgrađenu zgradu općine Ribnik, iako je znao da dug ne postoji, čime je ova općina oštećena za više od 500.000 konvertibilnih maraka. Dalje, Ivanića se tereti, osim zloupotrebe položaja, i za zločinačko udruživanje i podsticanje na zloupotrebu položaja, dok se Miri Jurišiću na teret stavlja krivično djelo krađe drveća. Ostale osumnjicene za kriminal, Pericu Bundala, Rodoljuba Trkulju i Stojka Blagojevića optužnica tereti za zločinačko organizovanje i krivično djelo podsticanja na zloupotrebu položaja, a Zoran Šupeta, Dragiša Dragutinović, Zdenko Sakan, Milorad Marjanović, Mirko Rokvić, Radenko

⁸⁵⁰ Slobodna Bosna, 17. jul 2008., strana 12

Borojević i Novica Davidović optuženi su za krivično djelo zloupotrebe položaja. U toku prva četiri mjeseca 2008. godine vodili su se sudski pretresi protiv osumnjičenih.

Mladen Ivanić, u junu 2008. godine je na Sudu BiH osuđen na godinu i šest mjeseci zatvora zbog „nesavjesnog rada u službi, krivičnog djela koja je počinio kao premijer RS-a, kojim je Javnom preduzeću Srpske šume i Opštini Ribnik nanio štetu od 178,816 maraka“.⁸⁵¹

Afera „Robne rezerve“ - Početkom godine, mediji su javnost upoznali sa novom aferom u Federaciji BiH: rezerve hrane i neophodnih životnih namirnica, koje su na lageru u Direkciji za robne rezerve, nisu ispravne za upotrebu. Kako je pisalo Oslobođenje, finansijska policija proširila je istragu o „državnom“ ulju, inspekcijski pregled robnih rezervi nije vršen od 2002. godine (dok je analiza potvrdila da pšenica nije ispravna za ishranu ljudi a, kako se čini, ni za stoku).⁸⁵² Dnevni avaz je izvjestio da će svih 250.000 konzervi mesnih narezaka kompanija BIM Galames iz Brčkog i Levita iz Gradiške, koje se nalaze u Direkciji za robne rezerve, završiti na „otpadu“, jer nisu ispravne za ljudsku ishranu.⁸⁵³

Dodik vs. Transparency International – Počelo je javnim upozorenjem Transparency Internationala BiH da su sporazumom između Vlade Republike Srpske i kompanije ČEZ o ulaganju u nove elektrane u Republici Srpskoj, prekršeni zakoni i ustavna prava građana⁸⁵⁴ da bi problem bio nagoviješten početkom ljeta, kada je u razgovoru za Oslobođenje, izvršni direktor organizacije Transparency International BiH (TI BiH), Srđan Blagovčanin, rekao kako ih istražuju Dodikove paralelne institucije. Istakao je kako su on i njegove kolege „žrtve smišljene i

⁸⁵¹ Oslobođenje, 25. jun 2008., naslovna, 2 i 3. strana

⁸⁵² Oslobođenje, 4. januar 2008., strana 2 i 19. januar 2008., strane 2 i 3

⁸⁵³ Dnevni avaz, 3. februar 2008., strana 9

⁸⁵⁴ Oslobođenje, 5. januar 2008., strana 18

orkestrirane propagandne kampanje protiv TI BiH“ i da je to dokaz monopola koji vlada u entitetu pod apsolutnom dominacijom premijera Republike Srpske.⁸⁵⁵ U tom periodu u dnevnim listovima Glas Srpske i Nezavisne novine objavljeno je na desetine tekstova i kraćih razgovora sa različitim biznismenima i ljudima iz poslovnog svijeta, koji rade u Republici Srpskoj, koji su tvrdili kako ih ljudi iz TI BiH reketiraju i ucjenjuju. Prema „istraživačkim timovima“ banjalučkih novina, u iznuđivanje novca redovito je bio angažiran stanoviti Ljubinko Leković, analitičar TI BiH. Njega su za iznudu, na stranicama ova dva lista, optužili Miloš Lazović, smijenjeni direktor podružnice Telekoma Srpske u Foči, te bivši funkcioneri Republike Srpske, Nedeljko Đekanović i Momčilo Komljenović, koji su tvrdili kako im je Leković tražio od pet do deset tisuća konvertibilnih maraka (2500 do 5000 eura) za posredovanje kod međunarodnih dužnosnika, koje bi osiguralo uklanjanje njihovih imena s popisa osoba osumnjičenih za potporu počiniteljima ratnih zločina. Tužiteljstvo BiH opovrgnulo je postojanje bilo kakve kaznene prijave protiv TI BiH i njenih funkcionera, a Policija Republike Srpske objavila je kako o ovom slučaju provodi tek izviđanja. Dodik je obećao zaštitu svima onima koji mogu posvjedočiti o navodnim ucjenama ljudi povezanih s organizacijom Transparency International BiH. Glasnogovornik ogranka TI za BiH, Srđan Blagovčanin, odlučno je odbacio ovakve optužbe nazvavši ih ludostima, najavivši istodobno kako će svi oni koji šire takve informacije imati priliku za dokazivanje na sudu. Centrala Transparency Internationala u Berlinu tim je povodom izdala i posebno priopćenje u kojemu je, među ostalim, zatražena zaštita za članove ove organizacije koji rade u BiH.

Bankrot Federacije BiH - Tužilaštvo Kantona Sarajevo uputilo je, krajem juna prošle godine, zahtjev Ministarstvu unutrašnjih poslova Federacije BiH da prikupi potrebna

⁸⁵⁵ Oslobođenje, 10. juli 2008., strana 5

obavještenja od premijera FBiH, Nedžada Brankovića, i federalnog ministra finansija, Vjekoslava Bevande, povodom informacije da Federaciji BiH prijete finansijski kolaps. Jedno od neriješenih pitanja, ujedno i veliki problem, jeste reguliranje obaveza prema socijalno ugroženim kategorijama, kakvi su i demobilisani borci. Kada se raspravljalo o zakonima kojima bi se regulirala isplata naknada demobilisanim borcima, bilo je svega 20.000 potencijalnih korisnika, u međuvremenu je taj broj narastao na 100.000 i neki od njih primaju naknade po više osnova.⁸⁵⁶

13.4. Korupcija i zloupotreba položaja

Korupcija i zloupotreba položaja su, makar sudeći po broju tekstova u medijima (374), vrlo zastupljeni u bh. društvu. Konsultirajući različite medijske izvore, a uzevši u obzir i prethodni dio izvještaja i veliki broj korupcijskih afera, u BiH su rijetki politički, vjerski i drugi javni društveni funkcioneri, koji nisu uključeni u neku od korupcijskih afera u BiH.

Finansijska policija FBiH podigla je krivične prijave zbog zloupotrebe položaja, povrede ravnopravnosti i prevare u obavljanju privrednih djelatnosti protiv ministra energetike FBiH, Vahida Heće, bivšeg premijera FBiH, Ahmeta Hadžipašića i još 18 lica sa kojima su oni bili povezani i to zbog sumnje da nisu poštivali pravila i kriterije prilikom dodjele koncesije Intrejd energiji za gradnju hidroelektrana.⁸⁵⁷

⁸⁵⁶ Glas Srpske, 27. jun 2008., strana 3

⁸⁵⁷ Nezavisne novine, 8. mart 2008., strana 7

Kako piše sarajevski sedmičnik BH Dani, svoj položaj je zloupotrebio reisu-l-ulema Mustafa ef. Cerić i to pri nabavljanju stana od 237 kvadratnih metara u samom centru Sarajeva.⁸⁵⁸

Ministarstvo unutrašnjih poslova Livanjskog kantona podnijelo je krivičnu prijavu protiv Gordane Cikojević, ministrice obrazovanja u kantonalnoj Vladi, zbog osnovane sumnje da je zloupotrijebila položaj i ovlaštenja prilikom dodjele licenci za predavače i ispitivače teorijske nastave.⁸⁵⁹

Bivši direktor Agrokomerca, Šemsudin Husić, osuđen je na tri i po godine zatvora uz obavezu da toj firmi vrati 100.000 eura za koliko je ošteti, zloupotrebivši svoju direktorsku funkciju.⁸⁶⁰

Funkcioneri državnih institucija ne plaćaju PDV prilikom hranjenja u restoranima državnih institucija, dok obični građani na cijenu svake namirnice dodaju 17 posto od te cijene.⁸⁶¹

U Novom Travniku, zabilježen je neuspješan pokušaj podmićivanja policajca, gdje je E. D. iz Bugojna dežurnom policajcu ponudio novac kako bi izbjegao platiti kaznu zbog pogrešnog parkiranja.⁸⁶²

Kantonalno tužilaštvo u Sarajevu zatražilo je pritvor za Nadu Jelisavac zbog sumnje da je utajila najmanje 300.000 konvertibilnih maraka, zbog toga što je u periodu od 2005. do 2008. godine, kao osnivačica i direktorica jedne fiktivne firme, zajedno sa svojim saučesnicima, polagala novac nepoznatog porijekla na račune te firme kod dvije poslovne banke u BiH.⁸⁶³

⁸⁵⁸ BH Dani, 25. januar 2008., strane 26 - 29

⁸⁵⁹ Nezavisne novine, 5. februar 2008., strana 5

⁸⁶⁰ Oslobođenje, 12. februar 2008., strana 5

⁸⁶¹ Oslobođenje, 16. februar 2008.

⁸⁶² Dnevni avaz, 19. februar 2008., strana 16

⁸⁶³ Nezavisne novine, 8. mart 2008., strana 3

Protiv ministra Bože Ljubića, krivičnu prijavu za zloupotrebu položaja podnijelo je Pomorsko društvo BiH zbog toga što je u Zagrebu 2007. godine Ljubić, bez prethodnog odobrenja Parlamenta BiH i nadležnih bh. institucija, potpisao Protokol o spajanju u mjestu Bijača, kojim je kao južnu kontaktnu tačku Koridora 5c odredio mjesto Bijača i, također, svoj potpis stavio na Ugovor za izradu glavnog izvedbenog projekta trase Koridora 5c „Mostar sjever – Počitelj – Bijače“, a da to nijedna nadležna institucija BiH nije odobrila i time je nanio štetu državi u kojoj obnaša dužnost ministra.⁸⁶⁴

Generalni sekretar predsjednika Republike Srpske, Mirko Stojić, godinu dana je primao dvije plate, tako da su mu mjesečna primanja u 2007. godini bila 9.000 konvertibilnih maraka. U razgovoru za Nezavisne novine, Stojić je potvrdio kako je primao dvije plate, no iznos je bio mnogo manji od navedenog – kao sekretar predsjednika Republike Srpske primao je 2.000 konvertibilnih maraka, dok je kao šef kabineta primao 1.500 konvertibilnih maraka. Pritisnut medijskim napisima o mutnim radnjama kod renoviranja predsjedničke zgrade i rastrošnog trošenja budžetskog novca, Mirko Stojić je podnio ostavku na mjesto generalnog sekretara predsjednika Republike Srpske krajem marta.⁸⁶⁵

Direktorica Centra za socijalni rad u Banja Luci, Borka Vukajlović, zloupotrebila je svoj položaj uposlivši u toj ustanovi svoga sina, njegovog prijatelja, brata od tetke, te njegovu snahu.⁸⁶⁶

Tužilaštvo BiH tereti bivše čelnike Nogometnog saveza BiH za poreznu utaju, produženo krivično djelo porezne utaje, te zloupotrebu položaja i ovlaštenja. Optužnicom se Munib Ušanović i Miodrag Kureš terete da su u periodu od 2001. do

⁸⁶⁴ Oslobođenje, 6. mart 2008., strana 5

⁸⁶⁵ Nezavisne novine, 13. mart, strana 3; 14. mart, strana 5; i 29. mart 2008., strana 3

⁸⁶⁶ Nezavisne novine, 13. mart 2008., strana 27

2006. godine utajili 2,3 miliona konvertibilnih maraka, oštetivši za toliko budžet FBiH i BiH.⁸⁶⁷

Riječki kardiokirurg, Ognjen Šimić, koji je 25. avgusta 2008. godine, presudom Županijskog suda u Rijeci osuđen na devetogodišnju kaznu zatvora zbog primanja mita, treći je poznati bjegunac u posljednjih godinu i po dana, koji je iz Hrvatske umakao u BiH. Šimić je u Sarajevo došao u nedjelju, dan prije izricanja presude, navodno u posjetu ocu doktoru Srećku Šimiću, jednom od najpoznatijih i najpriznatijih bosanskih ginekologa. I mada nema nikakve dvojbe da je njegov povratak u rodni grad bio ranije isplaniran, kao i da je Ognjen Šimić računao da će biti proglašen krivim, u Sarajevo je doputovao poput bilo kojeg slobodnog hrvatskog građanina, koristeći se svojim osobnim dokumentima. Državno odvjetništvo u Rijeci, naime, nije Šimiću oduzelo putne isprave, držeći da ne postoji opasnost od bijega. Bijeg u Bosnu i Hercegovinu doktora Šimića, nakon što je (nepravomomoćno) osuđen na devet godina zatvora, iznova je aktuelizirao zakonsku poroznost odnosa između BiH i Hrvatske. Među „bjeguncima“ koji su ove poroznosti koristili nalaze se i Ante Jelavić, Ivan Bender, Svjetlan Stanić, Jozo Ćurković.⁸⁶⁸

13.5. Sukob interesa

Centralna izborna komisija BiH (CIK BiH) utvrdila je da postoji sukob interesa kod ministra inostranih poslova BiH, Svena Alkalaja, te zamjenika ministra civilnih poslova BiH, Senada Šepića, i zamjenika ministra odbrane BiH, Igora Crnadka, zbog čega se njima trojici izriču sankcije zabrane kandidovanja na bilo koju funkciju u naredne četiri godine. CIK BiH je utvrdila da je

⁸⁶⁷ Izvori: Oslobođenje, 18. mart 2008., strana 3; i Nezavisne novine, 18. marta 2008., strana 12

⁸⁶⁸ Slobodna Bosna, 28. avgust 2008., strane 6 - 9

Alkalaj u sukobu interesa, jer je član Nadzornog odbora VGT osiguranja iz Visokog, koje je poslovalo sa organima vlasti u iznosu većem od 5.000 konvertibilnih maraka, Senad Šepić je bio u sukobu interesa od februara do decembra 2007. godine, jer je njegov punac bio vd direktora Javnog komunalnog preduzeća Bašbunar iz Travnika, dok Crnadak, prema odluci CIK-a BiH, neće moći biti kandidat ni za jednu funkciju do aprila 2012. godine, jer je za vrijeme državnog mandata njegov otac bio direktor Incel Hodlinga u Banja Luci.⁸⁶⁹

Zbog neutvrđivanja sukoba interesa federalnog premijera Nedžada Brankovića, organizacija Transparency International BiH pokrenula je spor protiv Centralne izborne komisije BiH. „Zakon predviđa da sukob interesa postoji u situacijama u kojima izabrani zvaničnici, nosioci izvršnih funkcija i savjetnici imaju privatni interes koji utječe ili može utjecati na zakonitost, otvorenost, objektivnost i nepristrasnost u obavljanju javnih funkcija. TI smatra da se u slučaju Brankovića radi o postojanju sukoba interesa jer je vidljivo da pozicija premijera i njegov privatni interes u fondu ABDS može da utječe na sve ove stvari koje Zakon nabraja“.⁸⁷⁰

Udruženje građana „Front“ ocijenilo je:

*...sramnom i bezobraznom odluku Centralne izborne komisije BiH o stavljanju van snage Pravilnika o sukobu interesa, te njihovo tumačenje odredbi Zakona o sukobu interesa po kojem su sukobu interesa podložni samo izabrani zvaničnici na državnom nivou vlasti.*⁸⁷¹

Postoji osnovana sumnja da ministar finansija i trezora BiH, Fuad Kasumović, nije naveo prilikom kandidature na

⁸⁶⁹ Izvori: Dnevni avaz, 7. januar 2008., strana 3; 7. februar 2008., strana 2; i 25. april 2008., strana 2; i Nezavisne novine, 25. april 2008., strana 3

⁸⁷⁰ Dnevni avaz, 27. mart 2008., strana 8

⁸⁷¹ Oslobođenje, 15. mart 2008., strana 4

ministarsko mjesto da je vlasnik dionica u preduzeću Zmajevac u vrijednosti od 140.000 konvertibilnih maraka.⁸⁷²

Općinski odbor Stranke demokratske akcije (SDA) Bihać uputio je Centralnoj izbornoj komisiji BiH (CIK BiH) prijavu protiv načelnika Bihaća, Hamdije Lipovače, uz tvrdnju da je prekršio odredbe Zakona o sukoba interesa. Kako tvrde u SDA, sukob interesa se odnosi na angažman Hamdije Lipovače kao predavača na Pravnom fakultetu u Bihaću, zatim na obavljanje dužnosti predsjednika Upravnog odbora Razvojne agencije ARDA, te funkcije predsjednika Komisije za dodjelu građevinskog zemljišta u državnom vlasništvu u Općini Bihać, za šta dobija i naknadu. Dalje navode kako je Lipovača kao protuslugu za odobrena sredstva namijenjena izgradnji munare džamije u Kulen Vakufu dobio zemljište u tom naselju, a od jednog mobilnog operatera mobitel u vrijednosti od 1.000 konvertibilnih maraka, te da je u sukobu interesa zbog toga što mu otac obavlja dužnost direktora bišćanske direkcije Elektroprivrede BiH, a punac dužnost direktora Mješovite elektrotehničke škole u Bihaću. U Kabinetu načelnika Lipovače, prijavu SDA CIK-u BiH prokomentirali su da je riječ o još jednom „prljavom pokušaju SDA Bihać da aktuelnog načelnika ometu u ponovnoj kandidaturi za predstojeće izbore“.

Visoki predstavnik Miroslav Lajčak je od Brankovićeve Vlade, odnosno, od Federalnog parlamenta, zatražio žurno usvajanje zakona o sukobu interesa na entitetskoj razini, budući da je, za razliku od njihovih kolega u državnim institucijama, na stotine federalnih, kantonalnih i općinskih dužnosnika, u tom smislu, pošteđeno svake odgovornosti. Kako piše Slobodna Bosna, osim što je reagirao sa stanovitim zakašnjenjem, nema nikakve dvojbe da je Lajčak zahtjev za usvajanje zakona o sukobu interesa u Federaciji BiH posve krivo adresirao. Visoki je predstavnik o dosljednoj primjeni ovog zakona trebao najprije razgovarati sa

⁸⁷² Glas Srpske, 10. april 2008., strana 3

onima kojima je to posao - čelnicima Centralne izborne komisije BiH, a ne sa Nedžadom Brankovićem zbog kojeg je, između ostalih, provedba zakona o sukobu interesa u Federaciji BiH i suspendirana. Predstavnici organizacije Transparency International su, još koncem prošle godine, pokrenuli sudski spor pred Sudom BiH, tražeći odgovornost onih koji su zaduženi za provedbu Zakona o sukobu interesa, ali i onih koji ga krše. Budući da nisu našli niti jedan argument u Brankovićevu korist, a nisu imali političku saglasnost da ga kazne, navodno nezavisni članovi Centralne izborne komisije su, na koncu, posegnuli za "kompromisnim rješenjem" i, jednostavno, odlučili da Zakon o sukobu interesa "ne važi" za federalnog premijera!⁸⁷³

Organizacija Transparency International BiH (TI BiH) uputila je pismo Parlamentu BiH u kojem ukazuje na kontinuiranu opstrukciju provođenja Zakona o sukobu interesa koju čini Centralna izborna komisija BiH prema zahtjevu za utvrđivanje sukoba interesa u slučaju federalnog premijera Nedžada Brankovića. U pismu se navodi kako CIK BiH nije donio nikakvu odluku u zatraženom roku, zbog čega je Transparency International pokrenuo upravni spor zbog šutnje administracije pred Sudom BiH. Sud BiH je 26. avgusta 2008. godine donio presudu kojom se CIK-u BiH nalaže da u roku od 15 dana donese odluku o tome da li je premijer FBiH u sukobu interesa, ali se Komisija proglasila nenadležnom u ovom slučaju. „Ovakvom praksom CIK-a BiH na direktan i flagrantan način se krši zakon i odbija provođenje presude Suda BiH te šalje poruka javnosti da postoje pojedinci koji su iznad zakona“, ističe organizacija Transparency International. U pismu se ocjenjuje da ovakvi postupci imaju dalekosežne posljedice po vladavinu zakona kao temeljni princip u demokratskim društvima, te da zavređuju da se o njima kao i o odgovornosti članova CIK BiH izjasni Parlamentarna skupština BiH. Pismo, koje je upućeno i OHR-u i

⁸⁷³ Slobodna Bosna, 28. avgust 2008. godine, strana 29

OEBS-u, potpisali su i Helsinški odbor za ljudska prava BiH, Centri civilnih inicijativa, ALDI, Global rights, Fond otvoreno društvo BiH, Centar za promociju civilnog društva, Cepos, ACIPS i ICVA. Organizacija Transparency International je tražila da se utvrdi da li je Branković u sukobu interesa zbog toga što je istovremeno premijer i dioničar u Društvu za upravljanje fondovima ABDS.⁸⁷⁴

14. Prava žena

Diskriminacija bazirana na tradicionalno-spolnoj i rodno utvrđenoj moći, posebno je osnažena kroz medijski diskurs, ali, nažalost, namećući se stereotipnim konstrukcijama i patrijarhalnom perceptivnošću „uloge“ žene u društvu sa primarno zadatim identitetima majke, supruge, domaćice i čuvarice doma i ognjišta. Tome u prilog ide i jedno od opažanja izneseno u knjizi „Stereotipizacija: Predstavljanje žena u štampanim medijima u jugoistočnoj Evropi“, koju je izdao sarajevski Mediacentar: “Ono što je paradoksalno kod medijske proizvodnje i korištenja stereotipa i eksplicitnog i/ili implicitnog širenja predrasuda, naprije se odnosi na diskurs same novinarske profesije, koja svoj autoritet, kao što je dobro poznato, uspostavlja na 'objektivnom' informiranju i kodeksu 'podjednakog tretmana' svih osoba eliminacijom svih oblika diskriminacije. Drugi je paradoks što se čini da je novinarska profesija, osobito u zemljama u tranziciji, u velikom stepenu feminizirana, pa tako ispada da su za stereotipno predstavljanje žena u medijima velikim dijelom krive i same žene. Ali ne treba zaboraviti da je novinarstvo najstarija medijska profesija i da osnivački mitovi i vještine koje donose novinarsku medijsku slavu uglavnom afirmiraju patrijarhalnu kulturu muškosti, te u objašnjenju tog

⁸⁷⁴ Izvori su SEEbiz.eu i Dnevni avaz, 16. septembar 2008., strana 4

fenomena ni u kom slučaju ne mogu biti zanemarena dva faktora – socijalizacija žena i njihova edukacija. Žene su u novinarstvo ušle teško i napredovale sporo”.⁸⁷⁵

Rezultati istraživanja, koje je radio Mediacentar, Sarajevo, 2007. godine, u vidu dvomjesečnog monitoringa štampanih medija, pokazuje da „dok muškarci dominiraju novinama, žene i druge rodne grupe su nedovoljno zastupljene. Pored toga ženama su dodijeljene sfere zabave i privatnosti, te su time marginalizirane. To se postiže sistematskim pozicioniranjem žena u 'marginalne' priče – gurajući ih sa naslovnih stranica na zadnje stranice i tzv. 'mekše' teme (muškarci su čak 81.3% prisutniji na naslovnim stranicama u odnosu na žene koje zauzimaju svega 17.6% naslovnih stranica). Što se tiče njihovog pozicioniranja unutar vijesti, žene rijetko imaju centralnu ulogu u tekstu i rijetko su glavni izvori informacija u njemu. Ženski su glasovi često utišani i rijetko predstavljaju glas autoriteta i stručnosti)“.⁸⁷⁶

Rezultat monitoringa medija za 2008. godinu nije znatno drugačiji od rezultata ranijih monitoringa. Iako je broj analiziranih tekstova koji se bave (ugroženim) pravima žena mali (320 ili, svega, 2 posto), generalni je utisak da i dalje postoji velika diskriminirajuća praksa i nesenzibiliranost medija, posebno kada je riječ o izvještavanju o slučajevima nasilja. Najprisutnije teme bile su nasilje u porodici i drugi oblici nasilja (fizički napadi na žene).

14.1. Nasilje

Nezavisne novine su često obrađivale teme sa slučajevima nasilja u porodici, ali, nažalost, često je vidljiva nedovoljna

⁸⁷⁵ Stereotipizacija: Predstavljanje žena u štampanim medijima u jugoistočnoj Evropi, Sarajevo: Mediacentar Sarajevo, 2007. godina, str. 22

⁸⁷⁶ Isto., str. 66

senzibiliziranost novinara/novinarke u izvještavanju o ovim temama. Tako se žene obično imenuju kao *žrtve* čime se dodatno osnažuje nasilnost i kreira slika žena kao bespomoćnih bića izloženih raznim oblicima nasilja i tortura. Izvještavajući o primjeni zakonske regulative o zaštiti od nasilja u porodici, Nezavisne novine prenose: ‘Nasilja u bh. porodicama je uvijek bilo. Nemamo relevantne podatke o broju nasilja u porodicama, tako da ne možemo govoriti da li je u porastu. Ali evidentan je porast ...’ rekla je Zahiragićeva. Mrđanović je dodao da je u 2007. godini u FBiH podneseno 78 zahtjeva za izricanje zaštitnih mjera zbog nasilja u porodici, 17 ih je izrečeno, a 31 žrtva bila je zaštićena”.⁸⁷⁷

Analiza je ukazala i na problematične naslove, kao što je slučaj sa člankom u Oslobođenju - “Batinama do statusa gazde u kući“. U daljem tekstu stoji: „Stereotip u umovima nekih bosanskohercegovačkih muškaraca da su ženidbom, kako kaže profesor i socijalni psiholog Ismet Dizdarević, dobili vlasništvo nad suprugom i pravo da nju i djecu nasilno vaspitavaju, proteklog vikenda 15 puta je izašao na vidjelo u Federaciji BiH. Naime, policije kantonalnih MUP-ova tokom subote i nedjelje zabilježile su 15 krivičnih djela nasilja u porodici, od čega je najviše registrovano u Unsko-sanskom kantonu četiri, te u sarajevskom tri“.⁸⁷⁸

Dnevni avaz je objavio članak o krvnoj osveti kod Albanaca i “pravu” na ubijanje žene ukoliko u brak ne stupi nevina. Osim upoznavanja sa ovom vrstom “tradicije”, članak nije pružio nikakav kritički ton prilikom izvještavanja o krvnoj osveti prisutnoj u nekim tradicijama. Članak je napisan kao potpuno podrazumijevanje specifičnih tradicija i običaja. Osim što je u tekstu ubijena djevojka imenovana *nesretnom*, cijeli događaj ubistva od “vratio je nesretnu djevojku”, do “zakon je uzeo u

⁸⁷⁷ Nezavisne novine, 29. januar 2008.

⁸⁷⁸ Oslobođenje, 26. februar 2008.

ruke”, predstavljen je bez ikakve osude ili kritike. U tekstu stoji kako je „nakon prve bračne noći 20-godišnja kosovska Albanka Hadžira Sahiti surovo ubijena prema tradicionalnom albanskom Kanonu Leke Dukadžinija. Uz obrazloženje da njegova izabranica nije bila nevina, njen suprug Skender vratio je nesretnu djevojku roditeljima. Zakon je uzeo u ruke Hadžirin stariji brat Ismet, koji je, perući obraz porodice u skladu s Kanonom Leke Dukadžinija, iz pištolja ispucao sedam metaka u sestru, a zatim je sahranio u obližnjoj šumi”.⁸⁷⁹

U proteklom periodu objavljeno je nekoliko izvještaja o stanju sa nasiljem u porodici. Nezavisne novine su objavile dio izvještaja sa blagim kritičkim osvrtom, što je pomak u odnosu na suhoparno prenošenje statističkih podataka. “Samo jedan nasilnik udaljen iz kuće”, naslov je teksta u kojem stoji: „Iako je Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici u Federaciji BiH predviđena mjera udaljavanja nasilnika iz kuće, u Federaciji je u prošloj godini izrečena samo jedna takva mjera, podaci su Gender centra FBiH. Ovu jedinu mjeru izrekao je Opštinski sud u Livnu. Ana Vuković, direktorica Gender centra FBiH, kaže, pak, da je 12 opštinskih sudova u FBiH primilo 78 zahtjeva za izricanje zaštitnih mjera predviđenih Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici”.⁸⁸⁰

“Žene se sve češće odlučuju da prijave nasilne muževe, braću ili roditelje. To možda ponajbolje ilustruje podatak da su kantonalni MUP-ovi u 2007. evidentirali 775 slučajeva nasilja u porodici, što je za 63 više u odnosu na 2006. Prema policijskim podacima, u samo tri dana u BiH prijavljeno je najmanje 11 takvih slučajeva, a među žrtvama su maloljetnica iz Sarajeva i žena iz Modriče.”⁸⁸¹

Najčešće žrtve porodičnog nasilja su žene, ali i djeca koja, ukoliko nisu direktno izložena nasilju, prisustvuju u stresnim

⁸⁷⁹ Dnevni avaz, 29. mart 2008.

⁸⁸⁰ Nezavisne novine, 31. mart 2008.

⁸⁸¹ Oslobođenje, 19. mart 2008.

scenama nasilja očeva nad majkama. Kako je rekla Dragana Miljević iz banjalučke organizacije Udružene žene, najčešći problemi na koje žene nailaze i zbog kojih dolaze u sigurnu kuću povezani su sa fizičkim nasiljem. Prema njenim riječima u sigurnoj kući je krajem avgusta 2008. godine boravilo šest žena, isto toliko djece, koje su preživjele nasilje u porodici. Žene su starosti od 21 do 55 godina, a djeca od pet mjeseci do 17 godina.⁸⁸²

Nesenzibiliranost je prisutna u većini ovdašnjih medija koji potiču nasilje, ili ga velikim dijelom ne osuđuju, već ga podrazumijevaju kao postojeći fakt određenog društva. "Batine i za Dan žena", naslov je teksta objavljenog u Glasu Srpske, "O ženskim dilemama", naslov je članka u Nezavisnim novinama o izvođenju predstave „Vaginini monolozi“, koja je posvećena borbi protiv nasilja u cijelom svijetu. Nasilje se ovdje imenuje kao "ženska dilema" ili "ženski problem"!

Oslobođenje je objavilo članak o slučaju prijavljenog nasilja u porodici na sljedeći način: "Tukao i silovao bivšu suprugu? (naslov): H. I. (21) iz Ljubovije prijavila je tuzlanskoj policiji da ju je u nedjelju navečer u njenoj kući u naselju Mihatovići kod Tuzle napao i više puta silovao njen bivši nevjenčani suprug B. M. (34). Naime, H. I. je ispričala policiji da ju je B. M. presreo ispred kuće, pretukao, oduzeo pedeset maraka i više puta silovao. Djevojka je, zatim, prevezena u službu Hitne medicinske pomoći u tuzlanskom Domu zdravlja, odakle je upućena na Odjel ginekologije UKC-a Tuzla."⁸⁸³

Još jedan slučaj koji je poprilično interesirao medije u proteklom periodu bio je napad na profesoricu u Tehničkoj školi u Banja Luci od strane učenika. "Jedan neopravdan čas izmijenio je profesorici banjalučke Tehničke škole Milki Kukolj život... Radeći svoj posao, upisujući neopravdan čas učeniku koji

⁸⁸² Glas Srpske, 23. – 24. avgust 2008., strana 27

⁸⁸³ Oslobođenje, 6. maj 2008.

izostanak ničim nije opravdao, Kukoljeva je pretučena, zauvijek istraumatizirana i ponižena. Posao, kome je godinama posvećena, sad predstavlja mjesto straha, ružnih slika i sjećanja. Obijesni petnaestogodišnjak, izrevoltiran zbog neopravdanog časa, naočigled svojih ravnodušnih drugara, išamarao je krhku profesoricu i, što je najtragičnije, prošao.”⁸⁸⁴ Ovdje, svakako, treba podcrtati *krhku profesoricu*, kao kontinuirano imenovanje bespomoćnosti žena.

Mediji su veliku pozornost dali slučaju ubistva majke koju je ubio tridesetjednogodišnji sin. Ubistvo se desilo 14. juna 2008. godine: “Armin Isaković u teškom psihičkom stanju: Kantonalno tužilaštvo Sarajevo donijelo je naredbu za provođenje istrage protiv Armina Isakovića (31), koji je nožem usmrtio svoju majku Fatimu (61) u subotu popodne u njihovom stanu u centru Sarajeva. Na prijedlog Tužilaštva, sudija za prethodni postupak Vladimir Špoljarić je Isakoviću odredio jednomjesečni pritvor. Kantonalni tužilac Milutin Koprivica, koji provodi istragu u ovom slučaju, nije želio davati nikakve informacije.”⁸⁸⁵

„Armin Isaković, predat je Centru za socijalni rad (naslov): Vijeće Kantonalnog suda Sarajevo utvrdilo je da je Armin Isaković majku Fatimu Isaković ubio u stanju neuračunljivosti, te je predmet uputilo Centru za socijalni rad Općine Centar na daljnje postupanje (u skladu s odredbama Krivičnog zakona koji je stupio na snagu 2003. godine).“⁸⁸⁶

⁸⁸⁴ Nezavisne novine, 23. maj 2008., 25. maj 2008.

⁸⁸⁵ Dnevni avaz, 17. jun 2008.; Dnevni avaz, 17. jun 2008., BH Dani, 27. jun 2008., Nezavisne novine, 17. jun, 06. avgust, 13. avgust, 22. avgust 2008., Oslobođenje, 17. jun, 12. jul, 31. jul, 06. avgust 2008.

⁸⁸⁶ Oslobođenje, 29. avgust 2008.

14.2. Mobing, dobizam, zdravstvena zaštita i politička participacija

Osim nasilja, koje je kao tema najprisutnije u ovdašnjim medijima, pregledom članaka utvrđeno je i prisustvo slijedećih tema: žene žrtve rata, mobinga, dobne diskriminacije, zdravstvene zaštite, te politička i društvena participacija žena u javnom životu.

“Mobing ili sistematsko psihičko zlostavljanje na radnom mjestu je sve učestalija pojava u RS i BiH, rekla je službenik za odnose s javnošću Gender centra Vlade RS Jelena Milinović. Ona je kao uzroke mobinga navela ekonomsku neizvjesnost, nizak životni standard, visoku stopu nezaposlenosti, neuređenu privatizaciju, visoku stopu kriminala i korupcije, koja radnike stavlja u tešku poziciju.”⁸⁸⁷

U magazinu Slobodna Bosna je objavljen članak o (ne)učešću žena u političkom životu sa dominantnim podsmiješljivim tonom i potpunim obeshrabrivanjem participacije žena u politici: “Smijenjene dame bh. diplomatije Daria, Željana, Lidija, žrtve Komišićeve sablje: Nakon sada već bivše veleposlanice BiH u Austriji Darije Krstičević i njezine kolegice Lidije Topić, do sredine septembra prošle godine šefice Misije BiH pri Europskoj uniji, svoj je diplomatski angažman u Francuskoj prije desetak dana okončala i Željana Zovko, treća uspješna diplomatkinja koju je na veleposlaničku dužnost, svojedobno, imenovao nekadašnji hrvatski član državnog Predsjedništva Dragan Čović.”⁸⁸⁸

Kroz medijski prostor provlačile su se i druge stereotipne interpretacije, poput “Uhvaćena žena džeparoš”⁸⁸⁹, “Među

⁸⁸⁷ Nezavisne novine, 12.04.2008.

⁸⁸⁸ Slobodna Bosna, 31.01.2008.

⁸⁸⁹ Dnevni list, 31. januar 2008.

kockarima sve više žena”⁸⁹⁰, “Žene problematičnije od muških zatvorenika”⁸⁹¹ do stereotipizacije profesija “Uspješno rade i muške poslove”⁸⁹², “Najbolju rakiju napravila žena”⁸⁹³, “Polugola pjevačica igrala pred čelnicima Distrikta”.⁸⁹⁴ Zatim diskriminacija vezana za osmi mart: “Od potlačenih od emancipovanih...Vremenom je ovaj praznik izgubio političku konotaciju i postao dan za slavljenje ženske ljepote i majčinstva”⁸⁹⁵, “Haris Silajdžić je za Dan žena uposlenice Predsjedništva BiH iz državnog budžeta galantno počastio s 200 KM”.⁸⁹⁶

“Nestala ploča s mosta u Višegradu (naslov): S mosta Mehmedpaše Sokolovića u Višegradu nestala je limena ploča koju su u utorak bespravno postavile članice Udruženja 'Žene žrtve rata' iz Sarajeva, potvrđeno je juče u višegradskoj policiji. 'Policija nije bila obavezna da čuva ovu ploču, koju su nepoznati počinioci uklonili, nakon što je juče bespravno postavljena', rekao je Zoran Uščumlić, komandir Policijske stanice u Višegradu.”⁸⁹⁷

“Žrtvama status socijalne kategorije: Neophodno je osnivanje fonda za obeštećenje i osiguranje besplatne pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima, kao i stabilno finansiranje iz državnog budžeta organizacija koje pružaju pravnu pomoć žrtvama, zaključeno je na Četvrtoj regionalnoj konferenciji o suzbijanju trgovine ljudima, koja je jučer završena u Sarajevu. Ukazana je i potreba pokretanja inicijative da žrtve trgovine

⁸⁹⁰ Dnevni list, 25. februar 2008.

⁸⁹¹ Nezavisne novine, 7. april 2008.

⁸⁹² Oslobođenje, 16. mart 2008.

⁸⁹³ Nezavisne novine, 14. mart 2008.

⁸⁹⁴ Nezavisne novine, 8. mart 2008.

⁸⁹⁵ Glas Srpske, 8.-9.03.2008.

⁸⁹⁶ Slobodna Bosna, 13.03.2008.

⁸⁹⁷ Nezavisne novine, 27.03.2008.

ljudima dobiju status socijalne kategorije u zakonima socijalne zaštite, kako bi imale pravo na sve beneficije.”⁸⁹⁸

Mediji redovito prate teme vezane za zdravstvenu zaštitu. “Jedino porodilje u HNK ne štiti zakon (naslov): Dvadesetdevetogodišnja Medina, majka trogodišnje djevojčice, strahuje da bi uskoro mogla ostati bez posla nakon što rodi i drugo dijete. U SMS-u koji je ova Konjičanka poslala redakciji 'Dnevnog avaza', između ostalog, stoji da se s tim strahom danas u Hercegovačko-neretvanskom kantonu suočava na hiljade zaposlenih trudnica.”⁸⁹⁹

“Očevi ne idu na porodiljsko“, naslov je teksta u Nezavisnim novinama, u kojem piše kako „očevi u BiH, iako po zakonu mogu da uzimaju porodiljsko odsustvo, rijetko koriste to pravo, a i poslodavci ga muškarcima nerado odobravaju. Dragi Gačanoviću iz Donje Snjegotine kod Čelinca, koji je dobio trojke i sada ima petoro djece, 'Željeznice RS' nisu odobrile zahtjev za porodiljsko odsustvo.”⁹⁰⁰

U istoj novini piše: „Iako ljekari trudnicama preporučuju da na preglede idu u Savjetovalište Doma zdravlja, kako ne bi dolazile u kontakt s virusima, veliki broj njih primoran je da ide i kod drugih ginekologa u Domu zdravlja“.⁹⁰¹

“Rodno osjetljiv jezik u RS trebao bi biti standardizovan, a u tom poslu moraju da se udruže političke, prosvetne, jezičke i novinarske elite, smatra Svenka Savić, profesorka psiholingvistike na Univerzitetu u Novom Sadu. Ona je juče u Banjaluci na okruglom stolu 'Rod i jezik' održala predavanje na temu 'Žena sakrivena jezikom medija: Kodeks neseksističke upotrebe jezika'

⁸⁹⁸ Dnevni avaz, 27.03.2008.

⁸⁹⁹ Dnevni avaz, 10. april 2008.

⁹⁰⁰ Nezavisne novine, 14. april 2008.

⁹⁰¹ Nezavisne novine, 15. april 2008.

na kojoj je Savić poručila kako se kod nas još od 1999. godine čeka na primjenu Deklaracije UN-a o rodno osjetljivom jeziku.”⁹⁰²

Stereotipne medijske interpretacije i dalje su prisutne kod imenovanja određenih “muških” profesija: “Djevojke u muškom sportu: Fudbalski klub 'Leotar-tex' iz Trebinja ovogodišnji je šampion Republike Srpske u ženskom fudbalu. Vicešampionke BiH i finalistkinje Kupa BiH, do šampionske titule došle su u Tesliću nakon pobjede nad banjalučkim 'Borcem' boljim izvođenjem jedanaesteraca 7: 6 (u regularnom dijelu utakmice bilo je 3:3).”⁹⁰³

Dženana Zolota i Zlata Behram, novinarka Informativnog programa FTV-a, najavile su da će protiv menadžmenta ove televizije podnijeti tužbu, jer su obaviještene o promještanju sa Federalne televizije na Radio FBiH bez ikakvog obrazloženja, dok su bile na bolovanju. Zolota i Behram tvrde da su morale produžiti bolovanje zbog stresa i mobinga, a što je uzrokovano stalnim telefonskim pozivima da će biti premještene i to protivzakonito.⁹⁰⁴

15. Prava djeteta

Sa 939 medijskih natpisa, ili 7 posto od ukupnog broja analiziranih tekstova, prava djeteta su bila među zastupljenijom kategorijom u medijima. Monitoring medija za 2008. godinu pokazao je da se djeci posvećuje dosta medijskog prostora, ali kvalitativno, to su tekstovi koji, uglavnom, pišu o raznim kriminalnim radnjama kada se one već dogode. Takav je slučaj sa problemima u obrazovanju (etnička i nacionalna netrpeljivost,

⁹⁰² Nezavisne novine, 22. april 2008.

⁹⁰³ Reporter, 18. jun 2008.

⁹⁰⁴ Dnevni list, 5. novembar 2008.

podijeljene škole), koji su sa 334 teksta na prvom, odnosno maloljetničkom delinkvencijom, koja se sa 223 teksta nalazi na drugom mjestu. Slučajevi seksualnog zlostavljanja i drugih oblika nasilja, poput pedofilije, bili su tretirani 88 puta, dok se na opće teme o pravima djeteta odnosilo 294 teksta.

Na primjer, među tekstove koje smo svrstali u kategoriju „opće“, svrstali smo i naredna dva koji problematiziraju usvajanje djece u BiH.

Procedura usvajanja djece bez roditeljskog staranja u BiH je komplikovana i traje i do pet godina, a cijeli proces dodatno otežava i činjenica da postoji veliki broj djece koja ne mogu biti usvojena, jer biološki roditelji ne daju saglasnost za usvajanje, iako ne žele da preuzmu brigu o njima. Prema podacima kojima raspolaže Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, godišnje se obavi oko 20 usvojenja, a u Republici Srpskoj, trenutno, ima oko 577 djece bez roditeljskog staranja, koja su, uglavnom, u hraniteljskim porodicama.⁹⁰⁵ I Mostarci su slabo zainteresirani za usvajanje djece. Iako je sa projektom hraniteljstva, mostarski Centar za socijalni rad započeo još prije dvije godine, još nijedno dijete iz Doma za nezbrinutu djecu nije udomljeno kroz ovaj vid zbrinjavanja. U Centru se pred kraj 2008. godine nalazilo 14-oro nezbrinute djece.⁹⁰⁶

15.1. Maloljetnička delinkvencija

Mediji su najviše izvještavali o prisutnosti maloljetničke delinkvencije potaknuti ubistvom dječaka Denisa Mrnjavca, zatim stanjem u obrazovanju, prisutnošću nacionalizma u školama, te

⁹⁰⁵ Nezavisne novine, 11. novembar 2008., strana 5

⁹⁰⁶ Dnevni list, 9. novembar 2008., strana 13

nešto manje o seksualnom zlostavljanju u porodici, odnosno slučajevima incesta.

Stravično ubistvo sedamnaestogodišnjeg dječaka u tramvaju, Denisa Mrnjavca, koje se dogodilo 5. februara 2008. godine, izazvalo je veliku medijsku pažnju i pojačalo, kao nikada do sada, interesovanje za prisustvo maloljetničke delinkvencije (Dnevni avaz, 07.02., 09.02.2008. - tri članka, 11.02., 12.02.2008. - četiri članka, 13.02., 16.02.2008. - dva članka, 20.02.2008. - dva članka, 26.02.2008., Nezavisne novine, 09.02., 11.02.2008. - dva članka, 12.02.2008. - dva članka, 14.02.2008. - tri članka, 23.02.2008. - dva članka, 26.02.2008., Oslobođenje, 09.02.2008. - tri članka, 12.02., 13.02., 14.02., 16.02.2008. - dva članka, 20.02.2008. - dva članka, 21.02.2008. - dva članka, 23.02.2008. - tri članka, 24.02.2008., Start BiH, 19.02.2008. - dva članka, Glas Srpske, 07.02.2008. - veoma mali tekst, 13.02.2008., BH Dani, 22.02.2008. - tri članka, Reporter, 20.02.2008. - dva članka, Start BiH, 19.02.2008., Nezavisne novine, 15.02.2008. - tri članka, Nezavisne novine, 15.02.2008., Oslobođenje, 12.02.2008., Dnevni list, 14.02.2008. - četiri članka, 13.02.2008. - tri članka, 11.02., 12.02.2008. - tri članka, 22.02.2008., Dnevni list, 24.02.2008. - dva članka, 27.01., 28.02.2008. - dva članka, 15.02., 20.02.2008., Dnevni avaz, 12.02., 15.02., 16.02., 17.02., 18.02., 23.02.2008., Nezavisne novine, 13.02., 20.02., 23.02.2008., Oslobođenje, 11.02., 12.02.2008. - dva članka, 13.02., 14.02., 15.02.2008., Dnevni list, 14.02.2008., Dnevni avaz, 09.02.2008., Nezavisne novine, 09.02.2008., Dnevni list, 24.02.2008., Dnevni avaz, 12.02., 15.02., 16.02., 17.02., 18.02., 23.02.2008., Nezavisne novine, 13.02., 20.02., 23.02.2008., Oslobođenje, 11.02., 12.02.2008. - dva članka, 13.02., 14.02., 15.02.2008., Dnevni list, 14.02., 13.02., 12.02., 22.02., 24.02., 15.02.2008.).

Magazin Start BiH posjetio je zenički zatvor i razgovarao sa tri zatvorenika čije priče su slične hiljadama drugih priča maloljetnih delinkvenata čija igra i dokazivanje završe tragično i

odvedu ih u zatvor. Tamo su smješteni zajedno za višestrukim ubicama i bez ikakvih kvalitetnih programa resocijalizacije.⁹⁰⁷

Slobodna Bosna je objavila članak pod nazivom "Djeca koja teroriziraju Sarajevo: Šesnaestogodišnji Rom Roberto Hrustić, kojeg su sarajevski policajci uhapsili 21. januara, počinio je u 2007. godini ukupno 128 teških kaznenih djela!!! No, sve do 20. januara kada je Hrustić zapalio šibicu i bacio je na Ljubicu Đokić-Spasojević, koju je njegov dvije godine mlađi prijatelj Robert Mučišt prethodno polio benzinom, ovaj je šesnaestogodišnjak bio problem samo za sarajevsku policiju, te još stotinjak građana koji su bili žrtve njegovog kriminala."⁹⁰⁸

Slični su naslovi tekstova objavljenih u Nezavisnim novinama: "Kada djeca postanu ubice"⁹⁰⁹ i u Oslobođenju - "Djeca kriminalci slobodno šetaju bh. ulicama"⁹¹⁰.

Osim ubistva Denisa Mrnjavca mnogo se izvještavalo i o ubistvu starice Ljubice Spasojević koje su počinili tri maloljetnika (Nezavisne novine, 22.01.2008.; Dnevni avaz, 21.01.2008.; Glas Srpske, 22.01., 23.01., 28.01.2008.; Dnevni list, 22.01., 23.01., 24.01.2008.). Oba ubistva već su spomenuta i obrađena u dijelu ovog izvještaja koji se odnosi na pravo na život.

Kao odgovor na rastuću prijetnju maloljetničkog kriminala i delinkvencije, Vlada Kantona Sarajevo je ograničila kretanje maloljetnika/maloljetnica, kojima je kretanje iza 23.00 sata dozvoljeno samo uz prisustvo starijih lica (Nezavisne novine, 21.02., 22.02., 23.02 - dva članka, 25.02., 29.02.2008., Oslobođenje, 21.02., 23.02.2008., Dnevni list, 26.02.2008.).

⁹⁰⁷ Start BiH, 04.03.2008.

⁹⁰⁸ Slobodna Bosna, 14.02.2008.

⁹⁰⁹ Nezavisne novine, 25.05.2008.

⁹¹⁰ Oslobođenje, 07.05.2008.

15.2. Obrazovanje

Tekstovi o obrazovanju, uglavnom, su usmjereni na izgradnju novih škola, opremanje učionica i sličnih vidova pomoći djeci. Mediji mnogo manje izvještavaju o nacionalizmu u školama (sa izuzetkom slučaja osnovne škole u Čapljini), kao i nasilju o i korupciji, koji su prisutni u školama.

U kontekstu tema koje se bave nacionalizmom prisutnim u školama, dosta često se pisalo o slučaju napuštanja učenika i učenica srednje škole koja je za vrijeme rata bila logor Hrvatskog vijeća odbrane (HVO). O tom su slučaju pisali gotovo svi mediji (Dnevni avaz, 03.04., 04.04., 05.04., 08.04., 18.04., 21.04., 22.04.2008., Nezavisne 01.04., 02.04.2008. - dva članka, 03.04., 08.04., 09.04.2008. - dva članka, 18.04.2008., Oslobođenje, 03.04., 08.04.2008., Nezavisne novine, 22.04., 23.04.2008. - dva članka, Nezavisne novine, 02.02., 03.02., 04.02., 05.02., 09.02., 10.02., 11.02.2008. - tri članka, 12.02., 13.02., 21.02., 23.02., 25.02.2008. - dva članka, 26.02., 27.02., 28.02., 29.02.2008. - tri članka, Oslobođenje, 04.02.2008. - dva članka, 16.02.2008., Reporter, 27.02.2008., Dnevni list, 12.02., 13.02., 15.02., 22.02., 23.02., 24.02., 26.02., 27.02., 28.02.2008.).

Problem „dvije škole pod istim krovom”, također, je punio stupce novina. “Već je postalo otrcano govoriti o nezainteresiranosti bh. političara za probleme građana, ali slučaj ‘Čapljina’ je kap koja je prelila čašu, te su čapljinski Bošnjaci bili prisiljeni uzeti stvari u svoje ruke. Zbog prividne nezainteresiranosti vlasti HNZ bošnjački povratnici u Čapljini najprije su prestali slati svoju djecu na nastavu u OŠ ‘Čapljina’ da bi ih naposljetku ispisali iz te škole i sada ih šalju na nastavu u 30 km udaljeni Mostar.”⁹¹¹ „Centri civilnih inicijativa (CCI) dali su podršku nastojanjima roditelja djece povratnika u Čapljini koji se bore protiv segregacije djece u Osnovnoj školi ‘Čapljina’. CCI

⁹¹¹ Nezavisne novine, 23.04.2008.

navodi da je nečuveno da u 21. vijeku djecu razdvajaju po nacionalnoj osnovi i to u sredini gdje se konačno počinje osjećati i jačati suživot”.⁹¹²

Dnevni list je pisao o reagiranju ministara o izdavanju udžbenika na sljedeći način: “Hrvatski ministri prosvjete u Federaciji žele zaštititi pravo na obrazovanje na materinskom jeziku i nezadovoljni su predloženim sporazumom o postupku pripreme i odobravanja udžbenika...”.⁹¹³ U drugom članku isti list objavljuje tekst naslovljen: “Hrvatski ministri ne daju da se knjige tiskaju u Sarajevu“, uz dalji citat: “Mi nikada nećemo prihvatiti da se udžbenici za hrvatsku djecu tiskaju u Sarajevu ni da nabava udžbenika ide s jednog mjesta, federalnog ministarstva...”.⁹¹⁴

Oslobođenje, u jednom od svojih tekstova, piše o „najrigidnijem obliku kažnjavanja djece tzv. autonomaša zbog političkog i ratnog opredjeljenja njihovih očeva koji su tokom rata krenuli drugim putevima”. U tekstu stoji kako su „institucije sistema i u kojoj se na najrigidniji i najradikalniji način traži od nevine djece da u svojim sirotinjskim životima istrpe ideološke, političke i ratne „krivice” svojih otaca. ... u današnjoj BiH očito je nemoguće, kao što nije – očigledno je to na primjeru ove nevine djece – moguće ni pomirenje u društvu krajnjih ideoloških isključivosti.”⁹¹⁵

Devet škola u BiH nije promijenilo sporne nazive, a kako piše mostarski Dnevni list, najkritičnija je Sarajevska županija, jer u njoj osam škola nosi imena po sudionicima proteklog rata, kao i jedna škola u Hercegovačko-neretvanskoj županiji.⁹¹⁶

Mediji su dosta izvještavali o protestu hrvatskih učenika u Žepču, nakon što su maloljetnog Josipa M., na putu prema

⁹¹² Nezavisne novine, 26.03.2008.

⁹¹³ Dnevni list, 22.01.2008., 25.01.2008.

⁹¹⁴ Dnevni list, 11.02.2008.

⁹¹⁵ Oslobođenje, 10.01.2008.

⁹¹⁶ Dnevni list, 12.02.2008.

autobuskoj stanici, istukli učenici bošnjačke nacionalnosti.⁹¹⁷ Nakon odluke da se identificirani vinovnik incidenta, Sabahudin Tutnjić, iz Srednje mješovite škole, kazni isključenjem iz nastavnog procesa, bojkot su otpočeli učenici bošnjačke nacionalnosti i to bojkotom nastave. Oni su tražili poništenje odluke, jer smatraju da je njihov kolega nevin, ali i kažnjavanje ostalih vinovnika prošlosedmičnih incidenata. Sabahudinov otac, Hazim, uputio je kritiku upravi škole, te zatražio poštivanje materijalnih dokaza policije i suda.⁹¹⁸

„Škole nisu mjesta za vjerske rituale“, naslov je teksta u Nezavisnim novinama, gdje dalje stoji kako „Uprava i Školski odbor OŠ 'Branko Radičević' Bratunac smatraju da je neprimjereno da se u školskim objektima, uz vjerski ritual, obilježavaju godišnjice stradanja. Ovako je direktor te škole Jovan Nikolić prokomentarisao namjeru Bošnjačkog udruženja logoraša i Udruženja 'Žene Podrinja' da 11. maja u školskoj fiskulturnoj sali uz vjerski obred, izložbu slika i postavljanje spomen ploče, obilježe godišnjicu stradanja Bošnjaka.“⁹¹⁹

Iako je udaljena nepuna dva kilometra od centra Teslića, Područna škola "Vuk Stefanović Karadžić", u naselju Stenjask, nema grijanje, kao ni sanitarni čvor. Učenici koriste poljski WC. Unutrašnjost školske zgrade je oronula, krov prokišnjava, a kroz polupane prozore ulaze kiša i snijeg. Najgore je, kažu đaci, zimi kada im vjetar sjeverac "ubije" i ono malo toplote koja dolazi od stare peći.⁹²⁰

Od 580 područnih škola u Republici Srpskoj, čak 46 škola pohađa samo pet, pa i manje učenika, potvrđeno je u Ministarstvu prosvjete i kulture Republike Srpske. Duška Golić, viši stručni saradnik za strateško planiranje osnovnog obrazovanja, ocijenila

⁹¹⁷ Glas Srpske, 29.02.2008.

⁹¹⁸ Dnevni avaz, 4. mart 2008., Nezavisne novine, 4. mart 2008.

⁹¹⁹ Nezavisne novine, 15. april 2008.

⁹²⁰ Nezavisne novine, 13. april 2008.

je da se, osim ekonomske opravdanosti postojanja ovih škola, nameće i pitanje svrsishodnosti i kvalitete rada.⁹²¹

Najnoviji podaci o stanju u obrazovanju pokazali su da BiH, kada je riječ o srednjoškolskom obrazovanju, u velikoj mjeri zaostaje za skoro svim zemljama, novim članicama Evropske unije. Centri civilnih inicijativa (CCI) upozoravaju da svaki treći učenik u BiH ne okonča srednju školu, koju mnogi prekidaju već po završetku prvog razreda.⁹²²

U Tuzli su zbog sumnje da su studentice, u zamjenu za dobre ocjene, profesorima pružale seksualne usluge, uhapšen je Jasmin Mašić, vozač u Vladi Tuzlanskog kantona, koji je bio „veza“ između studentica i profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Tuzli. Kako su izvijestili mediji, Mašić je uhapšen nakon višegodišnje istrage Ministarstva unutrašnjih poslova i Tužilaštva Tuzlanskog kantona, pod optužbom za kazneno djelo navođenja na prostituciju, davanje darova i drugih oblika koristi.⁹²³

Kad je u pitanju visoko obrazovanje, Oslobođenje je pisalo o navodnom isključivanju predmeta Ljudska prava sa liste matičnosti:

...Senat Sarajevskog univerziteta, početkom akademske godine, donio je odluku na osnovu koje se predmet Ljudska prava isključuje sa liste matičnih predmeta na fakultetima. Na upite docentice Lade Sadiković, profesorice na predmetu Ljudska prava na Fakultetu kriminalističkih nauka, nisu odgovorili ni rektor Univerziteta u Sarajevu, Faruk Čaklovica, ni kantonalni ministar prosvjete, Safet Kešo, samo je reagovao ombudman za ljudska prava BiH, Safet Pašić, koji je nadležne podsjetio da je jedna od

⁹²¹ Nezavisne novine, 8. april 2008.

⁹²² Dnevni avaz, 22. jun 2008.

⁹²³ Dnevni list, 15. septembar 2008., strana 7; 13. septembar 2008., strane 2 i 3

*obaveza koju je BiH prihvatila na putu ka pridruživanju i aktivnija uloga na polju zaštite ljudskih prava.*⁹²⁴

15.3. Seksualno zlostavljanje i drugi oblici nasilja

Tekstovi koji tematiziraju slučajeve seksualnog zlostavljanja i drugih oblika nasilja nad maloljetnicima, obiluju senzacijama.

Uz senzacionalistički naslov “Silovana 13-godišnjakinja rodila amidžino dijete”, koji je objavljen u Dnevnom avazu, slijedi i tekst kako je „otac djeteta koje je nedavno u Kantonalnoj bolnici Zenica rodila 13-godišnjakinja iz jednog zeničkog sela, njen je amidža, a prema podacima MUP-a ZDK, dijete je začeto silovanjem kada je djevojčica tek napunila 12 godina“. Ministarstvo unutrašnjih poslova Zeničko-dobojskog kantona dobio je izvještaj DNK analize, koji je potvrdio da je silovatelj njen amidža, koji je uhapšen i priveden, a Kantonalni sud Zenica odredio mu je dugoročni pritvor.⁹²⁵

Još jedan primjer senzacionalizma pronalazimo u Slobodnoj Bosni, koja piše o presudi za seksualno nasilje nad malodobnicom. “Josef Frizl u Zenici: Kako zaustaviti pohotne, incestuozne zvijeri”, naslov je teksta u kojem stoji kako je „na Kantonalnom sudu u Zenici monstruozi silovatelj Ermin Skender osuđen na 22 godine zatvora zbog seksualnog nasilja nad malodobnom kćerkom svog rođenog brata. Ova visoka kazna na prvi pogled se može učiniti neobičnom, ali pravosudne institucije u Zenici vjeruju da se samo drakonskim kaznama može zaustaviti

⁹²⁴ Oslobođenje, 4. novembar 2008., strana 9

⁹²⁵ Dnevni avaz, 11. april 2008.

porast jezivog trenda seksualnog nasilja nad djecom u ovom dijelu BiH.”⁹²⁶

Osim slučajeva incesta, u analiziranom periodu bila je prisutna i tema maloljetničke prostitucije, koja je pomenuta u dijelu pod nazivom „Zabrana ropstva i položaja sličnog ropstvu”. Ova tema se, itekako, dotiče prava djeteta, zolupotrebe i počinjenog krivičnog djela nad djetetom. Jednako je sa temom trgovine maloljetnicama. No, pomenuti članci su bili manje brojni u odnosu na ranije navedene teme maloljetničke delinkvencije i obrazovanja.

„Sedamnaest maloljetnih osoba iz BiH bile su žrtve trgovine ljudima u 2006. godini, dok je broj djece žrtava trgovine u prošloj godini bio manji”, izjavio je Samir Rizvo, državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije, prilikom prezentacije priručnika ‘Standardizirani postupci različitih profesija u zaštiti i postupanju s djecom žrtavama i žrtvama svjedocima trgovine ljudima’.⁹²⁷

Povodom Međunarodnog dana borbe protiv trgovine ljudima, koji se obilježava 26. juna, Caritas je upozorio da su žrtve registrirane u BiH, u toku 2007. godine, u 44 posto slučajeva bile maloljetne osobe i državljani BiH. Kao žrtva trgovine ljudima radi navođenja na prostituciju, 2007. godine, je identificirana 41 osoba, od čega su 24 smještene u „sigurne kuće“. Među novoidentificiranim žrtvama je 73 posto bh. državljana.⁹²⁸

Mediji su pored slučajeva maloljetničke prostitucije objavljivali tekstove i o slučajevima pedofilije. “Za godinu dana otkriven 21 pedofil”, piše u jednom od analiziranih tekstova u mostarskom Dnevnom listu. Iskorištavanje djeteta radi pornografije, za razliku od pedofilije, relativno je nova pojava na

⁹²⁶ Slobodna Bosna, 22. maj 2008.

⁹²⁷ Nezavisne novine, 26. februar 2008.

⁹²⁸ Dnevni avaz, 26. jun 2008.

našim prostorima, kaže za ovaj list glasnogovornica Tužiteljstva Sarajevskog kantona, Edina Pirija. Prema statistici Federalne uprave policije, u protekloj godini je registrirano 12 slučajeva spolnog odnosa sa djetetom na području ovog entiteta.⁹²⁹

Slučaj ubistva jednogodišnje djevojčice Ajle Duraković, koja je preminula usljed povreda zadobivenih batinama od strane očuha, bio je dosta prisutan u medijima koji su, opet, preuzimali uloge "sudaca" koristeći nazive poput "očuh monstrum".⁹³⁰ "Slučaj male Ajle Duraković je jedno od najstravičnijih ubistava ikada zabilježenih u Bosni i Hercegovini. Jednogodišnja Ajla Duraković, žrtva jednog od najstravičnijih i najmonstruoznijih zločina ikada zabilježenih u BiH, jučer je sahranjena u Bratuncu, rodnom gradu njene majke Jasne. Minijaturni kovčeg, u kojem je bilo njeno tijelo, izgledao je još manji u rukama rođaka koji su ga unijeli u pogrebno vozilo Komemorativnog centra Tuzla."⁹³¹

Članci o djeci sa posebnim potrebama jesu među najmanje brojnim u proteklom periodu.

Nezavisne novine su objavile članak o novčanoj pomoći djeci sa posebnim potrebama. "Za pomoć mentalno oboljeloj djeci 165000 KM: Ministarstva u Vladi KS sa 165.000 KM finansirat će Centar za dijagnostiku i opservaciju djece s mentalnom retardacijom, te obezbijediti ljekare. Definirano je ovo jučer Protokolom o međusobnoj saradnji za podršku u odgoju i obrazovanju djece s poteškoćama u razvoju i učenju u KS."⁹³²

Centar za socijalni rad iz Čelina, na području te općine, otkrio je sedamnaestoro djece s problemima u psihofizičkom razvoju. Ovo je otkriveno tokom realizacije projekta "Rano

⁹²⁹ Dnevni list, 3. jun 2008.

⁹³⁰ Oslobođenje, 9. februar 2008., Nezavisne novine, 9. februar, 20. avgust 2008., Dnevni avaz 9. februar, 20. avgust, 21. avgust 2008., Oslobođenje, 9. februar 2008., Dnevni list, 13. februar 2008., Dnevni list, 15. februar 2008.

⁹³¹ Dnevni avaz, 9. februar 2008.

⁹³² Nezavisne novine, 21. februar 2008.

otkrivanje djece s posebnim potrebama i njihovih razvojnih problema”, koji je Centar sproveo na području općine.⁹³³

Problemi nasilja u porodici spadaju u prisutnije teme. Jedan od događaja o kojem su mediji izvještavali bio je napad majke na dijete. “Dvoipogodišnjeg sina zbola kuhinjskim nožem (naslov): Branka Komnenić (46) iz Trebinja preksinoć je s više uboda kuhinjskim nožem teško povrijedila svog dvoipogodišnjeg sina, koji je zbrinut na Odjelu intenzivne njege Opće bolnice Trebinje, a njegovo zdravstveno stanje za sada je stabilno. Tužilac Obrad Rajičević izjavio je da je majka pokušala ubiti sina kuhinjskim nožem, nakon što ga je iznijela iz stana u obližnji šumarak, u naselju Tini, gdje i stanuju.”⁹³⁴

Slična je situacija sa stradanjem četverogodišnjeg dječaka od zalutalog metka. “Vještačenjem utvrđeno da je dječaka u glavu pogodilo puščano zrno (naslov): Četverogodišnji E. S. iz Sarajeva, kojeg je u subotu zalutali metak ranio u glavu, i dalje je u teškom stanju i život mu je ugrožen, potvrdila nam je Biljana Jandrić, portparol Kliničkog centra Univerziteta u Sarajevu. Mališana je metak pogodio u dvorištu kuće njegovog djeda u ulici Derviša Fevzi Mostarca do broja 48 u Sarajevu, u momentu kada se igrao sa djecom i sjedio u autiću. U bolnicu je dovezen u komi, a operativnim zahvatom izvađen mu je metak iz glave.”⁹³⁵

Među žrtvama prostitucije, posljednjih godina, u BiH sve je više maljoletnica. Prema podacima Kancelarije državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije, od 41 žene koje su u BiH iskorištavane za prostituciju, čak 30 su bile državljanke BiH.⁹³⁶

⁹³³ Nezavisne novine, 10. april 2008.

⁹³⁴ Dnevni avaz, 22. april 2008.

⁹³⁵ Dnevni avaz, 19. maj 2008.; Dnevni avaz, 19. maj 2008. - dva članka, 20. maj, 21. maj, 27. maj 2008., Nezavisne novine, 20. maj 2008., Oslobođenje 19. maj, 21. maj 2008. - dva članka

⁹³⁶ Glas Srpske, 18. avgust, strana 14

16. Ekonomska, socijalna i kulturna prava

Kategorija ekonomska, socijalna i kulturna prava bila je najzastupljenija u medijima tokom analize za 2008. godinu sa ukupno 2.535 članaka ili 21 posto od ukupnog broja selektiranih i analiziranih novinskih tekstova. To samo ide u prilog tvrdnjama o lošoj ekonomskoj situaciji, odustvu strategija i planiranja u oblasti zapošljavanja, socijalnog zbrinjavanja, nemara prema kulturi.

Kada su podkategorije u pitanju, najviše se tekstova odnosilo na **socijalno ugrožene grupe** (909). Među tim grupama mediji su najviše pisali o populaciji boraca i njihovim porodicama (379 natpisa, uključujući demobilisane borce i ratne vojne invalide), zatim dosta je pisano o invalidima, osobama ometenim u razvoju (191 tekst), o penzionerima (69) i decertificiranim policajcima (24). **Sindikalno djelovanje i štrajkovi** nalaze se, sa 549 tekstova na drugom mjestu, a kategorije koje su, prema pisanju medija, najviše štrajkovale bili su radnici (248), policija (granična i decertificirani policajci) sa 89 članaka, prosvjetari (39), državni službenici (28), zdravstveni radnici (22), rudari (11) i vatrogasci (8). Slijede podkategorije koje su se odnosile na **uslove rada** (300 tekstova), zatim **izdvajanja za kulturu** (198), **nezaposlenost** (173), **zdravstvena zaštita** (143) i **rad na crno** (36). Čak 227 tekstova svrstano je i analizirano u podkategoriji „opće“.

16.1. Opća razmatranja

Na konferenciji o socijalnom dijalogu u FBiH, u Sarajevu, predstavnik Saveza samostalnih sindikata, Edhem Biber, istakao je kako „nema dovoljno socijalne pravde“, ali, isto tako, ima

pomaka, poput onog koji je donio potpisan opći kolektivni ugovor, čime su zaposlenima omogućena osnovna prava.⁹³⁷

Nezavisne novine objavile su tekst u kojem otkrivaju kolike su plate sindikalnih vođa. Edhem Biber, predsjednik Saveza samostalnih sindikata BiH, prima mjesečno 1.200 konvertibilnih maraka sa kašnjenjem od dva mjeseca i 160 konvertibilnih maraka za topli obrok. Dženana Tanović-Hadžić, predsjednica Sindikata srednjeg i visokog obrazovanja, odgoja nauke i kulture BiH, ima platu od 1.350 konvertibilnih maraka i topli obrok od 160 konvertibilnih maraka, dok primanja Ranke Mišić, predsjednice Saveza sindikata Republike Srpske, sa svim doprinosima, iznose 1.500 konvertibilnih maraka. Kada su u pitanju lideri nevladinih organizacija u BiH, Fadil Šero iz Centra za promociju civilnog društva, u zavisnosti od projekata, zarađuje od 1.700 do 2.200 konvertibilnih maraka, predsjednica Udruženja za zaštitu deviznih štediša, Amila Omersoftić, radi volonterski, dok Pantelija Ćurguz iz Boračke organizacije dobija 830 konvertibilnih maraka.⁹³⁸

Nakon provedenog monitoringa poštivanja međunarodno priznatih ekonomskih i socijalnih prava, Agencija za lokalne razvojne inicijative (ALDI) prezentirala je jasne dokaze da uzroci kršenja ekonomskih i socijalnih prava nisu posljedica nedostatka javnih resursa, već nepoštivanje međunarodnog i domaćeg zakonodavstva od strane bh. vlasti na svim nivoima.⁹³⁹

U skladu sa Ustavom BiH, oblast radnog i socijalnog prava u Bosni i Hercegovini je u isključivoj nadležnosti entiteta, tako da ne postoji jedinstven zakon o radu na nivou države, koji bi regulirao osnovne principe iz oblasti radnih odnosa. Bosna i Hercegovina se suočava za izuzetno teškim problemima koji onemogućavaju značajnije uživanje međunarodno priznatih

⁹³⁷ Dnevni list, 23. januar 2008, strana 8

⁹³⁸ Nezavisne novine, 4. februar 2008., strana 6

⁹³⁹ Oslobođenje, 4. april 2008., strana 4

ekonomskih prava. Prema stopama ekonomske aktivnosti, stope zaposlenosti i nezaposlenosti, Bosna i Hercegovina se nalazi na dnu evropske i svjetske ljestvice. Prema podacima za 2006. godinu, od 3,3 miliona stanovnika, ekonomski je aktivno tek 1,1 milion, što je za 13 procenata manja stopa u odnosu na evropski prosjek. Žene u Bosni i Hercegovini su još manje ekonomski aktivne, svega jedna četvrtina populacije žena je ekonomski aktivna, što je za 16 procenata manja stopa u odnosu na evropski prosjek.

Prema različitim domaćim istraživanjima, ključni trenutni problemi kod poštivanja radnih prava jesu nejasnost, nedorečenost i neadekvatnost zakonodavstva, neusklađenost domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim konvencijama, nepoštivanje i neprimjenjivanje međunarodnih konvencija, različiti radno pravni zakonodavni okviri u entitetima, zloupotreba u oblasti radnog prava od strane poslodavaca, te neobezbjeđenost adekvatne i efikasne zaštite prava zaposlenika u domaćem zakonodavstvu. Prema informacijama Agencije za rad i zapošljavanje Bosne i Hercegovine, trenutno stanje sa zaposlenošću, a posebno nezaposlenošću, uzrok je i posljedica cjelokupnog društveno-ekonomskog stanja u Bosni i Hercegovini.⁹⁴⁰

Zanimljiv je slučaj penzionera Duška Karanovića koji je dobio spor pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu. On je penzionisan 1987. godine, pravo na penziju stekao je na teritoriji današnje Federacije BiH, koju je napustio 1992. godine i penzija mu nije isplaćivana godinama. Tvrdeći da je diskriminisan po etničkim osnovama, spor je prebacio u Strazbur i tamošnji sud je presudio u njegovu korist i Federaciji BiH naloženo je da se

⁹⁴⁰ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u poštivanju i razvoju ekonomskih i socijalnih prava u 2007. godini u okviru procesa evropskih integracija sa preporukama, Agencija za lokalne razvojne inicijative (ALDI), 2008., strane 109 - 113

Karanoviću prizna pravo na isplatu penzija iz Zavoda penzijsko-invalidskog osiguranja FBiH. Nedugo nakon presude, početkom marta, Zavod penzijsko-invalidskog osiguranja FBiH počeo je provoditi sudsku presudu i isplaćivati penziju Dušku Karanoviću, nakon sedam godina. U Federaciji BiH se širi strah da će na bazi presude u korist Duška Karanovića i 38.000 korisnika penzija iz Republike Srpske preći u Federaciju.⁹⁴¹

Bosna i Hercegovina kasni u izvršavanju generalnih mjera koje proizilaze iz prve presude Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu donešene protiv BiH, u slučaju „Ruža Jeličić protiv BiH“, upozorila je Monika Mijić, agentica Bosne i Hercegovine pred Evropskim sudom za ljudska prava. Iako je presuda, da se Ruži Jeličić isplati materijalna i nematerijalna odšteta u ukupnom iznosu od 167.460 eura, donesena prije dvije godine, ona još nije sprovedena. Kako je rekla Mijić, ova presuda neće biti izvršena sve dok se u BiH ne riješe svi slučajevi štetiša koji su u istoj poziciji kao i Jeličić.⁹⁴²

16.2. Nezaposlenost

Kada je u pitanju stanje u oblasti zaposlenosti, u Bosni i Hercegovini je u 2006. godini bilo ukupno zaposleno 811 hiljada radnika, a stopa zaposlenosti je iznosila minimalnih 35 procenata što je za skoro 30 procenata manja stopa u odnosu na prosjek Evropske unije. Stopa zaposlenosti mladih u dobi od 15 do 24 godine je na izuzetno niskom nivou i iznosi 12,6 procenata, što je trostruko manja stopa u odnosu na prosjek Evropske unije. Ukupna nezaposlenost iznosi 11,1 procenata, što je skoro tri

⁹⁴¹ Izvori: Glas Srpske, 11. januar 2008., naslovna strana; i 12. – 13. januar 2008., strana 3; Dnevni avaz, 11. januar 2008., strana 10; i Nezavisne novine, 2. mart 2008., strana 5

⁹⁴² Dnevni avaz, 27. oktobar 2008., strana 3

procenta veća stopa u odnosu na Evropsku uniju. Stopa nezaposlenosti žena je još veća i iznosi 31,1 procenat. Stopa nezaposlenosti mlađih od 25 godina je izuzetno visoka i iznosi 62,3 procenta, dok je dugoročna nezaposlenost izuzetno visoka, jer pet od šest nezaposlenih nezaposleno je duže od godinu dana.

⁹⁴³

U Zavodu za zapošljavanje Republike Srpske, u prvoj polovini 2008. godine, evidentirano je 135.000 nezaposlenih lica, a među njima je 2.800 lica sa visokom stručnom spremom i 20 magistara. U ovoj godini Zavod planira da zaposli 30.000 radnika, a pripremili su i dva programa za zapošljavanje koja su predložili Vladi Republike Srpske.⁹⁴⁴

Uprkos činjenici da je najbogatiji i najmoćniji u Federaciji BiH, Sarajevski kanton neuspješno rješava problem nezaposlenosti, jer nema ni strategiju ni viziju kojom bi uredio ovu oblast. Ovu je ocjenu dao Centar za promociju civilnog društva u saradnji sa Centrom za politička istraživanja, u analizi kojom je ocijenjena javna politika Kantona Sarajevo u sferi zapošljavanja. Krajem marta, prema evidenciji JU Služba za zapošljavanje, u Sarajevskom kantonu bilo je 64.430 nezaposlenih, a poslodavci su iskazali potrebu da zaposle svega 170 ljudi. Prostim računicom dolazi se do katastrofalnog zaključka da je na jedno radno mjesto konkurisalo 379 nezaposlenih.⁹⁴⁵

Povodom Međunarodnog dana mladih, 12. avgusta, u BiH su saopštene zabrinjavajući rezultati – prema anketi o radnoj

⁹⁴³ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u poštivanju i razvoju ekonomskih i socijalnih prava u 2007. godini u okviru procesa evropskih integracija sa preporukama, Agencija za lokalne razvojne inicijative (ALDI), 2008., strana 109

⁹⁴⁴ Glas Srpske, 11. mart 2008., strana 5

⁹⁴⁵ Oslobođenje, 19. juni 2008., strana 7

snazi, 2007. godine nezaposlenost mladih u BiH iznosila je 58 posto i ta je stopa jedna od najviših u regiji.⁹⁴⁶

Nezaposlenost osoba između 16 i 30 godina u BiH veća je četiri puta nego u zemljama Evropske unije, a bez posla je 58,5 odsto mladih. U većini slučajeva mladi u BiH se zapošljavaju kao konobari, trgovci, prosvjetni radnici ili zanatlije. Ove podatke objavila je Komisija za koordinaciju pitanja mladih Savjeta ministara BiH, nakon što je sprovela istraživanje „Analiza položaja mladih i omladinskog sektora u BiH“. Istraživanje je pokazalo da svaka četvrta mlada osoba radi posao koji se u potpunosti razlikuje od onog za koji se školovala, a svaka peta zaposlena mlada osoba nema ugovor sa poslodavcem. Oni su, također, istakli da obično protekne gotovo godinu dana od završetka škole ili studija do prvog zaposlenja. Devedeset pet odsto mladih se izjasnilo da u BiH pri zapošljavanju postoji praksa podmićivanja, a svaka druga djevojka smatra da se prema ženama vrši diskriminacija na tržištu rada.⁹⁴⁷

16.3. Sindikalno djelovanje i štrajkovi

Bez obzira što je stopa zaposlenosti na izuzetno niskom nivou, te činjenice da veliki broj stanovnika Bosne i Hercegovine nije u stanju da iskoristi svoja ekonomska prava, položaj zaposlenih radnika nije ni malo ohrabrujući. Naime, iako ne postoje precizni statistički podaci, položaj velikog broja zaposlenih radnika je samo neznatno povoljniji od položaja armije nezaposlenih s obzirom da veliki broj radnika prima minimalne, ili manje od minimalnih plata. Minimalna plata, koja je utvrđena u iznosu od 308 KM, nedovoljna je za osiguravanje minimalnog standarda života za članove radničkih porodica u Federaciji BiH,

⁹⁴⁶ Glas Srpske, 12. avgust 2008., strana 6

⁹⁴⁷ Nezavisne novine, 9. jun 2008., strana 4

ali i u Republici Srpskoj, gdje je garantovana minimalna plata još niža i iznosi 205 konvertibilnih maraka. To je uzrok velikog broja štrajkova radnika.⁹⁴⁸

Radnici firme Zrak vratili su se na posao, jer očekuju da uskoro bude postignut Sporazum o poslovima koji se ne mogu prekidati kako bi bili stvoreni svi preduslovi za generalni štrajk. Radilo se o štrajku upozorenja radnika firme Zrak koji od 2003. godine nisu dobili plate. Radnici firme Zrak zabranili su ulazak direktora u krug preduzeća zbog neisplaćenih plata. Premijer FBiH, Nedžad Branković, posjetio nezadovoljne radnike Zraka i obećao rješenje za nekoliko dana. Prekinuti su protesti radnika Zraka, a za 60 dana se očekuje rasprava o eventualnoj odgovornosti uprave i nadzornog odbora. Sindikat firme Zrak uputio je zahtjev nadzornom odboru u kojem traže smjenu direktora i izmirenje obaveza.⁹⁴⁹

Radnici Fabrike mašina Unis iz Novog Goražda stupili u štrajk zbog katastrofalnih uslova rada – ponekad su morali da rade i na – 10 stepeni Celzijusa. Vlasnik fabrike Unis najavio je da će, umjesto onih koji štrajkuju, zaposliti nove radnike. Nakon dramatičnih dešavanja, radnici su najavili prekid štrajka, jer je vlasnik obećao plate i bolje grijanje.⁹⁵⁰

Sindikati Granične policije BiH i SIPA-e upozoravali su u nekoliko navrata da će stupiti u „bijeli štrajk“ ukoliko se u

⁹⁴⁸ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u poštivanju i razvoju ekonomskih i socijalnih prava u 2007. godini u okviru procesa evropskih integracija sa preporukama, Agencija za lokalne razvojne inicijative (ALDI), 2008., strane 110 - 111

⁹⁴⁹ Izvori: Nezavisne novine, 9. januar 2008., strana 9; Dnevni avaz, 8. januar 2008., strana 9; 12. januar 2008., strana 11; Oslobođenje, 13. januar 2008., strana 4; 19. januar 2008., strana 3; Nezavisne novine, 28. januar 2008., strana 16.

⁹⁵⁰ Nezavisne novine, 11. januar 2008., strana 8; 12. januar 2008., strana 7; i 22. januar 2008., strana 8

Prijedlogu zakona o plaćama uvedu platni razredi, jer smatraju da bi ih to dovelo u katastrofalan materijalni položaj.⁹⁵¹

Radnici goraždanskog Azota najavili su štrajk glađu zbog teške ekonomske situacije u kojoj se nalaze. Oni se u štrajku nalaze već pet godina, ali su se sada opredijelili za radikalnije mjere štrajka. Dvoje radnika bivše Hemijske industrije Azot, koji su učestvovali u štrajku, zatražilo je ljekarsku pomoć, jer im je pozlilo.⁹⁵²

Zaposleni u visokoškolskim ustanovama Republike Srpske najavili su, sredinom marta 2008. godine, da će stupiti u generalni štrajk ako se u roku od mjesec dana uđe u proceduru izmjene i dopune Pravilnika i Zakona o platama, uz zahtjev da se koeficijenti zaposlenih u visokoškolskim ustanovama izjednače sa ostalim budžetskim korisnicima.⁹⁵³

U prvoj polovini juna 2008. godine, ispred zgrade Ureda visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu (OHR) u Sarajevu, glađu je štrajkovala grupa decertificiranih policajaca iz Republike Srpske, te Sarajevskog, Zeničko-dobojskog, Tuzlanskog i Srednjobosanskog kantona u znak protesta zbog nerješavanja njihovog višegodišnjeg problema, a to je povratak na posao. Predstavnik decertificiranih policajaca navedenih kantona, Kemal Kobilica, rekao je novinarima da su se policajci okupili zbog toga što OHR ne dozvoljava da se u potpunosti implementira predsjednička izjava Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija od 30. aprila 2007. godine, prema kojoj bi ovoj grupi ljudi trebalo omogućiti da se vrate na posao. Konačno, 21. juna 2008. godine, nakon deset dana štrajka glađu i brojnih zdravstvenih problema, policajci su prekinuli sa štrajkom nakon što ih je posjetio Mirsad Kebo, dopredsjednik Federacije BiH i prenio da postoji politička podrška za donošenje Vladine uredbe sa zakonskom snagom

⁹⁵¹ Dnevni list, 17. januar 2008., strana 8

⁹⁵² Izvori: Dnevni avaz, 9. februar 2008., strana 17; 13. februar 2008., strana 11

⁹⁵³ Glas Srpske, 22. – 23. mart 2008., strana 6

kojom će se otvoriti mogućnost za odlazak u penziju 38 decertificiranih policajaca.⁹⁵⁴

Dževad Balta iz Breze već 35 godina radi u rudniku, a njegova plata iznosi 450 konvertibilnih maraka. Sa tim novcem nemoguće je preživjeti i samo on zna kako je u takvim uslovima teško školovati djecu. On je bio jedan od 8.000 radnika koji su se krajem juna okupili u znak protesta ispred zgrade Vlade Federacije BiH, u organizaciji Saveza samostalnih sindikata u BiH. Prema nepotpunim informacijama ove organizacije, u BiH je oko 20.000 ljudi ostalo bez uvezanog radnog staža. Kako je za Novi reporter izjavio predsjednik Saveza samostalnih sindikata u BiH, Edhem Biber, u vrijeme dok je federalni premijer bio Ahmet Hadžipašić, Vlada je donijela program zbrinjavanja radnika koji su u toku procesa privatizacije ostali bez posla. Program je ukinut onog momenta kada su sredstva namijenjena radnicima preusmjerena na podmirivanje obaveza prema demobilisanim borcima.⁹⁵⁵

16.4. Rad na crno i crno tržište

Akcija suzbijanja rada na crno u Federaciji BiH, sprovedena od 2. do 31. jula i od 5. novembra do 1. decembra 2007. godine, bila je uspješna. Poreski inspektori su, tokom prvog dijela akcije, utvrdili neplaćene obaveze na osnovu poreza na plate i doprinose za zdravstveno i penzijsko-invalidsko osiguranje u iznosu od 27 miliona konvertibilnih maraka, kao i milion i po konvertibilnih maraka ostalih neplaćenih poreza. U drugoj

⁹⁵⁴ Oslobođenje, u periodu od 9. do 21. juna 2008.

⁹⁵⁵ Novi reporter, 2. jul 2008., strane 20 i 21

polovini godine zabilježeno je da je na crno radilo više od 25 hiljada ljudi.⁹⁵⁶

Na području Herceg-bosanskog kantona nelegalno je zaposleno između 1.700 i 2.000 radnika, javio je mostarski Dnevni list.⁹⁵⁷

Inspektori rada i zaštite na radu utvrdili su da od 13.417 radnika u Republici Srpskoj, koje su kontrolisali u prva tri mjeseca 2008. godine, nije bilo prijavljeno 207. Mira Bošnjak, republička inspektorka rada i zaštite na radu, istakla je kako su među neprijavljenima najčešće mladi ljudi koji rade u ugostiteljstvu i koji ne žele da budu prijavljeni, jer smatraju da će kod privatnika raditi privremeno. Kada pronađu neprijavljenog radnika, inspektori poslodavca kažnjavaju minimalnom kaznom od 2.000 konvertibilnih maraka, a ta kazna može da iznosi i do 15.000 konvertibilnih maraka.⁹⁵⁸

Prema nezvaničnim podacima Saveza sindikata u Republici Srpskoj, krajem godine, je bilo oko 38.000 neregistrovanih radnika. Kako je rekla Radmila Puzić, glavna inspektorka za rad u Inspektoratu Republike Srpske, u protekle tri godine prekontrolisano je 156.514 radnika, od čega je neprijavljeno bilo 8.913, a naknadno je prijavljeno 6.318 radnika. Za prvih osam mjeseci 2008. godine, prekontrolisano je 29.685 radnika, od čega je neprijavljeno bilo 800, a naknadno je prijavljeno 575 radnika.⁹⁵⁹

⁹⁵⁶ Oslobođenje, 3. januar 2008., strana 6

⁹⁵⁷ Dnevni list, 24. januar 2008., strana 7

⁹⁵⁸ Glas Srpske, 29. april 2008., strana 6

⁹⁵⁹ Nezavisne novine, 10. novembar 2008., strana 7

16.5. Uvjeti rada

Loši uvjeti rada koji uzrokuju ozbiljne, a ponekad i smrtne povrede radnika/ radnica, posebno onih angažiranih na građevinama i sličnim radnim mjestima, bili su prisutni u medijskom izvještavanju i obično su predstavljeni kroz pojedinačne slučajeve stradanja ili pogibije radnika/radnice. Tako je u Slobodnoj Bosni, u broju od 31. januara 2008. godine, pisalo o porodici Emsada Husića, radnika poginulog u pogonu kompanije Arcelor Mittal Zenica u oktobru prošle godine, kojoj je menadžment firme ponudio 40.000 konvertibilnih maraka kako bi odustali od eventualne tužbe, koju bi mogli pokrenuti s obzirom na okolnosti nesreće. Za Emsadovo dvoje malodobne djece ponuđeno je po 20.000 konvertibilnih maraka, a dvojici braće i sestri po 7.000 konvertibilnih maraka.⁹⁶⁰

U prostorima Arcelor Mittala u Zenici, Ekrem Šahinović (46), VKV električar, pronađen je mrtav. Ljekari su utvrdili da je smrt nastupila prirodnim putem, ali su najavili i dalju istragu oko pravih uzroka. Iz kompanije su izjavili kako je Šahinović najvjerovatnije zaspao i da je smrt nastupila tokom sna i da ne postoji sumnja da je smrt ovog radnika na bilo koji način povezana sa njegovim radnim aktivnostima.⁹⁶¹

Miodrag Jokanović iz Prijedora sedamnaesti put dočekaao je Novu godinu na poslu, radeći kao portir u zgradi Općine Prijedor.⁹⁶²

Generalni direktor mostarske kompanije Aluminij, Mijo Brajković, najavio je da su, zbog problema sa dostavom struje, mogući otkazi radnika i gašenje dijela proizvodnje.⁹⁶³

⁹⁶⁰ Slobodna Bosna, 31.01.2008.

⁹⁶¹ Nezavisne novine, 14. maj 2008., strana 5

⁹⁶² Nezavisne novine, 3. januar 2008., strana 6

⁹⁶³ Dnevni avaz, 5. januar 2008., strana 9

Direktor kompanije Metalno uručio je Zeničaninu Emiru Sokoloviću otkaz, jer nije htio primiti platu. Suštinski povod bila je prijava Kantonalnoj inspekciji rada, jer Metalno ne dostavlja platne liste koje su, prema članu 70 Zakona o radu, obavezne.⁹⁶⁴

U Sarajevu su sve učestaliji napadi građana na uposlenike Gradskog saobraćajnog preduzećam (Gras). Samo u januaru i u prvoj polovici februara 2008. godine zabilježeno je već 18 napada na vozače i revizore gradskog prevoza u Sarajevu. Počinioci su najčešće putnici, mlađa lica, koja ne žele platiti kartu, ali incidente izazivaju i narkomani koristeći noževe, palice, kamenje.⁹⁶⁵

Kineski trgovci uspostavili su monopol na trgovinu jeftinom robom u BiH. Međutim, cijena koju za to plaćaju je visoka i često su meta fizičkog i psihičkog maltretiranja kriminalaca i čestih posjeta poreznika.⁹⁶⁶

U Rudniku mrkog uglja Kakanj, uslijed eksplozije plina, smrtno je stradao rudar Mugdin Spahić.⁹⁶⁷

U Rudniku mrkog uglja Đurđevik kod Živinica desila se eksplozija na dubini od 300 metara, a ugljen-monoksidom otrovano je osam rudara. Direktor rudnika kod Živinica, Adnan Šabić, negirao je da su rudari otrovani ugljen-monoksidom. Šabić tvrdi da su oni povrijeđeni uslijed vazdušnog udara do kojeg je došlo nakon obrušavanja.⁹⁶⁸

U Prijedoru je obespravljeno 230 radnika zaposleno u kompaniji Borac. Oni primaju plate u iznosu od 180 do 260

⁹⁶⁴ Dnevni avaz, 18. januar 2008., strana 10

⁹⁶⁵ Izvori: Oslobođenje, 18. januar 2008., strana 14; i Dnevni avaz, 19. februar 2008., strana 15

⁹⁶⁶ Dnevni list, 19. januar 2008., strane 24. i 25 - dodatak Danas

⁹⁶⁷ Oslobođenje, 27. januara 2008., strana 2

⁹⁶⁸ Izvori: Nezavisne novine, 1. februar 2008., strana 5; i 2. februar 2008., strana 7; Dnevni list, 1. februar 2008., strana 3

konvertibilnih maraka, nemaju ni zdravstveno, ni penzijsko osiguranje, te rade u nehumanim uslovima.⁹⁶⁹

Najniža cijena rada za zaposlene u resorima trgovine, turizma i ugostiteljstva uvećana je sa 100 na 120 konvertibilnih maraka, saopštili su iz Sindikata poslodavaca i Udruženja poslodavaca.⁹⁷⁰

U istraživanju koje je sproveo sarajevski Mediacentar, na temu kršenja prava radnika novinara u BiH, najčešća kršenja su zabilježena vezano za sa isplate plata (niske naplate, neredovne plate, itd.), uslove rada, kao i nepovoljan položaj novinara-saradnika.⁹⁷¹

Vozač firme Sarajevo-taksi, Mirza Š. (1957), teže je povrijeđen i hospitaliziran nakon tuče sa kolegom S. B. (1953), koji ga je ubo nožem u stomak.⁹⁷²

„Mladići iz Tetova rade posao na granici smrti: Amir dnevno zaradi pet, deset, a nekad i 20 konvertibilnih maraka. Njegov posao je da sačeka kamione koji izlaze iz kruga kompanije Arcelor Mittal Zenica, u vožnji uskoči u njih, iskopa nekoliko komada berne, to jest željeza zalutalog u šljaku i pepeo nastalu topljenjem u peći. Za njim ide njegov poznanik, prikuplja te komade, a potom ih prodaju lokalnim otpadima za desetak feninga po kilogramu.“⁹⁷³

Novi vlasnici privatizovanih firmi u BiH, u nemogućnosti da zbog zakonskih ograničenja otpuste radnike, koriste psihičko zlostavljanje radnika kao vid pritiska kako bi oni sami napustili

⁹⁶⁹ Nezavisne novine, 16. februar 2008., strana 7

⁹⁷⁰ Glas Srpske, 26. – 27. januar 2008., naslovna strana

⁹⁷¹ Start BiH, 22. januar 2008., strana 7

⁹⁷² Oslobođenje, 9. mart 2008., strana 10

⁹⁷³ Dnevni avaz, 24. mart 2008., strana 10

posao. Na ovu pojavu, tzv. *mobing*, upozorili su predstavnici sindikalnih organizacija iz BiH.⁹⁷⁴

Centar za humanu politiku iz Doboja pozvao je na proteste građane Republike Srpske zbog Dodikove plate od 5.000 konvertibilnih maraka, što je „27 zajamčenih plata, 37 najnižih penzija, i 134 naknade za socijalno ugrožene u RS“.⁹⁷⁵

Četrdeset radnika sa prostora bivše Jugoslavije, od toga njih deset iz Kozarske Dubice, sprema tužbu protiv Markusa Feringera iz njemačkog grada Obertojringen, jer tvrde da ih je od 25. maja do 7. juna 2008. godine psihički zlostavljao i izrabljivao na njegovoj plantaži jagoda. Ova grupa radnika, uputila se krajem maja u Njemačku na sezonski rad koji je podrazumijevao berbu jagoda na plantaži površine od 15 hektara. Prema njihovim riječima, oglas za odlazak u Njemačku su pronašli u oglasima, a posrednik i kontakt osoba koja ih je tamo uputila bio je, kako kažu, Vojislav Damjanović iz Gradiške. "U oglasima je pisalo da se radniku nudi posao na plantaži jagoda, te da je sat radnog vremena plaćen 5,35 evra. Osim toga, pisalo je da će u jednoj sobi koja nudi pristojne uslove za boravak spavati četiri do pet osoba, što podrazumijeva odvojene muške i ženske sobe. Međutim, mi smo izvarani i ništa nije bilo tako", kažu radnici. Oni naglašavaju da su na plantaži pretrpjeli psihičko zlostavljanje i izrabljivanje koje podsjeća na vrijeme robovlasništva i da ni danas ne mogu mirno spavati zbog pretrpljenog straha.⁹⁷⁶

Za radnike koji cijeli dan provode na suncu, kao što su građevinci, radnici na asfaltiranju puteva i pijacama, ne postoji nikakva zakonska mjera zaštite, koja bi ih sačuvala od izloženosti visokim temperaturama koje su tokom juna i jula 2008. godine dostizale i 40 stepeni Celzijusa. Kako su izjavili u Ministarstvu rada i boračko-invalidske zaštite Republike Srpske „ne postoji

⁹⁷⁴ Nezavisne novine, 6. april 2008., strana 22

⁹⁷⁵ Dnevni list, 27. januar 2008., strana 6

⁹⁷⁶ Nezavisne novine, 24. juna 2008., strana 3

neka granica visoke temperature koja bi dovela do vanredne zaštite“, a „poslodavcima se preporučuje da povedu računa o svojim radnicima, da preraspodjele radno vrijeme ili na neki drugi način zaštite radnike“. ⁹⁷⁷

U Fabrici sode Lukavac radnici su bili izloženi opasnosti, jer tri vreće bojnog otrova *cloracetofenon*, zakopane pod zemljom u krugu fabrike, nije niko želio da ukloni. Ovaj otrov, koji predstavlja opasnost po zdravlje radnika, vjeruje se, pripada zaostaloj namjenskoj proizvodnji od prije petnaestak godina. Iako je Kantonalna uprava za inspekcijske poslove, Tuzla, izdala nalog za uklanjanje ovog otrova, menadžment fabrike, na čelu sa stečajnim upravnikom, Fehimom Ugljaninom, to je odbila, uz obrazloženje da o tom otpadu ne postoji nikakva dokumentacija, te da se on sada nalazi na zemljištu koje je kupio Šišedžam soda Lukavac. ⁹⁷⁸

Republička inspekcija rada u Banja Luci imala je osam prijava radnika/radnica koji su se žalili zbog mobinga, odnosno zlostavljanja i šikaniranja na radnom mjestu. Ovi predmeti upućeni su na rješavanje nadležnim sudovima. ⁹⁷⁹

Radnica gradske biblioteke u Bosanskom Šamcu, Ankica Dervenić, teško je povrijeđena kada je propala kroz truli pod u zgradi gdje radi. Dok je obavljala nuždu u toaletu biblioteke koja se nalazi na spratu Vatrogasnog doma, obrušio se pod kroz koji je propala u donji dio zgrade. Prilikom pada sa četiri metra visine, ostala je bez svijesti i zadobila je teže povrede glave, kičme i drugih dijelova tijela. ⁹⁸⁰

Za tri spremačice, koje su po dolasku na posao u Zavod za transfuzijsku medicinu FBiH odbile potpisati ugovor za prelazak

⁹⁷⁷ Nezavisne novine, 26. juna 2008., strana 6

⁹⁷⁸ Nezavisne novine, 26. juna 2008., strana 5

⁹⁷⁹ Glas Srpske, 16. jun 2008., strana 6

⁹⁸⁰ Glas Srpske, 20. jun 2008., strana 15

u firmu Commodore Express, vrata Zavoda ostala su zatvorena. Alija Fazlija, Kristina Stanković i Sandra Azinović bile su šokirane kada im je direktorica Zavoda, Hasija Hadžić, zaprijetila otkazom, jer ne žele da potpišu ugovor o prelasku u firmu o kojoj ništa ne znaju.⁹⁸¹

Kako piše mostarski Dnevni list, domaći prodavači u Međugorju žale se kako im kineska roba odvlači kupce. Naveli su da suveniri koje prodaju Kinezi „prave se od nekog čudnog materijala koji doslovno smrdi i puno su jeftiniji nego domaći“. Turiste ne zanima mnogo kvalitet suvenira i gledaju da prođu što jeftinije, objašnjavaju prodavači.⁹⁸²

Često su se medijski tekstovi odnosili i na stradavanja od mina, objavljujući kako pojedinačne slučajeve, tako i izvještaje sa statističkim podacima.

“Mine, postavljene tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu“, piše u Dnevnom avazu od 23. marta 2008. godine, „odnijele su još tri života“. Kako se navodi u tekstu, crna statistika skoro da svakodnevno ubire novi danak u krvi. Dan uoči objavljivanja teksta, u minskom polju su nastradala dvojica policajaca i jedan radnik Civilne zaštite. „Time se broj žrtava od ovog opakog oružja od 1996. godine naovamo popeo na 500. Sva zvona na uzbunu trebala su već odavno zvoniti najjačim zvukom! Naša zemlja najkontaminiranija je minama u Evropi“, piše u ovom tekstu.⁹⁸³

⁹⁸¹ Dnevni avaz, 2. septembar 2008., strana 8

⁹⁸² Dnevni list, 30. jul 2008., strana 11

⁹⁸³ Dnevni avaz, 23.03.2008.

16.6. Izdvajanja za kulturu

Kultura je zapostavljena oblast u Bosni i Hercegovini, a tome su uzrok još uvijek neriješene ustavne reforme, nepostojanje adekvatnog ministarstva na nivou BiH, kao i nepostojanje jasne strategije kulturne politike države. Rezultat takvog stanja su brojni problemi na terenu.

Tome svjedoči i činjenica da je Vijeće ministara BiH izdvojilo za kulturu, u 2008. godini, svega tri miliona konvertibilnih maraka.⁹⁸⁴ Republika Srpska planira da iz budžeta izdvoji 12 miliona konvertibilnih maraka za kulturu u 2008. godini, no to je još uvijek veoma daleko od evropskog postotka.⁹⁸⁵ Jedan od kulturnih prioriteta je filmski festival u Banja Luci, za koji je iz budžeta izdvojeno milion konvertibilnih maraka.⁹⁸⁶ U Kantonu Sarajevo, Ministarstvo kulture je studentima dodjelilo 60.000 besplatnih karata za razne kulturne sadržaje.⁹⁸⁷

Od Nove godine i zvanično je zatvorena sarajevska caffe-knjižara „Karabit“, što je rezultat nebrige države prema kulturi, kako tvrdi književnik i jedan od vlasnika, Goran Samardžić.⁹⁸⁸

Narodnom pozorištu u Mostaru izostala je finansijska podrška iz gradskog i kantonalnog budžeta u 2008. godini i prijeti mu zatvaranje poslije 60 godina.⁹⁸⁹ Mostar je jedan od rijetkih gradova u BiH koji nema kino dvoranu. Dva prijeratna kina, „Partizan“ i „Zvijezda“, uništena su, a prema riječima gradonačelnika Ljube Bešlića, iako to do sada nije bio prioritet, planovi su se promijenili i Mostar bi uskoro trebalo da dobije tri kino dvorane. Mostarski književnik, Veselin Gatalo, izrazio je

⁹⁸⁴ Glas Srpske, 11. april 2008., strana 3

⁹⁸⁵ Glas Srpske, 24. januar 2008., strana 18

⁹⁸⁶ Nezavisne novine, 5. februar 2008., strane 24 i 25

⁹⁸⁷ Dnevni avaz, 20. februar 2008., strana 15

⁹⁸⁸ Dnevni avaz, 8. januar 2008., strana 28

⁹⁸⁹ Nezavisne novine, 11. januar 2008., strana 24

skepticizam, izjavivši kako su Mostarci „umjesto multiplkes kina, dobili multipleks sklerozu“.⁹⁹⁰

Kulturno blago Bosne i Hercegovine propada zbog nebrige, izvještavaju banjalučke Nezavisne novine, a razlozi za nebrigu su različiti, kako je nabrojala u razgovoru za ovaj list Ljiljana Ševo, potpredsjednica Komisije za očuvanje kulturnog naslijeđa BiH – „ratna razaranja, nedovoljna briga za spomenike ranijeg sistema, sadašnji nedostatak finansijskih sredstava, nezakonita izgradnja, i vrijeme koje je učinilo svoje“.⁹⁹¹

Zbog loše opreme i slabe posjećenosti bioskop „Mrakovica“ u Prijedoru do daljnjeg je obustavio prikazivanje filmova.⁹⁹²

Bosna i Hercegovina nema nijednu profesionalnu kameru, a svi značajni filmovi, uključujući i pobjednike najvećih svjetskih festivala filma, snimani su iznajmljenim kamerama. Ministar za kulturu i sport Federacije BiH, Gavriilo Grahovac, kaže da razlog tome što 35-milimetarska kamera nije nabavljena jeste izostanak podrške Udruženja filmskih radnika Bosne i Hercegovine i Akademije scenskih umjetnosti Sarajeva, te jednog dijela bh. filmaša.⁹⁹³

Pred Vijećem ministara BiH našao se, kako je ocijenio novinar BH Dana, „katastrofalan“ Prijedlog zakona o kulturnim dobrima BiH, koji krši Dejtonski sporazum, ali i brojne evropske konvencije koje je BiH potpisala, jer *de facto* podrazumijeva nestanak Komisije za zaštitu nacionalnih spomenika na državnom

⁹⁹⁰ Izvori: Dnevni avaz, 25. februar 2008., strana 26; Oslobođenje, 11. april 2008., strana 10

⁹⁹¹ Nezavisne novine, 3. februar 2008., strana 12

⁹⁹² Nezavisne novine, 27. februar 2008., strana 24

⁹⁹³ Nezavisne novine, 10. mart 2008., strana 24

nivou i prenosi nadležnosti na jednonacionalne entitetske i kantonalne zavode.⁹⁹⁴

Istaknuti kulturni radnik i pozorišni režiser, Dino Mustafić, pokrenuo je sa grupom građana peticiju za spas hercegovačkog dragulja, grada Počitelja. Mustafić je istaknuo kako je Počitelj višeznačan, u neposrednom, simboličnom, duhovnom smislu. Prema njemu svako od umjetnika ima svoj odnos, on je inspiracija, za putopisce senzacija, za istoričare dragulj, a za turiste je intrigantan. Jednom riječju, Počitelj ima svoju estetičku vrijednost koja tvori jedan poseban kosmos.⁹⁹⁵

16.7. Zdravstvena zaštita

Ustav Bosne i Hercegovine direktno ne garantuje prava na zdravstvenu zaštitu. Ulogu da osiguraju poštivanje međunarodno priznatih prava na zdravstvenu zaštitu, preuzeli su entiteti. U Federaciji BiH nadležnost za osiguravanje zdravstvene zaštite podijeljena je između entiteta i kantona na način da entitet vodi zdravstvenu politiku i nastoji da podstiče i razvija zdrave životne navike stanovništva, te da provodi aktivnosti na prevenciji i suzbijanju zaraznih bolesti, dok kantoni siguravaju ostvarivanje prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja u skladu sa Zakonom o zdravstvenom osiguranju i osiguravanju sredstava za osnivanje, izgradnju i opremanje ustanova primarne, sekundarne i tercijalne zaštite. Pravo na zdravstvenu zaštitu u cijeloj BiH imaju sve osigurane osobe zajedno sa članovima svoje porodice, te specifične kategorije stanovništva, koje su propisane posebnim zakonima.

⁹⁹⁴ BH Dani, 14. mart 2008., strane 60 – 62

⁹⁹⁵ Oslobođenje, 17. novembar 2008., strana 5

U poslijeratnom periodu konstantno se pogoršava zdravstveno stanje stanovništva Bosne i Hercegovine, a glavni razlozi su: socio-ekonomska situacija, nezaposlenost, migracije, veliki broj raseljenih lica, nedovoljna pokrivenost zdravstvenim osiguranjem, nezdrav način života itd. Zbog zdravstvenih poteškoća, 22 posto stanovništva iznad 17 godina starosti, u BiH, navodi povremena ograničenja aktivnosti u svakodnevnom životu, 24 procenta ima hronične, a 4 procenta ima ozbiljne smetnje. Uz to, značajno pogoršanje zdravstvenog stanja stanovništva nastalo je kao posljedica dejstva dugotrajnog stresa tj. posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP). Bosna i Hercegovina je u 2006. godini na zdravstvenu zaštitu izdvajala 6,2 procenta bruto domaćeg proizvoda (BDP), ne uključujući privatne izdatke na zdravstvo osiguranih i neosiguranih lica. Iako su izdvajanja za zdravstvo približna evropskom prosjeku, svaki deseti stanovnik Bosne i Hercegovine nema zdravstveno osiguranje, pa samim tim niti pravo na korištenje osnovnih zdravstvenih prava, što je jedan od najvećih zdravstvenih problema u Bosni i Hercegovini.⁹⁹⁶

Bolnički i klinički centri u Republici Srpskoj do 31. marta 2008. godine moraju da nabave sve što je neophodno njihovim pacijentima, od papuča i pidžama do lijekova i ortopedskih pomagala, što ranije nije bio slučaj.⁹⁹⁷

Bolnicama i kliničkim centrima u BiH, iako su zadnjih godina značajno obnovili medicinsku opremu i dalje nedostaje važnih aparata, a dio opreme kojom raspolažu je stara i više od 30

⁹⁹⁶ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u poštivanju i razvoju ekonomskih i socijalnih prava u 2007. godini u okviru procesa evropskih integracija sa preporukama, Agencija za lokalne razvojne inicijative (ALDI), 2008., strane 125 - 126

⁹⁹⁷ Nezavisne novine, 12. mart 2008., strana 5

godina, kao što je slučaj sa Općom bolnicom “Abdulah Nakaš” u Sarajevu.⁹⁹⁸

Magazin BH Dani je u dva nastavka novinske reportaže donio pregled zdravstvenih usluga i uvjeta u zdravstvenim ustanovama u Kantonu Sarajevo, istakavši u svom naslovu osnovno pitanje, odnosno problem koji se istraživao:

*Mogu li liječnici do podne liječiti u bolnici a poslijepodne u svojoj privatnoj ordinaciji.*⁹⁹⁹

U ambulanti u Brezničanima kod Prijedora, medicinska sestra, Gina Desnica, pronašla je među zdravstvenim kartonima zmiju. Ova institucija nalazi se na spisku za renoviranje.¹⁰⁰⁰

U intervjuu za Nezavisne novine, ministar zdravstva u Vladi Federacije BiH, Safet Omerović, ističe kako su, zbog segmentacije Federacije BiH na kantone, stanje i uvjeti vezani za zdravstvenu zaštitu neujednačeni u različitim kantonima i neki kantoni imaju bolnice koje ne ispunjavaju ni osnovne uvjete.¹⁰⁰¹

S druge strane, u Doboju, zbog velikog priliva pacijenata na Odsjek akutne i hronične psihijatrije Opće bolnice „Sveti apostol“, dolazi do situacije da i po dva bolesnika spavaju na jednom krevetu, ili se spoje dva kreveta na kojima mogu da leže po tri pacijenta. „Na uštrb kvaliteta rada pokušavamo da zadovoljimo potrebe koje se nameću. Umjesto liječenja koje bi trebalo da traje 21 dan, skratimo ga na 15 dana, nekad i na 10 dana“, objašnjava Siniša Đuričić, uposleni ljekar u toj zdravstvenoj ustanovi.¹⁰⁰²

Bosna i Hercegovina još uvijek nema zakon o pravima pacijenata koji bi regulirao ne samo prava korisnika zdravstvenih

⁹⁹⁸ Nezavisne novine, 31. mart 2008., strane 4 i 5

⁹⁹⁹ BH Dani, 2. maj 2008., strane 37 – 44

¹⁰⁰⁰ Glas Srpske, 8. april 2008., naslovna strana

¹⁰⁰¹ Nezavisne novine, 13. jun 2008., strana 9

¹⁰⁰² Nezavisne novine, 3. jun 2008., strana 7

usluga, već i obaveze ljekara. U međuvremenu, dok se ne donese ovakav zakon, građani zbog neznanja i nezainteresovanosti ne koriste prava koja im pripadaju prema postojećim zakonima u oblasti zdravstva. Prema sadašnjim zakonima koji reguliraju oblast zdravstvene zaštite, pacijent ima pravo na naknadu štete koja mu je nanesena pružanjem neodgovarajuće zdravstvene zaštite u slučaju dokazane stručne greške, zatim građani imaju pravo na slobodan izbor porodičnog liječnika, doktora medicine i doktora stomatologije, pravo na hitnu neodložnu medicinsku pomoć u trenutku kada mu je potrebna, pravo na tačno obavještanje ili poduku o svim pitanjima koja se tiču njegovog zdravlja, kao i pravo na odbijanje da bude predmet naučnog istraživanja, ili bilo kog drugog pregleda, odnosno medicinskog tretmana bez svoje saglasnosti.¹⁰⁰³

Narodna skupština Republike Srpske usvojila je početkom novembra Zakon o zdravstvenoj zaštiti, koji definiira obaveze entiteta, lokalnih jedinica i poslodavaca u obezbjeđivanju zdravstvene zaštite, te ulogu čovjeka u očuvanju i unapređenju sopstvenog zdravlja.¹⁰⁰⁴

16.8. Socijalno ugrožene grupe

Mediji su u toku 2008. godine, pokazala je analiza, najviše izvještavali o demobilisanim borcima i ratnim vojnim invalidima, 379 tekstova je bilo posvećeno ovoj populaciji. Slijede tekstovi o osobama sa onesposobljenjima, fizičke ili mentalne prirode, koje su se u medijima u najvećem broju slučajeva nazivale „invalidi“ (191 tekst). Penzioneri sa 69 i decertificirani policajci sa 24 teksta, bili su, također, među zastupljenim ugroženim kategorijama.

¹⁰⁰³ Nezavisne novine; 24. avgust 2008., strane 10 i 11

¹⁰⁰⁴ Nezavisne novine, 11. novembar 2008., strana 4

Demobilisani borci - Iako zakoni u Bosni i Hercegovini po raznim osnovama štite sljedeće kategorije: demobilisane borce/branitelje, borce – branitelje i članove njihovih porodica, prava članova porodica šehida, poginulih, umrlih i nestalih boraca, ratnih vojnih invalida, kao i nosilaca najviših odlikovanja i priznanja, u praksi se veoma malo radi na njihovoj implementaciji, te nabrojane kategorije su ujedno i najugroženije u BiH. Tokom 2008. godine, ovakvo stanje rezultiralo je njihovim nezadovoljstvom i čestim protestima, štrajkovima usmjerenim protiv vlasti, uglavnom federalnih.

Jedan od problema za implementaciju zakona i zbrinjavanje pripadnika navedenih kategorija, uz male budžete, jeste i neprovjerena i nekompletna evidencija svih onih koji su zaista u stanju socijalne potrebe, a pripadaju nekoj od zakonom definiranih kategorija. Prema riječima predsjednika Udruženja demobilisanih pripadnika Hrvatskog vijeća odbrane FBiH (HVO FBiH), Ivana Jurčevića, inspektori u Federaciji su tokom 2008. godine otkrili čak 25.000 lažnih korisnika novčanih naknada, koje se u visini od 150 konvertibilnih maraka isplaćuju nezaposlenim demobilisanim pripadnicima nekadašnje Armije BiH i HVO-a. On je naglasio da su zbog ovog problema mjesecima ispaštali demobilisani pripadnici Armije BiH i HVO-a, koji su pravo na novčanu naknadu stekli prema federalnom Zakonu o pravima demobilisanih boraca i članova njihovih porodica.

Mnoge javne ličnosti primaju invalidninu – na spisku se nalazi i ime Vlade Čuljka, šefa Ureda premijera Vlade Hercegovačko-neretvanskog kantona, koji mjesečno prima 234,88 konvertibilnih maraka kao pripadnik pete kategorije invaliditeta. Najočitiiji primjer zloupotrebe prava ratnih vojnih invalida, kakvih ima u svim dijelovima BiH, je slučaj Ante Pranjića, nekadašnjeg zamjenika ministra unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona. Služba za boračko-invalidsku zaštitu Tuzlanskog kantona tri puta je donosila rješenje kojim se Anti Pranjiću priznaje svojstvo

ratnog vojnog invalida od 80 posto uslijed povreda zadobivenih u saobraćajnoj nesreći tokom rata.¹⁰⁰⁵

Federalni ministar za pitanje boraca i invalida, Zahid Crnkić, najavio je veliku reviziju u sektoru korisnika različitih prava u FBiH, odnosno reviziju izdate dokumentacije na osnovu koje se prava ostvaruju. On je rekao da će biti neophodno, putem Instituta za medicinsko vještačenje FBiH, uraditi reviziju oko 27.000 ratnih vojnih invalida koji su stekli pravo na invalidnine desetak godina nakon rata.¹⁰⁰⁶ Nekoliko mjeseci kasnije, Crnkić je izjavio kako je broj demobilisanih boraca, koji ostvaruju pravo na julsku naknadu, smanjen sa 87.085 na 62.579, a razlog smanjenju tog broja jeste u tome što su neki pravo na naknadu ostvarili samo na period od jedne godine.¹⁰⁰⁷

Organizacija porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila Istočnog Sarajeva smatra da je „nedopustivo da nijedan visoki predstavnik do sada nije primio predstavnike organizacija porodica stradalih Srba, ali su redovno razgovarali sa istim bošnjačkim udruženjima“, izjavila je predsjednica te organizacije, Mirjana Simanić.¹⁰⁰⁸

Udruženje ratnih zarobljenika Vijenca i Vozuće ponovo će uputiti zvaničan zahtjev Tužilaštvu BiH i Sudu BiH da se pokrene postupak protiv civilnih i vojnih vlasti FBiH zbog izmještanja grobnica i prikrivanja zločina. U pitanju je 11 grobnica na teritoriji oko Vozuće u kojima je bilo 137 tijela ubijenih Srba.¹⁰⁰⁹

Osobe sa onesposobljenjima - Kao i kod zdravstvene zaštite i na polju zaštite prava osoba sa onesposobljenjem definiran je različit zakonski okvir u zavisnosti od entiteta i djelimično u zavisnosti od kantona u Federaciji BiH. U Bosni i Hercegovini su

¹⁰⁰⁵ Dnevni avaz, 12. april 2008., strana 7, i 13. april 2008., strana 2

¹⁰⁰⁶ Dnevni avaz, 26. jun 2008., strana 2

¹⁰⁰⁷ Dnevni avaz, 3. septembar 2008., strana 8

¹⁰⁰⁸ Glas Srpske, 13. februar 2008., strana 4

¹⁰⁰⁹ Glas Srpske, 14. april 2008., strana 3

na snazi različiti zakoni koji štite ekonomska prava osoba sa onesposobljenjima, koja se primjenjuju različito u zavisnosti od uzroka nastanka onesposobljenja (ratni vojni invalidi, civilne žrtve rata i neratni invalidi).

Prema entitetskim zakonima o socijalnoj zaštiti, prava osoba sa onesposobljenjem su osigurana kroz socijalnu zaštitu jedne ili više kategorija stanovništva koje su prepoznate u ovim zakonima. To su sljedeće kategorije:

- Djeca bez roditeljskog staranja;
- Odgojno zanemarena djeca i odgojno zapuštena djeca;
- Djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama;
- Lica sa invaliditetom i lica ometena u fizičkom i psihičkom razvoju;
- Materijalno neosigurana i za rad nesposobna lica;
- Starija lica bez porodičnog staranja;
- Lica sa društveno negativnim ponašanjem;
- Lica i porodice u stanju socijalne potrebe, kojima je uslijed posebnih okolnosti potrebna socijalna zaštita.

Sistem socijalne zaštite u oba entiteta je u velikim problemima, jer se suočava s povećanim potrebama za raznim vidovima socijalne pomoći, koje i dalje rastu. Funkcioniranje sistema otežano je neadekvatnim zakonima, koji propisuju mnogo širi opseg socijalne zaštite nego što su mogućnosti budžeta. Problem dodatno komplikuje razdvojenost nadležnosti između nivoa vlasti, posebno u FBiH, gdje entitet propisuje nivo socijalne zaštite, a niži nivoi vlasti su obavezni da osiguraju sredstva za njenu realizaciju. Teškoću predstavlja i nepostojanje ažurnih i potpunih baza podataka o korisnicima socijalne zaštite. Prema Izveštaju o napretku BiH u poštivanju i razvoju ekonomskih i socijalnih prava u 2007. godini, Agencije za lokalne razvojne inicijative:

...socijalnu zaštitu u oba entiteta karakterizira materijalna ugroženost većine stanovništva i stalno

*pogoršanje socijalnih uvjeta, što proizvodi stalni rast broja ljudi koji traže socijalnu pomoć (izbjeglice, civilne žrtve rata, povratnici, demobilisani borci i dr.), neostvarivanje zakonom utvrđenih socijalnih prava, kao i slaba uvezanost nosioca socijalne zaštite na općinskom i entitetskom nivou u RS, finansiranje oblika socijalne i dječije zaštite na nivou kantona u FBiH praćeno je ozbiljnim poteškoćama, zbog nedovoljnih sredstava u budžetima kantona.*¹⁰¹⁰

Bosna i Hercegovina još uvijek nije potpisala Konvenciju o pravima osoba sa invaliditetom Ujedinjenih nacija i jedina je zemlja u regionu koja to nije učinila zbog, navodno, potrebe da se prevede na tri jezika. Zbog toga su invalidi i u Banja Luci i Sarajevu izlazili na ulice i putem protesta tražili svoja prava i bolji položaj u društvu.¹⁰¹¹

U Sarajevu je održana međunarodna konferencija „Od uzroka do posljedica – novi pristup invalidnosti“, na kojoj su vlasti i društvo pozvani da preispitaju svoj odnos prema ovoj grupi ljudi i da im osiguraju jednaka društvena prava.¹⁰¹²

Pojedini mediji su poprilično kritični prema neaktivnosti i nemaru vlasti prema rješavanju problema socijalno ugroženih kategorija. Sarajevska vlast umanjila je prava osoba sa oštećenjem sluha: „Sebi kupanje u Rivieri, invalidima korišteni aparati“.¹⁰¹³

U ulici Mustafe Kamberića, u sarajevskom naselju Dobrinja, žutom je trakom obilježen prijelaz za invalide, ali su na tim

¹⁰¹⁰ Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u poštivanju i razvoju ekonomskih i socijalnih prava u 2007. godini u okviru procesa evropskih integracija sa preporukama, Agencija za lokalne razvojne inicijative (ALDI), 2008., strane 96 - 98

¹⁰¹¹ Izvori: Oslobođenje, 27. mart 2008., strana 3; Glas Srpske, 3. april 2008., strana 7

¹⁰¹² Dnevni list, 5. februar 2008., strana 5

¹⁰¹³ Oslobođenje, 29. februar 2008., strana 10

mjestima najčešće parkirana vozila pa se osobe u kolicima teško mogu kretati.¹⁰¹⁴

Više od 15.000 građana u Federaciji BiH neće dobiti invalidsku penziju dok Zavod za penzijsko i invalidsko osiguranje FBiH ne isplati dug od oko 6 miliona konvertibilnih maraka Institutu za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja u Federaciji BiH.¹⁰¹⁵

¹⁰¹⁴ Dnevni avaz, 3. februar 2008., strana 13

¹⁰¹⁵ Nezavisne novine, 12. septembar 2008., strana 5

III

LJUDSKA PRAVA U PRAVNOJ SVIJESTI GRAĐANA I GRAĐANKI BOSNE I HERCEGOVINE

1. Uvodne napomene

Vodeći se praksom praćenja pravne svijesti o ljudskim pravima koju Beogradski centar za ljudska prava sprovodi još od 1998. godine, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu je odlučio po prvi put uvesti ovu praksu u Bosni i Hercegovini. Ukoliko se budu stekli uslovi da se praćenje pravne svijesti o ljudskim pravima sprovodi redovno svake godine, ili barem svake druge godine, za pretpostaviti je da ćemo doći do dragocjenih podataka o percepciji ljudskih prava kod građana i građanki Bosne i Hercegovine, koji će, između ostalog, biti značajan pokazatelj (ne)uspjeha brojnih inicijativa i projekata vladinog sektora, građanskog društva ili inicijativa i projekata koji su proizvod podrške međunarodne zajednice. Istraživanje je sprovela agencija Partner Marketing (Partner MCA) iz Banja Luke.

1.1. Metodologija

Istraživanje je sprovedeno u periodu od 1. do 9. decembra 2008. godine na uzorku od 1.101 punoljetnom građaninu Bosne i Hercegovine, metodom anketiranja licem u lice (face-to-face). Ispitanici nisu samostalno popunjavali upitnik, već su odgovarali na pitanja koja im je čitao anketar. Ovakva vrsta istraživanja, pokazala se najefikasnijom kod upitnika sa velikim brojem pitanja. Dodatno, ispitanici su na pitanja odgovarali u poznatom okruženju (njihovim domovima), pa su bili opušteniji i raspoloženi za iskren razgovor.

Terenski rad obavili su kontrolori i anketari **Agencije PARTNER Marketing** iz Banja Luke.

U Republici Srpskoj ispitano je 500 ispitanika u 27 općina, a u Federaciji BiH 601 ispitanik u 25 općina. Prilikom kreiranja uzorka vodilo se računa o:

- Broju stanovnika u entitetima;
- Broju stanovnika u pojedinim regionima/kantonima;
- Veličini općina u pojedinim regionima/kantonima;
- Odnosu gradskog i seoskog stanovništva u entitetima;
- Podjednakom broju muškaraca i žena;
- O podjednakoj zastupljenosti sve tri nacije, naravno, ovisno o geografskom području u kojem je istraživanje rađeno.

Istraživanje je obavljeno u sljedećim općinama:

Republika Srpska

- **Region Banja Luka:** Banja Luka, Srbac, Laktaši, Kneževo, Mrkonjić Grad, Šipovo, Prnjavor, Kotor Varoš;

- **Region Prijedor:** Prijedor, Novi Grad, Kozarska Dubica;
- **Region Doboј:** Doboј, Modriča, Teslić, Petrovo;
- **Region Bijeljina:** Bijeljina, Brčko, Ugljevik;
- **Region Zvornik:** Zvornik, Vlasenica, Srebrenica;
- **Region Istočna Republika Srpska:** Istočno Sarajevo, Pale, Višegrad;
- **Region Hercegovina:** Trebinje, Ljubinje, Bileća.

Federacija BiH

- **Unsko-sanski kanton:** Bihać, Cazin, Kladuša;
- **Tuzlanski kanton:** Tuzla, Banovići, Lukavac, Kalesija;
- **Zeničko-dobojski kanton:** Zenica, Kakanj, Vitez, Maglaj;
- **Srednjobosanski kanton:** Jajce, Travnik, Novi Travnik;
- **Hercegovačko-neretvanski kanton:** Mostar, Čitluk, Jablanica;
- **Zapadnohercegovački kanton:** Široki Brijeg;
- **Kanton Sarajevo:** Općine Centar, Ilidža, Novi Grad, Novo Sarajevo, Stari Grad, Vogošća;
- **Herceg-bosanski kanton:** Tomislavgrad.

Svi upitnici su predmet logičke kontrole, dok je 20 posto upitnika provjereno od strane Agencije i dodatnih 15 posto upitnika provjerava supervizor-kontrolor, bilo direktnim izlaskom na teren, zajedno sa anketarom, bilo telefonskom kontrolom.

1.2. Demografski podaci

Tabela 1. Spol ispitanika

	<i>Frekvence</i>	<i>%</i>
<i>Muškarci</i>	566	51.4
<i>Žene</i>	535	48.6
Total	1101	100.0

Tabela 2. Starost

	<i>Frekvence</i>	<i>%</i>
<i>Od 18 do 29 godina</i>	270	24.5
<i>Od 30 do 44 godine</i>	374	34.0
<i>Od 45 do 59 godina</i>	281	25.5
<i>Preko 60 godina</i>	171	15.5
<i>Odbija</i>	5	0.45
Total	1101	100.0

Tabela 3. Obrazovanje

	<i>Frekvence</i>	<i>%</i>
<i>Osnovna škola</i>	119	11.8
<i>Zanat</i>	212	19.2
<i>Srednja škola četvrti stepen</i>	504	45.7
<i>Viša i visoka škola</i>	249	22.6
<i>Odbija</i>	17	1.5
Total	1101	100.0

Tabela 4. Region u kome se vrši ispitivanje

	<i>Frekvence</i>	<i>%</i>
<i>Republika Srpska</i>	500	45.4
<i>Federacija BiH</i>	601	54.6
Total	1101	100.0

Tabela 5. Tip naselja

	<i>Frekvence</i>	<i>%</i>
<i>Grad</i>	607	55.1
<i>Selo</i>	494	44.9
Total	1101	100.0

Tabela 6. Ukupan mjesečni prihod cijele porodice

	<i>Frekvence</i>	<i>%</i>
<i>Do 250 KM</i>	194	17.6
<i>Od 251 KM do 500 KM</i>	207	18.8
<i>Od 501 do 1000 KM</i>	413	37.5
<i>Preko 1000 KM</i>	286	26.0
<i>Odbija</i>	1	.1
Total	1101	100.0

Tabela 7. Vaša vjeroispovijest

	<i>Frekvence</i>	<i>%</i>
<i>Islamske</i>	413	37.5
<i>Katoličke</i>	212	19.3
<i>Pravoslavne</i>	467	42.4
<i>Neka druga</i>	9	.8
Total	1101	100.0

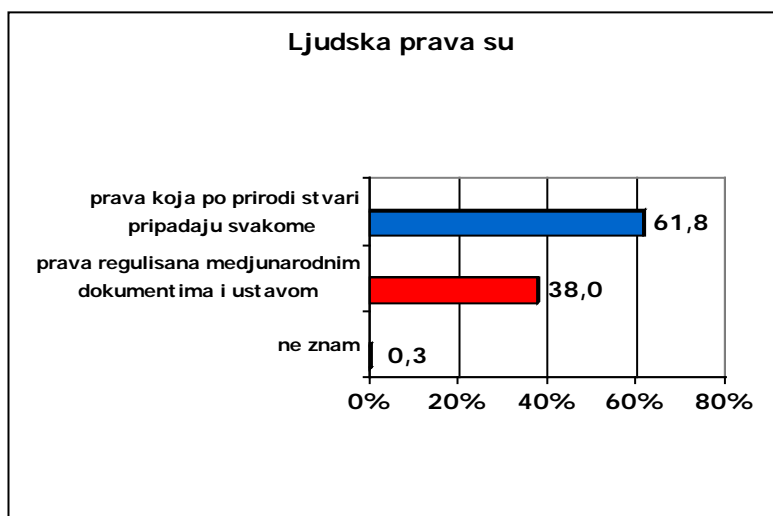
Tabela 8. Koje ste nacionalnosti

	<i>Frekvence</i>	<i>%</i>
<i>Hrvat</i>	201	18.3
<i>Bošnjak</i>	422	38.3
<i>Srbin</i>	460	41.8
<i>Bosanac</i>	11	1.0
<i>Odbija</i>	7	.6
Total	1101	100.0

2. Shvatanje ljudskih prava

2.1. Poimanje ljudskih prava

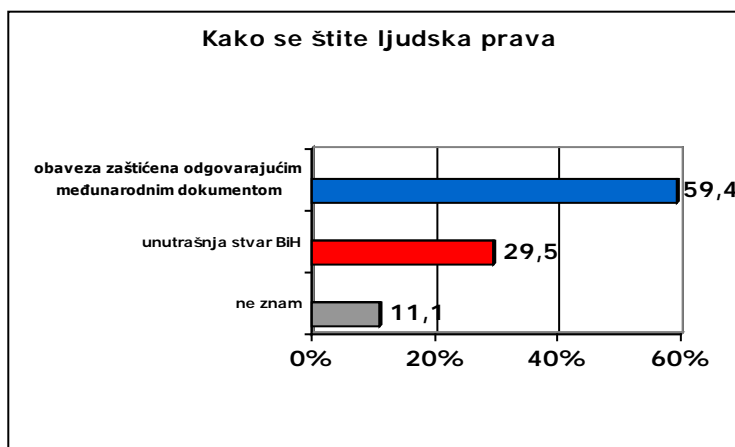
Građani Bosne i Hercegovine skloniji su jusnaturalističkom shvatanju ljudskih prava po kojem ljudska prava po prirodi stvari pripadaju svakom čovjeku, budući da ih tako doživljava 62 posto ispitanika, dok je 38 procenata ispitanika sklono pravno pozitivističkom shvatanju, prema kojem su ljudska prava dio prava koji je reguliran međunarodnim dokumentima.

Grafikon 1

2.2. Zaštita ljudskih prava u BiH

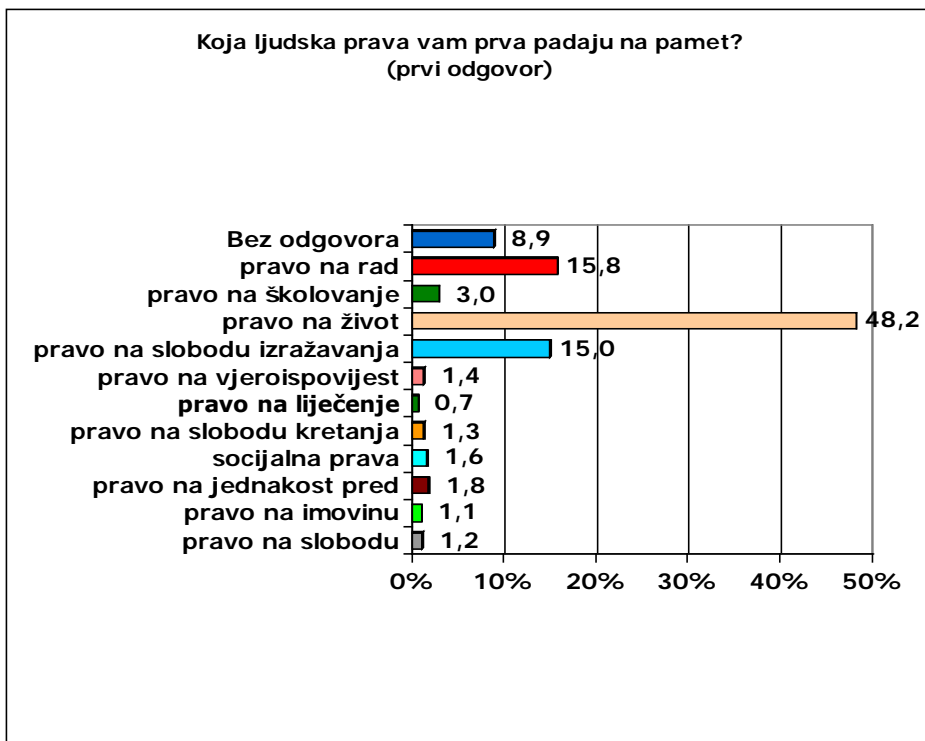
Da su ljudska prava obaveza zaštićena međunarodnim dokumentima smatra 59,4 procenata građana, dok je njih 29,5 procenata uvjereni da se radi o unutrašnjoj stvari Bosne i Hercegovine. Tu je i značajan procenat, 11,1 procenata onih koji su odgovorili da ne znaju kako se štite ljudska prava.

Grafikon 2

2.3. Značaj pojedinih ljudskih prava i njihovo poštivanje u BiH

Pravo na život (48,2 %), *pravo na rad* (15,8 %) i *pravo na slobodu izražavanja* (15 %) najčešći su odgovori bh. građana na pitanje: „Koja ljudska prava im prva padaju na pamet?“. Uočljiva je izuzetno velika razlika koja govori o naročito istaknutom vrednovanju prava na život. Primjera radi, kod odgovora na ovo pitanje, građani Srbije i Crne Gore su se 2005. godine izjasnili u gotovo približnom omjeru za *pravo na rad* (50 %) i *pravo na život* (48 %).

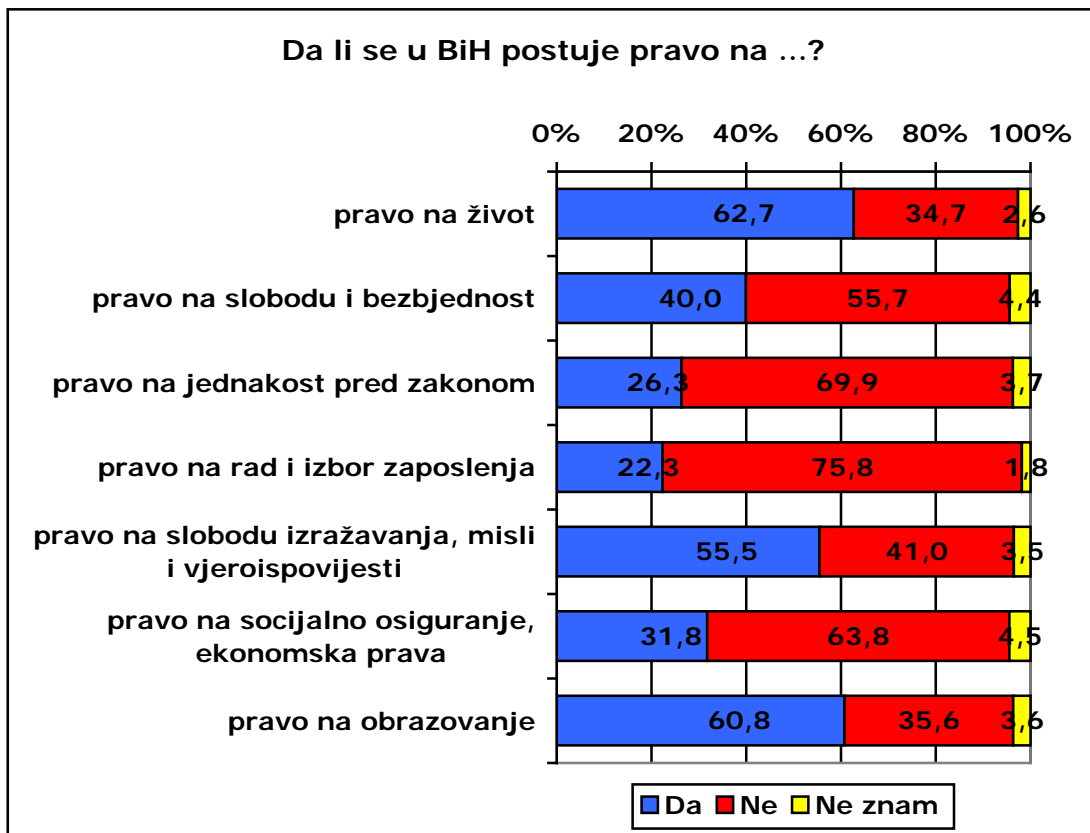

Grafikon 3

Za tri najznačajnija ljudska prava, od ukupno sedam ponuđenih, građani BiH smatraju *pravo na život*, *pravo na slobodu i bezbjednost* i *pravo na jednakost pred zakonom*, pri čemu je pravo na život, opet, neprikosnovo, jer ga 90 procenata građana svrstava u prvi rang po značenju, dok se 59 procenata odlučilo za pravo na slobodu i bezbjednost na drugom mjestu i 35,2 procenata za pravo na jednakost pred zakonom na trećem mjestu.

Izuzetno su zabrinjavajući podaci koji govore o tome kako građani ocjenjuju poštivanje ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Tako 75,8 procenata građana smatra da se pravo na rad i izbor zaposlenja u BiH ne poštuje, 69,9 procenata to isto smatra i za pravo na jednakost pred zakonom, a slijedi pravo na socijalno

osiguranje i ekonomska prava za koja 63,8 procenata građana tvrdi da se ne poštuju. Potrebno je naglasiti da, iako većina građana (62,7 %), pravo na život, smatra najznačajnijim ljudskim pravom, izuzetno značajan procenat građana, njih 34,7 %, smatra da se ono ne poštuje u Bosni i Hercegovini.

Grafikon 4

3. Posebna prava

3.1. Zabrana diskriminacije

Značajan procenat građana BiH (natpolovična većina) izražava uvjerenje u postojanje diskriminacije u našoj zemlji.

Više od polovine građana BiH (52,2 %) smatra da u Bosni i Hercegovini postoji diskriminacija homoseksualaca, dok njih 51 % vjeruje da su žene u Bosni i Hercegovini u nepovoljnijem položaju od muškaraca u pogledu zapošljavanja i napredovanja u poslu. Da su žene u nepovoljnijem položaju vjeruje 60,2 procenata ispitanih žena i 42,2 procenata muškaraca. Primjetna je stabilna tendencija da muškarci pozitivnije doživljavaju položaj žena u odnosu na same žene čija je perspektiva izraženo negativna.

Da li su u BiH žene u nepovoljnijem položaju od muškaraca u pogledu zapošljavanja i napredovanja na poslu?

	Pol ispitanika:		Total
	Muškarci	Žene	
Da	42.2%	60.2%	51.0%
Ne	49.8%	34.6%	42.4%
Ne znam	6.2%	5.0%	5.6%
Odbija	1.8%	.2%	1.0%
Total	100.0%	100.0%	100.0%

Tabela 1

Nešto manji procenat ispitanika, njih 48,6, smatra da su nacionalne manjine, uopće, u nepovoljnijem položaju od većinskog stanovništva. Pri tome, većina građana srpske nacionalnosti (49,1 %) smatra da nacionalne manjine nisu u nepovoljnijem položaju, dok većina onih koji su se izjasnili kao

Hrvati i Bošnjaci smatraju da manjine jesu u nepovoljnijem položaju (58,7 % Hrvata i 52,1 % Bošnjaka).

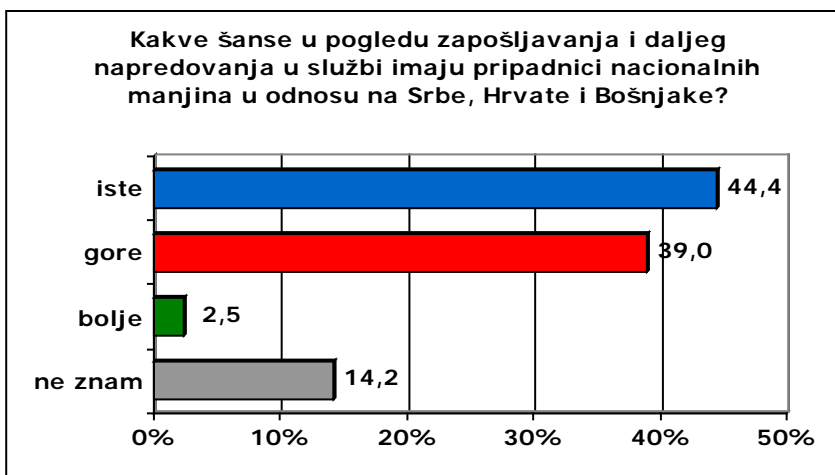
Da li su u BiH nacionalne manjine u nepovoljnijem položaju od većinskog stanovništva?

	Koje ste nacionalnosti? procijenite			Total
	Hrvat	Bošnjak	Srbin	
Da	58.7%	52.1%	40.2%	48.3%
Ne	32.8%	33.9%	49.1%	40.2%
Ne znam	8.5%	10.9%	10.7%	10.3%
Odbija		3.1%		1.2%
Total	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Tabela 2

Čak 57,9 procenata građana smatra da su žene premalo zaustupljene u političkom životu Bosne i Hercegovine, nasuprot njih je 29,9 procenata onih koji smatraju da su zastupljene u pravoj mjeri, uz 5,2 procenata, uglavnom muškaraca, koji smatraju da su previše zastupljene. U pogledu šansi prilikom zapošljavanja, 45,5 procenata građana (55,3 % muškaraca i 35,1 % žena) vjeruje da su šanse muškaraca i žena jednake, dok 44,2 procenata građana smatra da su šanse žena znatno lošije u odnosu na muškarce.

Kada su u pitanju nacionalne manjine, 44,4 procenata građana vjeruje da manjine imaju iste šanse u pogledu zapošljavanja i daljeg napredovanja u službi, a 39 procenata ispitanih vjeruje da su njihove šanse manje, uz izražen procenat (14,2 %) onih koji su odgovorili da ne znaju.

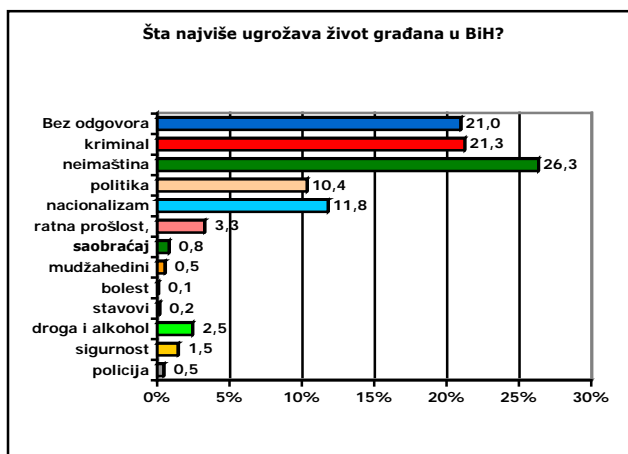

Grafikon 5

3.2. Pravo na život

Većina populacije (68 %) smatra da je život građana u Bosni i Hercegovini ugrožen, pri čemu ga najviše ugrožavaju neimaština, kriminal, nacionalizam i politika.

Neimaštinu, kao faktor koji ugrožava život, vidi najveći procenat ispitanika, njih 26,3 procenata, a slijedi je kriminal (21,3 %), te nacionalizam i politika (11,8 % i 10,4%).

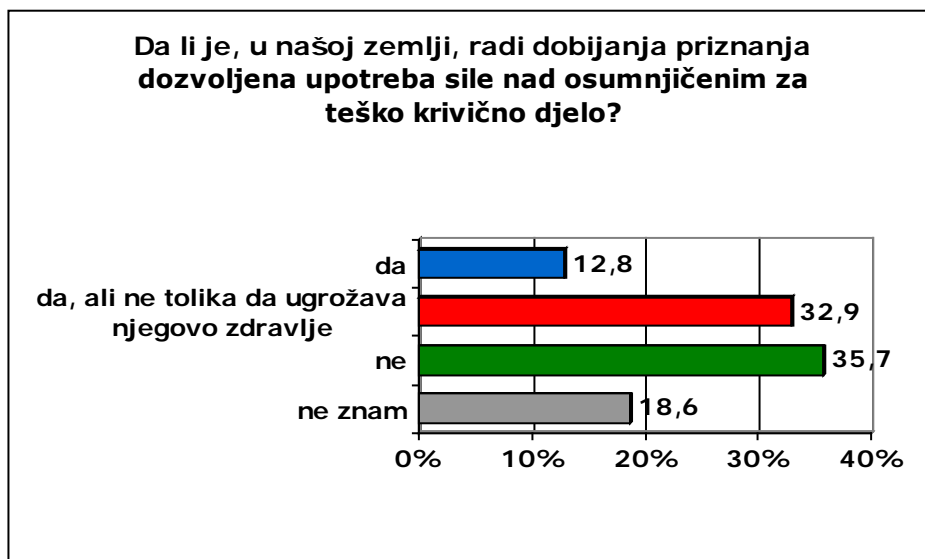

Grafikon 6

Većina, koju čini 88 procenata ispitanika, zna da u Bosni i Hercegovini ne postoji smrtna kazna.

3.3. Zabrana mučenja, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja

Na pitanje da li je u našoj zemlji, radi dobivanja priznanja, dozvoljena upotreba sile nad osumnjičenim za teško krivično djelo potvrdno je odgovorilo 12,8 procenata građana. Njih 32,9 procenata vjeruje da je upotreba sile u ove svrhe dozvoljena, ali ne tolika da ugrožava zdravlje osumnjičenog. Tu je i zabrinjavajućih 18,6 procenata onih koji ne znaju da li je ovakva upotreba sile dozvoljena ili ne i samo 35,7 procenata građana koji znaju da upotreba sile radi dobijanja priznanja nije dozvoljena. Primjera radi, 2005. godine u Srbiji i Crnoj Gori 62 procenata građana je izrazilo uvjerenje da ovakva upotreba sile nije dozvoljena.

Grafikon 7

3.4. Pravo na slobodu i bezbjednost ličnosti i postupanje sa licima lišenim slobode

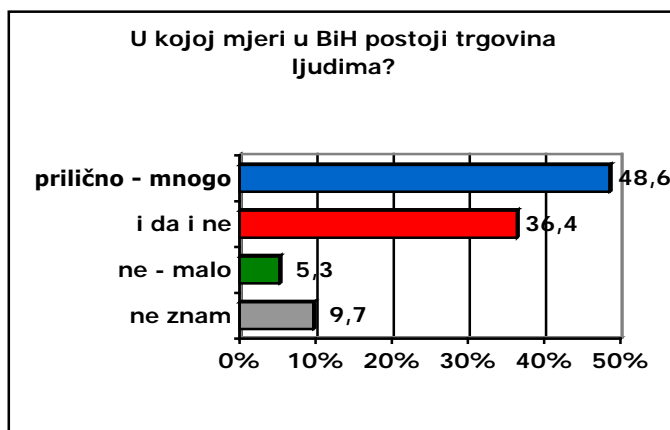
Više od polovine građana (54 procenata, već u prvom odgovoru) navelo je pravo na odbranu i advokata kao pravo koje ima osoba lišena slobode, ali je izuzetno visok procenat (36,1 %) onih koji nisu ponudili nikakav odgovor na ovo pitanje.

Grafikon 8

3.5. Zabrana ropstva i prinudnog rada

Nešto manje od polovine populacije u Bosni i Hercegovini (48,6 %) smatra da je problem trgovine ljudima u značajnoj mjeri prisutan u našoj zemlji.

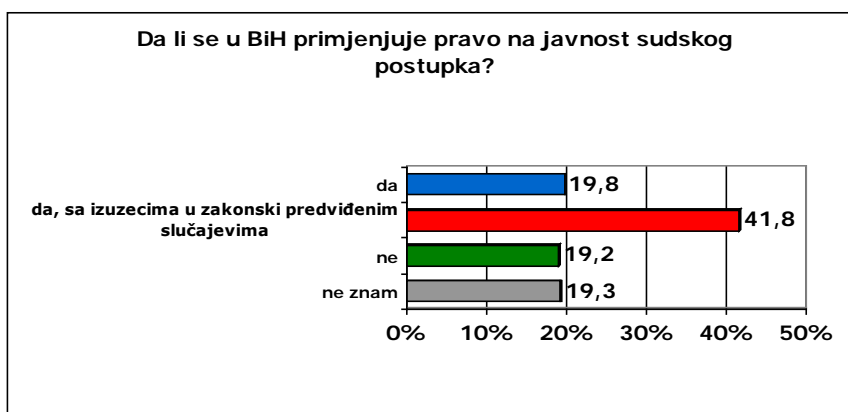

Grafikon 9

Također, 73,5 posto građana je uvjeren da se nadležne institucije u izuzetno maloj mjeri bave ovim problemom.

3.6. Pravo na pravično suđenje

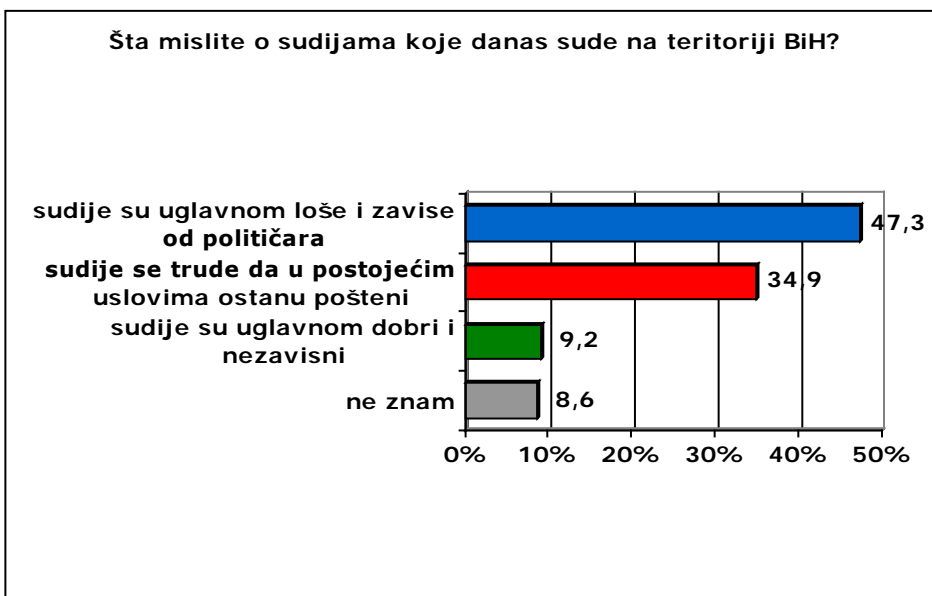
Građani, uglavnom, (ukupno 61,6 procenata; bez izuzetaka 19,8 procenata, sa izuzecima u slučajevima koje zakon predviđa 41,8 procenata) vjeruju da se u Bosni i Hercegovini primjenjuje pravo na javnost sudskog postupka.

Grafikon 10

Također, većina građana (70,3 %) vjeruje da se u Bosni i Hercegovini primjenjuje pravilo da je svako nevin dok se ne dokaže da je kriv.

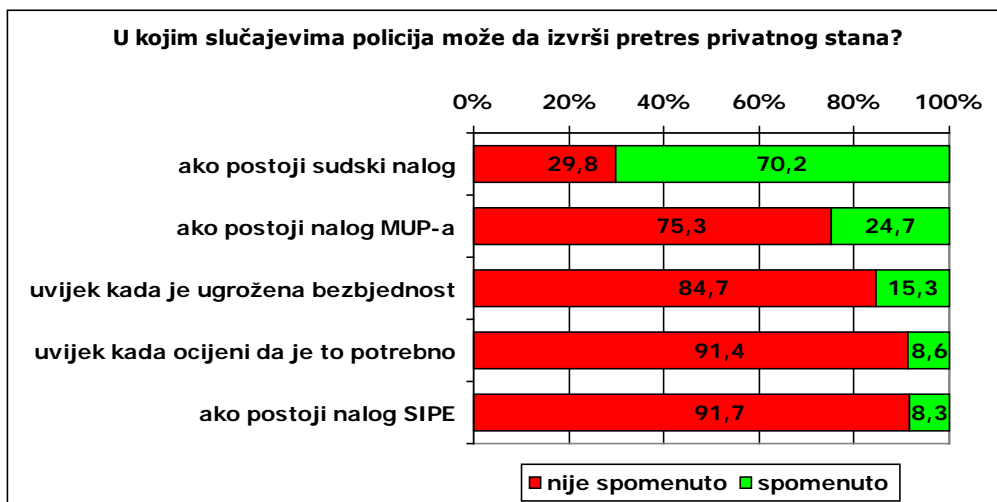
Iako se može reći da građani imaju izraženu svijest o postojanju i primjeni pojedinih pravnih instituta koji čine pravo na pravično suđenje, ono što zabrinjava, mada je očekivano, jeste nepovjerenje u sudije. Čak 47,3 posto građana smatra da sudije, uglavnom, loše obavljaju svoj posao i da zavise od političara, dok 34,9 posto smatra da se sudije trude da u postojećim uslovima ostanu pošteni. Tek 9,2 procenata ispitanih smatra da sudije, uglavnom, dobro obavljaju svoj posao i da su nezavisni.

Grafikon 11

3.7. Pravo na zaštitu privatnog života, porodice, stana i prepiske

U oblasti prava na zaštitu privatnog života, porodice, stana i prepiske, građani, uglavnom, vjeruju da policija može izvršiti pretres privatnog stana ako postoji sudski nalog (70,2 %), a u manjim procentima ako postoji nalog ministarstva unutrašnjih poslova ili SIPA-e. Postoji i uvjerenje 15,3 procenata građana da se pretres može izvršiti uvijek kada je ugrožena bezbjednost, ali i 8,6 procenata onih koji vjeruju da se to može učiniti uvijek kada se ocijeni da postoji potreba.¹⁰¹⁶

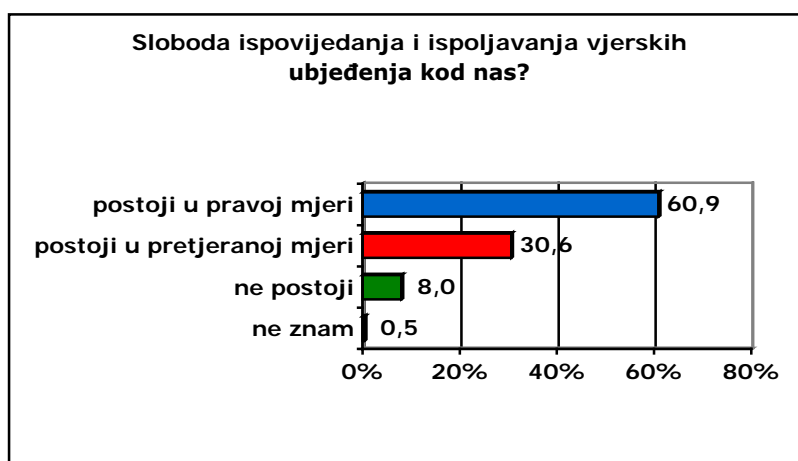
Grafikon 12

Prema mišljenju 52,8 procenata građana, otvaranje pisama i prislušivanje telefona je dozvoljeno pod različitim okolnostima, dok 30,1 procenata smatra da ovakva praksa nije dozvoljena ni pod kojim uvjetima.

¹⁰¹⁶ Ovdje je potrebno napomenuti da su se svi ispitanici građani očitovali po svim ponuđenim opcijama.

3.8. Pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti

Izuzetno velika većina građana (91,5 %) smatra da u Bosni i Hercegovini postoji sloboda ispovijedanja i ispoljavanja vjerskih ubjeđenja, pri čemu 60,9 procenata smatra da ova sloboda postoji u pravoj mjeri, a 30,6 procenata smatra da postoji u pretjeranoj mjeri. Nasuprot njima, tu je i 8 procenata onih koji vjeruju da ova sloboda ne postoji.

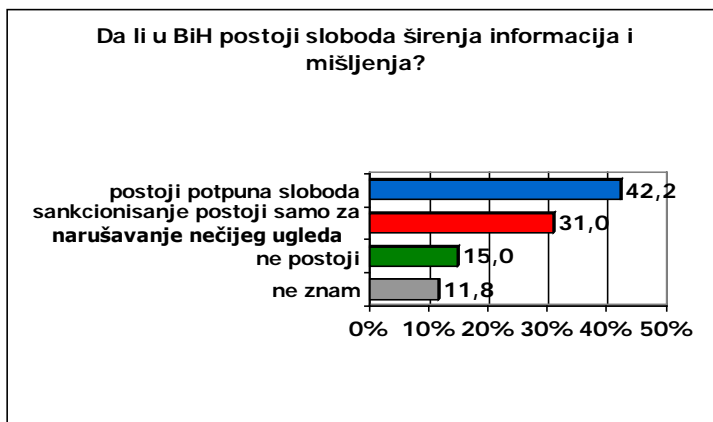

Grafikon 13

3.9. Sloboda izražavanja

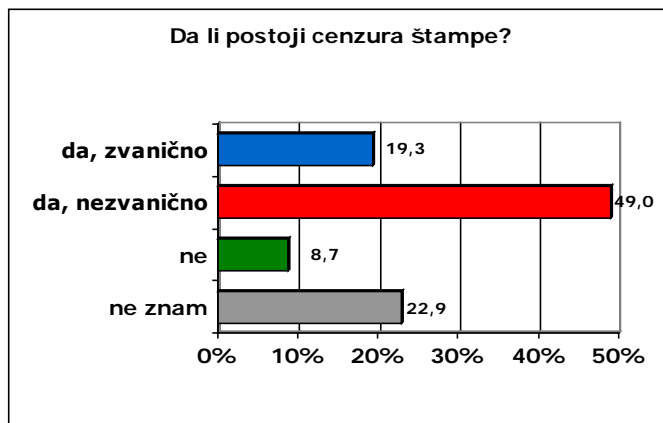
U izvještaju iz 2005. godine u Srbiji i Crnoj Gori, u segmentu koji se odnosi na slobodu izražavanja, uočena je kontradiktornost u stavovima građana koja se ogledala u činjenici da je njih 72 posto izrazilo uvjerenje da u zemlji postoji sloboda širenja informacija i mišljenja, a istovremeno su u velikom procentu (66 %) bili mišljenja da postoji, bilo zvanična, bilo nezvanična cenzura štampe. Ista kontradiktornost uočena je i u stavovima građana BiH u oblasti slobode izražavanja. Tako 73,2

posto građana smatra da u Bosni i Hercegovini postoji sloboda širenja informacija i mišljenja, pri čemu 42,2 posto vjeruje da postoji potpuna sloboda, a 31 procenata smatra da sankcionisanje postoji samo za narušavanje nečijeg ugleda, a 15,0 posto smatra da ne postoji, a 11,8 posto ne zna.

Grafikon 14

Istovremeno, većina građana, 68,3 procenata, vjeruje da u našoj zemlji postoji cenzura štampe, pri čemu 19,3 procenata vjeruje u zvanično postojanje cenzure, a 49 procenata u nezvanično cenzurisanje štampe. Tu je i značajan procenat onih, 22,9 posto, koji ne znaju da li u Bosni i Hercegovini postoji cenzura štampe.

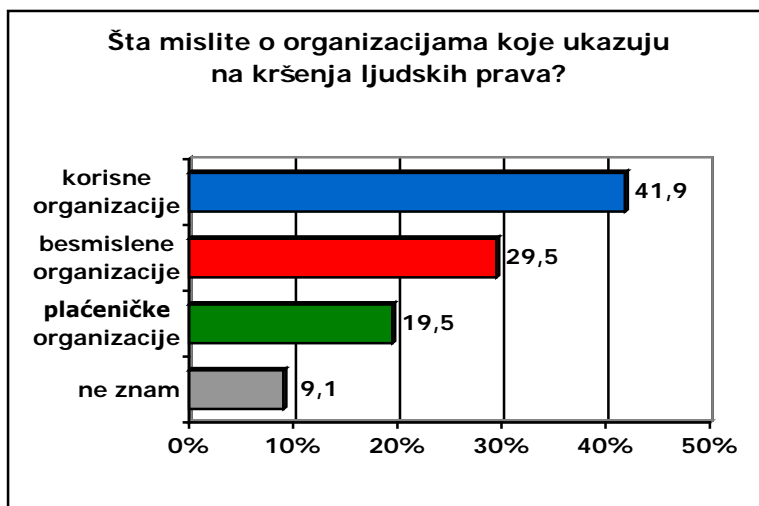

Grafikon 15

Nezavisni mediji su oni koji objavljuju različita mišljenja smatra 27,8 procenata naših građana, a iza njih je 26,4 procenata građana koji doživljavaju kao nezavisne one medije koji nisu osnovali država ili državne ustanove, te 24,2 posto onih koji vjeruju da su mediji u privatnom vlasništvu, zapravo, nezavisni mediji.

Većina građana smatra da nezavisni mediji u Bosni i Hercegovini ne dominiraju medijskim prostorom, odnosno 36,7 procenata smatra da su nezavisni mediji u manjini, a 34,9 procenata vjeruje da ih ima jednako koliko i onih koji nisu nezavisni. Da su nezavisni mediji u većini misli 20,6 procenata građana BiH.

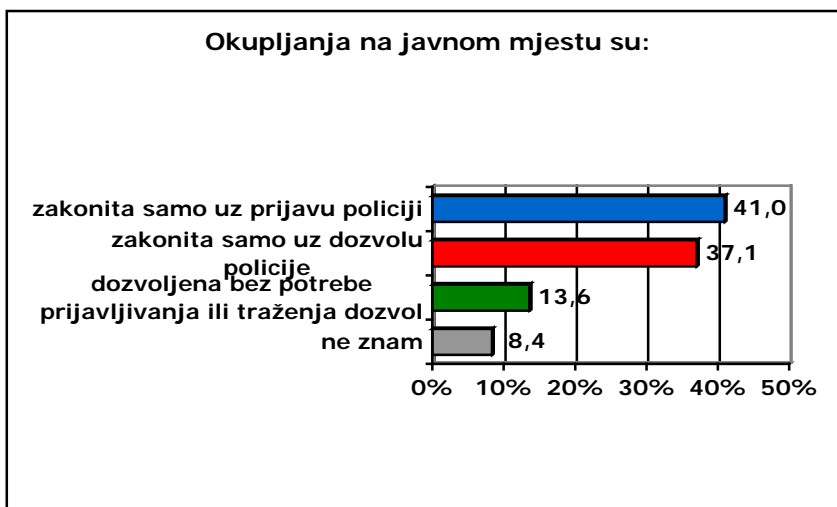
U Bosni i Hercegovini ima više građana koji imaju neku vrstu negativne percepcije organizacija koje ukazuju na kršenja ljudskih prava (29,5 procenata smatra da su to besmislene organizacije, a 19,5 procenata je uvjeren da se radi o plaćeničkim organizacijama), u odnosu na 41,9 posto građana koji smatraju da se radi o korisnim organizacijama.

Grafikon 16

3.10. Pravo na slobodu mirnog okupljanja

Da su okupljanja na javnom mjestu zakonita samo uz prijavu policiji zna 41 procenata građana, dok 37,1 procenata smatra da se okupljanja mogu organizovati samo uz dozvolu policije. S druge strane, značajan procenat građana (48,6 %) ne zna šta mogu biti razlozi za uskraćivanje prava na mirno okupljanje, što se može smatrati izuzetno problematičnim, budući da u takvoj situaciji i najbanalnija objašnjenja mogu spriječiti građane u ostvarivanju prava na mirno okupljanje. Oni građani koji su imali odgovor na ovo pitanje najčešće smatraju da su neredi (26,8 %) i ometanje javnog reda i mira (13,8 %) razlozi za uskraćivanje prava na mirno okupljanje.

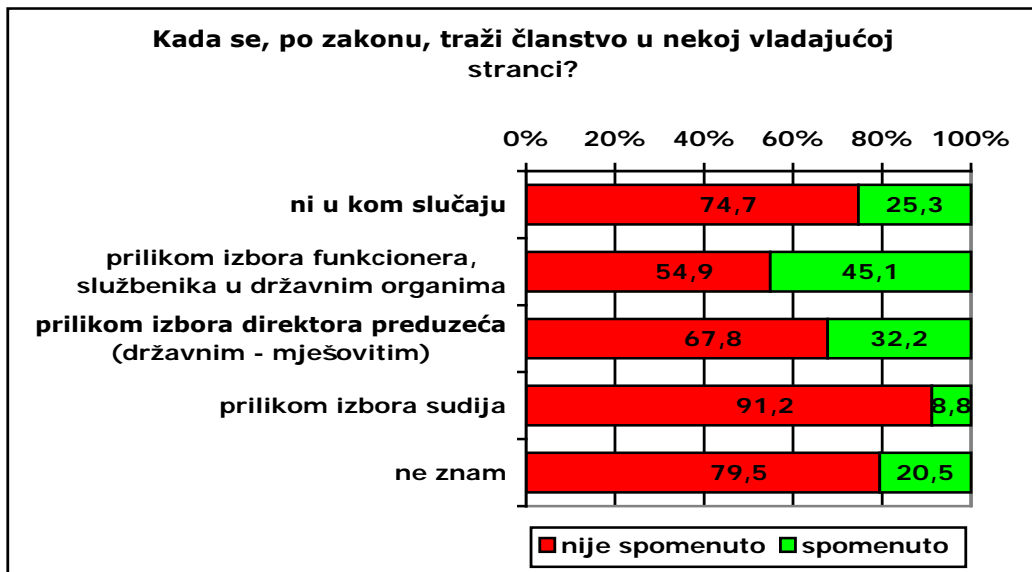

Grafikon 17

3.11. Sloboda udruživanja

Tek 25,3 posto građana vjeruje da zakoni ne predviđaju članstvo u nekoj vladajućoj stranci za izbor na bilo koju javnu funkciju. No zato, 45,1 procenata građana smatra da zakon

predviđa članstvo u nekoj od vladajućih stranaka kao uslov za izbor funkcionera i službenika u državnim organima, uz 32,2 procenata onih koji vjeruju da je tako nešto predviđeno i prilikom izbora direktora državnih preduzeća. Određen procenat građana, njih 20,5 posto, ne zna kada se, po zakonu, traži članstvo u nekoj vladajućoj stranci.

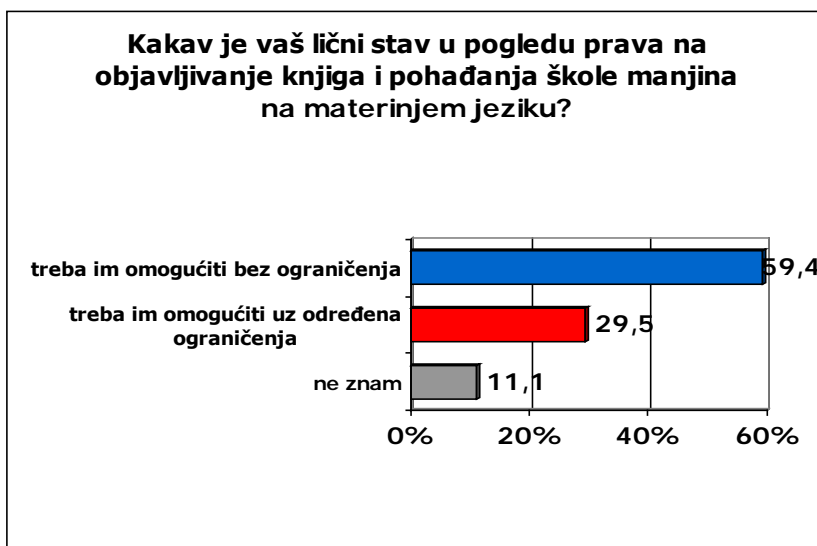

Grafikon 18

Većina građana, njih 83,7 procenata, doživljava djelovanje sindikata krajnje negativno: 47 procenata smatra da su sindikati loše organizovani i slabo zastupaju interese radnika; 22,5 procenata vidi sindikate kao paravan za manipulacije direktora i političara; a za 14,2 procenata građana sindikati postoje samo na papiru. Ipak, mora se napomenuti da je tu i 16,2 posto građana koji smatraju da su sindikati dobro organizovani i da zastupaju interese radnika.

3.12. Prava pripadnika manjina

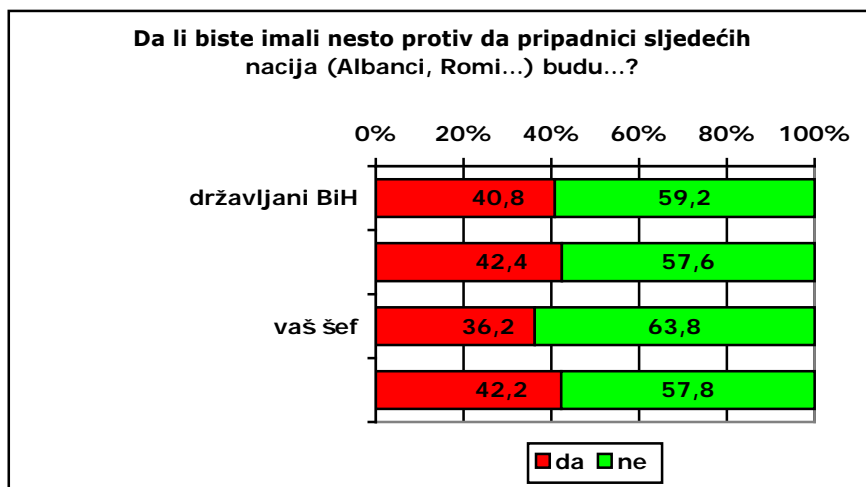
Da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da objavljuju knjige i pohađaju škole na maternjem jeziku smatra 73,6 procenata ispitanika, pri čemu 49,8 procenata vidi to pravo bez ikakvih ograničenja, dok za 23,8 posto građana ostvarenje ovog prava zahtijeva odobrenje nadležnog državnog organa. I lični stav građana u pogledu ostvarenja ovog prava nacionalnih manjina je pozitivan, pa tako 59,4 procenata smatra da se pravo na objavljivanje knjiga i pohađanje škole na maternjem jeziku treba omogućiti bez ograničenja, a 29,5 procenata jeste za omogućavanje ovog prava, ali uz određena ograničenja.

Grafikon 19

Građani BiH ne mogu se pohvaliti visokim stepenom tolerancije. Veliki procenat građana (40,8 %) bi imao nešto protiv da pripadnici nacija, poput Albanaca i Roma budu državljani BiH, njih 42,4 posto ih ne bi željeli kao susjede, 36 procenata bi imali nešto protiv da pripadnici ovih nacija budu na poziciji njihovog šefa, a za 42,2 procenata ispitanika bi predstavljala

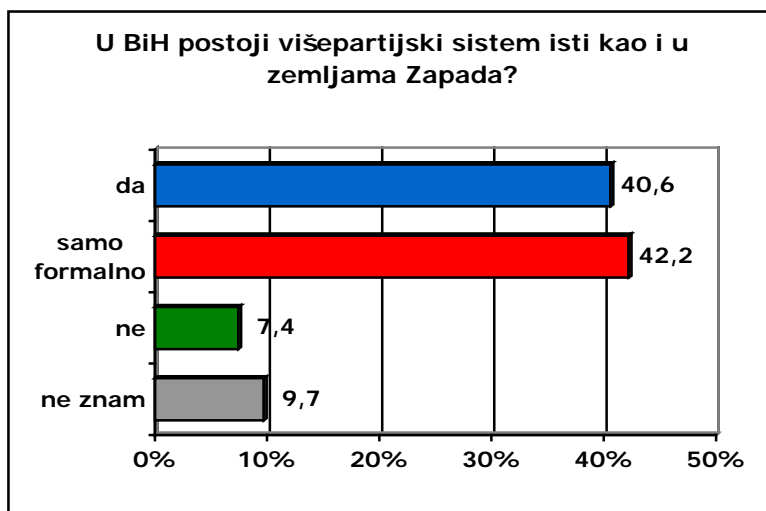
problem činjenica da neko iz njihove porodice želi sklopiti brak sa pripadnikom/pripadnicom pomenutih nacija.

Grafikon 20

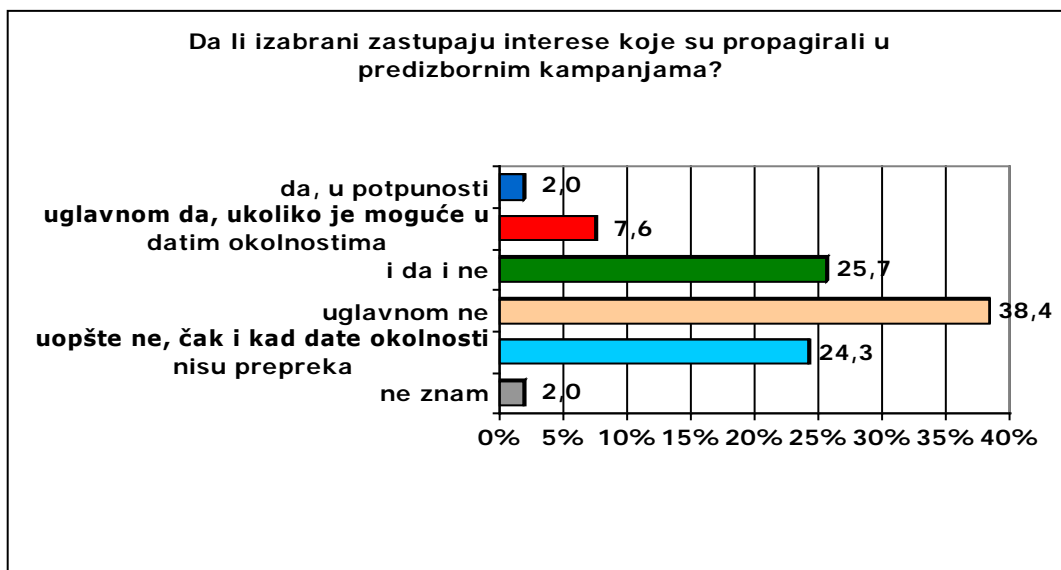
3.13. Politička prava

Na pitanje da li se u Bosni i Hercegovini poštuju politička prava, 51,6 procenata građana je odgovorilo negativno, dok 47,6 procenata smatra da se ova prava poštuju. U najvećem procentu (42,2 %) građani smatraju da višepartijski sistem, sličan kao u zemljama Zapada, u Bosni i Hercegovini postoji samo formalno, uz 7,4 posto onih koji smatraju da takav sistem u našoj zemlji ne postoji, te uz zabrinjavajuće visok procenat (9,7 %) onih koji ne znaju da li Bosna i Hercegovina ima višepartijski sistem.

Grafikon 21

I pored prilično negativne percepcije poštivanja političkih prava i postojanja višepartijskog sistema, većina građana (86,6 %) je uvjerena da imaju pravo da biraju svoje predstavnike u organima vlasti. Međutim, na pitanje da li izabrani zastupaju interese koje su propagirali u predizbornim kampanjama, 62,7 procenata građana je odgovorilo negativno (38,4 procenata - uglavnom ne i 24,3 procenta - uopće ne, čak i kada date okolnosti nisu prepreka).

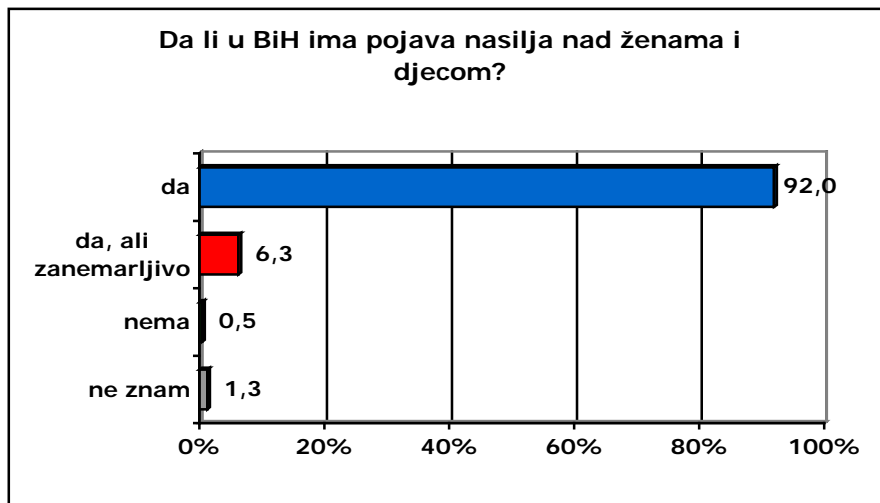

Grafikon 22

Ovi pokazatelji, vjerovatno, kriju i jedan dio odgovora na pitanje o tome šta je zapravo uzrok izražene političke apatije u Bosni i Hercegovini. Naprosto se čini da situacija i ne može biti drugačija u društvu u kojem građani znaju da imaju mogućnost da biraju svoje političke predstavnike, ali su, u isto vrijeme, svjesni da se njihovi izabrani politički zastupnici neće zalagati za ispunjenje predizbornih obećanja.

3.14. Posebna zaštita porodice i djeteta

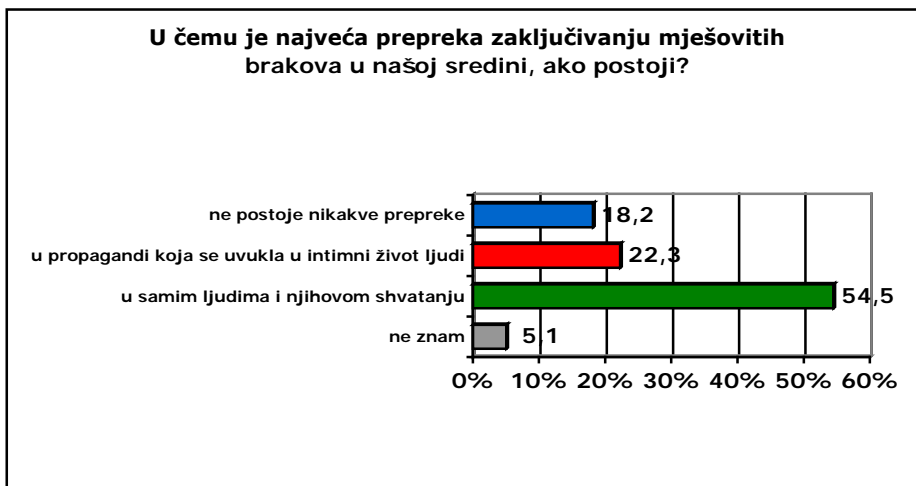
U Bosni i Hercegovini je veoma izražena svijest o pravima na posebnu zaštitu porodice i djeteta. Pa tako čak 92,4 procenta građana znaju da je nasilje nad ženama i djecom u Bosni i Hercegovini zakonom kažnjivo. Također, 92 procenata građana vjeruje da su u Bosni i Hercegovini prisutni slučajevi nasilja nad ženama i djecom. Tek 6,3 procenata građana smatra da ovakvih pojava ima, ali na zanemarljivom nivou.

Grafikon 23

Čak 86,3 procenata građana imaju negativnu percepciju načina na koji se država i njene institucije bave ovim problemom: 41 procenat vjeruje da se ne bave dovoljno, 31 procenat smatra da se bave, ali nefikasno, i 14,3 procenata građana smatra da se država i njene institucije uopće ne bave ovim problemom. Tek 10,9 procenata ispitanih smatra da se država i njene institucije bave ovim problemom.

Samo 18,2 procenata naših sugrađana smatra da ne postoje nikakve prepreke zaključivanju nacionalno mješovitih brakova u našoj sredini. Za razliku od njih, 22,3 procenta prepreke vidi u propagandi koja se uvukla u intimni život ljudi, a najveći procenat, njih 54,5, smatra da se prepreke zaključivanju mješovitih brakova nalaze u samim ljudima koji smatraju da miješanje različitih naroda nije dobro.

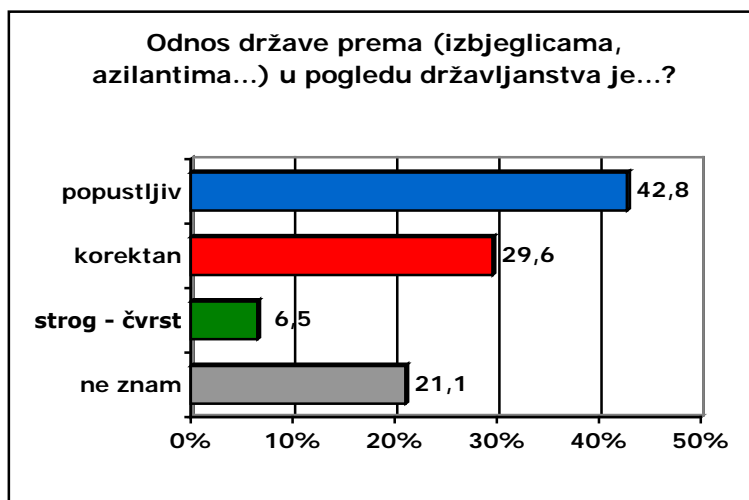

Grafikon 24

3.15. Pravo na državljanstvo

Uz 17,6 procenata onih koji ne znaju ništa o uvjetima za stjecanje državljanstva Bosne i Hercegovine, najveći broj građana, 30,2 procenata, smatra da pomenuti uvjeti nisu jasni, te da u tom segmentu vlada haos. Tu je i 23 posto ispitanika koji smatraju da u je pogledu uvjeta za stjecanje državljanstva naše zemlje prisutno dosta diskriminacije. Na drugoj strani, 29,2 posto građana smatra da se radi o korektnim uvjetima.

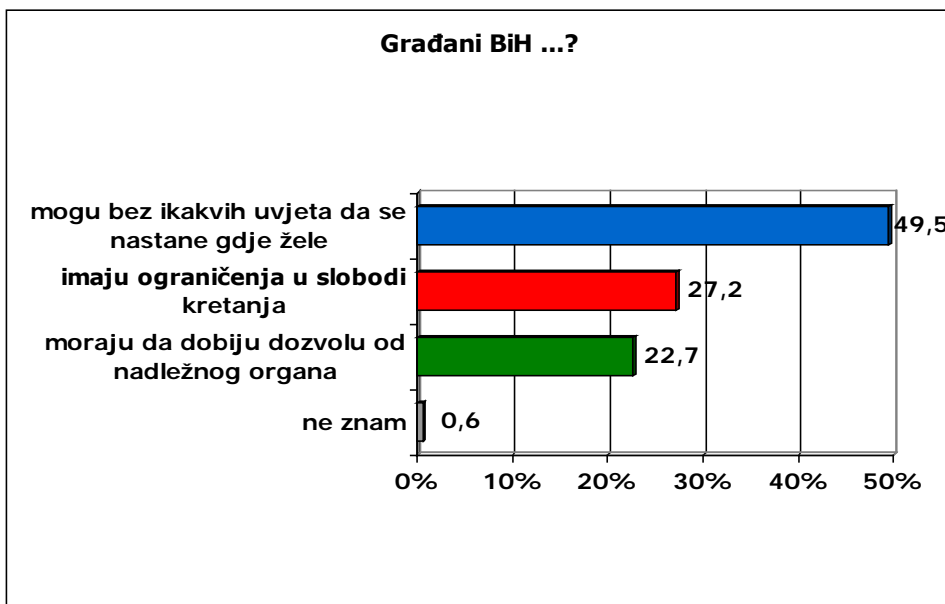
Građani, uglavnom, (42,8 %) smatraju da je odnos države prema različitim grupama ljudi, koji imaju nereguliran status u pogledu državljanstva, popustljiv, uz 29,6 procenata onih koji smatraju da je taj odnos korektan. Tek 6,5 procenata ispitanih vjeruje da država ima čvrst, odnosno strog stav prema ovoj populaciji. Tu je i značajan procenat, 21,1 %, onih koji ne znaju kakav je odnos države prema azilantima i izbjeglicama.

Grafikon 25

3.16. Sloboda kretanja

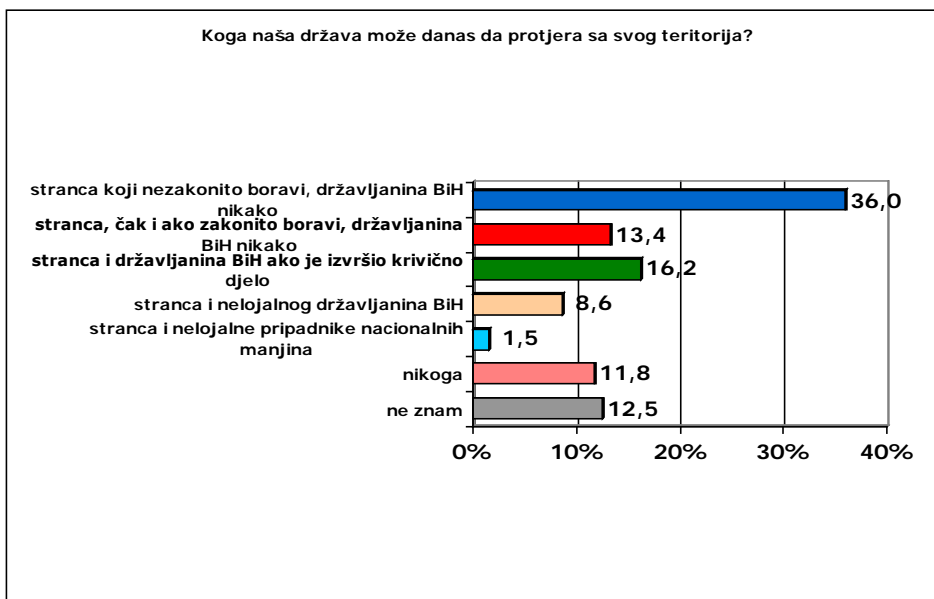
Može se primijetiti da je svijest o slobodi kretanja u našoj zemlji, sasvim sigurno, jedna od oblasti koja će zahtijevati pažnju i vladinog i nevladinog sektora pri planiranju svojih budućih aktivnosti. Da građani Bosne i Hercegovine mogu, bez ikakvih uvjeta, da se nastane gdje žele, vjeruje tek 49,5 posto ispitanika. Također, 27,2 procenata građana smatra da stanovnici Bosne i Hercegovine imaju ograničenja u slobodi kretanja, pri čemu njih 22,7 procenta, primjera radi, vjeruje da je potrebna dozvola nadležnog organa da bi se nastanili tamo gdje žele.

Grafikon 26

Tek nešto više od polovine ispitanika, 51,4 procenat, uvjeren je da svaki građanin može slobodno napustiti državu, dok, s druge strane, 47,5 procenata građana vjeruje da je za tako nešto potrebna dozvola nadležnog organa.

Dok većina građana vjeruje da se državljani BiH ne mogu protjerati sa njenog teritorija, ipak je evidentiran i određeni procenat onih koji vjeruju da je i to moguće u određenim okolnostima, pa tako 16,2 posto građana smatra da se državljanin BiH može protjerati ukoliko je izvršio krivično djelo, odnosno ukoliko je nelojalan državljanin BiH, u što vjeruje 8,6 procenata ispitanih.

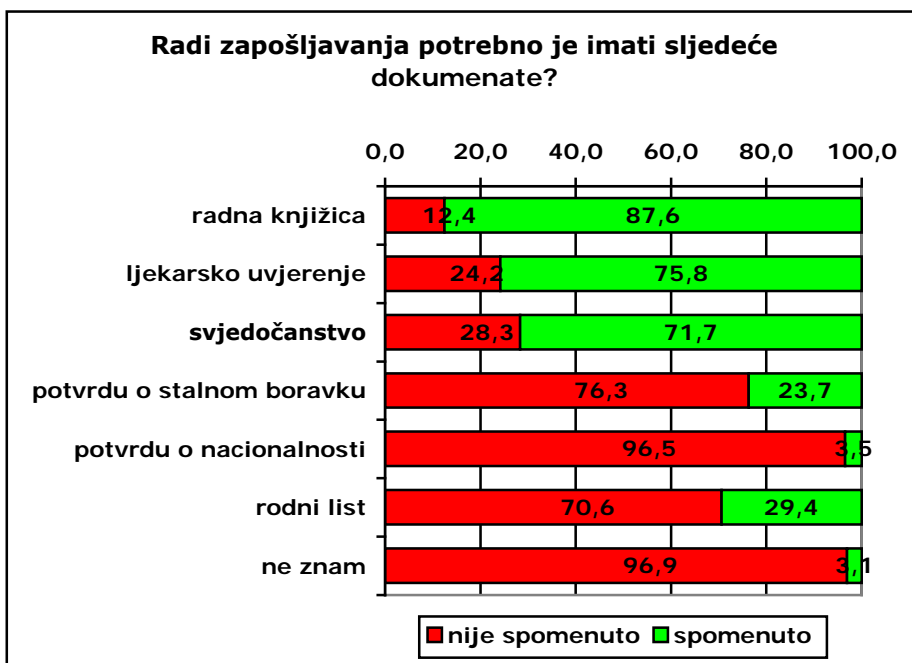

Grafikon 27

3.17. Ekonomska i socijalna prava

U Bosni i Hercegovini većina građana zna da je zapošljavanje maloljetnika ispod 16 godina starosti kažnjivo, nasuprot nezanemarljivih 13 procenata koji smatraju da takva vrsta zapošljavanja nije kažnjiva.

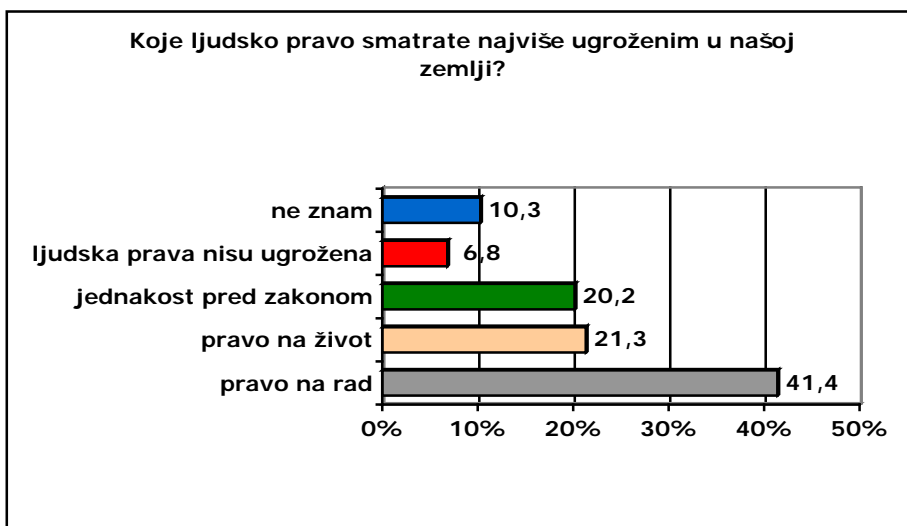
Građani BiH smatraju da je radi zapošljavanja potrebno imati sljedeće dokumenate: radnu knjižicu (87,6 %), ljekarsko uvjerenje (75,8 %), svjedočanstvo kao potvrdu stečenog obrazovanja (71,7 %); dok 29,4 procenata smatra da je neophodan i rodni list.

Grafikon 28

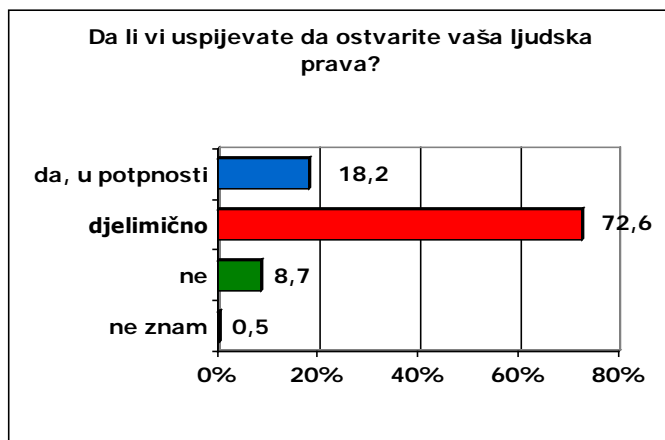
4. Ostvarivanje ljudskih prava

Kada je istraživanje slično ovome, 2005. godine, sprovedeno u Srbiji i Crnoj Gori, 30 procenata građana je smatralo da ljudska prava u Srbiji i Crnoj Gori nisu ugrožena. Godine 2008., u Bosni i Hercegovini, tek 6,8 posto građana smatra da njihova ljudska prava nisu ugrožena. Uz 10,3 procenata građana koji ne znaju koje ljudsko pravo je najviše ugroženu u našoj zemlji, tu je i većina naših sugrađana, njih 82,9 procenata, koji smatraju da su najviše ugrožena ljudska prava: pravo na rad (41,4 %), pravo na život (21,3 %) i jednakost pred zakonom (20,2 %).

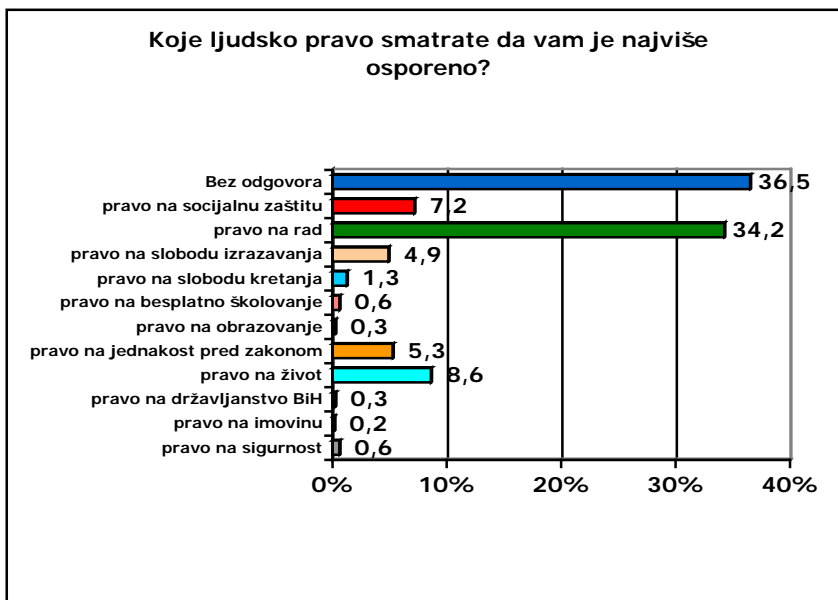
Grafikon 29

Međutim, iako tek 6,8 procenata građana vjeruje da ljudska prava u BiH nisu ugrožena, jedan značajan procenat, tačnije 18,2 posto građana smatra da u potpunosti uspijeva da ostvari sva svoja ljudska prava, što znači da je ocjena ostvarivanja ljudskih prava pozitivnija kada se posmatra iz lične perspektive, nego u načelu. Ovo je trend koji je evidentiran i u istraživanjima koja je sproveo Beogradski centar za ljudska prava. Ipak, većina koju čini 72,6 procenata građana smatra da uspijeva tek djelimično ostvariti svoja ljudska prava, uz 8,7 procenata onih koji smatraju da nisu u mogućnosti ostvariti svoja prava.

Grafikon 30

Izjašnjavajući se o pravima za koja smatraju da je njima lično najviše osporeno, građani najčešće navode upravo pravo na rad (34,2 %), a zatim i pravo na život (8,6 %), pravo na socijalnu zaštitu (7,2 %), pravo na jednakost pred zakonom (5,3 %), pravo na slobodu (4,9 %) itd.

Grafikon 31

IV

LJUDSKA PRAVA U PRAKSI

- ODABRANE TEME

1. Suđenja za ratne zločine u Bosni i Hercegovini

1.1. Uvod

Ne tako davni sukobi (1992.-1995. godine) u Bosni i Hercegovini smatraju se najgorim te vrste od vremena Drugog svjetskog rata na tlu Evrope. Posljedice rata, u smislu ljudskih žrtava su velike, ali preciznih podataka ni trinaest godina, nakon potpisivanja Mirovnog sporazuma u Dejtonu, nema.

Kalkulira se podacima da je od 4,5 miliona stanovnika koliko je živjelo u BiH 1991. godine, poginulo čak 200.000. No, prema podacima Istraživačko-dokumentacijskog centra iz Sarajeva ta brojka je upola manja, te od 100.000 osoba, 16.000 žrtava bila su djeca. Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice (UNHCR) registrovao je oko 1.250 povrataka interno raseljenih lica i 300 izbjeglica tokom prve polovine 2007. godine, što je približno polovina broja za isti period iz 2006. godine. Većina izbjeglica, koje su se vratile tokom 2007. godine, jesu

Bošnjaci, dok su, većina interno raseljenih lica koja su se vratila, Bošnjaci ili bosanski Srbi.

Upravo zbog navedene crne bh. statistike, na suđenjima za ratne zločine, Bosna i Hercegovina položila je važan ispit spremnosti da se suoči sa dešavanjima koja su se u okviru njenih granica dešavala u periodu od 1992. do 1995. godine. Kako su ocijenili stručnjaci Međunarodnog centra za tranzicijsku pravdu (MCTP/ICTJ), iskustvo Suda Bosne i Hercegovine bit će dragocjeno za druge države.

1.2. Kratka historija

Ideja o uspostavljanju Odjela za ratne zločine Suda BiH potiče od zajedničkih zaključaka koje su u februaru 2003. godine usvojili Ured visokog predstavnika (OHR) i Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ). Ovaj odjel, također, predstavlja ključnu komponentu strategije rada MKSJ-a.

Početkom 2005. godine usvojen je paket zakona čime je formalno uspostavljen Odjel za ratne zločine Suda BiH (poznat kao Odjel I), a dva mjeseca kasnije je i počeo sa radom.

Glavni udio u finansiranju ove pravosudne institucije ima međunarodna zajednica, s tim da se uloga bh. vlasti u finansiranju te dvije institucije povećava. Cilj je da od 2010. godine Odjel za ratne zločine i Tužilaštvo budu finansirani iz državnog budžeta.

1.3. Statistika i monotoring

Bitno je istaći da je na području Bosne i Hercegovine i prije uspostave Odjela za ratne zločine Suda BiH procesuiranje

ratnih zločina, počinjenih u periodu između 1992. i 1995. godine, vršilo se pred takozvanim nižim sudovima u zemlji, što u ovom slučaju podrazumijeva kantonalne i okružne sudove u Federaciji BiH i Republici Srpskoj.

Prema podacima Misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini¹⁰¹⁷, u periodu od juna 1996. godine do marta 2005. godine, pred bosanskohercegovačkim sudovima se vodilo 114 predmeta ratnih zločina koji se odnose na 184 počinitelja.

Prema nedavno objavljenoj studiji Međunarodnog centra za tranzicijsku pravdu¹⁰¹⁸: „Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) pregledao je 3.489 predmeta i klasificirao ih. Predmeti iz A kategorije su oni koji imaju dovoljno osnova da se procesuiraju i takvih je bilo 877. Zbog osjetljivosti pojedinih predmeta odlučeno je da se u 202 slučaja postupak vodi pred Odjelom, a ostali na entitetskom nivou.” MKSJ je, također, identificirao 2.379 predmeta kategorije B, u kojima postoji nedostatak dokaza za podizanje optužnice. Predmeti iz kategorije C, kojih je bilo 702, jesu oni za koje je MKSJ zaključio da je potrebna dodatna istraga i ustupio ih je Sudu BiH. Isti izvor navodi da bi broj predmeta trebao biti ispod 6.000.

Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu (MCTP/ICTJ) uspio je intervjuirati niz aktera koji su uključeni u ovaj proces – sudije, tužioce, posmatračice, predstavnike nevladinog sektora... Uglavnom su njihova razmišljanja o Odjelu I pozitivna. Konstatuje se da su od marta 2005. godine pred Odjelom I vođeni postupci protiv 84 optuženika u 48 predmeta. “Sudska vijeća su izrekla 32 presude (27 osuđujućih i pet oslobađajućih). Do

¹⁰¹⁷ U potrazi za pravdom, BIRN, 2006., str. 6.

¹⁰¹⁸ Bogdan Ivanišević: Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: Od hibridnog do domaćeg suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, 2008., str. 15. <http://www.ictj.org/images/content/1/0/1091.pdf>

zaključenja tog izvještaja – objavljenog u oktobru 2008. - bilo je 15 pravomoćnih presuda.”¹⁰¹⁹

Prema drugom izvoru, Nacrtu državne strategije za rad na predmetima ratnih zločina (čije je dijelove nedavno objavio „Justice Report“ Balkanske regionalne istraživačke mreže), tužilaštva u Bosni i Hercegovini ukupno su primili 2.098 prijava za ratne zločine, koje se odnose na 16.152 osobe. Najviše prijava (1.037) ima u tužilaštvima na području Federacije BiH, potom u Tužilaštvu BiH (608), Republici Srpskoj (418), te na području Brčko distrikta, gdje je tužilaštvo zaprimilo 35 prijava protiv 714 osoba.

Konkretno, u tri godine postojanja, pred Odjelom za ratne zločine Suda BiH našlo se 78 predmeta, a doneseno je 60 presuda.¹⁰²⁰

Osim državnog, kantonalni sudovi procesuirali su u Sarajevu 21 predmet ratnih zločina, u Mostaru 17, u Novom Travniku 7, u Bihaću 7, u Zenici 6, Tuzli 4 i Livnu 2, a pred okružne sudove došlo je u Trebinju 7, u Banja Luci 11 i u Prijedoru 1 ovakav predmet.

Broj zatvorenih procesa vođenih za ratne zločine na državnom nivou jeste 19, u FBiH 46, u Republici Srpskoj 12, te u Brčko distriktu dva.

Prema trećem izvoru, web stranici Misije OSCE-a u BiH,¹⁰²¹ oko 550 slučajeva upućeno je vlastima prema proceduri

¹⁰¹⁹ Bogdan Ivanišević, Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: Od hibridnog do domaćeg suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, 2008., str.10.

<http://www.ictj.org/images/content/1/0/1091.pdf>

¹⁰²⁰ Podaci dostupni na web stranici www.sudbih.ba. Prilikom prikupljanja podataka za ovaj dio izvještaja, uposlenici službe za odnose s javnošću Suda BiH odbili su davati podatke o broju procesa koji se vode, dajući uputu da je to moguće pronaći na službenoj stranici.

„Pravila puta“ za procesuiranje pred domaćim sudovima, u skladu sa tzv. kategorijom A, koja se odnosi na slučajeve za koje postoji dovoljno dokaza za provedbu postupka.

Tu se još ističe da se, osim ovih slučajeva, tužioci u BiH trebaju pozabaviti hiljadama drugih podnesenih krivičnih prijava vezanih za ratne zločine, koje su podnijeli odgovorni za primjenu odredbi zakona, kao i tužilaštva.

„U cilju procesuiranja tako velikog broja istražnih postupaka, glavni tužilac BiH radi na Nacionalnoj strategiji za procesuiranje ratnih zločina. U cilju pružanja podrške glavnom tužiocu BiH u realizaciji ove aktivnosti, Misija OSCE-a u BiH pružala je stručnu i tehničku pomoć,“ navodi se na oficijelnoj stranici misije OSCE-a u BiH.

Ističe se da, međutim, praćenje procesa za počinjene ratne zločine pred domaćim sudovima na entitetskom nivou, kao i davanje doprinosa reformi zakonodavnog sektora i regionalnoj saradnji, ostaju prioriteti Misije OSCE-a u BiH.¹⁰²²

1.4. Zakoni

Kod suđenja u predmetima ratnih zločina, u Bosni i Hercegovini, primjenjuju se tri krivična zakona: Krivični zakon Bosne i Hercegovine, koji je stupio na snagu u martu 2003.

¹⁰²¹ OSCE Misija za Bosnu i Hercegovinu, Pružanje stručne i tehničke pomoći u vođenju sudskog postupaka za izvršene ratne zločine, pristupljeno na web stranici:

http://www.oscebih.org/human_rights/bos/warcrimes.asp?d=1

¹⁰²² Misija OSCE-a u Bosni i Hercegovini radi na unapređenju i zaštiti ljudskih prava svih građana BiH. U članu XIII Aneksa 6 Općeg okvirnog sporazuma za mir, općepoznatom kao Dejtonski mirovni sporazum, nalaže se Misiji OSCE-a u BiH "da pažljivo prati stanje ljudskih prava u BiH", u skladu sa članom XIII Aneksa 6.

godine, preuzeti Krivični zakon Socijalističke federativne republike Jugoslavije (SFRJ) i Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine iz 1998. godine. Prvi zakon primjenjuje se na Sudu BiH. Drugi se primjenjuje u Republici Srpskoj i Distriktu Brčko, kao i kod većeg dijela procesa pred sudovima u Federaciji BiH gdje se djelimično primjenjuje i ovaj treći zakon (entitetski iz 1998.). Bitno je istaći da samo državni zakon sadrži potpuniju definiciju ratnih zločina, ali jedini sadrži i odredbe o zločinima protiv čovječnosti. Ovaj zakon, također, jedini definira komandnu odgovornost i isključuje „naređenje pretpostavljenog“ kao odbranu.¹⁰²³

Sudije u Odjelu ratnog zločina Suda BiH, dijelom su iz Bosne i Hercegovine, a dijelom su stranci. Dok, pak, na nižim nivoima procese vode domaći suci.

1.5. Mediji i javno mnijenje

Kako bi se stekla kompletna slika o tretmanu suđenja za ratne zločine, važno je navesti činjenicu da su izvještaji sa ovih procesa rijetki i vrlo reducirani. Djelimično se ocjenjuje da je ovo posljedica zasićenja bh. javnosti vijestima o ratnim zbivanjima, ali tu je i činjenica da domaći mediji malo pažnje posvećuju ovom segmentu.

„Ni jedan televizijski program nije fokusiran na suđenja, dok štampani mediji rijetko kad analiziraju neki predmet do u detalje. Ako su javne izjave političkih lidera i predstavnika

¹⁰²³Na putu ka usaglašenoj provedbi važećeg zakona u predmetima ratnih zločina pred sudovima u Bosni i Hercegovini, OSCE Misija u BiH, 2008., str. 2.

udruženja žrtava indikativne, onda Srbi u BiH daju najmanju podršku radu Odjela za ratne zločine Suda BiH.¹⁰²⁴

U analizi Međunarodnog centra za tranzicijsku pravdu (MCTP/ICTJ)¹⁰²⁵ stoji i da Odjel za ratne zločine Suda BiH ne uspostavlja bliske odnose sa medijima. Sud BiH ne održava konferencije za novinare. Mediji su zahtijevali da im Sud obezbjeđuje sedmični indeks sudskih dokumenata kako bi pomogao novinarima da lociraju određenu odluku, naredbu ili prijedlog i da potom zatraže kopiju. Iako Odsjek za odnose s javnošću (PIOS) izrađuje indeks dokumenata, on je namijenjen samo za internu upotrebu.

Jedini medij koji kontinuirano izvještava o suđenjima za ratne zločine, čak se i specijalizirao za ovaj dio prava jeste „Justice Report“ Balkanske regionalne istraživačke mreže BiH (BIRN). Objektivnim izvještajima, ova agencija, obezbjeđuje mrežu podrške medijima, širokoj javnosti u zemlji, kao i raseljenim državljanima Bosne i Hercegovine širom svijeta. Jedina agencija ove vrste, pored izvještaja sa suđenja, objavljuje i analize, te prati promjene u pravosudnom sistemu i alternativnim mehanizmima za utvrđivanje istine o proteklim dešavanjima u BiH. Svi ovi dokumenti dostupni su, besplatno, svima zainteresiranim (<http://www.bim.ba/>).

„Iako je primarni zadatak pravosuđa da okonča izbjegavanje kažnjavanja uspostavom pojedinačne krivične odgovornosti za počinjene ratne zločine, pravosudni organi također bi trebali dati doprinos u utvrđivanju istine o događajima koji su se odigrali u BiH u, ne tako davnoj, prošlosti. Čineći to, oni će moći doprinijeti procesu istinskog pomirenja i smanjivanju

¹⁰²⁴ Bogdan Ivanišević: Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: Od hibridnog do domaćeg suda, Međunarodni centar za tranzicijsku pravdu, 2008., str. 36.

¹⁰²⁵ *ibid*

izgleda za izbijanje ponovnog sukoba u BiH,“ stav je Misije OSCE-a u BiH.¹⁰²⁶

Na službenoj stranici Misije OSCE-a u BiH navodi se da „u ovom trenutku, pravosudni organi BiH na entitetskom nivou nemaju pouzdan program informiranja javnosti, a pružanje osnovnih informacija prepušta se medijima.“ Ističe se kako se navedenom praksom stvaraju pretpostavke da se te informacije iskoriste u političke svrhe, što može voditi manipuliranju u javnosti. Misija OSCE-a u BiH smatra da razvoj Programa informiranja pri tužilaštvima u BiH ima veliki značaj.

1.6. Problemi

Iako suđenja za ratne zločine u BiH već imaju historiju, ne postoji strategija za suđenje za ratne zločine. Visoki predstavnik je u septembru 2007. godine potakao usvajanje takve strategije, napominjući da porodice žrtava ne mogu do vijeka čekati pravdu na sudovima.¹⁰²⁷

U septembru 2008. godine do javnosti su doprle informacije da se timovi Tužilaštva BiH i Suda BiH, u odvojenim radnim grupama, bave izradom dokumenta kojim bi se trebalo rukovoditi u daljem radu sudova kada je riječ o ratnim zločinima. Vrijeme kada su se timovi okupili, prema škrtnim informacijama koje su date, poklapa se, upravo, sa preporukom visokog

¹⁰²⁶ OSCE Misija za Bosnu i Hercegovinu, Pružanje stručne i tehničke pomoći u vođenju sudskog postupaka za izvršene ratne zločine, pristupljeno na web stranici:

http://www.oscebih.org/human_rights/bos/warcrimes.asp?d=1

¹⁰²⁷ Obraćanje visokog predstavnika i specijalnog predstavnika EU Miroslava Lajčaka Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine na zajedničkoj sjednici, pristupljeno na web stranici:

http://www.ohr.int/ohr-dept/press/presssp/default.asp?content_id=40429

predstavnik, Miroslava Lajčaka. Riječ je o Nacrtu državne strategije za rad na predmetima ratnih zločina zbog čije je sporosti u izradi, tim napustila predsjednica državnog suda, Medžida Kreso. Drugi dokument oko kojeg su otvorene mnoge polemike je, zapravo, uputa za izradu dokumenta (tako tvrde upućeni stručnjaci koji su navedeni dokument, koji nije dostupan javnosti, imali na uvid), koja se zvanično zove „A new way – a new beginning“, a potpisuju ga prvi ljudi Specijalnog odjela za ratne zločine Tužilaštva BiH. Javnosti je ovaj dokument poznatiji kao “Yellow pages“, koji predlaže kataloški pristup suđenju za ratne zločine, što bi, prema mišljenju ljudi iz Tužilaštva BiH, trebalo da pruži bolji uvid u ono što se stvarno desilo na terenu - masovna ubistva, etničko čišćenje, seksualne zločine, prisilno preseljenje, otmice, uništavanje kulturnih dobara... Kako je izjavio David Schwendiman, šef Odjela za ratne zločine i zamjenik šefa Tužilaštva BiH, za BIRN-ov „Justice Report“, svi ovi zločini spadaju u zločine protiv čovječnosti.

U strategiji, tj. nacrtu, prije usvajanja, potrebno je da postoji “okvirni pokazatelj o broju neriješenih predmeta”. Utvrđena je “ograničenost kadrovskih i materijalno-tehničkih kapaciteta pravosudnog sistema i policijskih struktura” za procesuiranje ratnih zločina. Također se konstatuje da “većina sudova nema odgovarajuće sudnice, tužilaštva nemaju odgovarajuće prostore za paralelna saslušanja, kao ni dovoljno prostora za zadržavanje... Zatvorski sistem je konstantno prebukiran i ima problema sigurnosne prirode.”

Navedenom problematikom bavila se organizacija Human Right Watch u studiji „U iščekivanju: Ostvarivanje pravde za slučajeve ratnih zločina, zločina protiv čovječnosti i genocida na kantonalnim i okružnim sudovima u BiH“, izdatoj u avgustu 2008. godine. Konstatovani su gore pobrojani problemi, ali i poteškoće sa dokazima iz ratnog perioda, razmjenom dokaza

između sudova, nedostatkom kriterija u određivanju osjetljivosti predmeta, te cijeli niz nedostataka glede svjedoka...

Konkretnije, Joshua Franco, istraživač Human Rights Watcha, u izvještaju daje četiri glavne preporuke, i to: poboljšati programe zaštite i podrške svjedocima; uskladiti zakone i sudske procedure koje se primjenjuju u dva entiteta i Distriktu Brčko; proširiti urede tužitelja, kao i njihove resurse; te ojačati programe aktivnog otvaranja prema zajednici, s ciljem informiranja javnosti.

I u ovom izvještaju ističe se, što je spominjano, da se veliki broj slučajeva ratnih zločina, počinjenih tokom rata od 1992. do 1995. godine, nalazi pred domaćim okružnim ili kantonalnim sudovima, iako postoje neslaganja oko tačnog broja takvih slučajeva, navodi se u izvještaju. U izvještaju stoji da ured državnog tužitelja procjenjuje da postoji između 13.000 i 16.000 takvih slučajeva.

Organizacija Human Rights Watch pozvala je vlasti da ubrzaju ta suđenja.

„Mnogi su svjedoci emigrirali, drugi stare ili su umrli. Pored toga, čest je slučaj da svjedoci daju izjave ili bivaju ispitivani i na okružnim i na kantonalnim sudovima, što dovodi do pojave zamora svjedoka, koji se s vremenom očituje u mijenjanju njihovih iskaza. Nedostatak materijalnih dokaza čini da svjedočenja postaju osnovni dokazi na suđenjima za ratne zločine“, piše u izvještaju. “Dokazi se često nalaze s druge strane državnih i entitetskih granica”, kazao je Franco, “a pravda mora biti uporediva na svim nivoima.” Regionalna saradnja i upošljavanje posebnih istražitelja i stručnjaka za ratne zločine u uredima tužitelja, u kojima svakako nedostaje osoblja, omogućit će prikupljanje dokaza, navodi se u izvještaju.

Uredi tužitelja vrlo često posjeduju najpotpunije informacije vezane za pojedinačne slučajeve ratnih zločina,

zločina protiv čovječnosti i genocida, tvrdi Wanda Troszczyńska Van Genderen, istražiteljica Human Rights Watcha.

Ključno je kreirati i širiti programe otvaranja prema javnosti, kako bi se žrtve i drugi građani Bosne i Hercegovine upoznali sa sudskim procesima, kao i rezultatima tih procesa i donesenim sudskim odlukama, ukoliko želimo “osigurati da suđenja proizvedu značajan uticaj”, te da “članovi raznih zajednica usvoje zajedničko razumijevanje događaja iz ratnog perioda”, navodi se u izvještaju.

Franco i Troszczyńska Van Genderen slažu se kako je ovo zapravo kritični trenutak za bosanskohercegovačku vladu.

Jedan od osnovnih problema s kojima se susreću bh. sudovi i tužilaštva u procesima ratnih zločina je neujednačenost krivičnih zakona i to je naglašeno u izvještajima nevladinih organizacija koje su se bavile ovom oblasti. Sve studije, uglavnom, su objavljene u 2008. godini. Interesantno je da su rijetki tragovi pomnijeg analiziranja iz ranijeg perioda.

Zanimljivo je, također, istaći da do februara 2008. godine, u Odjelu za ratne zločine nije bilo niti jednog sporazuma o priznanju krivice, uprkos mogućnosti prema Zakonu o krivičnom postupku BiH, te da je putem sporazuma o priznanju krivice zaključeno nekoliko predmeta pred sudskim vijećima Odjela za organizirani kriminal.

Prema studiji „Odjel za ratne zločine u Bosni i Hercegovini: od hibridnog do domaćeg suda“, tužitelji u predmetima ratnih zločina generalno su bili nespremni da iniciraju takve sporazume. Razlozi njihove nevoljkosti bili su raznovrsne prirode. Tužitelje je, primjerice, brinulo da bi blaže kazne, koje su često rezultat takvih sporazuma, mogle isprovocirati negativne reakcije javnosti, što predstavlja rizik koji oni nisu bili spremni preuzeti.

„Kada su takvi sporazumi postizani pred Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju, neki u BiH su ih negativno doživjeli, smatrajući ih uvredom za žrtve,“ navodi se u studiji.

Također se ističe da potencijalne prednosti sporazuma o priznanju krivice – uključujući i rješavanje nagomilanog broja predmeta protiv počinitelja nižeg ranga i pribavljanje dokaza potrebnih za krivično gonjenje počinitelja višeg ranga – uglavnom nisu bili predmet debate u BiH.

Ipak, od februara do maja 2008. godine tužitelji su postigli sporazum o priznanju krivice sa četiri osobe optužene za ratne zločine. Ta promjena odražava promjenu strategije u Posebnom odjelu i podudara se sa većom spremnošću na rizik od negativnih reakcija.

Izveštaj Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) o kapacitetima sudova i tužilaštava BiH za istragu, krivično gonjenje i procesuiranje ratnih zločina¹⁰²⁸ za cilj ima da se detektirani problemi, ali i činjenice, općenito uzmu u obzir prilikom izrade strategije za procesuiranje predmeta ratnih zločina.

Studija je značajna jer su, za njene potrebe, anketirani sudije i tužioc i u svim okružnim, kantonalnim, entitetskim i državnim sudovima i tužilaštvima, te sudu i tužilaštu distrikta.

Kod sudova i tužilaštava postoje značajne razlike među različitim kantonima, ili regijama, koje pokrivaju okružna tužilaštva, ili sudovi, ali čak ni Javno tužilaštvo, niti Sud Distrikta Brčko, kojima su kao dodatna podrška osigurani veliki iznosi, u ovom trenutku ne bi mogli efikasno i na pravedan način procesuirati veliki broj dodatnih slučajeva ratnih zločina.

¹⁰²⁸ Rješavanje predmeta ratnih zločina u Bosni i Hercegovini, UNDP, 2008.

U studiji je identificiran određeni broj problema koji kantonalna ili okružna tužilaštva sprečavaju u procesuiranju navedenih slučajeva:

- Reformom pravosuđa i objedinjavanjem tužilaštava znatno je smanjen broj tužilaca koji se dodjeljuju svakom od tužilaštava - u odnosu na broj prije reformi. Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH (VSTV BiH), također, smatra da će, u slučaju da se značajan broj slučajeva kategoriziraju kao „osjetljivi“ i budu proslijeđeni u odgovarajuću mjesnu i stvarnu nadležnost, kantonalnim i okružnim tužilaštvima biti potrebni dodatni tužioci, pravni saradnici i drugo osoblje;

- Tužioci u okružnim i kantonalnim tužilaštvima moraju sami istraživati slučajeve. Niti jedno od tužilaštava nema osoblje koje je posebno zaduženo za istrage;

- Premda neka od tužilaštava imaju odjele zadužene za ratne zločine, tužiocima koji rade u tim odjelima se dodjeljuju i slučajevi drugih krivičnih djela;

- Ocjenjivanje tužilaca se dijelom zasniva i na ispunjavanju norme, odnosno broju podignutih optužnica. Mnogi tužioci su to naveli kao jedan od razloga za odluku da se ne koncentriraju na ovakve slučajeve ratnih zločina;

- Brojni su tužioci naveli da velik dio vremena odvajaju za ekshumacije. Tužioci često prisustvuju ekshumacijama koje se odnose na slučajeve koji neće biti procesuirani pred njihovim nadležnim sudovima;

- Tužioci navode odredbe zakona, kojima se zahtijeva da se prije podizanja optužnice osumnjičeni ispita, kao razlog zbog kojih se mnogi slučajevi ne mogu privesti kraju;

- Tužioci navode da je njihov posao bio uvjeriti svjedoka da svjedoči bez zaštite, jer u suprotnom, jednostavno, sudu ne bi mogli iznijeti dokaze potrebne za donošenje povoljne presude;

- Nekolicina tužilaca je navela da su u određenim slučajevima državni tužioci, dva ili tri sudionika određenog krivičnog djela, kategorizirali kao „veoma osjetljive“ slučajeve, dok su 25-30 drugih kategorizirali kao „osjetljive“. Tužioci, zatim, ističu da svjedoci, koji su bili ispitivani, te koji jesu ili nisu već svjedočili na Sudu BiH, morali su biti nanovo ispitani, a potom i ponovno svjedočiti u kasnijim postupcima;

- Neujednačenost tumačenja zakona, tužioce posebno zabrinjava. Ona se odnosi na različito tumačenje vrhovnih sudova entiteta i Suda BiH koji zakon primjeniti pri procesuiranju ovih slučajeva. Kako su izjavili mnogi od tužilaca, optuženi se za određeno krivično djelo na Sudu BiH može suočiti s kaznom od 40 godina zatvora, dok je za isto kazneno djelo na entitetskom sudu predviđena kazna od 15 godina zatvora;

- U ovom trenutku, ako domaći/lokalni tužilac zna za postojanje dokaza koji se odnose na istragu koju taj tužilac provodi, a koji su u posjedu Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (MKSJ/TMKSJ), zahtjev za ustupanje tih dokaza može se uputiti putem Tužilaštva BiH. Ono što nedostaje jeste bilo koja mogućnost direktnog pristupa tim dokazima, kao i mogućnost pretraživanja podataka pri traganju za relevantnim informacijama. Većina tužilaca nema saznanja o tome koji bi im dokazi – poput vojnih ili podataka policijskih službi – koje je oduzeo EUFOR, mogli biti na raspolaganju u MKSJ-u, te stoga provode vlastite istrage bez traženja takvih materijala;

- S izuzetkom Distrikta Brčko, niti jedan od sudova koje smo posjetili nema adekvatne mehanizme kojima bi osigurao barem minimum onoga što se ovim Zakonom zahtijeva. U većini sudova sudnice nisu izgrađene tako da omogućuju odvojen ulazak i izlazak. U nekim sudovima raspored u sudnici zahtijeva od svjedoka da sjede pored optuženih. Većina sudova nema odvojene čekaonice za svjedoke i ostalu publiku u sudnici. U većinu sudnica ulazi se kroz zajednički ulaz.

Različiti zakoni koji se primjenjuju pri procesuiranju ratnih zločina, propisuju različite kazne za počinioce.

Izveštaj Misije OSCE-a u BiH „Na putu ka usuglašenoj provedbi važećeg zakona u predmetima ratnih zločina pred sudovima u BiH”, prezentiran 29. oktobra 2008. godine, u Sarajevu, pri ilustriranju različite implementacije zakona, navodi primjer da se u kantonalnim sudovima optuženi oslobađa odgovornosti, jer je „propustio da kazni stražare koji su fizički zlostavljali ratne zatvorenike. Oslobađa se jer u zakonu koji se primjenjuje nema definicije komandne odgovornosti.“

Tako, navodi se u izvještaju, Sud BiH izriče dvostruko veće kazne od onih koje se izriču na entitetskim sudovima. Sudovi u Federaciji BiH i Republici Srpskoj, prema zakonima koje primjenjuju, za ratni zločin protiv civila izriču kaznu u trajanju od sedam godina. Nerijetko je kazna i manja, što se može uporediti sa kaznom za tešku krađu ili krivična djela protiv imovine.

Stiče se dojam, navodi se u izvještaju, “da su zločini počinjeni u oružanom sukobu manji u odnosu na one koji su počinjeni u miru”¹⁰²⁹.

U svojoj posljednjoj rezoluciji (septembra 2008.), Parlamentarna skupština Vijeća Evrope napominje da je u BiH “napredak postignut u oblasti reforme pravosuđa”, ali da su još prisutni problemi, kao što su “loši materijalni uvjeti rada u sudovima te nedostatak konzistentnosti u sudskim praksama u dva bh. entiteta”.

Konkretno, Skupština je pozdravila rad Odjela za ratne zločine “izražavajući žaljenje zbog činjenice da još uvijek postoje nedosljednosti u primjeni krivičnog zakona na različitim sudovima na državnom i entitetskom nivou kada je riječ o procesuiranju ratnih zločina, što dovodi do nejednakog tretiranja

¹⁰²⁹Na putu ka usuglašenoj provedbi važećeg zakona u predmetima ratnih zločina pred sudovima u Bosni i Hercegovini, OSCE Misija u BiH, 2008., str. 4.

građana, a u vezi sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima”.¹⁰³⁰

1.7. Predložena rješenja

Na prvom mjestu, što je preporučeno u svim studijama, potrebno je objediniti bazu potataka o predmetima ratnog zločina i precizirati kriterij osjetljivosti predmeta. Prijeko potrebno je utvrditi kapacitete na lokalnim sudovima. Tek tada je preporučeno usvajati strategiju procesuiranja predmeta ratnih zločina. Različita praksa u postupanju pred sudovima entiteta, prema izvještaju Misije OSCE-a u BiH, jeste “vjerovatno posljedica nepostojanja sudova na državnom nivou koji bi mogli vršiti usklađivanje sudske prakse svih sudova u BiH”.

“Bez takvog jednog suda, razlike u tumačenju zakona koji se primjenjuju na predmete ratnih zločina mogu i dalje ugrožavati princip pravne sigurnosti i jednakosti pred zakonom”, piše u navedenom izvještaju.

Uz ovo, Misija OSCE-a u BiH preporučuje da sudovima i tužilaštvima u entitetima, koji procesuiraju ratne zločine, treba osigurati sveobuhvatnu edukaciju iz oblasti međunarodnog prava i sudske prakse Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, Suda BiH i drugih država.

Skupština poziva državu da “osigura ujednačenu primjenu Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine na entitetskom i državnom nivou, a posebno u procesima koji su u vezi sa ratnim zločinima, i da, bez daljnjeg odgađanja, završi strategiju za preostale slučajeve ratnih zločina”.

¹⁰³⁰ Ibid

UNDP, pak, preporučuje da se prije samog dogovora o nacionalnoj/državnoj strategiji, koja se odnosi na istraživanje i procesuiranje ratnih zločina, uzmu u obzir postojeći i potencijalni resursi u realnom svjetlu, te na taj način ispita izvedivost njene provedbe.

S obzirom da je Bosna i Hercegovina tek u procesu izrade nacionalne strategije koja će osigurati pravedne i efikasne istrage, krivično gonjenje i procesuiranje ratnih zločina, ta se strategija - kako je i napomenuto od strane VSTV BiH - mora zasnivati na činjenicama, izvodivosti i analizi troškova. U obzir se, također, mora uzeti i vrijeme potrebno za njenu realizaciju. Bilo koji prijedlog koji se razmatra mora sadržavati i ograničenja s kojima se trenutno suočavaju i tužilaštva i sudovi. Ta će ograničenja u različitom omjeru utjecati na izvodivost određenog prijedloga. Realizacijom prijedloga o formiranju odjeljenja Suda BiH izvan sjedišta Suda, razriješilo bi se pitanje ujednačene primjene zakona, ali za to bi bilo potrebno u znatnoj mjeri povećati broj osoblja (bilo stalno zaposlenog, ili angažiranog po potrebi). To bi, također, zahtijevalo iznalaženje lokacije, ili lokacija, za te odjele Suda BiH, kao i rekonstrukciju i restrukturiranje zgrada sudova i sudnica u više područja. Pored toga bi bilo potrebno osigurati mogućnost angažiranja dodatnih sudija, tužilaca i osoblja.

Takav bi angažman doveo do gubitka sudija, tužilaca i drugog osoblja na entitetskim sudovima. Stoga bi se ovaj proces trebao realizirati kroz faze. Ako se određene stručnjake želi angažirati samo na određeno vrijeme, kako bi se riješio određeni problem, potrebno im je osigurati poticaje.

2. Problemi funkcioniranja sistema zaštite ljudskih prava

Gledano iz ugla Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koja je ugrađena u Ustav Bosne i Hercegovine (Aneks IV Dejtonskog mirovnog sporazuma), Bosna i Hercegovina bi se mogla predstaviti kao zemlja ljudskih prava.

U samoj preambuli Ustava BiH piše: „Zasnovano na poštivanju ljudskog digniteta, slobode i jednakosti; posvećeni miru, pravdi, toleranciji i pomirenju; ubijedeni da demokratske strukture vlasti i pravični postupci najbolje stvaraju mirne odnose unutar pluralističkog društva; u želji da promovišu opću dobrobit i ekonomski razvoj kroz zaštitu privatnog vlasništva i promociju tržišne ekonomije...”¹⁰³¹

Ove garancije su potvrđene i u članu II Ustava BiH (Ljudska prava i slobode), u čijem su stavu 2 uvrštena prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima, te se direktno primjenjuju u BiH. Evropska konvencija ima prioritet nad svim drugim pravnim sistemima. Upravo, ljudska prava i insistiranje na sveobuhvatnoj zaštiti i primjeni odredbi iz Evropske konvencije, elementi su koji na prvi pogled odgovaraju sličnim principima i vrijednostima navedenih u ustavima evropskih zemalja.

„Krucijalni dio novog ustavnog poretka u Bosni i Hercegovini ali i zametak budućeg pravca razvoja tog sistema,

¹⁰³¹ Ustav BiH, Aneks IV Dejtonskog mirovnog sporazuma, potpisan u SAD-u 1995. godine

jesu ljudska prava i njihova zaštita,“ napisao je Faris Vehabović.¹⁰³²

Međutim, u istom Ustavu BiH u kojem su ljudska prava dobila centralno mjesto i gdje predstavljaju jednu od temeljnih smjernica (vjerovatno zbog ratnih okolnosti u kojima je on nastajao), već na prvi pogled se može primijetiti da neke odredbe Ustava BiH predstavljaju tipični primjer diskriminacije. Najočitiiji primjer su odredbe koje utvrđuju način izbora članova Predsjedništva BiH i delegata za Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH. Zbog svega toga, postavlja se pitanje odnosa ustava, kao najvišeg pravnog i političkog akta jedne države, i Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao akta koji u sebi sadrži minimum zajedničke volje država-ugovornica u pogledu materijalnih ljudskih prava koja štiti, ali i mehanizma zaštite tih prava, a u okviru toga i obaveza koje države-ugovornice moraju ispoštovati da bi materijalna prava bila izvršiva, ne samo na nadnacionalnom nivou, nego i u okviru svakog pojedinačnog pravnog sistema.¹⁰³³

U svakom slučaju, Bosna i Hercegovina primjer je zemlje u kojoj su, nažalost, ljudska prava floskula u dnevno-političkoj retorici, a da se, zapravo, ne stvara utisak razumijevanja stvarnog značenja tog pojma i svijesti o efektivnim mehanizmima kojima se ona štite.

Jedan od primjera, koji je u Bosni i Hercegovini aktuelan posljednjih sedam godina, koncem 2008. godine imao je svoj epilog. Riječ je o slučaju tzv. „Alžirske grupe“ koji vrlo slikovito pokazuje stanje na terenu i različito tumačenje onoga što su ljudska prava i što Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda propisuje.

¹⁰³² Faris Vehabović, Odnos Ustava Bosne i Hercegovine i Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije, Sarajevo, 2006., str. 13.

¹⁰³³ Ibid

U januaru 2002. godine, naime, na zahtjev Sjedinjenih Američkih Država (SAD), aktuelne vlasti Bosne i Hercegovine deportacijom šestorice Alžiraca prekršili su Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Ustav BiH, a ignorirana je i Odluka Doma za ljudska prava u BiH.

"Ništa manje nego otmica", komentirao je M. Cherif Bassiouni, profesor prava na Univerzitetu DePaul u Chicagu, bivši predsjednik povjerenstva Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji, za Los Angeles Times, dan nakon američkog odvođenja tzv. "alžirske šestorke" iz Bosne. „Ovo je povratak Divljeg zapada i to će se sigurno odraziti na vjerodostojnost Sjedinjenih Država kao zemlje koja je predana vladavini prava. I što je još gore, to će dati podršku teroristima koji tvrde da Sjedinjenim Državama nedostaje legitimnosti u onome što čine.“¹⁰³⁴

Najgrublje rečeno, ova grupa naturalizovanih bh. državljana nije mogla biti izručena državi koja ima zakonom propisanu sankciju izvršenja smrtne kazne. Helsinški komitet u BiH, tada je, upravo, sugerirao na kršenje Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kao nadustavnog akta u BiH. Sudije Doma za ljudska prava BiH za medije su izjavljivali da nisu bili upoznati sa odlukom o izručenju, uprkos njihovoj Odluci.¹⁰³⁵

Ipak, Evropskom sudu za ljudska prava u Strazburu, kojem je navedena šestorka podnijela odvojene prijave, koje su kasnije objedinjene (u periodu od 2006. do konca 2007. godine), ocijenio je situaciju drugačijom: 18. novembra 2008. godine donio je odluku da su aplikacije neosnovane. U obrazloženju se navodi da je Evropski sud za ljudska prava „svjestan odluke domaće Komisije za ljudska prava u ovom predmetu (vidjeti tačku 46).

¹⁰³⁴ Maja Lovrenović, Ljudska strava, BH Dani, broj 241, 25.01.2002.

¹⁰³⁵ Ibid

Međutim, imajući u vidu kasnije događaje, posebno garancije koje su vlasti BiH dobile da aplikanti neće biti podvrgnuti smrtnoj kazni, mučenju, nasilju ili ostalim oblicima nehumanog ili degradirajućeg postupanja ili kažnjavanja (vidjeti tačke 49 i 50), Sud zaključuje da se može smatrati da je Bosna i Hercegovina do današnjeg dana poduzela sve moguće korake, da zaštiti osnovna prava aplikanta kako je to naloženo u navedenim odlukama domaćih organa.“

Početak decembra 2008. godine, petnaestak dana nakon što je objavljena navedena Odluka, tri Alžirca vraćena su u BiH, jer su američki sudovi okončali postupak protiv njih i utvrdili da su nevini. Prema njihovim tvrdnjama i druga trojica će im se uskoro pridružiti.

U svakom slučaju, bitno je istaći da ljudska prava bez mehanizma za njihovu zaštitu predstavljaju, tek pustu proklamaciju koja u stvarnom životu nema nikakvog, ili gotovo nikakvog, značenja.

Kakva je zaštita ljudskih prava i funkcioniranje njenih mehanizama u Bosni i Hercegovini?

Kao što je već navedeno, ljudska prava su dio Ustava BiH, a s obzirom da je u njega ugrađena Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, time je njihovoj zaštiti data i dodatna međunarodna dimenzija. Bosna i Hercegovina se, također, obavezala da poštuje niz dodatnih međunarodnih sporazuma o ljudskim pravima navedenih u Aneksu VII Dejtonskog sporazuma: Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli; Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima; Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima; Okvirna

konvencija o nacionalnim manjinama; Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije.¹⁰³⁶

Domaći mehanizmi za zaštitu ljudskih prava su: institucija ombudsmana za ljudska prava, Ustavni sud BiH i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.

Već nekoliko godina, međutim, evidentno je da su pokušaji stavljanja u funkciju mehanizama zaštite ljudskih prava u BiH daleko od uspješnih.

„Osnovni utisak koji se stiče sagledavanjem te nove, reformirane strukture u svjetlu međunarodnih standarda i komparativnih iskustava jeste da je u Bosni i Hercegovini riječ samo o formalnom, administrativnom ujedinjenju, a da se zapravo potvrđuje dominacija etničkog pristupa zaštiti ljudskih prava, te zadržava primjena principa pariteta, konsenzusa i internog balansiranja odluka između tri predstavnika konstitutivnih naroda u toj instituciji.“¹⁰³⁷

Prema istom izvoru, Ustavom Bosne i Hercegovine (član 2, stav 1), te Aneksom VI Dejtonskog sporazuma uspostavljena je dosta neobična državna institucija za zaštitu ljudskih prava - Komisija za ljudska prava, sastavljena od Ombudsmana za ljudska prava BiH i Doma za ljudska prava. Osnovna razlika između njih jeste što je Dom formiran kao sudsko tijelo koje donosi konačne i obavezujuće odluke u slučajevima kršenja ljudskih prava građana BiH, a Ombudsman je institucija čije odluke imaju karakter autoritativnih, ali pravno neobavezujućih preporuka za tijela vlasti na nivou BiH.

¹⁰³⁶ OSCE Misija za Bosnu i Hercegovinu, Unapređenje i zaštita ljudskih prava svih građana Bosne i Hercegovine, pristupljeno na web stranici:

http://www.oscebih.org/human_rights/bos/?d=1

¹⁰³⁷ Edin Hodžić, Zaštitnik građana i talac konsocijacije: Ombudsman za ljudska prava BiH, pristupljeno na web stranici:

<http://www.pulsdemokratije.net/index.php?a=detail&l=bs&id=199>

Pored Ombudsmana za ljudska prava BiH, od 1995. godine, odnosno 2000. godine, takva institucija postoji i na nivou Federacije BiH, odnosno Republike Srpske. Prestankom mandata Doma za ljudska prava, 31. decembra 2003. godine,¹⁰³⁸ Ombudsman BiH je ostao jedina državna institucija za zaštitu ljudskih prava na nivou BiH, dok su Ombudsman FBiH i Ombudsman Republike Srpske nastavili da djeluju na rješavanju slučajeva neodgovarajućeg rada javne uprave i kršenja ljudskih prava građana na nivou entiteta.

2.1. Ombudsman za ljudska prava

Formiranje same institucije Ombudsmana za ljudska prava omogućeno je Zakonom o ombudsmanu za ljudska prava koji je nametnut 2000. godine od strane Ureda visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu. Zakon je 2002. godine usvojen od strane Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, kojim je uređen pojam, nadležnosti i sve ono što karakteriše instituciju ombudsmana, čiji je cilj implementiranje vladavine prava i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda, kako je to zagantovano Ustavom Bosne i Hercegovine i međunarodnim sporazumima koji se nalaze u dodatku tog Ustava.

Od početka 2004. godine do danas institucijom Ombudsmana za ljudska prava BiH rukovode tri ombudsmana imenovana od strane Parlamentarne skupštine BiH na period od pet godina. Nadležnost ombudsmana definirana je članom 1 i 2 Zakona o ombudsmanu za ljudska prava Bosne i Hercegovine.¹⁰³⁹

¹⁰³⁸ Komisija za ljudska prava pri Ustavnom sudu BiH, Šta je komisija za ljudska prava?, pristupljeno na web stranici:

<http://www.hrc.ba/commission/bos/default.htm>

¹⁰³⁹ Službeni glasnik BiH 32/00, 19/02 i 35/04

Prema Zakonu „svako fizičko i pravno lice se može žaliti ombudsmanu bez ograničenja. Rad ombudsmana je besplatan i ne zahtijeva pomoć savjetnika ili advokata.“

Naročit značaj institucije ombudsmana ogleda se u mogućnosti ombudsmana da komentira određene zakone i vrši ocjenu njihove usklađenosti sa međunarodnim standardima u oblasti ljudskih prava.

S obzirom na neophodnost ispunjavanja uslova iz Studije izvodljivosti pregovaranja između Bosne i Hercegovine i Evropske unije o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, u dijelu koji se odnosi na spajanje institucija ombudsmana u BiH, nadležne institucije započele su, u 2005. godini, rad na donošenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o ombudsmanu za ljudska prava Bosne i Hercegovine, koji je rezultovao usvajanjem Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o Ombudsmanu za ljudska prava Bosne i Hercegovine od strane Parlamentarne skupštine BiH, na sjednici Predstavničkog doma, održanoj 7. marta 2006. godine i na sjednici Doma naroda, održanoj 27. marta 2006. godine, koji je stupio na snagu 3. maja 2006. godine.

Tim Zakonom preciziran je termin "organi vlade", tako da je određeno da su organi vlasti u BiH sve institucije, organi, ustanove i sve druge institucije vlasti u Bosni i Hercegovini (državne, entitetske, Brčko distrikta, kantonalne i općinske), kao i ustanove koje obavljaju javne funkcije (član 1, tačka d) Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o ombudsmanu za ljudska prava Bosne i Hercegovine).

Prema članu 6 Zakona, Ombudsman može proslijediti predmete o navodnim povredama ljudskih prava najvećim sudskim organima Bosne i Hercegovine, koji su nadležni za pitanja ljudskih prava, a u skladu sa pravilima koja reguliraju ulaganje žalbe tim organima, kad god ustanovi da je to neophodno za efikasno provođenje svojih dužnosti. Također, ima

ovlaštenja da provodi istrage o žalbama vezanim za povrede ljudskih prava i sloboda počinjenih od strane vojnih vlasti.¹⁰⁴⁰

Nadležnost institucije ombudsmana sadrži i ovlaštenja da postupa u predmetima koji se odnose na slabo funkcioniranje sudskog sistema ili kod nepravilnog procesuiranja individualnih predmeta, te da preporuči odgovarajuće opće ili pojedinačne mjere.¹⁰⁴¹

Stavom 2 ovog člana izričito je propisano da se Ombudsman neće miješati u proces odlučivanja sudova, što znači da nije nadležan da se upušta u meritum sudskih odluka, niti iste može preispitivati u svojstvu više instance.

Institucija ombudsmana ne razmatra predmete koji se odnose na odluke, činjenice ili događaje koji su se desili prije 15. decembra 1995. godine.¹⁰⁴²

U decembru 2003. godine, Dragan Čović¹⁰⁴³, tadašnji Predsjedavajući Predsjedništva Bosne i Hercegovine, zatražio je mišljenje Venecijanske komisije vezano za reformu institucija ombudsmana u Bosni i Hercegovini. Paralelno, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine formiralo je radnu grupu u cilju pripreme ove reforme.

Venecijanska komisija je konstatirala da "postoji potreba za 'restruktuiranjem' institucija ombudsmana u Bosni i Hercegovini u razumnom vremenskom razdoblju". Istakla je,

¹⁰⁴⁰ Poblje vidjeti član 3 Zakona o Ombudsmanu za ljudska prava BiH, Službeni glasnik BiH, 32/00, 19/02.

¹⁰⁴¹ Poblje vidjeti član 4, stav 1 Zakona o Ombudsmanu za ljudska prava BiH, Službeni glasnik BiH, 32/00, 19/02.

¹⁰⁴² Poblje vidjeti član 2 Zakona o Ombudsmanu za ljudska prava BiH, Službeni glasnik BiH, 32/00, 19/02.

¹⁰⁴³ Evropska komisija za demokraciju putem zakona (Venecijanska komisija), Dogovoreni zaključci radnog sastanka na temu: "Rekonstruiranje institucija Ombudsmana u Bosni i Hercegovini", pristupljeno na web stranici:

[http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL\(2004\)028-cro.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2004/CDL(2004)028-cro.asp)

također, da se „postojeća razina zaštite ljudskih prava se mora održati“, te da će se konačno spajanje institucija obaviti kroz period tranzicije za vrijeme kojeg će tri institucije koegzistirati... Rečeno je da će načelo multietničnosti institucija biti očuvano kroz imenovanje zamjenika ombudsmana - sa mogućnošću njihovog rotiranja na poziciju ombudsmana.

U mišljenju Venecijanske komisije navodi se da će u razdoblju tranzicije postojati tri institucije, svaka sa jednim ombudsmanom i dva zamjenika. Istaknuto je da se institucija, računajući i razdoblje tranzicije, mora reducirati.

Preporučeno je da se postojeće infrastrukture, uključujući i infrastrukture entitetskih institucija, moraju očuvati, dok se ne racionaliziraju. Koordinacija i nehijerarhijski odnosi među postojećim institucijama ombudsmana od suštinskog su značaja i moraju se osigurati za vrijeme razdoblja tranzicije.

Od 2004. godine do danas tranzicija institucije ombudsmana još uvijek traje.

Prvi Javni natječaj za izbor ombudsmana Bosne i Hercegovine objavljen je 17. aprila 2007. godine.¹⁰⁴⁴ Nakon provedene procedure, komisija je, u skladu sa Zakonom, utvrdila listu kandidata koji ispunjavaju uvjete tražene u natječaju i dostavila Zastupničkom domu i Domu naroda na daljnju proceduru. U svom Zaključku, prilikom dostavljanja imena kandidata, Komisija je zaključila i izričito naglasila, da je to lista kandidata koji ispunjavaju uvjete i da sukladno Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o Ombudsmanu to nije nikakva rang lista. Nakon provedene procedure glasanja u Zastupničkom domu, većinom glasova je donesena odluka o izboru Mariofila Ljubića, dok kandidati Vitimir Popović i Emina Halilović nisu dobili potrebnu entitetsku većinu u istom Domu.

¹⁰⁴⁴ Podaci Ureda ombudsmana BiH

Na jednoj od narednih sjednica, predsjedavajući Zastupničkog doma obavještava Dom naroda da nije uspio izbor ombudsmana i da se procedura treba ponoviti.

Dom naroda ne započinje nikakvu proceduru, iako je to njegovo pravo i obaveza. Nakon toga, bez ikakvog valjanog obrazloženja, ne poništavajući ovaj natječaj, Parlamentarna skupština (Dom naroda i Zastupnički dom) donose odluku o izboru nove komisije sastavljene od predstavnika oba doma. Zanimljivo je da tada dolazi do promjene jednog člana iz reda hrvatskog naroda.

Odluka o izboru članova komisije nikad nije objavljena, iako je to bila obaveza.

Javni natječaj za imenovanje ombudsmana objavljen je 23. februara 2008. godine. Nakon isteka roka za prijave, Komisija je započela sa radom. Komisija je mimo Zakona uredila svoja interna pravila i pokušala napraviti rang listu kandidata. Rang lista se ne spominje kao mogućnost nigdje u Zakonu.

Interesantno je da je komisija, kod predhodnog javnog natječaja, zauzela stav da, sukladno Zakonu, ona ima mandat samo da utvrdi listu onih koji ispunjavaju uvjete propisane Zakonom, a ne da pravi rang listu.

Dalje se nastavlja procedura po ustanovljenoj rang listi u Zastupničkom domu.

Na 32. sjednici Zastupničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, održanoj 9. i 14. jula 2008. godine, između ostalog, donesena je Odluka o imenovanju na poziciju ombudsmana Ljubomira Sandića, Mariofila Ljubića i Emine Halilović.

Zakonska i poslanička procedura nalagala je da u nastavku procedure predsjedavajućeg Zastupničkog doma, preko svog sekretarijata, dostavi Odluku Zastupničkog doma Domu naroda

na daljnu proceduru. Odluka je dostavljena 15. jula, ali se o njoj Dom naroda na sjednici od 23. jula 2008. nije očitovao.

Na sjednici Doma naroda održanoj 23. jula 2008., na kojoj je razmatrano i ovo pitanje, pojedini izaslanici su upozoravali i tražili da se Dom očituje o odluci Zastupničkog doma, međutim to se nije desilo.

U nastavku te procedure, Dom naroda imenuje Ljubomira Sandića, Ivu Bradvicu i Jasminku Džumhur, različito od odluke Zastupničkog doma. Dolazi do primjene duplih standarda, gdje u prvom javnom natječaju, Dom naroda uopće ne razmatra ovo pitanje, a prilikom drugog natječaja poziva se na njegovu samostalnost i donošenje samostalnih odluka.

Nakon toga, nastojeći se izvući iz očiglednog ćorsokaka u koji su poslanici zapali, ne poštujući zakonsku proceduru, nastoji se doći do usaglašavanja kandidata kao da se radi o zakonu, a ne o imenovanjima. Formira se Komisija od predstavnika dva doma za usaglašavanje.

Komisija nije razmatrala zakonsku proceduru, ni pravne mogućnosti postizanja suglasnosti, nego se upustila odmah u razgovor o imenima i prezimenima.

U ovom slučaju, Komisija se nije ni usaglasila, jer svi članovi nisu glasali za Zaključak. U slučaju Mariofila Ljubića, jedan član komisije je bio protiv.

Potom je na sjednici Predstavničkog doma razmatrano Izvješće Zajedničkog povjerenstva za usaglašavanje prijedloga za imenovanje ombudsmana za ljudska prava BiH. Zaključak ovog povjerenstva jeste da se od Ministarstva pravde BiH dostavi mišljenje u pogledu valjanosti procedure Zajedničkog povjerenstva za usaglašavanje prijedloga za imenovanje ombudsmana za ljudska prava BiH.

Konačni rasplet nastale situacije oko izbora ombudsmana BiH bio je 4. decembar 2008. godine kada je Parlamentarna

skupština Bosne i Hercegovine Odlukom broj PSBIH 275/08 imenovala ombudsmene BiH - Ivu Bradvicu, Jasminku Džumhur i Ljubomira Sandića). Ombudsmeni BiH stupili su na dužnost 15. decembra 2008. godine.

Novoimenovani ombudsmeni BiH su 22. decembra 2008. godine preuzeli 1003 neriješena predmeta, a u periodu od 05.01.2009. godine pa do kraja trećeg mjeseca Institucija ombudsmena BiH je zaprimila 327 novih predmeta.

Posljedica ove spore, nedosljedne i komplikovane, politički izmanipulisane situacije oko imenovanja ombudsmana BiH jeste maksimalno otežano funkcioniranje institucije. Jedan od primjera je činjenica da početkom decembra 2008. godine statistike u Uredu ombudsmena BiH skoro da nisu postojale, jer nije bilo administratora koji bi ih objedinio – riječ je o podacima iz Sarajeva i Banja Luke. Web stranica, također, ne funkcionira iz istog razloga.

U međuvremenu, formiran je Ured ombudsmana za potrošače u Mostaru i, sredinom 2008. godine, Narodna skupština Republike Srpske usvojila je Nacrt zakona o Ombudsmanu za djecu, koji je predložio predsjednik Republike Srpske, Rajko Kuzmanović. Zakon o načinu prestanka funkcioniranja institucije Ombudsmana FBiH u prelaznom periodu i prenosu njenih nadležnosti na instituciju Ombudsmana za ljudska prava BiH, donijala je Federacija BiH. Ipak, on u praksi nije dosljedno primjenjen.

Međutim, u Republici Srpskoj ovakav zakon nikada nije usvojen. Tačnije, Vlada Republike Srpske na 113. sjednici, 26. februara tekuće godine, tek je utvrdila Nacrt zakona o prestanku funkcioniranja institucije Ombudsmana Republike Srpske - zaštitnik ljudskih prava i uputila ga na razmatranje Narodnoj skupštini Republike Srpske. Međutim Skupština ga je do početka maja 2009. godine dva puta odbila.

Ombudsmeni BiH su 17. marta 2008. godine javno prozivali entitetske vlasti, jer „i pored dosljedne primjene zakona, u aktivnostima su se susreli sa nizom prepreka i ponašanja u oba entiteta, a prije svega u Federaciji BiH. Prema ocjeni Ombudsmena BiH, to je u suprotnosti sa važećim propisima, a posebno sa načelima pravednosti i moralnosti.“

Iz navedenog se može zaključiti, kao i kod gore nabrojanih pokušaja stavljanja u funkciju državnog ombudsmana, da to suštinski nikome ne odgovara.

2.2. Ustavni sud Bosne i Hercegovine

Ustavni sud Bosne i Hercegovine najviša je pravosudna institucija u državi. Osnovna zadaća suda je da osigura usklađenost zakona sa Ustavom BiH, donesenim 1995. godine u okviru Dejtonskog mirovnog sporazuma. Prema definiciji i Ustavni sud Bosne i Hercegovine je zadužen da štiti slobodu i ljudska prava građana zagarantovana Ustavom.¹⁰⁴⁵

U prosjeku, Ustavnom sudu BiH godišnje bude upućeno oko 3.500 apelacija, nasuprot samo dvadesetak "čisto ustavnih" predmeta. Ustavni sud rješava sporove u kojima je predložena odluka Parlamentarne skupštine, po mišljenju većine delegata jednog od konstitutivnih naroda, destruktivna za vitalni nacionalni interes, a pri tome su u Domu naroda iscrpljena sva "parlamentarna sredstva" za rješavanja ovog pitanja.

Novinari Centra za istraživačko novinarstvo (CIN), nakon nekoliko desetina urađenih razgovora, došli su do podataka o efikasnosti rada suda. Prema ovom izvoru, do kraja 2005. godine,

¹⁰⁴⁵ CIN, Ustavni sud BiH: O Ustavnom sudu BiH, pristupljeno na web stranici: http://reportingproject.net/court/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=1&Itemid=4

apelanti su na odluku čekali u prosjeku do godinu dana. Od tada je broj predmeta upućenih Ustavnom sudu Bosne i Hercegovine naglo počeo rasti, premašivši mogućnosti sudija. Prosječno vrijeme potrebno za donošenje odluke je tako naraslo sa jedne na godinu i pol do dvije godine.

I pored većeg broja održanih sjednica, statistike Ustavnog suda Bosne i Hercegovine pokazuju da je u 2007. godini riješen manji procenat predmeta, nego prethodnih godina. Sudije Ustavnog suda BiH su se 2007. godine sastale ukupno 50 puta, u poređenju sa 36 puta u 2006. godini. Ipak, riješili su gotovo devet posto manje predmeta nego u 2006. godini.

Centar za istraživačko novinarstvo, u svom obimnom istraživanju je konstatirao da „sud koji donosi odluke kojima se niko ne pokorava ne služi ovoj državi“. U sklopu procjene rada Ustavnog suda BiH, novinari CIN-a su provjerili šta se dešava nakon što sudije donesu odluku.

Prema podacima Ustavnog suda BiH, 20 od ukupno 6.269 odluka, koliko je Ustavni sud donio u protekle tri godine, nije provedeno. U većini ovih predmeta Ustavni sud BiH je naložio zvaničnicima državnih institucija da prestanu kršiti ljudska prava. Naveden je konkretan primjer prema kome je Ustavni sud BiH, 2005. godine, naložio Vijeću ministara BiH, vladama entiteta i Brčko distrikta da provedu odredbe Zakona o nestalim licima BiH iz 2004. godine. U Odluci Ustavnog suda BiH navodi se da ova tijela porodicama nestalih osoba moraju hitno i bez daljnjeg odlaganja dostaviti sve raspoložive informacije o članovima njihovih porodica nestalih u toku rata, te da trebaju obezbijediti potrebne resurse za funkcioniranje Instituta za nestala lica, Fonda za pomoć porodicama nestalih lica u BiH i Centralne evidencije nestalih lica u BiH.

Fond je trebao pružiti finansijsku pomoć porodicama nestalih, dok je Centralna evidencija trebala objediniti entitetske

evidencije o nestalim da bi se nastavilo raditi na rasvjetljavanju njihove sudbine.

Odluka suda nije provedena, a Tužilaštvo BiH nije podiglo optužnicu protiv odgovornih zvaničnika, iako ih Zakon na to obavezuje.

2.3. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine osnovano je u aprilu 2000. godine Zakonom o Vijeću ministara BiH¹⁰⁴⁶, gdje je navedeno da Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice preuzima radnje u ostvarivanju i zaštiti ljudskih i prava izbjeglica, emigracije, imigracije i azila, u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine i Općim okvirnim sporazumom za mir u BiH, međunarodnim konvencijama i zakonima i drugim aktima nadležnih institucija BiH, koordinira u poslovima prava izbjeglica i u tome ostvaruje saradnju sa entitetima.

Na početnoj stranici web sajta Ministarstva (<http://www.mhrr.gov.ba>) stoji da se prvi put, nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, desilo da je jedno Ministarstvo na nivou BiH dobilo zadatak da se bavi pitanjima izbjeglica i zaštitom ljudskih prava. Ministarstvo je počelo sa radom dva mjeseca nakon osnivanja i svoj rad koordinira sa srodnim ministarstvima u Federaciji BiH i Republici Srpskoj.

No, prava funkcija ministarstva jeste samo koordiniranje bez stvarnih ovlasti na terenu.

¹⁰⁴⁶ Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH, br. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06 i 88/07).

Ipak, pri ovom ministarstvu funkcioniра Ured zastupnika Vijeća ministara Bosne i Hercegovine pred Evropskim sudom za ljudska prava. Ured zastupnika Vijeća ministara prati domaće i međunarodne propise koji se odnose na zaštitu ljudskih prava, te prati i analizira praksu Evropskog suda za ljudska prava. Ured je otpočeo s radom u julu 2006. godine.

Pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu trenutno se vodi oko 1.400 predmeta protiv BiH. Prema evidenciji agenata Bosne i Hercegovine, broj predmeta protiv BiH svake godine se značajno povećava, a tokom 2008. godine udvostručio se.

Najviše predmeta protiv BiH odnosi se na pitanja stare devizne štednje, neizvršenja presuda domaćih sudova kojima je dosuđena "ratna šteta", ili "ratna potraživanja", povrata vojnih stanova u FBiH, te nestalih osoba za vrijeme rata.

Ukupni iznos potraživanja prema BiH, po osnovu tužbi koje su u postupku pred Evropskim sudom za ljudska prava i koje su dostavljene Uredu zastupnika Vijeća ministara na zastupanje, iznosi oko devet miliona konvertibilnih maraka (KM).

Do sada je protiv BiH doneseno šest presuda, na osnovu kojih je aplikantima, zbog ustanovljenog kršenja prava, isplaćeno ukupno 1,8 miliona konvertibilnih maraka. Evropski sud za ljudska prava donio je i deset odluka vezanih za BiH, od kojih je šest, uvjetno rečeno, u korist BiH.

2.4. Prilog: Presude Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu

Predmet Karanović protiv Bosne i Hercegovine, okončan je 10. novembra 2007. godine. Duško Karanović tražio je odštetu, jer nije mogao da ostvari pravo na mirovinu iz penzijskog fonda FBiH, već ju je primao iz Republike Srpske.

U presudi stoji da postoji kršenje članka 6 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i presuđuje se da tužena država treba, u roku od tri mjeseca od dana kada je ova Presuda postala konačna, u skladu s člankom 44 § 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, osigurati provođenje sporne odluke Doma za ljudska prava, tako što će: (i) omogućiti prelazak podnositelja zahtjeva u Fond za mirovinsko osiguranje Federacije Bosne i Hercegovine; i (ii) isplatiti podnositelju zahtjeva iznos od 2.000 eura (dvijehiljade eura), koji treba preračunati u konvertibilne marke po tečaju koji se primjenjuje na dan isplate; (b) da tužena država treba, u roku od tri mjeseca od dana kada je ova Presuda postala konačna, u skladu s člankom 44 § 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, isplatiti podnositelju zahtjeva 1.500 eura (hiljadupetsto eura) na ime nematerijalne štete. Ovaj iznos, također, treba preračunati u konvertibilne marke po tečaju koji vrijedi na dan isplate, plus svi porezi koji mogu biti određeni na taj iznos; (c) da će se nakon isteka razdoblja od tri mjeseca, sve do isplate, plaćati kamata po viđenju na navedene iznose, po stopi jednakoj najmanjoj kreditnoj stopi Evropske središnje banke za razdoblje neizmirenja, uvećana za tri posto.

Predmet Tokić i drugi protiv Bosne i Hercegovine, okončan je 8. jula 2008. godine.

Ovaj slučaj pokrenut je tako što su četiri državljanina Bosne i Hercegovine, Mehmed Tokić, Jusuf Alibašić, Danijel Marinić i Adis Hadžić (podnositelji zahtjeva) 2004., 2005. i 2006. godine podnijeli Evropskom sudu za ljudska prava zahtjeve br. 12455/04, 14140/05, 12906/06 i 26028/06 protiv Bosne i

Hercegovine u skladu s člankom 34 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Podnositelji zahtjeva žalili su se na protuzakonito držanje u pritvoru u Forenzično-psihijatrijskom odjelu zatvora u Zenici po članku 5, stav 1e Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Također su se pozvali na članak 5, stav 4 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, ali se nisu pobliže bavili ovim aspektom slučaja.

Sud je utvrdio da tužena država treba isplatiti, u roku od tri mjeseca od dana kada ova presuda postane konačna u skladu s člankom 44, stav 2, Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, 7.500 eura (sedam hiljada i petsto eura) Tokiću, 15.000 eura (petnaest hiljada eura) Alibašiću, 25.000 eura (dvadeset pet hiljada eura) Mariniću i 20.000 eura (dvadeset hiljada eura) Hadžiću, na ime nematerijalne štete, plus svaki porez koji može biti zaračunat na ove iznose, koje treba preračunati u konvertibilne marke po važećem tečaju na dan isplate; (b) da nakon isteka navedena tri mjeseca do isplate treba platiti običnu kamatu na navedene iznose po stopi koja je jednaka najnižoj kamatnoj stopi Europske središnje banke tokom razdoblja neplaćanja, uz dodatak od tri postotna boda.

Predmet Rodić i tri ostala protiv Bosne i Hercegovine, okončan je 6. maja 2008. godine.

Milorad Rodić, Vlastimir Pušara, Zoran Knežević i jedan državljani Bosne i Hercegovine i Hrvatske, Ivan Baković (aplikanti), u skladu s članom 34 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, oslanjajući se u tom smislu na član 2 i 3 Evropske konvencije, da su ih ostali zatvorenici zlostavljali od dana dolaska u zatvor u Zenici, sve dok nisu dobili poseban smještaj u bolničkoj jedinici zatvora u Zenici. Oni dalje navode da uvjeti njihovog zatvaranja u bolničkoj jedinici predstavljaju kršenje člana 3 Evropske konvencije za zaštitu

ljudskih prava i osnovnih sloboda. I na kraju, oni navode da nije bilo „efektivnog pravnog lijeka pred domaćim organima“ vezano za njihove žalbe po članovima 2 i 3, kako to nalaže član 13 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Aplikanti su tražili iznos od po 5.000 eura na ime materijalne štete (navodni troškovi članova porodice koji su dolazili aplikantima u posjetu u zatvoru u Zenici) i iznos od po 20.000 eura na ime nematerijalne štete. Vlada je smatrala da su traženi iznosi previsoki.

Evropski sud za ljudska prava ne vidi nikakvu uzročnu vezu između utvrđenih povreda i navodne materijalne štete; stoga, Evropski sud odbija ovaj zahtjev. S druge strane, Evropski sud za ljudska prava prihvata da su aplikanti pretrpjeli znatnu patnju vezanu za utvrđene povrede. Imajući u vidu iznose koji su dosuđeni u sličnim slučajevima (vidjeti *Mayzit v. Rusija*, br. 63378/00, §§ 42 i 88, od 20. januara 2005. godine; *Labzov v. Rusija*, br. 62208/00, § 59, od 16. juna 2005. godine; presuda u slučaju *Cenbauer*, citirano gore, §§ 52 i 57; i *Benediktov v. Rusija*, br. 106/02, § 50, od 10. marta 2007. godine) i vremenski period između dolaska u zatvor u Zenici svakog od aplikanata i njihovog smještanja u bolničku jedinicu, Evropski sud za ljudska prava dosuđuje Rodiću 4.000 eura, Pušari 2.000 eura, Kneževiću 2.000 eura i Bakoviću 4.000 eura na ime nematerijalne štete, plus svi porezi koji se mogu platiti na ovaj iznos.

Aplikanti su, također, tražili 17.170 eura na ime troškova i izdataka u postupku pred Evropskim sudom za ljudska prava. Dostavili su relativno detaljan spisak troškova. Vlada je smatrala da je traženi iznos pretjerano visok.

U skladu s praksom Evropskog suda za ljudska prava, aplikant ima pravo na naknadu troškova i izdataka samo ukoliko je dokazano da su stvarno nastali, bili neophodni i opravdane su visine (vidjeti, naprimjer, *Iatridis v. Grčka* (pravična naknada) [Veliko vijeće], br. 31107/96, § 54, ECHR 2000-XI).

Bez obzira na broj aplikanata i kompleksnost pitanja koje je trebalo ispitati (Evropski sud za ljudska prava je, između ostalog, morao da ispita efikasnost domaćeg pravnog sistema vezano za pritužbe na zatvorske uslove, što je rezultiralo ponavljanjem izjašnjavanja), Sud se slaže sa Vladom da je iznos koji su aplikanti tražili pretjerano visok. Imajući u vidu tarife domaće advokatske komore, koje Sud smatra prihvatljivim u okolnostima ovog slučaja, pravni zastupnik aplikanata ima pravo na ukupan iznos od približno 8.000 eura, imajući u vidu da je prvu aplikaciju dostavio na jednom od službenih jezika Bosne i Hercegovine i pet pismenih izjašnjenja na engleskom jeziku, na zahtjev Suda (vidjeti, *mutatis mutandis*, *Šobota-Gajić v. Bosna i Hercegovina*, br. 27966/06, § 70, od 6. novembra 2007. godine). Pored toga, Evropski sud za ljudska prava dosuđuje iznos od 200 eura na ime sekretarskih i ostalih troškova. Iznos koji je dodijeljen prema pravilima o pravnoj pomoći Vijeća Evrope (1.700 eura) treba odbiti od ukupnog iznosa.

Prema tome, po ovoj tački, aplikanti će primiti iznos od 6.500 eura, plus svi porezi koji se mogu platiti na ovaj iznos. Evropski sud za ljudska prava smatra da je primjereno da zatezna kamata bude zasnovana na najnižoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke uz dodatak od tri procentna boda.

Predmet Pejaković i drugi protiv Bosne i Hercegovine, okončan je 27. novembra 2007. godine.

Čedomir Pejaković, Dragomir Kusić i Ružica Pejić (aplikanti), u skladu sa članom 34 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, u periodu između 8. decembra 2003. i 16. novembra 2004. godine, žalili su se na neizvršavanje konačnih i izvršnih presuda donesenih u njihovu korist.

Prije raspada bivše Socijalističke federativne republike Jugoslavije (SFRJ), aplikanti su položili iznose u stranoj valuti na

svoje bankovne račune kod tadašnje Privredne banke Sarajevo, Filijala Banja Luka (Pejaković), Jugobanke Sarajevo, ekspozitura Bosanska Gradiška (Kusić) i Jugobanke Sarajevo, ekspozitura Brčko (Pejić). U Bosni i Hercegovini, kao i u drugim državama nasljednicama SFRJ, za takvu štednju uobičajen je termin “stara” devizna štednja (za relevantne informacije vidjeti odluku u slučaju Jeličić protiv Bosne i Hercegovine, br. 41183/02, ECHR 2005-...).

Evropski sud za ljudska prava ponavlja da je najprihvatljiviji način naknade, vezano za kršenje člana 6, onaj koji aplikantima, na najbolji mogući način, obezbjeđuje vraćanje u stanje u kojem bi se aplikanti nalazili da nije došlo do kršenja člana 6 (vidjeti Jeličić, gore u tekstu, paragraf 53). Evropski sud za ljudska prava smatra da se ovaj princip može primijeniti u predmetnom slučaju, s obzirom na ustanovljeno kršenje. Stoga, Evropski sud za ljudska prava smatra da Vlada treba da isplati iznose dosuđene od domaćih sudova.

U slučaju Pejakovića, dosuđeni iznos se sastoji od glavnog duga (u iznosu od 9.691 eura), zateznih kamata na navedeni iznos, po stopi i za vremenski period koji su odredili domaći sudovi (1.602 eura), troškova postupka (128 eura) i zateznih kamata na posljednji navedeni iznos po zakonskoj stopi za period koji su odredili domaći sudovi (128 eura). Prema tome, Pejaković treba da primi 10.739 eura ukupno, plus porezi koji mogu biti određeni na taj iznos.

U pogledu Kusića, dosuđeni iznos sastoji se od glavnog duga (iznos od 189.748 eura), zateznih kamata na taj iznos po stopi i za vremenski period koji su odredili domaći sudovi (246.745 eura) i troškovi postupka (3.323 eura). Što se tiče iznosa koji treba oduzeti, Evropski sud za ljudska prava napominje da je aplikant pretvorio dio svoje uštedevine (ukupno 21.213 eura) u privatizacijske vaučere, koje je zatim prodao po nepoznatoj cijeni na sekundarnom tržištu. Shodno tome, iznos od 12.728 eura treba oduzeti (vidjeti Jeličić, paragraf 54).

Što se tiče gospođe Pejić, dosuđeni iznos sastoji se od osnovnog iznosa duga (123.798 eura), zateznih kamata na taj iznos po stopi i za vremenski period koji su odredili domaći sudovi (130.753 eura), troškova postupka (2.229 eura) i zateznih kamata na taj iznos po zakonskoj stopi za period određen od strane domaćih sudova (2.229 eura). Čini se da aplikantica nije pretvarala nijedan dio svoje ušteđevine u privatizacijske vaučere. Prema tome, treba da primi 259.009 eura ukupno, plus iznos na ime poreza koji mogu biti određeni na ovaj iznos.

Vezano za nematerijalnu štetu, Evropski sud za ljudska prava prihvata činjenicu da su aplikanti pretrpjeli poteškoće, brige i frustracije zbog propuštanja države da izvrši presude koje su donesene u njihovu korist. Bazirajući svoju ocjenu na pravičnoj osnovi, kako to traži član 41 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropski sud za ljudska prava dosuđuje po 4.000 eura svakom od aplikanata po ovoj stavci, plus svi porezi koji mogu biti određeni na ovaj iznos.

Pejić je, također, tražila iznos ekvivalentan iznosu od 2.550 eura na ime sudskih troškova i izdataka.

Vlada se nije složila sa iznosom koji je aplikantica tražila.

Evropski sud za ljudska prava napominje da je Pejić imala pravnu pomoć prema pravilima Evropskog suda, koja se odnosi na pravnu pomoć u iznosu od 850 eura. Ona nije dostavila dokaze, kao što su računi i iznosi po stavkama za dodatne troškove koji su nastali. Stoga Evropski sud za ljudska prava odbija njen zahtjev.

Predmet Jeličić protiv Bosne i Hercegovine, okončan je 31. oktobra 2006.

Ruža Jeličić žalila se da konačna i pravснаžna presuda kojom se naređuje “oslobađanje” njene “stare” devizne štednje nije izvršena.

Između 7. januara 1977. i 31. januara 1983. godine aplikantica je položila iznos od 70.140 njemačkih maraka (DEM) na štedni račun u tadašnjoj Privrednoj banci Sarajevo, Filijala Banja Luka, u to vrijeme u vlasništvu države.

Dana 31. decembra 1991. godine stanje na računu aplikantice, uključujući i kamatu, iznosilo je 235.924 njemačkih maraka. U nekoliko navrata, tokom 1992. i 1993. god., aplikantica je uspjela podići ukupno 9.352 njemačkih maraka, bez obzira na zakonska ograničenja koja su uvedena kasnih 1980-ih.

Na dan 26. novembra 1998. godine Prvostepeni sud u Banjoj Luci je ustanovio da stanje na računu gore navedene aplikantice iznosi 295.273 njemačkih maraka, uključujući i pripadajuću kamatu. Sud je, također, utvrdio da je aplikantica imala 4.896 njemačkih maraka na drugom računu u istoj banci.

Evropski sud za ljudska prava konstatuje da presuda od 26. novembra 1998. godine, iako konačna i izvršna, još uvijek nije izvršena. Ova osporavana situacija već traje duže od četiri godine, od kada je Bosna i Hercegovina ratifikovala Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, 12. jula 2002. godine (period koji potpada pod nadležnost suda *ratione temporis*). Evropski sud za ljudska prava, također, konstatuje da je presudeni dug odgovornost države.

Evropski sud za ljudska prava nadalje smatra da Vlada treba da plati odštetu koju su presudili domaći sudovi. Ova odšteta se sastoji od osnovnog duga (u iznosu od 153.475 eura), neisplaćene kamata za gore navedeni iznos, po stopi i za period koji su odredili domaći sudovi (22.660 eura), sudske troškove (290

aura) i neisplaćene kamate za posljednji pomenuti iznos prema zakonskoj stopi za period koji su odredili domaći sudovi (430 eura). Iznos od 13.395 eura koji je aplikantica već primila treba oduzeti (vidi paragraf 51 gore). Aplikantica treba primiti ukupnu sumu u iznosu od 163.460 eura prema ovom poglavlju.

Evropski sud za ljudska prava presudio je da je došlo do kršenja člana 6 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda; presuđuje da je došlo do kršenja člana 1 Protokola br. 1 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda; da tužena Država treba da plati aplikantici, u roku od tri mjeseca od dana kada presuda postane konačna, u skladu sa članom 44 § 2 Evropske konvencije, sljedeće iznose koji trebaju biti pretvoreni u konvertibilne marke prema kursu primjenjivom na dan isplate: (i) 163.460 eura (stotinu šezdeset tri hiljade i četiri stotine i šezdeset eura) na ime materijalne odštete. (ii) 4.000 eura (četiri hiljade eura) na ime nematerijalne odštete, i (iii) na ime poreza koji će možda trebati platiti na gore navedene iznose.

Predmet Šobota-Gajić protiv Bosne i Hercegovine, presuda je donesena 6. novembra 2007. godine.

Aplikantica je navela da domaći organi nisu izvršili svoje pozitivne obaveze i zaštitili njena prava po članu 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama.

Aplikantica Verica Šobota-Gajić, 1992. godine, udala se za Z.G. Dobili su dvoje djece, kćerku rođenu 1992. godine (A) i sina rođenog 1994. godine (B). Početkom 2001. godine, aplikantica je napustila svog muža. Uspjela je povesti kćerku A, dok je Z.G. zadržao sina B. Od 15. maja 2001. godine do presude suda Šobota-Gajić nije uspjela dobiti starateljstvo nad djecom, iako su to domaći sudovi pravosnažno odlučili.

Evropski sud za ljudska prava u Strazburu odlučio je da tužena država treba aplikantici da isplati, u roku od tri mjeseca od dana kada je ova presuda postala konačna, u skladu sa članom 44 § 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, iznos od 8.800 eura (osam hiljada i osam stotina eura) na ime nematerijalne štete i 4.700 eura (četiri hiljade i sedam stotina eura) na ime troškova i izdataka plus eventualni troškovi poreza.

